T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK SANATI ANABİLİM DALI

İSTANBUL MİMARİSİNDE SANATKÂR İMZALARI (1800-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUBİLAY ARPACI

İSTANBUL 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK SANATI ANABİLİM DALI

İSTANBUL MİMARİSİNDE SANATKÂR İMZALARI (1800-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUBİLAY ARPACI

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. ABDÜLHAMİT TÜFEKÇİOĞLU

İSTANBUL 2020

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ VIII

ÖZET X

ABSTRACT XI

KISALTMALAR XII

FOTOĞRAF LİSTESİ XIII

1. GİRİŞ 1

1.1. Konu ve Kapsam 1

1.2. Amaç 3

1.3. Yöntem 3

1.4. Literatür Özeti 5

2. KAVRAMLAR, TEŞKİLATLAR VE 19. YÜZYIL İSTANBUL'U 7

2.1. Mimari/Mimarlık Kavramı 7

2.2. Mimarlık Bağlamında Sanatkâr Kavramı 7

2.2.1. Mimar 8

2.2.2. Mühendis-Mimar 9

2.2.3. Müteahhit 9

2.2.4. Hattat 9

2.2.5. Taşçı 10

2.2.6. Kâşî 11

2.3. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mimarlık Teşkilatı 11

2.3.1. Hassa Mimarları Ocağı/Teşkilâtı 11

2.3.2. Ebniye-i Hassa Müdürlüğü 15

2.3.3. Ebniye-i Hassa Muavinliği 16

2.3.4. Ebniye Meclisi İdaresi 16

2.3.5. Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü 17

2.3.6. Ebniye-i Seniyye İdaresi 17

2.3.7. Evkaf Tamirat Müdürlüğü 17
2.4. Osmanlı Devleti'nde Serbest Mimarlık ve Müteahhitlik 17
2.5. Payitaht İstanbul'un Geç Dönem Mimarisine Genel Bir Bakış 19
2.5.1. Suriçi İstanbul'u 20
2.5.2. Galata Bölgesi 23
2.5.3. Eyüp 27
2.5.4. Üsküdar 29
3. SANATKÂR İMZASI GELENEĞİ 34
3.1. Sanatkâr ve İmza Kavramları 34
3.2. İmza Geleneği 34
3.3. Mimari Alanındaki Sanatkâr İmzası Geleneği 36
3.3.1. Mimarlar, Mühendis-Mimarlar ve Müteahhitler 37
3.3.2. Hattatlar 39
3.3.3. Taşçılar 41
3.3.4. Kâşîler 43
3.4. Gelenekten Farklı Olarak Sanatkârın Eserine İmza Atmaması 44
4. İSTANBUL MİMARİSİNDE SANATKÂR İMZALARI 1800-1923 46
4.1. Yapılarda İmzası Bulunan Mimarlar 46
4.1.1. Achille Manoussos 46
4.1.2. A. G. Fotira 49
4.1.3. Ahileas N. Mavromattis 51
4.1.4. Aleksandros D. Yenidunia 54
4.1.5. Alexandre Valluary 64
4.1.6. Alfred Psalti 71
4.1.7. Antonie N. Perpignani 72
4.1.8. Athan Yakas 81
4.1.9. Apostol Mavpodoglou 84

4.1.10. Avedis C. Pekmezian 90
4.1.11. Belisaire Macropoulos 93
4.1.12. C. P. Simotas 96
4.1.13. Carlo Amancich 100
4.1.14. Constantin Galatis 102
4.1.15. Constantin P. Pappa 105
4.1.16. Constantinos Dimadis 108
4.1.17. Constantinos P. Kyriakides 111
4.1.18. Dandalo 112
4.1.19. Demetracopulo 114
4.1.20. Demetre Th. Bassilades 117
4.1.21. Deyninger 125
4.1.22. Dimitrios Georgiades 126
4.1.23. Dimitrios Panayotides 135
4.1.24. Dimitrios N. Petsillas 141
4.1.25. E. Xenakis 142
4.1.26. E.G. Ladopoulos 144
4.1.27. Edhem Eldem 148
4.1.28. Eftim S. Kotzamposoulis 151
4.1.29. Evancelos N. Devediiadis 153
4.1.30. Georges Coulouthros 155
4.1.31. Giulio Mongeri 161
4.1.32. G. J. Cornaro 165
4.1.33. Gr. Constantinides 169
4.1.34. Guglielmo Semprini 171
4.1.35. Harilios Vladica 188
4.1.36. Ioannis Karagiannis 192

4.1.37. Isaac Nahoum 199
4.1.38. Kemaleddin Bey 202
4.1.39. Kosmas Karagiannis 206
4.1.40. Leon Gurekian 208
4.1.41. Markos G. Langas 212
4.1.42. Mehmed Fevzi Bey 217
4.1.43 Michail Giannoulidis 218
4.1.44. Michel Nouridjan 220
4.1.45. Nikolaos G. Parlos 221
4.1.46. Odisseus Pouskoullou 223
4.1.47. Periklis D. Fotaidis 224
4.1.48. Salvatore Fleri 227
4.1.49. Sarkis Tachdjian 229
4.1.50. Stavros Christidis 238
4.1.51. Stefanos Georgiades 239
4.1.52. Stephan Hamamdjian 241
4.1.53. Souvalas 246
4.1.54. Theochari Bassilades 248
4.1.55. V. Krissep 251
4.1.56. Vasileos K. Papadopoulos 253
4.1.57. Vedat Tek 255
4.1.58. Viktor Petros Adamantides 259
4.2. Yapılarda İmzası Bulunan Mühendis-Mimarlar 266
4.2.1. Aram Caracach 266
4.2.2. Cleovoulos Clonarides 269
4.2.3. Emile Faracci 271
4.2.4. Isac Caracach 273

4.3. Yapılarda İmzası Bulunan Müteahhitler 274
4.3.1. Alfredo Michelini 274
4.3.2. D. Routos 276
4.3.3. Giuseppe Michelini 278
4.3.4. S. Routos 279
4.4. Yapılarda İmzası Bulunan Hattatlar 280
4.4.1. Abbas Kemal Efendi 280
4.4.2. Abdülhamid eş-Şehri 283
4.4.3. Abdülfettah Efendi 286
4.4.4. Ahmed Râkım Efendi 302
4.4.5. Ali Haydar Efendi 305
4.4.6. Ali Rıza Efendi 315
4.4.7. Aziz Efendi 333
4.4.8. Baki Efendi 340
4.4.9. Bakkal (Filibeli) Arif Efendi 343
4.4.10. Çarşambalı Arif Efendi (Hacı Arif Bey) 348
4.4.11. Çırçırlı Ali Efendi 351
4.4.12. Ebu'z-Ziya Mehmed 354
4.4.13. Es'ad Efendi 361
4.4.14. Hafız Ahmed es-Sünbülî 364
4.4.15. Halid Bey 367
4.4.16. Haşim Efendi 370
4.4.17. Hulusi Efendi 383
4.4.18. Hüsameddin Efendi 386
4.4.19. Hüseyin Hüsnî Efendi 390
4.4.20. İbrahim Sükûtî Efendi 395
4.4.21. İsmail Hakkı Altunbezer 398

4.4.22. İsmail Zühdî Efendi 409
4.4.23. Kâmil Akdik 414
4.4.24. Kazasker Mustafa İzzet Efendi 417
4.4.25. Macid Ayral 439
4.4.26. Mahmud bin Abdülhamid Han (II. Mahmud) 442
4.4.27. Mehmed Emin (Eyyûbî) Efendi 445
4.4.28. Mehmed İlmî Efendi 452
4.4.29. Mehmed İzzet Efendi 456
4.4.30. Mehmed Keşfî Efendi 460
4.4.31. Mehmed Nazif Bey 465
4.4.32. Mehmed Rasim Efendi 473
4.4.33. Mehmed Recai Efendi 476
4.4.34. Mehmed Rıfat Efendi 479
4.4.35. Mehmed Sadullah Efendi 501
4.4.36. Mehmed Şevket Vahdetî 508
4.4.37. Mehmed Tahir Efendi 514
4.4.38. Mehmed Vuslatî 517
4.4.39. Muhsinzade Abdullah Efendi 520
4.4.40. Mustafa Râkım Efendi 529
4.4.41. Mücellid Raşid Efendi 563
4.4.42. Nuri Dede 566
4.4.43. Nuri Korman 570
4.4.44. Ömer Fâik Efendi 581
4.4.45. Ömer Lütfi Efendi 587
4.4.46. Ömer Vasfi Efendi 592
4.4.47. Sami Efendi 604
4.4.48. Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî 630

4.4.49. Şefik Bey 636
4.4.50. Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî 644
4.4.51. Tabihzade 647
4.4.52. Tevfik Bey 649
4.4.53. Vehic Efendi 652
4.4.54. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi 655
4.5. Yapılarda İmzası Bulunan Taşçılar 690
4.5.1. Âsitâneli Taşcı Ömer 690
4.6. Yapılarda İmzası Bulunan Kâşîler 694
4.6.1. Mehmed Emin Efendi 694
5. DEĞERLENDİRME 702
5.1. Mimar, Mühendis-Mimar ve Müteahhit İmzaları 702
5.1.1. İmza Metninin Dili 703
5.1.2. Sanatkârın Mesleği 704
5.1.3. Sanatkârın Bireysel veya Kolektif Çalışması 706
5.2. Hattat, Taşçı ve Kâşî İmzaları 707
5.2.1. İmza Metninin Dili 707
5.2.2. İmza Metninde Sanatkâra İlişkin Bilgiler 708
5.2.3. Kompozisyona Göre İmza Düzenlemesi, Yazı ve Üslup 709
SONUÇ 711
KAYNAKÇA 713
EKLER 734

ÖN SÖZ

Sanatkârın eserinin üzerine bıraktığı imzası, sanatının tescilli özgünlüğünün bir göstergesi olduğu gibi iç dünyasının bir yansıması ve içinde bulunduğu geleneğin de küçük ama anlamlı bir parçasıdır. Dolayısıyla her bir imzalı eser, sanatkârın sanatı ve kendi adına söylemek istediklerinin izlerini taşımaktadır. Kimi imzalar yüzyıllardan beri aşikârdır ve insanların dikkatini çekmektedir. Kimileri ise sanatkârıyla birlikte saklı kalmıştır ve keşfedilmeyi beklemektedir. Buradan hareketle bu tez çalışmasında, yüzyıllar boyunca hüküm sürmüş Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan kadim kent İstanbul'da mimari alanında sanatkâr imzalarının izleri sürülmeye çalışılmıştır. Osmanlı İstanbul'unda 19. yüzyılla birlikte kent ve yerleşme dokusu iyiden iyiye değişmiş ve yapı tipleri çeşitlenmeye başlamış olduğundan araştırmada 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan dönem zaman aralığı olarak belirlenmiştir.

Bu tez çalışması üç bölüm üzerine kurgulanmış ve ayrıca katalog hazırlanmıştır. Giriş bölümünde araştırma ile genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm, 1800 ile 1923 yılları arasında genel olarak İstanbul mimarisi ve mimari alanında emeği geçen sanatkârlar üzerinedir. Bu bağlamda öncelikle sanatkârlara ilişkin tanımlar verilmiştir. Ardından hem genel olarak İstanbul mimarisi hem de bu mimarinin oluşmasında öncü ve aynı zamanda aracı olarak Osmanlı mimarlık teşkilatı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Türk-İslâm sanatında yer alan imza geleneği detaylandırılmıştır. Böylece mimari alanında hangi sanatkârların eserlerine imza bıraktığı, sanatkâr imzalarının hangi bilgileri sunduğu ve imza geleneğinin Osmanlı'nın son döneminde neyi ifade ettiği araştırılmıştır.

Bu tez çalışmasında konunun belirlenmesinden kaynaklara ulaşmama kadar desteğini benden esirgemeyen, görüş ve önerileri ile çalışmayı sürekli olarak geliştiren ve tez çalışmamla birlikte hayatıma her alanda değer katan danışman hocam, üstadım Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu'na saygı ve şükranlarımı sunarım. Kendisinin bölüm başkanlığı görevini yürüttüğü Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'ndeki tüm öğretim üyelerine öğrenim hayatımda vermiş oldukları emeklerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Yine Marmara Üniversitesi yüksek lisans öğrencilerinden Serkan Kılıç'a çalışma boyunca verdiği destek ve katkılarından ötürü ayrıca teşekkür ederim.

Görev yapmakta olduğum İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümüne ayrıca teşekkür ederim. Desteğini sürekli olarak omuzlarımda hissettiğim ve tez sürecimde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Kadir Pektaş'a, görüş ve önerilerinden çokça yararlandığım Prof. Dr. Mustafa Özer'e ve ayrıca diğer bölüm öğretim elemanlarına yürekten teşekkür ederim.

Tez çalışması boyunca kaynaklarından ve sunduğu imkânlardan yararlandığım Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'ne ve günümüzde yaşanan pandemi nedeniyle araştırma merkezleri ve kütüphanelerden bir süreliğine istifade edilememesine rağmen, ricama binaen tez için gerekli olan arşiv kaynaklarını online olarak yararlanmama imkân tanıyan Salt Araştırma'ya teşekkür ederim.

Son olarak, hayatımın her bir anında varlıkları ile huzur bulduğum, mutlu olduğum ve sözcüklere sığdıramayacağım değerli annem Gülhanım Arpacı ve rahmetli babam Hayrettin Arpacı'ya sonsuz teşekkürler…

KUBİLAY ARPACI

İSTANBUL 2020

ÖZET

Bir sanat eserinin kim ya da kimler tarafından meydana getirildiğini, hangi kültürel çevreye ait olduğunu ve hangi ekol ile üslup içerisinde bulunduğunu anlayabilmek adına sanatkâr imzaları önem arz etmektedir. Bu imzalar aynı zamanda sanatkârın duygu dünyasının, dünya görüşünün ve sanatının özgünlüğünün bir simgesi gibidir. Bu tez çalışmasında, Osmanlı Devleti'nin son döneminde mimari alanında sanatkâr imza geleneğinin yeri ve önemi araştırılmıştır. Bu doğrultuda başkent İstanbul temel alınarak dönemin idari yapılanmasından hareketle Suriçi, Galata, Eyüp ve Üsküdar'daki sanatkâr imzaları incelenmiştir. Saha araştırması ve literatür taraması ile belirtilen bölgelerdeki mimar, mühendis-mimar, müteahhit, hattat, kâşî ve taşçı imzaları ulaşılabildiği kadarıyla tespit edilmiştir. Araştırmada, bu sanatkârların kimi zaman bireysel kimi zaman ise kolektif çalıştıkları, imzalarında kendileri için önemli gördükleri hususlarda bilgiler verdikleri ve zamanla üslup değişikliklerine gidebildikleri görülmüştür. Her bir sanatkârın eserinin üzerine bıraktığı imza ile sanatını gelecek dönemlere taşıdığı, aynı zamanda bir imza geleneğinin oluşmasına katkı sağladığı ve böylece oluşan sanatkâr imza geleneğinin kalıcılık adına Osmanlı sanatında önemli bir yeri olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, mimari, sanatkâr, imza, mimar, mühendis-mimar, müteahhit, hattat, kâşî, taşçı.

ABSTRACT

Artist’s signatures are vital to defining the creature of the artwork, which cultural environment they belong to, and to which school and style they are related. These signatures are also symbols of the artist’s feelings, worldview and authenticity of their art. In this thesis, status and importance of the artist’s signature tradition in the field of architecture was studied in the last period of the Ottoman State. In this regard, based on the capital Istanbul, the signatures of artists in Suriçi, Eyüp, and Üsküdar are inspected according to administrative structure. By field study and literature research, signatures of architect, engineer-architect, contractor, calligrapher, tile master and stonemason in the mentioned region are determined as much as possible. In this research, it was observed that these artists worked sometimes individually and from time to time collectively, in their signatures they give some information about the topics, they found important for their selves, and it was seen that they could change their styles over time. It has been concluded that each artist carries their art with the signature they leaves on their art and in the meantime contributes to the establishment of signature tradition which has a prominent place in the Ottoman Art under for the purpose of permanence.

Keywords: İstanbul, architecture, artists, signature, architect, engineer-architects, contractor, calligrapher, tile master, stonemason.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tez

a.y. : Aynı Yer

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

m. : Metre

M. : Miladi

METU JFA : Middle East Technical University Journal of The Faculty of Architecture

No : Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1. Pera Müzesi (Bristol Oteli).

Fotoğraf 2. Achille Manoussos'un İmzası.

Fotoğraf 3. Murat Molla Sokak, No: 33.

Fotoğraf 4. A. G. Fotira'nın imzası.

Fotoğraf 5. Fener Rum Patrikhanesi Ek Binası.

Fotoğraf 6. Ahileas N. Mavromattis'in İmzası.

Fotoğraf 7. Frej Apartmanı.

Fotoğraf 8. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Frej Aparatmanı'ndaki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 9. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Frej Aparatmanı'ndaki Fransızca İmzası.

Fotoğraf 10. Venilahi Apartmanı.

Fotoğraf 11. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Venilahi Aparatmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 12. Türkiye Han.

Fotoğraf 13. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Türkiye Han'daki İmzası.

Fotoğraf 14. İstiklal Caddesi, No: 201 (Ravouna 1906).

Fotoğraf 15. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in İstiklal Caddesi, No: 201'deki (Ravouna 1906) İmzası.

Fotoğraf 16. Ömer Abed Han**.**

Fotoğraf 17. Alexandre Valluary'nin Ömer Abed Han'daki İmzası.

Fotoğraf 18. Decuqis Evi.

Fotoğraf 19. Alexandre Valluary'nin Decuqis Evi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 20. Hanif Han.

Fotoğraf 21. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Hanif Han'daki İmzası.

Fotoğraf 22. Sadri Alışık Sokak, No: 25.

Fotoğraf 23. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Sadri Alışık Sokak, No: 25'teki İmzası.

Fotoğraf 24. Tel Sokak, No: 29.

Fotoğraf 25. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Tel Sokak, No: 29'daki İmzası.

Fotoğraf 26. Armağan Sokak, No: 2.

Fotoğraf 27. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Tel Sokak, No: 29'deki İmzası.

Fotoğraf 28. Vardar Palas.

Fotoğraf 29. Athan Yakas'ın Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 30. Athan Yakas'ın Fransızca İmzası.

Fotoğraf 31. Uğur Apartmanı (Zafer Sokak).

Fotoğraf 32. Apostol Mavpodoglou'nun Uğur Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 33. Etfal Hastanesi Sokağı, No: 6.

Fotoğraf 34. Apostol Mavpodoglou'nun Etfal Hastanesi Sokağı, No: 6'daki İmzası.

Fotoğraf 35. Şahin Apartmanı ve Ülkü Apartmanı.

Fotoğraf 36. Apostol Mavpodoglou'nun Şahin Apartmanı ve Ülkü Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 37. Galip Dede Caddesi, No: 93.

Fotoğraf 38. Avedis Pekmezian'ın İmzası.

Fotoğraf 39. Sıraselviler Caddesi, No: 16.

Fotoğraf 40. Belisaire Macropoulos'un İmzası.

Fotoğraf 41. App^{ts} Madendjides (Madenciler Apartmanı).

Fotoğraf 42. C. P. Simotas'ın App^{ts} Madendjides'deki (Madenciler Apartmanı) İmzası.

Fotoğraf 43. Arditti Apartmanı.

Fotoğraf 44. C. P. Simotas'ın Arditti Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 45. Amancich Apartmanı.

Fotoğraf 46. Carlo Amancich'in İmzası.

Fotoğraf 47. Büyük Hendek Caddesi, No: 3.

Fotoğraf 48. Constantin Galatis ve Stavros Christidis'in İmzası.

Fotoğraf 49. Faik Paşa Yokuşu, No: 9.

Fotoğraf 50. Constantin P. Pappa'nın İmzası.

Fotoğraf 51. Fener Rum Lisesi.

Fotoğraf 52. Fener Rum Lisesi'nin Girişi.

Fotoğraf 53. Constantinos Dimadis'in İmzası.

Fotoğraf 54. Mis Sokak, No: 6.

Fotoğraf 55. Dandalo ve Deyninger'in İmzası.

Fotoğraf 56. Çukur Çeşme Sokağı, No: 3.

Fotoğraf 57. Demetrecopulo'nun İmzası.

Fotoğraf 58. Aşir Efendi Caddesi, No: 21.

Fotoğraf 59. Demetre Th. Bassilades'in Aşir Efendi Caddesi, No: 21'deki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 60. Demetre Th. Bassilades'in Aşir Efendi Caddesi, No: 21'deki Yunanca İmzası.

Fotoğraf 61. Serdar-ı Ekrem Caddesi, No: 10.

Fotoğraf 62. Demetre Th. Bassilades'in Serdar-ı Ekrem Caddesi, No: 10'daki İmzası.

Fotoğraf 63. Suriye Pasajı.

Fotoğraf 64. Demetre Th. Bassilades'in Suriye Pasajı'ndaki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 65. Demetre Th. Bassilades'in Suriye Pasajı'ndaki Fransızca İmzası.

Fotoğraf 66. Kumbaracı İş Hanı.

Fotoğraf 67. Dimitrios Georgiades'in İmzası.

Fotoğraf 68. Çağdaş Apartmanı.

Fotoğraf 69. Dimitrios Georgiades ve Stefanos Georgiades'in Çağdaş Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 70. Abuaf Apartmanı.

Fotoğraf 71. Dimitrios Georgiades ve Stefanos Georgiades'in Abuaf Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 72. Heybeliada Rum İlkokulu.

Fotoğraf 73. Dimitrios Panayotides'in Heybeliada İlkokulu'ndaki İmzası.

Fotoğraf 74. Zarifi Apartmanı.

Fotoğraf 75. Dimitrios Panayotides'in Zarifi Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 76. Büyük Zarifi Apartmanı.

Fotoğraf 77. Dimitrios Panayotides'in Büyük Zarifi Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 78. APARTMENT D. ALEXANDRIDI.

Fotoğraf 79. E. Xenakis'in imzası.

Fotoğraf 80. Yazıcızade Apartmanı.

Fotoğraf 81. E.G. Ladopoulos'un Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 82. E.G. Ladopoulos'un Yunanca İmzası.

Fotoğraf 83. Büyük Postane Caddesi, No: 16A.

Fotoğraf 84. Edhem Bey (Eldem) ve Michel Nouridjan'ın Büyük Postane Caddesi Cephesindeki İmzası.

Fotoğraf 85. Edhem Bey (Eldem) ve Michel Nouridjan'ın Muhzirbaşı Sokak Cephesindeki İmzası.

Fotoğraf 86. Meşelik Sokak, No: 4.

Fotoğraf 87. Eftim S. Kotzamposoulis'in İmzası.

Fotoğraf 88. Hasfırın Caddesi, No: 6.

Fotoğraf 89. Evancelos N. Devedjiadis'in İmzası.

Fotoğraf 90. Deniz Palas.

Fotoğraf 91. Georges Coulouthros'un Deniz Palas'taki İmzası.

Fotoğraf 92. Kallavi Sokak, No: 2.

Fotoğraf 93. Georges Coulouthros'un Kallavi Sokak, No: 2'deki İmzası.

Fotoğraf 94. Karaköy Palas.

Fotoğraf 95. Giulio Mongeri'nin İmzası.

Fotoğraf 96. Meşrutiyet Caddesi, No: 11.

Fotoğraf 97. G. J. Cornaro'nun Meşrutiyet Caddesi, No: 11'deki İmzası.

Fotoğraf 98. Yüksekaldırım Aşkenaz Sinagogu.

Fotoğraf 99. G. J. Cornaro'nun Yüksekaldırım Aşkenaz Sinagogu'ndaki İmzası.

Fotoğraf 100. Lakerdacı Sokak, No: 6.

Fotoğraf 101. Gr. Constantinides'in İmzası.

Fotoğraf 102. Rossolimo Apartmanı (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü).

Fotoğraf 103. G. Semprini'nin Rossolimo Apartmanı'ndaki (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü) İmzası.

Fotoğraf 104. Büyük Londra Oteli (Grand Hotel de Londres).

Fotoğraf 105. G. Semprini'nin Büyük Londra Oteli'ndeki (Grand Hotel de Londres) İmzası.

Fotoğraf 106. Santa Maria Hanı.

Fotoğraf 107. Santa Maria Draperis Kilisesi.

Fotoğraf 108. G. Semprini'nin Santa Maria Hanı ve Santa Maria Draperis Kilisesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 109. Galip Dede Caddesi, No: 101.

Fotoğraf 110. G. Semprini'nin Galip Dede Caddesi, No: 101'deki İmzası.

Fotoğraf 111. Galip Dede Caddesi, No: 45 (Restorasyondan Önce).

Fotoğraf 112. G. Semprini'nin Galip Dede Caddesi, No: 45'teki İmzası (2014 Yılı).

Fotoğraf 113. Galip Dede Caddesi, No: 45 (Günümüzdeki Durumu).

Fotoğraf 114. Ağaççileği Sokak, No: 2.

Fotoğraf 115. G. Semprini'nin Ağaççileği Sokak, No: 2'deki İmzası.

Fotoğraf 116. Sultan Hamamı Caddesi, No: 13.

Fotoğraf 117. Harilios Vladica'nın Sultan Hamamı Caddesi, No: 13'teki İmzası.

Fotoğraf 118. Sofyalı Sokak, No: 14.

Fotoğraf 119. Harilios Vladica'nın Sofyalı Sokak, No: 14'teki İmzası.

Fotoğraf 120. Sıraselviler Caddesi, No: 47.

Fotoğraf 121. Ioannis Karagiannis'in Sıraselviler Caddesi, No: 47'deki İmzası.

Fotoğraf 122. Gümrük Sokak, No: 4.

Fotoğraf 123. Ioannis Karagiannis'in Gümrük Sokak, No: 4'teki İmzası.

Fotoğraf 124. Cedid Han (Tahtakale Ticaret Merkezi Elektronikçiler Çarşısı).

Fotoğraf 125. Ioannis Karagiannis'in Cedid Han'daki (Tahtakale Ticaret Merkezi Elektronikçiler Çarşısı) İmzası.

Fotoğraf 126. Bilgir Han.

Fotoğraf 127. Isaac Nahoum ve Alfred Psalti'nin İmzası.

Fotoğraf 128. Ahmed Cevad Paşa Türbesi.

Fotoğraf 129. Mimar Kemaleddin ve Mehmed Fevzi'nin İmzası.

Fotoğraf 130. Mustafa Bey Apartmanı.

Fotoğraf 131. Kosmas Karagiannis'in İmzası.

Fotoğraf 132. Halaskargazi Caddesi, No: 108 (Maksud Şahbaz Evi).

Fotoğraf 133. Leon Gurekian'ın İmzası.

Fotoğraf 134. Kalyoncu Kulluğu Caddesi No: 9.

Fotoğraf 135. Markos. G. Langas'ın Kalyoncu Kulluğu Caddesi No: 9'daki İmzası.

Fotoğraf 136. Karaköy PTT Binası.

Fotoğraf 137. Markos. G. Langas'ın Karaköy PTT Binası'ndaki İmzası.

Fotoğraf 138. Kiremit Caddesi, No: 57.

Fotoğraf 139. Michail Giannoulidis'in İmzası.

Fotoğraf 140. Kurtuluş Spor Kulubü Binası**.**

Fotoğraf 141. Nikolaos G. Parlos'un İmzası.

Fotoğraf 142. Zoğrafyon Rum Lisesi**.**

Fotoğraf 143. Periklis D. Fotaidis'in İmzası.

Fotoğraf 144. Galata Kulesi Sokak, No: 9.

Fotoğraf 145. Salvatore Fleri'nin İmzası.

Fotoğraf 146. Anadolu Han.

Fotoğraf 147. S. Tachdjian'ın Anadolu Han'daki İmzası.

Fotoğraf 148. Erzurum Han.

Fotoğraf 149. S. Tachdjian'ın Erzurum Han'daki Sıvanarak Kapatılan Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 150. S. Tachdjian'ın Erzurum Han'daki Fransızca İmzası.

Fotoğraf 151. Hüsnü Pazarbaşı Han.

Fotoğraf 152. S. Tachdjian'ın Hüsnü Pazarbaşı Han'daki İmzası.

Fotoğraf 153. İhsaniye Han.

Fotoğraf 154. S. Tachdjian'ın Hüsnü Pazarbaşı Han'daki İmzası.

Fotoğraf 155. Faik Paşa Yokuşu, No: 30.

Fotoğraf 156. S. Georgiades'in İmzası.

Fotoğraf 157. Dilsiz Zade Han.

Fotoğraf 158. S. Hamamdjian'ın Dilsiz Zade Han'daki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 159. S. Hamamdjian'ın Dilsiz Zade Han'daki Fransızca İmzası.

Fotoğraf 160. Aşir Efendi Caddesi, No: 11.

Fotoğraf 161. S. Hamamdjian'ın Aşir Efendi Caddesi, No: 11'deki Osmanlıca ve Fransızca İmzaları.

Fotoğraf 162. Turna Sokak, No: 93.

Fotoğraf 163. Souvalas'ın İmzası.

Fotoğraf 164. İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han).

Fotoğraf 165. İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han) Tarakçılar Hanı Sokak Cephesi.

Fotoğraf 166. Theochari Bassilades ve Demetre Th. Bassilades'ın Osmalıca ve Fransızca İmzaları.

Fotoğraf 167. No: 31, Uğur Apartmanı.

Fotoğraf 168. V. Krissep'in İmzası.

Fotoğraf 169. Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak, No: 90.

Fotoğraf 170. Vasileos K. Papadopoulos'un İmzası.

Fotoğraf 171. Defter-i Hâkân-î.

Fotoğraf 172. Vedat Tek'in İmzası.

Fotoğraf 173. Beyoğlu Spor Kulubü.

Fotoğraf 174. Viktor Petros Adamantides, Dimitrios N. Petsillas ve Odisseus Pouskoullou'nun İmzası.

Fotoğraf 175. S. Önay Apartmanı.

Fotoğraf 176. Viktor Petros Adamantides ve Dimitrios N. Petsillas'ın S. Önay Apartmanı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 177. Balo Sokak, No: 14.

Fotoğraf 178. Viktor Petros Adamantides ve Dimitrios N. Petsillas'ın Balo Sokak, No: 14'teki İmzası.

Fotoğraf 179. Ferah Apartmanı.

Fotoğraf 180. Aram Caracach ve Isac Caracach'ın İmzası.

Fotoğraf 181. Hurşitbey İş Hanı.

Fotoğraf 182. E. Faracci ve C. Clonarides'in İmzası.

Fotoğraf 183. Giuseppe Michelini ve Alfredo Michelini'in İmzası.

Fotoğraf 184. Yeni Çarşı Caddesi, No: 29.

Fotoğraf 185. S. Routos ve D. Routos'un İmzası.

Fotoğraf 186. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi.

Fotoğraf 187. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 188. Abbas Kemal Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 189. Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 190. Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii Cümle Kapısı Kitabesi.

Fotoğraf 191. Abdülhamid eş-Şehri'nin İmzası.

Fotoğraf 192. Gümüşsuyu Askeri Kışlası'nda (İstanbul Teknik Üniversitesi) Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 193. Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İstanbul Teknik Üniversitesi) Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 194. Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İstanbul Teknik Üniversitesi) Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 195. Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi).

Fotoğraf 196. Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi) Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 197. Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi) Tamir Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 198. Kuleli Askeri Lisesi'ndeki (Milli Savunma Üniversitesi) Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 199. Kuleli Askeri Lisesi'ndeki (Milli Savunma Üniversitesi) Tuğra Madalyonunda Yer Alan Abdülfettah Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 200. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi.

Fotoğraf 201. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 202. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 203. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 204. Yıldız Hamidiye Camii Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 205. Yıldız Hamidiye Camii Ayet Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 206. Sadabâd Cami Cümle Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 207. Sadabâd Camii'ndeki Tuğra Madalyonundaki Abdülfettah Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 208. Nureddin Cerrahi Tekkesi Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 209. Ahmed Râkım Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 210. Mesnevihane Camii Cümle Kapısı Kitabesi.

Fotoğraf 211. Mesnevihane Camii Cümle Kapısı Kitabesindeki Ali Haydar Bey'in İmzası.

Fotoğraf 212. Mesnevihane Camii Tedrishane Kapısı Kitabesi.

Fotoğraf 213. Mesnevihane Camii Tedrishane Kapısı Kitabesindeki Ali Haydar Bey'in İmzası.

Fotoğraf 214. Teşvikiye Camii Giriş Kısmı.

Fotoğraf 215. Teşvikiye Camii'nin H. 1270 Tarihli Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 216. Teşvikiye Camii'nin H. 1270 Tarihli Tamir Kitabesi'ndeki Ali Haydar Bey'in İmzası.

Fotoğraf 217. Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii.

Fotoğraf 218. Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii Girişindeki Kitabe.

Fotoğraf 219. Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii Girişindeki Kitabedeki Ali Haydar Bey'in İmzası.

Fotoğraf 220. Altunizade Camii Girişinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 221. Altunizade Camii Girişinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki "Rıza" İmzası.

Fotoğraf 222. Simkeşhane 'Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi).

Fotoğraf 223. Simkeşhane 'Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi) Kitabesi.

Fotoğraf 224. Simkeşhane 'Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi) Kitabesinde Yer Alan "Rıza" İmzası.

Fotoğraf 225. Anadolu Hisarı Camii Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 226. Anadolu Hisarı Camii Tamir Kitabesinde Yer Alan "Mısrîzade" İmzası.

Fotoğraf 227. Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 228. Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 229. Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabedeki "Mısrîzade Ali Rıza" İmzası.

Fotoğraf 230. Cihangir Camii Kapısı.

Fotoğraf 231. Cihangir Camii Kapısında Yer Alan Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 232. Cihangir Camii Kapısında Yer Alan Tamir Kitabesindeki "Mısrîzade Ali Rıza Üsküdarî" İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 233. Cihangir Camii Kapısında Yer Alan Tamir Kitabesindeki "Mısrîzade Ali Rıza Üsküdarî" İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 234. Topkapı Sarayı II. Abdülhamid Çeşmesi.

Fotoğraf 235. Topkapı Sarayı II. Abdülhamid Çeşmesi'nde Yer Alan "Mısrîzade" İmzası.

Fotoğraf 236. Teşvikiye Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 237. Teşvikiye Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 238. Teşvikiye Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki "Mısrîzade" İmzası.

Fotoğraf 239. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) Girişi.

Fotoğraf 240. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) Girişinde Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 241. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) Girişinde Yer Alan İnşa Kitabesindeki Aziz Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 242. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nin (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) İkinci Katı.

Fotoğraf 243. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nin (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) İkinci Katında Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 244. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nin (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) İkinci Katında Yer Alan İnşa Kitabesindeki Aziz Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 245. Madam Bompar Çeşmesi.

Fotoğraf 246. Madam Bompar Çeşmesi.

Fotoğraf 247. Baki Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 248. Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı.

Fotoğraf 249. Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı'ndaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 250. Bakkal Arif Efendi'nin Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı'ndaki Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 251. Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi.

Fotoğraf 252. Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi'nde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 253. Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi'nde Yer Alan Kitabe'deki Bakkal Arif Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 254. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısı (Atatürk Bulvarı Cephesi).

Fotoğraf 255. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısında (Atatürk Bulvarı Cephesi) Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 256. Çarşambalı Arif Efendi'nin (Hacı Arif Bey) İmzası.

Fotoğraf 257. Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi.

Fotoğraf 258. Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 259. Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi Kitabesi'nde Yer Alan Çırçırlı Ali Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 260. Yıldız Hamidiye Kuşak Yazısından Bir Görünüm.

Fotoğraf 261. Yıldız Hamidiye Camii Kuşak Yazısındaki Ebu'z-Ziya Mehmed'in İmzası

Fotoğraf 262. Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi.

Fotoğraf 263. Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi Kitabesi, Birinci ve İkinci Paftalar.

Fotoğraf 264. Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi Kitabesi, Üçüncü ve Dördüncü Paftalar.

Fotoğraf 265. Mehmed Es'ad Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 266. Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi.

Fotoğraf 267. Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi Ayet ve İnşa Kitabeleri.

Fotoğraf 268. Hafız Ahmed es-Sünbülî'nin İmzası.

Fotoğraf 269. Gülhane Parkı Çeşmesi.

Fotoğraf 270. Gülhane Parkı Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 271. Halid Bey'in İmzası.

Fotoğraf 272. Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi.

Fotoğraf 273. Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi'ndeki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 274. Haşim Efendi'nin Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 275. Mahmud Paşa Camii'nin Avlu Kapısı.

Fotoğraf 276. Mahmud Paşa Camii'nin Avlu Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 277. Haşim Efendi'nin Mahmud Paşa Camii Avlu Kapısındaki İmzası.

Fotoğraf 278. Beyazıt Yangın Kulesi'ndeki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 279. Haşim Efendi'nin Bayezid Yangın Kulesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 280. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği)

Fotoğraf 281. Bâb-ı Âli'deki (İstanbul Valiliği) Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 282. Haşim Efendi'nin Bâb-ı Âli'deki(İstanbul Valiliği) İmzası.

Fotoğraf 283. Küçük Mecidiye Camii Avlu Kapısı.

Fotoğraf 284. Küçük Mecidiye Camii Avlu Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 285. Haşim Efendi'nin Küçük Mecidiye Camii Avlu Kapısındaki İmzası.

Fotoğraf 286. Küçüksu Kasrı.

Fotoğraf 287. Küçüksu Kasrı Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 288. Haşim Efendi'nin Küçüksu Kasrı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 289. Sultan Abdülmecid Türbesi.

Fotoğraf 290. Sultan Abdülmecid Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 291. Hulusi Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 292. Zühtü Paşa Camii Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 293. Hüsameddin Efendi'nin Zühtü Paşa Camii Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 294. Hafız Paşa Camii Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 295. Hüsameddin Efendi'nin Hafız Paşa Camii'nin Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 296. Karababa Tekkesi.

Fotoğraf 297. Karababa Tekkesi Kitabesi.

Fotoğraf 298. Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Karababa Tekkesi Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 299. Defter-i Hâkân-î.

Fotoğraf 300. Defter-i Hâkân-î'nin Kitabesi.

Fotoğraf 301. Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Defter-i Hâkân-î'nin Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 302. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi.

Fotoğraf 303. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 304. İbrahim Sükûtî Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 305. Kuloğlu Camii.

Fotoğraf 306. Kuloğlu Camii Cümle Kapısının Üstünde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 307. İsmail Hakkı Altunbezer'in Kuloğlu Camii Cümle Kapısı Üstünde Yer Alan Ayet Kitabedesindeki İmzası.

Fotoğraf 308. Kuloğlu Camii'nin İç Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 309. İsmail Hakkı Altunbezer'in Kuloğlu Camii'nin İç Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 310. Kuloğlu Camii Mihrabı.

Fotoğraf 311. İsmail Hakkı Altunbezer'in Kuloğlu Camii Mihrabındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 312. Süleymaniye İmareti Giriş Kapısı.

Fotoğraf 313. Süleymaniye İmaret'i Giriş Kapısında Yer Alan Tuğra.

Fotoğraf 314. İsmail Hakkı Altunbezer'in Süleymaniye İmaret'i Giriş Kapısında Tuğradaki İmzası.

Fotoğraf 315. Erenköy İstasyon Çeşmesi.

Fotoğraf 316. Erenköy İstasyon Çeşmesi'nde Yer Alan Ayet ve İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 317. İsmail Hakkı Altunbezer'in Erenköy İstasyon Çeşmesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 318. Şah Sultan Türbesi Kuşak Yazısı.

Fotoğraf 319. Şah Sultan Türbesi Kuşak Yazısından Bir Pafta.

Fotoğraf 320. Şah Sultan Türbesi Kuşak Yazısındaki Yer Alan İsmail Zühdî Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 321. Seferli Koğuşu.

Fotoğraf 322. Seferli Koğuşu Kitabesi.

Fotoğraf 323. Kamil Akdik'in İmzası.

Fotoğraf 324. Muhammedü'l Ensari Türbesi.

Fotoğraf 325. Muhammedü'l Ensari Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 326. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Muhammedü'l Ensari Türbesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 327. Hırka-i Şerif Camii Keçeciler Caddesi'ndeki Avlu Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 328. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii'nin Keçeciler Caddesi'ndeki Avlu Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 329. Hırka-i Şerif Camii'nin Kadı Sokak'taki Avlu Kapısında Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 330. Hırka-i Şerif Camii'nin Akseki Caddesi'ndeki Avlu Kapısında Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 331. Hırka-i Şerif Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 332. Hırka-i Şerif Camii Cümle Kapısında Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 333. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii Cümle Kapısında Yer Alan İnşa Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 334. Hırka-i Şerif Camii Kuşak Yazısı/Paftalı Kuşak.

Fotoğraf 335. Hırka-i Şerif Camii Kuşak Yazısından Bir Pafta.

Fotoğraf 336. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii'nin Kuşak Yazısındaki İmzası.

Fotoğraf 337. Hırka-i Şerif Camii Minberi.

Fotoğraf 338. Hırka-i Şerif Camii Minber'inde Yer Alan Kelime-i Tevhid Kitabesi.

Fotoğraf 339. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii Minber Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 340. Nallı Mescid.

Fotoğraf 341. Nallı Mescid'in Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 342. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Nallı Mescid Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 343. Ali Fuat Paşa Camii.

Fotoğraf 344. Ali Fuat Paşa Camii Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 345. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Ali Fuat Paşa Camii'nin Tamir Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 346. Süleymaniye İmareti Giriş Kapısı.

Fotoğraf 347. Süleymaniye İmareti Giriş Kapısında Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 348. Macid Ayral'ın Süleymaniye İmareti Giriş Kapısında Yer Alan Kitabedeki İmzası.

Fotoğraf 349. İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi.

Fotoğraf 350. İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 351. Mahmud Bin Abdülhamid Han'ın (II. Mahmud) İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi'nde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 352. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi.

Fotoğraf 353. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Taç Kısmında Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 354. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 355. İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Emin Efendi'nin (Eyyûbî) İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 356. İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Emin Efendi'nin (Eyyûbî) İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 357. Kilit Taşında Yer Alan "Maşallah" Madalyonu.

Fotoğraf 358. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşı Üzerinde Yer Alan Hadis-i Şerif Yazılı Madalyon.

Fotoğraf 359. Hadis-i Şerif Yazılı Madalyonda Mehmed Emin Efendi'nin (Eyyûbî) İmzası.

Fotoğraf 360. Zeyrek Camii Mihrabı.

Fotoğraf 361. Mehmed 'İlmî Efendi'nin Zeyrek Camii Mihrabındaki İmzası.

Fotoğraf 362. Alman Çeşmesi.

Fotoğraf 363. Alman Çeşmesi Kuşak Yazısı.

Fotoğraf 364. Alman Çeşmesi Kuşak Yazısından Bir Pafta.

Fotoğraf 365. Mehmed 'İzzet Efendi'nin Alman Çeşmesi Kuşak Yazısındaki İmzası.

Fotoğraf 366. Bâb-ı Meşîhat'ın (İstanbul Müftülüğü) Arka Cephesi.

Fotoğraf 367. Bâb-ı Meşîhat'in (İstanbul Müftülüğü) Arka Cephesindeki Kitabesi.

Fotoğraf 368. Mehmed Keşfî Efendi'nin Bâb-ı Meşîhat'ın (İstanbul Müftülüğü) Arka Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 369. Bâb-ı Meşîhat (İstanbul Müftülüğü).

Fotoğraf 370. Bâb-ı Meşîhat'taki **(**İstanbul Müftülüğü) H. 1309 Tarihli Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 371. Mehmed Keşfî Efendi'nin Bâb-ı Meşihât'taki (İstanbul Müftülüğü) H. 1309 Tarihli Tamir Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 372. Süleymaniye Darüşşifası (Matbaa-i 'Askeriyye).

Fotoğraf 373. Süleymaniye Darüşşifası (Matbaa-i 'Askeriyye) Kitabesi.

Fotoğraf 374. Mehmed Nazif Bey'in Süleymaniye Darüşşifası'ndaki (Matbaa-i 'Askeriyye) İmzası.

Fotoğraf 375. Yıldız Saat Kulesi'nin Kuzey Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 376. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 377. Yıldız Saat Kulesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 378. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Batı Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 379. Yıldız Saat Kulesi'nin Güney Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 380. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Güney Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 381. Yıldız Saat Kulesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 382. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Doğu Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 383. Altunizade Camii Avlu Kapısı.

Fotoğraf 384. Mehmed Rasim Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 385. Yeni Çeşme Sokak II. Mahmud Çeşmesi II. Mahmud Çeşmesi.

Fotoğraf 386. Yeni Çeşme Sokak II. Mahmud Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 387. Mehmed Recai Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 388. Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi.

Fotoğraf 389. Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 390. Mehmed Rıfat Efendi'nin Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi'nde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 391. Emirgan Camii Muvakkithanesi.

Fotoğraf 392. Emirgan Camii Muvakkithanesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 393. Mehmed Rıfat Efendi'nin Emirgan Camii Muvakkithanesi'nin Kitabesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 394. Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi.

Fotoğraf 395. Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi'nin Pencere Kitabesi.

Fotoğraf 396. Mehmed Rıfat Efendi'nin Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi'nin Pencere Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 397. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi.

Fotoğraf 398. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi Kitabesi.

Fotoğraf 399. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi Kitabesi'ndeki Mehmed Rıfat Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 400. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi Kitabesi'ndeki Mehmed Rıfat Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 401. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısı (Avlu Cephesi).

Fotoğraf 402. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısıda (Avlu Cephesi) Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 403. Mehmed Rıfat Efendi'nin Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısıda (Avlu Cephesi) Yer Alan Ayet Kitabesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 404. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Kuşak Yazısı.

Fotoğraf 405. Mehmed Rıfat Efendi'nin Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Kuşak Yazısı'nda Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 406. Cennet Efendi Türbesi.

Fotoğraf 407. Cennet Efendi Türbesi'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 408. Mehmed Rıfat Efendi'nin Cennet Efendi Türbesi'nin Tamir Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 409. Piyalepaşa II. Mahmud Nişantaşı.

Fotoğraf 410. Mehmed Sadullah Efendi'nin, Piyalepaşa II. Mahmud Nişantaşı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 411. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısı.

Fotoğraf 412. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısında Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 413. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısındaki İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Sadullah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 414. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısındaki İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Sadullah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 415. Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan Mektebi).

Fotoğraf 416. Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan Mektebi) Yer Alan Tuğra.

Fotoğraf 417. Mehmed Şevket Vahdetî'nin Cağaloğlu Anadolu Lisesi'ndeki (Bezmialem Valide Sultan Mektebi) İmzası.

Fotoğraf 418. Kâzım Bey Çeşmesi.

Fotoğraf 419. Mehmed Şevket Vahdetî'nin Kâzım Bey Çeşmesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 420. Hatice Sultan Çeşmesi.

Fotoğraf 421. Hatice Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 422. Mehmed Tahir Efendi'nin Hatice Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 423. Yeşilköy Sultan Abdülmecid Çeşmesi.

Fotoğraf 424. Yeşilköy Sultan Abdülmecid Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 425. Mehmed Vuslatî'nin İmzası.

Fotoğraf 426. Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi.

Fotoğraf 427. Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 428. Muhsinzade Abdullah Efendi'nin Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi'nde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 429. Hacı Küçük Camii.

Fotoğraf 430. Hacı Küçük Camii'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 431. Hacı Küçük Camii'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan Muhsinzade Abdullah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 432. Hacı Küçük Camii'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan Muhsinzade Abdullah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 433. Server Ağa Çeşmesi.

Fotoğraf 434. Server Ağa Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 435. Muhsinzade Abdullah Efendi'nin Server Ağa Çeşmesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 436. Hafız İsa Ağa Çeşmesi.

Fotoğraf 437. Hafız İsa Ağa Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 438. Mustafa Râkım Efendi'nin Hafız İsa Ağa Çeşmesi'nin Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 439. Nakşidil Valide Sultan Türbesi.

Fotoğraf 440. Nakşidil Sultan Valide Türbesi Giriş Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 441. Fatih Türbesi Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 442. Mustafa Râkım'ın Fatih Türbesi Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 443. Fatih Türbesi Sokağı Kapısının Dış Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 444. Mustafa Râkım'ın Fatih Türbesi Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 445. Tophane Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 446. Tophane Sokağı Kapısının Dış Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 447. Mıhçılar Caddesi Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 448. Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi.

Fotoğraf 449. Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 450. Mustafa Râkım'ın Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi'nin Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 451. Nusretiye Camii Kuşak Yazısı.

Fotoğraf 452. Nusretiye Camii Kuşak Yazısı "Deve Boynu" Detayı.

Fotoğraf 453. Mustafa Râkım'ın Nusretiye Camii Kuşak Yazısı'ndaki İmzası.

Fotoğraf 454. Mustafa Râkım Türbesi.

Fotoğraf 455. Mustafa Râkım Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 456. Mustafa Râkım'ın Mustafa Râkım Türbesi Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 457. Babüsselam.

Fotoğraf 458. Babüsselam'da Yer Alan Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 459. Mustafa Râkım'ın Babüsselam'daki İmzası.

Fotoğraf 460. Emir Ahmed Buhari Türbesi Kitabesi ve Tuğrası.

Fotoğraf 461. Emir Ahmed Buhari Türbesi'ndeki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 462. Mustafa Râkım'ın Emir Ahmed Buhari Türbesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 463. Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii Deniz Cephesindeki Avlu Kapısı.

Fotoğraf 464. Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii Deniz Cephesindeki Avlu Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 465. Mustafa Râkım'ın Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii Deniz Cephesindeki Avlu Kapısındaki İmzası.

Fotoğraf 466. Beytül Malcı Sokak Çeşmesi.

Fotoğraf 467. Beytül Malcı Sokak Çeşmesi'ndeki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 468. Mücellid Raşid Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 469. Galata Kulesi.

Fotoğraf 470. Galata Kulesi Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 471. Nuri Dede'nin İmzası.

Fotoğraf 472. Kasımpaşa Büyük Camii Doğu Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 473. Nuri Korman'ın Kasımpaşa Büyük Camii Doğu Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 474. Kasımpaşa Büyük Camii Batı Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 475. Nuri Korman'ın Kasımpaşa Büyük Camii Batı Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 476. Kasımpaşa Büyük Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 477. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi.

Fotoğraf 478. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 479. Nuri Korman'ın Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 480. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 481. Nuri Korman'ın Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 482. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Yer Alan Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 483. Bâlâ Süleyman Ağa Camii.

Fotoğraf 484. Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde Yer Alan "Kelime-i Tevhid" Madalyonu.

Fotoğraf 485. Ömer Fâik Efendi'nin Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde Yer Alan "Kelime-i Tevhid" Madalyonundaki imzası.

Fotoğraf 486. Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi.

Fotoğraf 487. Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi Kuşak Yazısı (Tekke Maslağı Sokak Cephesi).

Fotoğraf 488. Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi Kuşak Yazısı (Bala Tekkesi Sokak Cephesi).

Fotoğraf 489. Ömer Fâik Efendi'nin Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi Kuşak Yazısındaki İmzası.

Fotoğraf 490. Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi.

Fotoğraf 491. Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 492. Ömer Lütfi Efendi'nin Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 493. Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü).

Fotoğraf 494. Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü) Kitabesi.

Fotoğraf 495. Ömer Lütfi Efendi'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü) Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 496. Sultan Mehmed Reşad Türbesi.

Fotoğraf 497. Sultan Mehmed Reşad Türbesi'nin Giriş Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 498. Ömer Vasfi Efendi'nin Sultan Mehmed Reşad Türbesi Giriş Kapısındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 499. Sultan Mehmed Reşad Türbesi Kuşak Yazısı (İlk Pafta).

Fotoğraf 500. Sultan Mehmed Reşad Türbesi Kuşak Yazısı (Son Pafta).

Fotoğraf 501. Ömer Vasfi Efendi'nin Mehmed Reşad Türbesi Kuşak Yazısındaki İmzası.

Fotoğraf 502. Ayazma İbtidai Mektebi (Şemsipaşa İlkokulu).

Fotoğraf 503. Ayazma İbtidai Mektebi (Şemsipaşa İlkokulu) Kitabesi.

Fotoğraf 504. Ömer Vasfi Efendi'nin Ayazma İbtidai Mektebi'ndeki (Şemsipaşa İlkokulu) İmzası.

Fotoğraf 505. Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi).

Fotoğraf 506. Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi'nin (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi) Kitabesi.

Fotoğraf 507. Ömer Vasfi Efendi'nin Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi'nin (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi) Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 508. Kantacılar Camii Ana Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 509. Sami Efendi'nin Kantarcılar Camii Ana Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 510. Atik Ali Paşa Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 511. Sami Efendi'nin Atik Ali Paşa Camii Cümle Kapısı'nın Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 512. Sami Efendi'nin Atik Ali Paşa Camii Cümle Kapısı'nın Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 513. Nallı Mescid Giriş Kapısı.

Fotoğraf 514. Nallı Mescid Giriş Kapısında Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesi.

Fotoğraf 515. Sami Efendi'nin Nallı Mescid Giriş Kapısında Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 516. Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı.

Fotoğraf 517. Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesi.

Fotoğraf 518. Sami Efendi'nin Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 519. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi.

Fotoğraf 520. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Doğu Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 521. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Güney Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 522. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Batı Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 523. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 524. Sami Efendi'nin Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 525. Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili.

Fotoğraf 526. Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili'nin Kitabesi.

Fotoğraf 527. Sami Efendi'nin Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili'nin Kitabesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 528. Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii.

Fotoğraf 529. Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii'nin Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 530. Sami Efendi'nin Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii'nin Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 531. Mehmed Ağa Çeşmesi Tuğrası.

Fotoğraf 532. Sami Efendi'nin Mehmed Ağa Çeşmesi Tuğrasında Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 533. Yıldız Saat Kulesi Güney Cephesinde Yer Alan Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 534. Sami Efendi'nin Yıldız Saat Kulesi Güney Cephesinde Yer Alan Tuğradaki İmzası.

Fotoğraf 535. Bayezid-i Cedid Camii Avlu Kapısı (Etyemez Dergâhı) Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 536. Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî'nin Bayezid-i Cedid Camii Avlu Kapısı (Etyemez Dergâhı) Tamir Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 537. Sümbül Efendi Dergâhı'nın Kitabesi.

Fotoğraf 538. Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî'nin Sümbül Efendi Dergâhı'nın Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 539. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu).

Fotoğraf 540. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) İsim Kitabesi.

Fotoğraf 541. Şefik Bey'in Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) İsim Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 542. Bâb-ı Seraskerî.

Fotoğraf 543. Bâb-ı Seraskerî Ön Cephesinde Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 544. Şefik Bey'in Bâb-ı Seraskerî'nin Ön Cephesindeki İmzası.

Fotoğraf 545. Bâb-ı Seraskerî'nin Arka Cephesinde Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 546. Behram Çavuş Camii.

Fotoğraf 547. Behram Çavuş Camii'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 548. Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî'nin Behram Çavuş Camii'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 549. Dayı Ömer ve Nafıa Hanım Çeşmesi.

Fotoğraf 550. Dayı Ömer ve Nafıa Hanım Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 551. Tabihzade'nin İmzası.

Fotoğraf 552. Gazi Ahmed Paşa Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 553. Gazi Ahmed Paşa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 554. Tevfik Bey'in Gazi Ahmed Paşa Camii Cümle Kapısı'nda Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 555. Hocapaşa Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 556. Hocapaşa Camii Cümle Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesi.

Fotoğraf 557. Vehic Efendi'nin Hocapaşa Camii Cümle Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 558. Şah Sultan Türbesi.

Fotoğraf 559. Şah Sultan Türbesi'nin İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 560. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Şah Sultan Türbesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 561. Hidayet Camii.

Fotoğraf 562. Hidayet Camii'nin Kitabesi.

Fotoğraf 563. Hidayet Camii Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 564. Hidayet Camii Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 565. Akağalar Koğuşu Girişi.

Fotoğraf 566. Akağalar Koğuşu Girişinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 567. Akağalar Koğuşu Kitabesinde Yer Alan Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 568. Bayezid Yangın Kulesi Kitabesi.

Fotoğraf 569. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Bayezid Yangın Kulesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 570. Galata Mevlevihanesi Kitabesi.

Fotoğraf 571. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Galata Mevlevihanesi Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 572. II. Mahmud Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 573. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin II. Mahmud Türbesi Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 574 Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası.

Fotoğraf 575. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası Kitabesi.

Fotoğraf 576. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 577. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 578. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Avlu Kapısı Kitabesi.

Fotoğraf 579. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Avlu Kapısı Kitabesinde Yer Alan Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 580. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Avlu Kapısı Kitabesinde Yer Alan Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 581. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan Tamir Kitabeleri.

Fotoğraf 582. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Camii Girişinde Yer Alan H. 1250 Tarihli Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 583. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Camii Girişinde Yer Alan H. 1250 Tarihli Tamir Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 584. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan H. 1264 Tarihli Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 585. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan H. 1264 Tarihli Tamir Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 586. Beşir Ağa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 587. Beşir Ağa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabedeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 588. Beşir Ağa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabedeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 589. Muhsinzade Han'ın Büyük Postane Caddesi'ne Bakan Cephesi.

Fotoğraf 590. Muhsinzade Han Taş İşçiliğinden Detay.

Fotoğraf 591. Muhsinzade Han'da Bulunan Asitaneli Taşcı Ömer'in İmzası.

Fotoğraf 592. Abdülmecid Efendi Köşkü.

Fotoğraf 593. Abdülmecid Efendi Köşkü'ndeki Çiniden Yapılmış Çeşme.

Fotoğraf 594. Abdülmecid Efendi Köşkü'ndeki Çiniden Yapılmış Çeşmede Yer Alan Mehmed Emin Efendi İmzası.

Fotoğraf 595. Abdülmecid Efendi Köşkü'nde Birinci Katta Yer Alan Çini Pano.

Fotoğraf 596. Abdülmecid Efendi Köşkü'nde Birinci Katta Yer Alan Çini Panodaki Mehmed Emin Efendi İmzası.

Fotoğraf 597. Hobyar Mescidi.

Fotoğraf 598. Hobyar Mescidi "Elhamdülillah" Yazılı Çini Pano.

Fotoğraf 599. Hobyar Mescidi Hobyar Mescidi "Elhamdülillah" Yazılı Çini Panodaki Mehmed Emin Efendi İmzası.

1. GİRİŞ

Mimari alanında, sanatkârın eserine imza atması çok eskilere dayanan köklü bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelenek Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçmişten devraldığı mirasın üzerine eklemeler ve yeniliklerle devam etmiştir. İmparatorluğun sınırlarının ulaştığı pek çok yerde bu geleneğin izlerinin sürülmesi mümkün olmakla birlikte esasen yoğun olarak karşılaşıldığı yer başkent İstanbul olmuştur. Özellikle de 19. yüzyıldan itibaren mimari alanında yaşanan değişim ve dönüşümler İstanbul'da sanatkâr imzası geleneğine de yansımıştır. Bu araştırmada, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan süreçte İstanbul'da sanatkâr imzaları incelenmiştir.

1.1. Konu ve Kapsam

Mimaride köklü bir imza geleneği olmasına rağmen, sanatkâr (imzası) sorunu yeterince araştırılmamıştır.[1] Halbuki, bir sanat eserinin ait olduğu dönemi ve kültürel çevreyi tanımak, kimin tarafından meydana getirildiğini anlamak, hangi ekol ya da üsluba mensup bulunduğunu tespit edebilmek açısından sanatkâr imzaları büyük önem taşımaktadır.[2] Özellikle de Türk-İslâm sanatında, sanatkârın meydana getirdiği eserine imza atması bir gelenek haline gelmiş ve çoğu zaman kendi dönemine göre belirli kurallar çerçevesinde olmuştur. Örneğin hat sanatında bir hattatın müstakil olarak yazdığı yazıların altına imza koyabileceğine dair bir izin vesikası (icâzetnâme) alması koşulu aranmış ve bu teamül gereği icâzetnâmesi olmayanların imza koymadıkları görülmüştür.[3]

Yüzyılların getirdiği birikim ve oluşturduğu gelenek içerisinde yer bulan sanatkâr imzaları taşıdığı öneme karşın az sayıda araştırmacı tarafından gün yüzüne çıkartılabilmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu konuyla ilgili çalışmak isteyen bir araştırmacının öncelikle konuya ilgi duyması ve ayrıca epigrafik belgeleri çözümleme yetisine de sahip olması gerekmektedir.[4] Bunların yanı sıra belirlenmeye çalışılan sanatkâr imzasının eserin küçük bir yerinde gizlenmiş olması[5], zaman içerisinde imzanın tahrip olması ya da tamamen silinmesi, imza bir yapının üzerinde ise bitki,

[1] Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VI, S. 25 (2013), s. 550-551.
[2] Aziz Doğanay, "Şehzâde Mehmed Türbesinde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve Bu Sanatkârın Türk Tezyînâtına Getirdiği Yenilikler", *Dîvân*, S. 1 (2002), s. 275.
[3] M. Uğur Derman, "Hattat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, s. 496-497.
[4] Tüfekçioğlu, *a.g.m.*, s. 551.
[5] Tüfekçioğlu, *a.g.m.*, s. 550-551.

tabela vb. unsurlarla imzanın üzerinin kapanması ve buna binaen tespit edilememesi gibi hususlar konuyla ilgili çalışma yapılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle sanat tarihi çalışmalarında bu alanda yapılan araştırmalarda daha çok tek bir sanatkârın imzası üzerinden araştırma yapma ya da tek bir yer/bölge seçerek oradaki sanatkâr imzalarını inceleme üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir. Bu tür araştırmalar ise detaylı ve yol gösterici olması açısından öncü nitelik taşımaktadır.[6] Bununla birlikte konuya ilişkin yapılan bilimsel çalışmalarda daha büyük ölçekli bir coğrafyanın araştırma evreni olarak alınmaması bütünü/geneli görebilmek açısından problem teşkil etmektedir.

Sanatkâr imzaları gibi spesifik bir konuda daha büyük bir ölçek olarak ülke genelinin ele alınması Osmanlı Devleti'nin sınırları düşünüldüğünde pek de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle ülkeye göre daha küçük ölçekte olan kent ölçeğinde bir inceleme düşünülmüştür. Edhem Eldem'e göre, köklü bir geçmişe sahip olan İstanbul'da Bizans geçmişini hatırlatan tek şey, sembolik olarak camiye dönüştürülmüş bile olsa, Ayasofya olmuştur. İstanbul'a kendi damgalarını vuran Osmanlılar bu şekilde hükümranlıklarını ilan etmiş ve kentin o gününe ve geleceğine sahip çıkma iddialarını da yükseltmişlerdir. İstanbul, merkezi devletle eş anlamlı hale geldiğinden esasen İstanbul demek Osmanlı demek olmuştur.[7] Buradan hareketle, bu tez çalışmasında, sanatkâr imza geleneğinin iyiden iyiye kökleştiği Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve başkent İstanbul ele alınarak, mimari alanında sanatkâr imzaları belirlenmeye çalışılmıştır. Son dönem Osmanlı İstanbul'unda mimarinin çeşitli alanlarında hangi sanatkârların imzalarının olduğu ve bu sanatkâr imzalarının nasıl bir yer ve önem taşıdığının belirlenmesi tezin problem alanını oluşturmuştur. Bu imzaların daha çok hangi bölge/semtlerde görüldüğünün tespit edilmesi ve hangi ekol ya da üslûba ait olduklarının belirlenmesi de tezde yer alan diğer hususlar olmuştur. Tez konusunda mekân açısından sınırlandırmaya gidilmiştir. Osmanlı İstanbul'unda fetihten sonra uygulamaya konulan idari yapılanma temel alınarak sanatkâr imzaları; Suriçi, Galata, Eyüp ve Üsküdar olmak üzere dört ana bölge temel alınarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Konunun zaman açısından sınırlandırılmasında 1800 ile 1923 yılları temel alınmıştır. 19. yüzyılda İstanbul'da Suriçi'nin yanı sıra Galata, Eyüp ve Üsküdar'da da

[6] Bkz. Tüfekçioğlu, "Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar",s. 550-564; Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Üsküdarlı Taşçılar ve "Taşçı" İmzâlı Mezar Taşları", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*, C. III (2019), s. 93-127; Doğanay, *a.g.m.*, s. 275-297.

[7] Edhem Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Haz. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 232.

kentleşmenin artması, bu dönemde mimari alanında yeni konut tipleri, yeni ekol ve üsluplar gibi köklü değişikliklerin görülmesi ve buna bağlı olarak imza geleneğinin farklı yapı tiplerinde ve müslim-gayrimüslim ayrımı yapmaksızın çok çeşitli sanatkârlar tarafından sürdürülmesi bu yüzyılın araştırmada temel alınmasında etkili olmuştur. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve buna binaen başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştır. Dahası Harf İnkılabı ile birlikte Latin harfleri kabul edilmiş ve mimari alanında imzalar daha çok bu harflerle atılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla artık bu yeni dönemde sanatta yeni ekol ve akımlar söz konusu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda tez çalışması da 19. yüzyılın başlangıcı olan 1800 yılı ile Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılı ile sınırlandırılmıştır.

1.2. Amaç

Bu tez çalışmasının öncelikle amacı Osmanlı sanatında mimari alanında sanatkâr imzalarının yeri ve önemini ortaya koyabilmektir. 19. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda mimari alanında iz bırakan sanatkârların imzalarının belirlenmesi, bu dönemde İstanbul'da hangi sanatkârların (mimar, hattat vb.) eser verdiği ve eserlerinde hangi üslup/üslupları kullandıklarının tespit edilmesi ve ayrıca imza geleneğinin oluşmasına nasıl katkıda bulunduklarının analiz edilmesi çalışmanın diğer amaçları arasında yer almaktadır. Böylelikle aynı zamanda sanat tarihi araştırmalarında kalıcılık ve özgünlük gibi kavramlara sanatkâr imza geleneği bağlamında ışık tutmak da araştırmada ayrıca amaçlanmıştır.

Türk-İslâm sanatında mimari alanında sanatkâr imzalarını müstakil olarak ele alınan çalışma sayısı son derece kısıtlıdır. Bu tez çalışmasıyla birlikte mimari alanındaki sanatkâr imzaları konusu bir kent ölçeğinde (İstanbul) incelenmeye alınmış ve bu imzaların görüldüğü yapılar katalog haline getirilerek sanat tarihi çalışmalarında literatürdeki boşluk bir nebze de olsa doldurulmaya ve dolayısıyla hem teoriye hem de pratiğe katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle aynı zamanda olası bir tahribata karşı da (imzanın zamanla silinmesi, deprem vb. sonucu tamamen ortadan kalkması gibi) sanatkâr imzaları bu kataloglar yardımıyla kalıcı hale getirilmiştir.

1.3. Yöntem

Bu tez çalışmasında kullanılan bilimsel yöntem öncelikle saha araştırmasıdır. Bu bağlamda saha çalışması yapılarak eser ve eserin üzerinde yer alan sanatkâr

imzası/imzaları yerinde tespit edilmiştir. Tespit edilen imza fotoğraflanarak katalog bölümüne dahil edilmiştir.

Sanatkâr imzaları tespit edilirken, bu sanatkârların yaşadığı dönem ve biyografileri de göz önünde bulundurulmaya çalışılmış dolayısıyla saha çalışmasının yanı sıra literatür tarama yöntemi ile gerekli bilgi ve belgelerin elde edilmesi sağlanmıştır.

Kanımızca tez çalışması esnasında karşılaşılan en önemli güçlük, yapılarda sanatkâr imzalarının yer aldığı kısımların çeşitli nedenlerden dolayı kapalı, ulaşılamaz ve/veya tahrip edilmiş olmasından dolayı buralardaki imzalarının tespit edilememesi olmuştur. Bu duruma Eminönü ve çevresinde yaptığımız alan çalışması örnek verilebilir. Bu bölgedeki yapılar dikkatle incelenmiş olmakla birlikte çoğu yerde dükkân tabelalarının neredeyse katı tamamen kapatmasından dolayı bazı imzaların tabela altlarında kaldığı düşünülmektedir. Çeşitli bölgelerde tespit edilen mimar imzaları hususunda ise, bazı imzaların kablo veya boru altlarında kalmasından dolayı ne yazık ki tahrip edilmiş olduğunu belirtmek gerekir.

Tez çalışması sürecinde bazı dini ya da resmi kurumlardan izin alınamaması da karşılaşılan güçlükler arasında yer almıştır. Bu bağlamda, alan çalışması esnasında kilise ve sinagog gibi gayrimüslim dini yapılarına bu kurumlardan izin alınamadığı için girilememiştir. Bunun yanı sıra, her ne kadar çok az sayıda da olsa bazı camilerin namaz saatleri dışında kapalı olması ve alan çalışmasının bu saatlere rastlamasından dolayı bu camilerin içlerine de girilemediğini ve imza tespiti yapılamadığını belirtmek gerekir. İzin alınamadığı için elçilik ve konsolosluk gibi bazı resmi kurumlara ait yapılarda da sanatkâr imzaları belirlenememiştir.

Mimar, mühendis-mimar ve müteahhit imzaları olan bazı yapıların özel mülk olmasından dolayı içlerine girilememesi tez sürecini zorlaştıran diğer güçlükler arasında yer almıştır. Bununla birlikte özellikle de özel mülklerin büyük bir kısmında süslemenin tek cephede olması ve böylelikle değerlendirilmeye alınabilmesi bu güçlüğün bir nebze de olsa atlatılmasına neden olmuştur. Bir başka husus ise restorasyondan kaynaklıdır ve restorasyonda olan han ve apartmanların cephesi tamamen kapalı olduğundan dolayı tespit edebildiğimiz G. Semprini'ye ait bir yapı haricinde bunların üslubuna değinilememiştir.

Araştırmamızla ilgili çalışma takvimi hazırlanırken sanatkâr imzalarının yer aldığı yapıların fotoğraflanmasının biri tez sürecinin başında ve diğeri ise sonunda olmak üzere iki evrede yapılması planlanmıştır. Böylelikle hem sanatkâr imzasının yer aldığı yapının güncel halinin fotoğraflanarak okuyucu ile buluşması hem de saha çalışmasının yinelenmesi amaçlanmıştır. Ne yazık ki, günümüzde COVID-19 pandemisinin baş göstermesi ve buna bağlı olarak alınan çeşitli tedbirlerden dolayı planlanan ikinci evre fotoğraflama çalışmasının bir bölümü gerçekleştirilememiştir. Bunun yanı sıra yine alınan tedbirler gereği, uzunca bir süre araştırma merkezleri ve kütüphanelerin kapalı olması da karşılaşılan güçlükler arasında yer almıştır.

1.4. Literatür Özeti

Osmanlı mimarisinde imza geleneği üzerine çalışma yapan bir araştırmacının başvuracağı kaynaklar arasında Abdülhamit Tüfekçioğlu'nun "Üsküdarlı Taşçılar ve "Taşçı" İmzâlı Mezar Taşları" ve Aziz Doğanay'ın "Şehzâde Mehmed Türbesinde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve Bu Sanatkârın Türk Tezyînâtına Getirdiği Yenilikler" başlıklı makaleleri öncü nitelik taşımaktadır. Her iki makalede de imza geleneği üzerine detaylı bilgi verilmesi ve bu geleneğin örnekler dahilinde açıklanması tezin yol haritasında adeta kılavuzluk görevi görmüştür. M. Uğur Derman'ın *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde başta "Hattat" maddesi olmak üzere yazmış olduğu ansiklopedi maddeleri ve kaleme almış olduğu çeşitli eserleri imza geleneğinin anlaşılabilmesi adına birincil öneme haizdir.

İmza geleneği araştırılırken, bu geleneği yaşatan hattatların biyografileri konusunda da M. Uğur Derman'ın *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde yazmış olduğu maddeler ve *Ömrümün Bereketi* adlı çalışmalarından büyük oranda yararlanılmıştır. Derman'ın çalışmalarının yanında İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in *Son Hattatlar*, Şevket Rado'nun *Türk Hattatları* ve Muhittin Serin'in *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar* adlı eserleri de öncü nitelik taşımaktadır. Hattatların eserlerinin tespitinde ise *Kitabelerin Kitabı Fatih/ Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri* ve *İstanbul Çeşmeler Külliyatı* adlı eserlerden ve M. Nermi Haskan'ın *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* başlıklı üç ciltlik çalışmasından da yararlanıldığını belirtmek gerekir. Bunların yanı sıra http://info.ottomaninscriptions.com/ adlı internet sitesi kitabelerdeki hattat ve şairlerin tespitinde önemli bir yere sahiptir. Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarından da ayrıca istifade edilmiştir. Hattatların eserlerindeki üslubu değerlendirmede Abdülhamit Tüfekçioğlu'nun *Erken Dönem*

Osmanlı Mimarisinde Yazı adlı eseri, tez çalışmasında adeta kılavuzluk görevi görmüş ve baş ucu kaynağı olmuştur.

Dönemin ve şehrin iyi analiz edilebilmesi ve 19. yüzyılda İstanbul mimarisini değerlendirebilmek adına Zeynep Çelik'in *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* adlı eseri temel başvuru kaynaklarından birini teşkil etmiştir. O dönemde İstanbul'da bulunmuş ve izlenimlerini kaleme dökmüş olan Julia Pardoe, Edmondo de Amicis, Durand de Fortmagne gibi seyyahların eserleri de ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve İstanbul mimarisi ile ilgili izlenimleri teze aktarılmaya çalışılmıştır. Semavi Eyice, M. Uğur Derman ve Selçuk Mülayim gibi bilim insanlarının *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde İstanbul mimarisine ilişkin yazmış oldukları ansiklopedi maddelerinden de ayrıca istifade edilmiştir.

Osmanlı'nın önceki dönemlerinde olduğu gibi son döneminde de sanatkârların arasında önemli oranda gayrimüslimlerin vardır. Bu sanatkârların Osmanlı mimarisine katkıları ve ayrıca imzalarının da tespit edilmiş olması gayrimüslim sanatkârların üzerine eğilmeyi gerekli kılmıştır. Bu imzaların değerlendirilmesinde Oya Şenyurt'un *1800–1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar* başlıklı yüksek lisans tezi ve *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti* adlı kitap çalışması önemli bir yere sahiptir.

Yine İstanbul'da görev yapmış pek çok meslek grubunun özellikle de mimarların tespiti açısından günümüze kadar pek az istifade edilmiş ve orijinal adı *Annuaire Oriental* olan *Şark Ticaret Yıllıkları*'ndan da önemli ölçüde yararlanılmıştır. Mimarlık teşkilatı konusunda ise Selman Can'ın kaleme aldığı "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı" ve "Balyan Ailesi ve Osmanlı İmar Sektöründeki Yeri" başlıklı makaleler tezde yararlanılan başlıca çalışmalar arasındadır.

2. KAVRAMLAR, TEŞKİLATLAR VE 19. YÜZYIL İSTANBUL'U

Bu bölümde mimar, mühendis-mimar, müteahhit, hattat, taşçı ve kâşî olmak üzere İstanbul mimarisinde tespit ettiğimiz sanatkârların mesleklerine ilişkin kavramlar ele alınmıştır. Son dönem Osmanlı mimarisinde bu sanatkârların önemli bir kısmının içinde yer aldığı teşkilatlar da ayrıca incelenmiştir. 19. Yüzyıl İstanbul'una değinilerek sanatkârların mimari alanında şekillendirmeye çalıştığı kadim kent İstanbul'un o dönemki silüeti bir nebze de olsa çizilmeye çalışılmıştır.

2.1. Mimari/Mimarlık Kavramı

Mimari, en kısa ifadeyle "bina yapma" sanatı ve mimarlık anlamındadır. Bununla birlikte "bir binanın biçimi, onu başkalarından ayıran nitelik ve özelliklerin tamamı" anlamını da taşımaktadır.[8] Selçuk Mülayim'in belirttiği üzere mi'mârî sözcüğü "uzun ömürlü olmak, ömrünü uzatmak; (bir ev) meskûn ve bayındır olmak, (evi) meskûn ve bayındır hale getirmek" anlamlarındaki amr (umr) masdarından türetilmiştir. Aynı kökten gelen ma'mûr, imâre ve umrân da Arapça'da genellikle harâb kelimesinin karşıtı olarak kullanılmakta olup bayındır olma ya da bayındır kılmayı ifade etmektedir. Bunların yanı sıra "mesken ve bina" anlamı da taşıyan bu kelimeler söz konusu yapıların oturulabilir, kalıcı ve bayındır niteliklerini belirtmektedir.[9]

M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı Mimar Vitruvius *De Architectura* adlı eserinde mimarlığı sağlamlık, kullanışlılık ve güzellik olarak tanımlamıştır. 16. yüzyılda bir İngiliz yazar "yapı bilimi" olarak ifade ederken 19. yüzyılda ise Ruskin, mimarlığın yapılara uygulanan süslemeden başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. F. L. Wright tarafından ise "Mimarlık biçim haline gelmiş yaşamdır" tanımlaması yapılmıştır.[10]

2.2. Mimarlık Bağlamında Sanatkâr Kavramı

Mimarlık alanında emek veren pek çok sanatkâr grubu olmakla birlikte aşağıda yalnızca 19. yüzyıl İstanbul mimarisinde imzasına rastlanabilen mimar, mühendis mimar, müteahhit, hattat, taşçı ve kâşî tanımlarına genel olarak değinilmiştir.

[8] "Mîmârî", *Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II, s. 2102.
[9] Selçuk Mülayim, "Mimari", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXX, s. 91.
[10] Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1979, s. 356.

2.2.1. Mimar

Binaların projesini hazırlayan, planını çizen ve plana göre güzel bir biçimde yapılması için gerekli her türlü işi yapan kimseye mimar denilmektedir.[11] Mimarlık mesleği ise tarihin en eski meslekleri arasında gösterilmektedir. Bu mesleğin zaman içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümlerle birlikte mimarlar da 19. ve 20. yüzyıllarda yapı tasarımlarındaki uzmanlıklarıyla ön planda olmuşlardır.[12]

Osmanlı mimarlık teşkilatında ise bu teşkilatın başkanı olan kimseye mimarbaşı denmiştir. Mimarbaşı aynı zamanda "Ser Mi'mâran-ı Hâssa", "Mimar Ağa" ve "Hassa Mimarbaşı" olarak da anılmıştır. Mimarbaşılar ülkenin tüm imar ve inşa faaliyetlerinden sorumlu olmuşlar ve aynı zamanda kadı ile beraber İstanbul'daki kaçak yapılaşmayı önlemeye çalışmışlardır. Yine başkent İstanbul'da yaptırılmak istenen özel kişilere ait ev, han, hamam, dükkân vb. yapılar da mimarbaşının izni ile yapılmıştır. Mimarbaşının idari işlerinin arasında ise merkezle birlikte eyaletlerde yapılacak olan yapıların projelerinin hazırlanması ve kontrolü, ihtiyaç duyulan teknik elemanın temini, şehir mimarlarının atanması vb. faaliyetler yer almıştır. Tüm bunların yanı sıra tarihi yapıların korunmasına yardımcı olmak, mimarlık faaliyetinde bulunan kişilerin ehliyetli olup olmadığını denetlemek, yapı malzemelerinin standartlara uygunluğunu denetlemek ve bunların değerlerini tespit etmek, üretim ve satış yerlerini kontrol etmek de mimarbaşının görevleri arasındadır.[13]

Mimar-ı sâni ise adından da anlaşılacağı üzere merkeze bağlı hassa mimarları arasında mimarbaşıdan sonra gelen ikinci mimardır. Osmanlı imar sisteminde mimarbaşılardan sonra imar ve inşaat faaliyetlerinin teknik sorumluluğunu yürüten elemanların başında ise hassa mimarları gelmektedir. Hassa mimarları tecrübelerine göre kalfa, usta ve çırak olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.[14]

Bunların yanı sıra Osmanlı imar sisteminde mimar kâtipleri, sefer mimarları, su mimarları, Tersâne-i Âmire mimarları, köprü mimarları, kale mimarları, vilâyet (eyâlet) mimarları, şehir mimarları, vakıf mimarları ve serbest mimarlar da bulunmaktadır.[15]

---

[11] "Mîmar", *Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II, s. 2102.
[12] Beyza Onur, "Mimarın Tarihsel Dönüşümünün Anlatısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XI, S. 60 (2018), s. 583, 586.
[13] Murat Taş, "Osmanlı'dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 1 (2003), s. 206.
[14] Taş, *a.g.m.*, s. 206-207.
[15] Taş, *a.g.m.*, s. 206-209.

2.2.2. Mühendis-Mimar

Mühendis-mimar kavramı, mühendislik ve mimarlık mesleklerinin tek bir kişide toplandığını belirtmek üzere kullanılır. Bu bağlamda mühendisin geleneksel olarak tanımlanmış mimari alanına müdahil olmasıyla daha doğru yapıların ortaya çıktığı, mimarın da geleneksel mühendislerin altyapı projelerine müdahil olmasının özgün sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Bu bağlamda Türk-İslâm sanatında Mimar Sinan'ın ve Batı sanatında ise Santiago Calatrava'nın eserleri örnek verilebilir.[16]

2.2.3. Müteahhit

Bir kimse veya kuruluş için bina, yol vb. yapımını, erzak, mal vb. sağlamayı üzerine alan kimseye müteahhit denir.[17] Müteahhitlik ise; yapım sürecinin tüm yönleriyle organize edilmesi, yapım işiyle ilgili karşılaşılabilecek tüm sorunlar ve bunların çözümünün bulunması ve belki de en önemlisi işin finansmanıyla ilgili tüm hususlardan sorumlu olan bir meslek sahasıdır.[18]

18. yüzyılın sonlarında orduya ekmek, et ve çizme sağlayan kişiler için müteahhit unvanının kullanıldığı bilinmektedir. Bina emini o dönemde devlet müteahhidi olarak görüldüğünden, inşaat taahhüt işini yapan kişilerin pek de müteahhit olarak anılmadığı ve bunların inşaata memur edilmiş kişiler olarak görüldüğü dile getirilmektedir. Müteahhitlik yapan kişilerin sözlü veya yazılı anlaşmalarda taraf olarak kabul edilmesi ise hemen hemen 20. yüzyılın başlarını bulmuştur.[19]

Osmanlı'da müteahhit yerine kalfa terimi de kullanılmıştır. Osmanlı imar sisteminde daha çok gayrimüslim mimarları tanımlamada öne çıkan bu terim, münakasa (açık eksiltme) sistemine geçilmesinin ardından müteahhit anlamında kullanılmaya başlanmıştır.[20]

2.2.4. Hattat

Hattat kelimesi sülüs, nesih ve nesta'lik gibi İslâm yazılarını güzel yazan ve öğreten sanatkâr anlamına gelmektedir. Hat sanatı öğrenciye biri "müfredat meşki" ve

[16] Ahmet Topbaş, "Şef ve Virtüöz", *Arredamento*, VI (2017), s. 74.
[17] "Müteahhit", *Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II, s. 2281.
[18] Bkz. Mehmet Şener, *Contractors and Contractorship: An Analysis of Public Building Constructions in Early Republican Turkey (Müteahhitler ve Müteahhitlik: Erken Cumhuriyet Döneminde Kamu Binaları İnşaalarının Analizi)*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2013.
[19] Oya Şenyurt, *Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 167-168.
[20] Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erzurum 2010, s. 67; "Balyan Ailesi ve Osmanlı İmar SektöründekiYeri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler VI*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 113.

diğeri ise "mürekkebat meşki" olmak üzere iki merhalede öğretilmektedir. Öğrencinin sanat eğitimi tamamlandığında hoca son meşkin altına sülüs-nesihte "Temmeti'l-hurûf bi-avnillâhi'l-meliki'r-raûf" (Allah'ın yardımıyla harfler tamamlandı) ibaresini, ta'likte ise, "Çün halâsî zi-müfredât âmed/Vakt-i meşk-i mürekkebât âmed" (Müfredattan kurtulunca mürekkebat meşkinin vakti geldi) beytini ilk mürekkebat meşki mahiyetinde yazmaktadır. Mürekkebatın sonlarına yaklaşıldığında ise aldığı her meşki bir öncekinden gelişmiş olarak yazabilecek seviyeye ulaşan hattat adayına üstadı tarafından icâzet verme zamanı gelmektedir. İcâzet almak hattatın müstakil olarak yazdığı yazıların altına imza koyabilme yetkisini almaktır ve "icâzetnâme" ise bu hususta yazılı vesikadır.[21]

İcâzet alan şahsa, daha önce kararlaştırılmış olan bir mahlasın merasim sırasında verilmesi ve bunun da izin cümlesinde yer alması usulden olmuştur. İsmâil Zühdü, Mustafa Râkım, Mustafa İzzet gibi meşhur hattatların ikinci isimleri kendileri için uygun görülen mahlaslardır.[22]

2.2.5. Taşçı

Sözlük anlamıyla taşçı, taş yontan kimseye verilen isimdir.[23] Taş ustası bir inşaat faaliyetinin değişmez elemanıdır. Taş süslemede, taş ustaları nakkaş ya da mimarın tasarladığı birim kompozisyonu taş üzerine aktararak ilk önce kabaca ve daha sonra ince işçilikle yüzey işlemeciliği ve zımparalama, parlatma gibi işlemleri yaparlar. Bu işlemler esnasında oyucu, kesici, delici ve kırıcı aletlerden yararlanırlar. Genelde metal olan bu aletlere madırga, murc, kalem, ince kalem, dişli, pergel, çivi, tarak, eğe, eğri eğe, çekiç, dişli tokmak ve gönye örnek gösterilebilir.[24]

Osmanlı Devleti döneminde 18. yüzyıl İstanbul'unda taş malzemeden bir yapı meydana getirilmesinin taşçı esnafı, duvarcı ya da dülgerlerin katıldığı bir iş olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte inşaat yapımında önemli bir rolü olan taşçı esnafı yapılarda taşı yontan, işleyen ve yapıyı inşa etme süreçlerinin tümünü yerine getiren meslek adamı statüsündedir.[25] Özellikle de İstanbul'da farklı taşçı gruplarının olduğu ve her taşçı grubunun başında da bir taşçıbaşı bulunduğu bilinmektedir. İmparatorluğun

[21] Derman, "Hattat", s. 493-496.
[22] Derman, *a.g.m.*, s. 497.
[23] "Taşçı", *Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III, s. 3085.
[24] Nusret Algan, *Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisi Taş Yüzey Süslemelerinin İncelenmesi ve Seramik Yorumları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir 2008, s. 32.
[25] Oya Şenyurt, "18. Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", *METU JFA*, C. XXVI, S. 2 (2009), s. 106.

pek çok yerine ihtiyaç olduğu zaman İstanbul'dan taşçı gönderilmiştir.[26] 19. yüzyılla birlikte devletin taşçılar üzerindeki hakimiyetinin zamanla azalmasıyla birlikte daha fazla sayıda taş tüccarı ortaya çıkmaya başlamış ve taşçılık yapan bazı şahıslar müteahhitlik de yapmaya başlamıştır.[27]

2.2.6. Kâşî

Çini sözcüğünün aslı Osmanlıca çînî (Çin'e ait, Çin işi) olup bu kelime porselen sanatını dünyaya tanıtan Çinlilere izafetle Çin adından türetilmiştir. Çini sanatında çeşitli biçimlerdeki levhaların renklendirilip sırlanarak fırınlanması sonucu, eriyen sırın çini hamurundan yapılmış levha üzerinde meydana getirdiği koruyucu saydam tabaka bu sanatın esası olmuştur ve kullanıldığı mimariye renk katmıştır.[28] Çini ile uğraşan ustaya ise adından da anlaşılacağı üzere kâşî denilmektedir.

2.3. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mimarlık Teşkilatı

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda mimarlık teşkilatı denilince akla ilk gelen kavramlardan biri Hassa Mimarları Ocağı (Teşkilatı) olmaktadır. Bu ocağın zamanla devrin ihtiyaçlarına cevap verememesi üzerine ise Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulmuştur. Zaman içerisindeki değişim ve dönüşümlerden dolayı teşkilat içerisinde yeni yapılanmalara gidilerek bazı yeni müdürlükler ve idareler de teşkil edilmiştir.

2.3.1. Hassa Mimarları Ocağı/Teşkilâtı

Mimarlık mesleği ile ilgili olarak Osmanlı devlet örgütünde bir Hassa Mimarları Dairesi ve buraya mimar yetiştiren bir Mimar Ocağı söz konusudur. Osmanlı merkeziyetçiliğinin tipik örneklerinden biri olan bu kurum sarayın özel mimar örgütüdür ve faaliyette olduğu sürece İstanbul merkez olmak üzere imparatorluk genelindeki mimarlık çalışmalarında etki ve yetki sahibi olmuştur.[29]

Sarayın bizzat kendisinden başlayarak gerek İstanbul'da gerekse imparatorluk genelinde her türlü resmi inşaat ve tamirat işlerini yürüten Hassa Mimarları Teşkilâtı'nın (Hassa Mimarları Ocağı)[30] kesin olarak ne zaman kurulduğu

[26] Şenyurt, *a.g.m.*, s. 110.
[27] Şenyurt, *a.g.m.*, s. 103.
[28] Şerare Yetkin, "Çini", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VIII, s. 329.
[29] Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayın, İstanbul 2016, s. 349-350.
[30] Bu kurum daha çok Hassa Mimarları Ocağı olarak anılmaktadır. Bkz. Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları* Dergisi, C. I, S. 1 (1963), s. 157-202; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayın No: 9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985. Kimi yazarlar da Hassa Mimarlar Ocağı demektir. Bkz. Abdülhamit Tüfekçioğlu, Şerif Tümer, "Mimar Dâvud Ağa'nın İmzalı Eserleri ve Üslubu", *Mukaddime*, C. X, S. 1 (2019); Selman Can, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı", *Sanat Atatürk Üniversitesi Güzel*

bilinmemektedir. Osman Gazi döneminden başlanarak devlet hizmetinde mimar ve ustaların çalıştığı bilinmekle birlikte Hassa Mimarları Ocağı'na uzanan süreçte bir teşkilât kurulup kurulmadığı söylenememektedir. [31] Genel olarak şehreminliğe bağlı olduğu ileri sürülmekle birlikte şehreminliğe mi bağlı yoksa müstakil bir kurum mu olduğu ise tartışmalıdır.[32]

Bu Ocağın birinci görevi, padişah veya hanedan mensuplarının yaptırmak istedikleri binaların ve masrafları devlet hazinesinden karşılanacak olan inşaatların planlarını yapmak, keşif bedellerini hesaplamak[33] ve projesi kabul edilen inşaat faaliyetlerini yürütmek olmuştur.[34] İnşa ve tamire esas olacak keşifler arasında cami, saray, han, hamam ve dükkanların yanı sıra kale, köprü, kayıkhane ve türbe gibi yapılar da yer almıştır. Bunların keşif bedelleri ya bizzat mimarbaşı ya da hassa mimarlarından biri tarafından hazırlanmıştır. İnşaat ve tamiratın maliyetini gösteren keşif raporları ise Defterdarlığa takdim edilip burada incelendikten sonra sadrazama arz edilmiştir.[35]

Tüm bu faaliyetlerin yürütülmesinde bir sorumluluk zinciri söz konusu olmuştur. Bu faaliyetlerde sorumluluk zincirinin Hassa Başmimarı[36], Hassa Mimarı Üstadlar (halifeler), Hassa Mimarları, Suyolcular, Duvarcılar, Dülgerler, Bıçkıcılar ve Demirciler şeklinde kurulduğu ifade edilmektedir.[37] İnşaatlarda çalışacak olan taşçı, duvarcı, dülger, marangoz, sıvacı ve lağımcılar genelde İstanbul'dan temin edilmiş ancak bunların ihtiyaca binaen taşradan getirtildiği de olmuştur. Hassa Mimarları Ocağı'nda gerek İstanbul'da gerekse eyaletlerde görev yapan mimar, kalfa ve inşaat ustası gibi görevlilerin defterleri tutulmuştur.[38] Bunların alacakları ücretlerin belirlenmesi de Ocağın görevleri arasında sayılmıştır.[39]

Sanatlar Fakültesi Dergisi (2007); Gülcan Avşin Güneş, "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 17 (2014); A. Şevki Duymaz, *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta 2003.

[31] Turan, *a.g.m.*, s. 157.

[32] Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyıl Hassa Mimarları Ocağı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 9-10.

[33] Turan, *a.g.m.*, s. 164-166.

[34] Turan, *a.g.m.*, s. 163; Cezar, *a.g.e.*, s. 375.

[35] Turan, *a.g.m.*, s. 164-166.

[36] Ser Mimârân-ı Hassa, Mimar Ağa.

[37] Kuban, *a.g.e.*, s. 350.

[38] Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", s. 168.

[39] Can M. Hersek, "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", *İslâmi Araştırmalar,* C. IV, S. 1 (1990), s. 48.

Hassa Mimarları Ocağı'nın en üst düzey yetkilisi Hassa Başmimarı olup bu kişi bakan düzeyinde bir memurdur.[40] 19. yüzyılda Hassa Başmimarı olarak görev yapan kişilerin listesi aşağıda Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

[40] Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, s. 350.

Tablo 2.1: 19. Yüzyılda Hassa Başmimarları

Başmimarın Adı	**Görev Aldığı Yıllar**
Ahmet Nurullah Ağa	1801-1802
Mehmet Arif	1791-1802
İbrahim Kâmi	1802-1807
Mehmet Emin Ağa	1807-1815
Hafız Mehmet Emin Efendi	1807-1818
Mustafa Ağa	1807-1810-1826
Ali Rıza Efendi	1815-1821
Mehmet Rasim Efendi (Mehmed Hoca, Seyyid Mehmet)	1820-1822
(Kırımlı) Mahmut Ağa (Mühendis)	1828-1829
Abdülhalim Efendi	1825-1840
Hacı Ahmet	1840
Mehmet Tahir	1868
Mehmet Arif	1883
Padişah Başmimarlığı/ Saray Başmimarlığı	**Görev Aldığı Yıllar**
Serkiz Balyan	1880/ Devlet Mimarı 1891-1892/ Padişah Başmimarı
Vasilaki İoannidis	1889-1901/ Saray Mimarı
Yanko İoannidis	1897-1908/ Padişah Mimarı
Vedat Bey (Tek)	1909/ Saray Mimarı

Kaynak: Oya Şenyurt, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Hâssa Başmimarları", *TÜBAV Bilim Dergisi*, C. II, S. 4 (2009), s. 500-501.

Şunu da belirtmek gerekir ki, İstanbul'a yönelik şehircilik çalışmalarını yürütmek de bu kurumun görevlerindendir. Kentteki sivil yapıları denetlemek ve hatta bu yapılarla ilgili gerektiğinde yıkım kararı almak Ocağın uhdesine bırakılmıştır. Ocak, kent planlama sorunlarında ise sınırlayıcı ve/veya yol gösterici kararlar alma yetkisine de sahip olmuştur.[41] Yapı malzemelerinde kalite kontrolü ve fiyatın belirlenmesi ile dini mabetlerin onarım keşifleri de Hassa Mimarları tarafından yapılmıştır.[42] Savaş zamanında ise sefere çıkan ordu içerisinde yer alan Hassa mimarları ordunun geçeceği yolların açılması, köprülerin kurulması, konaklama alanlarının düzenlemesi ve çeşme yapılması gibi faaliyetleri yürütmüştür.[43]

19. yüzyıla gelindiğinde, yüzyıllar boyunca saray teşkilâtına bağlı olarak çalışan bu kurumun klasik yapısı ile devrin ihtiyaçlarına cevap veremediği düşünülmüş ve kurum 4 Kasım 1831 tarihinde ortadan kaldırılmıştır. Görevi bundan sonra aynı yıl kurulan Ebniye-i Hassa Müdürlüğü devralmıştır.[44]

2.3.2. Ebniye-i Hassa Müdürlüğü

Hassa Mimarları Ocağı'nın gerek devrin ihtiyaçlarına cevap verememesi[45] gerekse yeni bir yapıya kavuşturulması amacıyla 4 Kasım 1831 tarihinde Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adı altında yeni bir kurum oluşturulmasına karar verilmiştir.[46]

Ebniye-i Hassa Müdürlüğü dönemi öncesinde, imar alanı söz konusu olduğunda biri şehremini diğeri ise hassa mimarbaşı olmak üzere iki yetkili memuriyet mevcuttu. Esasen şehremini ile hassa mimarbaşının inşaat ile ilgili görevleri birbirine yakın görünmekle birlikte aralarında ciddi ayrım da vardı. Şehremini kamu binalarında gerek tamir gerekse inşa için gerekli olan malzemeyi sağlayıp işçi ücretlerini öderken mimarbaşı daha çok keşif, inşa, onarım, plan ve proje gibi teknik işlerle ilgilenmiştir. Buna rağmen zaman zaman bu görev ayrımına riayet edilmediği de olmuştur. Merkezi idareye çekidüzen vermeye çalışan II. Mahmud görev ve faaliyet alanlarının birbirine karışması hususunda bir çözüm getirmiş ve hastalığından dolayı görevini aksatan Şehremini Hayrullah Efendi'yi bahane ederek şehreminliğiyle mimarbaşılığın

[41] Hersek, "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", S. I., s. 46-47.
[42] Can M. Hersek, "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", C. IV, S. II (1990), s. 146.
[43] Hersek, "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", S. I., s. 48.
[44] Selman Can, "Balyanlar ve Dolmabahçe Sarayı Mimarı Sorunu", *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi,* S. 6 (2010), s. 24; Abdulkadir Dündar, A*rşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 13.
[45] Can, "Balyanlar ve Dolmabahçe Sarayı Mimarı Sorunu", s. 24; Can, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı", s. 107.
[46] Can, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı", s. 107.

birleştirilmesini istemiştir. Bu iki memuriyet Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adı altında birleştirilip Mimarbaşı Seyyid Abdülhalim Efendi'ye tevcihi kararlaştırılmıştır.[47] Ebniye-i Hassa Müdürlüğü ile mimarlığın uzmanlığa dayalı teknik bir görev olduğu kabul edilmiştir.[48]

1848'de Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün bünyesinde çalıştırılmak üzere bir Ebniye Meclisi kurulmasına karar verilmiştir. Bu meclisin görevi, yapılması planlanan binaların münâkasaya çıkarılıp müteahhitlerle kontratlarının hazırlanması olarak belirlenmiştir. İnşaat malzemelerinin kalite ve fiyat kontrollerinin yapılması ile ortaya çıkabilecek bir bina anlaşmazlığı durumunda bu durumu çözülmesi de meclisin görevleri arasında sayılmıştır.[49]

2.3.3. Ebniye-i Hassa Muavinliği

Ebniye-i Hassa Müdürlüğü bünyesindeki Ebniye Meclisi ile birlikte 8 Mart 1849 tarihinde Nafıa Nezareti'ne bağlanmış ve adı Ebniye Muavinliği'ne dönüştürülmüştür.[50] Bu değişimde, müdürlüğün inşa çalışmaları ile nezaretin görevleri arasında bulunan imar faaliyetlerinin koordineli olarak yürütülmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte bu birleştirme verimli olmadığından dolayı muavinliğin ömrü kısa olmuş ve 16 Nisan 1852 tarihinde muavinlik kaldırılmıştır.[51]

2.3.4. Ebniye Meclisi İdaresi

Ebniye-i Hassa Muavinliği'nin kaldırılmasından sonra bünyesindeki Ebniye Meclisi, Ticaret Nezâreti'ne bağlı Nafıa Meclisi'nde toplanmış ve mimarların başına da Esad Efendi adında daha önce mimar halifeliğinden çıkarılmış biri getirilmiştir. Bu dönemde Ebniye Muavinliği unvanı kullanılmaya devam edilmekle birlikte Esad Efendi'den sonra başa geçen İsmail Zühdi Efendi 16 Kasım 1858'de bu görevden ayrıldığında muavinlik unvanı da tamamen kaldırılmıştır.[52]

Ebniye Meclisi'nde meydana gelen usulsüzlüklerden dolayı mimarlık teşkilatı için yeni bir düzenleme düşünülmüş ve 8 Eylül 1861 tarihinde hazırlanan bir nizamname ile Ebniye Meclisi çatısı altında çalışmak üzere Ebniye Müdürlüğü yeniden

[47] Ali Akyıldız, "Şehremini", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXVIII, s. 460.
[48] Yekta Özgüven, *II. Mahmud Dönemi İstanbul'unda Kentsel-Fiziksel Kavrayışın Değişimi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 150.
[49] Can, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı", s. 107-108.
[50] Can, *a.g.m.*, s. 108; Şenay Atam, *Osmanlı Devleti'nde Nafia Nezareti*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Niğde 2015, s. 23.
[51] Can, *a.g.m.,* s. 108.
[52] *A.y.*

kurulmuştur. Ebniye Meclisi idaresi 1866'dan itibaren Şehreminliği içerisindeki Hendesehane'ye bağlanmış ve imparatorluğun sonuna dek varlığını sürdürmüştür.[53]

2.3.5. Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü

1831'de Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulduğunda Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından hazırlanan bir layiha ile saray ve kasırların onarımını üstlenmek amacıyla Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü adı altında yeni bir teşkilat kurulmuştur. Bununla birlikte bu müdürlüğün görevleri zamanla saraylarla sınırlı kalmamış hastane, karakol ve kışla gibi pek çok devlet yapısının inşa işleri de bu kuruma verilmiştir. 1863'e kadar varlığını sürdüren Ebniye-i Miriyye Tamirat Müdürlüğü bu tarihten sonra Ebniye-i Seniyye İdaresi olarak adlandırılmıştır.[54]

2.3.6. Ebniye-i Seniyye İdaresi

Hazine-i Hassa Nezâreti'ne bağlı olarak çalışan Ebniye-i Seniyye İdaresi'nin görevleri idarenin (müdürlüğün) sorumluluğunda bulunan binaların belirli aralıklarla kontrollerinin yapılması ve padişahın iradesi ile yapılmak istenen her türlü binanın inşası ile saray ve kasırların onarımını gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir.[55] Bu kurum İmparatorluğun sonuna dek varlığını sürdürmüş ve 17 Haziran 1920 tarihli bir kararname ile maliye hazinesine bağlanmıştır.[56]

2.3.7. Evkaf Tamirat Müdürlüğü

Vakıfların onarım işlerini yürütmek üzere 1838 yılında Evkaf Tamirat Müdürlüğü adı altında bir birim oluşturulmuştur. Bu kurum 1853 yılında bir süreliğine Ebniye-i Miriyye Müdürlüğü'ne bağlansa da daha sonra ilgili müdürlükten ayrılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü olarak isimlendirilmiştir. Bu kurumun ön plana çıkması ise 1909-1918 yılları arasında Mimar Kemaleddin Bey'in müdürlüğü dönemindedir. 23 Mart 1919'da bu müdürlük kaldırılarak yerine Heyet-i Fenniye adı altında yeni bir birim oluşturulmuştur.[57]

2.4. Osmanlı Devleti'nde Serbest Mimarlık ve Müteahhitlik

Osmanlı Devleti'nin tüm dönemlerinde olduğu gibi son döneminde de mimari faaliyetler devlet tarafından organize edilerek yürütülmüştür. Bu organizasyona; 19.

[53] Can, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı", s. 109.
[54] Can, *a.g.m.*, s. 109.
[55] Arzu T. Terzi, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Ebniye-i Seniyye İdaresi (Görevleri ve Teşkilâtı)", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 16 (1998), s. 110.
[56] Terzi, *a.g.m.*, s. 119.
[57] Can, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı", s. 110.

yüzyılın sonlarında, İstanbul'un çeşitli bölgelerindeki hanlarda faaliyet gösteren, mimar-müteahhitlik büroları ve bazı girişimciler eklenmiştir.

Osmanlı'nın son döneminde; devletin mimarlık teşkilatının yanı sıra yukarıda bahsi geçen bürolar, mimarlık-müteahhitlik hizmeti veren alternatif kurumlar haline gelmiştir. Leon Gurekian ve Alexandre Valluary gibi diplomalı mimarlar ya da kalfalıktan yetişen mimarların oluşturduğu bu bürolar tek kişi yahut ortaklardan oluşan, inşa faaliyetleri sürdüren şirketlerdir. Osmanlı'da devlet bünyesinde çalışan Raimondo D'Aranco, Vedad Bey (Tek) ve August Jasmund gibi mimarlar da kendi bürolarını açmış ve böylelikle hem özel sektörde de faaliyet göstermiştir. *Annuaire Oriental* kayıtlarından hareketle adresleri ve ortaklıkları tespit edilen, Gayrimüslim ve az sayıdaki Türk mimarlar, inşaat yahut taahhüt işine göre ortaklık oluşturmuştur. Bu ortaklıklarda iş hacmine göre ortak sayısı artış göstermiş ve bununla doğru orantılı olarak sermayeler de artmıştır. Artan sermayeleriyle birlikte ortaklar ihalelere girmiş ve buna ek olarak sivil mimaride de faaliyet göstermiştir. [58] Öyle ki piyasada faaliyet gösteren bu mimarlar, 1908 yılında Osmanlı Mimar ve Mühendis Cemiyeti adında bir topluluk dahi kurmuştur.[59]

Annuaire Oriental'de kayıtlarında mimar ortaklıklarının yanı sıra "Entrepreneur", bir başka deyişle müteahhit kavramı da karşımıza çıkmaktadır. Müteahhitlerin ise çalıştığı alanlara göre sınıflandırılması gerekmektedir. Çünkü yıllıklarda yer alan müteahhitler; yapı işleri, boya ve elektrik gibi birbirinden farklı alanlarda faaliyet göstermiştir.[60] Konumuz olan yapı işleri müteahhitlerinin de kendi içinde farklı branşları vardır.

1891 tarihli yıllıkta banyo yapımı ve tadilat gibi küçük inşaat işleri yapan "Dalmas (J[PH]) et C[İE„61] adında müteahhit ve şirketine yer verilmiştir. Giuseppe Michelini ve Alfredo Michelini; müteahhit imzasıyla İstiklal Caddesi, No: 201'de (Ravouna 1906) yer alan binanın inşasını gerçekleştirken ise daha büyük/kapsamlı inşaat faaliyetleri yürütmüşlerdir. Ayrıca bahsi geçen yapının üzerinde yer alan "A. D. YENIDUNIA & C. P. KYRIAKIDES ARCHITECTES" ve "G. & ALF. MICHELINI ENTREPRENEUR" imzaları, mimar ve müteahhit ayrımının somut bir göstergesi

[58] Oya Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2011, s. 264; Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-3", *İstanbul*, S. 30 (1999), s. 53-54
[59] Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemaleddin 1870-1927", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. I (1981), s. 63.
[60] Şenyurt, *a.g.m.*, s. 267.
[61] *Annuaire Oriental*, 1891, s. 511.

olduğu gibi imza geleneği bağlamında müteahhit kavramının da öne çıktığını göstermektedir.

2.5. Payitaht İstanbul'un Geç Dönem Mimarisine Genel Bir Bakış

Osmanlı tarihinde 19. yüzyıl batılılaşma hareketlerinin mimaride yoğun olarak görüldüğü bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum özellikle de imparatorluğun başkenti İstanbul'da çokça hissedilmiştir. Esasen I. Mahmud döneminden başlayarak sultanların yazlık saray alanı Beşiktaş, Üsküdar ve Boğaz köylerine kaymaya başlamıştır. III. Selim ise Boğaziçi'nde Batı tarzında ilk binaları inşa ettiren padişah olmuştur. Mimar Melling'e Beşiktaş Sarayı'nda bir kasır yaptırmıştır. Sultan Abdülmecid ise Batı tarzının hakim olduğu Dolmabahçe Sarayı'nı inşa ettirmiştir. 19. yüzyılda geleneksel merkez sayılabilecek Suriçi'nden daha modern toplulukların bulunduğu Galata bölgesine doğru bir kayış başlamıştır ki esasen bu imparatorlukta o dönemin sosyal dönüşümün de bir işareti gibidir. [62]

19. yüzyıl batılılaşma hareketlerinin yanı sıra Akdeniz'in doğusu ile batısı arasında bulunan kültürel ve ticari eksenin Makedonya-Trakya-Pontus çizgisine doğru yer değiştirdiği bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu coğrafi sistemin düğüm noktası ise yine İstanbul'dur[63] ve bu ticari eksenin aynı zamanda mimariyi de bir anlamda etkilediği söylenebilir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzde Fatih ilçesi olarak idari yapılanmadaki yerini sürdüren coğrafi bölge Cumhuriyet dönemine kadar hem Osmanlı Devleti'nin Dersaadet veya Nefs-i İstanbul olarak anılan başkentini teşkil etmiş, hem de hususi bir idari yapıya sahip olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de geçen "beldetün tayyibetün" veya "belde-i tayyibe" teriminin bu bölge için kullanıldığı kabul edilmektedir. İstanbul'u oluşturan diğer unsurlar/bölgeler olan Galata, Eyüp ve Üsküdar ise "bilâd-ı selâse" olarak teşkilatlandırılmıştır.[64]

---

[62] F. Ali Taptık, *19. Yüzyıl İstanbul Fotoğrafları: II. Abdülhamid Hediye Albümlerinde Kent ve Mimarinin Temsili*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 12.

[63] Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* (Çev. Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 42.

[64] Mehmet Canatar, "Fatih Mahalleleri", *Suriçi İstanbul*, Haz. İlber Ortaylı, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 203; Halil İnalcık, "İstanbul", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIII, s. 220.

2.5.1. Suriçi İstanbul'u

Feridun Emecen'in deyimiyle, *"Suriçi İstanbul'u aslında bizatihi İstanbul'un kendisidir İstanbul denince anlaşılan şey de zaten bu tarihi yarımadadır."*[65] Yedi tepeli şehir İstanbul'un birinci tepesinde Topkapı Sarayı, ikinci tepesinde Nuruosmaniye Camii, üçüncüsünde Beyazıt Camii ve Külliyesi ile Süleymaniye Camii ve Külliyesi, dördüncüsünde Fatih Camii ve Külliyesi, beşincisinde Sultan Selim Camii ve Külliyesi hakimdir ve altıncı ile yedinci tepelerde ise çok sayıda küçük cami ve kilise vardır.[66] Bu yedi tepenin yer aldığı Suriçi İstanbul'unda 19. yüzyılın ilk yarısında yoğun bir yerleşme söz konusudur.

Topkapı Sarayı 19. yüzyılda da her zamanki yerinde, yarımadanın burnunda, İstanbul'un yedi tepesinden ilkinin üzerinde geniş bahçe içerisinde ihtişamını sürdürmüştür.[67] Sarayburnu olarak anılan bu yerin doğal güzelliklerinin yanı sıra mimari görünümü de yabancı seyyahların ve yazarların eserlerine dahi konu olmuştur. Durand de Fortmagne *"Sonra tepeler üstünde göz okşayan şekilleriyle dizilmiş minareleri, konakları ve camileriyle Sarayburnu'ndan Haliç'e kadar uzanan bütün İstanbul."*[68] sözleriyle bu görünümü adeta bir cümleye sığdırmıştır. Edmonde de Amicis ise Sarayburnu'nun Marmara Denizi'nden gelen yolcuların gözünden, son ana kadar, İstanbul'un en büyük ve en güzel kısmını sakladığını dile getirmiştir.[69] Topkapı Sarayı'nın bulunduğu tarihi yarımadada en yoğun yerleşme alanı ise başlıca anıtların bulunduğu doğu bölgesi olmuştur. Burada Ayasofya ve Beyazıt Meydanı arasında kentin yüzyıllar boyunca eksenini teşkil etmiş olan Divanyolu'nun izlerini bulmak mümkündür.[70]

Divanyolu üzerinde yüzyıllar boyunca İstanbul'un tarihine tanıklık eden Çemberlitaş Sütunu, İstanbul'un önde gelen eserlerinden biri olarak ve ikinci tepesinde varlığını sürdürmüştür. Bu sütunun çevresi 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar evlerle çevrelenmiş ve sütun bu evlerin arasında adeta kaybolmuştur. Bununla birlikte

---

[65] Feridun M. Emecen, "Fetih Sonrasında Tarihi Yarımadada Tarihi Olaylara Genel Bir Bakış", *Suriçi İstanbul*, Haz. İlber Ortaylı, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 170.
[66] Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* (Çev. Selim Deringil), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 6-7.
[67] Çelik, *a.g.e.*, s. 6.
[68] Durand De Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul* (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, s. 98. Edmondo de Amicis de benzer ifadelerde bulunmaktadır: *"İstanbul'un bütün büyük çizgileri semada öyle berrak hatlarla ve öyle kuvvetli renklerle ortaya çıkar ki, Sarayburnu'ndan Eyüp mezarlığına kadar, zirve zirve, bütün minareler, bütün kuleler, tepeleri taçlandıran bütün selviler sayılabilir."* Edmondo de Amicis, *İstanbul (1874)*, (Çev: Beynun Akyavaş), TTK, Ankara 1993, s. 109.
[69] Amicis, *a.g.e.*, s. 8.
[70] Çelik, *a.g.e.*, s. 5.

Çemberlitaş semti 20. yüzyılın ortalarına kadar gerek tarihi çevresi gerekse sivil mimarlık örnekleri ile önemini sürdürmüştür.[71] Yine ikinci tepede Nuruosmaniye Külliyesi[72] yer almaktadır ve buradaki Nuruosmaniye Camii, Edmondo de Amicis'in deyimiyle tamamıyla mermerdendir.[73] Esasen 18. yüzyılda inşa edilmiş bu caminin mimarisine küçük dokunuşlar 19. yüzyılda da devam etmiş ve yüzyılın sonlarında camideki kurşun külahlı minarelere taş külahlar yapılmıştır.[74]

Üçüncü tepede Beyazıt Camii ve Külliyesi[75] ile Süleymaniye Camii ve Külliyesi yükselir. 19. yüzyılda Beyazıt Camii'nin iç avlusunda revakların içinde ve kısmen önlerinde ramazan ayında "Ramazan Sergisi" adıyla bir açık pazar kurulması İstanbul'un özelliklerinden biri olmuştur.[76] Süleymaniye'yi ise Fortmagne 19. yüzyılda *"Muhteşem Süleyman'ın ününe lâyık bir güzellikte inşa ettirmiş olduğu Süleymaniye Câmii, yükseklikte Ayasofya'yı geride bırakıyor… bu câmi, hakikaten İstanbul câmileri içinde en zengin ve en süslü olanı."* sözleriyle betimlemiştir.[77] Selçuk Mülayim'e göre Süleymaniye Külliyesi değişik işlevleri olan farklı yapı tiplerini bir arada planlayan geleneksel külliye kavramının ilk sırada gelen örneklerinden biridir. Bununla birlikte İstanbul'un tepelerinden birine inşa edilen yapılar topluluğuna uzaktan bakanlar, dikkati çeken bir yükselti halindeki camiyi hemen algıladıkları için külliyenin varlığı kolayca fark edilememektedir.[78] Fortmagne de bu sebepten dolayı camiyi ön plana almış olmalıdır. 16. yüzyıl yapısı olan Süleymaniye Camii 19. yüzyılda pek çok onarım geçirmiştir.[79]

İstanbul'un dördüncü tepesinde Fatih Camii ve Külliyesi[80] yer almaktadır. Fatih Külliyesi'nin merkezinde yer alan ve İstanbul'un ilk selâtin camii olan Fatih Camii de

[71] Esma İgüs, "Bir Semt, Bir Konak: Çemberlitaş Selim Bey Konağı", *Studies of The Ottoman Domain*, C. C, S. 9 (2015), s. 44, 70.
[72] Nuruosmaniye Külliyesi cami, medrese, hünkâr kasrı, kütüphane, türbe, sebil, çeşme, aşhane-imaret ve dükkanlardan meydana gelmiştir. Semavi Eyice, "Nuruosmaniye Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXIII, s. 265.
[73] Amicis, *İstanbul (1874),* s. 332.
[74] Eyice, "Nuruosmaniye Külliyesi", s. 265.
[75] Külliye bir cami, türbe, sıbyan mektebi, medrese, aşhane-imaret, tabhâneler, hamam ve kervansaraydan ibarettir. Semavi Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VI, s. 45.
[76] Eyice, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", s. 47.
[77] Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, s. 169.
[78] Selçuk Mülayim, "Süleymaniye Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, s. 114.
[79] Süleymaniye Camii, 19. yüzyılda sırasıyla 1840, 1844, 1845, 1847, 1870 ve 1873 yıllarında çeşitli onarımlar görmüştür. Zühre Sü Gül vd., "Geçmişten Günümüze Süleymaniye Camii Akustiği", *MEGARON*, C. IX, S. 3 (2014), s. 203.
[80] Caminin iki yanında medreseler, bunların önünde bir tarafta tabhâne, öteki tarafta dârüşşifâ, daha ileride bir çarşı ile bir de hamam yer almıştır. Semavi Eyice, Fâtih Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, s. 244.

tıpkı Süleymaniye Camii gibi 19. yüzyılda bazı onarımlar görmüştür. Caminin minarelerinin taş külahlarının yapımı ise Sultan II. Abdülhamid dönemindedir.[81]

Beşinci tepede 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman tarafından babası Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan Sultan Selim Camii ve Külliyesi vardır.[82] İstanbul'un merkezi yerlerinden birinde bulunan bu cami ve külliye 19. yüzyılda da önemini korumuş ve çeşitli onarımlarla ihtişamını sürdürmesi sağlanmıştır.[83] Altıncı tepede 16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından Mihrimah Sultan adına yapılan Edirnekapı Camii ve Külliyesi[84] ve yedinci tepede de 15. yüzyılın sonunda inşa edilen Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii ve Külliyesi[85] yer almaktadır.

İstanbul'da tepelerin üzerindeki ve genelde külliyelerin etrafındaki yerleşmelerin yanında tarihi yarımadanın Haliç tarafında Sarayburnu'ndan Ayvansaray'a kadar, Marmara Denizi tarafında ise Sarayburnu'ndan Yedikule'ye kadar uzandığı bilinmektedir. 19. yüzyılla birlikte İstanbul'da yerleşmenin Suriçi'nden diğer bölgelere (Galata bölgesi, Fener vb.) kaymaya başlamıştır. Bu yüzyılda İstanbul'da nüfusu bir arada toplayan unsurlar artık külliye çevresinde gelişen geleneksel mahalle yaşamı yerine ekonomik ihtiyaçlardan doğan gereksinimler olmuştur. Bu duruma nüfusun artması, Suriçi'nin artık yeni nüfusu kaldıramaz duruma gelmesi ve sur dışında gecekondu mahallelerinin oluşması eklenmiştir. Haliç çevresinde fabrikaların açılması da buralarda düşük gelir grubundaki insanların yerleşmelerinin çoğalmasına ve zengin kesimin ise yeni gelişen semtlere akın etmelerine neden olmuştur.[86]

Haliç tarafından Sarayburnu'ndan Ayvansaray'a uzanan hat içerisinde Balat, Fener ve Cibali ön plana çıkan semtlerdir. Bunlar arasında 19. yüzyılda Balat, karanlık görünümlü, dar ve havasız sokaklardan oluşan ve fakir bir semt olarak görünümü vermiştir. Balat'ın Kasturya bölgesi, aşağı kesimlere göre daha geniş sokakların yer aldığı rahat bir yerleşime sahip olmuştur. Sinagoglara komşu olan bu buradaki evler, tuğladan ve genellikle iki katlı olarak inşa edilmiştir. Fener'e gelince, buranın sahil

[81] Fatih Köse, "Arşiv Belgelerine Göre Fâtih Camiinin İnşaası ve Onarımları", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S. 7 (2013), s. 86-91.
[82] Külliye esasen cami, iki tabhâne, Sultan Selim ve Hafsa Sultan türbesi, şehzadeler türbesi, mektep ve imaretten oluşmuştur. İ. Aydın Yüksel, "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVII, s. 513.
[83] Emine Şahin, "İstanbul'daki Sultan Selim Cami ve Külliyesi'nin Tamir ve Onarım Faaliyetleri (1850-1900)", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, Ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Gaye Kitabevi, Bursa 2018, s. 530-536.
[84] Bu cami; medrese, bir çifte hamam, çok sayıda dükkândan meydana gelen bir çarşı (arasta), sıbyan mektebi, çeşme ve türbeden teşekkül etmiş olup Suriçindeki en yüksek yer olan Edirnekapı'nın iç tarafında hemen surların yakınında bulunmaktadır. Semavi Eyice, "Edirnekapı Camii ve Külliyesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, X, s. 446.
[85] Semavi Eyice, "Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, s. 133.
[86] Bahriye Aslan, *Endüstriyel Devrimin Fener ve Balat Semtlerindeki Geleneksel Konut Mimarisi Üzerindeki Etkileri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 106.

boyunda semtin tanınmış Rum ailelerinin yalıları yer almıştır. 19. yüzyılla birlikte çok katlı yapılaşmanın başlaması Fener ve Balat'ı da etkilemiş ve bu bölgelerde gerek sıra evler ve gerekse ikiz evler bu dönemde yapılmaya başlanmıştır.[87]

2.5.2. Galata Bölgesi

19. yüzyılda Galata, İstanbul'un diğer semtlerine göre Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı bir yerdir ve onların çok sayıdaki kilise ile manastırı buraya adeta küçük bir Hristiyan kasabası görünümü vermiştir. Semtin Türk yapıları bakımından oldukça fakir kaldığı düşünülse de Türk mimari geleneğine uygun biçimdeki evler ve Müslüman mezarlıkları, buranın her şeye rağmen Müslüman Türk kimliğinin işaretleri olarak görünmüştür.[88]

O dönemde Galata'nın kentsel görünüşü İstanbul'unkinden oldukça farklıdır. Burası oldukça kalabalık bir nüfusu barındırmıştır[89] ve bu nüfusun önemli bir kısmını da Levantenler[90] oluşturmuştur. Levantenlerin Galata'yı tercih etmesinin önemli bir nedeni buranın deniz ve limana yakınlığı olmuştur. Galata bölgesi Levantenlerin ihtiyaçlarına göre de şekillenmiş, kilise ve manastırlar da onlar için oluşturulmuştur. Yine bölgedeki batılı üsluptaki binalar, bankalar, okullar ve benzerleri bölge insanının Avrupai yaşam tarzına talebini yansıtmıştır.[91] Galata-Pera bölgesinde karakolların da ayrı bir önemi vardır. Galata'nın bir liman, Pera'nın ise eğlence merkezi olması güvenlikle ilgili bazı sorun ya da konulara neden olabildiğinden bölgedeki karakollar ya elden geçirilmiş ya da bunlara yenileri eklenmiştir.[92]

Genel olarak denilebilir ki, 19. yüzyılın hemen başlarında Galata gerek Batılı üsluptaki binaları gerekse mevcut taş evleri ve elçilik binaları ile yeni bir kent görüntüsü imajı çizmiştir. Kurtuluş ve Pangaltı gibi mahalleler o dönemde oluşmuştur. Tophane'nin kuzeyinde ve Beşiktaş bölgesinde devlet ileri gelenlerinin konakları vardır.[93] Haliç sahillerinde Galata'nın kuzeyinde birkaç dağınık yerleşme söz konudur

---

[87] Aslan, *Endüstriyel Devrimin Fener ve Balat Semtlerindeki Geleneksel Konut Mimarisi Üzerindeki Etkileri*, s. 28. Çalışmamızda Kiremit Caddesi No: 57'de Michail Giannoulidis'e imzalı ikiz eve rastlanmıştır.
[88] Semavi Eyice, "Galata", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, s. 307.
[89] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 7.
[90] Levanten tabiri Doğu Akdeniz için kullanılan Fransızca bir tabir olan "levant" sözcüğünden gelir. Levanten, Osmanlı Devleti içerisinde özellikle Tanzimat sonrasında büyük liman kentlerinde yaşayıp ticaretle uğraşan Hristiyanları tanımlamak için kullanılmıştır. Turan Akıncı, *Beyoğlu Yapılar Mekânlar, İnsanlar (1831-1923)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2019, s. 19.
[91] Elif Ertemel, *Galata Sur İçi Bölgesinin Kent Dokusu ve Anıtsal Yapı Bağlamında Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Değişiminin İzlenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 180-181.
[92] Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 206.
[93] Taptık, *19. Yüzyıl İstanbul Fotoğrafları: II. Abdülhamid Hediye Albümlerinde Kent ve Mimarinin Temsili*, s. 12.

ve bu yerleşmelerden en kalabalık nüfuslu mahalle Haliç'teki Kasımpaşa'dır. 1840'lara gelirken Galata'da İstanbuldakiler ile boy ölçüşebilecek anıt ise pek yoktur. Buranın en yüksek yeri Galata Kulesi'dir ve bunun dışında göze çarpanlar daha çok Tophane Kışlası ve rıhtımlar gibi işlevsel yapılardır.[94]

Modern bir yerleşim yeri olması ve kentsel görünüşünün yanı sıra Galata'nın bir başka önemi de ticari gücünden kaynaklanmıştır. 1838 ve sonrasında yapılan ticari antlaşmalar ticaret ve yatırım yapmak isteyen Avrupalıların özellikle de başkent İstanbul'a akınlarına neden olmuştur. Bu durum pek çok iş kolunun Galata bölgesinde işlerlik kazanmasına olanak vermiş ve böylelikle buradaki ticari mekanların işleyişi de değişmiştir.[95]

Dış ticaret genelde Rum, Musevi ve Ermeniler tarafından gerçekleştirilmiştir ve bölge için ekonomik dayanak daha çok deniz ticareti olmuştur.[96] 19. yüzyılda Galata ve Unkapanı'ndaki köprüler şehrin bölgelerinin arasındaki transferi hızlandırmış ve bunun doğal sonuçlarından biri olarak İstanbul'un ekonomik kalbi Galata-Pera bölgesine geçmiştir.[97] Yine Galata bölgesinin iş olanaklarının fazla oluşu da bölgeye rağbeti arttırmıştır.

1830'larda İstanbul'u gezen ünlü İngiliz Seyyah Miss Pardoe, o yıllarda Pera'da kalmıştır ve Pera varoşlarını "Avrupa sosyetesinin elit tabakasının karargâhı" olarak nitelendirmiştir. O dönemde Pera'nın yer aldığı tepenin eteklerinde, sahildeki Galata'nın sakinleri arasında işleri devamlı orada kalmalarını mecbur kılan pek çok itibarlı tüccar olduğunu belirtmektedir.[98] Pera, modanın da beşiğidir ve burada sosyal olan her şey gösterişlidir.[99]

İstanbul'da bulunup gözlem ve izlenimlerini kaleme alan bir başka isim ise Durand De Fortmagne'dir. Kendisi 1856-1858 yılları arasında İstanbul'da yaşamış ve *"Galata İstanbul'un gözde semtlerinden biri. Burada daha çok Rumlarla Frenkler*

---

[94] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 7-9.
[95] Rıfat Gökhan Koçyiğit, *Mimari Tasarımda Süreklilik Kavramı ve Galata Örneği*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 166.
[96] Ertemel, *Galata Sur İçi Bölgesinin Kent Dokusu ve Anıtsal Yapı Bağlamında Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Değişiminin İzlenmesi*, s. 181-183.
[97] Taptık, *a.g.t.*, s. 16.
[98] Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul* (Çev. M. Banu Büyükkal), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010 (Eserin asıl tarihi 1837), s. 44. Pardoe, tüccarlarla ilgili izlenimlerini şu sözlerle aktarmıştır: *"...Hemen ardından gelen kayığın taşıdığı, İstanbul çarşılarından Galata ve Pera'daki evlerine dönmekte olan Ermeni tacirler sizi yeniden içinde yaşadığınız ana çekiveriyor."* Pardoe, *a.g.e.*, s. 7.
[99] Pardoe, *a.g.e.*, s. 44.

oturuyor."[100] sözleriyle Galata'yı anlatmıştır. Tam olarak Durand De Fortmagne'nin İstanbul'da yaşadığı yıllarda Babıali belediye reformuna Galata bölgesinden başlamıştır. Yörede değerli ve görkemli taşınmazlar vardır[101] ve burada oturanlar Avrupa'da bu tür belediye hizmetleri gördükleri için onların reformlara sıcak bakmaları beklenmiştir. 28 Aralık 1857 tarihli nizamname ile İstanbul on dört belediye dairesine ayrıldığında Beyoğlu ve Galata "Altıncı Daire" olarak örgütlenmiştir.[102] Durand De Fortmagne o dönemde Beyoğlu'nu *"Beyoğlu'nun önünden geçiyoruz. Mezarlıklar, kışlalar, elçilik köşkleri, Tophane çeşmesi…Bütün bu binaların arasında bulunan evlerin hepsi ağaçlarla çevrili."* ifadeleriyle betimlemiştir.[103] Böyle bir görünümde çalışmalarını başlatan Altıncı Daire 1858 ile 1870 arasında, Galata yarımadasındaki tüm inşa ve planlama aktivitelerini devralmıştır.[104]

Bu dönemde Beyoğlu'nun bir kadastro haritası çizilmiştir. Belediye çizilen bu harita ile birlikte yeni sokaklar açarak çalışmalarını bir plan dahilinde yapmaya başlamıştır. Taksim ve Tepebaşı'nda halka açık bahçeler yapılmış; sokaklara isimler ve evlere de kadastro numaraları verilmiştir. İstanbul'da sokakların gazla çalışan fenerlerle aydınlatılmasına da Beyoğlu'ndan başlanmıştır.[105] Bununla birlikte belediyecilik çalışmaları kapsamında yeni uygulamalar da söz konusu olmuştur. Örneğin Cadde-i Kebir denilen caddeye (Bugünkü İstiklal Caddesi) Fransızca *Rue de Pera* adı verilmiştir ve o dönemde bütün sokak tabelaları artık, Fransızca'dır.[106] Galata'nın bu dönemde sınırları ise güneyde Galata, Kasımpaşa, Tophane; kuzeyde ise Tarlabaşı'ndan başlayarak Cihangir, Maçka, Pangaltı ve Şişli'den meydana gelmiştir.[107]

19. yüzyılın ikinci yarısında bölge, Batı tarzında bir fiziksel çevre ve bu çevredeki sosyal yaşam açısından doruk noktasında olmuştur. Bölgede postanenin bir şubesi ve telgrafhane de yer almıştır. İlk kuru temizleme, ilk kafe, ilk eczane ya da ilk süpermarket (Galata bonmarşesi) gibi modern hayatın sunduğu ilkler Galata'dan hayata

---

[100] Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, s. 110.
[101] O dönemde en gösterişli yapılar Fransa ve Avusturya elçilik binalarıdır. Akıncı, *Beyoğlu Yapılar Mekânlar, İnsanlar (1831-1923)*, s. 17.
[102] Üstelik bu ad 1868 mevzuatında da korunmuştur. Zafer Toprak, "Altıncı Daire-i Belediye", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, s. 220-223; Akıncı, *a.g.e.*, s. 20.
[103] Fortmagne, *a.g.e.*, s. 34.
[104] Taptık, *19. Yüzyıl İstanbul Fotoğrafları: II. Abdülhamid Hediye Albümlerinde Kent ve Mimarinin Temsili*, s. 16. 1870'lerde ise 1840 haritasında boş görünen araziler çoktan dolmuştu. Çelik'ten aktaran Yasemin Küblü, *Strüktür ve Form Olarak Kent Topografyasının İncelenmesi Galata, İstanbul Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 52.
[105] Akıncı, *a.g.e.*, s. 20.
[106] Akıncı, *Beyoğlu Yapılar Mekânlar, İnsanlar (1831-1923)*, s. 20.
[107] Nadire Tuba Yiğitpaşa, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 12.

girmiştir. Basım evleri, gazeteler, yayın evleri ve çeşitli meslek gruplarının muayenehaneleri ya da işyerleri yine Galata'da konumlanmıştır. Galata bölgesindeki sıra evler ve apartmanlar da kentin konut dokusundaki önemli değişiklerden biri olmuştur.[108] Özellikle de Pera'da bankerlikle uğraşan Rumlar görkemli apartmanlar yaptırmıştır. Aynı dönemde Museviler Kuledibi'nde, Ermeniler ise Galata ve Pera'nın hemen hemen her yerinde yoğunlaşmıştır.[109]

Galata bölgesi o dönemde batıdaki mimari gelişmelerin etkisi altında kalmış ve gerek binalar gerekse sokaklar bu doğrultuda oluşturulmuştur. Bina cepheleri Avrupai bir görünüme sahip olmakla birlikte plan tiplerinde yerel yapı geleneklerinin izleri görülmüştür. Örneğin, apartman türünün ilk örneklerine cumba uygulanmıştır.[110] Pencerelerin kemerli ve düz, kapıların büyük ve işlemeli olduğu izlenmiştir. Apartmanlar Batı'da orta sınıf için ortaya çıkmakla birlikte Galata bölgesinde daha çok burjuva kesim için tasarlanmıştır.[111] Yüksek katlı binaların oluşturulmasında 1870 Beyoğlu Yangını'nın[112] da önemli bir etkisi olmuş ve bu yangından sonra Tepebaşı semti gelişmiştir.[113]

1870 Beyoğlu Yangını'ndan inşa edilen bütün binalar Beyoğlu Belediyesi'nin planlarına göre yapılmış ve bundan sonraki kırk yıl içerisinde Beyoğlu Caddesi değer kazanmıştır. İtalyan, Fransız, Avusturyalı, Rum ve Ermeni mimarlar pek çok kâgir bina inşa etmiştir. Çiçek Pasajı, Avrupa Pasajı ve Suriye Pasajı gibi pek çok pasaj bu dönemde inşa edilmiştir. Yine Tokatlıyan Oteli, Pera Palas Oteli ve Bristol Oteli gibi oteller de bu dönemde yapılmıştır.[114] Böylelikle Türkiye'de ilk modern oteller Beyoğlu'nda görülmeye başlanmıştır.[115] Beyoğlu otellerin yanı sıra bankalar,

---

[108] Ertemel, *Galata Sur İçi Bölgesinin Kent Dokusu ve Anıtsal Yapı Bağlamında Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Değişiminin İzlenmesi*, s. 193-195.

[109] Abdullah Alp Sunalp, *19. Yüzyıl Galata ve Pera Apartman-Konutlarında Orta Sofa-Hol Tipolojisinin Gelişimi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1999, s. 202.

[110] Miss Pardoe, cumbalı binaları şu sözleriyle anlatmaktadır: *"...Bu arada Rum hanımlar, binanın cephesinde çıkıntı yapan cumbalı pencerelerinden onlara tepeden bakarlar."* Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, s. 44.

[111] Ertemel, *a.g.t.*, s. 195-196.

[112] Büyük Beyoğlu Yangını, 5 Haziran 1870 Pazar günü sabah altı sularında Beyoğlu'nun Yenişehir bölgesinde Feridiye Sokağı'nda başlamıştır. Yangın on iki kola ayrılarak Lüksemburg Oteli'nden Naum Tiyatrosu'na, Ermeni Kilisesi'nden İngiliz Sarayı'na kadar pek çok yeri tutuşturmuştur. Aynalıçeşme ve Kasımpaşa Deresi'ne inen yangın, bir ucu Galatasaray'da iken durdurulmuştur. On üç saat süren yangın, Ağa Camii yakınında bulunan Fransız Hamamı, Belçika Sefarethanesi, Amerika ile Portekiz elçiliklerini yakmış ve buradaki resmi evrakın da yanmasına neden olmuştur. Bu yangın İstanbul'da 1912'deki Aksaray yangınına kadar çıkmış en büyük yangındır. Akıncı, *a.g.e.*, s. 21.

[113] Meltem Baslo, *Tarih Boyunca Galata-Beyoğlu Kurgusunun Gelişimi ve XIX. Yüzyıl Otellerinin Bu Gelişime Etkileri*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 47.

[114] Akıncı, *Beyoğlu Yapılar Mekânlar, İnsanlar (1831-1923)*, s. 22. Pera'daki pasajların üst katları genellikle konut olarak kullanılmıştır. Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, s. 209.

[115] Özgü Çilli, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 19.

ticarethaneler, mağazalar, restoranlar ve kafelerle dolmuştur. İstanbul'un pek çok yerinde olduğu gibi Beyoğlu'nda da 19. yüzyılın mimari zevkini yansıtan binalar yükselmiştir.[116]

1875 ise Tünel'in halkın hizmetine girdiği tarih olmuştur. Avrupa'nın ilk metrolarından biri olan Tünel, Karaköy ve Beyoğlu arasında işletmeye açılmıştır.[117] İlk açıldığında Tünel binası tek katlıdır ve Gar binasının üzerinde bir otel kısmı öngörülmekle birlikte inşa edilememiştir. Projede bir otele yer verilmesi yine o dönemde otellere artan ilginin bir göstergesidir.[118]

Sultan II. Abdülhamid döneminde Taksim-Harbiye şeridi yoğun bir inşaat faaliyetine sahne olmuş ve bu durumun bir sonucu olarak 20. yüzyılın ilk on yılında ise Harbiye-Şişli hattı ana arter haline gelmiştir. Taksim-Şişli yolu yoğun nüfuslu bir yerleşim bölgesi olmuştur. Fındıklı ile Dolmabahçe arasındaki boş kıyı şeridi ise 20. yüzyılın başlarında büyük ölçüdür dolmuştur.[119] Aynı dönemde Galata bölgesi genel olarak kendine özgü dokusunu korumaya devam etmiştir.[120] Galata Kulesi-Kürkçü Kapı-Azap Kapı-Şişhane arasında kalan bölge ile Büyük Hendek ve Lüleci Hendek sokaklarının üstündeki bölgede genel olarak işyerleri faaliyet göstermiştir. Galata'nın bazı yerlerinde ise kilise, okul ve hastaneler yoğunlukta olmuştur.[121]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulup başkentin Ankara olarak belirlenmesiyle birlikte elçilikler de zorunlu olarak Ankara'ya taşınmıştır. Bunun bir sonucu olarak Galata eski önemini bir nebze de olsa yitirmeye başlamıştır. [122]

2.5.3. Eyüp

19. yüzyılda Sur dışında, Haliç'te en büyük Müslüman yerleşmesi Eyüp'tür.[123] 1830'larda Eyüp'ü gezen Miss Pardoe, Eyüp'ü narin akasyaların, ulu çınarların ve kokulu ıhlamurların olduğu bir yer olarak tanımlamaktadır.[124] Durand De Fortmagne, Eyüp için *"Eyüb, Haliç'in bir ucundaki aydınlık tepenin eteklerine yayılmış. Burada, hükümdar ailesine mensup birçok kişinin kubbeli türbesi çevreye gösterişli bir hava*

[116] İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul 2007, s. 22.
[117] Ortaylı, *a.g.e.*, s. 22.
[118] Baslo, *Tarih Boyunca Galata-Beyoğlu Kurgusunun Gelişimi ve XIX. Yüzyıl Otellerinin Bu Gelişime Etkileri*, s. 49-50. İlk otel 1841'de yurt dışından gelen yabancıların Batı tarzında konaklamaları için Beyoğlu'nda kurulmuştur. Akıncı, *a.g.e.*, s. 18.
[119] Sunalp, *19. Yüzyıl Galata ve Pera Apartman-Konutlarında Orta Sofa-Hol Tipolojisinin Gelişimi*, s. 93.
[120] Küblü, *Strüktür ve Form Olarak Kent Topografyasının İncelenmesi Galata, İstanbul Örneği*, s. 53.
[121] Koçyiğit, *Mimari Tasarımda Süreklilik Kavramı ve Galata Örneği*, s. 167.
[122] Koçyiğit, *Mimari Tasarımda Süreklilik Kavramı ve Galata Örneği*, s. 167.
[123] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 34.
[124] Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, s. 313.

veriyor. Eyüb'ün bu bölümünde yollar oldukça geniş ve bakımlı, evler ise itina ile yapılmış" demektedir.[125] Ünlü yazar Edmondo de Amicis ise burayı zarif cami ve bembeyaz türbelerle, kabirlerle, bir selvi ormanının içinde kalmış büyük mezarlığı ile Osmanlıların mukaddes toprağı olarak nitelendirmektedir.[126]

19. yüzyılda Eyüp denilince akla gelen ilk yerlerden biri Eyüp Mezarlığı'dır. Pardoe bu mezarlığı *"Eyüp Kabristanı muhteşemdi! Mezarları gölgeleyen heybetli ağaçlar ebemkuşağının renklerine bürünmüştü; yaldızlı mezar taşlarına sanki canlı yakutlar değip kalkıyordu."* sözleriyle anlatmaktadır.[127] Edmondo de Amicis de Eyüp ile ilgili izlenimlerini aktarırken bu mezarlığa da ayrıntılı bir şekilde yer vermiş ve burası için *"İstanbul'un başka hiçbir yerinde, ölüm tasvirini güzelleştiren ve korkmadan seyrettiren Müslüman sanatı bu kadar zarafetle gözler önüne serilmez. Dudaklarda hem dua hem tebessüm uyandıran hüzün ve zarafet dolu bir kabristan, bir saray, bir bahçe, bir mâbeddir bu."*[128] ifadelerini kullanmıştır.

Eyüp Mezarlığı kadar burayla özdeşleşmiş bir diğer yer ise Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin türbesidir. Bu türbe manevi yanının yanı sıra resmî tören ve ziyaretler sebebiyle hânedanın meşruiyetinin ve devamlılığının simgesi haline gelmiştir. Padişahların kılıç kuşanma töreni sonrasında devlet erkânı ile birlikte Eyüp'ten başlayarak İstanbul tepelerindeki çeşitli selâtin camilerine bağlı ecdat türbelerini ziyaret etme geleneği Eyüp bölgesinin ön planda olmasında etkilidir.[129]

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826) ve ordunun Batılı anlamda yeniden teşkilatlandırılması ile kışlalar oluşturulmaya başlanmış ve bunlardan biri de Rami Kışlası'dır. Bu kışlanın kurulmasıyla birlikte 1830'lu yıllardan itibaren Rami tepelerinin eteklerinden başlayan iskân sırtlara doğru tırmanmış ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'dan gelen göçmenlerin buralara yerleştirilmeleriyle birlikte Eyüp'ün yerleşme dokusu Rami tepesine yayılmıştır.[130] Zamanla Alibeyköy taraflarına doğru da büyüyen Eyüp'te Anadolu ve Trakya'dan gelenlerin yerleşmesiyle Sağmalcılar (Bayrampaşa) kesimi ortaya çıkmıştır.[131] Eyüp Sultan Külliyesi çevresinde oluşan yoğunluk ise 19.

[125] Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, s. 162.
[126] Amicis, *İstanbul (1874)*, s. 44.
[127] Pardoe, *a.g.e.*, s. 581.
[128] Amicis, *a.g.e.*, s. 351.
[129] Tülay Artan, "Eyüp", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, s. 4. Duran De Fortmagne, *"Padişah büyük merasimler için Eyüp Camiine gelirmiş"* ifadelerini kullanmaktadır. Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, s. 163.
[130] Hatice Fahrünnisa Kara, "Bir Dünya Kenti İstanbul ve İlk Türk (Osmanlı)-İslam Yerleşmesi Eyüp Üzerine", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III Tebliğler*, s. 108; Naci Şahin, "XIX. Yüzyılda Eyüp'te Kültürel Yapı", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu X Tebliğleri*, s. 399; Artan, *a.g.m.*, s. 2.
[131] Artan, *a.g.m.*, s. 2.

yüzyıl boyunca devam eden tekke merkezli mahallelerle genişlemiştir.[132] Bu yüzyılın sonlarına doğru Eyüp bölgesinde Kurukovan, Eskiyeni, Bülbülderesi, İdrisköşkü, Otakçılar, Çömlekçiler, Taşlıburun ve Yeniçeşme gibi yeni semtler oluşmuştur.[133] Yüzyılın sonunda ise Eyüp bölgesinde 28 mahalle vardır.[134]

Eyüp bölgesinin önde gelen yerlerinden biri de Kağıthane'dir. Pardoe'ya göre İstanbul yakınlarındaki en hoş yer burasıdır ve Frenkler buraya "Tatlı Sular Vadisi" adını vermiştir.[135] Pardoe, Kağıthane deresini gümüş bir sicime benzetmiş ve Kağıthane vadisini de taze, yeşil ve güneşli olarak tasvir etmiştir.[136]

1828'de Eyüp'te kurulan Riştehane (yün imalathanesi) ve İplikhane Karhanesini (donanma için halat üreten fabrika) Feshane[137] izlemiştir.[138] Sanayi yapılarının yanı sıra cami, mescid ve tekkelerin bir kısmı zamanla ortadan kalkarken Eyüp civarında dinî yapıların inşası 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyılda da devam etmiştir.[139] Eyüp külliyeler, camiler, mescitler ve medreselerin yanı sıra tekkeler açısından da oldukça zengin bir semttir. Öyle ki, 19. yüzyılda Eyüp'te otuz kadar tekkenin varlığı bilinmektedir.[140]

2.5.4. Üsküdar

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez Fatih döneminde imar faaliyetlerine başlanılan Üsküdar, 16. yüzyılla birlikte gelişme göstermeye başlamış ve kent sınırları ile kentsel dokunun yoğunluğu 19. yüzyılla birlikte belirgin bir şekilde genişlemiştir. Bu dönem İstanbul'un pek çok yeri gibi Üsküdar için de nüfusun arttığı ve yerleşimin geliştiği bir dönem olmuştur.[141] Burası Boğaz'ın Anadolu sahilindeki en büyük yerleşmedir ve Müslüman, Ermeni, Rum ve Yahudiler burada birlikte yaşamıştır.[142]

19. yüzyılda Üsküdar denilince akla gelen ilk yerlerden biri Karacaahmet Mezarlığı olmuştur. Bu yüzyılın başlarında İstanbul'da bulunmuş olan tarihçi ve yayıncı

---

[132] Gönül Cantay, "Eyüp Sultan'da Osmanlı Dönemi Yapılaşması", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu X Tebliğleri*, s. 95-96.
[133] Artan, *a.g.m.*, s. 2.
[134] Şahin, *a.g.m.*, s. 398.
[135] Gerard de Nerval de aynı bilgiyi nakletmektedir. Gerard de Nerval, *Doğuya Seyahat* (Çev. Muharrem Taşçıoğlu), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002, s. 70.
[136] Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, s. 220.
[137] Miss Pardoe, seyyahların Eyüp'teki fes imalathanesine bir ziyarette bulunmadan ayrılmaması gerektiğini söyleyerek burayı ve buradaki çalışmaları detaylı bir şekilde anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pardoe, *a.g.e.*, s. 550-552.
[138] Taptık, *Mimari Tasarımda Süreklilik Kavramı ve Galata Örneği*, s. 13; Kara, *a.g.m.*, s. 108.
[139] Artan, *a.g.m.*, s. 6.
[140] Kara, "Bir Dünya Kenti İstanbul ve İlk Türk (Osmanlı)-İslam Yerleşmesi Eyüp Üzerine", s. 110.
[141] Alidost Ertuğrul, *XIX. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma ve Koruma Sorunları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 43.
[142] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 35.

Edward Raczynski İstanbul'un en önde gelen ailelerin mezarlarının Karacaahmet Mezarlığı'nda olduğunu nakletmektedir.[143] Gerard De Nerval, Üsküdar'ı anlatırken *"Her tarafı çiçekler ve yapraklarla süslenmiş kubbeleri, minareleri ve köşkleri ile Üsküdar, İstanbul yakası ile rekabet edermişçesine, Boğaziçi'nin karşısında ihtişamlı bir şekilde görünüyor."* demektedir.[144] Kırım Harbi sonrasında İstanbul'da bulunmuş Fortmagne ise Üsküdar'ı anlatırken Üsküdar ile Karacaahmet'i adeta özdeşleştirmiştir.[145] Ünlü yazar Edmondo de Amicis ise *"...Bir cenaze alayını takibederek şehirden çıkıyor, meşhur mezarlığa giriyor ve arızalı geniş bir arazinin üzerinde, bir tarafından Marmara denizine, öbür tarafından Haliç'e doğru uzanan uzun uzun selvilerden meydana gelmiş büyük bir ormanın içinde kayboluyoruz."* ifadeleriyle Karacaahmet Mezarlığı'nın görünümünü tasvir etmiştir.[146] Bu mezarlık 19. yüzyıl İstanbul'unu anlatan başta seyahatname olmak üzere pek çok esere de konu olmuştur.[147]

Üsküdar, mezarlığı ile olduğu kadar mezar taşları ile de Türk-İslam geleneğinin yaşatıldığı önemli yerlerden biri olmuştur. Bu bağlamda Karacaahmet Mezarlığı'nın yanı sıra Üsküdar'daki Ahmediye Külliyesi önemli bir örnektir. Ahmediye Külliyesi Haziresi 19. yüzyıl mezar taşlarının zengin kompozisyonlarını barındırması açısından önem arz eder.[148]

Selçuk Mülayim, 19. yüzyılın başlarından itibaren Üsküdar'ın büyüme dinamiğinin güneye doğru yürüdüğünü ve bu kesimdeki araziye eklenen devasa yapıların Anadolu yakasının yeni kimliğini yarattığını dile getirmektedir. Ayrıca, semt

---

[143] Öztürk Emiroğlu, "Polonyalıların Gözüyle XIX. Yüzyıl Üsküdarı", *VI. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (6-9 Kasım 2008),* C. II, s. 63, 66.

[144] Nerval, *Doğuya Seyahat*, s. 68.

[145] *"Boğazın girişinde, şehrin tam karşısına kurulmuş olan bu semt görülmeye değer. Her mânâsıyla Şark'ın bir köşesi olarak kalmış bu eski semtte iki ayrı dünya yaşıyor: ölüler âlemi ile hiçbir ihtirası olmaksızın yalnızca ölümü bekleyen diriler âlemi. Bu tepede derin bir sükûn var. Mezarlıkları uçsuz bucaksız. Uzaktan bakınca, büyük bir çam ve selvi ormanı gibi gözüküyor."* Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, s. 111.

[146] Amicis, *İstanbul (1874)*, s. 344-345.

[147] *"...Üsküdar'ın denize doğru çıkıntısı tamamen önümüze serilmişti. Yamaçları köşklerle ve bahçelerle kaplıydı. Zirvesi ihtişamlı camilerle taçlanmıştı. Sessiz sakin duran servi ağaçlarının geri planında o zamanın dünyadaki ikinci en büyük Müslüman mezarlığı gizleniyordu."* Mary Mills Patrick, *Son Sultanların İstanbulunda,* (Çev. Ayşe Aksu), Dergâh Yayınları 2009, s. 30. *"İstanbul Boğazı'nın en güney ucunda, Sarayburnu'nun karşısında Üsküdar Semti bulunur. Burası Florence Nightingale'in Kırım Savaşı sırasında yaralanan askerlerimize hemşirelik yaptığı büyük hastanenin olduğu yerdir. Bu bölgedeki güzel mezarlık, o zamanlar Osmanlı Hükümeti tarafından İngilizlerin kullanımına tahsis edilmiştir."* Dorina L. Neave, *Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim* (Çev. Neşe Akın), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 13. *"Kuzeybatı rüzgarı gemimizi Üsküdar'a doğru götürüyordu. 40 bin kişilik bu şehrin büyük mezarlığı dikkat çekiyordu. Üsküdar'a, Asya kıyısının kenarına, böyle büyük bir mezarlık kurulması, Asya'nın Müslümanların vatanı olarak görülmesi ve değişmeyeceğine inanılmasıdır."* 1890'larda İstanbul'a gelen Stanislaw Belza'nın *W stolicy padyszacha* adlı eserinden aktaran Emiroğlu, "Polonyalıların Gözüyle XIX. Yüzyıl Üsküdarı", s. 63.

[148] Abdülhamit Tüfekçioğlu-Oktay Gündoğdu, "Üsküdar Ahmediye Külliyesi Haziresi Meyve Tasvirli Mezar Taşları", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 36 (2016), s. 173.

güneye doğru genişlerken Kadıköy ile ilk kez fiziki anlamda irtibatlanmıştır.[149] Üsküdar'ın irtibatı yalnızca çevresindeki yerlerle de sınırlı değildir. 1817-1820 arasında İstanbul'a gelerek Anadolu üzerinden Suriye ve diğer Arap ülkelerine giden Waclaw Rzewuski (1784-1831) gezi notlarında Anadolu, Kafkasya ve Ortadoğu'nun derinliklerine giden altı yoldan söz etmekte ve yollardan ilkinin Üsküdar'dan başladığını dile getirmektedir.[150]

1835-1839 yılları arasında yüzbaşı rütbesiyle Türkiye'de bulunan ve ilerleyen yıllarda general olan Helmuth von Moltke[151], o yıllarda Üsküdar'ı *"100.000 nüfuslu Üsküdar semti ve denizin ortasında yükselen Kızkulesi muhteşem bir tablo gibi…"*[152] ifadeleriyle tanımlamaktadır. Hemen hemen aynı yıllarda İstanbul'da bulunan ünlü İngiliz Seyyah Miss Pardoe, 19. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar'ı sahilleri sayfiye evleri ve asma bahçeleri ile süslü bir semt olarak nitelendirmiştir. Bunların yukarısında ise Bulgurlu Dağı (Çamlıca) vardır. Pardoe, evlerin Boğaz'dan uzaklaştıkça daha katı bir hüviyete büründüğünü belirtmiştir.[153]

Pardoe'nun o dönemde Üsküdar'da dikkatini çeken yapılardan biri de Selimiye Kışlası olmuştur. Hatta onun *"Dünyadaki kışlaların Türkiye'deki kadar şık inşa edildiği başka bir memleket daha yoktur herhalde. Her cihetiyle saraya benziyorlar. Üsküdar'daki kışla hassa muhafızlarına ait olduğu için, payitaht yakınlarındaki en güzel kışla"*[154] ifadeleri Selimiye Kışlası'nın ihtişamını[155] ortaya koymaktadır. Esasen III. Selim'in yaptırmış olduğu bu kışla 1808 yılındaki isyanda yakılmış olduğundan, Sultan Mahmud döneminde aynı yerde fakat daha görkemli bir şekilde yaptırılmıştır.[156] Pardoe'nun izlenimlerini anlattığı dönemde kışla henüz çok yenidir. Selçuk Mülayim, esasen bu kışlanın yanı başında yükselen Selimiye Camii'nin adeta yapıyla bütünleştiğini ve Üsküdar'dan başlayarak Şemsi Paşa, Rumî Mehmed Paşa ve Ayazma camilerinden sonra, Müslüman kent profili üzerinde gözümüzü hareket ettiren çizgi bu

[149] Selçuk Mülayim, "19. Yüzyılda Üsküdar", *II. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (12-13 Mart 2004)*, C. I, s. 139, 141.
[150] Emiroğlu, *a.g.m.*, s. 66.
[151] Kemal Beydilli, "Helmuth von Moltke", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXX, s. 267.
[152] Helmuth von Moltke, *Türkiye Mektupları* (Çev. Kemal Vehbi Gül), Varlık Yayınevi, İstanbul 1967, s. 29.
[153] Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, s. 152.
[154] Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, s. 195.
[155] Edmondo de Amicis de Selimiye Kışlası'nı "Muazzam beyaz kışla" şeklinde nitelendirmektedir. Amicis, *İstanbul (1874)*, s. 12. Durand De Fortmagne ise *"Sultan Mahmud tarafından yaptırılan bu kışlanın benzerleri arasında en önde gelen olduğu söyleniyor."* demekle yine kışlanın ihtişamını gözler önüne sermektedir. Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, s. 112.
[156] Gözde Ramazanoğlu, "Üsküdar'da Muallem Bostaniyan (Selimiye) Kışlası (1800-1809)", IV. *Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (3-5 Kasım 2006)*, s. 400.

camide noktalandığını belirtmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, simgesel anıtlar ise Üsküdar'da yoğunlaşmamıştır. [157]

19. yüzyılın ortalarına doğru Üsküdar'da 39 mahalle ve 7 köy mevcuttur. Selimiye Mahallesi Üsküdar'ın en kalabalık ve en gelişmiş mahallelerinden biri olmuştur. Diğer kalabalık mahalleler arasında ise Kuzguncuk, Selâmiye ve İcadiye[158] yer almıştır.[159] 1876'da ise burada 42 mahalle ve 4 köy vardır. Mahalle kayıtları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Üsküdar'ın Bağlarbaşı, Altunizade, Acıbadem ve Haydarpaşa istikametine doğru büyüdüğünü ortaya koymuştur.[160]

19. yüzyılın ortalarında Üsküdar'a bağlı ve köy olarak nitelendirilebilecek yerlerden biri de Beykoz'dur. Fortmagne o dönemde Beykoz'u küçük bir balıkçı köyü olarak tanımlar ve burada iki katlı ahşap evlerin bulunduğundan bahseder. Evlerin ise genelde sarı, pembe ya da mavi renklere boyandığını nakleder.[161] Konut mimarisinde farklı bir tasarım olarak sıra evler ise 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da Üsküdar'ın mütevazı mahalleleri ve arka sokaklarında yer almıştır.[162] Hatta bu sıra evlerin dikkat çekici bir dizisi Selamsız'dadır.[163]

Bu yüzyılın yine ortalarında evlerin yanı sıra Üsküdar'da dikkat çeken bir unsur da otellerdir. 1865 tarihli bir irade-i seniyye ile, Compagnie de l'Hotel Imperial Ottoman'ın temsilcisi James Missirie'ye, yabancı seyyah ve konukların istirahatini temin edecek düzeyde oteller yapma ve işletme imtiyazı verildiğinde bu otellerin yapılmasının öngörüldüğü semtlerden biri de Üsküdar olmuştur.[164]

---

[157] Mülayim, "19. Yüzyılda Üsküdar", s. 139-140.

[158] Edmondo de Amicis, İcâdiye'yi şu sözlerle anlatmaktadır: *"…Anadolu sahili yeryüzü cennetinden bir manzara gösteriyor. Geniş bir burunun üstünde, bembeyaz bir cami ve sık köşklerle, bir Hollanda köyü gibi rengârenk, dışa doğru bükülmüş bir yay şeklinde Kandilli köyü uzanıyor; onun arkasında, üstünde her iki sahildeki yangınlara gözcülük eden mazgallı bir kule olan çiçekli İcâdiye tepesi yükseliyor."* Amicis, *a.g.e.*, s. 390.

[159] M. Hanefi Bostan, "Üsküdar", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XLII, s. 366-367; Ertuğrul, XIX. *Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma ve Koruma Sorunları*, s. 44.

[160] Bostan, *a.g.m.*, s. 366-367.

[161] *"Tarabya'nın tam karşısında küçük bir balıkçı köyü olan Beykoz var. Çok iyi güneş aldığı için orayı her zaman tercih ediyoruz. Büyük çınarların gölgelediği küçük bir meydanı, çeşmesi ve sağa sola dağılmış şirin evleriyle hoşumuza gidiyor. Türk evleri umumiyetle hep aynı model: Temelden dört-beş ayak yükselen bir taş duvar; bunun üstüne ahşap iki kat. Bu katlar, kafesli pencereler ardından, her köşede aynı havayı almak, aynı manzarayı dışardan görünmeden rahatlıkla seyredebilmek için dikkatle yapılmış. Sarı, pembe ve açık mavi, Osmanlıların evlerini boyamak için tercih ettikleri renkler."* Fortmagne, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*, s. 219. Edmondo de Amicis ise Beykoz ile ilgili şunları nakletmektedir: *"…İncirköy'ün yanında, bir ormanın içine saklanmış gibi duran Sultaniye; Sultaniye'den sonra, bahçeler ve bağlarla çevrilmiş, koca ceviz ağaçlarının altındaki büyük Beykoz köyü."* Amicis, *a.g.e.*, s. 394.

[162] Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, s. 110.

[163] Gülsün Tanyeli-Zeynep İnan Ocak, "Üsküdar'da Özgün Bir Konut Dokusu: Sebilci Molla Sokağı Seferyan Sıra Evleri", *X. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (19-21 Ekim 2018),* s. 373.

[164] Çelik, *a.g.e.*, s. 107.

Haydarpaşa semti ise meşhur gar ile bütünleşmiştir ve bu gar binası Bağdat Demiryolu'nun da başlangıcı olmuştur. Gar binası 1908'de hizmete girdiğinde sualtı teknolojisiyle dünyanın sayılı binalarından biri olmuş ve bu binayla Üsküdar'ı Kadıköy'e bağlayan yapı zincirinin son halkası tamamlanmıştır.[165]

[165] Mülayim, "19. Yüzyılda Üsküdar", s. 140-141.

3. SANATKÂR İMZASI GELENEĞİ

Sanatkâr imzası geleneğinde ilk akla gelen ve ön plana çıkan kavramlar sanatkâr ve imza kavramlarıdır. Bu kavramlardan hareketle sanakatkâr imzası geleneği ele alınmış ve araştırmada tespit edilen sanatkârların imza biçimleri değerlendirilmiştir.

3.1. Sanatkâr ve İmza Kavramları

Sanatkârların imza geleneğinin mahiyetinin a**n**laşılabilmesi adına öncelikle sanatkâr ve imza kavramları üzerinde durmak gerekir. Arapça, "yapılan iş, meslek" manasına gelen sanat kelimesi terim olarak; duygu, tasavvur ve fikirleri etkili bir biçimde kullanarak eser oluşturma[166] ve aynı zamanda bunları etkili bir biçimde ve gözle gönle hitap edecek şekilde ifade etme hususundaki yaratıcılık[167] anlamlarına gelmektedir. Sanatkâr ise sanat yeteneği olan, sanatlı bir eser meydana getirme yeteneğine sahip bulunan kişi demektir. Bunun yanında güzel sanatların bir dalında sanat niteliği taşıyan eserler veren kimselere de sanatkâr ya da sanatçı denilmektedir.[168]

İmzaya gelince, bu kavram bir kimsenin bir metinde yazılı olanları kabul ettiğini, gördüğünü veya bir şeyin kendisi tarafından yapıldığını göstermek üzere kendi eliyle ve kendine has bir biçimde yazdığı isim olarak tanımlanmaktadır.[169] Bu ifade; belge, yazı, beyannâme, mektup gibi hususi ve resmi evrakın altında; onun görüldüğünü, onaylandığını veya aidiyetini ifade etmek için kullanılmış olup eski çağlardan günümüze farklı meslek ve sanat teşekküllerinde değişik şekillerde görülmüştür.[170]

3.2. İmza Geleneği

Belirtmek gerekir ki, bir sanat eserinin ait olduğu tarihi ve kültürel çevreyi tanımak açısından sanatkâr imzaları önem arz etmektedir. Önemli bir detay olan sanatkâr imzalarıyla pek çok eserin kimler tarafından meydana getirildiği, hangi kültürel çevreye ait olduğu ve/veya hangi üslup içerisinde bulunduğu anlaşılabilmektedir.[171] Sanatkârın yapmış olduğu esere imza atma geleneği ise çok eskilere dayanır. Öyle ki bu gelenek, tarihin farklı dönemlerinde yahut farklı coğrafyalarında hüküm sürmüş medeniyetlerde, kuşaktan kuşağa aktarılan insan etkisinin yansımasıdır. Bunun yanı sıra

[166] Turan Koç, "Sanat", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXVI, s. 90.
[167] "Sanat", *Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* III, s. 2700.
[168] "Sanatkâr", *Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* III, s. 2700.
[169] "İmza", *Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* II, s. 1420.
[170] Mehmet İpşirli, "İmza", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXII, s. 252.
[171] Doğanay, "Şehzâde Mehmed Türbesinde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve Bu Sanatkârın Türk Tezyînâtına Getirdiği Yenilikler", s. 275.

bazı sanatkârların eserlerine imza koymaktan uzak durdukları dikkati çekmektedir. Bu durumun sebepleri arasında sanatkârın tevazu anlayışı, eserin kolektif bir çalışmanın ürünü olması, hiyerarşik durum, mahviyet duygusu[172] vb. unsurlar sayılabilir.[173] İmza atmanın ya da isimlerin gelecek kuşaklara aktarılmasının önemli görülmemesi de bu unsurlara eklenebilir.

Kavramsal açıdan bakıldığında sanatkâr imzası ile özgünlük (tescilli özgünlük) kavramı arasında bir köprü kurulabilir. Can Çelik'e göre tescilli özgünlük (Nominal Authenticity) en yalın haliyle, sanatçının kendi özgünlüğünü bir beyan çerçevesinde onaylamasıdır. Sanatta özgünlüğün doğrulanması görevi de öncelikle sanat eserinin ortaya çıkmasına tanıklık eden, bunu doğrudan eserin üzerinde yer alan imzasıyla kanıtlayan sanatkâra (sanatçıya) aittir.[174]

Farklı coğrafya ve/veya medeniyette yer almış birçok sanatkâr; eserindeki imzasıyla, özgünlüğü sunmanın yanında kendi varlığını da ortaya koymuştur. Bu bağlamda Antik Yunan dönemine ait vazolardaki heykeltıraş, ressam gibi sanatkârların tasvirleri[175], Geç Roma Dönemi'ne ait "Mimar Aurelios Romanos'un (mezarıdır)"[176] yazılı mezar yazıtındaki "mimar" ifadesinin vurgusu, Abbasi Dönemi'ne ait bir tabakta yer alan sanatkârın adına yer verdiği "Ebu-l Baki"[177] şeklindeki imzası ve bunlar gibi pek çok örnek sanatkârın varlığını ortaya koyan ipuçları niteliğindedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, sanatkârın varlığı her zaman kendisi tarafından değil bazen de başkaları tarafından ifade edilmiştir.

Sanatkâr kendini pek çok farklı alanda ifade edebilir. Kendini ifade etme biçimi de eserindeki imzasıdır. Örneğin; Rönesans Dönemi sanatkârlarından Rafaello; "Meryem'in Evliliği" adlı resminde, "RAPHAEL VRBINAS MDIIII" şeklinde imzasını atarken "Atina Okulu" adlı resminde ise otoportresine yer vermiştir. Bunun yanı sıra Michelangelo'nun "Michelangelo Buonarroti, Florentine" şeklindeki imzası "Pietà" heykelinde yer almaktadır.

---

[172] Aziz Doğanay'a göre, Türk-İslâm kültüründe sanat eserlerine imza konulmamasının en önemli nedeni mahviyet duygusudur. Bu durumun nedeni ise gerçek sanatkârın Allah Tealâ olarak görülmesidir. Buna göre sanatkâr ancak mutlak yaratıcının yaratmış olduğu eserleri farklı bakış açılarıyla ele alıp yorumlamakta ve onda saklı olan sırları keşfetmeye çalışıp bunları diğer insanlarla paylaşmaktadır. Doğanay, "Şehzâde Mehmed Türbesinde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve Bu Sanatkârın Türk Tezyînâtına Getirdiği Yenilikler", s. 276.
[173] Doğanay, *a.g.m.,* s. 275-276.
[174] Şükrü Can Çelik, *Kültür Endüstrisi Sanat İlişkisi İçerisinde Esin, Taklit, Alıntı, Çalıntı*, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 11, 13.
[175] Songül Akdemir Atahan, *Yunan Vazo Sanatında Meslekler ve Zanaatkâr Betimlemeleri,* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2019.
[176] Hamdi Şahin, *Geç Roma İmparatorluk ve Erken Bizans Dönemlerinde Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia) Bölgesi Yazıtlarında Meslekler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 194.
[177] https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/ceramics/art/21-1965.

Sanat ve sanatın içerisindeki unsurlara belirli bir çerçeve dahilinde bakan İslam medeniyetlerinde ise; sanatkârlar eserlerinde kendilerine ait bir izler bırakmıştır. Bu bağlamda Abbasi dönemine ait bir tabakta yer alan ve "Amel-ü Ebu-l Baki"[178] ifadesini kullanan bir maden sanatkârının imzası örnek gösterilebilir. Bir başka örnek olarak Divriği Ulu Camii'nin minberinde "Amel-ü Ahmed bin İbrahim et-Tiflisî"[179] ifadesine yer veren neccarın imzası verilebilir. Bu minvalde sanatkâr imzasının yer aldığı eserleri, dünyanın farklı coğrafyalarında yer alan medeniyetlerin eserlerinde görmek mümkündür. Ne var ki, pek çok eser ve bu eserlerde yer alan sanatkâr imzaları gün yüzüne çıkmayı beklemektedir.

Bu coğrafyalardan biri de tarihin pek çok dönemine tanıklık etmiş Anadolu'dur. Pek çok medeniyet, kültür, din, inanç, devlet vb. burada yeşermiş ve kökleşmiştir. Yapısıyla adeta bir mozaiği andıran bu kadim coğrafya, zengin mirasını kuşaktan kuşağa taşımıştır. Böylesine zengin bir mirasın etkisiyle, özellikle de Türk-İslam medeniyeti ve bu medeniyetin oluşmasına katkı sunan devletler, sanat alanında Anadolu'da kalıcı izler bırakmıştır. Bu kalıcı izlerden birini sanatkâr imzaları teşkil etmektedir ve Anadolu'nun köklü sanat mirasını günümüze taşıyanlar arasında bir öncü sayılabilecek Osmanlı Devleti'nde özellikle de mimari alanında sanatkârların eserlerine imza atması gelenek haline gelmiştir.

Sanat eseri ile sanatkâr şüphesiz bir bütünün parçalarıdır ve sanatkârın imzası da bu bütünün içerisinde yer almaktadır. Abdülhamit Tüfekçioğlu, Türk-İslâm Sanatı alanında sanatkâr (imzası) sorununun ise yeterince araştırılmadığını dile getirmektedir. Bu durumun nedenleri arasında ise sanatkâr imzasının küçük bir yerde gizlenmiş olmasını, araştırmacıların dikkatsizliğini ve epigrafik belgeleri çözümleme yetisine sahip olmamalarını göstermektedir.[180] Tüfekçioğlu'nun tespitinden hareketle, sanatkâr imza geleneğinin araştırılması gereken alanlarından birinin mimari alanı olduğu söylenebilir.

3.3. Mimari Alanındaki Sanatkâr İmzası Geleneği

Sanatkâr imza geleneğinin kökleştiği alanlardan biri şüphesiz mimari alanıdır. Osmanlı mimari geleneğinde mimar, hattat, kâşî, hakkak, haddad ve neccar gibi pek çok sanatkârın iz bıraktığı ve bunların çoğu zaman kolektif çalıştığı dikkati çekmektedir.

[178] https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/ceramics/art/21-1965.
[179] Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 38.
[180] Tüfekçioğlu, "Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar", s. 550-551.

Daha önemli olarak bu sanatkârlar eserlerinde Arapça, "filan kişinin eseridir, işidir" manasına da gelen "amel-ü"[181] ifadesini ve bunun yanı sıra kendi sanat alanlarına özgü imza ifadelerini kullanarak bir eser vermenin yanı sıra imza geleneğinin oluşup kökleşmesinde de önemli katkılar sunmuşlardır. Mimari denilince ilk akla gelen sanatkârlardan biri mimardır.

3.3.1. Mimarlar, Mühendis-Mimarlar ve Müteahhitler

Son dönem Osmanlı mimari geleneğinde, sanatkâr imzalarını tespit edebildiğimiz unsurlar; ilgili dönemin kaynakları, yapıları ve bu yapılar üzerinde yer alan kitabelerdir. Anadolu coğrafyasında mimari eserler üzerinde; Selçuklu ve Beylikler devrinde amel-ü, mimar, el-mimar, amel-ü el-benna gibi pek çok imza ifadesi görmek mümkündür. Ardından Osmanlı Devleti ise Anadolu coğrafyasında görülen bu imza ifadelerini kendi yapılarına taşımıştır. Erken dönem Osmanlı mimarisinde bu tür kullanımların çarpıcı örnekleri olarak Milas Firuz Bey Camii'ndeki "Amelü'l bennâ Hasan bin Abdullah" ve Amasya Bayezid Paşa Camii'nde "Mi'mâr Fukâ' Tugân bin 'Abdillâh" verilebilir.[182]

Klasik dönem Osmanlı mimarisinde ise yapı üzerindeki mimar imzasının son derece sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. Osmanlı'nın hatta dünyanın en büyük mimarlarından bir kabul edilen Mimar Sinan'ın bile yapı üzerinde kesin olarak ona ait diyebileceğimiz bir imzası yoktur. Ona atfedilen ve yapı üzerindeki tek imzası, Büyükçekmece Köprüsü'nde yer alan "Amel-ü Yusuf bin Abdullah" şeklindeki imzadır. Sinan'dan sonra mimarbaşı olan Davut Ağa'nın imzasını; İstanbul Mehmed Ağa Külliye'sinde "Oldu mi'mâr-i kâmili Dâvud", Sinan Paşa Köşkü'nde (İncili Köşk) "Mimâr-ı Dâvûd" ve Sinan Paşa Sebili'nde ise "Dâvud Ağa serdâr-ı mi'mârân" şeklinde görmek mümkündür.[183]

18. yüzyılla birlikte sanatkâr imzası hususunda klasik dönemin çizgilerinden yavaş yavaş uzaklaşıldığı dikkati çekmektedir. 19. yüzyıl ile sonrasında ise imza geleneği daha sistematik bir şekilde sürdürülmeye çalışılmış ve bu bağlamda özellikle de mimarlar imza geleneğini devam ettirmede öncü ve etkili olmuşlardır. Üstelik bu gelenek başkent İstanbul ile de sınırlı kalmamış İmparatorluğun pek çok yerinde bu

[181] Yapılan iş yahut yaptı anlamındaki Arapça ifade.
[182] Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s. 410; Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarîsinde Yazı*, Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001, s. 115, Sema Gündüz Küskü, *Osmanlı Beyliği Mimarisi'nde Anadolu Selçuklu Geleneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 106-108.
[183] Tüfekçioğlu, Tümer, "Mimar Dâvud Ağa'nın İmzalı Eserleri ve Üslûbu", s. 121, 124, 131.

geleneğin izleri görülmüştür. Örneğin, Selanik'te inşa edilen Hamidiye Camii'nin mimarı Vitaliano Poselli'nin adının caminin girişi üzerindeki kitabe yer alması bu durumun önemli bir göstergesidir.[184] Mühendis-mimar ve müteahhit imzalarında ise mimarlarda olduğu daha yaygın bir imza geleneği dikkati çekmemektedir.

19. yüzyılda teknoloji, sanayi vb. alanlarda büyük gelişme ve dönüşümlerin yaşanması, imza geleneğinde de bazı değişimler ile yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde gelişen teknoloji ve sanayi ile birlikte bireysel (sanatkâr/zanaatkâr) üretimlerin yanı sıra sanayi üretimleri de mimarinin bir parçası olmuştur. Özellikle de seri üretime önem veren çeşitli şirketler ve markalar boy göstermeye başlamıştır. Pek çok şirket ve/veya marka; mimaride tuğla, demir vb. birçok inşaat malzemesi üretimi yapmış ve ürettiği malzemelerde isim, amblem ve damga gibi kendisini temsil edecek bir işarete yer vermiştir. Bu isim, amblem ve damgaları, 19. yüzyılda dünyadaki teknoloji ve sanayi alanındaki dönüşümün göstergeleri olarak "imza geleneği" içine dahil etmekte bir beis yoktur. Örneğin, "Demir Kilise" olarak bilinen Sveti Stefan Kilisesi'nin demirden üretimini Avusturya menşeli "R. Ph. Waagner" adlı şirket yapmıştır ve bu şirket, kilisenin girişinde "R. Ph. Waagner Vienne" şeklinde imzasına yer vermiştir. Bu da imza geleneğinin farklı bir platformda değişime uğramış hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir inşaat malzemesi olarak tuğlanın üzerinde de imza olarak değerlendirilebilecek ifadelerin ve ayrıca amblemin yer alması dikkat çekicidir. Örneğin, Kadıköy'de yer alan Hasanpaşa Camii'nin sıbyan mektebine giriş kapısında yer alan tuğlalar "Guichard Freres" (Guichard Kardeşler) adında Fransız menşeli bir markaya ait olup tuğla üzerinde aslan ambleminin yanı sıra "GUICHARD FRERES STHENRI MARSEILLE" ibaresi bulunmaktadır. Yerli tuğla üretiminde ise Ermeni asıllı Şahbaz Agiya'nın 1882'de kurduğu tuğla fabrikası imza geleneği açısından önem arz etmektedir. Fabrika ürettiği tuğlalarda Fransızca, Osmanlıca ve Ermenice karakterlerle "Şahbaz" yazılı damgasına yer vermiştir. Bu markanın tuğlalarına hem Yıldız Sarayı'nda kullanılan[185] hem de Aşir Efendi Caddesi'nde Baldır Lokantası duvarlarındaki tuğlalar örnek olarak verilebilir.

---

[184] Mimarın imzası: " وسللي پ ويتاليانو معمار١٣/Vitaliano Poselli Architetto ١٩" şeklindedir. Selahattin Bayram, "Osmanlı Döneminde Selanik'te İnşa Edilen Son Mabet Hamidiye Camii", *Akademik Bakış Dergisi,* S. 27 (2019), s. 98.

[185] Şennur Kaya, "XIX. Yüzyılda İstanbul'da Tuğla Üretimi ve Çobançeşme Tuğla Fabrikası", *Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, S. 50 (2017), s. 172-173. Tuğla damgaları için bkz. Semavi Eyice, "Osmanlı Devri Türk Yapı Sanatında Tuğlalar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 9-10 (1981), s. 155-162.

İmza geleneğinde çağın gereklerine uygun olarak değişim ve dönüşümlerin yaşanmasının yanı sıra geleneğin çoğu yerde eskisi gibi devam ettiği gözlemlenebilmektedir. Alexandre Valluary'nin Ömer Abed Han'daki Fransızca "ARCHITECTE", G. Semprini'nin Büyük Londra Oteli'ndeki İtalyanca "ARCHITETTO" ve Vasileos K. Papadopoulos, Balat'ta Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak No: 90'da yer alan apartmandaki Yunanca "ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" şeklindeki imzaları, bu geleneğin farklı dillerde ve farklı etnik kökenlere mensup sanatkârlar tarafından devam ettiğinin bir göstergesidir.

20. yüzyılın hemen başlarında yapılan Defter-i Hâkân-î binasında Vedat Bey (Tek) imza olarak kullandığı "معمار" (mi'mâr) ifadesi bu durumun önemli bir örneğidir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da mimari üzerinde; mimar, mühendis-mimar ve hattat gibi sanatkârların imza geleneği devam etmiştir. Bu imzalara örnek olarak; Mimar J. D'Armi'nin Maçka Caddesi'nde İzmir Palas'taki "MİMAR J. D'ARMİ ARCHİTECTE", A. Pistikas'ın Hobyar Mahallesi Fındıkçı Remzi Sokak No: 4'teki "A. PİSTİKAS MİMAR", Walter Griscti'nin Hobyar Mahallesi, Hoca Kasım Köprüsü Sokak'ta Şeker Han'da "WALTER GRISCTI ARCHITECTE"[186] ve Antuan Ratinski'nin Asmalı Mescit Mahallesi Meşrutiyet Caddesi No: 5'te yer alan apartmanındaki "MİMAR ANTUAN RATİNSKİ ARCHİTÉCTE_İNGENİUR" imzaları örnek verilebilir. Y. Mimar Ferhat Keten'in Teşvikiye Caddesi No: 47'de yer alan yapıdaki "KETEN İNŞAAT A.Ş. Y. Mimar Ferhat Keten 2009" şeklinde imzası, günümüzde de imza geleneğinin varlığını sürdürdüğünün bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

3.3.2. Hattatlar

Türk-İslâm sanatında sanatkâr imzası söz konusu olduğunda şüphesiz ilk akla gelen sanatlardan biri hat sanatıdır. Özellikle de Osmanlı İmparatorluğu döneminde bilhassa padişahlar tarafından bu sanata çok önem verildiği ve İstanbul'un fethinin bilim, kültür ve sanat hayatını olumlu yönde etkilemesiyle birlikte pek çok sanat gibi hat sanatının da oldukça geliştiği bilinmektedir.[187] Böylelikle 15. yüzyılla birlikte Osmanlı İmparatorluğu sanat erbâbını kendi merkezinde toplamış ve Payitaht İstanbul adeta merkez haline gelmiştir. Öyle ki, bir zamanlar hat sanatının en önemli

[186] İmzada Osmanlıca ifade de vardır. Yapı günümüzde restorasyonda olduğu için imzanın sadece "والتر" kısmı okunabilmektedir. Bu yapıda ayrıca başka yapılarda da imzası olan U. Ferrari'nin "Mühendis-Müteahhit" anlamına gelen "ING.ENTREPRENEUR" şeklinde imzası vardır.

[187] Rıdvan Enes Akçatepe, *Osmanlı'da Hattatlık ve Hattatlar (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 14.

merkezlerinden biri olan Bağdat'ın dahi sonraları İstanbul'un gölgesinde kaldığı dile getirilmektedir.[188]

Hat sanatını icra eden hattat, yazılarına imza koyma yetkisine sahip ve aynı zamanda talebe yetiştirebilecek seviyeye gelmiş bir sanatkârdır. Yazılarına imza atma yetkisi almak "icâzet almak" demektir. Bu hususstaki yazılı veskiya ise "İcâzetname" denilmektedir. Bir hattat yazılarının altına "Ketebehû" (Bunu yazdı) ifadesini eklediği için icâzetin bir adı da "Ketebe kıtası"dır.[189] Belirtildiği üzere hattat imzaları genellikle "Ketebe" sözcüğüyle başlamaktadır. Bununla birlikte bu sözcüğün yerine bazen yazının mahiyetine göre "Nemekahû, Harrerehû, Rakamehû, Sevvedehû, Meşşekahû" kelimeleri de kullanılmıştır. Bunların ardından tevazuya işaret eden "El-fakir, El-müznib, El-hakir" gibi kelimeler de yer almıştır. Hattatın adı ve dua cümlesini ihtiva eden bir cümle de ilâve edilmiş ve bazen de hattatlar yalnızca imza atmıştır.[190]

Şunu da belirtmek gerekir ki, hattın metni ister Türk isterse Arap ve Fars dillerinden biriyle olsun imza ibaresinin Arapça olması kökleşmiş bir gelenektir. "Bunu yazdı" manasına gelen "Ketebehû, Nemekahû, Harrerehû, Sevvedehû, Rakamehû" ibarelerinden biriyle başlayan imzada hattat "Fakir, Hakir, Müznib" gibi mütevazı vasıflarla kendisinin, babasının ve ekseriya bir şükran vesilesi olmak üzere hocasının adını, hatta yazı şeceresini sıralama ve hattatın sonunda annesi de dahil hepsinin günahlarının affını dilemesi[191] geleneğin bir parçasıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Osmanlı'da hattatların üstatlarının isimlerini ketebelerinde zikretmeleri kişilerin kimlerden icazet aldığının kayıt altına alınması açısından önem teşkil etmektedir.[192]

Cumhuriyet Dönemi'nde hattatların imza geleneği devam etmiş ve büyük bir kısmı Harf İnkılabı'ndan sonra da eserlerine geçmişte olduğu gibi Arapça karakterlerle imza atmıştır. Bu tarz imzada ilk akla gelen sanatkâr Hamid Aytaç'tır. Hattatın, Karaköy Postanesi'nde hem İngilizce hem de Osmanlıca karakterlerle yazdığı kitabesinde ve diğer kitabelerinde imzası "حامد" (Hamid) şeklindedir. Hattatlar için bu gelenekten farklı olarak "Majiskül" adı verilen büyük Latin harflerinden oluşan bir imza anlayışı da vardır. Bu anlayışa, Emin Barın'ın, Galata Kulesi'nde ve diğer yapılardaki Latin karakterlerle yazılmış kitabelerindeki "EB" şeklindeki imzası örnek verilebilir.

---

[188] Akçatepe, *a.g.t.,* s. 22-23.
[189] Derman, "Hattat", s. 496; Süleyman Kınlı, *Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 44.
[190] Derman, *a.g.m.*, s. 498; Kınlı, *a.g.t.,* s. 45.
[191] Derman, *a.g.m.,* s. 498.
[192] Akçatepe, *a.g.t.,* s. 26.

Yakın bir dönemde, 2010 yılında inşa edilmiş bir külliye olan Seyyid Nizâm Külliyesi, sanatkâr imzası geleneği açısından geçmiş ile günümüz arasındaki bağın adeta bir simgesi niteliğindedir. Seyid Nizâm Camii'nin hem başmimarı hem de yazılarının büyük bir bölümünün hattatı Yüksek Mimar Dr. İbrahim Aydın Yüksel'dir. Sanatkâr "Mimar" şeklindeki imzasına, son cemaat yerinin doğu kanadındaki levhada günümüz Türkçesiyle, cümle kapısının üzengi taşlarının püskülü üzerinde ise simetrik olarak iki kez celî sülüs yazıyla yer vermiştir. Celî sülüs hatta sahip imza "Mi'mâr Aydın" şeklindedir. Ayrıca sanatkârın; şadırvan, cümle kapısı gibi birçok yerin kitabesinin de hattatı olduğunu belirtmek gerekir. İbrahim Aydın Yüksel'in kitabelerdeki imzası "Aydın" şeklindedir. Yapıda ayrıca, son cemaat yerinin doğu kanadındaki levhada "Yardımcı Mîmarlar: Mîmar Ayfer Mertler-Mîmar Erkan Mertler" imzası, celî sülüs hatta sahip kuşak ve kubbe yazılarında ise hattat Hüseyin Kutlu'nun imzalarının olması[193] kolektif çalışmanın ve imza geleneğinin devam ettiğinin bir göstergesidir.

3.3.3. Taşçılar

Türk-İslâm sanatında taş ustalığına gelince, mimari eserlerde taş ustalarının her biri ayrı ayrı imza atmamıştır. Bu ustalar işledikleri taşın üzerine günümüzdeki paraf atma şekline benzer bir işaret kaydetmiştir.[194] Taşçı işaretleri olarak anılan bu işaretler, genellikle kesme taşlar üzerinde görülen; o taşı yontan ustayı, bir taşçı grubunu veyahut o taşın nerede kullanılacağını gösteren kazıma/basit işaretler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu işaretlerin biçimsel özellikleri farklı alfabelerde görülmekte ve bunlarla Runik alfabe ayrıca Orta Asya Türk tamgaları arasında bağlantı kurulmaktadır.[195] Taşçı işaretlerinin kültür tarihimiz açısından en önemli yönü olarak ise aynı işaretlerin kullanıldığı yapıların aynı usta grupları tarafından yapıldığına işaret etmesi gösterilmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu çağı olarak nitelendirilen dönemde, gezici ustaların ekipler halinde çalışması ve bir yapıyı bitirdikten sonra başka bir yapıya başlamaları dönemin genel özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmakta olup bu durumda etkili olmuştur denilebilir.[196]

---

[193] Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Seyyid Nizâm Tekkesi (Seyyid Nizam Câmii ve Kültür Merkezi)", *Seyyid Nizâm H.z. ve Seyyid Nizam Külliyesi*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2010, s. 244.

[194] Tüfekçioğlu, "Üsküdarlı Taşçılar ve "Taşçı" İmzâlı Mezar Taşları", s. 95; Doğanay, "Şehzâde Mehmed Türbesinde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve Bu Sanatkârın Türk Tezyînâtına Getirdiği Yenilikler", s. 275.

[195] Resul Yelen, "Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Ahlat Yapılarında Taşçı İşaretleri", *Turkish Studies-Social Sciences,* C. XIV, S. 5 (2019), s. 2741.

[196] Haldun Özkan, *Saltuklu Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1154, Erzurum 2016, s. 220.

Selçuklu dönemi yapılarında yoğunlukla taşçı işaretlerine rastlanmakta ve özellikle de kervansaraylarda bu işaretler çokça görülmektedir.[197] Geleneğin bir devamı olarak bu işaretlere Osmanlı mimarisinde de rastlanmaktadır. Osmanlı döneminde öne çıkan ve taşçı işaretlerinin yer aldığı yapılara Sepetçiler Kasrı örnek verilebilir. Topkapı Sarayı'nın sahil köşklerinden olan Sepetçiler Kasrı'nın 1643 yılında yenilenmesi esnasında od taşı kullanılmıştır ve zemin kattaki bazı od taşı bloklar üzerinde taşçı işaretleri vardır.[198]

Oya Şenyurt, Osmanlı'da erken dönemlerde inşa edilen yapılarda görülen taşçı işaretlerinin benzerlerinin (birebir benzememekle birlikte) 18. yüzyıldaki taşçı işaretleri ile benzerlik gösterdiğini ve üstelik bunların kayıt altına alındığını dile getirmektedir. "Zeyneb Beşe" adında bir kadının taşçı olarak kaydedilmesini de daha ilginç olarak zikretmektedir. Şenyurt'a göre, taş duvar örmekle görevli dülgerlerin anıtsal yapıların duvarlarına kazıdıkları işaretler birer sanatkâr imzası niteliğindedir.[199]

Şenyurt, Osmanlı'da erken dönem taşçı işaretlerinin yapıların cephelerinde tespit edilebildiğini, bunların tespit edilebildiği son tarihlerin ise 15. yüzyılın sonlarına uzandığını dile getirmekte ve bu tarihten sonra genel olarak taşçı işaretlerine pek de rastlanamadığının altını çizmektedir. Bununla birlikte 18. yüzyılda durum değişmeye başlamıştır.[200] Şenyurt'un taşçı işaretleri ile ilgili vermiş olduğu detaylı bilgilerden hareketle, tıpkı mimar imzalarında olduğu gibi taşçı işaretleri hususunda da klasik dönemin ardından 18. yüzyıla değin adeta bir duraklama dönemi yaşandığı dikkati çekmektedir.

18. yüzyıl taşçı esnafının inşaat alanına kalfa yetiştirmeye başladığı, götürü usulü ile yapı inşaatının arttığı ve bu inşaatın geçmişe oranla daha çok tercih edildiği bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da taşçılar yalnızca taş satışı ile sınırlı kalmamış, taşın kullanımına göre inşa usullerini de öğrenmişlerdir. Bu da taşçılara müteahhitliğin yolunu açmıştır.[201] Burada taş ustaları konusunda asıl belirtilmesi gereken husus şudur ki, bir sanatkârın imzasında "Amel-ü" kalıbını kullanmasından hareketle dar anlamda mezar taşlarının imalinde çalışan, onları yontup biçimlendiren ve süsleyen taş ustası (sengtraş, hakkak) olması ihtimalinin

[197] Yelen, "Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Ahlat Yapılarında Taşçı İşaretleri", s. 2741; Özkan, *a.g.e.,* s. 220.
[198] Zeynep Ahunbay, "Karamürsel'in Od Taşı ve Tarihî Yapılarda Kullanımı", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri (3-5 Nisan 2015),* Kocaeli 2015, s. 1799.
[199] Şenyurt, "18. Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", s. 116-117.
[200] Şenyurt, *a.g.m.,* s. 117.
[201] Şenyurt, *a.g.m.,* s. 119.

yanında geniş anlamda mimari tasarımlara imza atabilecek bir mimar olma ihtimali de söz konusudur.[202]

3.3.4. Kâşîler

Türk-İslâm geleneğinde ilk dönem yapılarında kâşîler hakkında fazla bilgiye sahip olunmamakla birlikte Anadolu Selçuklu yapılarının önemli bir kısmında sanatkâr imzası bulunduğu bilinmektedir. Anadolu'da çini mozaik süslemenin görüldüğü ilk önemli yapılardan biri olarak gösterilen Sivas'taki Keykâvus I. Dârüşşifâsı'nda bulunan İzzeddin Keykâvus'a ait türbede geometrik düzenlemenin hâkim olduğu bezemede yer alan, çini üzerine kazınarak yazılmış usta kitâbesinden bu eserin sanatkârının Marendli Ahmed olduğu bilgisi ortaya çıkmıştır.[203]

Osmanlı dönemindeki çini ustalarının imzalarına gelince, Aziz Doğanay çiniciliğin merkezi olan İznik'te Orhan Gazi zamanından kalma çinilerden birinin üzerinde Musullu Abdullah adının okunduğunu dile getirmektedir. Şehzade Mehmed Türbesi'nde (1543) çini üzerine yazılmış mâkılî bir kitâbede görülen Mehmed adını da çini usta imzası olarak değerlendirmektedir.[204]

Yine 16. yüzyılda İznik'in yanı sıra Kütahya'da 1510 tarihli bir ibrikte "Kütahyalı Abraham" imzası[205] çini sanatında imza atma geleneğinin farklı yerlerde ve eş zamanlı olarak devamlı ettiğinin önemli bir göstergesi sayılabilir. Daha da önemli olarak 16. yüzyıl İznik seramiklerine ilgi duyan Avrupalıların İznik çinilerinin kopyalarını üretmeye çalışırken imza geleneğinden de esinlendikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun en önemli göstergesi Fransız Emile Samson'un Arapça "s" harfini ve Fransa'daki Cantagalli Atölyesi'nin ise horoz biçimli bir armayı kullanmasıdır.[206]

Aziz Doğanay'a göre, Osmanlı'nın son dönem çinilerine en güzel örnek ise Hafız Emin Usta'nın elinden çıkan Eyüp'teki Sultan Reşat Türbesi (1914) çinileridir.[207] Osmanlı Devleti'nin ardından Cumhuriyet'in kuruluş döneminde ve sonrasında da çini sanatındaki imza geleneği devam etmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in yetiştirdiği Faik Kırımlı'nın eski ustalara duyduğu vefadan dolayı adeta bir marka haline gelmiş olan

[202] Tüfekçioğlu, "Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar", s. 551.
[203] Doğanay, "Şehzâde Mehmed Türbesinde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve Bu Sanatkârın Türk Tezyînâtına Getirdiği Yenilikler", s. 275-297; Aziz Doğanay, "Türk Çini Sanatı", *İslâm Sanatları Tarihi*, Ed. Muhittin Serin, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2084, Eskişehir 2010, s. 189.
[204] Doğanay, "Türk Çini Sanatı", s. 189.
[205] Kemal Çalışkan, *20. YY'da İznik Çinilerinin Yeniden Ortaya Çıkışı ve Bu Süreci Etkileyen Bir Çini Ustası: Faik Kırımlı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019, s. 31.
[206] Çalışkan, *a.g.t.*, s. 52.
[207] Doğanay, *a.g.m.*, s. 189.

imzasını "Amel-ü Faik" şeklinde atması[208] imza geleneğinin bir gelenek olmanın dışında bir ruh taşıdığını da ortaya koymaktadır.

3.4. Gelenekten Farklı Olarak Sanatkârın Eserine İmza Atmaması

Sanat eserlerine imza atmak çeşitli dönemlerde ve coğrafyalarda önemli görülmemiştir. Ortaçağ Avrupası'nda resim ya da heykeltıraşlık alanlarında eser üreticiliği sanatkârlık ya da yaratıcılıkla değil de imalatçılıkla/zanaatkârlık ile eş değer sayıldığından sanatkârlar arka planda yer almış ve bu nedenle çeşitli sanatkârların eserlerine imza atmadıkları da görülmüştür.[209] Ortaçağda eserlere imza atılmamasının farklı sebepleri de olmuştur. Örneğin Floransalı Ressam Giotto di Bondone'nin (1267-1337 dolayları) yaşadığı dönemde İtalya'da halk sanatkârlara (heykeltraş, ressam vb.) saygı duymak ve onlarla gurur duymakla birlikte onların isimlerinin gelecek kuşaklara kalmasının gerekli olduğu görüşünde olmamıştır. Aynı şekilde sanatkârlar da ün kazanmak ya da adı duyulmakla pek ilgilenmemiş ve çoğu zaman yapıtlarını imzalamamıştır. Bu nedenle o dönemde çoğu sanatkârın adı bilinmemektedir. Giotto ise imzalı eserleriyle sanat tarihinde yeni bir sayfa olarak görülmüştür.[210] Zaten sanatkâr imzası ve bunun toplumsal alanda tam olarak kabulünün Rönesans ile başlayıp Romantizm ile kabul gördüğüne dair genel bir kanaat söz konusudur.[211]

Sanat tarihinde sanatkâr imzasına rastlanamadığı bazı eserler için çeşitli problemlerin de ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bu duruma resim eğitimini Hollandalı ressam Johannes Vermeer'in de doğduğu yer olan Delft'te almış ve Vermeer stilini çok iyi taklit edebilen Han Van Meegeren'in hikayesi örnek teşkil etmektedir. Meegeren, sanat çevrelerinde yeteri kadar tanınmayan Johannes Vermeer'in, bazı eserlerinde imzaya rastlanmamasını fırsat bilerek, sanatçının daha önce keşfedilmeyen erken dönem tablolarını dini bir şekilde resmetmiştir. Dahası Van Meegeren, Vermeer'in gençliğinde İtalya'ya ziyarette bulunduğunu ve dini konularda resim yaptığını, dolayısıyla İtalyan stilinde büyük resimlerinin de olabileceğini iddia etmiştir.[212] Bu örnek olay ise sanatkâr imzasının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

---

[208] Çalışkan, *20. YY'da İznik Çinilerinin Yeniden Ortaya Çıkışı ve Bu Süreci Etkileyen Bir Çini Ustası: Faik Kırımlı*, s. 62.
[209] İnan Keser-Nimet Keser, "Sanatsal Altınçağ Miti ve Sanatçının Sosyal Konumu", *Sanat Yazıları*, 18 (2008), s. 118.
[210] E. H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü* (Çev. Erol Erduran-Ömer Erduran), Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s. 198-205.
[211] Çelik, *Kültür Endüstrisi Sanat İlişkisi İçerisinde Esin, Taklit, Alıntı, Çalıntı*, s. 11.
[212] Çelik, *Kültür Endüstrisi Sanat İlişkisi İçerisinde Esin, Taklit, Alıntı, Çalıntı*, s. 23.

Türk-İslâm sanatında ise hattatların tevazuu ön planda tutarak eserlerine hiç imza atmadıkları da görülmüştür. Bununla birlikte sanatkârın üslubuna ve şivesine bakarak kim olduğunu tespit edebilmek mümkündür ve hüner sayılmaktadır. Hat alanındaki uzmanların kime ait olduklarını tespit ettikleri eserler de imzalı eserler gibi makbul tutulmaktadır. Bunlara Bartınlı Rıdvan Efendi, Çarşambalı Hacı Ârif Bey ve Macid Ayral örnek verilebilir.[213]

Belirtildiği üzere kimi sanatkârlar eserlerine imza atmakta ve kimisi ise imza koymaktan kaçınmaktadır. Uğur Derman ise sanatkârların özellikle de hattatların yazdıkları eserlere imza koymalarının en tabiî hakları olduğunu belirtmektedir.[214]

[213] Kınlı, *Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları*, s. 46.
[214] M. Uğur Derman, "Osmanlı İstanbulu'nda Hat Sanatı", *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu I* (2016), s. 493.

4. İSTANBUL MİMARİSİNDE SANATKÂR İMZALARI 1800-1923

İstanbul mimarisinde başta mimarlar olmak pek çok sanatkâr gurubunun imzası bulunmaktadır. Bunlar arasında mimarların yanı sıra mühendis-mimarlar, müteahhitler, hattatlar, taşçılar ve kâşîler ön plana çıkmaktadır. Sanatkârların yapı üzerine atmış olduğu imzalar, kendileri ya da sanatları hakkında bilgi verebildiği gibi döneminin özelliklerini de yansıtabilmektedir.

4.1. Yapılarda İmzası Bulunan Mimarlar

Yapı üzerinde imzası bulunan sanatkârlar arasında mimarlar, mühendis-mimarlar ve müteahhitler önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma sırasında imzası belirlenen bu sanatkârların imza metinleri, imzasının bulunduğu yapı/yapılar ve bunlara ilişkin bilgiler, yer yer biyografiler ve dönemlerindeki büro adresi bilgileri aşağıda verilmiş ve alfabetik bir sıralama yapılmıştır. Birden fazla eseri olan sanatkârların imzaları, yapıların inşa tarihi dikkate alınarak kronolojik bir sıralama ile değerlendirilmiştir. Tespit ettiğimiz mimar imzalı yapılar "Mimarların İmzasının Bulunduğu Yapılar" başlığı ile EK-1'de verilmiştir.

4.1.1. Achille Manoussos

Rum asıllı mimarın imzası Pera Müzesi'nde (Bristol Oteli) tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra *Annuaire Oriental*'in 1921 ve 1922 tarihli yıllıklarında mimarın bürosunun 1921 yılında Bereket Han, 5 numaralı odada ve 1922 yılında ise yine aynı yapıda 11 numaralı odada olduğu bilgisine ulaşılmıştır.[215]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Pera Müzesi (Bristol Oteli).

Yapının Adresi: No: 65, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu köşesindeki plasterde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. MANOUSSOS ARCIHTECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

[215] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 72; Oya Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 100.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Orijinalinde bodrum katı üzerinde 5 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapıya sonraki dönemlerde yapılan restorasyonla 2 kat daha ilave edilmiştir. Dor nizamına sahip yivli sütunlarla sınırlanan, basamakla çıkılan girişe sahip binanın cephesi, üç bölümlü düzenlemeden oluşmaktadır. Binanın pencereleri de üç bölümlü yapıya sahiptir. İkinci katta ortadaki pencerelerin üstü üçgen alınlıkla taçlanmaktadır. Birinci ve ikinci katlarda balkonlara yer verilmiştir. İkinci katın pencere ve balkon açıklıklarındaki üçgen alınlıklar; orta bölümde karyatitlerle, yan bölümlerde ise iyon nizamına sahip sütunlarla taşınmaktadır. İkinci ve üçüncü kat; iki kat yüksekliğe sahip korint nizamlı, orta bölümde dairevi formlu çifte sütunlar, köşelerindeki dörtgen formlu yivli plasterlerle sınırlanmıştır. Binadaki sütun ve plasterlerdeki bu anlayış binaya adeta Antik Yunan ve Roma'da inşa edilmiş yapıların görünümün kazandırmaktadır. Üçüncü kat, dendanlı bir silmeyle sonlanmıştır. Dördüncü kattaki plasterler alt kattakiler ile aynı aks üzerindedir. Binanın dördüncü katındaki pencereleri yuvarlak kemerli, diğeri pencereleri ise açıklığa sahiptir. Dördüncü kat pencerelerinin üstünde; altta diş kesimi, üstte ise yumurta ok motifinden oluşan bordür vardır. Bina ise bu bordürlerin üstündeki konsollarla taşınan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Neo-Klasik üslup doğrultusunda şekillenmiş yapıda; dor, iyon ve korint nizamlı sütunlar, karyatitler, üçgen alınlık gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Mimar, binadaki cephe tasarımı ve süsleme anlayışıyla Antik Yunan ve Roma Mimarisi'ne atıfta bulunmuştur.

Fotoğraf 1. Pera Müzesi (Bristol Oteli).

Fotoğraf 2. Achille Manoussos'un İmzası.

4.1.2. A. G. Fotira

A. G. Fotira hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip olunamamakla birlikte Fotira'nın Balat Mahallesi'nde yer alan bir yapı üzerindeki imzasından hareketle Rum asıllı olduğu tahmin edilmektedir. İmzada yer alan "OMONIA" ifadesinin Atina'da Omonia meydanına/bölgesine atıf yapması muhtemeldir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Murat Molla Sokak, No: 33.

Yapının Adresi: No: 33, Murat Molla Sokak, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, kapı açıklığının üst kısmında, ortada yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "ΑΓ. Γ. ΦΟΤΗΡΑ ΟΜΟΝΟΙΑ 1882 ΙΟΥΛΙΟΣ 19." (A. G. Fotira Omonia 1882 Temmuz 19) şeklindedir.

İmza Tarihi: 19 Temmuz 1882.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 2 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Üçüncü katı sonraki dönemlerde inşa edilmiş olup üslup olarak diğer katlardan farklıdır. Yapının girişi, zemin katın doğusunda yer alan basamakla çıkılan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip cephenin zemin katının üstünde, orta bölümde çıkmaya yer verilmiştir. Sade bir cephe anlayışına sahip yapı, ikinci katın üstündeki düz silmeyle sonlanmaktadır. Yapı üzerinde katları ayıran silmeler dışında kayda değer herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Günümüzde, bakımsız bir görüntüye sahip yapının üzerinde yer yer çatlaklar vardır. İmzanın olduğu kitabenin üstünde haça yer verilmesi, bu yapının Hırıstiyan dinine mensup kişiler tarafından kullanıldığının bir göstergesidir.

Fotoğraf 3. Murat Molla Sokak, No: 33.

Fotoğraf 4. A. G. Fotira'nın İmzası.

4.1.3. Ahileas N. Mavromattis

Mimar Ahileas N. Mavromattis, Rum asıllı olup baba adı Nikolaos'tır. 1904 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olmuştur. Savas Tsilenis'e göre Ethnika Filanthropika Kalastimata'nın (Ulusal Hayırseverler Derneği) mimarlığını yapan Mavromatis 1923 yılında Yunanistan'a göç etmiştir.[216] Yunanistan'da 1923–1926 yıllarında Vasilios Kuremenos ile beraber çalışan mimar, "Evangelismos" adında bir şifahane kurmuştur. Yunanistan'da birtakım demiryolu binaları inşa etmiş ve Korint depreminden zarar görenler için inşa faaliyetlerinde bulunmuştur.[217] *Annuaire Oriental*'e göre mimar 1908 ve 1909 yıllarında İstanbul'da faaliyet göstermiştir.[218]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Fener Rum Patrikhanesi Ek Binası.

Yapının Adresi: No: 8, Dr. Sadık Ahmet Caddesi, Yavuz Selim Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın batı köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "A. N. MAYPOMMATHΣ APXITEKTΩN" (A. N. Mavromattis Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Üç katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Alt katlardan farklı üsluba sahip dördüncü kat sonraki dönemlerde eklenmiştir. Yapıya giriş, zemin katın batısındaki dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Girişin yer aldığı zemin kat ve birinci kat rüstik dokuludur. Birinci kat, yuvarlak kemerin üç parçaya ayrılmasından oluşan bir düzene sahiptir. Birinci katı oluşturan kemerin iki yanında yuvarlak madalyonlara yer verilmiştir. İkinci katta taş-tuğla almaşık (köşelerde yer alan plasterlerde bir sıra taş, üç sıra tuğla) cephe dokusu başarılı bir biçimde uygulanmıştır. Katın ana kütlesini Antik Yunan tapınaklarını andıran sütunlar üzerinde yükselen üçgen alınlığa sahip bölüm oluşturmaktadır. Önünde balkonu olan bu bölüm, tuğladan yapılmış üçlü yuvarlak kemere sahiptir. Bu kemerin alt tarafında dikdörtgen formlu kapı ve pencereler üst tarafında ise yuvarlak formlu pencereler bulunmaktadır. Üçüncü kat, yivli ve dalga motifli konsolun üstündeki diş kesimi dikdörtgen çerçeve ile sınırlanmaktadır. Bu çerçevenin altında yer alan yuvarlak

[216] Savas Tsilenis, "Anadrom: Stin Arhitektoniki Ekpedefsi Stin Tourkia", *Sighrona Themata*, S. 63 (1997), s. 131-138.
[217] Oya Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012, s. 194.
[218] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 72.

kemerli pencere tüm katı kaplamaktadır. Pencerenin kemerinin üstünde ve kat sonunda, diş kesimi silme yer almaktadır. Mimar, binanın her katında farklı bir cephe anlayışına yer vererek kendi içinde bağımsız bir tasarım ortaya koymuştur. Farklı cephe tasarımına sahip katlarda ortak olan unsur Neo-Klasik üsluptur.

Fotoğraf 5. Fener Rum Patrikhanesi Ek Binası.

Fotoğraf 6. Ahileas N. Mavromattis'in İmzası.

4.1.4. Aleksandros D. Yenidunia

Aleksandros D. Yenidunia, kaynaklarda Genidounias[219] veya Neocosmos[220] şeklinde geçmektedir. Uzun bir süre C. P. Kyriakides ile ortak olarak çalışan Rum asıllı mimarın, 1914 yılında Galata Banka Sokak'ta St. Pierre Hanı 14 numaralı odada Emile Faracci ile birlikte olduğu kayıtlıdır. Bununla birlikte ortak olup olmadıkları bilinmemektedir. Bahsi geçen iki mimar 1920 yılında aynı handa başka odada gözükmektedir.[221] Mimarın bürosu 1921 ve 1928 tarihli yıllıklarda aynı handa 13 numaralı odada yer almaktadır.[222] Şevki Balmumcu, Viktor Adaman'ı (Viktor Petros Adamantides) konu alan yazısında 1929'daki Mimarlık Kongresi'ne katılan üç kişinin Adaman, Sarrafyan ve Yenidunia olduğunu ve Yenidunia'nın Yunanistan'a gittiği belirtilmektedir.[223] Yıllık kayıtlarından hareketle mimarın 1928 yılında Yunanistan'a gitmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

A. D. Yenidunia ile C. P. Kyriakides'in kolektif olarak çalışma yürüttükleri gerek yapı üzerindeki imzalarından gerekse birçok kaynaktan anlaşılmaktadır. Bu iki mimar, 1901-1903 yılları arasında Galata'da Kara Mustafa Sokak No: 71'de ve Köçeoğlu Hanı 6 numaralı odada ortak olarak çalışmışlar ve 1904-1905 yıllarında ise Galata'da adı tespit edilemeyen bir başka handa çalışmaya devam etmişlerdir. Bu iki mimar 1906-1911 yılları arasında Köçeoğlu Han'da 6-7 numaralı odalarda ve 1908'den 1912'ye kadar da aynı yapıda 7 ve 8 numaralı odalarda çalışmışlardır.[224] Hasan Kuruyazıcı'ya göre 1912 yılında ortaklık bozulmuş olup her iki mimarın da birbirinden farklı ofisi vardır. Jak Deleon ise Hasan Kuruyazıcı'dan farklı olarak ortaklığın Beyoğlu Küçük Parmakkapı Sokak No: 4'te devam ettiğini belirtmektedir.[225]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Frej Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 65, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzaları; yapının Şişhane Meydanı'na bakan cephesinde zemin katın doğu köşesinde ve Okçu Musa Caddesi cephesinde doğu köşesinde olmak üzere iki yerdedir.

---

[219] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 88.
[220] *Annuaire Oriental*, 1921, s 641.
[221] Şenyurt, *a.g.t.*, s. 600.
[222] *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental* 1928, s. 1928.
[223] Şenyurt, *a.g.t.*, s. 88; Şevki Balmumcu, "Victor Adaman (1880-1948)", *Arkitekt*, S. 193-194 (1948), s. 47.
[224] Şenyurt, *a.g.t.*, s. 95.
[225] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 73; Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, s. 276.

İmza Metni: Yapının Şişhane Meydanı'na bakan cephesinde Osmanlıca imza metni; "معمارلری یگیدنیا و کیریاکیدی" (Mimarları Yenidünya ve Kiryakidi), Fransızca imza metni ise "A. D. YENIDUNIA & C. P. KYRIAKIDES …TECTES" şeklindedir. "ARCHITECTES" olması gereken Fransızca imzada "ARCHI" kısmı silinmiştir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Büyük Hendek Caddesi ile Okçu Musa Caddesi'nin kesiştiği parselde yer alan volta döşemeli yapı, 5 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Yapıya giriş Şişhane Meydanı'na bakan cephede yivli plasterlerle sınırlanan, basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Yapının zemin kattan sonrası konsollarla taşınan çıkma şeklindedir. Binanın Büyük Hendek Caddesi ve Okçu Musa Caddesi'ne bakan köşeleri dairevi yapıda olup kule biçimini andırmaktadır. Bahsi geçen dairevi köşe kısımlarının son katı, bitkisel bezemeyle kaplı yuvarlak pencereye sahip ve kubbeyle örtülüdür. Yapının giriş cephesinin ana kütlesini üçüncü kattan başlayıp birinci kata kadar uzanan dörtlü kemer dizisi oluşturmaktadır. Kemerlerin ayakları üzerinde sarkıtlardan oluşan rozetli bitkisel motiflere yer verilmiş ve bu süsleme anlayışıyla binadaki Art Nouveau üslubun etkisi belirgin hale getirilmiştir. Kemer aralarında, birinci katta başlayıp ikinci katın bitimine kadar uzanan alt ve üst tarafları yivli sütun dizisi Art Nouveau anlayışta biçimlenmiş başlığa sahiptir. Cepheyi bölümlere ayıran bu sütun dizisi, erkek çocuklardan oluşan heykellerin bulunduğu bir kornişle taçlandırılmıştır. Giriş cephesinin dört ve beşinci katlarında, alt katlara nazaran daha sade bir anlayış egemendir. Bu katlarda yer alan pencerelerin altlarında geometrik şebekelere üstlerinde ise Art Nouveau üsluba sahip rozetler bulunmaktadır. Binanın Büyük Hendek ve Okçu Musa caddelerine bakan cephelerindeki dairevi köşe kısımlarının; pencere altlarında ve üstlerinde sarkıtlı rozet, geometrik şebeke ve bordür gibi unsurlar Art Nouveau motiflerle bezenmiştir. Yapının arka cephesi ise diğer cephelere göre masif ve süslemesiz bir görünüme sahiptir.

Eklektik anlayışa sahip yapıda, Art Nouveau ve Barok anlayışa sahip dekoratif öğelere yer verilmiştir. Simetrik plan şemasına sahip olan yapı, zaman içinde işlev

değişikliği geçirmiştir.[226] Binanın dış cephesi Malta'dan getirilen taşlarla kaplanmış, merdivenlerinin mermerleri ise İtalya'dan ithal edilmiştir.[227]

[226] Salih Salbacak, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Beyoğlu'nun Çok Kültürlü Yapısı ve Frej Apartmanı", *International Journal of Socail and Humanities Sciences*, C. III, S. 1 (2019), s. 39.
[227] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 95; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 186-187.

Fotoğraf 7. Frej Apartmanı.

Fotoğraf 8. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Frej Apartmanı'ndaki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 9. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Frej Apartmanı'ndaki Fransızca İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Venilahi Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 32, Yeniçarşı Caddesi, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. D. YENIDUNIA & C. P. KYRIAKIDES ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş Yeniçarşı Caddesi cephesinin doğu kısmandaki kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kat dörtlü düzenlemeye sahip olup kat boyunca devam eden silmeler ve pencere alt ve üstlerinde geometrik motiflerle bezenmiştir. Bina üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Birinci, ikinci ve üçüncü katların yan bölümlerinde çıkmaya, orta bölümünde ise balkona yer verilmiştir. Çıkmalar arasındaki balkonlarla çıkmalar birleştirilerek bütüncül bir görünüm kazandırılmıştır. Çıkma ve balkonlar "S" kıvrımlı dört tane büyük konsolla taşınmaktadır. Birinci ve ikinci kat pencerelerinin üstünde dikdörtgen kornişe yer verilmiştir. Bu kornişlerin altında; birinci kattaki, pencere dairevi ve ikinci katta ise dörtgen kabartmalarla süslenmiştir. Ayrıca ikinci kat çıkmalarının köşelerinde cephe sonuna kadar uzanan meneviş motifli silme bulunmaktadır. Çıkma, aralarında dairevi kabartmaların olduğu konsolların taşıdığı silmeyle sonlanmaktadır. Binanın dördüncü katı yapının alt katlarına göre daha farklı bir karakterde tasarlanmıştır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip dördüncü katın orta kısmında, çıkmaya ve yan bölümlerinde ise balkona yer verilerek alt katların tam tersi bir tasarım yapılmıştır. Eğrisel yapılı çıkmanın alt kısmının ortasında dairevi bir forma sahip kıvrımlı oymalar; üst kısmında ise orta ve köşelerinde madalyonlara sahip daire kabartmalarından oluşan silme bulunmaktadır. Aynı üsluba sahip silme dördüncü kat pencerelerinin yan kısımlarında da devam etmektedir. Art Nouveau üslup doğrultusunda biçimlenmiş cephe kurgusuna sahip yapıda ağırlıklı olarak Art Nouveau'nun geometrik unsurlarına yer verilmiştir.

İmza Metni:

Fotoğraf 10. Venilahi Apartmanı.

Fotoğraf 11. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Venilahi Apartmanı'ndaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Türkiye Han.

Yapının Adresi: No: 13, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Fransızca imza metni "معمارلر يگيدنيا كيرياكيدى YENIDUNIA & KYRIAKIDES ARCHITECTES" (Osmanlıca imza metni: Mimarları Yenidünya ve Kiryakidi) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina doğu ve batı yönünde bitişik nizamlıdır. Yapının zemin katı beş bölümlü düzenlemeye sahiptir. Ancak zemin kattaki dükkanlardan dolayı bu düzenleme anlaşılamamaktadır. Rüstik mermer dokuya sahip zemin kat diğer katlara nazaran daha yüksek tutulmuştur. Binaya giriş zemin katın doğu ve batı köşelerinde yer alan dikdörtgen formlu kapılardan sağlanmaktadır. Bu kapıların üstünde, meneviş ve gülbezek desenleriyle bezeli konsollara oturan, diş kesimi bordüre sahip korniş bulunmaktadır. Bu kapıların üstünde dikdörtgen çerçeveli kabartmalarla bezenmiş yuvarlak pencereye yer verilmiştir. Konsollarla taşınan yapının çıkmasındaki pencereleri basık kemerli açıklığa sahiptir. İkinci ve üçüncü kat pencerelerinin üstünde konsollara oturan dikdörtgen korniş bulunmaktadır. Bu pencerelerin alt kısmı ve lentolarında Art Nouveau tarzda motiflerden oluşan süslemeler yer almaktadır. Dördüncü katta cephe boyunca dolaşan silme; çıkmanın pencerelere aralarında üçlü sarkıt halindeki madalyonla hareketlendirilmiştir. Dördüncü katta, çıkmadaki pencerelerin üstünde kurdelelerden oluşan bir silme dolaşmaktadır. Bina, altında diş kesimi bordür bulunan dikdörtgen konsolların taşıdığı silmeyle sonlanmaktadır.

Fotoğraf 12. Türkiye Han.

Fotoğraf 13. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in Türkiye Han'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: İstiklal Caddesi, No: 201 (Ravouna 1906).

Yapının Adresi: No: 201, İstiklal Caddesi, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. D. YENIDUNIA & C. P. KYRIAKIDES ARCHITECTES", "G. & ALF. MICHELINI ENTREPRENEUR" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, İstiklal Caddesi cephesinin, rüstik dokulu zemin katında yer alan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip yapının konsollara oturan çıkması orta bölümde olup çıkma, birinci katta başlayıp üçüncü katta son ermektedir. Çıkmanın birinci katındaki penceresinin köşesinde, dikdörtgen kartuş içinde Ravouna Family'den gelen "RF" monogramına ve bu monogramın etrafında dairevi ve istiridye motiflerden oluşan kabartmalara yer verilmiştir. Yapının pencereleri Art Nouveau üsluba sahip bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiştir. Ayrıca yapıdaki balkonların şebeke ve konsolları Art Nouveau unsurlarla şekillenmiştir. Binanın ikinci katından başlayıp üçüncü katında sonlanan yivli plasterler, rozetlerle taçlanmıştır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip dördüncü kat diğer katlara göre farklı tasarıma sahiptir. Orta bölümde balkonu olan kat, kurdele ve istiridye motiflerinden oluşan kabartmalarla süslenmiştir. Dördüncü katın üst kısmında, terasta dairevi formda parapetlere yer verilmiştir.

Yapının mimarları C. P. Kyriakides ve A. D. Yenidunia'nın imzalı diğer yapılarında olduğu gibi bu yapıda da egemen üslup Art Nouveau'dur. Yapının cephe biçimlenmesinde mimarların etkisinin yanı sıra yapının müteahhitleri olan Giuseppe Michelini ve Alfredo Michelini'nin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Fotoğraf 14. İstiklal Caddesi, No: 201 (Ravouna 1906).

Fotoğraf 15. A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in İstiklal Caddesi, No: 201'deki (Ravouna 1906) İmzası.

4.1.5. Alexandre Valluary

Alexandre Vallaury'nin gerek kökeni gerekse doğum tarihine ilişkin farklı kaynaklarda farklı bilgilere ulaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda onun Fransız[228] olduğuna yer verilirken bazı kaynaklarda ise İtalyan[229] kökenli olduğu iddia edilmiştir.[230] Doğum tarihine gelince Valluary, Fransız Ulusal Arşivleri'ne göre 2 Nisan 1850, Institut de France Arşivlerine göre (Valluari imzalı bir belgeden hareketle) 21 Nisan 1850 ve Fransız Konsolosluğuna göre de 15 Mart 1850 doğumludur.[231]

Vallaury, döneminin önde gelen mimarlık okullarından Ecoles des Beaux-Arts'da 9-10 yıllık bir eğitim görmüştür.[232] İstanbul'a döndüğünde adını birtakım sergilerde duyuran bu mimar, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mimarı ve aynı zamanda bu okuldaki mimarlık bölümünün de kurucu hocasıdır.[233]

Annuaire Oriental incelendiğinde, burada yer alan kayıtlara göre Valluary 1885 yılından 1922 yılına kadar olan süreçte de faaliyet göstermiştir. 1885 ve 1888 tarihli yıllıklardan edinilen bilgiye göre, o yıllarda mimarın bürosu İstiklal Caddesi No: 196'dadır. Diğer yıllıklar incelendiğinde ise mimarın bürosunun 1889-1891 yıllarında Sıraselviler Caddesi No: 51'de, 1892'den 1900 yılına kadar Pervouz Agha Sokak No: 110'da, 1901'de Su Terazisi Sokak No:13'te; 1902-1904 yıllarında Sıraselviler Cad. No: 9'da, 1909'da Kabristan Caddesi No: 35'te, 1912-1914 yıllarında yine aynı sokakta bu kez No: 95'te yer aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Mimar, 1921 ve 1922 tarihli yıllıklarda ise Saint Pierre Han No:12'de kayıtlıdır.[234]

---

[228] Mustafa Servet Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Valluary*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1991, s. 7.

[229] Oya Ece Alton, *XIX. Yüzyılda İtalyanların İstanbul'da Sanat Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 41.

[230] Mimarın kökeni için bkz.: Seda Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Valluary'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

[231] Say, *a.g.t.*, s. 11.

[232] Akpolat, *a.g.t.*, s. 9-10.

[233] Mustafa Server Akpolat, "Vallaury, Alexandre", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, s. 364.

[234] *Annuaire Oriental*, 1885, s. 301; *Annuaire Oriental*, 1888, s. 347; *Annuaire Oriental*, 1889-1890, s. 395; *Annuaire Oriental*, 1892-1893, s. 458; *Annuaire Oriental*, 1893-1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1895, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1896, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1900, s. 632; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 760 (1904 tarihli kayıtlarda bu mimarın yönetim mimarı ve güzel sanatlar profesörü olduğu ifadesine yer verilmiştir.); *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Valluary'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*, s. 22-23; Mehmet Çağlayan Özkurt, "Mimar Alexandre Valluary ve Ailesinin Şark Ticaret Yıllarındaki İzleri", 22. *Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazılar ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Özet Kitabı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, s. 140.

Ömer Abed Han ve Decuqis Evi'nde imzasını tespit ettiğimiz Alexandre Vallaury'nin diğer yapıları arasında Abdülmecit Efendi Köşkü, Afif Paşa Yalısı, Rıdvan Paşa Köşkü Selamlığı, Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü, Osmanlı Bankası Eminönü Şubesi, Banque de Changer Sanâyi-i Nefîse Mektebi, Müze-i Hümâyun, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (D'Aranco ile birlikte), Pera Palace, Büyük Ada Rum Yetimhanesi, Hidayet Cami, Osman Reis Cami, l'Union Française, Düyun-u Umumiye Binası ve Cercle d'Orient Binası gösterilebilir.[235]

Ekim 1909'da İstanbul'daki son eserlerinden biri olan Eminönü Gümrük Binası açılışında bulunmuştur ve bundan sonra da bir süre resmi belgelerde onun adı yer almıştır. Valluary'nin gidişi hakkında net bir tarih olmamakla birlikte eşiyle beraber İstanbul'dan ayrılıp Fransa'nın Grasse kasabasına yerleştiği bilinmektedir. Hayatının son dönemlerini bu kasabada geçiren mimar 2 Mayıs 1921'de hayatını kaybetmiştir. Kabri Sainte-Brigitte Mezarlığı'nda yer almaktadır.[236]

İmzasını iki yapıda tespit ettiğimiz mimarın; Ömer Abed Han'da soyadını Fransızca tarzda "Valluary" şeklinde, Decuqis Evi'nde ise İtalyanca tarza "Vallauri" şeklinde yazması dikkat çekici bir durumdur.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ömer Abed Han.

Yapının Adresi: No: 2, Halil Paşa Sokak, Kemankeş Karamustafa Paşa, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası; Kemankeş Caddesi cephesinde, zemin katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. VALLAURY ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1321 (M. 1903-1904).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapı, Kemankeş Caddesi ile Halil Paşa, Havyar Hanı sokaklarının kestiği parselde bulunmaktadır. 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapının son katı mansard çatılıdır. Üçlü düzenlemeye sahip olan yapı dikey yönde uzanan bir görünüme sahiptir. Ana giriş kapısı Halil Paşa Sokak'ta yer alan yapının, cephelerindeki çıkmaları zemin katta bulunan volüt kıvrımlı konsollara

[235] Ayrıntılı bilgi için bkz. Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Valluary*; Cengiz Can, *İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993; Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Valluary'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*.
[236] Say, *a.g.t.*, s. 20.

oturmaktadır. Giriş aksı üstündeki plasterlerle bölümlenmiş katlar, üçlü pencere düzenlemesine sahiptir. Bu pencereler; birinci katta konsolla, ikinci katta iyon başlıklı, üçüncü katta ise askı çelenk kabartmasıyla sonlanan plasterlerle bölümlere ayrılmıştır.

İkinci kat pencerelerinin önünde, konsollarla taşınan bir balkon şebekesi bulunmaktadır. Bu kattaki pencerelerin üstünde ise basık kemerli alınlık içinde bitkisel motiflerle çevrili Barok rozetlere yer verilmiştir. Yapının Kemankeş Caddesi ve Halil Paşa Sokak cephelerinin birinci katı; dört yapraklı çiçek şeklinde sonlanan, ikinci ve üçüncü katlar ise Art Nouveau üsluptaki rozete sahip plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Bu cepheler birbirinin tekrarı niteliğindedir.[237]

Binanın Kemankeş Caddesi cephesinin her katı farklı tasarım anlayışına sahiptir. Cephenin birinci kat pencereleri plasterler ile üç bölüme ayrılmış ve köşeli kemerli açıklığa sahip bu pencerelerin lentosu üzerinde yumurta-ok motifine yer verilmiştir. İkinci kat pencereleri iyon başlıklı plasterlerin arasındadır. İyon başlıklı plasterlerin üstünde yer alan üçgen alınlık, bitkisel kabartmalar ve Barok üsluba sahip rozetler. Basık kemerli açıklığa sahip üçüncü kat pencerelerinin üst köşelerinde profilli konsollar ve kabaralar bulunmaktadır. Üçüz pencerelerden oluşan çatı katı pencerelerinin iki yanı Marsilya tipi kiremitlerle kaplıdır. Binanın çok dar olan Erişteci Sokak cephesinde zemin kat yivli, birinci, ikinci kat ve üçüncü kat ise düz dokulu plasterlerle sınırlanmıştır.

Binanın Havyar Hanı Sokak cephesinin fazla bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Ömer Abed Han'ın cepheleri eklektik üslup çerçevesinde tasarlanmıştır. Bina cephelerinde Neo-klasik, Neo-Barok ve Art Nouveau anlayışının izleri görülmektedir.

[237] Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Valluary*, s. 116; Ali Murat Aktemur, "Alexandre Valluary'nin Karaköy'deki Eserleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. V, S. 13 (2012), s. 67-68.

Fotoğraf 16. Ömer Abed Han.

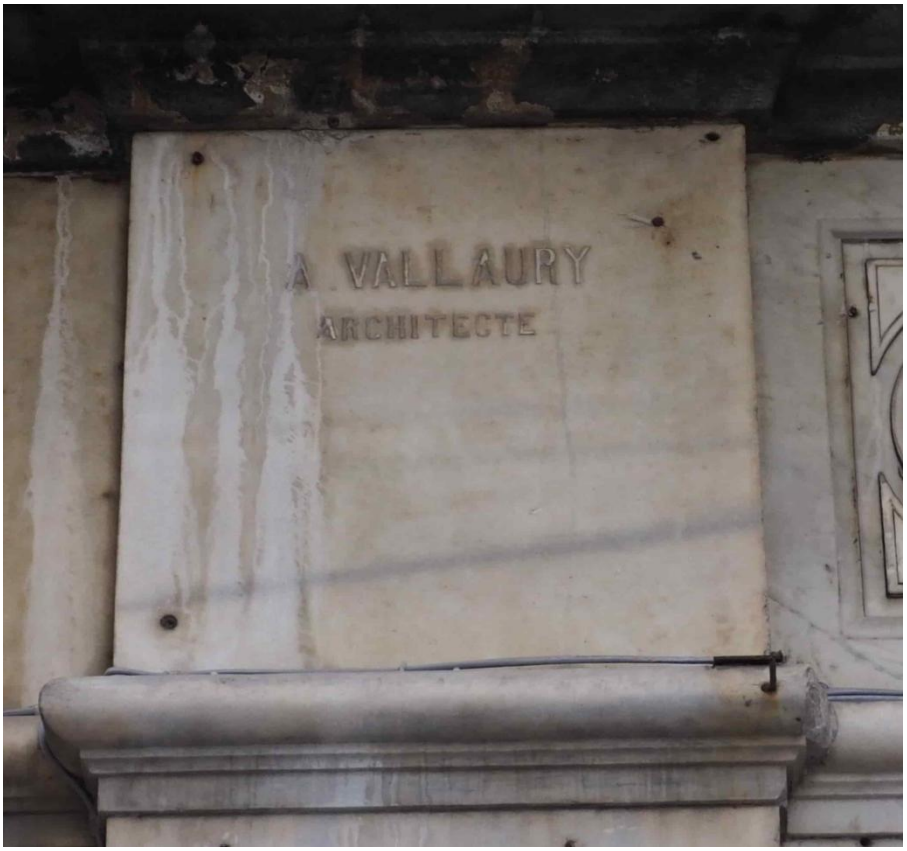

Fotoğraf 17. Alexandre Valluary'nin Ömer Abed Han'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Decuqis Evi.

Yapının Adresi: No: 119, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, Meşrutiyet Caddesi cephesinde, ikinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. VALLAURI AR^{TE}" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Meşrutiyet Caddesi ile Nergis Sokak'ın kesiştiği parselde bulunan yapı bitişik nizamlıdır. Bodrum kat üzerinde üç katlı inşa edilen yapının son iki katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Binaya giriş, Nergis Sokak cephesindeki basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır.[238] İki cephesi arasında kot farkı bulanan yapının Meşrutiyet Caddesi cephesinin birinci katı, Nergis Sokak cephesinin zemin katını oluşturmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip Meşrutiyet Caddesi cephesinin doğu kısmında, ikinci ve üçüncü katlar çıkma şeklindedir. Çıkma, rüstik taş dokulu konsollarla taşınmaktadır. Cephenin birinci ve ikinci katları, kıvrım ve yumurta-ok motifinden oluşan başlığa sahip yivli plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. İkinci katta bu bölümlere ek olarak pencere aralarında barok tarzda dairevi rozetlere yer verilmiştir. Cephenin birinci kat pencereleri basık kemerli açıklığa sahiptir. Bu pencerelerin önünde Fransız balkona yer verilmiştir. İkinci kat ve üçüncü katlarda ise söveleri taşkın yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Birinci kat pencerelerinin üst kısmı rüstik dokuludur ve pencere kemerinin kilit taşı yapraklarla bezenmiş rozet şeklindedir. Rozetin üstünde ise sırasıyla meander ve diş kesimi motiflerinden oluşan bordürlere yer verilmiştir. İkinci kat pencereleri, üstünde rozet tepelik olan üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Çıkmadaki pencere düzenlemeleri cephede yer alan diğer pencereler ile aynı anlayıştadır. Çıkmadaki pencereler, birinci katta volüt başlıklı, ikinci katta ise korint başlıklı plasterlerle sınırlanmıştır. Cephedeki diğer pencerelerden farklı olarak, çıkmanın ikinci kat penceresi alınlığının üstünde grifon ve mask kabartmalarına yer verilmiştir. Yapının iki bölümlü düzenlemeye sahip Nergis Sokak cephesinde, Meşrutiyet Caddesi cephesindekiyle aynı üsluba sahip plasterlerle bölümlenmiştir. Rüstik dokulu düzenlemeye sahip zemin kat, Meşrutiyet Caddesi cephesindeki birinci katla aynı anlayıştadır. Cephedeki zemin kat açıklıkları basık kemerli, birinci ve ikinci

[238] Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Valluary*, s. 91; Cengiz Can, "Decugis Evi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, s. 14.

katları dikdörtgen açıklığa sahiptir. Birinci kat pencerelerinin üstünde volüt başlıklı dairevi plasterlerin üstündeki üçgen alınlık, ikinci kat pencerelerinin üstünde ise konsollara oturan dikdörtgen korniş bulunmaktadır. Yapı, iki cephede de yatay olarak dolaşan diş kesimi silmeyle sonlanmaktadır. Binanın cephe tasarımı ve süslemeleri, Neo-Klasik ve Neo-Barok üsluplarından oluşan eklektik bir anlayışa sahiptir.

Fotoğraf 18. Decuqis Evi.

Fotoğraf 19. Alexandre Valluary'nin Decuqis Evi'ndeki İmzası.

4.1.6. Alfred Psalti

Baba adı İoani olan Alfredo Psalti, 1894 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olmuştur. Edirne, İstanbul, Selanik ve Kahire'deki çeşitli yapıların tasarımcısı ve müteahhidi olarak faaliyet göstermiştir.[239] Mimarın adına ilk olarak 1900 ve 1901 tarihli yıllıklarda rastlamaktayız. Bu yıllıklarda A. Psalti'nin, Pangaltı Caddesi No: 207'de ortaklarıyla birlikte bir emlak acentesi olduğunu öğrenmekteyiz. Mimarın bürosu 1904 ve 1909 tarihli yıllıklarda Pologne (Polonya) Sokak No: 8'de yer almaktadır. Bir süre Isaac Nahoum ile ortak olan mimar, Sotiri Psalti ile 1922 yılında Şerbethane Sokak No: 61'de beraber çalışmışlardır. Soyadlarından hareketle akraba olduğu anlaşılan mimarlar, muhtemelen ortaktır. Alfred Psalti, 1927 ve 1928 yıllarında Şerbethane Sokak'taki büroda faaliyetlerine devam etmiştir ancak bu tarihlerde aynı büroda Sotiri Psalti yer almamaktadır.[240]

Annuaire Oriental'in 1912, 1913 ve 1914 tarihli yıllıklarında Musevi asıllı Isaac Nahoum ve Rum asıllı Alfredo Psalti'nin, ortak çalıştıkları anlaşılmaktadır. Mimarların ofisi İzmirlioğlu Han, 17 numaralı odadır.[241] Ortaklılarının ne kadar sürdüğü hakkında kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Çalışamız sırasında Psalti'nin imzasının olduğu bir yapı tespit edilmiştir. Isaac Nahoum'un da imzasının olduğu bahsi geçen yapı Isaac Nahoum bölümünde verilmiştir.

[239] Şenyurt, *1800–1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 108.
[240] *Annuaire Oriental*, 1900, s. 632; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 683; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600.
[241] *Annuaire Oriental*, 1912, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777.

4.1.7. Antonie N. Perpignani

Levanten Mimar Antonie N. Perpignani, Fransız asıllı olup tespit edebildiğimiz kadarıyla 1881'den 1894'e kadar Alleon Sokak No:7'deki bürosunda çalışmıştır.[242] 1895 ile 1909 yılları arasında St. Pierre Han'da yer alan mimarın bürosu, 1901-1903 tarihleri arasında bu handa 2 numaralı odada bulunmaktadır. Fransa Elçiliği ve Tütün Rejisi'nin de mimarlığını[243] yapan Perpignani'nin, 1904'te St. Pierre Han dışında Kuloğlu Sokak No: 20'de de bürosu gözükmektedir. Mimar 1905'ten başlayarak Marco G. Langas, Giulio Mongeri ve Edouard De Nari ile St. Pierre Han'da aynı odaları paylaşmıştır. Bu ortaklar 1905'te aynı handa 5 ve 6 nolu odalara taşınarak bürolarını birleştirmişlerdir. 1906 yılında ise işlerini büyüterek St. Pierre Han'da 3 numaradan 7'ye kadar dört odayı tutmuşlardır. Bu ortaklıkta Langas'ın ismi son olarak 1909 tarihli *Annuaire Oriental*'de geçmektedir.[244] Alan çalışması sırasında A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın birlikte imzasının olduğu 4 yapı tespit edilmiştir. Bu yapılar dışında Perpignani, G. Mongeri ile birlikte İstiklal Caddesi'ndeki Karagözoğlu Apartmanı'nın da mimarlığını yapmıştır.[245]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hanif Han.

Yapının Adresi: No: 11, Erol Dernek Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, birinci katın doğu köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. PERPIGNANI & M. G. LANGAS ARCHITECTES" şeklindedir. İmzadaki bazı harfler tahrip olmuştur.

İmza Tarihi: Yapının çıkmasının üçüncü katında 1904 tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 3 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Üçlü düzenlemeye sahip binanın zemin ve birinci katları rüstik taş dokulu, diğer katlar ise düz dokuludur. Yapının son katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Zemin katı diğer katlardan daha yüksek tutulan yapıya giriş,

---

[242] *Annuaire Oriental*, 1881 s. 270; *Annuaire Oriental*, 1883 s. 364; *Annuaire Oriental*, 1885 s. 301; *Annuaire Oriental*, 1888 s. 347; *Annuaire Oriental*, 1889-1890, s. 395; *Annuaire Oriental*, 1891 s. 458; *Annuaire Oriental*, 1892-1893, s. 458; *Annuaire Oriental*, 1893-1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1894, s. 506. Şunu da belirtmek gerekir ki, 1883 tarihli yıllıkta mimarın Paris diplomalı olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. *Annuaire Oriental*, 1883 s. 364.

[243] Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-3", *İstanbul*, S. 30 (1999), s. 54.

[244] *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; Oya Şenyurt, *Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, s. 210.

[245] Karagözoğlu Apartmanı, 1923 sonrası inşa edildiği için üslup değerlendirilmesine alınmamıştır.

batı köşede yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın orta bölümü zemin kattan itibaren çıkma şeklindedir. Çıkma, ayı başı kabartmalı çifte konsollarla taşınmaktadır. Binanın köşelerinde bulunan, ikinci kattan başlayıp dördüncü katta sonlanan korint başlıklı plasterler yapıyı üç bölüme ayırmıştır. Çıkmadaki pencereler ve yan bölümlerde yer alan balkonla plasterler ile sınırlanmıştır. Çıkmanın üçüncü kat penceresi üstünde, binanın inşa tarihini belirten "1904" yazılı rozet bulunmaktadır. Binanın cephe tasarımı ve süslemeleri eklektik anlayıştadır. Binada dış cephesinde rozet, bitkisel kabartmalar, konsol biçimlenişi ve iç cephe tasarımında Art Nouveau etkisi görülürken dış cephede rüstik taş dokusu, balkon şebekeleri ve korint başlık gibi unsurlarda ise Neo-Klasik üslubun etkisi görülmektedir.

Fotoğraf 20. Hanif Han.

Fotoğraf 21. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Hanif Han'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sadri Alışık Sokak, No: 25.

Yapının Adresi: No: 25, Sadri Alışık Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. PERPIGNANI & M. G. LANGAS ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine, 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiş bina bitişik nizamlıdır. Binanın cephe kurgusu, Hanif Han ile benzer anlayıştadır. Üçlü düzenlemeye sahip binanın zemin katı ve birinci katı rüstik, diğer katlar ise düz dokuludur. Zemin katı diğer katlardan daha yüksek tutulan yapıya giriş, batı köşede yer alan sağlanmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın orta bölümü zemin kattan itibaren çıkma şeklindedir. Çıkma, ayı başı kabartmalı çifte konsollarla taşınmaktadır. Çıkmadaki pencereler ikinci katta başlayıp üçüncü katta sona eren, rozetli başlığa sahip plasterlerle sınırlanmıştır. Plasterlerin üst kısmında diş kesimi silmeye yer verilmiştir. Bu silmenin üstünde yer alan dördüncü katın, çıkma üzerindeki pencereleri üçlü yuvarlak kemerden oluşan tasarıma sahiptir. Bina bu kattaki konsollar ile taşınan silmeyle sonlanmaktadır. Yapı, Hanif Han'da olduğu gibi eklektik bir cephe anlayışına sahiptir.

Fotoğraf 22. Sadri Alışık Sokak, No: 25.

Fotoğraf 23. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Sadri Alışık Sokak, No: 25'teki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Tel Sokak, No: 29.

Yapının Adresi: No: 29, Tel Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. PERPIGNANI & M. G. LANGAS ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine, 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapının alt katlardan farklı üsluba sahip son iki katı, sonraki dönemlerde eklenmiştir. Tamamı rüstik dokuya sahip bina üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Zemin katı diğer katlardan daha yüksek tutulan yapıya giriş, batısı köşedeki kapıdan sağlanmaktadır. Binanın, zemin kattan itibaren orta bölümü, ayı başı kabartmalı konsollarla taşınan çıkma şeklindedir. Taban kısmında kalemişi süslemelere yer verilen çıkmadaki pencereler ve yan bölümlerdeki konsollarla taşınan balkonlar plasterlerle sınırlanmıştır. Çıkmanın ikinci katındaki pencereler diğerlerine göre farklı bir tasarıma sahiptir. Pencerelerin üst kısmında diş kesimi bordürle bezenmiş üçgen alınlık yer almaktadır. Çıkmanın ve yan bölümlerin köşesinde yer alan ikinci katta başlayıp üçüncü katta sonlanan plasterler, kabuk motifli yivli başlığa sahiptir. Bu başlıkların üst kısmında ise akuntuslar ile bezenmiş konsollar bulunmaktadır. Bina altında diş kesimi bordür olan geniş bir silmeyle sonlanmaktadır. Bina, cephe tasarımı ve süsleme unsurları Neo-Klasik anlayış içindedir.

Fotoğraf 24. Tel Sokak, No: 29.

Fotoğraf 25. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Tel Sokak, No: 29'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Armağan Sokak, No: 2.

Yapının Adresi: No: 2, Armağan Sokak, Sururi Mehmet Efendi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. PERPIGNANI & M. G. LANGAS ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde, 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina, Armağan ve Ataman sokaklarının kesiştiği parselde yer almaktadır. Yapının beşinci katı, sonraki dönemlerde inşa edilmiştir ve diğer katlardan farklı üsluptadır. Binaya giriş, Armağan Sokak cephesinin rüstik dokulu zemin katının orta kısmında bulunan yuvarlak kemerli açıklıktan sağlanmaktadır. Girişin bulunduğu cephe, zemin kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Üç bölümlü düzenleme, orta kısımda çıkma ve yan bölümlerde ise balkonlardan oluşmaktadır. Dikdörtgen bir alana oturan yapının; Armağan Sokak cephesindeki kısa kenarında balkonlara, Ataman Sokak cephesinde ise çıkmaya yer verilmiştir. Çıkma ve balkonları konsollarla taşınan yapının zemin kat pencere ve kapı açıklıkları yuvarlak kemerli olup diğer katlardaki açıklıklar ise dikdörtgen forma sahiptir. Yapının süsleme unsurları, giriş cephesi ve Ataman Sokak cephesinde toplanmıştır. Kat araları yatay silmelerle hareketlendirilmiş olup bu cephelerde, pencere ve balkon kapılarının üstünde rozetlere yer verilmiştir. Genel anlamda sade bir cephe kurgusuna sahip yapıda süsleme unsurları sınırlı tutulmuştur.

Fotoğraf 26. Armağan Sokak, No: 2.

Fotoğraf 27. A. N. Perpignani ve M. G. Langas'ın Armağan Sokak, No: 2'deki İmzası.

4.1.8. Athan Yakas

Rum asıllı mimar Athan Yakas, *Annuaire Oriental*'e göre 1911–1922 yılları arasında faaliyet göstermiştir. 1910 – 1913 yılları arasında, soyadından anlaşılacağı üzere akrabası Apostol Yakas ile kolektif çalıştıkları bilinmektedir.[246] 1921 ve 1922 yıllarında Athan Yakas'ın ofisi, Margarite Caddesi No: 13'te bulunmaktadır. Mimar, 1921 tarihli yıllıkta Panayotti Chrissopoulous ile aynı ofiste gözükmektedir ancak bu iki mimarın kolektif çalıştığına dair herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır.[247]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Vardar Palas.

Yapının Adresi: No: 16, Sıraselviler Caddesi, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, zemin katın doğu ve batı köşelerinde yer almaktadır.

İmza Metni: Binanın; doğu köşesindeki imza Fransızca, batı köşesindeki imza ise Osmanlıca'dır. Doğu köşedeki imza "ATH. YAKAS ARCHITECTE", batı köşedeki imza ise "معمار طناش یاقاس" (Mimar Tanas Yakas) şeklindedir.

İmza Tarihi: 1912 yılında inşa edilen bina, Pervititch Haritası'nda "Stavro Yakoymapoulo" olarak geçmektedir.[248]

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapının son üç katının binanın genel üslubundan farklı olması sonraki dönemlerde inşa edildiği izlenimini vermektedir. Yapı, üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Binaya giriş zemin katın doğu köşesinde yer alan basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Yapının zemin kat pencereleri basık kemerlidir. Birinci, ikinci ve üçüncü kat pencereleri dikdörtgen açıklığa, dördüncü kat pencereleri ise hafif sivri kemerli açıklığa sahiptir. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın zemin kattan itibaren orta bölümü çifte konsollarla taşınan çıkma şeklindedir. Sade bir tasarıma sahip yapının, köşelerinde birinci kattan başlayıp üçüncü katta sonlanan dikdörtgen oymalı plasterlere yer verilmiştir. Yan bölümlerin durağan görüntüsüne konsollarla taşınan dikdörtgen

[246] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 89; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 208.
[247] *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 547; Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-2", *İstanbul*, S. 29 (1999), s. 44.
[248] Şenyurt, *a.g.e.*, s. 208.

Fransız balkon hareketlendirmiştir. Yapı çift sıra mukarnas silmeyle sona ermektedir. Binanın cephe tasarımında ve süsleme anlayışında I. Ulusal Mimarlık Akımı etkilidir.

Fotoğraf 28. Vardar Palas.

Fotoğraf 29. Athan Yakas'ın Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 30. Athan Yakas'ın Fransızca İmzası.

4.1.9. Apostol Mavpodoglou

Rum asıllı bir mimar Apostol Mavpodoglou, *Annuaire Oriental* kayıtlarına göre 1922-1928 yılları arasında faaliyet göstermiştir.[249] Bahsi geçen tarihlerde mimarın bürosu Feriköy'de Tatavla Caddesi (Günümüzde Kurtuluş Caddesi), No: 25'tedir.[250] Mavpodoglou incelediğimiz yapılar dışında Ölmez Han'ın da mimarlığını yapmıştır.[251]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Uğur Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 15, Zafer Sokak, Halaskargazi Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kemerinin doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Fransızca imza metni "A. ميعماراپوشطول ماورودوغاو MAVPODOGLOU ARCHITECTE" (Osmanlıca imza metni: Mimar Apostol Mavrodoğlu) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş; beş bölümlü düzenlemeden oluşan zemin katın ortasında yer alan mermer çerçeve içindeki yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Binanın zemin katında olduğu gibi üst katlar da beş bölümlü düzenlemeye sahiptir. Doğu ve batı köşesinde konsollara oturan çıkmaya sahip binanın, ana kütlesini orta bölümündeki balkonlar oluşturmaktadır. Birinci katta başlayıp üçüncü katta sonlanan plasterler, bu katlardaki dikdörtgen formlu pencere ve balkonları sınırlandırmaktadır. Bu plasterlerin üst kısmında köşelerinde ve ortasında yapraklarla bezenmiş sarkıt bulunan rozete yer verilmiştir. Üçüncü kat, diş kesimi bordürden oluşan çıkmaların üzerinde kıvrımlı bir silmeyle sonlanmaktadır. Basık kemerli açıklığa sahip dördüncü kat pencerelerinin üst kısmında kabaraya yer verilmiştir. Pencerelerin ve balkonların arası, dikdörtgen çerçeve içinde bitkisel kabartmalarla bezenmiştir. Bina, cephe boyunca konsollara oturan altında yumurta-ok motifinden oluşan bir bordür bulunan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Binanın cephe kurgusu eklektik anlayış doğrultusunda biçimlenmiştir. Bu eklektik anlayışta Art Nouveau üslup ağır basmaktadır.

---

[249] Şenyurt, 1*800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 100.
[250] Mimarın adı "Mavroglou" diye geçmektedir. *Annuaire Oriental*, 1922, s. 547; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600.
[251] Ölmez Han, 1923 sonrası inşa edildiği için üslup değerlendirilmesine alınmamıştır.

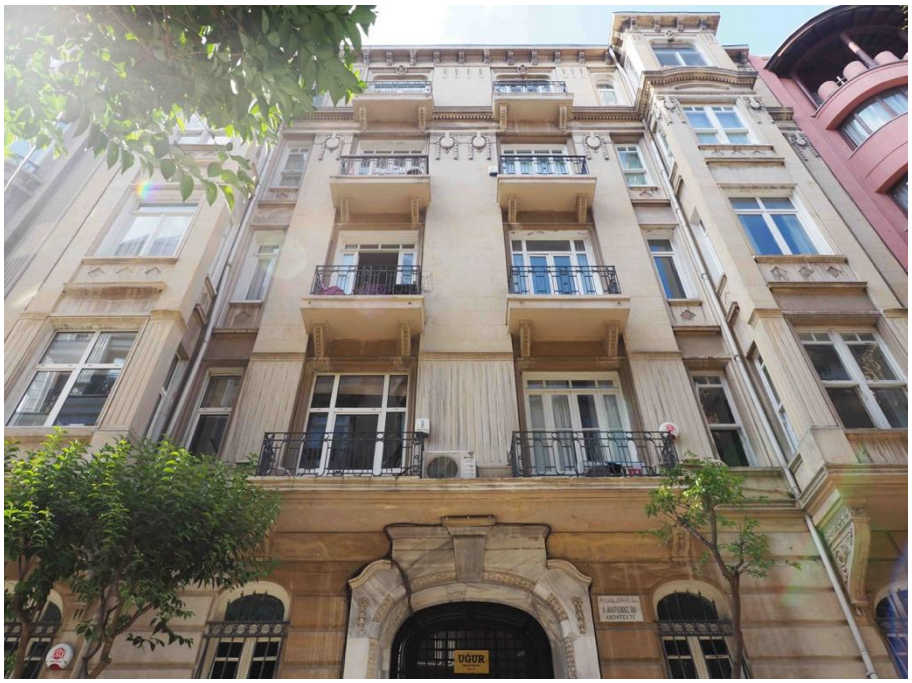

Fotoğraf 31. Uğur Apartmanı (Zafer Sokak).

Fotoğraf 32. Apostol Mavpodoglou'nun Uğur Apartmanı'ndaki İmzası.

İmzanın Bulunduğu Yapı: Etfal Hastanesi Sokağı, No: 6.

Yapının Adresi: No: 6, Etfal Hastanesi Sokağı, 19 Mayıs Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kemerinin doğu köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. MAVPODOGLOU ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 5 katlı üzerinde kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. İkili düzenlemeye sahip binaya giriş, doğu köşede yer alan basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Binada zemin kattan itibaren; batı tarafı plasterlerle sınırlanan yarım daire şeklinde çıkmaya, doğu tarafında ise konsollarla taşınan balkonlara yer verilmiştir. Çıkma üzerindeki katların zemininde ve pencere üstlerinde düz silmeler bulunan yapı, sade bir cephe anlayışı doğrultusunda biçimlenmiştir. Bina, çıkma üzerinde kıvrımlı bir yapıya bürünen ve altında diş kesimi bordür bulunan konsollarla taşınan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Yarım daire planlı çıkma, kıvrımlı saçak ve ortasında stilize edilmiş bitkisel motif bulunan üçlü sarkıtla sonlanan konsollar, Art Nouveau ve Neo-Barok anlayışlarının esintilerini taşımaktadır.

Fotoğraf 33. Etfal Hastanesi Sokağı, No: 6.

Fotoğraf 34. Apostol Mavpodoglou'nun Etfal Hastanesi Sokağı, No: 6'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Şahin Apartmanı ve Ülkü Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 13, No: 15, Kurtuluş Caddesi, Bozkurt Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası; zemin katta, ortadaki plasterin üst kısmında yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "AP… …VPODOGLOU A…CHIT…CT..." şeklindedir. Sanatkârın adındaki bazı harfler silinmiştir. İmza metninin orijinal halinin "AP. A. MAVPODOGLOU ARCHITECTE" şeklinde olması kuvvetle muhtemeldir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Aynı cephe anlayışına sahip bitişik iki bloktan oluşan doğu ve batı yönde bitişik nizamlı binalar, bodrum kat üzerinde 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. İkili düzenlemeye sahip simetrik binalara giriş basık kemerli kapılarından sağlanmaktadır. Tek bir bina gibi ele alınmış yapıların zemin katını rüstik dokulu, birinci ve ikinci katlarını volüt başlıklı, üçüncü ve dördüncü katlarını sarkıtlı istiridye motifli başlığa sahip plasterler bölümlere ayrılmıştır. Blokların giriş kapılarıyla aynı aks üzerinde balkonlara ve köşelerinde ise çıkmalara yer verilmiştir. Bu balkon ve çıkmalar köşelerinde yer alan konsollarla taşınmaktadır. Çıkmaların her katında plasterlerle sınırlanan dikdörtgen pencerelerin üst ve yan kısımları, yapraklardan oluşan sarkıt şeklindeki kurdele kabartmalarıyla bezenmiştir. İkinci katın üstünde yer alan altında diş kesimi bordür olan yatay silme binayı iki parçaya ayırmıştır. Bina; dördüncü kattaki balkonların üstünde direklerle, plasterlerin üstünde ise çifte konsollarla taşınan, altında diş kesimi bordür olan ahşap kaplama saçakla sonlamaktadır. Binaların cephe tasarımı eklektik yapıdadır. Tek bir yapı olarak tasarlanan iki blok halindeki binaların süsleme anlayışında Neo-Klasik ve Art Nouveau üslup etkilidir. Yapılarda; ahşap, sıvanmış tuğla gibi farklı yapı malzemelerini bütüncül ve üslubu bozmayacak bir biçimde kullanmıştır.

Fotoğraf 35. Şahin Apartmanı ve Ülkü Apartmanı.

Fotoğraf 36. Apostol Mavpodoglou'nun Şahin Apartmanı ve Ülkü Apartmanı'ndaki İmzası.

4.1.10. Avedis C. Pekmezian

Ermeni asıllı mimar Avedis C. Pekmezian'ın adı, *Annuaire Oriental*'in 1913 ve 1914 tarihli yıllıklarında yer almaktadır. Bahsi geçen yıllıklarda oğluyla beraber kolektif çalıştığı görülen Avedis Pekmezian'ın büro adresi, Gümüşlü Han 5 numaralı odada yer almaktadır.

Annauire Oriental'in 1927 ve 1928 tarihli yıllıklarında Serkis Pekmezian adında bir mimarın kaydı bulunmaktadır. Serkis Pekmezian'ın bu tarihlerde bürosu, Pangaltı'da Cedid Sokak No: 128 adresindedir. Mimarın, 1913 yıllıkta yer alan Avedis Pekmezian'ın oğlu olması kuvvetle muhtemeldir.[252] Şişli'de Abide-i Hürriyet Caddesi'nde yer alan Karagözyan Ermeni Okulu'nun inşa faaliyetlerinde Avedis ve Serkis Pekmezian görev almıştır.[253]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Galip Dede Caddesi, No: 93.

Yapının Adresi: No: 93, Galip Dede Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Fransızca imza metni "پکمزیان A. PEKMEZİAN ARCHİTECTE" (Osmanlıca imza metni: Pekmezyan) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Rüstik dokulu binaya giriş, zemin katın ortasındaki yuvarlak kemerli açıklığa sahip kapıdan sağlanmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip yapının zemin katının üstünde, yaprak ve inci dizisi motifleriyle bezenmiş konsollara oturan çıkması vardır. Binanın orta bölümde çıkma, yan bölümlerinde ise balkonlara yer verilmiştir. Birinci kattaki pencere ve balkon kapıları dilimli kemerli açıklığa, diğer katlar ise dikdörtgen açıklığa sahiptir. Konsollara oturan söveleri dışa taşkın pencereler ile balkon açıklıklarının üst kısmında, kıvrımlı ve bitkisel unsurlarla bezenmiş Art Nouveau tarzda kabartmalar vardır. Binanın ikinci katının üst kısmında yatay silme cepheyi iki parçaya ayırmıştır. Bina; pencere aralarında ve köşelerinde aslan başı kabartmalarına yer verilen

[252] *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777*; Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600.
[253] Pınar Erkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Galata-Şişli Güzergahındaki Gayrımüslim Cemaat Okulları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 221.

dördüncü katın, üstündeki dar bir silmeyle sonlanmaktadır. Art Nouveau anlayış çerçevesinde tasarlanmış bina, bu üslupta inşa edilmiş diğer yapılara göre bir görünüme sahiptir. Mimar; aslan başı kabartmaları, kıvrımlı balkonlar ve bitkisel kabartma gibi öğelerle binanın sade çizgisine hareket katmıştır.

Fotoğraf 37. Galip Dede Caddesi, No: 93.

Fotoğraf 38. Avedis Pekmezian'ın İmzası

4.1.11. Belisaire Macropoulos

Baba adı İanni olan Rum asıllı mimar Belisaire Macropoulos, Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olmuştur. 1890-1902 yılları arasında Evkaf Nezareti ve Maliye Nezareti'nde ve ayrıca 1900–1902 yıllarında Anadolu Demiryolları Şirketi'nde mimar olarak çalışmıştır. 1908–1910 arası II. Abdülhamid'in mimarı olarak görev yapmış ve 1910–1922 yıllarında ise İstanbul'da kendi bürosunda serbest mimarlık yapmıştır. Mimar, *Annuarie Oriental*'e göre 1902–1914 yıllarında etkinlik göstermiştir.[254] Mimarın bürosu, 1902 tarihli yıllıkta Demir Han 15 numaralı odada, 1903'ten 1914'e kadar ise Hastahane Han (Günümüzde Büyük Balıklı Han, Büyük Millet Han) 45 numaralı odada yer almaktadır. Aynı tarihlerde Demetracopulo da bu odadadır. Bununla birlikte bu iki mimarın ortaklığına dair bir bulguya rastlanmamıştır. [255] Kadıköy Aya Triada Kilisesi'nin mimarlığını da yapan Macropoulos, 1922 yılından itibaren Atina'da kendi bürosunda çalışmıştır.[256]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sıraselviler Caddesi, No: 16.

Yapının Adresi: No: 16**,** Sıraselviler Caddesi, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "BELISAIRE MACROPOULOS ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip yapıya giriş, rüstik dokulu zemin katın doğu köşesindeki dikdörtgen kapıdan sağlanmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binada, birinci katın ortasında istiridye motifli konsola oturan çıkmaya yer verilmiştir. Birinci katın zemininde meander motifli bir silme dolaşmaktadır. Çıkmadaki pencere korint başlıklı, ortasında figür bulunan birer yivli sütunlarla sınırlanmış ve çıkmanın yan cephelerle birleşme noktasında korint başlıklı plasterlere yer verilmiştir.

---

[254] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 100; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 193.
[255] *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 799; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 591; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1010; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777.
[256] Şenyurt, *a.g.t.*, s. 100; Şenyurt, *a.g.e.*, s. 193.

Pencere üstünde ise konsollara oturan rozet tepelikli üçgen alınlık bulunmaktadır. Birinci katın yan bölümlerinde söveleri dışa taşkın pencerelerin üstü rozetle taçlanmıştır. Altında düz bir silme dolaşan ikinci kat pencerelerin üstünde, konsollara oturan dikdörtgen korniş vardır. Altında dalga motifli silme yer alan üçüncü kat pencereleri plaster ile sınırlanmıştır. Bu pencerelerin ortasında ise, etrafı bitkisel motiflerle bezenmiş üstünde insan başı yer alan rozet yer almaktadır. Bina, altında sırasıyla diş kesimi ve yumurta-ok motifinden oluşan bordür bulunan konsollara oturan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Genel hatlarıyla Neo-Klasik üslubun ağır bastığı eklektik üslup çerçevesinde biçimlenmiş yapıda, mimar her katta farklı bir bezeme anlayışına yer vermiştir. Bezeme anlayışı ağırlıklı olarak birinci katta toplanmıştır. Mimar; bu katı, Antik Yunan ve Roma mimarisin etkisinde tasarlayarak yapının odak noktası haline getirmiştir.

Fotoğraf 39. Sıraselviler Caddesi, No: 16.

Fotoğraf 40. Belisaire Macropoulos'un İmzası.

4.1.12. C. P. Simotas

Rum asıllı C. P. Simotas'ın adı iki yapıda tespit edilmiştir.[257] Mimar, bu iki yapıda sade bir cephe anlayışına yer vermiş ve benzer süsleme unsurlarını kullanmıştır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: App[ts] Madendjides (Madenciler Apartmanı).

Yapının Adresi: No: 20, Okçu Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesindeki bulunmaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "Κ. Π. ΣΙΜΟΤΑΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (C. P. Simotas Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: Binanın girişi üstündeki rozette yer alan apartman adının altında 1911 tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 5 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Son kat sonraki dönemlerde inşa edilmiş olup üslup açısından diğer katlardan farklıdır. Yapıya giriş, batı taraftaki bloğun mermer kaplamalı zemin katında, sütunçelerle sınırlandırılmış dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Binanın zemin katı iki bölümlü, diğer katları ise üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Birinci katta pencerelerin alt kısmında dikdörtgen kartuş içerisinde volüt şeklinde bordüre, lentosu üzerinde ise rozet ve bitkisel motiflerden oluşan kabartmalara yer verilmiştir. Çıkmanın doğu tarafında; ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci katlarda konsollarla taşınan balkonlar bulunmaktadır. Yan bölümlerde dördüncü katta başlayıp zemin kata kadar inen Art Nouveau üsluba göre biçimlenmiş, üçlü sarkıttan oluşan kabartma cepheye harekete kazandırmıştır.

[257] Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 204.

Fotoğraf 41. App[ts] Madendjides (Madenciler Apartmanı).

Fotoğraf 42. C. P. Simotas'ın App[ts] Madendjides'deki (Madenciler Apartmanı) İmzası.

İ**mzasının Bulunduğu Yapı:** Arditti Apartmanı.[258]

Yapının Adresi: No: 10, Okçu Bican Efendi Sokak, Kuzguncuk Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "ARCHİTECTE K. P. SIMOTAS" şeklindedir.

İmza Tarihi: Binanın giriş aksı üzerinde elips kartuşlar içinde 1923, 5683 ve ١٣٣٩ tarihleri bulunmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina doğu ve batı yönde bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, basamakla çıkılan dikdörtgen açıklıktan sağlanmaktadır. Binanın dört bölümlü düzenlemeye sahip zemin katının üstünde, orta kısımdaki çıkma konsollarla taşınmaktadır. Zemin kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahip üst katlar, bitkisel başlıklı plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Bu plasterler sarkıtlı kurdelelerden oluşan süsleme anlayışına sahiptir. Binanın dikdörtgen formlu pencerelerin alt ve üst kısımlarında yapraklardan oluşan kurdele kabartmaları bulunmaktadır. Katlar silmeyle bölümlere ayrılmış ve bunun yanı sıra çıkma üzerindeki pencerelerin iki yanında yapraklarla bezenmiş bordürlere yer verilmiştir. Böylelikle cepheye yatay yönde hareket kazandırılmıştır. Bina, konsollarla taşınan saçakla sonlanmaktadır. Binanın cephe anlayışında Art Nouveau üslup egemendir. Binanın cephe düzenlemeleri mimarın bir başka yapısı olan Beyoğlu'nda Okçu Musa Caddesi'ndeki App[ts] Madenjides ile benzerlik taşımaktadır. Binanın inşa tarihi yapı üzerinde Miladi, Rumi ve İbrani takvimlerine göre üç farklı şekilde verilmiştir. Bilhassa yapı üzerinde İbrani Takvimi'ne yer verilmesinin binanın sahibi Musevi asıllı Arditti Ailesi'nin etkisiyle olduğunu söylemek mümkündür.[259]

[258] Pervititch haritalarında yapı "Arditti Apartmanı" olarak geçmektedir. Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 207.
[259] Bina ve Arditti Ailesi için bkz. http://www.simotasbinasi.com/

Fotoğraf 43. Arditti Apartmanı.

Fotoğraf 44. C. P. Simotas'ın Arditti Apartmanı'ndaki İmzası.

4.1.13. Carlo Amancich

Carlo Amancich'in hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte, mimarın *Annuaire Oriental*'de kaydı tespit edilmiş olup bu kayıt 1913 yılına aittir. Mimarın ofisi 1913'ten 1921'e kadar Beyoğlu, Yazıcı Sokak No: 60'ta ve 1922 yılından 1936 yılına kadar ise Nişantaşı'nda Boyacıoğlu/Boyacı Sokak, Amancich Han, 10 numarada yer almaktadır.[260]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Amancich Apartmanı.

Yapının Adresi: Amancich Apartmanı, No: 36, Serdar-ı Ekrem Sokak, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katının batı alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: İtalyanca imza metni "CARLO AMANCICH ARCH^{TO}" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, zemin katın ortasında yer alan basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Yapının zemin kat pencereleri basık kemerli açıklığa, diğer pencereleri ise dikdörtgen açıklığa sahiptir. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın orta bölümünde konsollarla taşınan çıkması bulunmaktadır. Yapının birinci kat pencerelerinin lentosu meander motifiyle bezenmiştir. Çıkma üzerindeki söveleri taşkın pencerelerin alt kısmında ise dikdörtgen şebekelere yer verilmiştir. Cephedeki pencere düzenlemelerinde farklı bir tasarım olarak, üçüncü kat pencereleri yuvarlak kemerli alınlıkla taçlanmıştır. Binanın yan bölümlerinde ise konsollarla taşınan balkonlar bulunmaktadır. Yapı, dördüncü katın bitiminde yer alan silmeyle sonlanmaktadır. Sade bir cephe anlayışına sahip binada; yuvarlak kemerli alınlık ve meander motifi gibi unsurlar Neo-Klasik üslubun esintilerini taşımaktadır. Yapı, girişinin hemen yanında bulunan levhadan anlaşılacağı üzere 2005 yılında restore edilmiştir.

[260] Mimarın adı 1929 tarihli yıllıkta yer almamaktadır. Carlo Amancich ile aynı soyada sahip mimar Alfredo Amancich'in adı 1903, 1904, 1905, 1909, 1922 ve 1927 tarihli yıllıklarda tespit edilmiştir. *Annuaire Oriental*, 1903, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 358; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1131; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 792; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 104; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 599; *Annuaire Oriental*, 1930, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1932, s. 1041; *Annuaire Oriental*, 1936 s. 99; Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, s. 267.

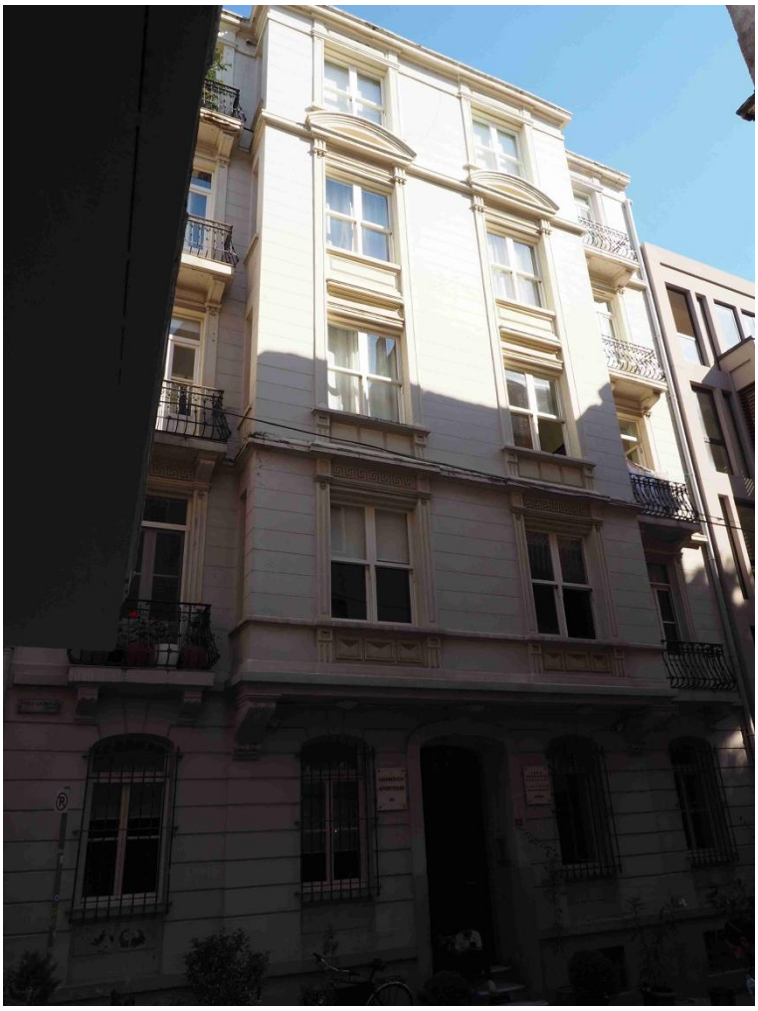

Fotoğraf 45. Amancich Apartmanı.

Fotoğraf 46. Carlo Amancich'in İmzası.

4.1.14. Constantin Galatis

Rum asıllı Constantin Galatis ve Stavros Christidis, *Annuaire Oriental*'de tespit edebildiğimiz kadarıyla 1899-1904 yılları arasında İstanbul'da ortak çalışmışlardır. İki ortak mimarın bürosu 1900 yılında İzmirlioğlu Han 3 numaralı odada, 1901 yılında Avrupa Pasajı'nda 5 numaralı odada, 1903 ve 1904 yıllarında ise Kılıç Ali Paşa Caddesi'ndeki Nomico Han 15 ve 16 numaralı odalarda bulunmaktadır.[261]

Bir süre S. Christidis ile ortak çalışan C. Galatis'in *Annuaire Oriental*'in 1905 tarihli kayıtlarından hareketle S. Christidis ile aynı yerde çalışmadığı anlaşılmıştır. Galatis'in bürosu Nomico Han'da 15 numaralı odadadır.[262] 1910 ve 1911 tarihli kayıtlarda Demetracopulo ile Nomico Han 23 numaralı odada ortak olarak gözüken[263] Galatis'in bürosu 1909 ve 1912 yılları arasında İstiklal Caddesi No: 71'de yer almaktadır.[264] Mimar, İran Büyükelçiliği'nin de mimarlığını yapmıştır.[265]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Büyük Hendek Caddesi, No: 3.

Yapının Adresi: No: 3, Büyük Hendek Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, binanın Büyük Hendek Caddesi cephesinin birinci katının doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "Galatis Constantin Christidis".

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Büyük Hendek Caddesi ve Kule Çıkmazı'nın kesiştiği parselde yer alan bina, 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Bitişik nizama sahip yapıya giriş, Büyük Hendek Caddesi cephesinde, zemin katta yer alan yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Binanın son katı sonraki dönemlerde eklenmiştir. Yapının Büyük Hendek Caddesi'ne bakan cephesi zemin kattan itibaren konsollar üzerinde, kademelendirilmiş üçlü çıkma şeklinde tasarlanmıştır. Cephe, yatay olarak ikinci kat ve dördüncü kattaki diş kesimi silmelerle, dikey olarak iki katın kat

[261] *Annuaire Oriental*, 1900, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 799; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 490; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-2", s. 43.
[262] *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1017.
[263] *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-2", s. 42; Hasan Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-4, *İstanbul,* S. 34 (2000), s. 76.
[264] *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800. Pera Rum Cemaati'ne ait inşaatlarda cemaat mimarı olarak da çalışmıştır. Bkz. Sula Bozis, *İstanbullu Rumlar*, s. 120.
[265] *Annuaire Oriental*, 1902, s. 799; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 490; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-3, s. 54.

yüksekliğindeki iyon ve korint başlıklı yivli plasterlerle sınırlanmıştır. Binanın zemin katındaki pencereler yuvarlak kemerli açıklığa, diğer pencereleri ise dikdörtgen açıklığa sahiptir. Büyük Hendek Caddesi cephedeki ve Kule Çıkmazı cephesindeki ilk pencereler; birinci katta yuvarlak kemerli, üçüncü katta ise üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Yapının alçak kotta yer alan Kule Çıkmazı cephesi, üç bölümden oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Zemin kattan itibaren orta bölümde yer alan konsollara oturan çıkma, cephenin ana kütlesini oluşturmaktadır. Bu cephe, Büyük Hendek Caddesi cephesine göre sade ve masif bir görünüme sahiptir. Cephede silmeler dışında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Bina; Büyük Hendek Caddesi cephesinde ince konsollara oturan ve altında dişli bordür olan bir silmeyle, Kule çıkmazı cephesinde ise çıkmadan itibaren düz bir silmeyle sonlanmaktadır. Yapının cephe tasarımı, Neo-Klasik üslup çerçevesinde şekillenmiştir. Yapının mimarları; bu üsluba bağlı olarak yuvarlak kemer, yivli plasterler, iyonik ve korint başlıklar gibi unsurları dengeli ve uyum içinde kullanmıştır. Yapının, süsleme unsurları fasatta yani Büyük Hendek Caddesi cephesinde toplanmıştır. Kule Çıkmazı cephesi ise masif bir tasarıma sahiptir.

Fotoğraf 47. Büyük Hendek Caddesi, No: 3.

Fotoğraf 48. Constantin Galatis ve Stavros Christidis'in İmzası.

4.1.15. Constantin P. Pappa

Rum Asıllı mimar Constantin Pandelidu Pappa, Hasan Kuruyazıcı'ya göre 1902 yılından 1929 yılına kadar İstanbul'da faaliyet göstermiştir.[266] *Annuaire Oriental*'de mimarın ulaşabildiğimiz son kaydı 1927 tarihli yıllıktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bürosu 1902 ve 1903 tarihli yıllıklarda Sıraselviler Caddesi No: 3'te, 1909'dan 1912 yılına kadar Havyar Han 69 numaralı odadadır. 1913'ten 1927'ye kadar ise Hasta Hane Han (Günümüze Büyük Balıklı Han, Büyük Millet Han) 51 numaralı odada yer almaktadır. Kadıköy Hasanpaşa'da yer alan Rum Ortodoks Mezarlığı'ndaki mezarından anlaşıldığı üzere mimar, 1868 ile 1931 yılları arasında yaşamıştır.[267] Ecole des Beaux Art'tan mezun olan mimarın inşa ettiği yapıların büyük bir kısmı Moda'dır. Moda'daki bilinen yapıları Arif Paşa Köşkü, Arif Paşa Apartmanı, Antipa Köşkü, Mr. Dawson Evleri, Mağripli Evi, Mano Palas ve Frederiçi Evi'dir. Elmadağ'daki Arif Paşa Apartmanı da mimara aittir. [268]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Faik Paşa Yokuşu, No: 9.

Yapının Adresi: No: 9, Faik Paşa Yokuşu, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın batı alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "ARCHITECTE C. P. PAPPA" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Binanın en üst katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Yapıya giriş rüstik dokulu zemin katın batısında bulunan, etrafı zeytin dallarından oluşan kabartmayla bezenmiş kapıdan sağlanmaktadır. Bina, zemin kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahip olup orta bölümünde çifte konsollarla taşınan çıkması vardır. Yapının çıkmasında bulunan pencereler plasterlerle üç bölüme

[266] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 73. Constantin P. Pappa, *Annuaire Oriental*'in 1902'den 1927'ye kadar olan yıllıklarda "Pappas, (Const. P.)" şeklinde yer almaktadır. 1929, 1930, 1932 ve 1936 tarihli yıllıklarda "Pappa, (C)" adında bir mimar tespit edilmiştir. Bahsi geçen bu mimarın 1931 yılında vefat ettiği bilinen Constantin P. Pappa olma ihtimali çok zayıftır.

[267] Pınar Öğrenci, "Mimar Constantin P. Pappa", *İstanbul,* S. 36 (2011), s. 26; *Annuaire Oriental,* 1902, s. 731; *Annuaire Oriental,* 1903, s. 800; *Annuaire Oriental,* 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental,* 1912, s. 801; *Annuaire Oriental,* 1913, s. 793; *Annuaire Oriental,* 1914, s. 777; *Annuaire Oriental,* 1927, s. 105.

[268] Pınar Öğrenci, *19. Yüzyıl Özgün Konut Tipleri Bağlamında Sarıca Ailesi Yapıları Mimar C. Pappas ve Arif Paşa Apartmanı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 86-87; Şenyurt, *1800–1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar,* s. 102-103; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti,* s. 197.

ayrılmıştır. Çıkmanın birinci, ikinci ve üçüncü katlarında yer alan dikdörtgen formlu pencerelerin üst kısmı zeytin dallarıyla süslenmiştir. Pencere altlarında silmelere yer verilmiştir. Çıkmanın dördüncü katında ise pencereler basık kemerli açıklığa sahiptir. Pencere etrafında, iki kolu madalyonlarla sonlanan zeytin yapraklarıyla bezenmiş çerçeve bulunmaktadır. Yapının yan bölümlerinde ise zeytin dallarıyla bezenmiş konsollara oturan balkonlar yer almaktadır. Dördüncü katın balkon açıklığı zeytin dallarında oluşan çerçeveyle bezenmiştir. Yapı çıkma üzerinde kıvrımlı yan cephelerde ise düz silmeyle sonlanmaktadır. Yapının cephesindeki bezemeler Art Nouveau üsluba göre biçimlenmiştir. Yapıdaki sanatkâr imzasının ufak bir bölümü yağmur tahliye borusunun altında kalmıştır.

Art Nouveau üsluba göre biçimlenmiş cephede zemin ve dördüncü kat, bezeme elemanlarıyla vurgulanmıştır. Bu vurgu zemin katta rüstik taş dokusu ve konsol gibi unsurlarla, dördüncü katta ise bitkisel motifler, madalyonlar ve barok çatı silmesi gibi unsurlarla sağlanmıştır.[269]

[269] Pınar Öğrenci, "Mimar Constantin P. Pappa". Ayrıca bkz. Pınar Öğrenci, *19. Yüzyıl Özgün Konut Tipleri Bağlamında Sarıca Ailesi Yapıları Mimar C. Pappas ve Arif Paşa Apartmanı*.

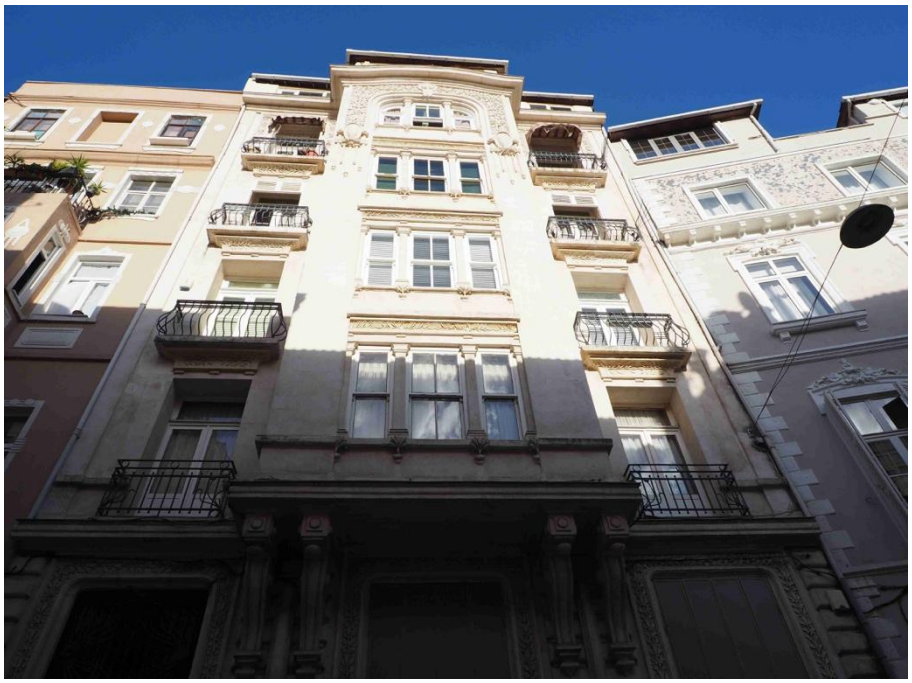

Fotoğraf 49. Faik Paşa Yokuşu, No: 9.

Fotoğraf 50. Constantin P. Pappa'nın İmzası.

4.1.16. Constantinos Dimadis

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Dimadis'in ailesinde tıpkı kendisi gibi mimarlık mesleğini yapan pek çok kişi vardır. *Annuaire Oriental*'e göre 1887-1900 yılları arasında faaliyet gösteren Rum asıllı mimarın 1887'den önce de inşa faaliyetleri bulunmaktadır. Dimadis'in İstanbul'da etkinlik gösterdiği süre boyunca bürosu Beyoğlu, Halepli Sokak No: 6'dadır. 1901 yılında hayatını kaybeden mimar, Fener Rum Lisesi dışında 1872'de Yeniköy'deki Rum İlkokulu (Eski Zografeion Kız Okulu), 1880'de Edirne Helen Erkekler Okulu, 1885'de Edirne Zappeion Okulu'nun mimarlığını yapmıştır. Yunanistan'da da eserleri olduğu tespit edilen Dimadis'in, bahsi geçen eserleri arasında Mesolongi'de Metropolitlik Kilisesi, G. Vulgaraki ve Pashos İoannoulis'in konutları ve Volos'taki Sarafopoulos Evi yer almaktadır. Arşiv belgelerinde, mimarın saray için yaptığı inşaat işleriyle alakalı olarak Rumca kendi el yazısı ile yazdığı makbuzlar tespit edilmiştir.[270]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Fener Rum Lisesi.

Yapının Adresi: No: 36, Sancaktar Yokuşu, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, binanın kulesinin üçüz pencerelerinin üst kısmında bulunmaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ Κ. ΔΗΜΑΔΗΣ 1881" (Mimar K. Dimadis 1881) şeklindedir.

İmza Tarihi: 1811.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine iki katlı inşa edilen yapının iki katlı fenerli kubbeye sahip kulesi bulunmaktadır. Yay gibi enine gelişim gösteren bina simetrik bir tasarıma sahiptir.[271] Taştan kâgir olarak yapılan yapının cephe kurgusu ağırlıklı olarak kırmızı ateş tuğlaların ve farklı renkteki taşların değişik kombinasyonlarda dizilimiyle oluşmaktadır. Üç bölümlü düzenleme ile orta aks görkemli bir şekilde öne çıkarılmıştır. Bu bölümdeki üçlü pencerelerin iç kısmında ikiz

[270] *Annuaire Oriental*, 1889-1890, s. 395; *Annuaire Oriental*, 1891, s. 269; *Annuaire Oriental*, 1892-1893, s. 458; *Annuaire Oriental*, 1893-1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1895, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1896, s. 630; *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1900, s. 631; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 72. Mimarın Edirne'deki faaliyetlerinde yardımcısı olarak oğlu Nikolaos Dimadis çalışmıştır. Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 175-176.

[271] Özlem Karslı, *İstanbul'da Rum Liseleri ve Ioakımıon Rum Kız Lisesi Restorasyon* Projesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 21.

pencerelere yer verilmiştir. Orta aksın üst kısmındaki pencerelerinde ise diğerlerinden farklı olarak çifte kemer uygulaması görülmektedir ve burada orta kısımdaki kemerin üstünde saat yer almaktadır. Binanın her cephesi köşelerde çıkma şeklinde yapılmış ve en üst katta barbatayı andıran parapet bir düzenlemeyle sonlanmıştır. İkinci katın üstünde yer alan meander dizisi, Rönesans mimarisini anımsatan fenerli kulesi yapıdaki Neo-Klasik üslubun etkisidir. Hatta mimar yapıda taş-tuğla almaşık istife sahip süslemelere yer vererek Bizans mimarisine atıfta bulunmuştur. Sanatkârın kule üzerindeki imzası ise en az binanın ihtişamı kadar dikkat çekici bir unsurdur.

Fotoğraf 51. Fener Rum Lisesi.

Fotoğraf 52. Fener Rum Lisesi'nin Girişi.

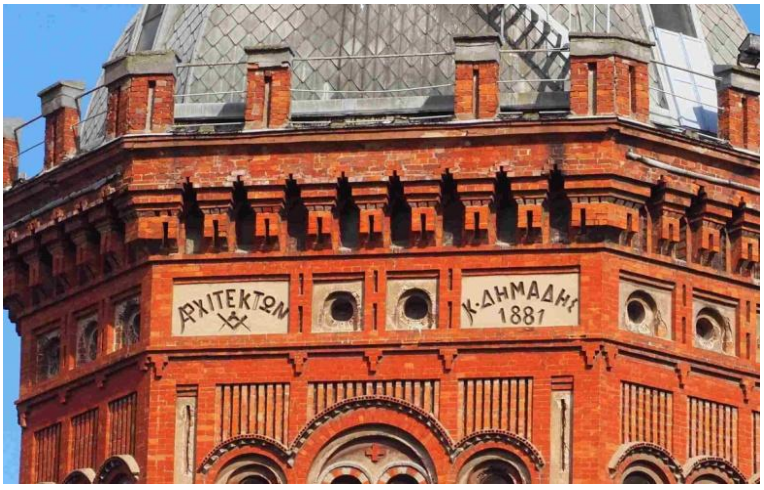

Fotoğraf 53. Constantinos Dimadis'in İmzası.

4.1.17. Constantinos P. Kyriakides

Baba adı Panagoti olan Rum asıllı Constantionos P. Kyriakides İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nden 1901 yılında mezun olmuştur. Henüz öğrencilik yıllarında Yenidunia ve diğer okul arkadaşlarıyla birlikte, "Büyük Tren İstasyonu" konulu akademik yarışmada birincilik ödülü almıştır. Paris'teki L'Ecole Special d'Architecture'da uzmanlaşmıştır. Pera'daki Levantenler'le iyi ilişkileri sayesinde genç yaşta profesyonelleşmiştir. 1906 yılında *The Oriental Advertiser Le-Moniteur Oriental* gazetesinde mimarın nişanlanma haberinin yer alması o dönemdeki itibarını doğrulayacak niteliktedir. Uzun bir süre Yenidunia ile ortak olan Kyriakides'in, 1912-1914 yıllarında aynı adreste tek başına çalıştığı bilinmektedir.[272] 1921 ve 1922 tarihli yıllıklarda da Kyriakides'in Yenidunia ile büroları farklı adrestedir. Kyriakides'in bu yıllarda bürosu Kalyoncu Kulluğu Caddesi No: 21'de gözükmektedir.[273] *Annuiare Oriental*'in 1927 ve 1928 tarihli sayılarında mimarın büro adresi Tatavla Caddesi (günümüzde Kurtuluş Caddesi) Psylaki Apartmanı No: 3'te yer almaktadır.[274] Alan çalışmamız sırasında mimarın imzasını tespit ettiğimiz yapıların hepsinde Yenidunia'nın da imzası vardır. C. P. Kyriakides'in imzalı yapılar Aleksandros D. Yenidunia alt başlığında verilmiştir.

[272] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 93-95. Atina Teknisyenler Odası'nda kesin olmayan bilgilere göre Kyriakides, İstanbul'da ikameti boyunca, altmışa yakın apartman, Pera'da bir otel, Elhamra Sinema ve Tiyatrosu'nu, Fatih Belediyesi'ni, iki hastane, aralarında Rum Patrikhanesi Okulu olmak üzere okul binalarını ve iki merkezi apartman inşa etmiştir. Oya Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 187.
[273] *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546.
[274] *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600.

4.1.18. Dandalo

Saha çalışmamız sırasında Dandalo isimli mimarın Deyninger ile birlikte imzası sadece bir yapıda tespit edilmiştir. Mimar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Mis Sokak, No: 6.

Yapının Adresi: No: 6, Mis Sokak, Şehit Muhtar Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, birinci katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "DANDALO & DEYNINGER ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: 1894.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 3 katlı kâgir olarak inşa edilen bina giriş cephesinin doğu ve batı yönünde bitişik nizamlıdır. Dördüncü kat üslup ve bezeme anlayışı açısından diğer katlardan farklı olup bu nedenden ötürü bu kat kuvvetle muhtemel sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Yapıya giriş, iki bölümlü düzenlemeye sahip zemin katın batısında yer alan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kattan itibaren yapının orta bölümünde yer alan çıkma, bulunduğu katların ana kütlesini oluşturmaktadır. Çıkmanın birinci katının pencere açıklığı yuvarlak kemerli açıklığa sahiptir. Aslan başlı konsollara oturan bu yuvarlak kemerin, kilit taşında bitkisel kabartmalar bulunmaktadır. Kilit taşı üstünde bulunan volüt şeklinde kıvrımlı taca sahip dikdörtgen levhada, binanın inşa tarihi olan "MDCCCXCIV" (1894) tarihi yazılıdır. Birinci katın çıkma dışındaki bölümleri tuğla kaplamalıdır. İkinci katın pencere açıklığı, iki yanında rozetle sonlanan volüt başlıklı plasterlere sınırlanmış dilimli kemer formundadır. Pencere altında fleur-de-lis motifini andıran oyma şebekelere yer verilmiştir. İkinci kat çokgen biçimli dendanlı silmeyle sonlanmaktadır. Üçüncü katın pencere açıklığı yuvarlak kemerlidir. Kilit taşı dışa taşkın yuvarlak kemer, iyon başlıklı yüksek konsollara oturmaktadır. Pencere kemerinin üst köşelerinde ve pencere altındaki şebekede, kıvrımlardan oluşan bitkisel kabartmalı bezemelere yer verilmiştir. İkinci ve üçüncü katların çıkma dışındaki bölümleri rüstik kaplamaya sahiptir. Binanın cephe biçimlenişi eklektik anlayışa sahiptir. Neo-Barok üslubun ağır bastığı bir anlayışta inşa edilen binada, volüt başlıklar, yuvarlak kemer gibi Neo-Klasik anlayışın da izleri vardır.

Fotoğraf 54. Mis Sokak, No: 6.

Fotoğraf 55. Dandalo ve Deyninger'in İmzası.

4.1.19. Demetracopulo

Rum asıllı mimar, İstanbul'da 1902–1922 yılları arasında etkinlik göstermiştir.[275] Mimarın 1902 yılında bürosu Şişli Caddesi No: 1'de ve 1903'te ise Şerbethane Caddesi No: 15'tedir.[276] Mimar, 1905–1909 yılları arasında G. Emmanouilides ile ortaktır. Mimarların bürosu, 1905-1908 yılları arasında Ada Han 14 numaralı odada ve 1909'da ise aynı handa 12 numaralı odada yer almıştır. Demetracopulo, 1910-1911 yıllarında ise C. Galatis ile Nomico Han 23 numaralı odada ortak olarak gözükmektedir.[277] Demetracopulo 1910-1913 yılları arasında Hastane Hane Han'da (Büyük Balıklı Han, Büyük Millet Han) Belisaire Macropoulos ile 45 numaralı odadır. Fakat ortaklığına dair bir bulguya rastlanmamıştır.[278] Mimarın bürosu; 1921'de Hamidiye Caddesi No: 1'de ve 1922'de Djamdji (Camcı veyahut Camii) Caddesi No: 21'de bulunmaktadır.[279] Mimara ait olan bir diğer yapı Büyükada'da Selvili Camii Sokak'ta Lambiris Evi diye anılan No: 6'daki iki katlı ahşap yapıdır. Aslen Burgazadalı olan Dematracopulo daha sonraki yıllarda Yunanistan'a göç etmiştir.[280]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Çukur Çeşme Sokağı, No: 3.

Yapının Adresi: No: 3, Çukur Çeşme Sokağı, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "DEMETRACOPULO ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 2 katlı kâgir olarak inşa edilen yapının batı cephesi bitişik nizamlı diğer cepheler ise açık/müstakildir. Yapının üçüncü katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Yapıya giriş, zemin katın doğu köşeisnde yer alan üstünde kabara ve yivler bulunan basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Üç bölümlü,

[275] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 72.
[276] *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 799.
[277] *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-2", s. 42; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-4, s. 76.
[278] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-2", s. 44; Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 82; Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, s. 272.
[279] *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546.
[280] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 82; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 176.

düzenlemeye sahip olan binanın zemin katının üstünde konsollara oturan çıkması vardır. Çıkmanın birinci katında pencereli bir düzenleme yapılırken ikinci katında balkona yer verilmiştir. Yapıdaki tüm pencereler basık kemerli bir açıklığın içerisinde olup dikdörtgen formludur. Birinci kat pencerelerinin iki yanında üçlü silmeler ve pencerelerin alt tarafında ise dikdörtgen kabartmalar bulunmaktadır. Yan bölümlerde yer alan pencerelerin bulunduğu basık kemerin üst bölümü dışa taşkın bir biçimde ele alınmıştır. İkinci katta, pencerelerin yan taraflarında altta dikdörtgen kabartmalar ve bu kabartmaların üstünde yuvarlak kabaralardan oluşan bir süsleme anlayışına yer verilmiştir. Bina ikinci katın üstündeki silmeyle sonlanmaktadır. Diğer cephelerde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Sadece, binanın doğu cephesinde zemin, birinci ve ikinci katların sonlandığı noktada cephe boyunca devam eden silmelere yer verilmiştir. Genel olarak bina yalın bir görünüme sahiptir. Mimar, süsleme unsurlarını giriş cephesinde toplanmıştır. Süslüme unsuru olarak da geometrik unsurlar hakimdir. Günümüzde binanın orijinalliği belirli ölçüde bozulmuştur. Bilhassa zemin katta bulunan dükkân bulunduğu yerde kat düzenlemesi özgün formunu yitirmiştir. Zemin katın bir kısmı siyah renge boyanarak bazı süsleme unsurları ortadan kalkmış yahut orijinal halini kaybetmiştir. Buna ek olarak sanatkâr imzasının bulunduğu kitabenin bir kısmı da otlar altında kalmıştır.

Fotoğraf 56. Çukur Çeşme Sokağı, No: 3.

Fotoğraf 57. Demetrecopulo'nun İmzası.

4.1.20. Demetre Th. Bassilades

Rum asıllı mimar Demetre Th. Bassilades'in adı sadece 1913 tarihli yıllıkta tespit edilmiştir. Bu tarihte mimarın bürosu, Büyük Abud Efendi Han numara 33'te gözükmektedir.[281] Demetre (Dimitri) Bassilades tespit edilen yapılardaki imzasının Yunanca, Fransızca ve Osmanlıca şeklinde olması imza geleneği açısından dikkat çekici bir durumdur. Mimarın babası Theocari Bassilades ile birlikte imzasının olduğu İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han) Theocari Bassilades alt başlığında verilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Aşir Efendi Caddesi, No: 21.

Yapının Adresi: No: 21, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, zemin katın doğu ve batı köşelerindeki plasterlerde yer almaktadır.

İmza Metni: Binanın; doğu köşesindeki imza Osmanlıca, batı köşesindeki imza ise Fransızca'dır. Doğu köşedeki imza "معمار دیمیتری واسیلادی" (Mimar Dimitri Vasiladi) batı köşedeki imza "ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Θ. ΒΑΣΙΛΑΔΗΕ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (Demetre Th. Bassilades Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Bina dört bölümlü düzenlemeye sahiptir. Zemin kat ve birinci kat antemiyon ve gülbezekler ile bezenmiş başlığa sahip, dikdörtgen karolardan oluşan plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Bu plasterlerin üzerinde, çifte konsollara oturan üçüncü katta sonlanan akantus başlıklı yivli plasterler yer almaktadır. Dördüncü katta iste plasterlerle aynı aks üzerinde akantus başlıklı çifte plasterler vardır. Binanın birinci katının üstünde plaster arasında dikdörtgen oymalı yatay mermer bloklar bulunmaktadır. Binanın pencere ve kapı açıklıkları dikdörtgen forma sahiptir. Üçüncü kat ve dördüncü katın pencere düzenleri aynıdır. Bu pencerelerin altındaki şebekeler, meneviş motifini anımsatan içi bitkisel motifli dairelerle bezenmiştir. Bu şebekelerin yan taraflarında ise iyon başlıklı plasterler yer almaktadır. Pencerelerin lentoları yaprak ve kıvrımlarla bezeli dikdörtgen kartuşla bezenmiştir. Kartuşun üstünde diş kesimi bordürlü dikdörtgen korniş bulunmaktadır. Üçüncü kat cephe boyunca devam eden diş kesimi motifli bordürle sonlanmaktadır. Dördüncü katın alt tarafında yumurta-ok, üst

[281] *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793.

tarafında dalga motifiyle bezeli dışa taşkın bir silmeyle başlamaktadır. Dördüncü katta, pencere yanlarında akantus başlıklı plasterler ve pencere üstlerinde ise dikdörtgen oymalı yatay mermer bloklar vardır. Kat yapraklarla bezeli kartuşa oturan bir silmeyle sonlanmaktadır. Binanın cephesi Akantus ve iyon başlıklı plasterler, dalga ve yumurta-ok bezeli silmeler gibi dekoratif unsurlarla, binadaki Neo-Klasik anlayış pekiştirilmiştir.

Fotoğraf 58. Aşir Efendi Caddesi, No: 21.

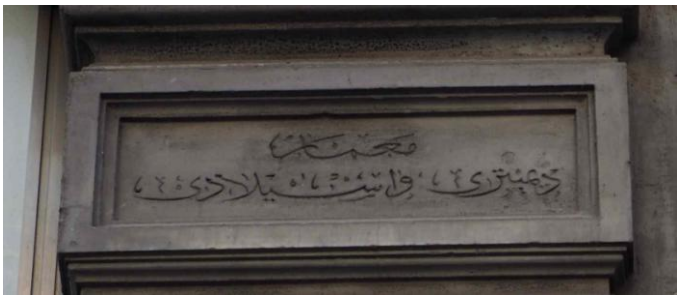

Fotoğraf 59. Demetre Th. Bassilades'in Aşir Efendi Caddesi, No: 21'deki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 60. Demetre Th. Bassilades'in Aşir Efendi Caddesi, No: 21'deki Yunanca İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Serdar-ı Ekrem Caddesi, No: 10.

Yapının Adresi: No: 10, Serdar-ı Ekrem Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "Δ. Θ. ΒΑΣΙΛΑΔΗΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (D. Th. Bassilades Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: Yapının basık kemere sahip giriş açıklığı üzerinde 1903 tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 3 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapının dördüncü katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Binaya giriş zemin katın batısında yer alan basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kat iki bölümlü, üst katlar ise üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Birinci ve ikinci katın orta bölümü istiridye motifli bir konsola oturan çıkma şeklindedir. Yapının pencere ve kapı açıklıkları; zemin katta basık kemerli açıklığa, diğer katlarda ise dikdörtgen açıklığa sahiptir. Pencereler, birinci katta yumurta-ok motifini andıran diş kesimi başlıklı, ikinci katta volüt başlıklı ve üçüncü katta ise korint başlıklı plasterler ile sınırlanmıştır. İkinci kat altında diş kesimi bordür bulunan silmeyle, üçüncü kat ise konsollara oturan bir silmeyle sonlanmaktadır. Binanın cephesindeki bezeme unsurları Neo-Klasik anlayışa sahiptir. Çıkma altında bulunan istiridye motifli konsol, iyon ve korint başlıklı plasterler gibi öğeler yapıdaki Neo-Klasik üslubu pekiştiren unsurlardır.

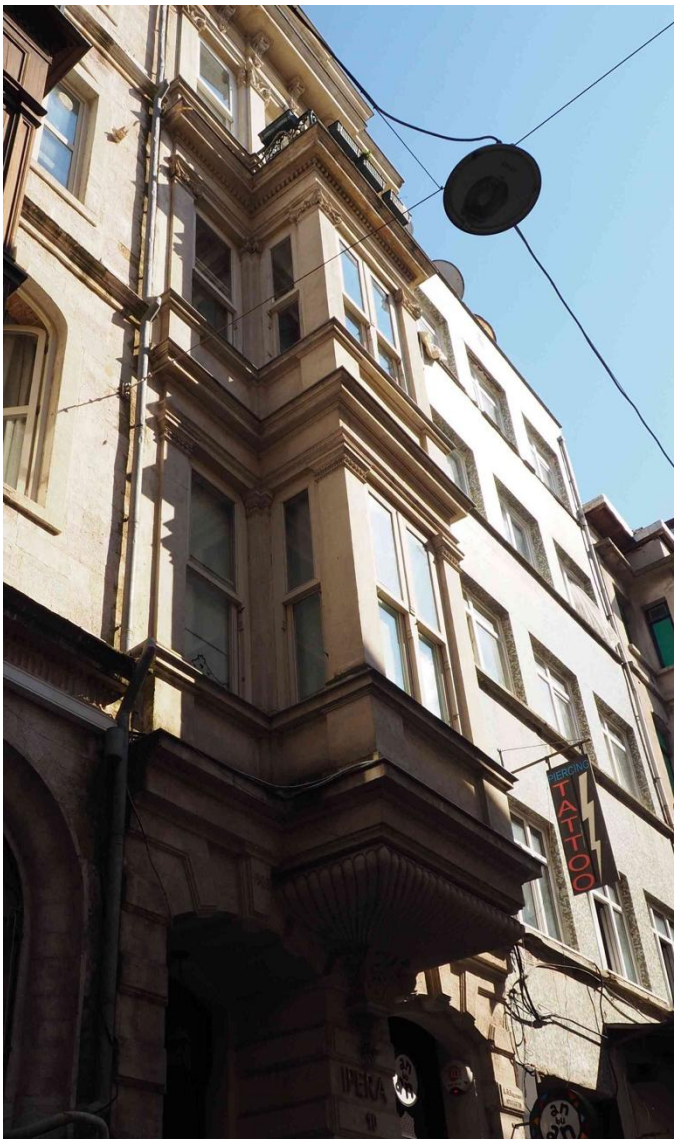

Fotoğraf 61. Serdar-ı Ekrem Caddesi, No: 10.

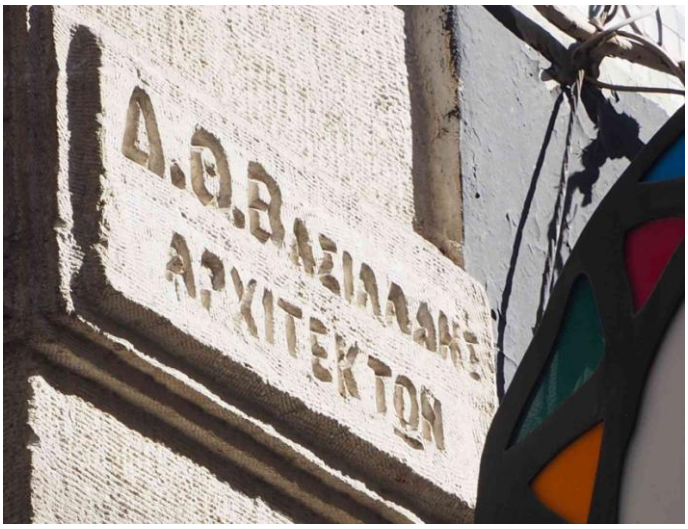

Fotoğraf 62. Demetre Th. Bassilades'in Serdar-ı Ekrem Caddesi, No: 10'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Suriye Pasajı.

Yapının Adresi: No: 156, İstiklal Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları; binanın İstiklal Caddesi'ne bakan cephesinin zemin katında doğu ve batı köşelerdeki plasterlerde yer almaktadır.

İmza Metni: Binanın; doğu köşesindeki imza Osmanlıca, batı köşesindeki imza ise Fransızca'dır. Doğu köşede yer alan imza "معمار دیمری توخری واسیلادی" (Mimar Dimitri Teohari Vasiladi), batı köşede yer alan plasterdeki imza "DEMETRE TH. BASSILADIS ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İstiklal Caddesi ve Gönül Sokak'ın kesiştiği parselde yer alan bina, 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Üstü kapalı "T" plana sahip pasajın ana girişi, İstiklal Caddesi cephesindeki kilit taşı dışa taşkın yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Aynı zamanda binanın Gönül Sokak'ta da yuvarlak kemerli bir kapısı mevcuttur. Binanın süsleme unsurlarının toplandığı cephesi, İstiklal Caddesi'nde yer alan cephesidir. Bu cephenin zemin katı rüstik mermer dokulu yumurta-ok motifli başlığa sahip plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Zemin katın üstünde, orta bölümde, binanın sonuna kadar devam eden çifte konsollarla taşınan çıkma bulunmaktadır. Binanın zemin katının üstündeki katlar üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Bu düzenleme ortada pencereli çıkma, yan bölümlerde ise konsollarla taşınan balkonlardan oluşmaktadır. Cephe; birinci katta gülbezeklerden oluşan başlıklı plasterlerle, ikinci ve üçüncü katta ise iki kat yüksekliğindeki korint başlıklı plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Dördüncü katta yer alan bitkisel başlıklı çifte plasterler ise alt kattaki plasterlerle aynı aks üzerindedir.

Çıkma üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Çıkmada yer alan düz atkılı dikdörtgen formlu pencerelerin ve balkonların iki tarafında; birinci katta yivli kompozit başlıklı, ikinci katta iyon başlıklı, üçüncü katta volüt başlıklı ve dördüncü katta ise bitkisel başlıklı plasterler yer almaktadır.[282] Bu pencerelerin lentoları birinci katta dikdörtgen, ikinci ve üçüncü katta ise bitkisel kabartmalarla süslüdür. Üçüncü katta çıkmanın orta kısmındaki pencereler üçgen alınlığa, diğer pencerelere ise ortasında vazo bulunan

[282] Nursel Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi Hanlar ve Pasajlar*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2011, s. 230-231.

kıvrımlı alınlığa sahiptir. Üçüncü katın yan bölümlerinde balkonlar da çıkmanın ortasındaki pencere gibi üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Üçüncü kattaki alınlıkların üstünde sırasıyla diş kesimi, yumurta-ok ve dalga motifli silmelere yer verilmiştir. Bu düzenlemeyle yapıdaki Neo-Klasik üslubun etkisine vurgu yapılmıştır. Binanın dördüncü katı konsollara taşınan dar bir saçakla sonlanmıştır. Bu saçağın üstünde yer alan düz atkılı çatı katı pencereleri geriye çekilmiştir. Pasajın Gönül Sokak'taki cephesi sade bir görünüme sahiptir. Bu cephenin zemin katı tıpkı İstiklal Caddesi cephesinde olduğu gibi plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Cephedeki çıkmalar zemin katta bulunan konsollara oturmaktadır. Binanın cephe düzenlemesi eklektik üslup çerçevesinde biçimlenmiştir. Ancak bu eklektik anlayışta Neo-Klasik üslup son derece ağır basmaktadır. Yapının mimarı Demetre Bassilades'in tespit ettiğimiz yapılarında tıpkı Suriye Pasajı'nda olduğu gibi Neo-Klasik üslup ön plana çıkmaktadır.

Fotoğraf 63. Suriye Pasajı.

Fotoğraf 64. Demetre Th. Bassilades'in Suriye Pasajı'ndaki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 65. Demetre Th. Bassilades'in Suriye Pasajı'ndaki Fransızca İmzası.

4.1.21. Deyninger

Annuaire Oriental'in 1896, 1898 ve 1900 tarihli yıllıklarında, Rumeli Pasajı'nda 33 numaralı odada bürosu bulunan "G. Denigher" adında bir mimar tespit edilmiştir. Bahsi geçen G. Denigher'in imzasını tespit ettiğimiz "Deyninger" olması kuvvetle muhtemeldir.[283] Mimarın ismine Dandolo ile birlikte sadece bir yapıda ulaşılmıştır.

[283] *Annuaire Oriental*, 1896, s. 630.

4.1.22. Dimitrios Georgiades

Mimar hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte Rum asıllı mimar Dimitrios Georgiades'in 1921 ve 1922 yıllarındaki bürosu Pangaltı'da Andrelitch Sokak (Günümüzde Hidayet Sokak) numara 13 adresinde yer aldığı tespit edilmiştir. *Annuaire Oriental*'in 1927 tarihli yıllığında Dimitrios Georigades adlı iki mimarın kaydı vardır. Birinin adresi Hidayet Sokak numara 13, diğerininki Çiçek Pasajı 3 numaradır. 1928 ve 1929 tarihli yıllıklarda ise bir tane Dimitrios Georgiades vardır ve bu mimarın adresi Çiçek Pasajı'ndaki 3 numaradadır.[284]

Dimitrios Georgiades ve Stefanos Georgiades'in Çağdaş Apartmanı'ndaki imzasında Fransızca kardeşler anlamının gelen "Freres" ifadesine yer verilmiştir. Bu imzadan hareketle kardeş olduğu anlaşılan iki mimarın birlikte imzasının bulunduğu yapılar; Okçu Musa Caddesi No: 3'teki Abuaf Apartmanı ve Meşrutiyet Caddesi No: 68'deki Çağdaş Apartmanı'dır. Bu yapılarda yer alan imzaları "GEORGIADES FRERES" ve "DEM^{us} et STE^{NO} GEORGIADES ARCHITECTES" şeklindedir. Oya Şenyurt çalışmasında, Mahmut Paşa Yokuşu ve Vasıf Çınar Caddesi'nin kesiştiği parselde No: 98-100'de ve Beyoğlu Turnacı Başı Sokak No: 41'de yer alan yapılarda mimarın imzasının olduğunu belirtmiştir.[285]

[284] *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 599; Oya Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, s. 273.
[285] Şenyurt, *a.g.t.*, s. 100. Ancak saha çalışmamız sırasında bu yapılarında üzerinde sanatkâr imzası tespit edilememiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kumbaracı İş Hanı.

Yapının Adresi: No: 57, Kumbaracı Yokuşu, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "D. GEORGIADES ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, rüstik dokulu zemin katın doğusunda yer alan dikdörtgen kapıdan sağlanmaktadır. Yapının beşinci katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Zemin kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın, orta bölümünde çifte konsollarla taşınan çıkması bulunmaktadır. Çıkmanın ikinci katında yer alan pencere basık kemerli açıklığa, diğer pencereler ise dikdörtgen açıklığa sahiptir. Rüstik dokuya sahip ilk iki kat, düz bir silmeyle üst katlardan ayrılmıştır. Bu silmenin üzerindeki üçüncü ve dördüncü katlar diğer katlara nazaran daha sade bir görünüme sahiptir. Bu katlarda bezeme olarak; sadece dördüncü kat pencerelerinin alt kısmında, yarım daire şeklinde kurdeleyi andıran kabartmalara yer verilmiştir. Yapı konsollarla taşınan bir silmeyle sonlanmaktadır. Genel olarak binanın cephesi sade bir görünüme sahiptir. Mimar, rüstik doku ve madalyon gibi öğelerle cepheye hareket kazandırmıştır.

Fotoğraf 66. Kumbaracı İş Hanı.

Fotoğraf 67. Dimitrios Georgiades'in İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Çağdaş Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 68, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni; "GEORGIADES …RERES ARCHITEC…ES" şeklindedir. İmzada aynı aks üzerindeki "FRERES" şeklinde olması gereken ifadede F harfi, "ARCHITECTES" olması gereken ifadede ise T harfi düşmüştür. Bu kısım imzanın orijinal halinde "FRERES ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: Kapının üstündeki armada 1908 tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Beşinci kat sonraki dönemlerde inşa edilmiş olup üslup açısından diğer katlardan farklıdır. Yapıya giriş, zemin katın doğusunda yer alan dikdörtgen kapıdan sağlanmaktadır. Mermer kaplamalı zemin katta, plasterler üzerinde çiçeklerden oluşan sarkıtlarla sonlanan rozet kabartmalarına yer verilmiştir. Üç bölümlü, düzenlemeye sahip olan binanın zemin katının üstünde, orta bölümde konsollarla taşınan çıkması üçüncü katta sonlanmaktadır. Birinci katta, çıkmadaki pencerenin Art Nouveau üslupta dairevi kabartmalardan silmeyle sınırlanmıştır. Yan bölümdeki balkonlar ise yivli kabartmalarla bezenmiştir. Birinci kat pencerelerinin alt kısmında dikdörtgen şebekeler yer almaktadır. Yapının balkon kapısının üstünde birinci ve ikinci katta madalyon, üçüncü ve dördüncü katta ise dairevi ve dörtgen motiflerinden oluşan dar bir silme vardır. Dördüncü katın balkonlarında ise bahsi geçen madalyonların yerini çıkmayla birleşen dikdörtgen konsollar almıştır. Çıkmadaki süsleme anlayışını ana unsurunu, ikinci katın zemininden başlayarak dördüncü kata uzanan üçlü sarkıt şeklindeki dairevi kıvrımlardan oluşan Art Nouveau üsluba göre biçimlenmiş kabartma oluşturmaktadır. Bu kabartma çıkmayı adeta boş yer kalmayacak bir biçimde kaplamıştır. Çıkmanın ikinci kat penceresinin üstünde etrafı kurdeleyle bezeli dar bir alınlıkla taçlanan madalyon, üçüncü kat penceresinin üstünde ise kurdele şeklinde bir bordür bulunmaktadır. Yaprak motiflerinden oluşan silmeye sahip dördüncü katta balkon kapılarının üstü dikdörtgen kornişle taçlanmıştır. Bu katta yer alan çıkma üstündeki pencere yuvarlak kemerli açıklığa bunun dışında binadaki bütün pencere ve kapı açıklıkları dikdörtgen açıklığa sahiptir. Bina, yan bölümlerde aralarında kabara

bulunan ince konsollar üzerinde yer alan silmeyle sonlanmaktadır. Çıkmanın üst köşelerinde fiyonk ve dairelerden oluşan üçlü sarkıtlı rozetlere yer verilmiştir. Bu rozetler, üçüncü kat penceresinin üstünde yer alan daire ve kurdeleden oluşan silme ile birleştirilmiştir.

Binanın cephe üzerindeki kabartmalarından balkon şebekelerine varana kadar dekoratif unsurlarında Art Nouveau anlayış egemen olmuştur. Mimarlar, yapıda adeta boş yer kalmayacak bir biçimde hemen yoğun bir süsleme anlayışına yer vermiştir. Art Nouveau üslubun floral ve geometrik unsurlarının bir arada ve uyum içinde kullanıldığı Çağdaş Apartmanı, Art Nouveau mimarinin İstanbul'daki seçkin örnekleri arasındadır.

Fotoğraf 68. Çağdaş Apartmanı.

Fotoğraf 69. Dimitrios Georgiades ve Stefanos Georgiades'in Çağdaş Apartmanı'ndaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Abuaf Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 3, Okçu Musa Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, yapının Okçu Musa Caddesi cephesinin birinci katının doğu ve batı alt köşelerinde olmak üzere iki yerdedir.

İmza Metni: Fransızca imza metinleri; "DEM^{US} et STE^{NO} GEORGIADES ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Okçu Musa Caddesi, Şişhane Sokak ve İpek Çıkmazı'nın kesiştiği parselde yer alan bina 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Beşinci katı sonradan eklenen binanın, Şişhane Sokak ve İpek Çıkmazındaki cepheleri bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, Okçu Musa Caddesi cephesinin zemin katının ortasında yer alan basamakla çıkılan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Yapının Okçu Musa Caddesi cephesindeki tasarım, Şişhane Sokak cephesinde de kesintiye uğramadan tekrar etmiştir. Yapının üç bölümlü düzenlemeye sahip Okçu Musa Caddesi cephesi zemin kattan itibaren orta bölümü, çifte konsollara oturan çıkma şeklindedir. Köşelerinde plasterlerle sınırlanan cephenin çıkmasında dörtlü pencereye, yan bölümlerinde ise konsollarla taşınan balkonlara yer verilmiştir. Rüstik dokuya sahip birinci katın pencere ve balkon açıklıklarının üst köşeleri yaprak ve dal kabartmalarıyla bezenmiştir. İkinci kat pencerelerinin altında kıvrımlardan oluşan bezemeye, pencere ve balkon kapılarının lentolarında ise daire ve dörtgenlerden oluşan dar bir geometrik silmeye yer verilmiştir. Üçüncü katın pencere altları ikinci kat ile aynı bezeme anlayışına sahiptir. Farklı olarak pencere lentoları üzerinde konsol ve yivli bordür bulunmaktadır. Pencere aralarında ise çiçek kabartmalarından oluşan silme vardır. Buradaki yivli bordür köşelerdeki plaster üzerinde sarkıtlı rozete dönüşerek özgün bir bezeme anlayışı oluşturmuştur. Silme üstünde yer alan rüstik kaplamalı dördüncü katın, pencere ve balkon açıklıklarının üstlerinde birinci kattakine benzer bir süsleme anlayışına sahiptir. Dördüncü katta farklı olarak bitkisel kabartmaların altında yivli bordüre yer verilmiş ve bu yivli bordür köşelerdeki plaster üzerinde birleşerek geometrik bir bezeme oluşturulmuştur. Bina geniş bir silmeyle sonlanmaktadır. Binada Okçu Musa Caddesi cephesinden Şişhane Sokak ve İpek Çıkmazı cephelerine geçilirken basamağı andıran bir kademelendirilme yapılmıştır. Şişhane Sokak ve İpek

Çıkmazı'ndaki cepheler Okçu Musa Caddesi'ndeki cepheden farklı olarak zemin kat üzerinde balkon ve çıkmadan oluşan ikili düzenlemeye sahiptir. Şişhane Sokak cephesi Okçu Musa Caddesi cephesinin tekrarı niteliğindeyken, İpek Çıkmazı cephesinde dikkate değer herhangi bir süsleme anlayışı bulunmamaktadır. Binanın cephe kurgusu Art Nouveau üslup doğrultusunda şekillenmiştir. Binanın mimarları Dimitrios Georgiades ve Stefanos Georgiades Çağdaş Apartmanı'nda olduğu gibi bu yapıda da Art Nouveau anlayışın floral ve geometrik unsurlarını bir arada kullanmıştır.

Fotoğraf 70. Abuaf Apartmanı.

Fotoğraf 71. Dimitrios Georgiades ve Stefanos Georgiades'in Abuaf Apartmanı'ndaki İmzası.

4.1.23. Dimitrios Panayotides

Annuaire Oriental'den edinilen bilgiye göre, Rum asıllı bu mimar 1904-1921 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Mimarın bürosunun yeri ise 1905 yılından 1921 yılına kadar değişmemiştir. Bu büro, Büyük Parmakkapı Sokak'ta yer alan Malikias Apartmanı'nda No: 12'dedir.[286] Tespit ettiğimiz yapılardan farklı olarak Eminönü Sultanhamamı Caddesi No: 24'teki yapı da mimara aittir.[287]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Heybeliada İlkokulu.

Yapının Adresi: No: 4, Karanfil Sokağı, Heybeliada Mahallesi, Adalar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, Karanfil Sokağı cephesinin zemin katının batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "Δ. Μ. ΠΑΝΑΓΤΙΔΗΣ Αρχιτεκτων" (D. M. Panayotides Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Karanfil ve Heybeli Mektebi sokaklarının kesiştiği parselde yer alan dikdörtgen planlı bina, kâgir olarak inşa edilmiştir. Zemin kat üzerinde tek katlı inşa edilen binaya giriş, Karanfil Sokak cephesinin doğu ve batı köşesinde yer alan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Bahçeye sahip binanın Karanfil Sokak ve Heybeli Mektep sokaklarına bakan cepheleri benzer cephe anlayışına sahiptir. Plasterlerle bölümlere ayrılan bu cephelerin, zemin kat pencereleri dikdörtgen, üst kat pencereleri ise yuvarlak kemer formludur. Geniş bir silmeyle zemin kattan ayrılan binanın üst katında alt kata nazaran daha fazla süsleme unsuruna yer verilmiştir. Plasterlerle arasında yatay dikdörtgen silme olan pencerelerin kemer kısmı rüstik dokuya sahiptir ve kemerin kilit taşı dışa taşkındır. Bahçeye bakan cephelerinde daha sade bir süsleme anlayışı vardır. Neo-Klasik üslup çerçevesinde şekillenen bina, sade bir anlayışla ele alınmıştır. Binadaki Neo-Klasik üslup kapı, pencere ve cephe tasarımında kendini göstermektedir.

[286] Mimarın bürosunun yeri kuvvetle muhtemel hiç değişmemiştir. 1905 tarihli yıllıkla mimarla aynı adreste J. Panayotides adında ve muhtemelen mimarın akrabası olan bir kişi bulunmaktadır. *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1077; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 802; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 73.

[287] Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 196. Yapılan saha çalışmasında bahsi geçen binada mimarın imzasına rastlanmamıştır.

Fotoğraf 72. Heybeliada Rum İlkokulu.

(https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/) (22.06.2020)

Fotoğraf 73. Dimitrios Panayotides'in Heybeliada İlkokulu'ndaki İmzası.

(https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/) (22.06.2020)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Zarifi Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 4, Tel Sokak, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın batı alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "D. PANAYODİTES ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı, bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, rüstik dokulu zemin katın doğu köşesindeki basık kemerli açıklığa sahip kapıdan sağlanmaktadır. Beşinci kat, sonraki dönemlerde inşa edilmiştir ve üslup açısından diğer katlardan farklıdır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın orta kısmı, zemin kattan itibaren çıkma şeklindedir. Çıkma, bitkisel motif ve kıvrımlarla bezenmiş konsollara oturmaktadır. Binanın kapı ve pencere açıklıkları dikdörtgen formludur. Birinci kat pencerelerinin lentosunda dikdörtgen bir kartuş içinde köşeleri çiçekle sonlanan kıvrımlı bir kabartma motifinden oluşan süslemeye yer verilmiştir. İkinci ve üçüncü kat pencerelerinin üstünde ise kartuş içerisinde yer verilmiş dört adet dikdörtgen motiften oluşan bezeme vardır. Yapının zemin katından itibaren, katlar ve pencere altlarında cephe boyunca devam eden silme yer almaktadır. Bu silme binanın düz görünümünü yatay açıdan hareketlendirmiştir. Bina konsollara oturan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Genel olarak yapı sade bir cephe anlayışına sahiptir. Mimar, yapıda Art Nouveau üslubun geometrik ve floral unsurlarına yer vermiştir.

Fotoğraf 74. Zarifi Apartmanı.

Fotoğraf 75. Dimitrios Panayotides'in Zarifi Apartmanı'ndaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Büyük Zarifi Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 4, Pembe Çıkmazı, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası; yapının Pembe Çıkmazı cephesinde, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni; "D. PANAYODİTES ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Büyük Parmakkapı Sokağı ile Pembe Çıkmazı'nın kesiştiği parselde yer alan bina, bodrum kat üzerinde 5 katlı olarak inşa edilmiştir. Binanın girişi, Pembe Çıkmazı cephesinde, zemin katın ortasında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Yapının rüstik dokulu giriş cephesinde, zemin kattan itibaren konsollara oturan iki tane çıkması vardır.[288] Çıkma ve yan bölümler Art Nouveau bezeme anlayışıyla sonlanan plasterler ile bölümlere ayrılmıştır. Pencere üstlerinde ise mimarın bir diğer yapısı olan Küçük Zarifi Apartmanı'ndakine benzer bir süsleme programı uygulanmıştır.

Üst katlarında Küçük Zarifi Apartmanı ile bağlantısı olan binanın cephe tasarımı Art Nouveau üslup doğrultusunda biçimlenmiştir. Bu üslubun egemen olmasında, Paris ve Marsilya ile yakın temasları olan yapının banisi olan banker Zarifi Ailesi'nin ve yapının mimarı Dimitrios Panayotides'in etkileri kuvvetle muhtemeldir.[289]

[288] İrem İpek, *İstanbul–Beyoğlu Büyük Zarifi Apartmanı Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 23.
[289] İpek, *a.g.t.,* s. 25.

Fotoğraf 76. Büyük Zarifi Apartmanı

İrem İpek. (*İstanbul–Beyoğlu Büyük Zarifi Apartmanı Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 140.)

Fotoğraf 77. Dimitrios Panayotides'in Büyük Zarifi Apartmanı'ndaki İmzası.

(İrem İpek, *İstanbul–Beyoğlu Büyük Zarifi Apartmanı Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 125.)

4.1.24. Dimitrios N. Petsillas

1880 yılında doğan Rum asıllı mimar Dimitrios Nikola Petsillas (Peçilas) Sanayi-i Nefise Mektebi'nden 1900 yılında mezun olmuştur. Uzun bir zaman Adamantides ile ortaklık yapan Petsillas 1905 yılında Henri Vuccino ve Pouskoullou (Püsküllü) ile de ortaktır. Mimarların bürosu, Hastane Han 4 numaralı odada yer almaktadır.[290] Petsillas 1935 yılında vefat etmiştir. *Arkitekt*'te çıkan ölüm ilanı şu şekildedir. *"Güzel San'atlar birliği mimari şubesi üyelerinden mimar Dimitri Peçilas ölmüştür. Dimitri Güzel San'atlar akademisinden (1900) yılında mezun olmuş ve bugüne kadar yurdumuzda birçok binalar vücude getirmiş bir mimardır. Bütün hayatınca dürüst ve namuslu bir insan olarak yaşamıştır. Kederli ailesine ve Güzel San'atlar birliğine taziyelerimizi bildiririz."*[291] Mimara ait imzalı yapılar Viktor Petros Adamantides alt başlığında verilmiştir.

[290] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları – 2", s. 43.
[291] *Arkitekt*, S. 9 (1935), s. 278; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 170-171.

4.1.25. E. Xenakis

Baba adı Efstratios olan Rum asıllı mimar Sanayi-i Nefise Mektebi'nden 1919 yılında mezun olmuştur. Serbest olarak çalışan mimar, İstanbul ve Atina'da pek çok yapının projesini ve kontrolörlüğünü üstlenmiştir.[292] *Annuaire Oriental*'de sadece 1922 tarihli yıllıkta tespit edilen Rum asıllı mimarın bürosu Kumbaracı Yokuşu No: 89'da yer almaktadır.[293]

İmzasının Bulunduğu Yapı: APARTMENT D. ALEXANDRIDI.

Yapının Adresi: No: 31 Ömer Hayyam Caddesi, Kalyoncu Kulluğu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kapısının batı köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni, "Arch^{te}=E. XENAKIS" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 5 katlı kâgir olarak inşa edilen bina, giriş cephesinin doğu ve batı yönünde bitişik nizamlıdır. Üçlü düzenlemeden oluşan binaya giriş, batı köşedeki dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Rüstik dokuya sahip binanın, zemin kattan itibaren orta kısmı çıkma şeklindedir. Yapının pencere ve balkon açıklıkları, birinci ve üçüncü katta dikdörtgen formlu; ikinci, dördüncü ve beşinci katta ise basık kemerli açıklığa sahiptir. Binanın cephe anlayışında pencere ve balkonların alt ve üst ve üst kısımlarından geometrik kabartmalardan oluşan bir süsleme kompozisyonu hakimdir. Bu geometrik düzenlemenin yanı sıra çıkmanın ikinci ve dördüncü kattaki pencerelerin lentoları, dalga motifinden oluşan bordürle bezenmiştir. Bina beşinci katın üstünde yer alan saçakla sonlanmaktadır. Genel hatlarıyla sade bir tasarıma sahip yapıda süsleme unsuru olarak geometrik motifler tercih edilmiştir.

[292] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 98.
[293] *Annuaire Oriental*, 1922, s. 547.

Fotoğraf 78. APARTMENT D. ALEXANDRIDI.

Fotoğraf 79. E. Xenakis'in İmzası.

4.1.26. E.G. Ladopoulos

Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Rum asıllı mimarın imzasına saha çalışmamız sırasında sadece bir yapıda rastlanmıştır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yazıcızade Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 1, Defterdar Yokuşu, Firuzağa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, yapının köşe cephesinin birinci katında yer almaktadır.

İmza Metni: Yapının köşe cephesinin Boğazkesen Caddesi tarafındaki imza metni Osmanlıca, Defterdar Yokuşu tarafındaki imza metni ise Yunanca'dır. İmza metinleri, "معمار وانکک لادوپولوس" (Vankak/Vangak? Ladopulos) ve "Αοχιτευτον ΕΞΓ ΛΑΔΟΠΘΥΛΟΣ" (E?G Ladopoulos Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: 1905.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Boğazkesen Caddesi ve Defterdar Yokuşu'nun kesiştiği parselde yer alan bina 5 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Yapıya giriş, binanın Defterdar Yokuşu üzerinde yer alan korint başlıklı dairevi plasterlerle sınırlandırılmış, basamakla çıkılan dikdörtgen kapıdan sağlanmaktadır. Yapının Boğazkesen Caddesi ve Defterdar Yokuşu'ndaki cepheleri aynı üsluba sahiptir. Binanın cephelerinin kesiştiği köşede asma kattan itibaren beşgen planlı çıkmaya yer verilmiştir. Çıkma, bitkisel kabartmalarla sonlanan istiridye motifli bir konsola oturmaktadır. Pencerelerinin iki yanında sarkıt şeklinde bitkisel kabartmalar bulunan çıkmanın katlarındaki süsleme kompozisyonu, Boğazkesen Caddesi ve Defterdar Yokuşu cepheleriyle benzerlik göstermektedir. Binanın rüstik taş dokuya sahip zemin ve asma katı, iki kat yüksekliğindeki volüt başlıklı plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Plasterlerin üzerinde konsola oturan çıkmalar iki cephede de orta kısımda yer almaktadır. Asma kattan itibaren cepheler, üst üste yer alan iki kat yüksekliğindeki yivli ve dikdörtgen kartuşlu plasterlerle bölümlenmiştir. Binanın Boğazkesen Caddesi ve Defterdar Yokuşu üzerindeki ikiz düzenlemeden oluşan pencere açıklıkları; asma, birinci, ikinci ve üçüncü katlarda dikdörtgen formlu ve dördüncü katta ise basık kemerli açıklığa sahiptir. Birinci kat pencerelerinin söveleri dışa taşkın olup dikdörtgen kartuşlarla süslenmiştir. Pencere altlarında ortasında gülbezek bulunan ve iki yanında kıvrımlı kabartmalardan oluşan şebekelere yer verilmiştir. Birinci kat pencerelerinin üzeri, ortasında rozet bulunan üçgen alınlıkla taçlanmaktadır. Alınlığın iç kısmı, üstünde bitki olan saksı şeklindeki

kabartmalarla bezelidir. İkinci kat pencereleri birinci kat pencereleriyle hemen hemen aynı üsluptadır. Farklı olarak pencerelerin altında şebeke yoktur ve pencerelerin üstünde üçgen alınlık yerine yarıda kesilmiş kıvrımlı yapıya sahip yarım kemer şeklinde alınlık vardır. Üçüncü kat pencerelerinin lentoları, ortasında rozet bulanan yapraklı dallardan oluşan kabartmayla bezenmiştir. Pencerelerin üstünde konsollara taşınan dikdörtgen alınlık bulunmaktadır. Dördüncü kat diğer katlara göre daha sade bir anlayışa sahiptir. Korint başlıklı dairevi plasterlerle taşınan basık kemerli açıklığa sahip dördüncü kat pencerelerinin kilit taşı dışa taşkındır. Bina dördüncü kat üstünde yer alan geniş tutulmuş silmeyle sona ermektedir. Yapının bu iki cephe dışındaki diğer cephelerinde süsleme unsuru bulunmamaktadır. Eklektik bir anlayışa sahip bina adeta boş yer kalmayacak şekilde bezenmiştir. Mimar, yapının cephelerinde Neo-Klasik, Neo-Barok ve Art Nouveau üsluplara ait dekoratif unsurları dengeli ve sistematik bir biçimde kullanmıştır.

Fotoğraf 80. Yazıcızade Apartmanı.

Fotoğraf 81. E.G. Ladopoulos'un Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 82. E.G. Ladopoulos'un Yunanca İmzası.

4.1.27. Edhem Eldem

Osman Hamdi Bey ve Marie (Naile) Palyart çiftinin ikinci çocuğu olan Edhem (Eldem) 1882 yılında dünyaya gelmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mimarlık bölümünden mezun olan Edhem Bey uzmanlaşmak için kısa bir süre Fransa'ya gitmiştir. Çok kısa bir süre Fransa'da kaldıktan sonra Müze-i Hümâyun'da arkeolog olarak görev yapmıştır. Bir süre Michel Nouridjan ile ortak mimarlık bürosu olan Edhem Bey İstanbul'un işgali esnasında İstanbul'dan ayrılmış ve Paris'e yerleşmiştir. 1940 yılında tekrar İstanbul'a dönen Edhem Eldem 27 Aralık 1957'de hayatını kaybetmiştir.[294]

Kısa bir dönem ortak olan Edhem Bey (Eldem) ve Ermeni asıllı Michel Nouridjan'ın bürosu 1909, 1912, 1914 ve 1921 tarihli *Annuaire Oriental* kayıtlarına göre Bahtiyar Han 14 ve 17 numaralı odalarda gözükmektedir.[295] Edhem ve Nouridjan, imzalarını tespit ettiğimiz yapının dışında, Bankalar Caddesi'ndeki Şark Han ve Tünel üstündeki Metro Han'ın da mimarlarıdır.[296]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Büyük Postane Caddesi, No: 16A.

Yapının Adresi: No: 16A, Büyük Postane Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzaları, binanın Büyük Postane Caddesi'nin zemin katının batı üst köşesinde, Muhzirbaşı Sokak'ın zemin katının doğu üst köşesinde olmak üzere iki yerdedir.

İmza Metni: Osmanlıca ve Fransızca imza metinleri, "معمارلر ادهم و نوريفجان EDHEM & NOURIDJAN_ARC^{TES}" Osmanlıca imza metni, (Mimarları Edhem ve Nurican) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Büyük Postane Caddesi, Muhzirbaşı Sokak ile Hendek Çıkmazı'nın kesiştiği parselde bulunan bina 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Binanın rüstik kaplamaya sahip zemin katı diğer katlardan daha yüksek tutulmuştur. Zemin kattan itibaren konsollara oturan çıkmaya sahip binanın tüm

[294] Hasan Kuruyazıcı (Ed.), *Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları*, İstanbul 2010, s. 148; Akay, Ardıçoğlu, "İlk Mimarlık Bürolarının İzinde Erken Cumhuriyet Döneminin İş Merkezi Karaköy", s. 85; Şenyurt, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, s. 272.

[295] Mimar Edhem Eldem'in İstanbul'un işgali sırasında Paris'e yerleştiği bilinmektedir. Fakat 1921 tarihli yıllıkta M. Nouridjan ile bürosunun yer alması dikkat çekici bir detaydır. Bu durum, İstanbul'daki büronun faaliyetini M. Nouridjan'ın yürüttüğü ihtimalini akla getirmektedir. *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640.

[296] Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2010, s. 187.

cephelerinde kademeli bir yapı söz konusudur. Dikdörtgen formlu pencere açıklıklarına sahip yapının Büyük Postane Caddesi ve Muhzirbaşı Sokak'a bakan cephelerinde birinci ve ikinci katlarda yivli başlıklı, üçüncü katta rozetli, üçüncü katta ise oval yivli plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Cephelerde kat araları yatay silmelerle hareketlendirilmiş ve cephelerin ikinci katındaki pencere şebekelerden dikdörtgen kartuş içerisinde daireden oluşan kabartmalara yer verilmiştir. Binanın Hendek Çıkmazı'na bakan cephesi diğer cephelere nazaran sade bir görünüme sahiptir. Bina dördüncü kat sonundaki düz bir silmeyle sonlanmaktadır. Binanın genel görünümü sade bir cephe anlayışına sahiptir. Mimarlar, bu sade cephe anlayışına madalyonlar ve cephe boyunca devam eden yatay silme gibi unsurlarla hareket kazandırmıştır.

Binanın mimarları olan Edhem Bey ve Nouridjan bu yapıların haricinde Şark Han ve Metro Han'ın da tasarımcıları olup bu yapılarda da sade bir cephe anlayışına yer vermiştir.[297]

[297] Akay Ardıçoğlu, "İlk Mimarlık Bürolarının İzinde Erken Cumhuriyet Döneminin İş Merkezi Karaköy", s. 85.

Fotoğraf 83. Büyük Postane Caddesi, No: 16A.

Fotoğraf 84. Edhem Bey (Eldem) ve Michel Nouridjan'ın Büyük Postane Caddesi Cephesindeki İmzası.

Fotoğraf 85. Edhem Bey (Eldem) ve Michel Nouridjan'ın Muhzirbaşı Sokak Cephesindeki İmzası.

4.1.28. Eftim S. Kotzamposoulis

1880 doğumlu olan Rum asıllı mimarın adına 20. yüzyılın başında inşa edilmiş tek bir yapıda rastlanmakla birlikte[298] adı *Annuaire Oriental*'de geçmemektedir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Meşelik Sokak, No: 4.

Yapının Adresi: No: 4, Çukur Meşelik Sokak, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının birinci katının doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni; "ΕΥΘ Σ. ΚΟΤΣΑΠΑΣΟΥΛΗΣ" (Efth S. Kotzamposoulis) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Alt katlardan farklı üsluba sahip beşinci kat sonraki dönemlerde eklenmiştir. İki bölümlü düzenlemeye sahip binaya giriş, zemin katın batısında yer alan basamakla çıkılan yuvarlak kemerli açıklığa sahip kapıdan sağlanmaktadır. Kapı kemerinin iki köşesi yaprak ve kurdele motiflerinden oluşan kabartmayla bezenmiştir. Binanın zemin katının üstünde; batı tarafta girişle aynı aks üzerinde balkonlara, doğu tarafta ise çıkmaya yer verilmiştir. Çıkma ve balkonların oturduğu konsollar bitkisel motif ve kıvrımlarla bezenmiştir. Zemin katın üstündeki katlarda farklı cephe dokusu vardır. Düz dokulu çıkmanın birinci ve ikinci katlarının yan bölümleri rüstik kaplamaya sahiptir. Üçüncü ve dördüncü katlar ise üçlü yatay silmelerle hareketlendirilmiştir. Fazla süsleme unsuru olmayan binada, çıkmanın ikinci kat penceresinin üstünde ikili sarkıt şeklinde bitkisel kabartma ve dördüncü kat balkonunun üst köşesinde madalyon bulunmaktadır. Sade bir cephe kurgusuna sahip binada, kısmi de olsa Art Nouveau üsluba ait dekoratif unsurlar kullanılmıştır.

[298] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 97.

Fotoğraf 86. Meşelik Sokak, No: 4.

Fotoğraf 87. Eftim S. Kotzamposoulis'in İmzası.

4.1.29. Evancelos N. Devediiadis

Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Rum asıllı mimarın imzası alan çalışmamız sırasında sadece bir yapıda tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hasfırın Caddesi, No: 6.

Yapının Adresi: No: 6, Hasfırın Caddesi, Sinanpaşa Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Latin Alfabesi ile yazılmış imza metni "واگدنهوا قالفه EVANCELOS N. DEVEDİİADİS ARCHITEK 1914" (Osmanlıca imza metni: Vandenkol? Kalfa) şeklindedir.[299]

İmza Tarihi: 1914.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Doğu ve batı yönde bitişik nizamlı olan yapı kâgir olarak inşa edilmiştir. Zemin katın üstünde asma kata yer verilen binanın en üst katı üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Üç bölümlü düzenlemeden oluşan katın orta kısmında, silme üzerinde yükselen çıkması bulunmaktadır. Çıkmadaki pencereler köşeli kemerli açıklığa, yan bölümlerdeki pencereler ise dikdörtgen formlu açıklığa sahiptir. Pencerelerin altı, bitkisel motifli çini karolardan bezenmiştir. Birinci katta, çıkma üstündeki pencere dilimli bir motifle, yan bölümlerdeki pencereler ise silmeyle hareketlendirilmiştir. Bina dar bir saçakla sonlanmaktadır. Müstakil konut olarak inşa edilen sınırlı ölçüde bezemeye sahip binanın, son derece sade bir cephe anlayışı vardır.

[299] Mimarın Osmanlıca imzasındaki "Kalfa" ifadesi, Latin Alfabesiyle yazılan "ARCHITEK" ifadesinin karşılığıdır.

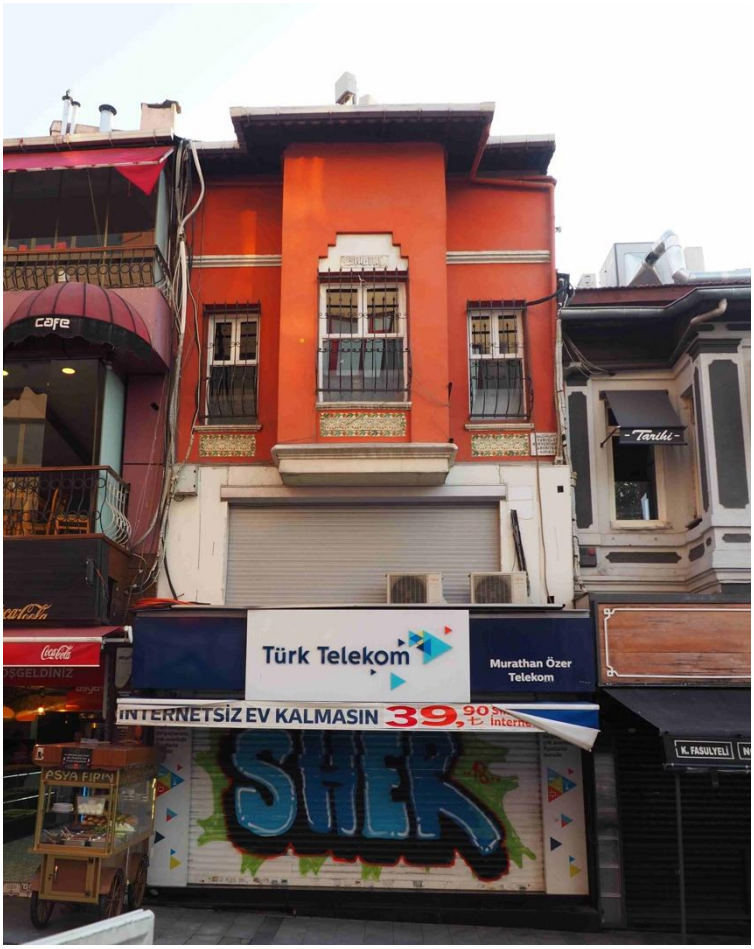

Fotoğraf 88. Hasfırın Caddesi, No: 6.

Fotoğraf 89. Evancelos N. Devedjiadis'in İmzası.

4.1.30. Georges Coulouthros

Rum asıllı mimar Georges Couluthros 1896–1922 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Mimarın, *Pervititch Haritası*'nda Cevza ve Hüseyin Ağa Kireçhanesi sokaklarının kesiştiği parselde "Geo Kulutros Apart" adıyla yer alan binada ikamet etmiş olması ihtimal dahilindedir.[300] Mimarın bürosu *Annuaire Oriental*'den edinilen bilgiye göre 1896 ve 1898 yıllarında Kireçhane Sokak No: 9'da (muhtemelen bahsi geçen Geo Kulutros Apart), 1904'te Alleon Sokak No: 20'de, 1905'te ise Erol Dernek Sokak Olivo Apartmanı No: 8'de yer almaktadır. 1912'den 1922'ye kadar ise Sofyalı Sokak No: 20'dedir.[301] Mimarın, 1911 yılında Gelenbevi İdadisi'nin inşaat müteahhitliğini yaptığı ilgili bir arşiv belgesinden anlaşılmaktadır. [302]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Deniz Palas.

Yapının Adresi: No: 191, Sadi Konuralp Caddesi, Evliya Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısının batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca metni "GEORGES COULOUTHROS ARCHİTECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Sadi Konuralp Caddesi, Meltem Sokak ve Hoşcan Çıkmazı'nın kesiştiği parselde yer alan bina, bodrum kat üzerinde 5 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Binanın girişi, Sadi Konuralp Caddesi cephesinin ortasında, basamakla çıkılan iki kat yüksekliğindeki basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kapının iki yanında yer alan volüt başlıklı sütunların üzeri kıvrımlı alınlıkla taçlanmıştır. Yapının fasatı olan Sadi Konuralp Caddesi'ne bakan cephesi, üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Zemin katın üstünde orta bölümde yer alan çifte konsollarla taşınan çıkma, bina sonuna kadar devam etmekte olup cephenin ana kütlesini teşkil

[300] İki sokağın kesiştiği parselde yer alan bina, bodrum kat üzerinde 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Binaya giriş, Cevza Sokağı cephesindeki dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Giriş cephesinin ana kütlesini, zemin kattan itibaren konsollarla taşınan çıkma oluşturmaktadır. Binanın daha alt kotta yer alan Hüseyin Ağa Kireçhane Sokağı cephesi daha sade bir anlayışa sahiptir. Yapının dördüncü katı sonraki dönemlerde eklenmiştir ve üslup olarak diğer katlardan farklıdır.

[301] *Annuaire Oriental*, 1896, s. 630; *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 437; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1068; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 792; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546.

[302] Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 190.

etmektedir. Çıkmanın yanlarında ise konsollarla taşınan dikdörtgen balkonlar bulunmaktadır. Binanın çıkmasının; birinci, ikinci ve üçüncü kat plasterlerle beş bölüme ayrılmıştır. Dikdörtgen açıklığa sahip birinci kat pencerelerinin altında dendanlı kartuşlardan oluşan şebekeler vardır. Bu katta orta bölümde yer alan üç pencerenin üstü, üçlü plasterle taşınan içi rozet ve dal kabartmalarıyla bezenmiş yuvarlak kemerli alınlıklarla taçlanmıştır. İkinci kat pencerelerinin üstünde bulunan dikdörtgen korniş, birinci kattaki alınlıkla benzer üsluptadır. İkinci katın doğu ve batı pencerelerinin ve üçüncü katın orta kısmındaki pencerelerinin altında yivli şebekeler bulunmaktadır. Üçüncü katın doğu ve batı köşesindeki pencereler yuvarlak kemerli forma sahiptir. Bu pencerelerin üstü, rozet ve Art Nouveau tarzda kabartmalarla süslenmiş ve yarıda kesilmiş basık kemerli alınlıkla taçlanmıştır. Üçüncü katın giriş aksı üzerindeki penceresinin iki yanında sarkıt ve kıvrımlardan oluşan madalyon yer almaktadır. Üçüncü kat cephe boyunca devam dörtgenlerden oluşan bordürün üstündeki silmeyle sonlanmaktadır. Dördüncü katın köşelerindeki basık kemerli pencerelerin üstünde, ortasında bitkisel kabartmalara yer verilen yarıda kesilmiş yuvarlak kemerli alınlık bulunmaktadır. Pencerelerin altlarında ise "C" ve "S" kıvrımlarından oluşan şebekeye yer verilmiştir. Kattaki diğer pencerelerin üstünde, ortasında madalyonda bulunan yuvarlak kemerli alınlık vardır. Bu alınlıklar, birbirleriyle birleştirilerek adeta dalgalı bir silme görünümü kazanmıştır. Beşinci kattaki dikdörtgen formlu pencerelerin üstünde üçgen alınlık yer almaktadıır. Doğu ve batı köşede yer alan pencerelerin bu alınlıkları, Barok tarzda vazo ve bitkisel kabartmalarla bezenmiştir. Binanın Meltem Sokak cephesi kademelendirilmiş üç bölümden oluşmaktadır. Bu cephedeki süsleme anlayışı, giriş cephesinde anlayışın tekrarı niteliğindedir. Binanın Hoşcan Çıkmazı cephesinde kayda değer bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Burada süsleme öğesi olarak, sadece pencere altlarında dendanlı kartuş şeklinde şebekelere yer verilmiştir.

Mimar, eklektik anlayış doğrultusunda biçimlendirdiği sahip Sadi Konuralp Caddesi ve Meltem Sokak cephelerinde Art Nouveau ve Neo-Klasik anlayışa sahip yapı elemanlarına yer vermiştir.[303]

[303] Ezgi Korkmaz, Meltem Vatan, "Retrofitting Deniz Palace Historic Building For Reusing", *International Journal of Electronics; Mechanical and Mechatronics Engineering*, C. II, S. 3 (2012), s. 272.

Fotoğraf 90. Deniz Palas.

Fotoğraf 91. Georges Coulouthros'un Deniz Palas'taki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kallavi Sokak, No: 2.

Yapının Adresi: No: 2, Kallavi Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının zemin katında, iki cephenin birleştiği köşede yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "GEORGES COULOUTHROS ARCHITECTE" şeklindedir. İmzadaki harflerin bir kısmı silinmiş vaziyettedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İstiklal Caddesi ile Kallavi Sokak'ın kesiştiği parselde yer alan bina 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Binanın beşinci katı sonraki dönemlerde eklenmiştir. İki cephesinde de bitişik nizamlı olan yapıya giriş, Kallavi Sokak cephesinde yer alan üçgen alınlıklı kapıdan sağlanmaktadır. Diğer katlardan daha yüksek tutulan zemin kat, iki cephede de volüt başlığa sahip plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Binanın fasadı İstiklal Caddesi cephesidir. Bu cephe zemin kattan itibaren iki bölümlü düzenlemeye sahiptir. Üst katlar, doğu tarafında ikili pencere düzenlemesinden oluşan eğimli çıkmadan, batı tarafında ise kıvrımlı konsollarla taşınan çifte balkondan oluşmaktadır. Cephe rüstik dokulu plasterlerle sınırlandırılmıştır. Plasterlerin başlıkları; birinci katta fleur-de-lis, ikinci katta karo, üçüncü katta çifte konsol, dördüncü katta ise üstü çiçekli vazo kabartmasıyla bezenmiştir. Ayrıca dördüncü kattaki plasterlerin alt kısmında da vazo bulunmaktadır. İstiklal Caddesi cephesinin birinci katındaki, pencere ve balkon söveleri rüstik kaplamaya sahiptir ve sövelerin üst kısmının ortasında "C" kıvrımlı konsol ve halkadan oluşan bir bezeme vardır. Altında dörtgen kabartmalı şebekeler bulunan pencerelerin üst kısmı, vazo ve kıvrımlı madalyondan oluşan taca sahiptir. Bu katta balkon kapısının üst kısmında etrafı yapraklarla bezenmiş vazo kabartması yer almaktadır. İkinci katta pencerelerin lentosu ve volüt biçimli yuvarlak kemerli alınlığı, kıvrımlarla bezenmiştir. İkinci katın balkon kapılarının üstünde ise etrafı yapraklarla bezeli insan başı kabartması vardır. Pencere ve balkon kapılarının üst kısmı, üçüncü katta kıvrım ve yapraklardan oluşan rozetle, dördüncü katta ise üç bölümlü rozetle bezenmiştir. Binanın Kallavi Sokak cephesi İstiklal Caddesi cephesine nazaran daha sade görünüme sahiptir. Cephe, üzerinde ikili pencerelere bulunan kademelendirilmiş iki çıkmadan oluşmaktadır. Plasterler ile bölümlere ayrılan cephede pencereler; birinci katta yuvarlak kemerli, ikinci katta üçgen, üçüncü katta ise dikdörtgen alınlıkla taçlanmıştır. Bina dördüncü kat

üzerindeki silmeyle sonlanmaktadır. Binanın cepheleri, Art Nouveau anlayışın ön planda olduğu eklektik üsluba sahiptir. Bu eklektik tasarımda Neo-Klasik ve Neo-Barok üslup bilhassa pencere alınlıklarda kendini göstermiştir.

Fotoğraf 92. Kallavi Sokak, No: 2.

Fotoğraf 93. Georges Coulouthros'un Kallavi Sokak, No: 2'deki İmzası.

4.1.31. Giulio Mongeri

Giulio Mongeri, İstanbul'a yerleşmiş İtalyan kökenli Luigi Mongeri ve İngiliz kökenli Tecla Taylor'un en küçük çocuğu olarak 1 Ağustos 1873 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Levanten aile, Luigi Mongeri'nin ölümü üzerine Milano'ya yerleşmiş ve Giulio Mongeri de bu vesileyle eğitim hayatının büyük bir kısmını İtalya'da geçirmiştir. Mongeri, Milano'da Il Parini okuluna başlamış, daha sonra Brera Güzel Sanatlar Akademisi'nden dersler almıştır. 1892'de kayıt yaptırdığı Mimarlık Yüksekokulu'ndan 1896 yılında mezun olmuştur.[304]

Gulio Mongeri, *Annuaire Oriental*'den tespit edebildiğimiz kadarıyla İstanbul'da 1901 yılından 1938 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Mimarın bürosu; 1901, 1902, 1903 tarihli yıllıklarda St Pierre Han'da 5 numaralı odada, 1904 tarihli yıllıkta ise aynı handa 7 numaralı odada yer almaktadır. Mongeri, 1905'te Perpignani, Langas ve De Nari ile ortaktır. Ortaklar, 1906'da işlerini büyütüp St. Pierre Han'da 3 numaradan 7 numaraya kadar dört odayı tutmuşlardır. 1909 yılından sonra Langas, Mongeri ve De Nari, St. Pierre Hanı'ndan ayrılıp Voyvoda Caddesi üzerindeki Assicurazioni Genarali Han'da ortak büro açmışlardır. 1912 ve 1913 tarihli yıllıklarda mimarların bürosu Assicurazioni Genarali Han'da 71 ve 77 numaralı odalarda gözükmektedir.[305] 1921 tarihli yıllıkta Langas, Mongeri ile birlikte tekrardan St. Pierre Hanı'na geçmiştir. Bu tarihli yıllıkta Mongeri 12 numaralı odadadır. 1922'de Langas ve Mongeri'nin aynı handa 2 ve 4 numaralı odalarda ortak olarak çalıştıkları bilinmektedir. 1922'den 1928'e kadar bürosu 4 numaralı ofiste bulunan Mongeri'nin, 1929 tarihli yıllıkta ofisi Aachen & Munich Han'da 4 ve 6 numaralı odalardadır. Mimar, 1930 yılından 1936 yılına kadar Galata Bozkurt Han'da, 1938 yılında ise Agopyan Han 1 numaradadır. 1938 tarihli yıllıkta mimarın bürosunun telefon numarasına da yer verilmiştir. O dönemde büronun telefon numarası "40236" şeklindedir.[306]

---

[304] Damla Çinici, *Türkiye Cumhuriyeti Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Mimar Giulio Mongeri: Bursa Çelik Palas Oteli ve Kaplıcası*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 11; Sedat Bornovalı, "Bir İtalyan Mimarın İlk Ankara Ziyareti, Giulio Mongeri – 1897", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, IV (2016), s. 132.

[305] *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 627; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800-801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800-801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; Şenyurt, *Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, s. 210; Akay, Ardıçoğlu, "İlk Mimarlık Bürolarının İzinde Erken Cumhuriyet Döneminin İş Merkezi Karaköy", s. 87.

[306] *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600; *Annuaire Oriental*, 1929, s. 1092; *Annuaire Oriental*, 1930, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1932, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1936, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1938, s. 565.

Mimarın tespit ettiğimiz imzalı yapısı dışında eserleri arasında Assicurazioni Genarali Han, Maçka İtalyan Sefareti, Haseki Hastanesi, Nurettin Bey Pavyonu, Taksim Cumhuriyet Anıtı Kaidesi, Ankara Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, Osmanlı Merkez Bankası Şubesi, İş Bankası Ulus Şubesi, Tekel Başmüdürlüğü ve Bursa Çelik Palas gösterilebilir.[307] Bahsi geçen yapılar dışında Mongeri, A. N. Perpignani ile birlikte İstiklal Caddesi'ndeki Karagözoğlu Apartmanı'nın da mimarlığını yapmıştır.[308] Sedad Hakkı Eldem, Arif Hikmet Koyunoğlu ve Şevki Balmumcu gibi önemli mimarların yetişmesinde katkısı bulunan Giulio Mongeri 30 Kasım 1951'de hayatını kaybetmiştir.[309]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Karaköy Palas.

Yapının Adresi: No: 4, Kemeraltı Caddesi, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "G. MONGERI ARCHIT…CTE", imzadaki "ARCHITECTE" ifadesindeki "E" harfi düşmüştür.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen binanın beşinci katı sonraki dönemlerde eklenmiştir. Binanın Kemeraltı Caddesi'ne bakan cephesinde üç kapısı bulunmaktadır. Binanın zemin kat ve asma katı, plasterlere oturan diş kesimli bordüre sahip yuvarlak kemerlerle bölümlere ayrılmıştır. Yapının cadde üzerindeki en batıda yer alan girişi kademelendirilmiş ve cepheden az da olsa ileri çıkartılmıştır. Bu girişte ve zemin katın batı köşesindeki plasterler dendanlı başlığa, diğer plasterler ise bitkisel kabartmalı başlığa sahiptir. Binanın zemin kat ve asma katını ayıran kemerlerin arasında çokgen kartuşlara ve kabaralara yer verilmiştir. Kemerlerin üstündeki dendanlı silmeyle birinci kata geçilmektedir. Cephede farklı bir tasarım olarak en batıda yer alan kapının bulunduğu kemerin üstünde dendanlı konsola oturan iki kat yüksekliğinde yarım daire planlı çıkma vardır. Yapının birinci, ikinci ve üçüncü katları bitkisel kabartmalı üç kat yüksekliğe sahip kademelendirilmiş plasterlerle

[307] Cengiz Can, *İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları*, İstanbul 1993.
[308] Karagözoğlu Apartmanı, 1923 sonrası inşa edildiği için üslup değerlendirilmesine alınmamıştır.
[309] Damla Çinici, *Türkiye Cumhuriyeti Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Mimar Giulio Mongeri: Bursa Çelik Palas Oteli ve Kaplıcası*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 16.

bölümlere ayrılmıştır. Birinci katta, geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmiş yatay silme cephe boyunca devam etmektedir. İkinci katın pencere altlarında dairevi oyma şebekeler vardır. Üçüncü katta ise konsollarla taşınan eşkenar dörtgen oymalı balkon şebekelerine yer verilmiştir. Bu balkonların, sadece çıkmanın üstündeki balkon yarım daire planlı, geri kalanı ise dikdörtgen planlıdır. Balkon kapılarının üstünde, plasterlerin başlığıyla aynı hizada dendanlı kabartmalar bulunmaktadır. Dördüncü katta ikiz pencerelerin altında diş kesimi bordür cephe boyunca dolaşmaktadır. İkiz pencerelerin ortasında ve yanlarında dairevi sütunçeler bulunmaktadır. Sütunçeler ve alt kattaki plasterlerle aynı aks üzerindeki dörtgen panolarda porfir mermer kullanılarak cephedeki tekdüze renk etkisi kırılmıştır. Bina konsollarla taşınan silmeyle sonlanmaktadır. Silmenin üzerinde plasterlerle aynı aks üzerinde babalara yer verilmiştir. Sonradan inşa edilen beşinci kat arka planda yer almaktadır.

Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın olduğu dönemde inşa edilen bina eklektik bir cephe düzenine sahiptir. Bina üzerinde Bizans ve Türk mimari unsularının yanı sıra Art Nouveau ve Neo-Klasik üslubun da izlerini taşımaktadır. Binanın tasarımında mimarın eğitim aldığı Kuzey İtalya'daki mimari anlayışının da etkisi vardır.[310]

[310] Ali Aktemur, Muhammet Arslan, "I. Ulusal Mimarlık Akımı ve İstanbul – Karaköy'deki Örnekleri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 16 (2006), s. 12-13.

Fotoğraf 94. Karaköy Palas.

Fotoğraf 95. Giulio Mongeri'nin İmzası.

4.1.32. G. J. Cornaro

Hakkında Venedikli olduğu dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan mimarın iki yapısı tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Meşrutiyet Caddesi, No: 11.

Yapının Adresi: Meşrutiyet Caddesi, No: 11, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın batı alt köşesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: İtalyanca imza metni "G. J. Cornaro Arch^{TO}" şeklindedir.

İmza Tarihi: 1902.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 5 katlı ve kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapının son iki katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir ve diğer katlara göre farklı üsluptadır. Yapıya giriş rüstik dokulu plasterle bölümlere ayrılmış zemin katın, ortasındaki kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahip yapının orta bölümünde çifte konsollara oturan çıkma, yan bölümlerde ise balkonlara yer verilmiştir. Yapının birinci kat köşeleri rüstik dokulu, üst katları ise üç kat yüksekliğindeki korint başlıklı yivli plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Pencere ve balkon kapıları birinci katta basık kemerli açıklığa, diğer katlarda ise dikdörtgen formlu açıklığa sahiptir. Çıkmanın birinci katındaki pencerelerin ortasında, altında zil şeklinde sarkıtı olan bitkisel taca sahip madalyon bulunmaktadır. İkinci kat pencereleri altında meander bordürü olan üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Üçüncü kat pencerelerinim üstünde dikdörtgen dar bir korniş vardur. Dördüncü katta çıkma üzerindeki pencerelerin ortasında, birinci kattaki madalyonla aynı aks üzerinde etrafı bitkisel bezeli yuvarlak madalyonlar yer almaktadır. Binanın pencere şebekelerinde geometrik oymalardan oluşan motiflerden oluşan süsleme vardır. Bina sırasıyla en altta meander, diş kesimi ve yumurta-ok motiflerinden oluşan bordür üstündeki konsolları oturan bir silmeyle sonlanmaktadır. Binanın cephe tasarımı ve süslemeleri Neo-Klasik üslup doğrultusunda biçimlenmiştir. Mimar bu üsluba ait öğeleri yapı üzerinde dengeli bir biçimde kullanmıştır.

Fotoğraf 96. Meşrutiyet Caddesi, No: 11.

Fotoğraf 97. G. J. Cornaro'nun Meşrutiyet Caddesi, No: 11'deki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yüksekaldırım Aşkenaz Sinagogu.

Yapının Adresi: Meşrutiyet Caddesi, No: 11, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu.

İmzanın Yapıdaki Yeri: İmzanın yeri tespit edilememiştir.

İmza Metni: Fransızca imza metni "G. J. CORNARO ARCHİTECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının Yüksekkaldırm Caddesi cephesi, sütunlar üzerinde yükselen madalyon tepeliğe sahip at nalı kemerler ile üç bölüme ayrılmıştır. Üç bölümlü düzenlemenin orta kısmı yan kısımlarından daha geniş tutulmuştur. Yapının birinci katındaki pencereler hafif sivri kemerli, ikinci katındakiler ise yuvarlak forma sahiptir. Daha geniş tutulan orta kısımda birinci kat pencereleri üçlü yapıdadır. İkinci katta yer alan yuvarlak kemerli pencere yan kısımlardakine nazaran daha geniş açıklığa sahiptir. Tekli pencere düzenlemelerinde oluşan yan kısımlara üst örtüsüyle kule görünümü kazandırılmıştır.

1900 yılında inşa edilen bitişik nizamlı inşa edilen yapı bazilikal plan şemaya sahiptir ve yüksek bir kubbeyle örtülüdür. Bu açıdan Avrupa'daki "Katedral Sinagoglar" akımının Türkiye'deki yansımasının başarılı bir örneğidir. Çok katlılıkla çözümlenen mekân düzenlemesine sahip sinagogun cephe anlayışı Oryantalist üsluptadır.[311]

[311] İnci Türkoğlu, "Haliç'in İki Yakasındaki Sinagoglar Üzerine Gözlemler", *Dünü Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri* (2003), s. 484.

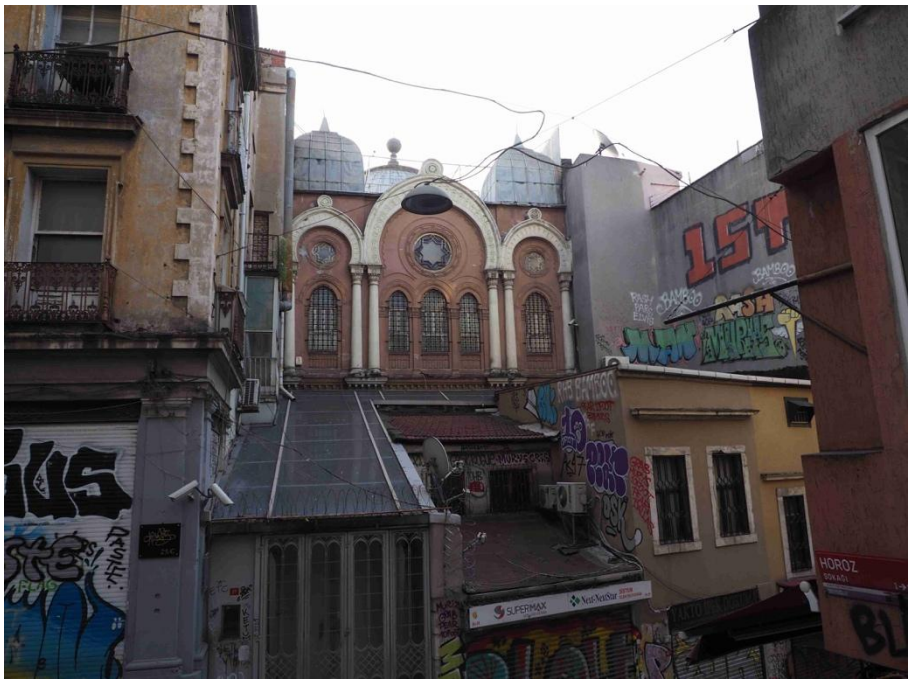

Fotoğraf 98. Yüksekaldırım Aşkenaz Sinagogu.

Fotoğraf 99. G. J. Cornaro'nun Yüksekaldırım Aşkenaz Sinagogu'ndaki İmzası, https://twitter.com/istmimarlari/status/1118525316224442374/photo/3 (22.06.2020)

4.1.33. Gr. Constantinides

Rum asıllı mimarın, *Annuaite Oriental*'de 1909 yılında etkinlik gösteren mimar "G. Constantinides" ile aynı kişi olma ihtimali vardır. G. Constantinides'in 1909 tarihindeki bürosu; Sinanlı Sokak, No: 7'dedir.[312] Ayrıca Beyoğlu, Çubukçu Çıkmazı'ndaki "Appartment G. Constantinidis & B. G. Papazoglou" adındaki No: 1'de[313] yer alan apartmanın bu mimara ait olması ihtimal dâhilindedir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Lakerdacı Sokak, No: 6.

Yapının Adresi: No: 6, Lakerdacı Sokak, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, girişin batı köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "GR. CONSTANTINIDES ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapının beşinci katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Yapıya giriş zemin katta yer alan basamakla çıkılan yuvarlak kemerli açıklığa sahip kapıdan sağlanmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın zemin katının üstünde, orta bölümünde çıkmaya yer verilmiştir. Çıkma, etrafı kıvrım ve yapraklarla bezenmiş istiridye kabartmasından oluşan üçgen formlu konsol üzerine oturmaktadır. Yapının zemin katındaki kapı ve pencere yuvarlak kemerli açıklığa sahiptir. Üst katlardaki pencereler ise dikdörtgen formludur. Birinci kat pencerelerinin üst köşesinde kabaralara oturan yuvarlak kemerli süslemelere yer verilmiştir. Çıkmadaki kabaraların altında yapraklarla bezenmiş madalyonlar ile hareketlendirilmiştir. İkinci kat pencerelerinin üst köşelerde kabaralarla sonlanan üç bölümlü dikdörtgen silme yer almaktadır. Üçüncü katta birinci katın, dördüncü katta ise ikinci katın süsleme anlayışı tekrarlanmıştır. Çıkmanın dördüncü kat penceresi, üstü dar tutulmuş üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Bina, dördüncü katın üstünde yer alan silmeyle sonlanmaktadır. Genel olarak sade bir cephe kurgusu ile tasarlanan binanın süsleme anlayışı eklektik anlayışa sahiptir. Bu eklektik üslup, Art Nouveau ve Neo-Klasik tarzda dekoratif unsurlara göre şekillenmiştir.

[312] *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049;
[313] Bu apartman Pervititch Haritası'nda "Constantinidi Apartmanı" olarak geçmektedir. Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 189.

Fotoğraf 100. Lakerdacı Sokak, No: 6.

Fotoğraf 101. Gr. Constantinides'in İmzası.

4.1.34. Guglielmo Semprini

İtalyan asıllı mimar Guglielmo Semprini, 1841 yılında Croce di Romanga'da doğmuştur. 1870 tarihli Beyoğlu Yangını sonrası İstanbul'a gelen Semprini, *Annuiare Oriental*'a göre 1885'ten 1914'e kadar etkinlik göstermiştir. Yıllık kayıtlarında tespit ettiğimiz kadarıyla Semprini'nin İstanbul'daki ilk bürosu Mezarlı Sokak'taki Maison Baoudoy diğer bir adıyla Pera Palas'tadır. Pera Palas'tan sonra, mimarın İstanbul'da faaliyet gösterdiği yıllarda bürosu Aynalıçeşme'de Sururi Caddesi'nde yer almaktadır. *Annuaire Oriental*'e göre bürosu 1889'dan 1903'e kadar Sururi Caddesi No: 3'te, 1905'ten 1913'e kadar ise aynı caddede No: 38'de gözükmektedir. 1904 tarihli yıllıkta mimarın bürosunun adresi "R. Sourrouri, 38 appart. Semprini. 3.P." şeklindedir. 1914 tarihli yıllık Semprini ile ilgi kaydına ulaştığımız son yıllıktır. Bu yıllıkta mimarın adresi, İstiklal Caddesi No: 431'dedir.[314]

G. Semprini ile aynı dönemde yaşamış Angiolo Mori, Semprini ile ilgi *"Pera'da her sokakta bir binası vardır"* şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Tespit ettiğimiz yapıları dışında, G. Semprini'nin Osmanlı yönetiminin talebiyle petrol ve gaz depoları inşaatı ile Kız Kulesi'nin onarımında görev aldığı bilinmektedir. Bunun dışında inşa faaliyetleri arasında Rus elçilik binasının yeniden düzenlenmesi, İstanbul'daki Alman Okulu ve Alman Hastanesi, Tarabya'daki Alman Elçiliği yazlık köşkleri, Feriköy Latin Katolik Mezarlığı cephesindeki mezarlığa gelir olması için dükkânlar, St. Georg (Sen Jorj) Hastanesi, Karaköy Alman Sinagogu, Bomonti'de İtalyan Salesiani Okulu, Saint Antoine Kilisesi gösterilebilir. İstiklal Caddesi üzerindeki Santa Maria Hanı ve Tepebaşı'ndaki Büyük Londra Oteli de Semprini'nin eserleri arasındadır.[315] Mimar, 1917 yılında Monte Colombo, Forli'de vefat etmiştir.[316]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Rossolimo Apartmanı (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü).

---

[314] 1904 tarihli yıllıkta yer alan mimarın kaydından hareketle mimarın bürosunun yerinin değişmemiş olması muhtemeldir. *Annuaire Oriental*, 1885, s. 301; *Annuaire Oriental*, 1889-1890, s. 395; *Annuaire Oriental*, 1892-1893, s. 458; *Annuaire Oriental*, 1893-1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1895, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1896, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1900 s. 632; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 800; Annuaire Oriental, 1904, s. 716; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1150; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; Annuaire Oriental, 1914, s. 777. Hasan Kuruyazıcı mimarın faaliyetlerinin 1915 yılına kadar sürdüğünü belirtmiştir. Bkz. Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 73.

[315] İbrahim Toroman, *İstanbul'un 100 Mimarı*, İstanbul'un Yüzleri Serisi 45, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2011, s. 57.

[316] Anglio Mori, Semprini ile ilgili ifadelerine *Gil Italiani a Constantinopoli* adlı kitabında yer vermiştir. Bkz. Alton, *XIX. Yüzyılda İtalyanların İstanbul'da Sanat Etkileri*, s. 35; Cengiz Can, "Semprini, Guglielmo", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, s. 14; Y. Salman, "Semprini, Guglielmo", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III, s. 1633. G. Semprini hayatı hakkında bkz. Can, *İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları*, s. 221. Mehmet Çağlayan Özkurt, "Sometimes Architect Sometimes Contractor: Guglielmo Semprini, and His Building in Beyoğlu", *New Horizons in Social, Human And Administrative Sciences* (2019), s. 209-233.

Yapının Adresi: No: 47, Meşrutiyet Caddesi, Tepebaşı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: İtalyanca imza metni "G. SEMPRINI ARCTO" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Eğimli bir parselde yer alan bina bodrum kat üzerinde 4 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Binaya giriş altı sütunla bölümlere ayrılan zemin katın doğusunda yer alan basamakla çıkılan kapıdan sağlanmaktadır. Zemin katı bölümlere ayıran bu sütunların arasında yuvarlak kemerli ve "S" kıvrımlı bitkisel kurdelelerden oluşan kabartmalara yer verilmiştir. Bina, zemin kattan itibaren çıkma ve yarım daire planlı balkonlardan oluşmak üzere iki bölümlü düzenlemeye sahiptir. Sütunların üzerinde yer alan konsollarla taşınan çıkma, balkon istikametine doğru genişlemektedir. Çıkma üzerindeki pencerelerin söveleri dışa taşkın olup "S" kıvrımlı konsolların üstünde; birinci ve üçüncü katlarda üçgen alınlık, ikinci katta ise dikdörtgen korniş vardır. Doğu tarafta balkonların olduğu kısım dörtlü iyon başlıklı sütunla bölümlenmiştir. Sütunların üzerinde birinci ve üçüncü katlarda fleur-de-lis, ikinci ve dördüncü katlarda ise meneviş motifinden oluşan silme bulunmaktadır. Kat ve pencere aralarında yatay silmelerle hareketlendirilen binanın köşeleri; birinci katta iyon başlıklı, üçüncü katta ise düz başlıklı plasterler ile sınırlanmıştır. Dördüncü kat pencerelerinin üstünde, cephe boyunca dolaşan, diş kesimi bordür yer almaktadır. Bina; bu bordürün üst kısmında, konsolların taşıdığı dar bir saçakla sonlanmaktadır. Binanın cephe kurgusu eklektik anlayış çerçevesinde biçimlendirilmiştir. Bu eklektik anlayışta üçgen alınlık, fleur-de-lis, meneviş silmeler, iyon sütun başlıkları gibi öğelerle Neo-Klasik üslup ağır basmaktadır.

Fotoğraf 102. Rossolimo Apartmanı (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü).

Fotoğraf 103. G. Semprini'nin Rossolimo Apartmanı'ndaki (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü) İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Büyük Londra Oteli (Grand Hotel de Londres).

Yapının Adresi: No: 53, Meşrutiyet Caddesi, Tepebaşı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: İtalyanca imza metni "G. SEMPRINI ARCHITETTO" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Meşrutiyet Caddesi ve Kallavi Sokak'ın kesiştiği parselde yer alan, bodrum kat üzerinde 5 katlı kâgir olarak inşa edilmiş bina bitişik nizamlıdır. Yapının en üst katında teras katı bulunmaktadır. Binanın Meşrutiyet Caddesi'ne bakan cephesinin zemin katı, yuvarlak kemerler ile üç bölüme ayrılmıştır. Katın orta kısmında; binaya girişi sağlayan basamakla çıkılan dikdörtgen formlu kapının önünde, kademeli frizle taçlanan yüksek kaideli iyon başlıklı iki sütun vardır.[317] Zemin katın üstündeki katlar üçüncü kata kadar çıkma şeklinde olup üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Yapının giriş aksı üzerinde balkonlara yer verilmiştir. Balkonların köşelerinde; birinci katta iyon başlıklı kare sütunlar, ikinci katta karyatitler ve üçüncü katta ise gülbezek motifli kare sütunlar bulunmaktadır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip balkonların kapı ve pencere açıklıkları; birinci ve ikinci katta yuvarlak kemerli, üçüncü ve dördüncü katlarda ise dikdörtgen formludur. Yan bölümler, birinci katta çifte konsolla sonlanan, üçüncü katta kompozit başlıklı, dördüncü katta ise kabarayla sonlanan plasterlerle sınırlanmıştır. Yan bölümlerdeki dikdörtgen formlu ikiz pencerelerin arasında; birinci katta volüt başlıklı, ikinci katta karyatit, üçüncü katta düz başlıklı dördüncü katta ise yivli gülbezek başlıklı plasterler vardır. Bu pencerelerin üst kısmında yer alan alınlıklar; birinci katta dikdörtgen, ikinci katta yuvarlak kemer üçüncü katta ise üçgen formludur. Otelin Kallavi Sokak cephesi, yuvarlak kemerli pencerelerden oluşan zemin katın üstünde konsollara oturan üç çıkmadan oluşmaktadır. Daha sade ve masif görünüme sahip bu cephede sadece yatay silmelere yer verilmiştir. Bina tüm cepheler boyunca devam eden konsollara oturan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Yapının gerek cephe tasarımı gerekse süsleme anlayışı Neo-Klasik anlayış doğrultusunda kurgulanmıştır. Mimar, bu anlayışa ait karyatit, iyon ve kompozit başlıklar ve alınlık gibi öğeleri sistemli bir biçimde kullanarak her katı farklı bir tasarımla ele almıştır. Bu üslup özelliklerinin yanı sıra Londra Oteli diğer bir adıyla

[317] Şirin Bayram, *Kapı / Giriş Mekanı, Anlam ve Tasarımı İçin Tipolojik Araştırma. 19. Yüzyıl Beyoğlu (Pera) Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 440.

Grand Hotel de Londres, İstanbul'da elektrik ve asansörün kullanıldığı ilk otel olma özelliğine sahiptir.[318]

[318] Çilli, *Tanzimat Sonrası Otel Mimarisi ve Pera Palas*, s. 28; Meryem Elif Çelebi, *İstanbul'un Tarihi Otelleri, (1840-1914) ve Koruma Kapsamında Galata ve Pera Otellerinin Değerlendirilmesi*, s. 422.

Fotoğraf 104. Büyük Londra Oteli (Grand Hotel de Londres).

Fotoğraf 105. G. Semprini'nin Büyük Londra Oteli'ndeki (Grand Hotel de Londres) İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Santa Maria Hanı ve Santa Maria Draperis Kilisesi.

Yapının Adresi: No: 215, Meşrutiyet Caddesi, Tepebaşı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının üçlü girişinin doğusunda yer alan yuvarlak kemerli kapının üstündedir.

İmza Metni: İtalyanca imza metni "G. SEMPRINI. ARCH^{TTO}" şeklindedir.[319]

İmza Tarihi: 1904.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapı; cadde istikametinde han, cadde kotunun altında ise kilise olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İki katlı kâgir olarak inşa edilmiş Santa Maria Hanı bitişik nizamlıdır. Yapının son iki katı sonraki dönemlerde eklenmiş olup binanın alt katlarından farklı bir üsluba sahiptir. Hana giriş, zemin katının orta kısmında yer alan korint başlıklı sütunlarla bölümlenmiş, kiliseye ait üçlü girişin doğusundaki dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Beş bölümlü düzenlemeye sahip binanın, zemin katı diğer katlardan daha yüksek tutulmuştur. Birinci katta üçlü giriş aksı üstündeki diş kesimi bordürle bezenmiş dikdörtgen alınlık, sütunlar ve konsollarla taşınmaktadır. Alınlığın orta kısmında, alt tarafında yarım kemerli niş içinde Meryem heykeli vardır. Alınlıkla aynı aks üzerinde, ikinci katta volüt başlıklı sütunlara yer verilmiştir. Binanın dikdörtgen formlu pencere ve balkon açıklıkları; birinci katta dörtgen, ikinci katta ise yarım daire formlu plasterlerle bölümlere ayrılmaktadır. Bina, altında diş kesimi bordür olan konsollara oturan silmeyle sona ermektedir. Binanın volüt ve korint başlıklı plasterleri, diş kesimi bordürler gibi unsurlardan oluşan cephesi Neo-Klasik anlayışa sahiptir.

İstiklal Caddesi'ndeki üçlü giriş kapısından aşağı kotta yer alan kiliseye merdivenlerden aşağıya inerek ulaşılmaktadır. Yapı, etrafındaki lojmanlarla İstiklal Caddesi üzerindeki Santa Maria Hanı'na bağlanmaktadır.[320]

Tek nefli bazilikal plana sahip kilisenin çapraz tonozla örtülü narteksi, dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü naosa açılmaktadır. [321] Doğu-batı ekseninde inşa edilen kilise iki katlı olarak tasarlanmıştır. Kilisenin yuvarlak kemer formlu giriş

[319] Haç şeklinde kartuşta yer alan yapının kitabesi Latince'dir. Bu kitabede yer alan mimar imzası ise İtalyanca'dır. Kitabenin tamamı, "D.O.M. BYZANTII. ABDVL. HAMID. HAN. II. VRBANIS. REBVS. PROEFECTO. RIDVAN PACHA. MINORITICA. MISSIONE MODERANTE. P. HADRİANO RIDLOFI. OPVS CVRANTE G. SEMPRINI. ARCH^{TTO}" şeklindedir.

[320] Akıncı, *Beyoğlu Yapılar, Mekanlar, İnsanlar*, s. 345-346.

[321] Sezayi Balcı, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesi Santa Maria Draperis*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 28.

kapısının etrafında, Neo-Gotik üslup doğrultusunda biçimlenmiş tepeliğinde haç bulunan sivri kemerli mermer çerçevesi vardır. Kesme taştan inşa edilmiş yapının pencereleri, birinci katta yuvarlak kemerli açıklığa, ikinci katta ise dikdörtgen açıklığa sahiptir. Birinci katta ayrıca giriş ile aynı aks üzerinde yuvarlak kemerli çerçeve içinde mozaikten yapılmış bir Meryem Ana kompozisyonu bulunmaktadır.[322]

[322] Akıncı, *a.g.e.*, s. 346; Balcı, *a.g.t.*, s. 28-30.

Fotoğraf 106. Santa Maria Hanı.

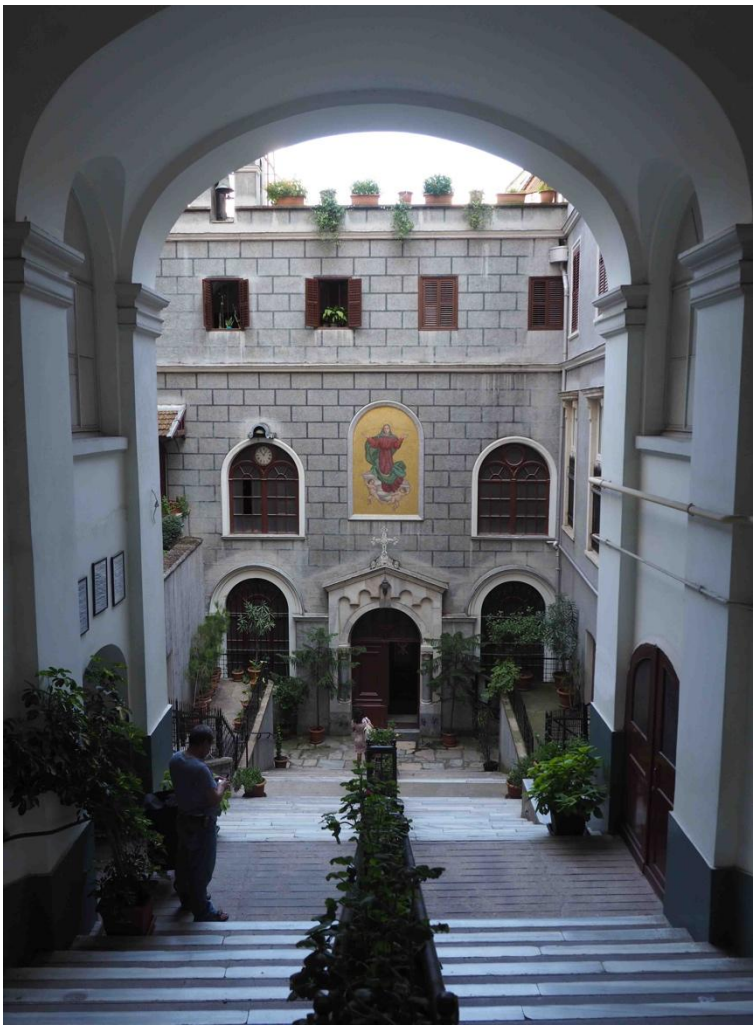

Fotoğraf 107. Santa Maria Draperis Kilisesi.

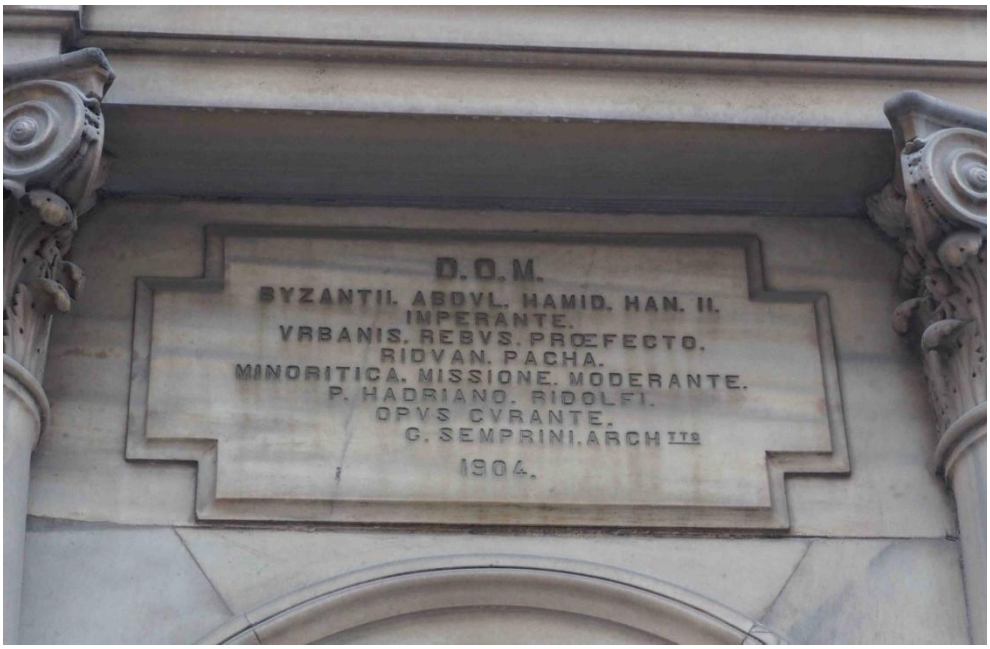

Fotoğraf 108. G. Semprini'nin Santa Maria Hanı ve Santa Maria Draperis Kilisesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Galip Dede Caddesi, No: 101.

Yapının Adresi: No: 101, Galip Dede Caddesi, Müeyyedzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu köşesindeki plasterde yer almaktadır.

İmza Metni: İmza eski fotoğrafından anlaşılabildiği kadar "G. SEMPRINI Arc…" şeklindedir.

İmza Tarihi: Binanın giriş kapısı üzerinde 1899, çıkmanın üzerinde İbrani Takvim'e göre 5660 tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina, bitişik nizamlıdır. Binaya giriş, zemin katın ortasında yer alan yuvarlak kemerli açıklığa sahip basamakla çıkılan kapıdan sağlanmaktadır. Rüstik dokuya sahip kemeri sütunlarla taşınmaktadır. Zemin katın köşeleri plasterler ile sınırlandırılmıştır. Bu plasterlerin üst kısmı ağzında halka olan aslan başı kabartmasıyla bezenmiştir. Köşelerinde rüstik dokulu plasterlerle sınırlanan bina üç bölümlü düzenlemeden oluşmaktadır. Zemin katın üstünde, kapıyla aynı aks üzerinde bitkisel dokulu konsollara oturan plasterlerle sınırlanan çıkma tüm katlarda devam etmektedir. Her katı yatay silmeyle ayrılan binada, her kat farklı cephe anlayışına sahiptir. Çıkma pencerelerinin üstünde; birinci katta kilit taşı dışa taşkın yuvarlak kemer, ikinci katta üçgen alınlık, üçüncü katta yuvarlak kemerli alınlık ve dördüncü katta dikdörtgen korniş bulunmaktadır. Yan bölümlerdeki pencerelerin üstünde ise birinci katta üçgen alınlık, ikinci katta yuvarlak kemerli alınlık, üçüncü ve dördüncü katlarda ise dikdörtgen korniş yer almaktadır. Bina konsollarla taşınan silmeyle sona ermektedir. Mimar, Neo-Klasik üsluba ait unsurları barındıran binada her katta farklı düzenlemeye yer vererek yapıda adeta Rönesans Mimarisi'ni yansıtmıştır. Binanın zemin katındaki aslan başı kabartmalarında ve bitkisel dokulu konsollarda kısmen de olsa Art Nouveau üslup etkilidir.

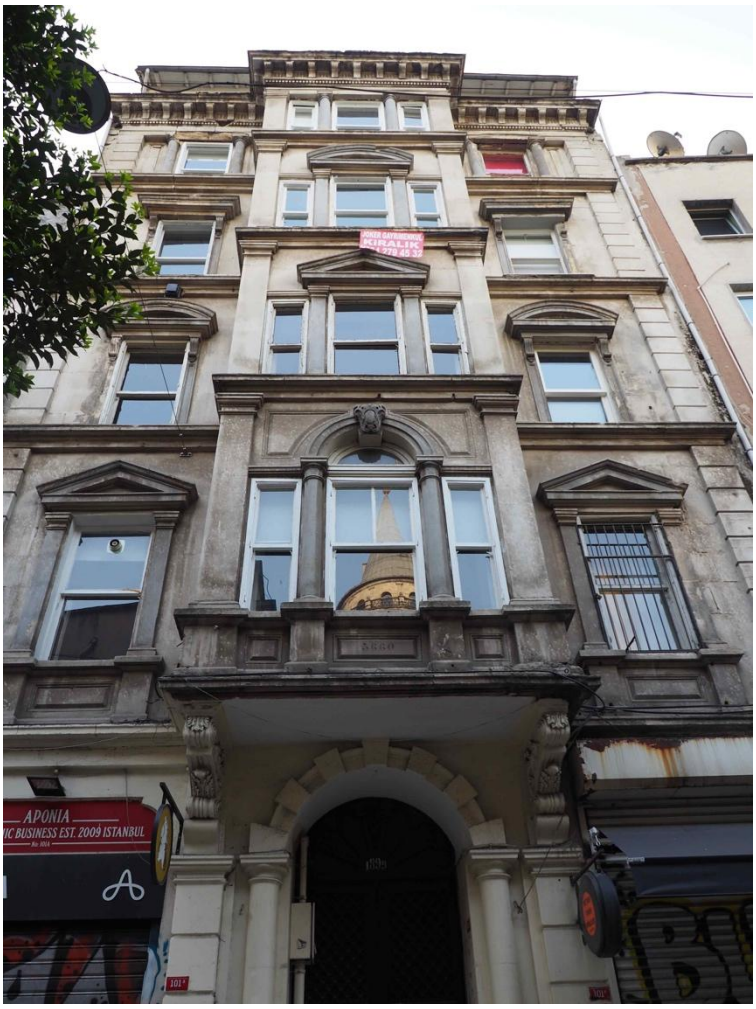

Fotoğraf 109. Galip Dede Caddesi, No: 101.

Fotoğraf 110. G. Semprini'nin Galip Dede Caddesi, No: 101'deki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Galip Dede Caddesi, No: 45.

Yapının Adresi: No: 45, Galip Dede Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu köşesindeki plasterde yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzasının eski görüntülerden hareketle "G. SEMPRINI…" olduğu tespit edilmiştir. İmzanın "G. SEMPRINI" ifadesinden sonraki bölümü, yapı restorasyonda olduğu için okunamamıştır.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Galip Dede Caddesi ile Balkon Çıkmazı'nın kesiştiği parselde yer alan bina, bodrum kat üzerinde 3 katlı olarak inşa edilmiştir. Binanın girişi Galip Dede Caddesi cephesinin ortasında yer alan dikdörtgen kapıdan sağlanmaktadır. Binanın iki cephesinde de her kat yatay silmeyle bölümlere ayrılmıştır. Binanın zemin katının üstündeki katlar beşli pencere düzenine sahiptir. Volüt başlıklı yivli plasterlerle üç bölüme ayrılmış yapının birinci katı, altta pencereler ve pencerelerin üstündeki şebekeli balkonlardan oluşmaktadır. Diğer katlardan daha yüksek tutulan birinci katın balkon bölümü asma kat olarak düzenlemiştir. Bu kattaki pencerelerin arasında volüt başlıklı plasterlere, balkonların arasında ise bitkisel motifli sarkıtlardan oluşan kabartmalara yer verilmiştir. İkinci kat pencerelerinin arasında düz başlıklı çifte plasterler bulunmaktadır. Katı sonlandıran silmenin altındaki diş kesimi bordür cepheye hareket kazandırmıştır. Üçüncü katta ise diğer katlardan farklı olarak pencereler basık kemerli açıklığa sahiptir. Yapının Balkon Çıkmazı cephesi üç bölümlü düzenlemeden oluşmakla birlikte burada balkon şebekelerinden başka herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Yapı, üçüncü katın üstünde yer alan düz bir silmeyle sonlanmaktadır. Binanın cephe anlayışı Neo-Klasik üsluba göre tasarlanmıştır. Volüt başlıklı plasterler, cephedeki pencere düzenlemeleri İtalyan mimarisine atıf yapmaktadır. Çalışmamız esnasında bina restorasyonda olduğundan ötürü, cepheleri tamamen kapatılmıştır. Yukarıda yer alan üslup özellikleri, yapının eski görüntüsünden hareketle değerlendirilmiştir.

Fotoğraf 111. Galip Dede Caddesi, No: 45 (Restorasyondan Önce).

(Mehmet Çağlayan Özkurt, "Sometimes Architect Sometimes Contractor: Guglielmo Semprini, and His Building in Beyoğlu", *New Horizons in Social, Human And Administrative Sciences,* (2019), s.227.)

Fotoğraf 112. G. Semprini'nin Galip Dede Caddesi, No: 45'teki İmzası (2014 Yılı).
(https://www.google.com/maps/@41.0270391,28.9744934,3a,15y,107.27h,112.67t/data=!3m6!1e1!3m4!1sNeElTWtV5oha8pxywYqN0A!2e0!7i13312!8i6656) (22.06.2020)

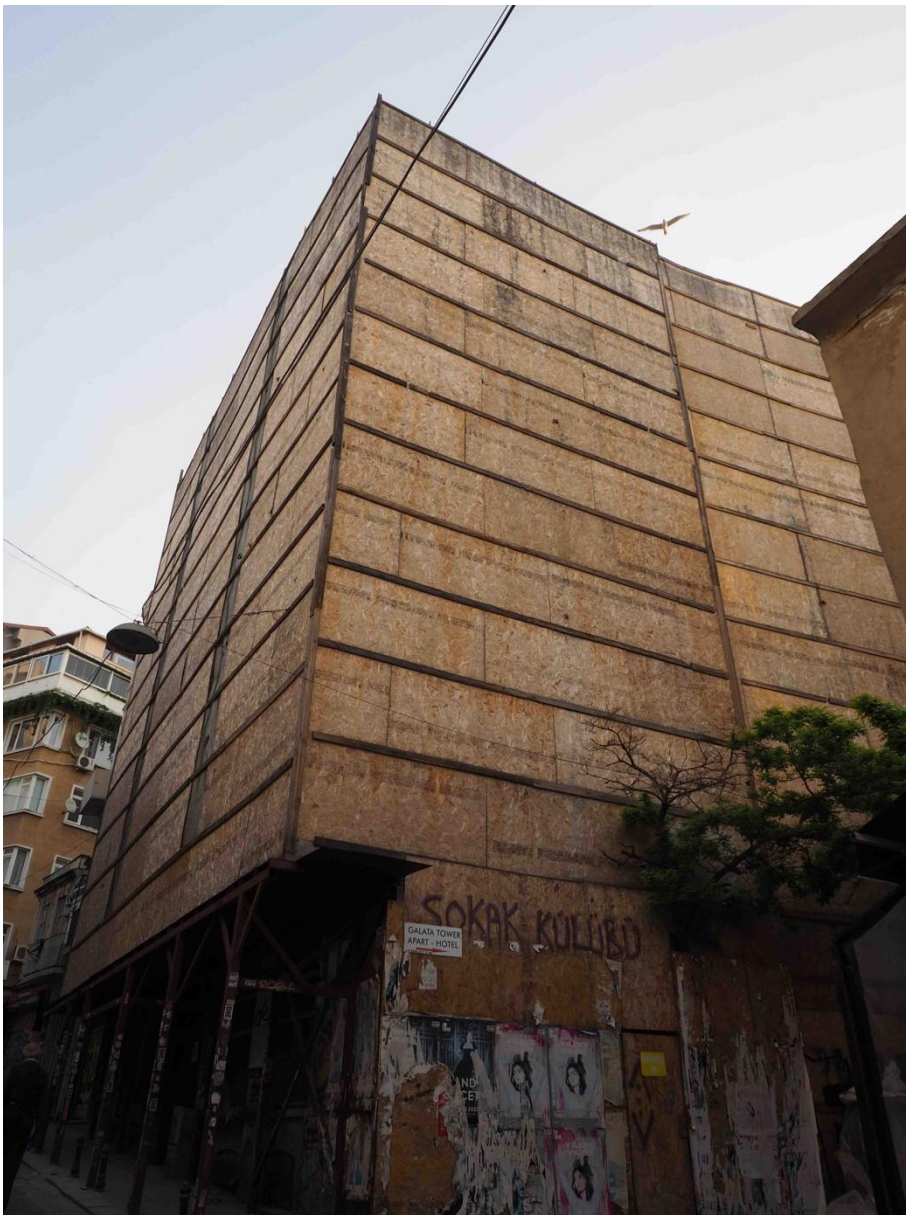

Fotoğraf 113. Galip Dede Caddesi, No: 45 (Günümüzdeki Durumu).

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ağaççileği Sokak, No: 2.

Yapının Adresi: No: 2, Ağaççileği Sokak, Kamer Hatun Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, Ağaç Çileği Sokak cephesinin zemin katının batı köşesindeki plasterde yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzası oldukça tahrip olmuş ve silinmiştir. İtalyanca imzada; harf izlerinden "G. SEMPRINI ARCHITETTO" ifadeleri anlaşılmaktadır.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ağaç Çileği, Lüle ve Çatıkkaş sokaklarının kesiştiği parselde yer alan bina, 4 katlı olarak inşa edilmiştir. Farklı üsluba sahip beşinci kat ise üstü kapalı teras olarak sonraki dönemlerde eklenmiştir. Binanın girişi, Ağaç Çileği Sokak cephesinin ortasında yer alan dikdörtgen açıklıktaki kapıdan sağlanmaktadır. Benzer tasarıma sahip Ağaç Çileği ve Lüle Sokak cephelerinin orta kısmı, zemin kattan itibaren çıkma şeklindedir. Üç bölümlü düzenlemeye sahip bu cephelerde, her kat yatay silmelerle bölümlere ayrılmış olup çıkma ve yan bölümlerin köşelerinde ise rüstik dokulu plasterlere yer verilmiştir. Mimar böylelikle katlarda yatay ve dikey hareket dengeli bir üslup oluşturmuştur. Çatıkkaş Sokak cephesi ise bu cephelere nazaran masif görünüme sahiptir. Bina, dördüncü katın üstünde yer alan konsollarla taşınan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Ağaç Çileği Sokak cephesinin batı köşesinin iç tarafındaki pencereler, bitişiğindeki yapıdan ötürü kapatılmış ve bu bölümdeki yatay silmeler yarıda kesilmiştir. Gözlemlerimizden hareketle bahsi geçen pencerelerin olduğu bölümün, yapının ilk inşa edilmiş halinde Lüle Sokak cephesiyle benzer anlayışta tasarlanmış olması muhtemeldir. Sade bir üslupla ele alınan yapıda fazla süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Günümüzde binanın sıvaları dökülmüş ve bazı bölümleri tahrip olmuştur.

Fotoğraf 114. Ağaççileği Sokak, No: 2.

Fotoğraf 115. G. Semprini'nin Ağaççileği Sokak, No: 2'deki İmzası.

4.1.35. Harilios Vladica

Rum asıllı mimar Harilios Vladica'nın adı, *Annuiare Oriental*'in 1922, 1927, 1928 ve 1929 tarihli yıllıklarında tespit edilmiştir. Bu tarihlerde mimarın bürosu Hava Sokak No: 11'de yer almaktadır.[323]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sultan Hamamı Caddesi, No: 13.

Yapının Adresi: No: 13, Sultan Hamamı Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katta, çıkmanın doğu köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Fransızca imza "CH. VLADICA ARCH^{TE} ١٣٣٠ ١٣٣٢ معمار ولادیقات" (Osmanlıca imza metni: Mimar Vladika 1330-1332) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada 1330 ve 1332 olmak üzere iki tarih vardır. Bu tarihlerden 1330 tarihinde Rumi Takvim, 1332 tarihinde Hicri Takvim esas alınmıştır. Bu tarihlerden hareketle imza tarihi M. 1914'tür.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 4 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapının zemin katında yer alan dükkânlar nedeniyle kat cephesinde süsleme unsurları maalesef anlaşılamamaktadır. Dört bölümlü düzenlemeye sahip binanın birinci katından itibaren çıkması bulunmaktadır. Birinci katta cephe boyunca kilit taşı kabartmalı şeklindeki dikdörtgen kemer dizisi taş kaplamalıdır. Bu kemer dizisi üzerinde dalga motifinden oluşan bir silmeye yer verilmiştir. İkinci kat pencerelerinin lentosu yumurta-ok motifli bordürle, üçüncü katta pencerelerinin lentosu ise bitkisel motiflerle bezenmiştir. Üçüncü kat pencerelerinin üstü meneviş motifiyle bezenmiş kabaralı konsollar tarafından taşınan kornişle taçlanmıştır. Bu pencerelerin altında ise dikdörtgen şebekeye yer verilmiştir. Yapı dördüncü kat pencereleri üzerinde yer alan ince bir konsol üzerinde bir saçakla sonlanmaktadır. Binada üçüncü katta iki sıra ve dördüncü katta bir sıra silme dizisi cephe boyunca dolaşarak yapıya yatay yönde hareket kazandırmıştır. Genel olarak yapının sade bir cephe anlayışı ve kurgusu vardır. Mimar; dalga, meneviş ve yumurta-ok motifli silmelerle yapının sade görüntüsüne Neo-Klasik üslubun izlerini katmıştır.

[323] *Annuaire Oriental*, 1922, s. 547; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600; *Annuaire Oriental*, 1929, s. 1092.

Fotoğraf 116. Sultan Hamamı Caddesi, No: 13.

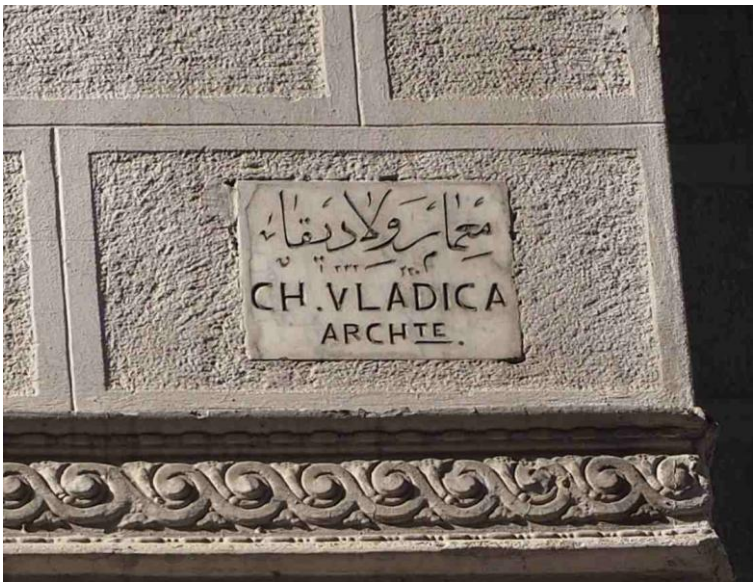

Fotoğraf 117. Harilios Vladica'nın Sultan Hamamı Caddesi, No: 13'teki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sofyalı Sokak, No: 14.

Yapının Adresi: No: 14, Sofyalı Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni; "…VLADICA ARCH^{TE}" şeklindedir. İmzanın orijinal hali "CH. VLADICA ARCH^{TE}" şeklinde olmakla birlikte, baştaki "CH." ifadesi tente demiri altında kalmıştır.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 2 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapının son katı sonraki dönemlerde inşa edilmiş olup alt katlardan farklı anlayıştadır. Binaya giriş; rüstik dokulu zemin katın batısında yer alan, basamakla çıkılan kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kattaki kapı ve pencere açıklıkları yuvarlak kemerli forma sahiptir. Zemin kattan itibaren, üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın orta bölümü konsollara oturan yer alan çıkma şeklindedir. Bina köşeleri, dikdörtgen kaideye oturan iki kat yüksekliğindeki bitkisel başlıklı rüstik dokulu plasterler ile sınırlanmıştır. Dikdörtgen forma sahip birinci ve ikinci kat pencereleri plasterler arasındadır. Birinci katta pencere şebekelerinde kare, ikinci katta ise dikdörtgen kabartmalara yer verilmiştir. Bina dar bir silmeyle sonlanmaktadır. Mimarın; yapıda yuvarlak kemer ve bitkisel bezemeli başlık gibi unsurlara yer vermesi kısmen de olsa Neo-Klasik üsluba atıf yapmaktadır.

Mimar bu binada olduğu gibi Sultan Hamamı Caddesi No: 13'teki binasını da yalın bir cephe kurgusuyla ele almıştır. Mimarın imzasına rastladığımız yapılarda cephe kurgusunda Neo-Klasik anlayışı tercih ettiğini görmekteyiz. Harilios Vladica; Sultan Hamamı Caddesi No: 13'teki imzasında Osmanlıca ve Fransızca karakterlere yer verirken bu yapıdaki imzasında sadece Fransızca karakterleri tercih etmiştir.

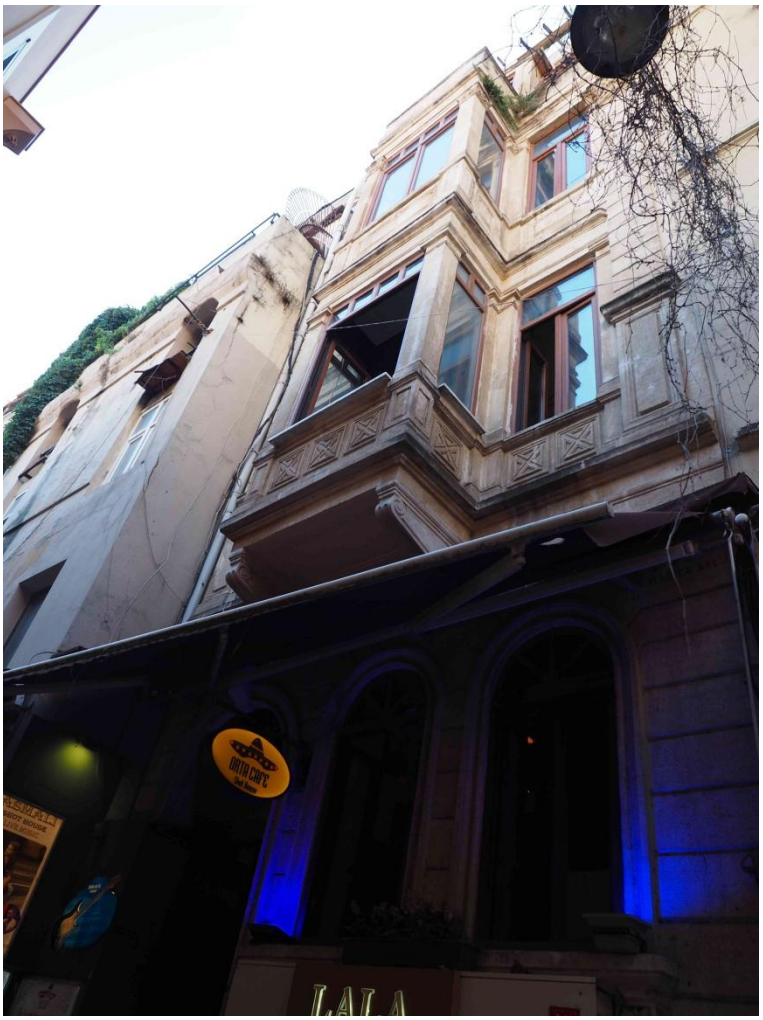

Fotoğraf 118. Sofyalı Sokak, No: 14.

Fotoğraf 119. Harilios Vladica'nın Sofyalı Sokak, No: 14'teki İmzası.

4.1.36. Ioannis Karagiannis

Rum asıllı mimarla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Gümrük Sokak, No: 4'teki yapıda ve Tahtakale Caddesi No: 18'deki Cedid Han'ın (Tahtakale Ticaret Merkezi Elektronikçiler Çarşısı) üzerinde yer alan sanatkâr imzalarının İoannis Karagiannis'e ait olduğu tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sıraselviler Caddesi, No: 47.

Yapının Adresi: No: 47**,** Sıraselviler Caddesi, Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "Ι. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (I. Karagiannis Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: Binanın zemin katında, çıkmanın oturduğu konsolun alt kısmında 1903 tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 3 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Binaya giriş, rüstik dokulu zemin katın doğusundaki kapıdan sağlanmaktadır. İki bölümlü zemin katın pencere şebekeleri ve üst köşeleri lale motifli kabartmayla bezenmiştir. Birinci ve ikinci katın ortasında yer alan çıkma, zemin katta yer alan istiridye ve akantus kabartmalarıyla bezenmiş bir konsola oturmaktadır. Zemin kattan itibaren üç bölümlemeye sahip yapının tüm pencereleri basık kemerli açıklığı sahiptir. Birinci, ikinci ve üçüncü kat pencerelerinin üst kısmında ikili sarkıt halinde kıvrımlı çiçekli kurdele kabartmalarına yer verilmiştir. Pencere altlarında ise dairevi bir çerçeve içinde çiçeklerle bezenmiş kıvrımlar oluşan kabartmalar vardır. Diğer katlardan farklı olarak ikinci katın pencere altlarında "S" kıvrımlı çerçeve içine alınmış yivli kabartmalar bulunmaktadır. Binanın cephesi ikinci kata kadar rüstik, üçüncü katta ise düz dokuya sahiptir. İkinci katın pencere üstü, yaprak ve dallardan oluşan silmeyle hareketlendirilmiştir. Çıkmanın bu katının üst kısmı, üçüncü katın balkon zeminini oluşturmaktadır. Binanın üçüncü katı kıvrımlı silmeyle sona ermektedir. Silme; köşelerde rozetli tepelikle, ortada ise bitkisel kabartmalarla bezenmiştir. Binanın cephe kurgusu Art Nouveau üslup doğrultusunda biçimlenmiştir. Mimar, caddeye bakan cephedeki her katın süsleme kurgusunda Art Nouveau'nun bitkisel unsurları ön plana çıkartılmıştır.

Fotoğraf 120. Sıraselviler Caddesi, No: 47.

Fotoğraf 121. Ioannis Karagiannis'in Sıraselviler Caddesi, No: 47'deki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Gümrük Sokak, No: 4.

Yapının Adresi: No: 4**,** Gümrük Sokak, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca imza metni "معمارقرذیانی" (Mimar Karazyani) şeklindedir. Yunanca imza metni tahrip olduğundan ötürü okunamamaktadır.

İmza Tarihi: Binanın zemin katında, çıkmanın oturduğu konsolun alt kısmında 1903 tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Zemin kat üzerinde 3 katlı inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Binaya giriş, iki katlı düzenlemeden oluşan zemin katın batısında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Rüstik dokuya sahip bina, zemin kattan itibaren ok motifli başlıklı plasterlerle üç bölümlü düzenlemeye ayrılmıştır. Üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın, orta bölümü konsollara oturan çıkma şeklindedir. Balkon ve pencere açıklıkları köşeli kemerli olup kemer iç yüzeyinde halat motifinde oluşan kabartmayla bezenmiştir. Birinci ve ikinci katın yan bölümlerinde konsollarla taşınan balkonlar vardır. Birinci katın ve ikinci kat pencerelerinin arasında karelerden oluşan kartuş bulunmaktadır. Pencere ve balkonları dikdörtgen bir bordür içinde olan yapının, ikinci katının pencere üstünde zikzak motifli yatay silme yer almaktadır. Bina kabuk motifli bir silmeyle sonlanmaktadır.

Gümrük Sokak No: 4'teki bina, hemen batısında yer alan No: 6'daki binayla aynı cephe düzenlemesine sahiptir. Üç bölümlü düzenlemeye sahip No: 6'daki binanın, diğer binadan farklı olarak orta bölümünde çıkması yoktur.

Fotoğraf 122. Gümrük Sokak, No: 4.

Fotoğraf 123. Ioannis Karagiannis'in Gümrük Sokak, No: 4'teki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Cedid Han (Tahtakale Ticaret Merkezi Elektronikçiler Çarşısı).

Yapının Adresi: No: 18, Tahtakale Caddesi, Rüstem Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca karakterler kullanılarak yazılan imza metni; "I. K. ΑΓΙΑΝΝΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (I. K. Agiannis Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: Binanın giriş kemeri üstündeki rozette H. 1312, (M. 1894-1895) tarihi yazmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 2 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapının üstündeki katlar sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Binaya giriş, zemin katın ortasında yer alan yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kapı kemerinin ortasında, tarih yazılı etrafı dallarla kaplı bir rozet ve bu rozetin iki yanında gülbezek motifi yer almaktadır. Üç bölümlü düzenlemeden oluşan binanın zemin kattan itibaren orta bölümü çıkma şeklindedir ve çıkma, girişin iki yanındaki konsollarla oturmaktadır. Zemin katın cephe düzenlemeleri buradaki dükkan tabelalarından dolayı anlaşılamamaktadır. Birinci ve ikinci kat köşelerindeki korint başlıklı yivli plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Plasterlerin yivli bölümünün altı ve birinci katın zemini dalga motifinde oluşan bir bordürle hareketlendirilmiştir. Birinci kat zeminindeki dalga motifli bordürün, yan bölümlerde yer alan kısmı tabela altında kalmıştır. Birinci ve ikinci katlardaki ikiz pencerelerin arasında konsollara oturan yivli kompozit başlıklı plaster bulunmaktadır. Çıkmanın yan bölümündeki pencerelerin üst kısmı rozetlerle bezenmiştir. Birinci katta yer alan ikiz pencerelerin alt tarafında dendanlı kartuştan oluşan şebeke, lentolarında ise orta kısmında rozetle ikiye ayrılmış meander bordürü bulunmaktadır. Bu bordürün üst kısmı ise üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Yan bölümlerdeki üçgen alınlığın ortası istiridye motifli rozete, alınlığın etrafı ise yaprak ve kıvrımlardan oluşan süslemeye sahiptir. Üçgen alınlığın ortasında ve köşelerinde istiridye motifli tepelikler vardır. Çıkmadaki alınlık diğer alınlıklardan farklı bir anlayışa sahiptir, alınlığın ortası yaprak ve kıvrımlarla oluşan kupa şeklinde bir tabak kabartmasıyla bezenmiştir. Tabak içinde natürmort resimleri anımsatan bir üslupta Barok tarzda meyve kabartmalarına yer verilmiştir. İkinci kat pencereleri üzerinde konsollara oturan dikdörtgen bir korniş bulunmaktadır. Bina, sırayla en altta meander,

ortada diş kesimi, en üstte ise yumurta-ok bezemeden oluşan bir silmeyle sonlanmaktadır. Binanın süsleme kurgusu eklektik üslup doğrultusunda biçimlenmiştir. Her katında farklı bir tasarıma yer verilen binada, Neo-Klasik ve Neo-Barok üslubun dekoratif unsurları sistematik bir biçimde yerleştirilmiştir. Binada sanatkâr imzasının bulunduğu kitabe üzerinden klima hortumları geçmektedir. Bunun yanı sıra dükkân tabelası imzayı kısmen de olsa arka planda bırakmaktadır.

Fotoğraf 124. Cedid Han (Tahtakale Ticaret Merkezi Elektronikçiler Çarşısı).

Fotoğraf 125. Ioannis Karagiannis'in Cedid Han'daki (Tahtakale Ticaret Merkezi Elektronikçiler Çarşısı) İmzası.

4.1.37. Isaac Nahoum

Hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamayan Musevi asıllı Isaac Nahoum 1912, 1913 ve 1914 yıllarında Alfredo Psalti ile ortak çalışmıştır. 1921 tarihinde mimarın bürosu, Maltezopoulos Han'da 16 ve 17 numaralı odalarda gözükmektedir. 1922 ve 1927 tarihli yıllıklardan anlaşıldığı kadarıyla Nahoum, Albert de Leon ile birlikte Karaköy Han ve Maltezopoulos Han'da 16 numaralı odada ortak olarak çalışmıştır. Mimarın bürosu, 1930 yılından 1936 yılına kadar Karaköy Palas'ın 6. katında, 12 numaradadır.[324] Çalışmamızda Isaac Nahoum'un Alfred Psalti ile birlikte inşa ettiği yalnızca bir yapıya ulaşılmıştır. Bu yapı Alfred Psalti alt başlığında verilmiştir.

[324] Isaac Nahoum ile aynı soyada sahip A. Nahoum adında bir mimar 1912 tarihli yıllıkta yer almaktadır. 1922 tarihli yıllıkta Isaac Nahoum ve Albert Nahoum yapı müteahhidi olarak gözükmektedir. *Annuaire Oriental*, 1912, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1930, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1932, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1936, s. 999.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bilgir Han.

Yapının Adresi: No: 4, Sofyalı Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "I. NAHOUM ET A. PSALTI ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş iki bölümlü düzenlemeye sahip zemin katın batısındaki basık kemerli açıklığı bulunan kapıdan sağlanmaktadır. Yapının beşinci katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Zemin kattan itibaren bina üç bölümlü düzenleme sahiptir. Orta bölümde çıkmaya yer verilmiş olup binanın yan bölümlerinde ise balkonlar bulunmaktadır. Yapının; zemin, birinci ve iki katları rüstik, diğer katlar ise düz dokuludur. Birinci katta çıkmadaki pencerenin üstünde, iki yanında sarkıtlarla aşağıya inen çiçeklerden oluşan kurdele kabartması bulunmaktadır. İkinci katta üstte ikili altta ise üçlü silme dizileri dolaşmaktadır. Üçüncü katta çıkma penceresinin altında Art Nouveau tarzda ve kıvrımlardan oluşan bir süsleme yer almaktadır. Bina, çıkma ve yan bölümlerde alt tarafta ince bir sarkıt olarak başlayan yukarı çıktıkça kalınlaşıp kıvrımlı bir yapıya dönüşen kabartmayla sonlanmaktadır. Binada sanatkârların imzasının olduğu bölüm arka planda kalmış ve silinmiş bir vaziyettedir. Ayrıca imzadaki harflerin bir kısmı yağmur tahliye borusu altında kalmıştır. Sade bir görünüme sahip yapı, Art Nouveau üslubun floral dekoratif unsurlarıyla bezenmiştir.

Fotoğraf 126. Bilgir Han.

Fotoğraf 127. Isaac Nahoum ve Alfred Psalti'nin İmzası.

4.1.38. Kemaleddin Bey

Kemaleddin Bey, 1870 yılında Acıbadem'de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini İbrahim Ağa Mektebi'nde alan Kemaleddin Bey, ailesinin 1880 yılında Girit'e taşınmasıyla eğitimine bir süre Girit'te devam etmiştir.[325] 1882 yılında İstanbul'a döndükten sonra Şemsü'l-Maarif ve Numune-i Terakki'de dersler almış 1887 yılında ise Hendese-i Mülkiye'ye girmiştir. Burada Prof. Kos, Prof. Forcheimer ve Prof. Jachmund gibi hocalardan mimari ve hidrolik dersleri almıştır. 1891 yılında okulu bitirip Prof. Jachmund'a asistan olan Kemaleddin Bey, bu sürede kendine ait özel bir büro da açmıştır. 1895 yılında hocasının da önerisiyle devlet tarafından Almanya'ya mimarlık bilgisini ilerletmesi için gönderilmiştir. Almanya'da 5 yıl kalmış, derslerin yanında çeşitli mimarların yanında çalışarak tecrübe kazanmıştır.[326]

1900'de yurda döndüğünde Mimar Kemaleddin Bey, Hendese-i Mülkiye'de bir süre hocalık yapmış ve 1901 yılında Harbiye Nezareti Ebniye-i Askeriye mimarlığı göreviyle vazifelendirilmiştir. Daha sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nde hocalık yapan Kemaleddin Bey 1909'da Evkaf Nazırı Hammade Paşa tarafından Evkaf Nezareti'nde vakıfların inşaat ve onarım müdürlüğüne atanmıştır. 1910 yılında Ürgüplü Hayri Efendi'nin evkaf nazırlığı döneminde Kemaleddin Bey, İnşaat ve Tamirat Hey'et-i Fenniyyesi kadrolarını genişleterek büyük bir mimarlık ve inşaat bürosu şeklinde çalışmasını sağlamıştır. [327]

1914'te ek olarak atandığı İstanbul Şehremaneti Heyet-i Fenniye Müşavirliği görevine 1919 yılına kadar devam etmiştir. 1919'da Evkaf Nazırı Vasfi Hoca tarafından bakanlıktaki işine son verilmiştir. Görevine son verildikten sonra kazancını Şehremaneti ve kendi atölyesinde yaptığı çalışmalarla sağlamıştır.[328]

1922 yılında Kudüs Müftüsü tarafından Mescid-i Aksa onarımı için Kudüs'e çağrılan Kemaleddin Bey, 1925 yılına kadar Kudüs'te kalmıştır. Buradaki çalışmaları sırasında Evkaf Nezareti'ndeki görevine tekrar tayin edildiyse de Kudüs'teki çalışmaları devam ettiği için görevine başlayamamıştır. 1925'te yurda döndüğünde Cumhuriyet'in merkezi olan Ankara'nın imar ve inşa faaliyetleri için Ankara'ya davet edilmiştir. 1925 yılında Ankara'da Evkaf Müdüriyyet-i Umûmiyyesi İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü'ne

[325] Yıldırım Yavuz, "Mimar Kemalettin Bey (1870-1927)", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi,* C. VII, S. 1, Ankara, 1981, s. 54.
[326] Yıldırım Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, s. 25
[327] Özkan Ertuğrul-Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Mimar Kemaleddin Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XXV, s. 230-231.
[328] Yavuz, *a.g.m.,* s. 65.

tayin edilen Kemaleddin Bey, 1926'da Maarif Sanâyi-i Nefîse Encümeni başkanlığına getirilmiştir.[329]

Kemaleddin Bey, 13 Temmuz 1927 tarihinde Ankara Palas'ın şantiyesinde yer alan evinde geçirdiği beyin kanaması sonucu vefat etmiştir. Cenazesi 16 Temmuz 1927'de İstanbul'a getirilerek ertesi günü Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda Nuhkuyusu yakınlarına defnedilmiştir. Mezarının yapımı uzun yıllar hizmet verdiği Vakıflar tarafından ihmal edilmiştir. Yol açma çalışmaları sırasında bir ara mezarının kaybolduğu zannedilse de Fazıl Ayanoğlu tarafından Beyazıt Camii haziresine taşındığı belirtilmiştir.[330] Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın ortaya çıkmasında önemli role sahip Kemaleddin Bey, bu üslupta Harikzedegan Katevleri, Dördüncü Vakıf Han ve Kamer Hatun Camii gibi pek çok yapının mimarlığını yapmıştır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ahmed Cevad Paşa Türbesi.

Yapının Adresi: Emir Buhari Sokak, Akşemseddin Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, taçkapı çıkıntısının kuzeybatı köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca imza metni "اثر معمار کمال‌الدّین و محمد فوزی" (Eser-i Mimar Kemaleddin ve Mehmed Fevzi) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1319 (M. 1901-1902).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Türbe, kare planlı kubbeyle örtülü türbe odası ve dikdörtgen giriş holünden olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kesme küfeki taşından inşa edilen yapının kubbe ve örtü sistemi kurşunla, taçkapı şeklindeki giriş bölümü mermerle kaplanmıştır. Türbe odası ve dikdörtgen giriş holü sivri kemerli üç açıklıkla birbirine bağlanmıştır. Yapının kubbesi beden duvarlarına bitişik sekizgen ayaklara oturan sivri kemerlerin üstündedir. Yapının dış cephesinde ise giriş cephesinin bezeme anlayışı diğer cephelere nazaran ön planda tutulmuştur. Sivri kemerli açıklığa sahip taçkapıyı taşıyan sütunlar mukarnas başlıklı olup kemer köşelerinde gülçelere yer verilmiştir. Taçkapının üstündeki düz üçgen alınlığın yüzeyi rûmî motifleri ve iki yanında bayraklar bulunan armayla bezenmiştir. Alınlığın altında yer alan saçaklarda Türk üçgeni ve stalaktit motifleri vardır. Giriş holünün dış köşeleri ise alt ve üst başları kum saati şeklinde sütunçeler ile hareketlendirilmiştir. Yapının

[329] Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, s. 32
[330] Ertuğrul-Çobanoğlu, "Mimar Kemaleddin Bey", s. 231.

tasarımında egemen üslup, Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'dır. Yapı, Mimar Kemaleddin'in tek imzalı yapısı olması açısından son derece önemle bir yere sahiptir.[331]

[331] Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, s. 171-172.

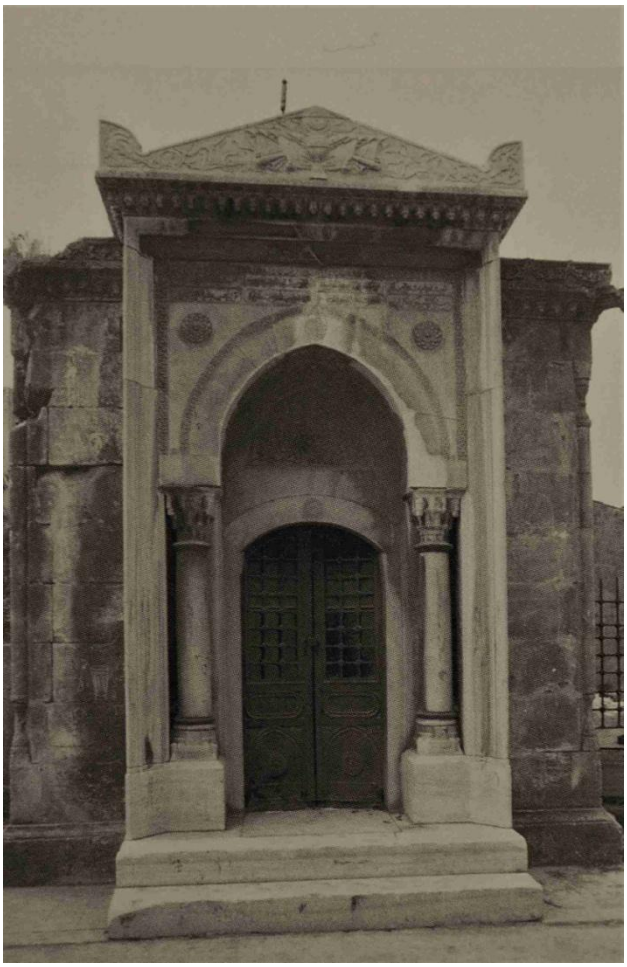

Fotoğraf 128. Ahmed Cevad Paşa Türbesi.

(Yıldırım Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, s. 172)

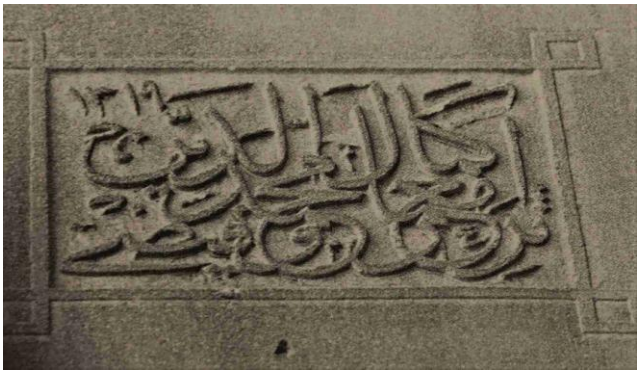

Fotoğraf 128. Kemaleddin Bey ve Fevzi Bey'in imzası.

(Yıldırım Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2009, s. 172)

4.1.39. Kosmas Karagiannis

Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Rum asıllı mimarın imzası saha çalışmamız sırasında sadece bir yapıda tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Mustafa Bey Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 15, Dünya Sağlık Sokak, İnönü Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, Dünya Sağlık Örgütü Sokak cephesinin zemin katının doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Yunanca imza metni "قوزماقرهكيانى معمار ΚΟΣΜΑΣ ΚΛΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤ…" (Osmanlıca imza metni: Kozma Karayani Mimar) şeklindedir. Yunanca imzanın bir bölümü tahrip olmuştur. Bu bölümdeki "ΩΝ" harfleri silinmiştir. İmzanın orijinal hali "ΚΟΣΜΑΣ ΚΛΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (Yunanca imza metninin orijinal hali: Kosmas Karagiannis Mimar) şeklinde olmalıdır.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Vakıf Çıkmazı, Dünya Sağlık ve Kutlu sokaklarının kesiştiği parselde yer alan bina, 5 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Tek yönden bitişik nizamlı olan binaya giriş, Dünya Sağlık Sokak cephesinin zemin katının orta kısmında bulunan plasterlerle sınırlanan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Bu cephe zemin kattan itibaren konsollara taşınan çıkma şeklindedir. Ahşap kaplamaya sahip üst katların batı tarafında balkonlara yer verilmiştir. Binanın giriş cephesinden farklı kotlarda yer alan Vakıf Çıkmazı ve Kutlu Sokak cepheleri kademeli bir yapıya sahiptir. Tuğla üstüne ahşap kaplamadan oluşan cephe tasarımına sahip yapıda, farklı yapı malzemeleri dengeli ve uyum içinde kullanılmıştır. Bina günümüzde harap durumda olup binanın restorasyonu yapılmaktadır.

Fotoğraf 130. Mustafa Bey Apartmanı.

Fotoğraf 131. Kosmas Karagiannis'in İmzası.

4.1.40. Leon Gurekian

Trabzon kökenli ve Trabzon'da ikamet eden Ermeni asıllı Hovhannes ve Prapion Yeremian çiftinin çocuğu olan Leon Gurekian 26 Nisan 1871'de İstanbul'da doğmuştur. Leon, öğrenim hayatının ilk evrelerini Trabzon'da geçirmiştir. 1888 yılında Collegio Moorat Raphael'den (Venedik Mıkhatarist Ermeni Koleji) mezun olmuştur. Ertesi yıl Roma'ya giden mimar, Regio Istituto Belle Arti Di Roma'ya kaydolmuştur. Buradaki öğrenimini tamamlayan Leon Gurekian, 1895 yılında mimari tasarım profesörü lisansını almıştır.[332] *Annuiare Oriental*'e göre mimar, İstanbul'da 1896-1909 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. Mimarın bürosu, 1896–1900 yılları arasında Kabristan Sokak No: 16'da, 1901-1902 yıllarında Çeçeyan Han 21 numaralı odada, 1903 ve 1904'te ise yine aynı handa 20-21 numaralı odalarda yer almaktadır. 1904 tarihli yıllıkta mühendis ve mimar olarak anılan Gurekian'ın Çeçeyan Han'ın dışında Diguer Beghtci Sokak No: 5'te de bürosu vardır. 1905 ve 1909 tarihli yıllıklarda mimarın büro adresi, Voyvoda Caddesi No: 67'de yer alan Agopyan Han'da (Ancien Baltazzi Han) 11 numaralı odada gözükmektedir.[333] Mimar, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra hayatının geri kalanını İtalya'da sürdürmüş ve 1950'de vefat etmiştir.[334]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Halaskargazi Caddesi, No: 108 (Maksud Şahbaz Evi).

Yapının Adresi: No: 108, Halaskargazi Caddesi, Meşrutiyet Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "L. GUREKIAN ARCHITECT…" şeklindedir. İmza kısmı biraz tahrip olmuştur. Harf çizgilerinden anlaşılacağı üzere son kelime "ARCHITECTE" olmalıdır.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

---

[332] Alyson Wharton-Durgaryan, " 'I Understood That He Is Entrusted to Serve Some Great Business Undertaking': Armenian Architects Reshaping the Ottoman East in Hamidian Era (1876-1909)", *Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond From the Fatimids to The Mughals* (2016), s. 130-131. Leon Gurekian 1901 yılında Mariamik Azarian ile evlenmiştir. Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, Aras Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 231.

[333] Mimarın, Roma Güzel Sanatlar Akademisi'nde profesör olduğu ve Roma'da eğitim aldığı 1901 tarihli yıllıkta "Professeur architecte diplômê de l'acadêmie de beaux arts de Rome et laurêat de l'Universitê des ingênieurs de Rome" ifadeleriyle belirtilmiştir. *Annuaire Oriental*, 1896, s. 630; *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1900 s. 631; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 507; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1006; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049.

[334] Alyson Wharton-Durgaryan, "Armenian Architectes 'Other' Revivalism", *Revival Memories, İdentities, Utopias, The Courtauld Institute of Art* (2015), s. 153.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde üç katlı kâgir olarak inşa edilen bina, doğu ve batı yönde bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş batı tarafındaki stilize edilmiş bitkisel başlıklı sütunlarla sınırlanan, kilit taşı kıvrımlı basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kapının üst tarafındaki pencerenin tepeliği, iki yanında yapraklar olan deniz kabuğu kabartmasından oluşmaktadır. Zemin kat, konsolların üstünde dişli içindeki bitki kabartmasıyla sonlanan rüstik kaplamalı plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Zemin katın kilit taşı taşkın yuvarlak kemerli pencereleri, iç yüzeyi dikdörtgen kartuş içindeki sekizgen motifleriyle süslü bir kemerin altındadır. Binanın cephesi, kapı aksı üzerinde tek bölümlü ve pencere aksı üzerinde üç bölümlü olarak kurgulanmıştır. Zemin katın pencere aksı üzerindeki bölümü, birinci ve ikinci katta çıkma şeklindedir. Bu çıkma orta kısımda makara şeklinde tasarlanan ve üzerinde ip kabartmasına yer verilen iki konsola oturmaktadır. Rüstik taş dokuya sahip birinci kat çıkmasının ortasındaki rozetle taçlanan pencerelerin üstü, "C" kıvrımlı konsola oturan yarıda kesilmiş bitkisel kıvrımlı üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Çıkmanın yan bölümlerindeki balkonlarını kapı açıklığı, üstü kademelendirilmiş kabartmadan oluşmuştur ve basık kemerlidir. Birinci kattaki balkonların ve çıkmadaki pencerenin alt bölümlerinde, ajur tekniğiyle yapılan ve stilize edilmiş bitkisel motiflerden oluşan şebekelere yer verilmiştir. Birinci katın kapı aksı üzerindeki basık kemerli balkon açıklığı, içinde bitkisel kurdele olan palmet motifini andıran "C" ve "S" kıvrımlarından oluşan rozetle taçlanmaktadır. Binanın üçüncü ve dördüncü katını üç bölüme ayıran plasterler, üçüncü katta başlayıp dördüncü katta sona ermektedir. Konsol üstünde bulunan plasterler, bitkisel motifli rozetlerle bezenmiştir. Pencere üstünde çiçek tepelikli rozet bulunan çıkmanın üçüncü katı, kıvrımlı silmeyle sonlanmaktadır.

Kapı aksı üzerinde balkona yer verilen üçüncü katın pencere ve kapılarının üst kısmı dikdörtgen silme ve diş kesimi bordürlerle hareketlendirilmiştir. Pencere aksı üzerindeki bölümü rüstik taş kaplamaya sahip dördüncü katın balkon zeminini, üçüncü kat çıkmasının tavanı oluşturmaktadır. Balkon kapısının üstü, diş kesimi konsollara oturan yarıda kesilmiş yarım kemer şeklinde ki alınlıkla taçlanmıştır. Kapı aksında ise kilit taşı dışa taşkın üst kısmında bitkisel kabartmaya sahip basık kemerli pencere bulunmaktadır. Dördüncü kat, konsollar tarafından taşınan, kapı ve pencere aksı üzerinde genişleyen, altında diş kesimi bir bordür olan dar bir saçakla sonlamaktadır. Parapetler bulunan saçağın üst kısmında, plasterlerin bulunduğu aks üzerinde babalar yer almaktadır. Binanın cephesi adeta heykel statüsünde sayılabilecek yüksek

kabartmalarla bezenmiştir. Art Nouveau tarzda inşa edilmiş binada, mimar her katı farklı anlayışta kurgulamış ve farklı şekillerde balkon tasarımına yer vererek özgün bir üslup ortaya koymuştur. Binanın tasarımı mimara atfedilen Gümüşsuyu Palas ile benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 132. Halaskargazi Caddesi, No: 108 (Maksud Şahbaz Evi).

Fotoğraf 133. Leon Gurekian'ın İmzası.

4.1.41. Markos G. Langas

Hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamayan Rum asıllı Markos G. Langas'ın bürosunun 1902 ile 1904 yılları arasında, St. Pierre Hanı 4 numaralı odada olduğu tespit edilmiştir. Mimarın, bahsi geçen bürosu dışında Pangaltı'da Digeur Beghtci Sokak No: 48'de bürosu vardır.[335] Langas, 1905'te Perpignani, Mongeri ve De Nari ile birlikte Mimar Aznavur'un bıraktığı 5 ve 6 nolu odalara taşınarak bürolarını birleştirmişlerdir. Belirtildiği üzere 1906'da işi büyütüp 3 numaradan 7'ye kadar dört odayı tutmuşlardır. 1909'dan sonra Langas, Mongeri ve De Nari, St. Pierre Hanı'ndan ayrılıp Voyvoda Caddesi üzerindeki Assicurazioni Genarali Han'da ortak büro açmışlardır. 1912 ve 1913 tarihli yıllıklarda mimarların bürosu Assicurazioni Genarali Han'da 71 ve 77 numaralı odalarda gözükmektedir.[336] Mimar, 1914'te Hastane Han (Büyük Balıklı Han veyahut Millet Han) 29 numaralı odadadır. 1921'de ise Langas Mongeri ile birlikte tekrardan St. Pierre Hanı'na geçmiştir. Bu tarihli yıllıkta Langas eski ofisinde, 4 numaralı odadadır. 1922 tarihli yıllıkta, Langas ve Mongeri aynı handa 2 ve 4 numaralı odalarda ortak çalışıyor olarak gözükmektedir.[337] Saha çalışmamız sırasında sadece Markos Langas imzalı 2 yapı tespit edilmiştir. Langas'ın A. N. Perpignani ile birlikte imzasının olduğu yapılar A. N. Perpignani alt başlığında verilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kalyoncu Kulluğu Caddesi, No: 9.

Yapının Adresi: No: 9, Kalyoncu Kulluğu Caddesi, Çukur Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "ΑΡΧΙΤΕΚΩΝ Μ. ΛΑΓΓΑΣ" (Markos Langas Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: Binanın zemin katının batı üst köşesinde 1892 tarihi yazılıdır.

---

[335] *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 580.

[336] *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800-801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; Şenyurt, *a.g.t.*, s. 210; Zafer Akay, Ahmet Ardıçoğlu, "İlk Mimarlık Bürolarının İzinde Erken Cumhuriyet Döneminin İş Merkezi Karaköy", *Mimarist*, S. 46 (2012), s. 87.

[337] *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546. M. Langas, Pera Rum Cemaati'ne ait inşaatlarda cemaat mimarı olarak da çalışmıştır. Bkz. Sula Bozis, *İstanbullu Rumlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 120.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 3 katlı kâgir olarak inşa edilen bina, bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, basamakla çıkılan yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Binanın, yuvarlak kemerli üçlü düzenlemeye sahip zemin katının üstünde, orta kısmında çifte konsollarla taşınan çıkması bulunmaktadır. Yapının birinci ve ikinci katı köşeleri plasterlerle sınırlanmıştır. Zemin katın üzerindeki katlarda, söveleri taşkın dikdörtgen formlu pencerelerin alt kısmında ve kat aralarında yer alan silmeler cepheye hareket kazandırmıştır. Üçüncü katta ise çıkma üzerinde balkona vardır. Yapı, bu katın üstündeki konsollarla taşınan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Binanın cephe tasarımı ve cephe süslemeleri tıpkı Karaköy PTT Binası'nda olduğu gibi sade bir anlayışa sahiptir.

Fotoğraf 134. Kalyoncu Kulluğu Caddesi, No: 9.

Fotoğraf 135. Markos. G. Langas'ın Kalyoncu Kulluğu Caddesi, No: 9'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Karaköy PTT Binası.

Yapının Adresi: No: 1, Dikişçi Sokak, Azapkapı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası**,** binanın batı tarafındaki kapısının üstünde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "ΜΑΡΚΟΣ ΛΑΓΓΑΣ ΑΡΧΙΤΕΚΩΝ 1920" (Markos Langas Mimar 1920) şeklindedir.

İmza Tarihi: 1920.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerine 4 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı müstakildir. Yapının sadece Dikişçi Sokak'ta yer alan girişin bulunduğu cephesinde pencerelere yer verilmiştir. Diğer cephe duvarları ise düz dokuya sahiptir. Rüstik kaplamaya sahip zemin katı diğer katlardan daha yüksek tutulmuş bina beş bölümlü düzenlemeye sahiptir. Mimar, cephede anlayışında kayda değer herhangi bir süsleme unsuruna yer vermemiştir.

Fotoğraf 136. Karaköy PTT Binası.

Fotoğraf 137. Markos. G. Langas'ın Karaköy PTT Binası'ndaki İmzası.

4.1.42. Mehmed Fevzi Bey

Hakkında detaylı bir bilgi bulunmayan Mehmed Fevzi Bey'in imzası Ahmed Cevad Paşa Türbesi'nde yer almaktadır. Mehmed Fevzi Bey bu yapınınınşasından sorumlu kalfa olabileceği gibi[338] "اثر معمار کمال‌الدّین و محمد فوزی" (Eser-i Mimar Kemaleddin ve Mehmed Fevzi) şeklindeki imzasından hareketle Mimar Kemaleddin'in yanında çalışmış bir mimar olması da ihtimal dahilindedir. Çalışmamızda, Mehmed Fevzi Bey'in Mimar Kemaleddin ile birlikte inşa ettiği yalnızca bir yapıya ulaşılmıştır. Bu yapı Mimar Kemaleddin alt başlığında verilmiştir.

[338] Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, s. 171.

4.1.43 Michail Giannoulidis

Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Rum asıllı mimarın imzası, saha çalışmamız sırasında sadece bir yapıda tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kiremit Caddesi, No: 57.

Yapının Adresi: No: 57, Kiremit Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, batı bloktaki binanın girişinin doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "ΜΙΧΑΗΛ ΓΙΑΝΝΟΥΛΙΔΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΩΝ 1905" (Michail Giannoulidis Mimar 1905) şeklindedir.

İmza Tarihi: 1905.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Aynı cephe anlayışına ve aynı üsluba sahip iki bloktan oluşan bina, zemin kat üzerinde 2 katlı ve kâgir olarak inşa edilmiştir. Tuğladan inşa edilmiş üç bölümlü düzenlemeye sahip ikiz binalara giriş, doğu köşelerinde yer alan basamakla çıkılan yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Yapıların sadece birinci katında çıkması vardır ve bu çıkma yanlarında gülbezek motifiyle bezenmiş konsollar ile taşınmaktadır. Tüm pencereleri basık kemerli olan binanın, pencere sövelerinin üstünde yapraklardan oluşan bir kabartmaya yer verilmiştir. Bu kabartmalar farklı üslupta rozetler ile taçlanmıştır. Birinci ve ikinci katlarda yer alan konsollara oturan ince plasterler korint başlığa sahiptir. Doğu taraftaki binanın özgün halinden farklı olarak balkonu cephe boyunca genişletilmiştir. Mimar, rozetler, korint başlıklar gibi unsurlarla cephe kurgusunda Neo-Klasik üslubu ön plana çıkarmıştır. İki blok halinde inşa edilmiş bu binalar genel olarak bakımsız bir vaziyettedir. Batı taraftaki bina metruk ve harap durumda kullanılamaz bir haldedir. Doğu taraftaki bina ise diğerine göre nispeten daha iyi durumdadır.

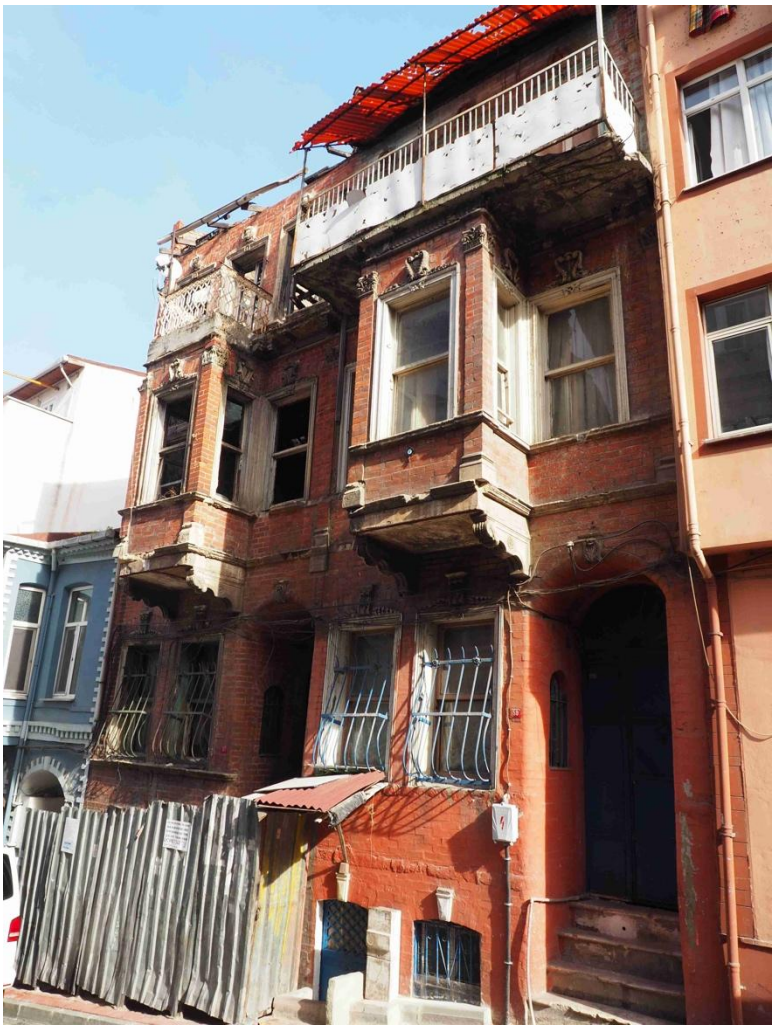

Fotoğraf 138. Kiremit Caddesi, No: 57.

Fotoğraf 139. Michail Giannoulidis'in İmzası.

4.1.44. Michel Nouridjan

Hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamauan Ermeni asıllı Michel Nouridjan (Nurican) Edhem Bey ile bir süre ortak olarak çalışmıştır. *Annuaire Oriental* kayıtlarından, tespit edebildiğimiz kadarıylai mimar 1922 yılından 1936 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Bu tarihlerde mimarın bürosu Bursa Sokak No: 18'de yer almaktadır.[339] Çalışmamızda Michel Nouridjan'ın Edhem Bey ile birlikte inşa ettiği yalnızca bir yapıya ulaşılmıştır. Bu yapı Edhem Eldem alt başlığında verilmiştir.

[339] *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; *Annuaire Oriental*, 1927 s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600; *Annuaire Oriental*, 1929, s. 1092; *Annuaire Oriental*, 1930, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1932, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1936, s. 999.

4.1.45. Nikolaos G. Parlos

Rum asıllı Nikolaos G. Parlos'un hakkında, Savva E. Tsilni, doktora tezinde İstanbul'da aktif olarak çalıştığından ve *Annuaire Oriental*'de 1910–1915 yılları arasında kayıtları olduğundan bahsetmiştir.[340] Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1912, 1913 ve 1914 tarihli yıllıklarda mimarın bürosu Hairie Sokak No: 3'te yer almaktadır.[341] Mimarın Kurtulu Spor Kulubü dışında başka bir yapısına rastlanmamıştır

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kurtuluş Spor Kulubü Binası.

Yapının Adresi: No: 36, Safa Meydanı Sokak, Yenişehir Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, bina girişinin doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Orijinal imza metninin büyük bir kısmı silinmiştir.[342] Çerçeve içindeki Yunanca imza metni "ΝΓ ΠΑΡΛΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (NG Parlos Mimar) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bahçe içinde yer alan bina, bodrum kat üzerinde tek katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Binaya giriş, basamakla çıkılan ön tarafında sütunlarla taşınan giriş sundurmasından sağlanmaktadır. Yapının girişinde yer alan sundurma üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Sundurmanın üstü beşik çatıyla örtülüdür ve tavanı ahşap kaplıdır. Yapının süslemeleri ve dekoratif öğeleri giriş cephesinde toplanmış olup diğer cephelerinde kayda değer herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Neo-Klasik anlayışta inşa edilen yapının giriş cephesi ve bilhassa sundurması Toskana dor düzeninin özelliklerini büyük ölçüde taşımaktadır.[343]

[340] Gizem Şenel, *Kurtuluş Spor Kulubü Yapısı (Tatavla İraklis Jimnastik Cemiyeti) Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 22-23; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 73.
[341] *Annuaire Oriental*, 1927, s. 648; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 653; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777.
[342] Şenel, *a.g.t.*, s. 22.
[343] Şenel, *a.g.t.*, s. 68.

Fotoğraf 140. Kurtuluş Spor Kulubü Binası.

(Gizem Şenel, (*Kurtuluş Spor Kulubü Yapısı (Tatavla İraklis Jimnastik Cemiyeti) Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 67.)

Fotoğraf 141. Nikolaos G. Parlos'un İmzası.

(Gizem Şenel, *Kurtuluş Spor Kulubü Yapısı (Tatavla İraklis Jimnastik Cemiyeti) Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 23.)

4.1.46. Odisseus Pouskoullou

Baba adı Apostolos olan Rum asıllı Odisesseus Pouskoullou (Püsküllü) 1903 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olmuştur.[344] Uzun bir süre Adamantides ile ortak olan Pouskoullou 1905 yılında Petsillas ve Henri Vuccino ile de Hastane Han 5 numaralı odada beraber çalışmıştır.[345] Bir süre sonra Atina'ya göç eden mimarın Atina'da da kendine ait mimarlık bürosu kurduğu bilinmektedir.[346] Mimara ait tespit edebildiğimiz tek imzalı yapı olan Beyoğlu Spor Kulubü olup bu yapı Viktor Petros Adamantides alt başlığında verilmiştir.

[344] Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 204.
[345] Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-2", s. 43.
[346] Şenyurt, *a.g.e.*, s. 204.

4.1.47. Periklis D. Fotaidis

Marmara Adaları'ndan İstanbul'a yerleşen bir Rum ailenin çocuğu olan Periklis Fotiadis, 1859'da İstanbul'da doğmuştur. Babası Dimitrios Fotiadis doktor, kardeşi Fotis Fotiadis ise doktor ve dilbilimcidir.[347] Sanayi-i Nefise Mektebi'ni bitiren Fotaidis, 1886 yılında mimar olarak çalışmaya başlamıştır.[348] *Anuuaire Oriental* kayıtlarına göre mimar 1898 ve 1905 tarihleri arasında göstermiştir. Mimarın bürosu 1898, 1900, 1901, 1902 ve 1903 yıllarında Faik Paşa Sokak Berberyan Apartmanı No: 13'te, 1904 ve 1905'te ise Berberyan Apartmanı No: 11 ve 13'te gözükmektedir.[349] Fotaidis'e atfedilen kamusal yapılar Yedikule'deki Panagia ve Marasleion Okulu, Galata Okulu, Balıklı Rum Hastanesi'nin bir bölümü, Kandilli Evgenidia Rum İlkokulu, Taksim Aya Triada Kilisesi'nin avlusunda yer alan Evgenidio Aşevi'dir. Fotaidis'in inşa ettiği apartmanlar; Mavrogordato, Baron Testa, Krepsi, İoannou Aslanidi, Seniye Hanım, Nikolaou Lala, Adelfon Konstantinidi ve P.D. Fotiodu'dur. Periklis Fotaidis, 1892'de Faik Paşa Sokak No: 13'te, 1913'te Cihangir'de Soğancı Sokağı No: 17'de bulunan Fotiadis Apartmanı'nda ve 1922'de ise Beyoğlu Hocazade Sokağı, No: 60'ta ikamet etmiştir. Ayrıca mimarın Büyükada'da yazlık bir evinin de olduğu bilinmektedir. 1924'te 65 yaşında Yunanistan'a göç eden mimar ilerlemiş yaşına rağmen Yunanistan Sağlık Bakanlığı'nın teknik ve inşaat biriminin başında görev almıştır. Bir başka kaynak ise Yunanistan'a 1925 yılında gittiğini nakletmektedir.[350] Görevdeyken birçok hastane projesine imzasına atan Fotaidis 1959 yılında[351], 100 yaşında vefat etmiştir.[352]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Zoğrafyon Rum Lisesi.

Yapının Adresi: No: 15, Turnacıbaşı Caddesi, Balat Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "ΝΕΡΙΚΑΗΣ Δ. ΦΘΤΙΑΔΗΕ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (Periklis D. Fotaidis Mimar) şeklindedir.

---

[347] Toraman, *İstanbul'un 100 Mimarı*, s. 72.

[348] Mimarın babası Dimitri Fotiadis İstanbul Rum Edebiyat Derneği'nin üyesi olan faal bir kişi olmuştur. Periklis'in erkek kardeşi Foti Fotiadis de İstanbul'da mimar olarak çalışmıştır. Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 84-85; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 178.

[349] *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1900 s. 631; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 650; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 799; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 484; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1096.

[350] *İstanbul'un 100 Mimarı*, İstanbul'un Yüzleri Serisi 45, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2011, s. 73.

[351] 1960 yılında vefat ettiğini yazan bir kaynak da mevcuttur. Toraman, *İstanbul'un 100 Mimarı*, s. 72.

[352] Şenyurt, 1800 – *1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 86–88; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 180-181; Bozis, *İstanbullu Rumlar*, s. 120-121. Fotaidis, Pera Rum Cemaati'ne ait inşaatlarda cemaat mimarı olarak da çalışmıştır. Bkz. Bozis, *İstanbullu Rumlar*, s. 120.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 2 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Binanın sıvayla yapılmış Turnacıbaşı Sokak'taki cephesinin; bodrum katı mermer kaplamaya, zemin katı ise rüstik dokuya sahiptir. Cephenin üst katlarının duvar dokusu kesme taş görünümündedir. Binanın giriş bölümü, iki sütunla bölümlere ayrılmış üçlü açıklığa sahiptir. Bu iki sütunun üst kısmı üçgen alınlıkla taçlanmıştır. Yapının girişinin her iki yanında okulun sembolü olan sfenks kabartmasına yer verilmiştir. Zemin kat pencereleri düz başlıklı plasterlerle, birinci kat pencereleri ise korint başlıklı plasterler ile sınırlanmaktadır. Birinci kat pencerelerinin üstünde üçgen alınlığa altında ise dikdörtgen şebekelere yer verilmiştir. İkinci kat pencerelerinin söveleri dışa taşkın olup üstünde "S" kıvrımlı bir konsola oturan korniş bulunmaktadır. Yapının ikinci katı alt tarafta diş kesimi, üst tarafta ise yumurta-ok motifli silmeyle sonlanmaktadır. Mimar, binanın cephe kurgusunu ve süslemelerini Neo-Klasik üslup çerçevesinde tasarlamıştır. Bu üslup doğrultusunda biçimlenin bina, sütunlarla taşınan üçgen alınlıklı girişi, korint başlıklı plasterleri, rüstik kaplamaları ve cephe tasarımıyla adeta Rönesans mimarisine atıf yapmaktadır. Binanın 1962 yılında kapsamlı bir biçimde restorasyonu yapılmış ve bu dönemde binaya bir asma kat ilave edilmiştir.[353]

[353] Karslı, *İstanbul'da Rum Liseleri ve Ioakımıon Rum Kız Lisesi Restorasyon Projesi*, s. 40.

Fotoğraf 142. Zoğrafyon Rum Lisesi.

Fotoğraf 143. Periklis D. Fotaidis'in İmzası.

4.1.48. Salvatore Fleri

Hakkında İtalyan asıllı olmasının dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan mimarın imzası, saha çalışmamız sırasında sadece bir yapıda tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Galata Kulesi Sokak, No: 9.

Yapının Adresi: No: 9, Galata Kulesi Sokak, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının Galata Kulesi Sokak cephesinin birinci katının ortasında yer almaktadır.

İmza Metni: "SALVATORE FLERI 1872".

İmza Tarihi: 1872.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Galata Kulesi ve Bereketzade Camii Sokaklarının kesiştiği parselde yer alan bina 3 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. İki kanatlı olarak inşa edilen bina Galata Kulesi Sokak'ta bir, Bereketzade Camii Sokak'ta iki bloktan oluşmaktadır. Binadaki bloklara giriş, kilit taşı dışa taşkın basık kemerli açıklık içindeki basamakla çıkılan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Binanın tek bloktan oluşan Galata Kulesi Sokak cephesinde, dörtlü bölümlü düzenlemeye sahip katlar silmeler ile ayrılmıştır. Cephenin doğusunda yer alan dikdörtgen formlu balkonlar yapının Bereketzade Camii Sokak'taki batısında yer alan bloğuna aittir. Binanın, Bereketzade Cami Sokak cephesindeki blokların cephe anlayışı, Galata Kulesi Sokak'taki cephesiyle benzer niteliktedir. Farklı olarak bu cephede balkona yer verilmemiştir. Cephenin batı tarafındaki bloğunun birinci katında konsollara taşınan tek katlı çıkması, cephenin durağan görüntüsüne hareket kazandırmıştır. Çıkmada bezeme anlayışı olarak; pencerelerin, alt kısmında kıvrımlı bitkisel kabartmalı şebekelere, köşelerinde ise volüt başlıklı plasterlere yer verilmiştir. Bina iki cephede de altında diş kesimi bordür olan konsollarla taşınan silmeyle sonlanmaktadır. L şeklinde bir düzene sahip üç bloktan oluşan binanın cepheleri sade bir görünüme sahiptir. Mimar, cephelerdeki bu görünümü çıkma ve balkonlarla hareketlendirmiş ve yapıda Neo-Klasik tarzda unsurlara yer vermiştir. Bina sonraki dönemlerde inşa edilen üst kat ve çıkmanın üzerindeki balkon, binanın üslup bütünlüğünü kısmen de olsa bozmuştur.

Fotoğraf 144. Galata Kulesi Sokak, No: 9.

Fotoğraf 145. Salvatore Fleri'nin İmzası.

4.1.49. Sarkis Tachdjian

Ermeni asıllı mimar Sarkis Tachdjian ismi, *Annuiare Oriental*'in 1913, 1914, 1921 ve 1922 tarihli yıllıklarında tespit edilmiştir.[354] Bürosu, 1913 tarihli yıllıkta Peşkirci Sokak No: 38'dedir. 1914 tarihli yıllıkta ise yine aynı adreste ofisi olan mimarın ayrıca Tatavla (Kurtuluş) Caddesi No: 40'ta da ofisi vardır. Tachdjian, 1921'de Tarlabaşı Caddesi No: 139ve 1922'de ise yine aynı caddede No: 129 adresindedir. 1889'dan 1912'ye kadar olan yıllıklarda, Peşkirci Sokak No: 38'de "Israel Tachdjian" gözükmektedir. Bahsi geçen Israel Tachdjian'ın, Sarkis Tachdjian ile akraba olması kuvvetle muhtemeldir. [355]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Anadolu Han.

Yapının Adresi: No: 6, Arpacılar Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının Arpacılar Caddesi cephesinin zemin katının batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "S. TACHDJIAN ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Arpacılar Caddesi ile Yalı köşkü Caddesi'nin kesiştiği parselde yer alan yapı 5 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Yapıya giriş kabaralı plasterlerle bölümlere ayrılan zemin katın, Arpacılar Caddesi'ne bakan cephesinin batı köşesinde yer alan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Binanın Arpacılar ve Yalı Köşkü caddelerine bakan cepheleri, birinci kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahiptir ve bu cephelerin orta bölümleri çıkma şeklindedir. Kömürcü Bekir Sokağı'na bakan cephesi ise birinci kattan itibaren iki bölümlü düzenlemeden oluşmaktadır. Ayrıca Arpacılar ve Yalı Köşkü caddelerinin kesiştiği köşede de tek bölümlü düzenlemeye sahip köşe cephesi vardır. Binanın birinci kat pencere açıklıkları hafif sivri kemerlidir ve bu hafif sivri kemerlerin üst kısmı kabartma şeklinde yapılmış, üzengi noktalarının altı kısmı ise istiridye/deniz kabuğu motifli kabartmalarla bezenmiştir. Binanın birinci kat pencereleri hafif sivri kemerli, ikinci kat pencereleri

[354] *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 547; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 73.

[355] *Annuaire Oriental*, 1889-1890, s. 395; Annuaire Oriental, 1891, s. 458; *Annuaire Oriental*, 1892-1893, s. 458; *Annuaire Oriental*, 1893-1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1894, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1895, s. 506; *Annuaire Oriental*, 1896, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1900, s. 632; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 735; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1139; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 547.

dikdörtgen formlu, üçüncü kat pencereleri basık kemerli, dördüncü kat pencereleri hafif sivri kemerli ve beşinci kat pencereleri ise dikdörtgen formludur. Konsollarla desteklenen çıkmanın ikinci katında, pencere altlarında dikdörtgen kabartmalı şebekelere yer verilmiştir. Çıkmanın üçüncü katında ise pencerelerin üstünde ise dikdörtgen kornişler vardır. Tüm cephelerde zemin katında süsleme programı dükkan tabelalarından ve fiziki şartlardan dolayı anlaşılamamaktadır. Binanın, Kömürcü Bekir Sokak cephesinde sonraki dönemlerde değişikliğe uğrayarak kapatılmış bir kapısı olması ihtimal dahilindedir. Yapının cephe anlayışı genel ölçüde Birinci Ulusal Mimarlık Akımı doğrultusunda şekillenmiştir.

Fotoğraf 146. Anadolu Han.

Fotoğraf 147. S. Tachdjian'ın Anadolu Han'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Erzurum Han.

Yapının Adresi: No: 20A, Büyük Postane Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, bina girişinin doğu ve batı üst köşelerinde yer almaktadır.

İmza Metni: Bina girişinin doğu üst köşesinde imza metni Osmanlıca, batı üst köşesindeki imza metni ise Fransızca'dır. Batı üst köşesinde yer alan imza metni "S. TACHDJIAN Archıtecte" şeklindedir. Doğu üst köşesinde Osmanlıca imza metninde ise sadece "…معمار" (Mimar) ifadesi okunabilmektedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Büyük Postane Caddesi ve Vedat Tek Sokağı'nın kesiştiği üçgen parselde yer alan bina, bodrum kat üzerinde kâgir olarak inşa edilmiş olup doğu ve batı yönde bitişik nizamlıdır. Binanın; Büyük Postane Caddesi ve Vedat Tek Sokağı'nın kesiştiği kısımda, giriş ve üstünde balkonlardan oluşan bir köşe cephesi yer almaktadır. Binanın rüstik kaplamalı zemin katı diğer katlardan daha yüksek tutulmuştur. Girişin yer aldığı köşe cephenin yanındaki cepheler, zemin kattan itibaren kenger yapraklı konsola oturan çıkma şeklindedir. Aynı üslupta süsleme anlayışına sahip bu cepheler rüstik kaplamalı plasterlerle sınırlandırılmış olup iki bölümlü düzenlemeye sahiptir. Cephelerdeki birinci, ikinci ve üçüncü kat pencerelerinin söveleri dışa taşkındır. Birinci kat pencerelerinin, alt kısmında üçlü çiçek ve yivlerden oluşan kabartmaya, üst kısmında ise basık kemerli bir kartuş içerisinde oval kabartmalara yer verilmiştir. İkinci kat pencerelerinin, alt kısmında dişli kesimi bordür, üst kısmında ise dikdörtgen kartuş bulunmaktadır. Üçüncü kat pencerelerin alt kısmı ile plasterler arasında meander motifli, pencere lentolarının üzerinde ise kıvrımlardan oluşan silmelere yer verilmiştir. Dördüncü kat pencerelerinin kilit taşı dışa taşkın, basık kemerli forma sahiptir. Bu pencerelerin üstünde dalga motifli silme vardır. Bina, bu katın bitiminde yer alan silmeyle sonlanmaktadır. Binanın cephe kurgusu ve süslemeleri Neo-Klasik üslup etkisindedir.

Fotoğraf 148. Erzurum Han.

Fotoğraf 149. S. Tachdjian'ın Erzurum Han'daki Sıvanarak Kapatılan Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 150. S. Tachdjian'ın Erzurum Han'daki Fransızca İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hüsnü Pazarbaşı Han.

Yapının Adresi: No: 22, Katırcıoğlu Sokak, Sururi Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, binanın Katırcıoğlu Sokak girişindeki cephesinde, birinci katın batı alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "S. TACHDJIAN ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Katırcıoğlu Sokak'ta bulunan bina; sokak girişindeki cephesinde 2, sokağın eğiminden kaynaklanan yan cephesinde kot farkından dolayı 3, yokuşun bitiminde bulunan ana girişin yer aldığı cephe 2 katlıdır. "Z" harfini anımsatan bir cephe kurgusuna sahip kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapının en üst katı sonraki dönemlerde eklenmiş olup üslup açısından alt katlardan farklıdır. Yapının girişi, yokuş bitiminde yer alan cephedeki yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Binanın süsleme unsurları Katırcıoğlu Sokak girişinde, sanatkâr imzasının olduğu bölümde toplanmıştır. Bu cephedeki iki bölümden oluşan zemin kat diğer katlara göre daha yüksek tutulmuştur. Cephe; zemin katta düz başlıklı, ikinci katta ise sarkıtlı madalyonlarla taçlanan plasterler ile sınırlandırılmıştır. Volüt başlıklı plasterler arasında yer alan birinci kat pencerelerinin, alt kısmında dikdörtgen karolar vardır. Bu pencereleri sınırlandıran plasterlerin üzerinde, ortasında kadın figürüyle bezenmiş kıvrımlı korniş bulunmaktadır. İkinci kat pencereleri ise sarkıtlı iyon başlıklı plasterler arasındadır. Bu pencerelerin üst kısmında, pencere lentosu ile plasterleri birleştiren silmeye yer verilmiştir. Bu düzenlemeyle cepheye yatay yönde hareket kazandırılmıştır. Düz başlıklı plasterlerle bölümlere ayrılmış binanın diğer cepheleri bu cepheye nazaran masif görünüme sahiptir. Yokuşun başlangıcındaki yan cephe, birinci kat konsollara oturan çıkma şeklindedir. Bina, tüm cephelerinde devam eden altında diş kesimi bordür yer alan konsolların üstündeki silmeyle sonlanmaktadır. Binanın süsleme unsurları Katırcıoğlu Sokak girişindeki cephede toplanmıştır. Yapı; heykel, kıvrımlı korniş ve sarkıtlı madalyon gibi Art Nouveau üsluba ait dekoratif unsurla bezenmiştir. Mimar, imzasının yer aldığı fasadı ön plana çıkarmış, diğer cepheleri ise daha sade bir biçimde ele almıştır.

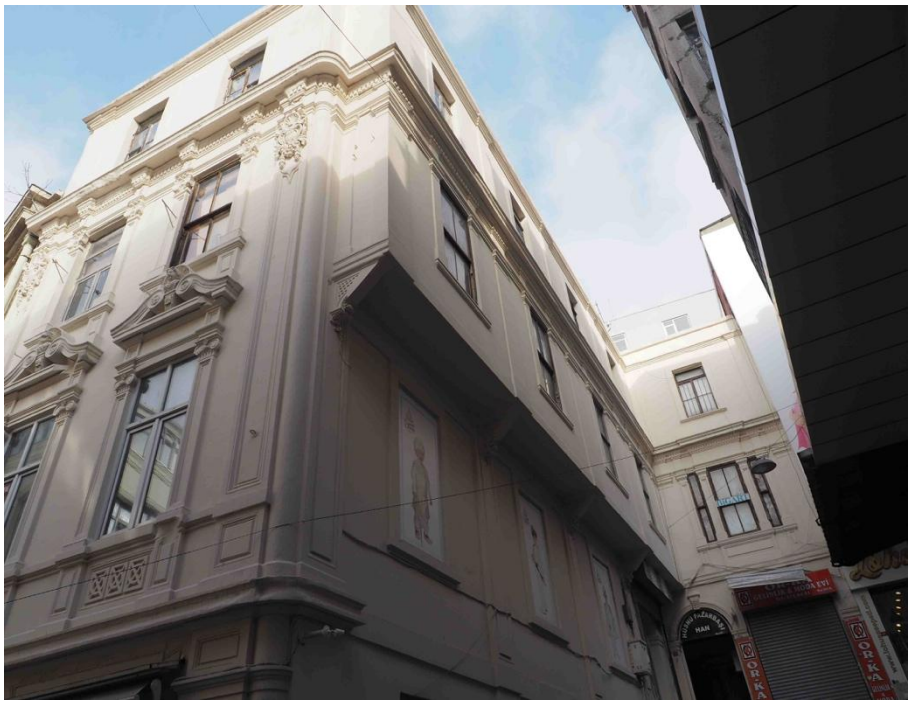

Fotoğraf 151. Hüsnü Pazarbaşı Han.

Fotoğraf 152. S. Tachdjian'ın Hüsnü Pazarbaşı Han'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: İhsaniye Han.

Yapının Adresi: No: 12, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, birinci katın batı alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "S. TACHDJIAN ARCHITECTE" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 3 katlı kâgir olarak inşa edilmiş yapı bitişik nizamlıdır. Yapıya giriş, rüstik dokulu plasterlerle dört bölüme ayrılmış zemin katın doğusunda yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Girişin olduğu bölüm ve bu bölümle aynı akstaki üst katlar diğer bölümlere nazaran daha dar tutulmuştur. Diğer üç bölümde ise, zemin katta ortada yer alan kısmın üstünde konsollarla taşınan balkona yer verilerek cephede farklı bir tasarım yapılmıştır. Birinci ve ikinci kat, altında şerit ve halka motifli, tepeliği ise aslan başı kabartmalı plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Birinci kattaki dışa taşkın söveli pencerelerin alt kısmı üçlü şerit üstünde papatya motifli kabartmalarla, üst kısmı ise ortasında madalyon olan "S" kıvrımlı kornişle taçlanmıştır. Bu katta diğerlerinden farklı olarak giriş aksı üzerindeki pencerenin üstünde etrafı bitkisel motifli süslemeye sahip rozetli bir kornişe yer verilmiştir. İkinci kat pencerelerinin lentosu diş kesimi bordür ve rozetler ile bezenmiştir. Bu pencerelerin üst kısmıyla plasterlerin arasında yaprak motiflerinden oluşan silme vardır. İkinci kat; altında yivli bordür olan konsolların taşıdığı dar bir saçakla üst kattan ayrılmaktadır. Binanın üçüncü katını bölümlere ayıran şerit ve kabartmalarla bezenmiş plasterler, alt katta yer alan plasterlerle aynı aks üzerindedir. Bina, altında dişli bordür olan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Binanın cephe süslemeleri Art Nouveau üsluptadır. Mimar, cephenin süsleme programında sistematik bir düzenleme yapmış; birinci ve ikinci katta figüratif ve bitkisel, üçüncü katta ise geometrik unsurlara yer vermiştir. Böylelikle Art Nouveau anlayışın figüratif, bitkisel ve geometrik dekoratif öğeleri, binada uyum içinde ve bütüncül olarak kullanılmıştır.

Fotoğraf 153. İhsaniye Han.

Fotoğraf 154. S. Tachdjian'ın Hüsnü Pazarbaşı Han'daki İmzası.

4.1.50. Stavros Christidis

Belçika Liege Akademisi Mimarlık Şubesi'nden mezun olan Rum asıllı Stavros Christidis bir süre C. Galatis ile beraber çalışmıştır.[356] *Annuaire Oriental*'in 1904, 1912, 1913, 1914 ve 1921 tarihli yıllıklarında mimarın bürosu Hocazade Caddesi No: 4'te gözükmektedir.[357] Mimarın Galatis ile birlikte imzasının olduğu yapı, Constantin Galatis alt başlığında verilmiştir.

[356] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 98.
[357] *Annuaire Oriental*, 1904, s. 490; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 792*; Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640.

4.1.51. Stefanos Georgiades

1909 ve 1929 yılları arasında faaliyet gösteren Rum asıllı mimarın[358] *Annuaire Oriental*'de tespit ettiğimiz ilk kaydı 1913 yılına aittir. Bu tarihte bürosu Şahkulu Caddesi No: 25'te yer almaktadır. *Annuaire Oriental*'in 1921'den 1929'a kadarki yıllıklarında mimarın bürosu Faik Paşa Caddesi'ndedir. 1921 ve 1922 tarihli kayıtlarda mimarın adı "Etienne" olarak yazılmıştır. Diğer yıllıklarda ise adı "St." olarak geçmektedir.[359] Uzun bir süre kardeşi Dimitrios Georgiades ile ortak olan Stefanos Georigades'in birlikte inşa ettikleri yapılar Dimitrios Georgiades alt başlığında verilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Faik Paşa Yokuşu, No: 30.

Yapının Adresi: Faik Paşa Yokuşu, No: 30, Firuzağa Mahallesi, Beyoğlu.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "S. GEORGIADES 1923".

İmza Tarihi: 1923.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 2 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Binanın son üç katı sonraki dönemlerde inşa edilmiş olup diğer katlardan farklı bir üsluba sahiptir. Binaya girişi; basık kemerli iki bölümden oluşan zemin katın doğu köşes indeki kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kattan itibaren üçlü bölümlü düzenlemeye sahip binanın orta bölümündeki çıkma alt köşelerindeki konsolların üzerindedir. Bu katlardaki üç bölümlü düzenleme kilit taşı dışa taşkın, üst kısmı kabuk tarzı bir motifle bezenmiş iki kat yüksekliğindeki basık kemerlerle sağlanmıştır. Katlarda yer alan dikdörtgen formlu pencereler bu kemerin içinde düzenlenmiştir. Birinci katta yer alan pencerelerin; alt kısmında dörtgen şebekeler, lentosu üzerinde ise yaprak motiflerinden oluşan bordür bulunmaktadır. İkinci katta yer alan pencerelerin alt kısmı yapraklardan oluşan kurdeleler ile bezenmiştir. Bina altında yivli bir bordür olan silmeyle sonlanmaktadır. Yapının süslemelerinde ve cephe tasarımında Neo-Klasik üslup etkili olmuştur.

---

[358] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 100.

[359] Mimarın bürosu 1921 yılından 1927 yılına kadar Faik Paşa Caddesi No: 10'dadır. 1927-1929 tarihli yıllıklarda ise aynı caddede numara 98'dedir. Bu durum mimarın bürosunun değil de büronun yer aldığı binanın numarasının değişmiş olabileceği ihtimalini doğurmaktadır. *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 599; *Annuaire Oriental*, 1929, s. 1092.

Fotoğraf 155. Faik Paşa Yokuşu, No: 30.

Fotoğraf 156. S. Georgiades'in İmzası.

4.1.52. Stephan Hamamdjian

Hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan Ermeni asıllı mimar Stephan Hamamdjian, *Annuare Oriental*'a göre 1896 yılından 1912 yılına kadar etkinlik göstermiştir. Mimarın bürosu 1896'dan 1905'e kadar Beyoğlu, Bayram Sokak No: 22'de yer almıştır. 1909 ve 1912 tarihli yıllıklarda ise Alyanak Han 27 numaralı odada gözükmektedir.[360]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Dilsiz Zade Han.

Yapının Adresi: No: 22, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu ve batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Doğu köşede yer alan Osmanlıca imza metni "معمار استپان هامامجیان" (Mimar İstepan Hamamcıyan), batı köşede yer alan Fransızca imza metni "ARCHİTÉCTE STEPAN HAMAMDJİAN" şeklindedir.

İmza Tarihi: Bina girişinin üst kısmında "DİLSİZ ZADE HAN" yazısının iki tarafında daire içinde "1905" ve "١٣٢٣" (H. 1323) tarihi yazılıdır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bina, Aşir Efendi Caddesi ve Fındıkçı Remzi Sokak'ın kesiştiği bir parselde bulunmaktadır. 3 katlı kâgir olarak inşa edilen rüstik dokuya sahip bina bitişik nizamlıdır. Binanın tüm cephelerinde zemin kattan itibaren orta bölümünde çıkmaya yer verilerek üç bölümlü düzenleme yapılmıştır. Fındıkçı Remzi Sokak'taki cephesindeki yokuşun yarattığı kottan dolayı zemin katın altında bir kata daha yer verilmiştir. Binanın girişi, Aşir Efendi Caddesi'ne bakan cephenin, zemin katının orta kısmında yer alan kilit taşı dışa taşkın yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Cepheleri bölümlere ayıran plasterler; birinci katta zambak motifli, ikinci katta rozet ve sarkıtlarla bezenmiş volüt ve üçüncü katta ise alt kısmı çifte rozetle bezenmiş "S" kıvrımlı bitkisel konsoldan oluşan başlıklara sahiptir. Birinci kat pencereleri dikdörtgen formda olup, pencerelerin lentosu üzerinde bitkisel kurdeleli madalyonlara yer verilmiştir. Yapının birinci katında çıkmadaki pencerelerin üstünde basık kemerli, yan bölümlerdeki pencerelerin üstünde ise üçgen alınlık vardır. İkinci katta ise çıkmadaki pencerelerin üstünde üçgen alınlık, yan bölümlerdeki pencerelerin

[360] *Annuaire Oriental*, 1896, s. 630 *Annuaire Oriental*, 1898, s. 631; *Annuaire Oriental*, 1900 s. 632; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 799; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 523; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1073; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800.

üstünde ise yuvarlak kemer alınlıkla vardır. Pencerelerin üzerinde yer alan bu alınlıklar, "S" kıvrımlı bitkisel konsollara oturmaktadır. Üçüncü katta yer alan pencerelerin lentosunda ve plasterlerinin alt kısmındaki çifte rozetlerden oluşan bezeme anlayışı tekrarlanmıştır. Bina konsolların üstünde yer alan dar bir saçakla sonlanmaktadır. Binanın cephelerindeki süslemeler eklektik anlayışa sahiptir. Bu eklektik anlayışta Art Nouveau ve Neo-Klasik üsluplara ait dekoratif unsurlar bir arada kullanılmıştır.

Fotoğraf 157. Dilsiz Zade Han.

Fotoğraf 158. S. Hamamdjian'ın Dilsiz Zade Han'daki Osmanlıca İmzası.

Fotoğraf 159. S. Hamamdjian'ın Dilsiz Zade Han'daki Fransızca İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Aşir Efendi Caddesi, No: 11.

Yapının Adresi: No: 11, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, zemin katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Fransızca ve imza metni "معماری استپان هامامجیان ARChİTÊCTE STEPAN HamamdjİAN" (Osmanlıca imza metni: Mimarı İstepan Hamamcıyan) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Aşir Efendi Caddesi, Hoca Kasım Köprüsü ve Köprücü Sokaklarının kesiştiği bir parselde bulunan binanın cepheleri farklı kotlardadır. Bu durumdan ötürü Aşir Efendi Caddesi cephesi 5, Hoca Kasım Köprüsü Sokak cephesi 4 ve Köprücü Sokak cephesi 3 katlı görünüme sahiptir. Yapıya giriş, Hoca Kasım Köprüsü Sokak'ın batı köşesinde yer alan plasterlerle sınırlandırılmış dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Binanın rüstik dokulu Aşir Efendi Caddesi ve Hoca Kasım Paşa Sokak cepheleri plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Aşir Efendi Caddesi cephesinin ikinci katından başlayıp Hoca Kasım Köprüsü Sokak cephesinin sonuna kadar devam eden, altında diş kesimi bordüre yer verilen taşkın yatay silme binayı iki bölüme ayırmıştır. Bahsi geçen bu cephelerin düzeni ve süsleme anlayışı aynıdır. Bu cephelerde yer alan dikdörtgen formlu pencerelerinin altında çiçeklerden oluşan ikili sarkıt halinde kurdele kabartmaları bulunmaktadır. Her kattaki pencereler ve plasterler arasında yatay silmelerle cepheler hareketlendirilmiştir. Binayı bölümlere ayıran plasterlerin başlığı çiçeklerden oluşan kurdele şeklinde kabartmayla bezenmiştir. Bu başlıkların üstünde "S" kıvrımlı kenger yapraklarıyla bezenmiş konsollar bulunmaktadır. Bina; bu konsollara oturan, altında diş kesimi bordüre yer verilmiş dar bir saçakla sonlanmaktadır. Binanın Köprücü Sokak'taki cephesi diğer cephelerine nazaran masif bir görünüme sahiptir. Cephedeki katlar düz bir silmeyle ayrılmış, birinci ve ikinci kat altlarında diğer cephelerde olduğu gibi kurdele kabartmasına yer verilmiştir.

Fotoğraf 160. Aşir Efendi Caddesi, No: 11.

Fotoğraf 161. S. Hamamdjian'ın Aşir Efendi Caddesi, No: 11'deki Osmanlıca ve Fransızca imzaları.

4.1.53. Souvalas

Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Rum asıllı mimarın imzası, saha çalışmamız sırasında sadece bir yapıda tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Turna Sokak, No: 93.

Yapının Adresi: No: 93, Turna Sokak, İnönü Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "…SOUVALAS …HITECTE 1912" şeklindedir. İmza kitabesinin başlangıç bölümü kırılmış olup sonradan yenilendiği anlaşılmaktadır. Bu yenilemede başlangıç bölümündeki harfler silinmiş olup sadece 1 rakamına yer verilmiştir.

İmza Tarihi: 1912.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 4 katlı inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Binaya giriş; iki bölümlü düzenlemeye sahip rüstik dokulu zemin katın doğusundaki dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın orta kısmında çıkmaya yer verilmiştir. Köşelerinde dikey silmeyle sınırlanan çıkma konsollara oturmaktadır. Yan bölümlerde ise pencerelerin üst kısmında, katları ayıran yatay silme bulunmaktadır. Bina, dördüncü katın üstündeki dar bir saçakla sona ermektedir. Binanın cephe tasarımı ve süsleme anlayışı sade bir üslup çerçevesinde biçimlenmiştir.

Fotoğraf 162. Turna Sokak, No: 93.

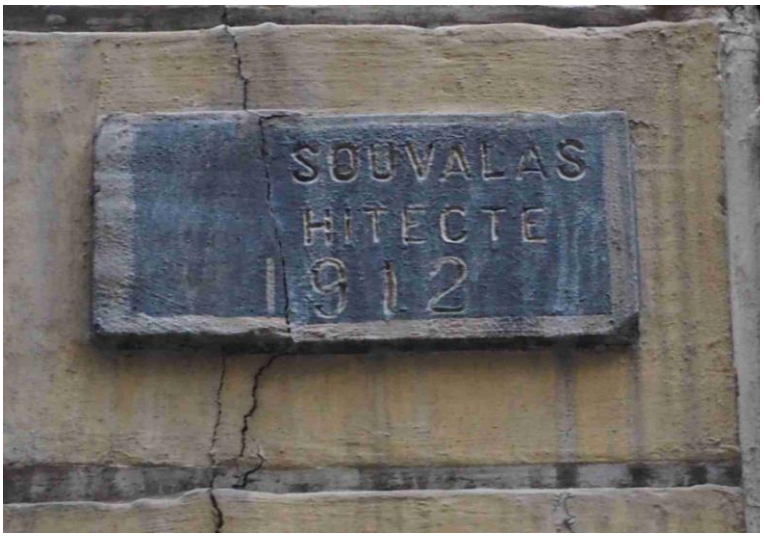

Fotoğraf 163. Souvalas'ın İmzası.

4.1.54. Theochari Bassilades

Rum asıllı mimar Theocharis Bassilades (Vasiladi) 1909–1912 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Mimarın bürosu, *Annuaire Oriental*'in 1909 ve 1912 tarihli yıllıklarında İnayet Han 15 numaralı odada gözükmektedir.[361] Theochari Bassilades, İstanbul Yeni Çarşı'nın Osmanlıca kitabesinden anlaşılacağı üzere Demetre (Dimitri) Bassilades'in babasıdır.

Mimarın, İstanbul Yeni Çarşı'daki (Abud Efendi Han) imzası " معمارلری تءوخاری قلفه واسیلادی واوغلی دیمیتری" (Mimarları Teohari Kalfa Vasiladi ve Oğlu Dimitri) şeklindedir. İmzada, Theochari Bassilades için mimar ve kalfa ifadesine aynı anda yer verilmiştir. Bu durum sanatkârın yapının hem mimarı hem de müteahhidi olduğunu göstermektedir.[362]

İmzasının Bulunduğu Yapı: İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han).

Yapının Adresi: No: 23, Mahmut Paşa Yokuşu, Taya Hatun Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzaları, binanın Mahmut Paşa Yokuşu ve Tarakçılar Hanı Sokak cephelerindeki köşe plasterinde yer almaktadır.

İmza Metni: Binanın; Mahmut Paşa Yokuşu cephesindeki imza Osmanlıca, Tarakçılar Hanı Sokak'taki imza ise Fransızca'dır. Mahmut Paşa Yokuşu üzerindeki plasterdeki imza "معمارلری تءوخاری قلفه واسیلادی واوغلی دیمیتری" (Mimarları Teohari Kalfa Vasiladi ve oğlu Dimitri), Tarakçılar Hanı Sokak üzerindeki plasterdeki imza ise "ARCHITECTES THEOCHARI. BASSILADES ET DEMETRE. TH. BASSILADES" şeklindedir.

İmza Tarihi: Binanın giriş kemerinin iki tarafında içinde "1895" ve "١٣١٣" tarihleri yazılıdır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bina; Mahmutpaşa Yokuşu, Tarakçılar Hanı Sokak ve Tarakçılar Caddesi'nin kesiştiği parselde yer almaktadır. Zemin kat üzerinde tek katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Yapı düzgün bir aks üzerinde iki yana açılan dükkânlardan oluşan plana sahiptir.[363]

Yapının Mahmut Paşa Yokuşu cephesinde diğer cephelerden farklı olarak zemin kat ile birinci kat arasında asma kat bulunmaktadır. Binanın ana girişi Mahmut Paşa

[361] *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800.
[362] Yapının mimarı işin aynı zamanda üstleniciliğini (müteahhitliğini) yapıyor ise yazışmalarda genelde müteahhitliği niteleyen kalfa sıfatını mimar unvanıyla birlikte kullanmıştır. Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, s. 67.
[363] Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi Hanlar ve Pasajlar*, s. 154.

Yokuşu cephesi doğusunda bulunan kilit taşı kenger yapraklarıyla bezenmiş, yuvarlak kemerli açıklığa sahip kapıdan sağlanmaktadır. Bahsi geçen giriş cephesinde diğer cephelere nazaran daha fazla dekoratif unsur bulunmaktadır. Cephe, yumurta-ok motifiyle sonlanan plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Birinci kattan daha yüksek tutulan zemin kat, diş kesimi bir bordürle sonlanmaktadır. Bu bordürün üstünde yer alan zemin kat ile birinci katını ayıran dışa taşkın düz bir silme, diğer cephelerde de devam etmektedir.

İyon başlıklı plasterlerle bölümlere ayrılmış birinci katta, pencereler söveleri dışa taşkın bir biçimde tasarlanmıştır. Bu pencerelerin üstü kısmı "S" kıvrımlı, bitkisel bezemeli konsollara oturan üçgen alınlıklarla taçlanmıştır. Pencerelerin üst kısmında, cepheyi dolaşan yatay bir silme ve bu silmenin de üstünde diş kesimi bordür yer almaktadır. Binanın diğer cepheleri Mahmut Paşa Yokuşu cephesiyle benzer anlayışa sahiptir ancak bu cephelerde daha az dekoratif unsura yer verilmiştir. Binanın süsleme kurgusu Neo-Klasik üslup çerçevesinde biçimlenmiştir.

Fotoğraf 164. İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han).

Fotoğraf 165. İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han) Tarakçılar Hanı Sokak Cephesi.

Fotoğraf 166. Theochari Bassilades ve Demetre Th. Bassilades'in Osmalıca ve Fransızca İmzaları.

4.1.55. V. Krissep

Mimarın adı sadece *Annuaire Oriental*'in 1922 tarihli yıllığında tespit edilmiştir. A. Antranik ile ortak olarak gözüken V. Krissep'in bürosu Perşembe Pazarı Caddesi, Gülzade Han 11 numaralı odada yer almaktadır.[364]

İmzasının Bulunduğu Yapı: No: 31, Uğur Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 31 Ömer Hayyam Caddesi, Kalyoncu Kulluğu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kapısının batı köşesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca ve Fransızca imza metni "قريسپ V. KRISSEP ARCHITECTE" şeklindedir.[365] Osmanlıca imzanın bir kısmı silinmiştir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 5 katlı kâgir olarak inşa edilen bina bitişik nizamlıdır. Binaya giriş Ömer Hayyam Caddesi cephesinin batı köşesindeki basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. İki bölümlü düzenlemeye sahip binanın zemin kat üzerindeki katlarda doğu tarafta çıkmaya, batı tarafta ise balkonlara yer verilmiştir. Sade bir cephe anlayışına sahip bina kıvrımlı bir saçakla sonlanmaktadır.

[364] *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", s. 73; Kuruyazıcı, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları- 2", s. 43.
[365] Osmanlıca imza metni, "Krisep" şeklindedir.

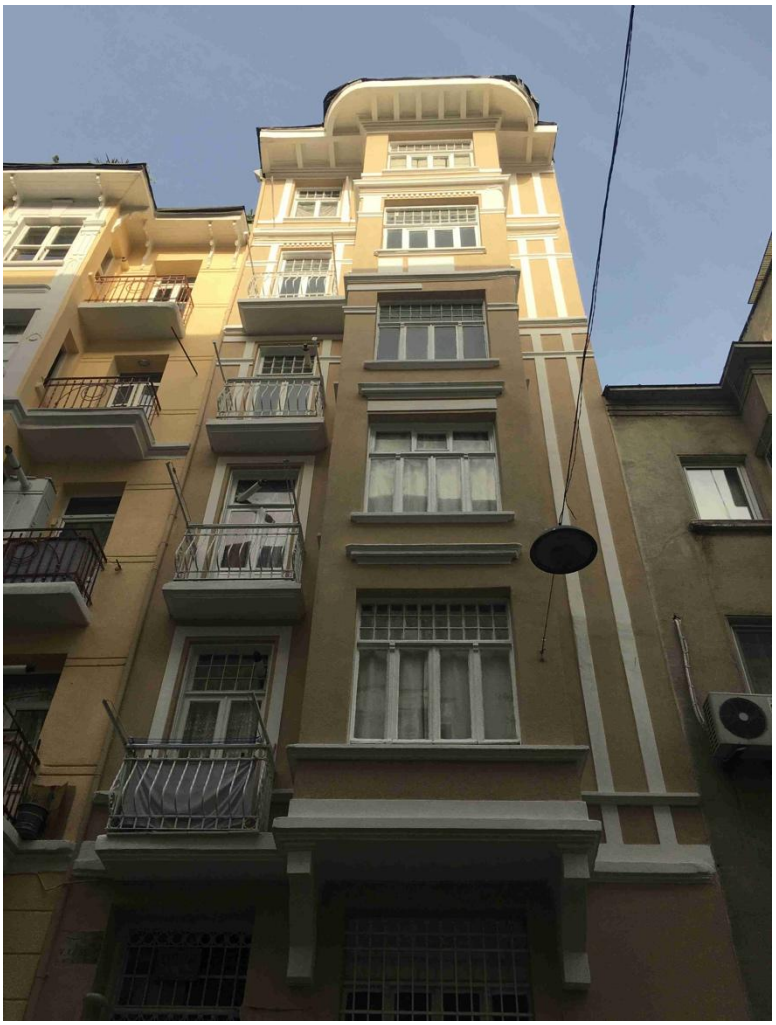

Fotoğraf 167. No: 31, Uğur Apartmanı

Fotoğraf 168. V. Krissep'in İmzası.

4.1.56. Vasileos K. Papadopoulos

Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan Rum asıllı mimarın imzası alan çalışmamız sırasında sadece bir yapıda tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak, No: 90.

Yapının Adresi: No: 90, Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak – Ayan Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, binanın giriş kapısının üstünde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca karakterler kullanılarak yazılan imza metni; "ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ. Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ 1912" (Vasileos Papadopoulos Mimar 1912) şeklindedir.

İmza Tarihi: 1912.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 2 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Binaya giriş, Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak cephesinde zemin katta merdivenle çıkılan kapıdan sağlanmaktadır. Diğer katlardan daha yüksek tutulan zemin kat plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Zemin kattan itibaren çıkma şeklinde tasarlanan katlara sahip bina, Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak'a bakan cephesinde altı bölümlü, Ayan Caddesi'ne cephesinde ise üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak cephesinin doğu, Ayan Caddesi cephesinde batı köşesinde balkonlara yer verilmiştir. Binanın cepheleri, birinci katta başlayıp ikinci katta sonlanan iyon başlıklı yivli plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Dikdörtgen formlu pencerelerin alt kısmında, birinci katta dikdörtgen kartuş, ikinci katta ise ortasında kabaraya yer verilen dendanlı kartuş şeklindedir. Bina, plasterlerin üzerindeki ahşap eli böğründelerin taşıdığı dar tutulmuş ahşap saçakla sonlanmaktadır. Yapının cephe tasarımı ve süslemelerinde ağır basan Neo-Klasik anlayıştır. Mimar, yapıda ahşabı diğer yapı malzemeleriyle uyum içinde kullanarak özgün bir tasarım ortaya koymuştur.

Fotoğraf 169. Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak, No: 90.

Fotoğraf 170. Vasileos K. Papadopoulos'un İmzası.

4.1.57. Vedat Tek

Vedat Bey, Osmanlı Devlet adamlarından Giritli Sırrı Paşa ve Şair, Besteci Leyla Hanımın çocuğu olarak 1873 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir.[366] 1889 yılında Mekteb-i Sultânî'ye (Galatasaray Lisesi) başlamış ancak ikinci sınıfta eğitimini yarıda bırakarak Paris'e gitmiştir. Paris'te ilk olarak Ecole Monge'u bitirmiş, ve ardından Academia Julien'de resim ve Ecole Centrale'da mühendislik okumuştur. Daha sonra da Ecole Nationale Beaux Arts'da eğitimini tamamlamıştır. Dokuz yıl Paris'te kaldıktan sonra Vedat Bey yurda döndüğünde çalışmalarından ötürü "Legion d'honeur" nişanı ile ödüllendirilmiştir.[367]

Mimar 1899'da Şehremaneti mimarlığına, 1905'te Posta Telgraf Nezareti mimarlığına vazifelendirilmiştir. Sultan Mehmed Reşat döneminde padişahın, 1. Dünya Savaşı esnasında ise Harbiye Nezareti'nin başmimarlığına atanmıştır.[368] Mimarın ayrıca kendine ait bir bürosu olduğu *Annuaire Oriental* kayıtlarında tespit edilmiştir. Mimarın 1900-1903 tarihli yıllıklarda bürosu Mısırlıoğlu Han 7 numaralı odada, 1904 tarihli yıllıkta ise aynı handa 8 ve 9 numaralı odalarda yer almaktadır. 1909, 1912 ve 1913 tarihli yıllıklarda kaydına ulaşılamamıştır. Mimarın 1921, 1922, 1927 ve 1928 tarihli yıllıklarda adresi Harbiye Caddesi, Nişantaşı No: 39 olarak gözükmektedir. 1928'den sonraki tarihli yıllıklarda ise Vedat Tek'in adına rastlanmamıştır.

İmzası olan Defter-i Hâkân-î binası dışında Vedat Bey'in yer aldığı inşa faaliyetleri arasında; Zihni Paşa Camii, Halit Ziya Uşaklıgil Köşkü, Meclis-i Mebusan ve Ayan Daireleri onarım ve düzenlenmesi, Posta ve Telgraf Nezareti Binası, Hobyar Mescidi, Dolmabahçe Sarayı ek yapıları ve onarımları, Topkapı Sarayı onarımları, Leyla Saz Hanım Köşkü, Vedad Bey Evi (Nişantaşı'ndaki Jendi Evi), Sabit Bey/Muradiye Han, Cemal Altan Köşkü, Seyr-i Sefain Acentesi, Milli Emlak Dükkânları, Liman Han, Tayyare Şehitleri Anıtı, Moda İskelesi, Haydarpaşa İskelesi, Feride Ayni Köşkü, Şadiye Sultan Apartmanı, Nemlizade Tütün Deposu, Vedad Bey/Azim Apartmanı, Güneş Apartmanı, Mr. L. Varber Villası, Pertev Apartmanı, Halit

[366] Necmettin Emre, "Mimar Vedad'ın Sanat Hayatı", *Arkitekt,* S. 129- 130 (1941), s. 234.
[367] Süha Özkan, "Mimar Vedat Tek (1873-1942)", *Mimarlık,* S. 121-122 (1973), s. 47; Selçuk Seçkin, Şükrü Sönmezer, "Mimar Vedat Tek ve Mimarlığı", *Eyüp Sultan Sempozyumu VI* (2003), s. 243.
[368] *Annuaire Oriental*, 1900, s. 630; *Annuaire Oriental*, 1901, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1902, s. 731; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 799; *Annuaire Oriental*, 1904, s. 614; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 641; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 547: *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 600.

Ziya Bey Apartmanı, Tahir Han, Leyla Saz Hanım Mezarı ve Cemil Topuzlu Köşkü gösterilebilir.[369]

1900 yılında Firdevs Dino ile evlenenmiştir. Bu evlilikten Nihat Vedat, Selime Yekta, Saadet ve Belkıs adlarında dört çocuğu olan Vedat Tek 1942 yılında vefat etmiştir. Kabri Edirnekapı Şehitliği'nde yer almaktadır.[370]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Defter-i Hâkân-î.

Yapının Adresi: No: 10, Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kapısının doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Osmanlıca yazılan imza metni "وداد ۱۳۲۹ محمد معمار" (Mimar Mehmed Vedad 1329) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1329 (M. 1911).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Üç katlı kâgir olarak inşa edilen binanın fasadı üç bölümlü cephe kurgusuna sahiptir. Bu üçlü düzenlemenin ana kütlesini, kademelendirilerek yapılmış üç bölümden oluşan orta kısım oluşturmaktadır. Düz bir hatta sahip yan bölümlerin köşeleri, orta kısımla benzer anlayıştadır. Binaya giriş, zemin katta cephenin ortasında yer alan dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Kapının iki yanında yer alan plasterler üzerinde, konsol üstünde kabaralı rozet şeklinde bezemeler yapılmıştır. Binada; dikdörtgen, basık kemerli ve hafif sivri kemerli olmak üzere her katta farklı formda pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Orta ve köşe bölümlerdeki pencerelerin; birinci ve üçüncü katta üst kısmı, ikinci katta ise alt kısmı ve kemer köşeleri çini panolar ile süslenmiştir. Çinilerden farklı olarak pencerelerin üst kısmında; birinci katta rüstik kabartmaya, ikinci kat dendanlı silmeye yer verilmiştir. Orta ve köşe bölümlerin üçüncü katındaki pencerelerinin üst kısmı ise mukarnaslarla bezenmiştir. Yapıda sadece birinci katın orta ve köşe bölümleri geometrik şebekeli balkonlara sahiptir. Binanın birinci ve ikinci katları, fasat ve yan cephelerde dolaşan dendanlı silmeyle üçüncü kattan ayrılmıştır. Bu silmenin üstünde yer alan üçüncü katın, pencere aralarında konsollar bulunmaktadır. Bu konsolların

[369] Gül Cephanecigil, *"Tüm Çalışmaları", Kimliğinin İzinde Bir Mimar; Vedat Tek*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 323.
[370] Afife Batur (Haz.), *Kimliğinin İzinde Bir Mimar: M. Vedad Tek*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 52-53. Mimarın hakkında detaylı bilgi için bkz. Tülin Onur, *"Mimar Vedad Tek" Mimari Kişiliği ve Dönemin Mimarlık Sorunları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1988; Ümmügülsüm Erdoğan – Ebru Eynallı, "Mimar Vedat Tek", *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, S. 11 (2015), s. 44-55.

üstünde ise binayı sonlandıran saçağı taşıyan eli böğründeler vardır. Yan cephelerde de fasatla benzer kurguya sahip binanın, tasarımı ve planı şeması Birinci Ulusal Mimarlık Akımı doğrultusunda şekillenmiştir.

Fotoğraf 171. Defter-i Hâkân-î.

Fotoğraf 172. Vedat Tek'in İmzası.

4.1.58. Viktor Petros Adamantides

Viktor Petros Adamantides, Dimitri Petsillas ve Odisseus Pouskoullou, 1902 yılında Mimari Proje ve İnşaat Müteahhitliği Şirketi'ni kurmuştur. Bahsi geçen üç ortaktan oluşan bu şirketin ofisi, tespit edebildiğimiz kadarıyla 1909'dan 1936'ya kadar Hastane Han'da (Büyük Balıklı Han, Büyük Millet Han) yer almaktadır. *Annuaire Oriental* kayıtlarına göre ofisleri 1909 tarihli yıllıkta 62 numaralı, 1922 yılında 42 ve 43 numaralı odalarda diğer yıllarda ise 42 numaralı odadır.[371]

1880 yılında İstanbul'da doğan Rum asıllı bir aileye mensup olan Viktor. P. Adamantidies'in babası döneminin ünlü kalfalarından Petraki Adamantides'tir. Viktor P. Adamantides 1896'da Galatasaray Lisesi'nden, 1900 yılında ise Ecole Special d'Architecture Paris'ten mezun olmuştur. 1901 yılında Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitimine devam etmiş ancak aile baskısından ötürü geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten itibaren mimar, Alexandre Valluary'nin yardımcısı olarak mesleki faaliyetlerine başlamıştır.[372] 1909'dan 1936'ya kadar Hastane Han (Büyük Balıklı Han, Büyük Millet Han) 42 numaralı oda ortaklarıyla beraber çalışmıştır. 1922 tarihli yıllıkta mimarın büro adresi iki yerde gözükmektedir. Mimarın büroları Hastane Han'da 42 numaralı oda ve Bayram Sokak No: 45'te yer almaktadır. Viktor P. Adamantides'in mimar olarak veya tatbik ettiği eser sayısı oldukça fazladır. Mimarın imzası olan eserleri dışında tespit edebildiğimiz inşa faaliyetleri; Taksim Palas, Luvr Apartmanı, Gölcük Çeşme Fabrikası, Yüksekkaldırım'da yer alan çeşitli dönemlerde Majestik, Astorya, Sancak gibi isimlerle anılan sinema, Kazım Özalp Villası, Salih Bozok Villası, Muhlis Erdener Villası, Yeşilköy Hava Alanı inşaatı, Galata'daki Ankara Hanı, Melek ve İpek sinema salonları, Beşiktaş ve Üsküdar Şemsipaşa'da yer alan tütün depoları, Yıldız Teknik Okulu (Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi), TEKEL Tekirdağ Şarap Fabrikası, İkinci Vakıf Han inşaatı ve Edirne Garı inşaatıdır. Adamantides 18 Ocak 1948 tarihinde vefat etmiştir. [373]

---

[371] Adamantides'in Dimitri Petsillas ve Odisseus Pouskoullou ortak oldukları bilinmektedir. Adamantides, *Annuaire Oriental*'in 1909, 1912, 1913 ve 1914 tarihli yıllıklarında Pouskoullou (Püskullü) ile aynı ofiste ortak olarak gözükektedir. Bahsi geçen bu yıllıklarda Petsillas'ın kaydı yoktur. *Annuaire Oriental*'in 1927, 1928, 1929, 1930, 1932 ve 1936 tarihli yıllıklarında ise Adamantides, Petsillas ile ortaktır ve bu iki mimarın ofisleri aynı adrestedir. Bahsi geçen yıllıklarda Pouskoullou'nun (Püskullü) adı yer almamaktadır. *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1048-1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800-801; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 792-793; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 776-777; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 545; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 104-105; *Annuaire Oriental*, 1928, s. 599-600; *Annuaire Oriental*, 1929, s. 1092; *Annuaire Oriental*, 1930, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1932, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1936, s. 999.

[372] Balmumcu, "Victor Adaman (1880-1948)", s. 46-47; Şenyurt, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, s. 169-170.

[373] Balmumcu, *a.g.m.*, s. 47; Şenyurt, *a.g.e.*, s. 170-171.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Beyoğlu Spor Kulubü.

Yapının Adresi: No: 5, Büyükparmakkapı Sokak – Tel Sokak, Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, zemin katın doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Yunanca imza metni "ΑΔΑΜΑΝΥΙΔΗΣ ΝΕΣΙΛΛΑΕ ΠΟΥΣΚΟΥΛΛΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ" (Adamantides Petsillas Pouskoullou Mimarlar) şeklindedir. Sanatkâr imzasında tespit edilen mimarlar Viktor Petros Adamantides, Dimitrios N. Petsillas ve Odisseus Pouskoullou'dur

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 2 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapının üzerine sonraki dönemlerde kat eklemeleri yapılmış ve bu eklemeler binanın özgün halini bozmuştur. Bina, zemin katta beş bölümlü, birinci ve ikinci katlarda ise altı bölümlü düzenlemeden oluşmaktadır. Diğer katlardan daha yüksek tutulan zemin kat, yaklaşık iki kat yüksekliğindedir. Yapıya giriş, Tel Sokak cephesinin doğu ve batı köşesindeki yuvarlak kemerli açıklığa sahip kapılardan sağlanmaktadır. İki kapının arasında yer alan üç pencere basık kemerli açıklığa sahiptir. Binanın girişi ve giriş aksı üstündeki katlar hafif dışa taşkın bir biçimde ele alınmıştır. Rüstik dokulu zemin katta, kapıların ve pencere kemerlerinin üzengi ve kilit taşları taşkın olarak yapılmıştır. Düz duvar dokulu üst katlardaki pencereler; birinci katta dikdörtgen, ikinci katta ise basık kemerli açıklığa sahiptir. Altı bölümlü düzenlemeye sahip üst katlar, ikinci katta basık kemerle sonlanan plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Yiv ve dikdörtgen oymalar ile sonlanan plasterlerin üstünde kilit taşı taşkın basık kemerler vardır. Bu basık kemerlerin kilit taşıyla üstündeki silmeyle birleşmektedir. Birinci katta pencerelerin üstünde ve plasterler arasında dalga motifinden oluşan silmelere yer verilmiştir. İkinci kat pencerelerin alt kısmında ise süsleme unsuru olarak dikdörtgen şebekeler bulunmaktadır. Geometrik bezemelerin hakim olduğu binanın, giriş ve üst katlardaki süsleme anlayışı Neo-Klasik üslup etkisindedir.

Fotoğraf 173. Beyoğlu Spor Kulubü.

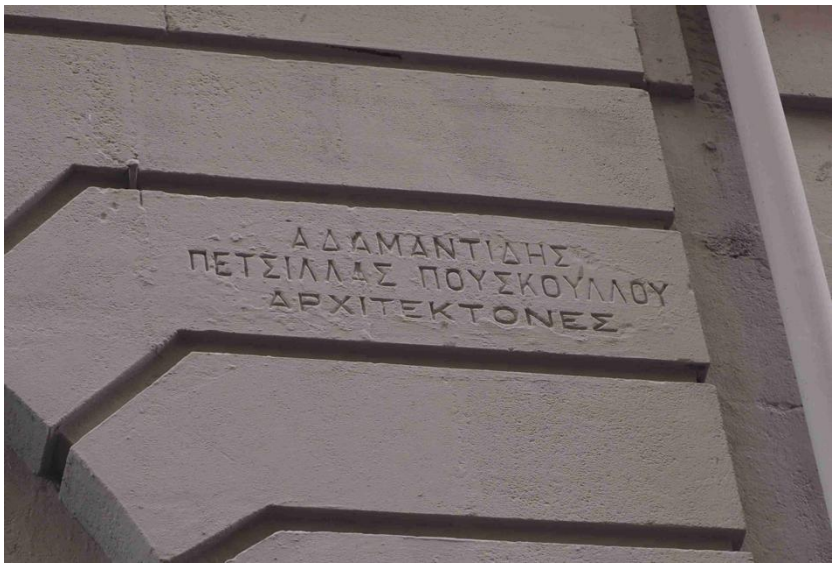

Fotoğraf 174. Viktor Petros Adamantides, Dimitrios N. Petsillas ve Odisseus Pouskoullou'nun İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: S. Önay Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 13, Asmalı Mescit Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, birinci katının doğu üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "V. ADAMANTİDES & D. PETSİLLAS ARCHITECTES" şeklindedir

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 5 katlı kâgir olarak inşa edilen bina, bitişik nizamlıdır. Yapının alt katlarda farklı üsluba sahip altıncı katı sonraki dönemlerde eklenmiştir. Binanın zemin ve birinci katları rüstik kaplamalı plasterler ile üç bölüme ayrılmıştır. Binanın üç bölümlü düzenlemeye sahip rüstik dokulu üst katlarında; ortada konsollara oturan köşeleri dendanlı bir biçimde ele alınmış çıkmaya, yan bölümlerde ise balkonlara yer verilmiştir. Çıkma üzerindeki pencerelerin alt kısmında şebekeler vardır. Pencereler lentolarının üstünde ise dikdörtgen korniş bulunmaktadır. Bina, alt katlardan yatay yönde bir silmeyle ayrılan beşinci kattaki dar bir saçakla sonlanmaktadır. Sade bir cephe kurgusuna sahip binada dekoratif unsurlar kısıtlı bir biçimde kullanılmıştır.

Fotoğraf 175. S. Önay Apartmanı.

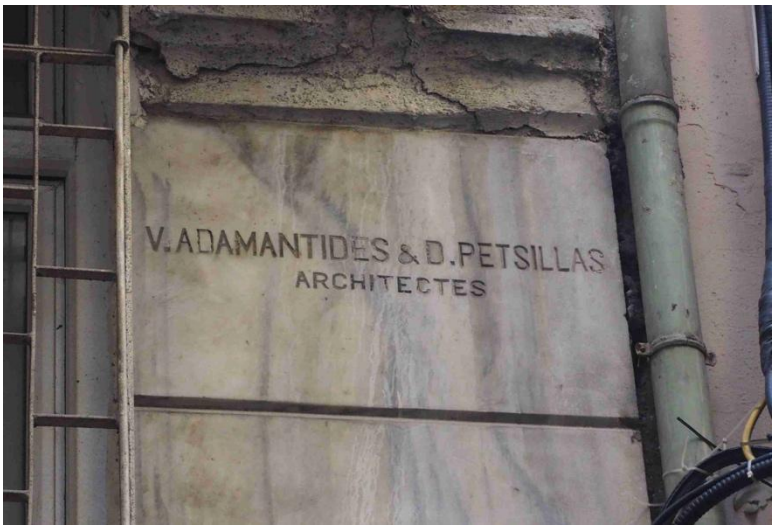

Fotoğraf 176. Viktor Petros Adamantides ve Dimitrios N. Petsillas'ın S. Önay Apartmanı'ndaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Balo Sokak, No: 14.

Yapının Adresi: No: 13, Asmalı Mescit Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, birinci katın doğu alt köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "V. ADAMANTİDES & D. PETSİLLAS ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 2 katlı kâgir olarak inşa edilen binanın üstüne sonraki dönemlerde iki kat eklenmiştir. Bu katlar, yapının diğer katların farklı anlayışa sahiptir. Yapıya giriş, iki bölümlü düzenlemeye sahip zemin katın doğusundaki yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Zemin kattan itibaren üç bölümlü düzenlemeye sahip binanın, orta bölümü çıkma şeklindedir. Çıkma; Barok üslupta bir konsola oturmaktadır. Birinci kat pencereleri bitkisel başlıklı plasterlerle sınırlanmaktadır. Pencere altlarında dikdörtgen şebekelere, pencere lentolarında ise dendanlı kartuştan oluşan kabartmalar< yer verilmiştir. İkinci katta, diğer kattan farklı olarak çıkma üstündeki pencere yuvarlak kemerli açıklığa sahiptir. Pencere kemerinin üstünde etrafı yapraklarla bezenmiş madalyon bulunmaktadır. Çıkma, bitkisel motifli konsolun üstündeki kıvrımlı dar bir saçakla, yan bölümler ise silmeyle sonlanmaktadır. Yapının cephe ve süsleme kurgusu eklektik bir anlayış çerçevesinde ele alınmıştır. Bu eklektik anlayış Neo-Klasik ve Neo-Barok üsluba ait dekoratif unsurlarla sağlanmıştır. Mimarlara ait bir diğer yapı olan S. Önay Apartmanı'na nazaran bu yapıda cephe süslemeleri ön plana çıkartılmıştır.

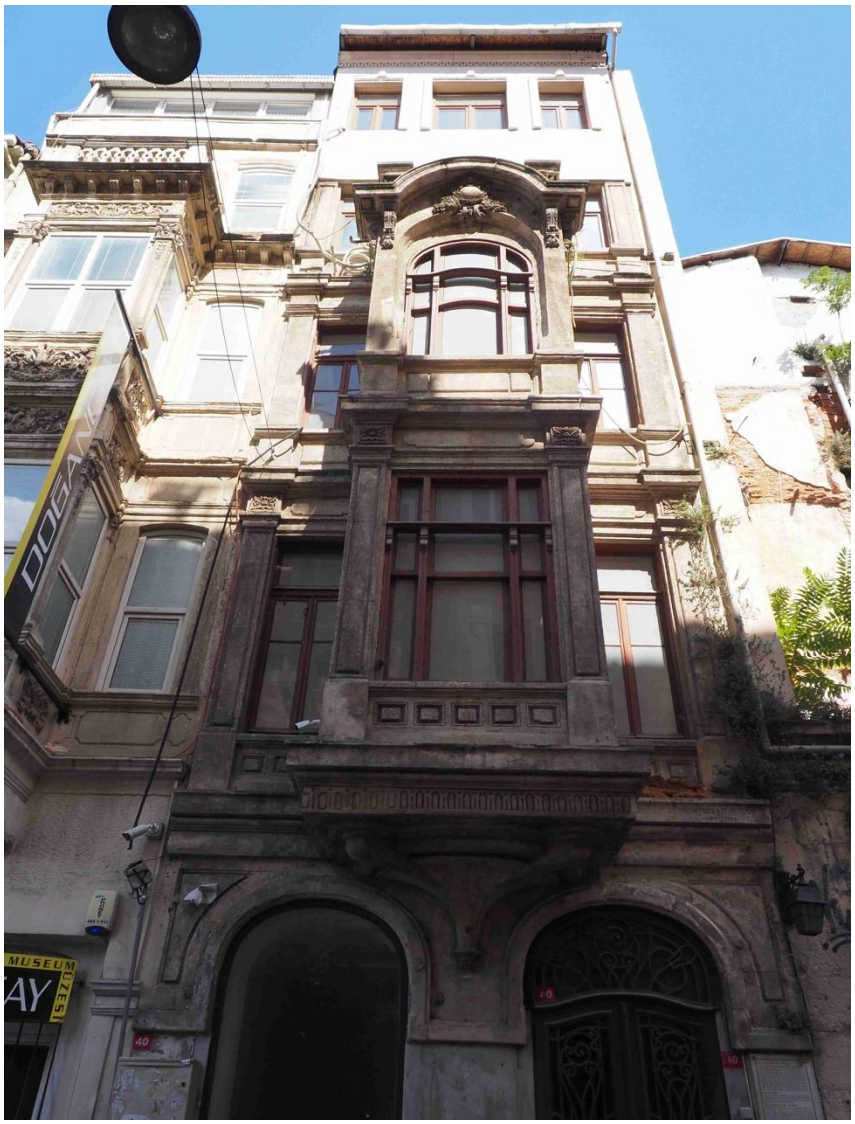

Fotoğraf 177. Balo Sokak, No: 14.

Fotoğraf 178. Viktor Petros Adamantides ve Dimitrios N. Petsillas'ın Balo Sokak, No: 14'teki İmzası.

4.2. Yapılarda İmzası Bulunan Mühendis-Mimarlar

Yapılarda imzası tespit edilen mühendis-mimarlar Aram Caracach, Cleovoulos Clonarides, Emile Faracci ve Isac Caracach'tır. Bu mühendis-mimarlarla ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir. Tespit ettiğimiz mühendis-mimar imzalı yapılar "Mühendis-Mimarların İmzasının Bulunduğu Yapılar" başlığıyla EK-2'de verilmiştir.

4.2.1. Aram Caracach

Ermeni asıllı mühendis-mimar Aram Caracach'ın soyadlarından hareketle Isac Caracach ile akraba olması kuvvetle muhtemeldir. Aram Caracah, Isac Caracah ile birlikte 1909 ve 1912 Ticaret Han 25-26 numaralı odalarda ortak olarak çalışmıştır. 1913 tarihli yıllıkta Aram Caracach'ın bürosu ise Bahtiyar Han, 8 numaralı odada bulunmaktadır.[374]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ferah Apartmanı.

Yapının Adresi: No: 24**,** Kurabiye Sokak, Şehit Muhtar Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, yapının Kurabiye Sokak cephesinin zemin katının doğu üst köşede bulunmaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "A. I. CARACACH I…[RS]=. ARCHITECETES" şeklindedir. Bu ifadede "I" harfinden sonraki harf tahrip olduğundan ötürü okunamamaktadır. Bu ifade kuvvetle muhtemel Fransızca'da mühendisler anlamına gelen "ingenieurs" ifadesinin kısaltılmış halidir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Kurabiye ve Mis sokaklarının kesiştiği parselde yer alan bina, bodrum kat üzerine 5 katlı kâgir olarak inşa edilmiştir. Cephelerinde kot farkı olan binanın Mis Sokak cephesi daha aşağı kotta yer almaktadır. Yapıya giriş, iki sokağın kesiştiği, köşe cephesindeki basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. İki kola ayrılmış görünüşe sahip ve simetrik bir anlayışta tasarlanan binanın, Mis Sokak ve Kurabiye Sokak cephe düzenlemeleri aynıdır. Rüstik taş dokuya sahip cephelerin zemin katı dört bölümlü düzenlemeye sahiptir. Zemin kattan sonra üçe bölümlenmiş olan cephenin ortasında çifte konsollarla taşınan çıkma yer almaktadır. Binanın rüstik dokulu plasterlerle sınırlanan yan bölümlerinin, Kurabiye Sokak cephesinin doğu kısmında, Mis Sokak cephesinin ise batı kısmında konsollarla taşınan

[374] *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 792.

Fransız balkonlar bulunmaktadır. İki cephenin orta bölümünde ve binanın giriş aksı üzerinde çıkmalara yer verilmiştir. Bu çıkmalar iki kat yüksekliğinde, üst üste iki plasterle sınırlanmıştır. Yivli konsollar üstünde bulunan dikey yivlere sahip bu plasterlerin başlangıcında ve bitişinde çiçeklerden oluşan kabartmalar vardır. Binanın dikdörtgen formlu pencerelerinin üstünde, ikili kabara etrafında çiçek motiflerinden oluşan kıvrımlı Art Nouveau üslubunda süslemeler bulunmaktadır. Bina, yivli konsollara oturan silmeyle sonlanmaktadır. Silmenin üstünde, konsollarla aynı aksta yivli kıvrımlardan oluşan volüt şeklini andıran babalara yer verilmiştir. Binanın cephe tasarımı ve kurgusu, Art Nouveau üslup doğrultusunda biçimlenmiştir. Yapının mimarları; pencere, plaster ve balkon korkulukları süslemelerinde Art Nouveau üsluba dayalı floral motiflere yer vermiştir.

Fotoğraf 179. Ferah Apartmanı.

Fotoğraf 180. Aram Caracach ve Isac Caracach'ın İmzası.

4.2.2. Cleovoulos Clonarides

Baba adı Georgios olan Yunan asıllı mimar Cleovoulos Clonarides ise 1900 yılınada Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olmuştur. *Annuaire Oriental*'e göre 1909 – 1927 yılları arasında faaliyet gösteren mimarın, 1909 yılında Apostol Yakas ile Hastane Han'da (Büyük Balıklı Han, Büyük Millet Han) 44 numaralı odayı paylaştıkları bilinmektedir. Ancak ortak olup olmadıklarına dair bir bulguya rastlanmamıştır. Mimarların bürosu *Annuaire Orieantal*'de 1921'de Rumeli Pasajı'nda 2 numaralı odada, 1922'de ise 2 ve 3 numaralı odalarda yer almaktadır. Mimara atfedilen diğer binalar Sıraselviler Liva Sokak No: 7'de yer alan apartman ve Tarlabaşı Sakızağacı Sokak'ta yer alan No: 59'daki Sakız Apartmanı'dır. [375] Daha sonraki yıllarda Atina'ya göç ettiği bilinen C. Clonarides, Atina'da kendi bürosunda mimarlık faaliyetlerine devam etmiş ve Selanik'te Siritaki Konağı'nı inşa etmiştir.[376]

Hurşitbey Han üzerinde yer alan E. Faracci ve C. Clonarides'in imzasındaki "INGENIEURS ARCHITECTS" ifadesinden hareketle bu iki ismin mimarlık eğitiminin yanı sıra mühendislik eğitimi de aldıkları anlaşılmaktadır. İmzadaki "C^{IE}" ifadesi Fransızca şirket anlamına gelen "Compagnie" ifadesinin kısaltmasıdır.

[375] Şenyurt, *1800 – 1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, s. 96; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 640; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546.

[376] Erkan Yonca Kösebay Erkan, *Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması,* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 62; Şennur Kaya, "Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IV (2010), s. 81.

Fotoğraf 181. Hurşitbey İş Hanı.

Fotoğraf 182. E. Faracci ve C. Clonarides'in İmzası.

4.2.3. Emile Faracci

Annuaire Oriental'e göre 1903 yılından 1927 yılına kadar faaliyet gösteren İtalyan asıllı mimar Emile Faracci, 1902 yılında Anadolu Demiryolları Şirketi Osmaniyyesi'nde göreve başlamış ve 1912 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Mimarın bürosu, 1903'ten 1913'e yılına kadar Kadıköy'de Chryssoverghi Caddesi'nde yer almaktadır. 1914 yılında ise Yenidunia ile E. Faracci St. Pierre Hanı 14 numaralı odada gözükmektedir. Ancak mimarların ortaklıklarına dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. 1922 ve 1927 tarihli yıllıklarda ise E. Faracci'nin Ghul Camondo Han 8 numaralı odadadır. [377] İmzasını tespit ettiğimiz yapısının dışında mimar, Haydarpaşa Limanı'nda inşa edilen karakol ve santral gibi pek çok binanın mimarıdır.[378]

[377] *Annauire Oriental*'in 1913 tarihli yıllığında da Osmanlı Demiryolu Şirketi'nde çalıştığı belirtilmiştir. *Annuaire Oriental*, 1903, s. 799; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1049; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 800; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 798; *Annuaire Oriental*, 1914, s. 777; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 546; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 105.

[378] Erkan, *Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması,* s. 62; Kaya, "Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri", s. 81.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hurşitbey İş Hanı.

Yapının Adresi: No: 4, Abdullah Sokak, Evliya Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, zemin katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "E. FARACCI, C. CLONARIDES & CIE INGENIEURS ARCHITECTES" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Bodrum kat üzerinde 3 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Yapının dört ve beşinci katı sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Yapıya giriş, rüstik dokulu zemin katın doğusunda yer alan basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Beş bölümlü düzenlemeye sahip binada zemin katın üstünde eğrisel çıkmaya yer verilmiştir. Binanın ana kütlesini teşkil eden ve süsleme unsurlarını barındıran çıkma, plasterlerle bölümlere ayrılmıştır. Plasterler üzerinde yivli ve kabaralı bir konsola oturan zincir halkasını anımsatan taştan yapılmış yüksek kabartmalı süsleme bulunmaktadır. Bu plasterler; orta bölümde üçlü dikdörtgen sarkıt olarak aşağıya inen çiçekli kurdeleler ile bezenmiş insan başı kabartmasıyla, yan bölümlerde ise üçlü sarkıt halinde aşağıya inen çiçekli kurdele motifiyle sonlanmıştır. Çıkmanın ikinci katında orta kısımda yer alan pencerenin üst kısmı, madalyon ve kurdele kabartmalarıyla bezenmiş alınlıkla taçlanmıştır. Yapıyı sonlandıran kıvrımlı hatlara sahip barok tarzı andıran silmenin altında, kabuk motiflerin oluşan bir bordür yer almaktadır. Binanın süsleme anlayışında bitkisel, geometrik ve figüratif süslemeler bir arada kullanılmıştır. Yapının bu süsleme anlayışında egemen üslup Art Nouveau'dur.

4.2.4. Isac Caracach

Ermeni asıllı olan mimar-mühendis Isac Caracach ve Aram Caracah, 1909 ve 1912yıllarında Ticaret Han 25-26 numaralı odalarda ortak olarak çalışmıştır. Isac Caracah'ın ve Aram Caracah'ın imzası Ferah Apartmanı'nda yer almaktadır.

4.3. Yapılarda İmzası Bulunan Müteahhitler

Yapılarda imzası tespit edilen müteahhitler Alfredo Michelini, Giuseppe Michelini, S. ve D. Routos'tur. Bu kişilerin dışında Mimar Theochari Bassilades'in imzasında "Mimar" ve "Kalfa" ifadesini kullanması, bu kişinin aynı zamanda müteahhit olma ihtimali doğurmaktadır. Bunun dışında müteahhitlerle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir. Tespit ettiğimiz müteahhit imzalı yapılar "Müteahhitlerin İmzasının Bulunduğu Yapılar" başlığıyla EK-3'te verilmiştir.

4.3.1. Alfredo Michelini

Hayatı hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan Alfredo Michelini'nin *Annuaire Oriental*'de tespit ettiğimiz ilk kaydı 1909 tarihli yıllıktadır. Alfredo Michelini bu tarihte Giuseppe Michelini ile aynı adrestedir. 1912'de ise Rodolphe Caddesi No: 9'dadır. Müteahhidin bürosu, 1913, 1921 ve 1922 tarihli yıllıklarda d'Alger Sokak No: 5 adresindedir. 1927 tarihli yıllıkta mimar ve müteahhit olarak kaydedilen Alfredo Michelini daha sonraki yıllıklarda sadece mimar olarak kaydedilmiştir. Bürosu, 1927'de St. Pierre Han'da 14 numaralı odada yer almaktadır. Michelini'nin bürosu 1930'dan 1936'ya kadar Beyoğlu, Aljer S. Muradoviç Apartmanı No: 3'tedir.[379] Çalışmamız sırasında Alfredo Michelini'nin imzasına A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in mimarlığını yaptığı İstiklal Caddesi No: 201'de (Ravouna 1906) rastlanılmıştır.

[379] *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1132; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 901; *Annuaire Oriental*, 1913, s. 883; *Annuaire Oriental*, 1921, s. 737; *Annuaire Oriental*, 1922, s. 651; *Annuaire Oriental*, 1927, s. 107; *Annuaire Oriental*, 1930, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1932, s. 999; *Annuaire Oriental*, 1936, s. 999. Kuvvetle muhtemel Giuseppe ve Alfredo Michelini ile akrabalığı bulunan Ercole Michelini tespit edebildiğimiz kadarıyla 1909 – 1927 yılları arasında müteahhit olarak faaliyet göstermiştir. Bürosu bu tarihlerde Azapkapı, Tersane Caddesi'nde yer almaktadır.

Fotoğraf 183. Giuseppe Michelini ve Alfredo Michelini'nin İmzası.

4.3.2. D. Routos

Hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan kuvvetle muhtemel Rum asıllı D. Routos'un yapı üzerindeki imzasından müteahhit olduğu anlaşılmaktadır. D. Routos'un imzası yalnızca Yeni Çarşı Caddesi, No: 29'da yer alan yapıda tespit edilmiştir. Yapıdaki imzada geçen S. Routos ile akraba olması kuvvetle muhtemeldir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yeni Çarşı Caddesi, No: 29.

Yapının Adresi: No: 29, Yeni Çarşı Caddesi, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârların imzası, zemin katın batı üst köşesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Fransızca imza metni "S & D. ROUTOS ENTREPRENEURS" şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: 2 katlı kâgir olarak inşa edilen yapı bitişik nizamlıdır. Diğer katlardan farklı üsluba sahip üçüncü kat sonraki dönemlerde inşa edilmiştir. Binaya giriş, zemin katın batısında yer alan dilimli kemerli açıklıklı kapıdan sağlanmaktadır. Yapının zemin katı iki bölümlü, üst katları ise üç bölümlü düzenlemeye sahiptir. Üç bölümlü düzenlemeye sahip üst katların ana kütlesini, zemin katının orta bölümdeki çıkma oluşturmaktadır. Yan bölümlerinde balkonlara yer verilen binanın; birinci katı dikdörtgen, ikinci katı dilimli kemer formlu açıklıklara sahiptir. Yapı dışa taşkın bir silmeyle sonlanmaktadır. Bina genel hatlarıyla sade bir görünüme sahiptir. Bu sade görünüm dilimli kemerin kıvrımları ile kısmen de olsa hareketlendirilmiştir. Binanın cephe anlayışı ve tasarımında; yapıdaki imzalarından anlaşılacağı üzere S. & D. Routos adlı müteahhitlerin, beğenisi ve ekonomik durumu etkili olmuştur.

Fotoğraf 184. Yeni Çarşı Caddesi, No: 29.

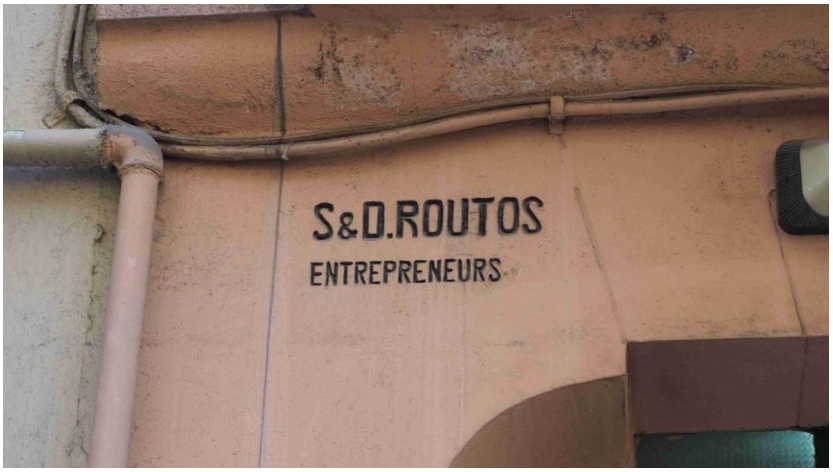

Fotoğraf 185. S. Routos ve D. Routos'un imzası.

4.3.3. Giuseppe Michelini

Giuseppe Michelini ve Alfredo Michelini birbirleriyle akraba olan İtalyan asıllı müteahhitlerdir. *Annuaire Oriental*'den edinilen bilgiye göre, G. Michelini'nin 1902 yılındaki adresi Rodolphe Caddesi (Günümüzde Bostanbaşı) No: 6'dır. 1903'te bürosu Postes Caddesi, No: 28'de yer almaktadır. 1905'te Rodolphe Caddesi No: 6'da marangoz olarak, 1909'da ise aynı adreste müteahhit olarak adı geçmektedir. 1909 yılında aynı adreste Alfredo Michelini de vardır. Giuseppe Michelini'nin tespit ettiğimiz son kaydı 1912 tarihli kayıtlarda Rodolphe Caddesi'nde No: 26 adresindedir.[380] Giuseppe Michelini'nin adına A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides'in mimarlığını yaptığı Ravouna 1906 adlı yapıda rastlamaktayız.

[380] *Annuaire Oriental*, 1902, s. 802; *Annuaire Oriental*, 1903, s. 871; *Annuaire Oriental*, 1905, s. 1143; *Annuaire Oriental*, 1909, s. 1132; *Annuaire Oriental*, 1912, s. 901.

4.3.4. S. Routos

S. Routos'un yapı üzerindeki imzasından müteahhit olduğu anlaşılmaktadır. S. Routos'un imzası yalnızca Yeni Çarşı Caddesi, No: 29'da yer yapıda tespit edilmiştir. Yapıdaki imzada geçen D. Routos ile akraba olması kuvvetle muhtemeldir.

4.4. Yapılarda İmzası Bulunan Hattatlar

Yapı üzerinde imzası bulunan sanatkârlar arasında mimarlar, mühendis-mimarlar ve müteahhitlerin yanı sıra hattatların da önemli bir yeri vardır. Araştırma sırasında imzası belirlenen bu hattatların imza metinleri, imzasının bulunduğu yapı/yapılar ve bunlara ilişkin bilgiler ile yer yer biyografiler aşağıda verilmiş ve alfabetik olarak sıralanmıştır. Çalışmamızda birden fazla eseri olan Haşim Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Sami Efendi gibi hattaların eserlerinin tamamı katalog kısmında incelenmemiştir. Hattatların üslubunu incelediğimiz imzalı eserlerinin seçiminde kronoloji, yazı türü ve imza metni gibi unsurlar değerlendirilerek bir seçim yapılmıştır. Hattatlara ait tespit ettiğimiz imzalı kitabelerinin tamamı "Hattatların İmzasının Bulunduğu Yapılar" başlığıyla EK-4'te verilmiştir.

4.4.1. Abbas Kemal Efendi

Abbas Kemal Efendi aslen Kerküklü'dür. 1851 yılında Kazasker Kâmil Efendi'den icâzet almıştır. İcâzetnâmesinde, Kamil Efendi'nin dışında Abdülfettah Efendi, Seyyid Mehmed Râcih Efendi, Ahmet Muhtar Efendi ve Sâi Efendi'nin imzası vardır. Hattatlığının yanı sıra 1878 yılında Emin Osman Efendi ile birlikte çocuklara yönelik *Bağçe* adında bir dergi çıkardığı bilinmektedir. 1892 yılında doğduğu yer olan Kerkük'te vefat etmiştir.[381] Çalışmamızda sanatkârın yalnızca imzalı bir kitabesi tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hasan Rıza Paşa Çeşmesi.

Yapının Adresi: No: 104, Serasker Caddesi, Osmanağa Mahallesi, Kadıköy, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşını sınırlayan kemerin üzerindeki dikdörtgen kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "الفقیر عباس کاتب حضرت حسن رضا پاشا غفر لهما ١٢٦١" (El-Fakir Abbas Kâtib-i Hazret-i Rıza Paşa gufire lehuma 1261).

İmza Tarihi: H. 1261 (M. 1845).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabenin mermer zemini üzerindeki harfleri varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip Besmele ve Enbiyâ Suresi'nin 30. Ayeti'nin yer

[381] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul Maarif Basımevi, 1955, s. 481-483; Betül Sivriler, *Süleymaniye Kütüphanesi Koleksiyonu'nda Bulunan Ta'lîk Levhalar*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 21.

aldığı kompozisyon, Besmele'ye göre kurgulanmıştır. Enbiyâ Suresi'nin 30. Ayeti, sin harfi keşidelendirmiş olan Besmele'nin üst köşesinde konumlandırılmıştır. Alt ve üst boşluklarında hareke, nokta ve şedde gibi unsurlara yer verilen kompozisyonun; harflerin yapısı ve mesafeleri dengeli bir biçimde ele alınmıştır. Kitabenin altında yer alan kartuşta, celî ta'lik yazıyla sanatkâr imzası ve H. 1261 tarihi bulunmaktadır. Sanatkârın, celî sülüs ve celî ta'lik yazıları bir arada kullanması, farklı yazı türlerinde ehil olduğunun göstergesidir.

Kitabe Metni:

١- بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

٢- وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

٢- الفقير عباس كاتب حضرت حسن رضا پاشا غفر لهما ١٢٦١

Okunuşu:

1- Bismillâhirrahmânirrahîm

2- Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in)

3- El-Fakir Abbas Kâtib-i Hazret-i Rıza Paşa gufire lehuma 1261

Anlamı:

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

Ve her şeyi, sudan yarattık.[382]

[382] *Kur'an-ı Kerim*, Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.

Fotoğraf 186. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi.

Fotoğraf 187. Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 188. Abbas Kemal Efendi'nin İmzası.

4.4.2. Abdülhamid eş-Şehri

Hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte hattatın Üsküdarlı[383] olduğu bilinmektedir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii.

Yapının Adresi: No: 86, Doğancılar Caddesi, Salacak Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin cümle kapısı üzerindeki 5 satır halinde 10 mısradan oluşan kitabenin son mısrasında bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه عبدالحمد الشحر", (Ketebehû 'Abdülhamid eş-şehri).

İmza Tarihi: H. 1265 (M. 1848-1849).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 2 paftaya ayrılmış 10 mısranın, 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeveyle sınırlandırılmış 2 paftanın ortasında, madalyon içinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası yer almaktadır. Celî ta'lik hatta sahip olan kitabenin zemini siyah renkte olup harfleri varak altınlanmıştır. Yazının kompozisyonu ve harflerin istifi kartuşlara uygun bir biçimde tasarlanmıştır. Son beytin ilk mısrasında tarihe, son mısrasında ise hattatın imzasına yer verilmiştir. Mısranın bulunduğu kartuşun bitim noktasına yerleştirilen tarih, kitabe tamamlandıktan sonra yazılmış izlenimi vermektedir. Kitabede sanatkâr imzası son satırın altında beyzi bir dikdörtgen çerçeve içinde bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- زات عفت سیرتی اوچنجی اقبال خانمك \\ اسمی وش شایسته در خیره بواوب عز و رفاه

٢- یابدیروب بو جامع اوّلکندن اعلی رصین \\ ایلدی شادان سمتن خلقنی بی اشتباه

٣- اوله اعمالی حواس خمسء خیرات و جود \\ مؤمنین تا بونده قلدقچه نماز پنجکاه

٤- سویلنلدی بو ایکی تاریخ بر بیت ایجره باق \\ ایلدکده خامه بیت نظمم زیور پناه

٥- یابدی باق اوچنجی اقبال خانم اعلی معبدی \\ سعینی شایستهء اجرا جزیل ایده اله \\ کتبه عبدالحمد الشحر

Okunuşu:

1- Zat-ı iffet siyreti Üçüncü İkbal Hanım'ın // İsmi veş şayeste'dir hayre bulub izz ü refah

[383] Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, İstanbul 2001, s. 136.

2-Yapdırub bu camii evvelkinden âla rasîn // Eyledi şâdân bu semtin halkını bî-iştibâh

3- Ola âmâli havass-ı hamse-i hayrat ü cûd // Mü'minîn ta bunda kıldıkça namaz-ı penc-gâh

4- Söylenildi bu iki tarih bir beyt içre bak // Eyledikde hame beyt-i nazmımı Ziver penâh

5- Yapdı bak Üçüncü İkbal Hanım âlâ ma'bedi // Sa'yini şayeste-i ecr-i cezil ide ilâh

Ketebehû Abdülhamid eş-şehri 1275[384]

[384] Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I, s. 136.

Fotoğraf 189. Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 190. Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii Cümle Kapısı Kitabesi.

Fotoğraf 191. Abdülhamid eş-Şehri'nin İmzası.

4.4.3. Abdülfettah Efendi

Abdüfettah Efendi, Sakız Adası'nda dünyaya gelmiştir ve aslen Rum kökenlidir. Hüsrev Paşa'nın seraskerliği sırasında Daire-i 'Askeriyye'ye alınmıştır. Buradaki bazı zabitlerden çeşitli dersler alarak Hüsn-i Hat öğrenmiştir. Hattat, sülüs ve nesih yazılarını Hafız Mustafa Şâkir Efendi'den 1832 yılında, ta'lik yazıyı ise Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'den 1847 yılında meşkederek icâzet almıştır.

Hüsrev Paşa'nın hususi kâtibi olarak uzun bir süre görev yapan Abdülfettah Efendi, Hüsrev Paşa sadrazam olunca da Sadaret Kâtibi olmuştur. 1845'te Eyüp Camii Vakfı Kaymakamlığı ve ertesi yıl ise Şehzade Camii Vakfı Kaymakamlığı yapmış, daha sonra da çeşitli illerde evkaf müdürlüğü ve mal müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1855 yılındaki Bursa Depremi'nde Bursa Ulu Camii'nin hasar gören yazıların yenilenmesinde kendisinin de emeği geçmiş ve Şefik Bey ile beraber çalışmıştır. İstanbul'a döndükten sonra 1857 yılında Sersikkekenlik (para kalıbı hazırlayanların en yetkilisi, başı) görevine getirilen hattat 1860 yılında para basım tekniklerinde ihtisas yapması için Viyana ve Paris'e gönderilmiş, döndüğünde ise çeşitli kademelerde görevlendirilmiştir. 16 Ekim 1886 tarihinde Vaniköy'de vefat etden Abdülfettah Efendi'nin kabri II. Mahmud Türbesi haziresinde yer almaktadır.[385] Abdülfettah Efendi'nin celî sülüs ve tuğra üslubunda Mustafa Râkım, celî ta'lik üslubunda ise Yesarizade Mustafa İzzet Efendi ekolü etkili olmuştur.

Aksaray Pertevniyal Vâlide Sultan Camii Çeşmeli Kapı, Bâb-ı Humâyûn, Yıldız Hamidiye Camii, Ertuğrul Tekke Camii Şadırvanı, Kuleli Askerî Lisesi, Gümüşsuyu Kışlası, Galatasaray Lisesi, Sadâbad Camii, Mekteb-i Harbiye (Harbiye Askerî Müzesi), Hz. Yûşa Camii, Pertevniyal Valide Sultan Camii, Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi, Mehmed Hüsrev Paşa Çeşmesi, Topkapı Sarayı Sohum Kalesi ve Taşkışla'da yer alan kitabeler Abdülfettah Efendi imzalıdır.

Bunların yanı sıra Sarıyer II. Mahmud Çeşmesi, Kuleli Askeri Lisesi, Kadıköy III. Mustafa (İskele) Camii, Sadâbad Camii, Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi, Bâb-ı Hümâyûn, Pertevniyal Valide Sultan Camii, Eminönü Hacı Küçük Camii, Bâb-ı Seraskerî (İstanbul Üniversitesi), Topkapı Sarayı'ndaki Sohum Kalesi ve

[385] Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. I, s. 107; İnal, *Son Hattatlar*, s. 24-28; M. Uğur Derman, "Abdüffetah Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I, 203; Esra Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 3-6.

Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi'nde yer alan tuğralar hattata aittir.[386] Ayrıca Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusu'nda sergilenen bazı tuğralar da Abdülfettah Efendi'nin imzası vardır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İstanbul Teknik Üniversitesi).

Yapının Adresi: No: 65, Gümüşsuyu Caddesi, Gümüşsuyu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerindeki kitabenin son satırının ilk ve son kartuşlarında yer almaktadır.

İmza Metni: "حرره عبدالفتاح سرسكه كنان" (Harrerehû 'Abdülfettah ser-sikke-künân-ı Hazîne-i Hassa-i Şâhâne).

İmza Tarihi: H. 1278 (M. 1861-1862).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, 8 mısranın 3 satır halinde dendanlı kartuşlar düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Bu düzenlemede birinci satır ve ikinci satırda 3, son satırda ise 4 kartuşa yer verilmiştir. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda keşidelerle yazıya hareket kazandırılmıştır. Sanatkârın imzası kitabenin son satırın ilk ve son kartuşlarında bulunmaktadır. Kitabenin tarihi H. 1278 son satırın altında dikdörtgen çerçevede bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- تحت اجلاله جلوسندن برو اقدام ايله١– تحت اجلاله جلوسندن برو اقدام ايله \\ ملكن اعمار ايتمده
شاه جهان عبدالعزيز \\ ايليوب انشا كومش صوينده نو قشله يى

٢- نقد جو دين عسكره قلدى روان عبدالعزيز \\ ملك و ملت سايهء لطفنده كورسون راحتى \\ پادشاه عالم
اولسون هر زمان عبدالعزيز

٣- حرره عبدالفتاح سرسكه كنان \\ سويلدى تاريخ معجم بنده خاصى ضيا \\ موقعنده قشله يي يابديردى
خان عبدالعزيز \\ حزينهء خاصّهء شاهانه

٤- ١٢٧٨[387]

Okunuşu:

[386] Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*.
[387] Cavide Pala, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San'atı Açısından Değerlendirilmesi,* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 385.

1- Taht-ı iclâle cülûsundan beru ikdâm ile // Mülkün i'mâr etmede şâh-ı cihan Abdülaziz // Eyleyüb inşâ Gümüşsuyu'nda bu nev kışlayı

2- Nakd-i cûdın askere kıldı revan Abdülaziz // Mülk ve millet sâye-i lütfunda görsün rahatı // Padişah-ı âlem olsun her zaman Abdülaziz

3- Harrerehû Abdülfettâh Sersikkegünân-ı // Söyledi tarih mu'cem bende-i hass-ı Ziyâ // Mevkiinde kışlayı yaptırdı Hân-ı Abdülaziz // Hazîne-i Hassa-i Şâhâne

4- 1278[388]

Harrerehû Abdülfettah Sersikkegünân-ı Hazîne-i Hassa-i Şâhâne 1278

[388] Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, s. 33.

Fotoğraf 192. Gümüşsuyu Askeri Kışlası'nda (İstanbul Teknik Üniversitesi) Yer Alan İnşa Kitabesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1450&hid=1859) (22.06.2020)

Fotoğraf 193. Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İstanbul Teknik Üniversitesi) Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

(Esra Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 36.)

Fotoğraf 194. Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İstanbul Teknik Üniversitesi) Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

(Esra Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 36.)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi).

Yapının Adresi: No: 56, Kuleli Caddesi, Kandilli Mahallesi, Üsküdar.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları tuğra ve inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Tuğradaki imza, "كتبه عبدالفتّاح ١٢٧٩" (Ketebehû 'Abdülfettah), inşa kitabesindeki imza ise "نمقه عبدالفتّاح سرسكه كنان" (Nemekahû 'Abdülfettah ser-sikke-künân) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1279 (M. 1862-1863).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, 4 mısranın 2 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle, oluşmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeveye sahip kitabenin zemini yeşil renge boyanmış harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için be ve sin gibi harfler keşidelendirilmiş ve bu keşidelendirilen harfler satırlarda alta alta getirilmiştir. İlk satırda yer alan "Kuleli'de" ifadesinin sonunda yer alan dal ve he harfleri kaseli bir biçimde ele alınmuştur. Bu kaseli harf biçimlenişinde he harfi kasenin sonunda içi boş yuvarlak şeklinde yapılmıştır. Sanatkârın imzası kitabenin son satırının altında dikdörtgen bir çerçevede bulunmaktadır. H. 1279 tarihi ise son satırda üçüncü mısradaki "yazdı", dördüncü mısradaki "han" kelimelerinin altında yer almaktadır. Gümüşsuyu Askeri Kışlası kitabesine nazaran bu kitabede kalem hareketlerinin akıcılığı ve harflerin keskinliği ön plana çıkmaktadır.

Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfleri ise varak altınlanmıştır. Sultan Abdülaziz tuğrasından oluşan kompozisyonda, sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının, H. 1279 tarihi ise hançere kısmının altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- قلّه ليده قلعه آثا ايتدى انشا بر دها \\ شاه دوران ياپمش ايدى چوق معلّا قشله يى

٢- صدر و سر عسكر ايكن تاريخنى يازدى فوآ د \\ قيلدى خان عبدالعزيز بنياد و لا قشله يى

٣- نمقه عبدالفتّاح سرسكه كنان ١٢٧٩[389]

Okunuşu:

[389] Pala, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San'atı Açısından Değerlendirilmesi*, s. 379.

1- Kulelide kal’a-asa inşa etti bir dahâ // Şâh-ı devran yapmış idi çok muallâ kışlayı

2- Sadr u serasker iken tarihini yazdı Fuâd // Kıldı Hân Abdülaziz bünyâd vâlâ kışlayı 1279

3- Nemekahû Abdülfettah Sersikkegünân[390]

Tuğra Metni:

عبد العزيز خان بن محمود المظفر دائما

كتبه عبدالفتّاح ١٢٧٩

Okunuşu:

1- Abdülaziz Han bin Mahmud el-muzaffer daima

2- Ketebehû Abdülfettah 1279

[390] Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi’nin Taşa Mahkûk Eserleri*, s. 30.

Fotoğraf 195. Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi).

Fotoğraf 196. Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi) Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 197. Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi) Tamir Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 198. Kuleli Askeri Lisesi'ndeki (Milli Savunma Üniversitesi) Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 199. Kuleli Askeri Lisesi'ndeki (Milli Savunma Üniversitesi) Tuğra Madalyonunda Yer Alan Abdülfettah Efendi'nin İmzası. (http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1667&hid=5141), (22.06.2020)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi.

Yapının Adresi: No: 27, Taya Hatun Sokak, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, tuğrada ve inşa kitabesinin son satırının ilk ve son kartuşlarında yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzaları; tuğrada "كتبه عبدالفتّاح" (Ketebehû 'Abdülfettah), inşa kitabesinde ise "نمقه عبدالفتّاح سرسكه كنان", (Nemakahû 'Abdülfettah ser-sikke-künân) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1294 (M. 1877-1878).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşmenin kitabesi, tuğra ve inşa kitabesi olmak üzere iki bölümlüdür. Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının inşa kitabesi, 14 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Bu düzenlemede ilk dört satırda 3, son satırda ise 4 kartuşa yer verilmiştir. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda bazı sin, şın ve kef harfleri keşidelendirilmiş ve bu keşidelendirilen harfler alt alta getirilerek sanatkârın üslubunu burada yinelemiştir. Kitabedeki kompozisyon düzenlemesi ve harfler Abdülfettah Efendi'nin önceki kitabelerinin bir tekrarı niteliğindedir. Sanatkâr imzası, beşinci satırın ilk ve son kartuşlarında yer almaktadır. 1294 tarihi son kartuşta "ser-sikke-künân" ifadesinin altında yer almaktadır.

Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın kompozisyonu II. Abdülhamid'in tuğrasından oluşmaktadır. Tuğranın mahlas kısmında celî sülüs yazıyla sultanın mahlası olan "el-Gazi" ifadesi yer almaktadır. Sanatkâr imzası, tuğranın iç beyze kısmının, kitabenin tarihi H. 1294 hançere kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

عبد الحميد خان بن عبد المجيد المظفر دائما الغازى

كتبه عبدالفتّاح ١٢٩٤

Okunuşu:

1- Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima, El-Gazi

2- Ketebehû 'Abdülfettah 1294

Kitabe Metni:

١- لوحش الله اول ملك حصلت شه دورانه كم \\ عادتی صرف ایتمه در حیراته نقد بی عدید \\ حق تعالی ایلسون اعدایه غالب هر زمان

٢- سایه سنده حلق عالم ایلسون عید اوزره عید \\ خاطریندن كجمز ایكن كمسه یی انجتمه سی \\ استدی زور ایله شمدی قهرین اعدای عنید

٣- اول سببدن عسكر اسلامی تجهز ایلیوب \\ دشمنن قارشوسنه كوندردی چوق سدّ سدید \\ غازیانك یولی اوستیدر دیو بو چشمه یی

٤- یاپدی تاكم مطره سین طولدیره بیك مرد سعید \\ چشمه سار لطفنك سیر ابیدر خلق جهان \\ اوستومزدن سایه سین دور ایتمسون ربّ مجید

٥- نمقه عبدالفتاح \\ كلدی شاها خاطر محوی یه بر تاریخ تام \\ عسكرینه چشمه یاپدیردی سنی عبدالحمید \\ سرسكه كنان ١٢٩٤

Okunuşu:

1- Levhaşallâh ol melek-haslet şeh-i devrâna kim // Âdeti sarf etmedir hayrâta nakd-i bî-adîd // Hak Teâlâ eylesin aʿdâya gâlib her zamân

2- Sâyesinde halk-ı âlem eylesin iyd üzre iyd // Hâtırından geçmez iken kimseyi incitmesi // İstedi zûr ile şimdi kahrın aʿdâ-yı anîd

3- Ol sebebden asker-i İslâmı techîz olmayıp // Düşmanın karşısına gönderdi çok sedd-i sedîd // Gâziyânın yolu üstüdür diye bu çeşmeyi

4- Yapdı tâ kim matrasın doldura bin merd-i saîd // Çeşme-sâr-ı lutfunun sîr-âbıdır halk-ı cihân // Üstümüzden sâyesin dûr etmesin Rabb-i Mecîd

5- Nemekahu Abdülfettah // Geldi şâhâ hâtır-ı Mahvî'ye bir târîh-i tâm // Askerine çeşme yapdırdı seni Abdülhamîd // Sersikkegünân 1294[391]

[391] Esra Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 52-53.

Fotoğraf 200. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi.

Fotoğraf 201. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 202. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 203. Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yıldız Hamidiye Camii.

Yapının Adresi: No: 63, Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları, caminin kuzey ve güney cephelerindeki Ayet kitabelerinde yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkârın imzaları "عبدالفتّاح" ('Abdülfettah) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. Muharrem sene 1303 (M. 12 Ekim 1885).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Zikzaklı bir kartuş içinde celî sülüs hatta sahip kitabenin mermer zemini üzerindeki harfler varak altınlanmıştır. Nisâ Suresi 103. Ayet'ten oluşan kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. İki ve üç katlı istiflerden oluşan kitabede "'alâ-lmu" ifadesindeki ye harfine yâ-ı ma'kus yapılarak ve "kitaben" ifadesindeki kef harfi keşilendirilerek yatay hareket kazandırılmıştır. "Mevkûtâ(n)" ifadesinde üç katlı istife yer verilmiş kaf ve te harfinin noktaları üst üste verilmiştir. Sanatkâr imzası " 'alâ-lmu/minine" ifadesinin altındadır. Kitabenin inşa tarihi "3 Muharrem sene 1303" şeklindedir. "3 Muharrem" tarihi "İnne-ssalâte" ifadesindeki nun harfinin kasesinde "sene 1303" ifadesi ise "İnne-ssalâte" ifadesinin altında yer almaktadır.

Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan kompozisyonun zemin yeşili renge boyanmış harfleri, ise varak altınlanmıştır. II. Abdülhamid'in tuğrasından oluşan kompozisyonun mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "el-Gazi" ifadesi yer almaktadır. Sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının altında bulunmaktadır. Güney cephede yer alan kitabe ve tuğrada yer verilen kompozisyon kuzey cephedekinin tekrarıdır. Aynı zamanda yapının iç kısmında da Abdülfettah Efendi imzalı tuğralar ve Ayet kitabeleri vardır.

Kitabe Metni:

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

٣ محرّم سنه ١٣٠٣

عبدالفتّاح

Okunuşu:

1- İnne-ssalâte kânet 'alâ-lmu/minîne kitâben mevkûtâ(n)

2- 3 Muharrem 1303

3- Ketebehû ‘Abdülfettah

Anlamı:

Çünkü namaz, mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.[392]

[392] *Kur’an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.

Fotoğraf 204. Yıldız Hamidiye Camii Ayet Kitabesi.

(Esra Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 28.)

Fotoğraf 205. Yıldız Hamidiye Camii Ayet Kitabesindeki Abdülfettah Efendi'nin İmzası

(Esra Vatansever, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 28.)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sadabâd Camii.

Yapının Adresi: Eyüp Sultan Caddesi, Merkez Mahallesi, Kağıthane, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası giriş kapısı üzerindeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه عبدالفتّاح" (Ketebehû 'Abdülfettah).

İmza Tarihi: H. 1276 (M. 1859-1860).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfleri ise altın varaklanmıştır. Sultan Abdülaziz tuğrasından oluşan kompozisyonda sanatkâr imzası iç beyze kısmının, H. 1276 tarihi ise hançere kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

عبد العزي خان بن محمود المظفر دائما

كتبه عبدالفتّاح ١٢٧٦

Okunuşu:

1- Abdülaziz Han bin Mahmud el-muzaffer daima

2- Ketebehû Abdülfettah 1276

Fotoğraf 206. Sadabâd Camii Cümle Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 207. Sadabâd Camii'ndeki Tuğra Madalyonundaki Abdülfettah Efendi'nin İmzası.

4.4.4. Ahmed Râkım Efendi

Mustafa Râkım Efendi ile karıştırılmaması için İkinci Râkım veya Küçük Râkım olarak da bilinen hattatın hayatı hakkında kısıtlı bilgi vardır. Hattat sülüs ve nesih yazıları, tuğra çekmesini Hâşim Efendi'den meşketmiş ve 1840 yılında icâzet almıştır. Eserlerinde Mustafa Râkım Efendi'yi çokça taklit ettiği görülen hattatın, Rüşdiye mekteplerinde yazı hocalığı yanı sıra matbaalarda hattatlık da yaptığı bilinmektedir. Habîb Efendi'nin belirttiğine göre 1865-1866 veya 1866-1867'de İstanbul'da vefat etmiş ve Şeyh Vefâ Türbesi hazîresine defnedilmiştir.[393] Araştırmamızda hattatın imzasının bulunduğu yalnızca bir eserine ulaşılabilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Nureddin Cerrahi Tekkesi.

Yapının Adresi: No: 13, Nurettin Tekke Sokak, Dervişali Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının içinde bulunan tamir kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "رقمه المذنب الداعی راقم" (Rakamehû el-müznib'üd-da'i Râkım).

İmza Tarihi: H. 1274 (M. 1857-1858).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Tamir kitabesi, madalyon içindeki tuğra ve altındaki 10 mısradan oluşmaktadır. Üst tarafta yer alan Sultan Abdülmecid'in tuğrası Haşim Efendi imzalıdır. Tuğranın altında yer alan tamir kitabesi dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 10 mısranın alt alta verilmesiyle oluşan kitabenin her mısrası dendanlı kartuşlar içindedir. Celî ta'lik hatta sahip kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Kompozisyonda be, te, kef gibi harfler keşidelendirilmiş ve bu harfler mısralarda alt alta getirilmeye çalışılmıştır. Kitabede sanatkâr imzası son mısranın altında kartuş içerisinde yer almaktadır. H. 1274 tarihi son mısradaki "olundı" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- شاه شاهان جهان عبد مجيد

٢- نير برج كرم مهر منير

٣- پرتو دركه نورالدين

[393] M. Uğur Derman, "Ahmed Rakîm Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 117.

٤- حسن اعمار ايله ايتدى توفير

٥- حق ضيا كستر ايده سلطنك

٦- چشم عالم اوله عدليله قدير

٧- اوليا منزلك ايتدى احيا

٨- اوله سلطان رسل اكا ظهير

٩- سويلدى سامى قولى تاريخك

١٠- پر دركاهي اولندى تعمير ١٢٧٤

١١- رقمه المذنب الداعى راقم[394]

Okunuşu:

1- Şah-ı şâhân-ı cihân ‘Abdülmecid

2- Neyyir-i burc-ı kerem mihr-i münîr

3- Pertev-i Dergeh-i Nûreddîn’i

4- Hüsn-i i‘mâr ile etdi tevfîr

5- Hak ziyâ-güster ide saltanatın

6- Çeşm-i âlem ola adliyle kadîr

7- Evliyâ menzilin etdi ihyâ

8- Ola Sultân-ı rüsül ana zahîr

9- Söyledi Sâmi kulu târîhin

10- Pîr dergâhı olundu ta’mîr 1274

11- Rakamahû el-müznib’üd-da’i Râkım[395]

[394] Pala, *İstanbul’da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San’atı Açısından Değerlendirilmesi*, s. 333.
[395] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, Fatih Belediye Başkanlığı, İstanbul 2016, s. 613; Pala, *a.g.t.*, s. 333.

Fotoğraf 208. Nureddin Cerrahi Tekkesi Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 209. Ahmed Râkım Efendi'nin İmzası.

4.4.5. Ali Haydar Efendi

1802 yılında dünyaya gelen Ali Haydar Efendi aslen İstanbullu olup Sudûrdan Abdülkadir Bey'in oğludur. Aynı zamanda III. Selim dönemi sadrazamlarından Melek Mahmud Paşa'nın torunudur. Bu nedenle bazı imzalarını "Hafîd-i Melek Paşa" şeklinde atmıştır. Ali Haydar Efendi, ta'lik hatta icâzetini 1823 yılında Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'den almıştır. Bir süre müdderislik yapmış, daha sonra Galata kadısı ve Filibe mollası olmuştur. Mekke ve İstanbul pâyelerini almasının ardından 1868'de İstanbul kadılığına getirilmiştir. 28 Haziran 1870'te vefat eden hattatın kabri Yahya Efendi Dergâhı'nda yer almaktadır.[396] Hattatın tespit ettiğimiz imzalı kitabeleri Mesnevihane Camii, Teşvikiye Camii, Elif Efendi Tekkesi ve Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nde yer almaktadır. Sanatkârın bu eserlerindeki üslubu ve kompozisyon istifi, hocası Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin kitabeleriyle benzer anlayışa sahiptir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Mesnevihane Camii.

Yapının Adresi: No: 42, Mesnevihane Sokak, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin cümle ve tedrishane kapılarında yer alan kitabelerde bulunmaktadır.

İmza Metni: Sanatkârın imzaları; cümle kapısındaki kitabede "كتبه علي حيدر" (Ketebehû 'Ali Haydar), tedrishane kapısındaki kitabede ise "كتبه علي حيدر غفر له ١٢٦٠" (Ketebehû 'Ali Haydar gufire lehu) şeklindedir.

İmza Tarihi: İki kitabede de imza tarihi H. 1260'tır (M. 1844-1845).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Cümle kapısı üzerinde yer alan mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kitabe; 2 paftaya ayrılmış 10 mısranın, 5 satır halinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Dikdörtgen çerçeveli, celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı harfler keşidelendirilmiş ve satırlarda bu harfler alta alta getirilmiştir. Sanatkârın imzası kitabenin son satırda "devran" kelimesinin, H. 1260 tarihi ise "Hace-i" kelimesinin altında yer almaktadır.

Tedrishane Kapısı üzerinde yer alan mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş dikdörtgen çerçeveli kitabe, iki satır halinde düzenlenmiştir. Celî ta'lik

[396] Şevket Rado, *Türk Hattatları,* Yayın Matbaacılık, İstanbul, s. 214; M. Uğur Derman, "Ali Haydar Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 395-396; M. Uğur Derman, "Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Kitabesi, Hat Levhaları ve Bunların Hattatları", *Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Kitabesi, Hat Levhaları ve Bunların Hattatları*, (2014), s. 347-478.

hatta sahip yazıda, aynı yapının kıble kapısındaki kitabenin de hattatı olan Ali Haydar burada kıble kapısındaki kitabeye göre daha sade bir kompozisyona yer vermiştir. Sanatkâr imzası ve kitabenin tarihi H. 1260 son satırda "es-sami" kelimesinin altında bulunmaktadır. Kitabelik bölümü kitabeden daha geniş ölçüdedir, kitabenin iki yanında boşluklar mevcuttur.

Cümle Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

١- مالك علم لدنى كاشف اسرار حق \\ ذ والكرم سيد مراد اول چاكر آل عبا

٢- حضرت ملاى رومك مثنويسن شرح ايدوب \\ علم و فيض معنويسن قيلدى عشّاقه عطا

٣- روح پاكيچون اوقونسون مثنوي بونده ديو \\ اشته مسجدله معلّى حجره لر قيلدى بنا

٤- بويله ذ ات پاك پر لطف وعلو همّتك \\ سعينى مشكور ايدوب عمرين فزون ايتسون خدا

٥- بنده سى حقّيده تاريخن مجوهر سويلدى \\ ياپدى دارالمثنوى يي خواجهء دوران بجا / نمقه على حيدر ١٢٦٠

Okunuşu:

1- Mâlik-i ilm-i ledünnî kâşif-i esrâr-ı Hak // Zü'l-kerem Seyyid Murad ol çâker-i âl-i abâ

2- Hazret-i Mollâ-yı Rûmun Mesnevîsin şerh edip // İlim ü feyz-i manevîsin kıldı uşşâka atâ

3- Rûh-ı pâkiyçün okunsun Mesnevî bunda deyü // İşte mescidle muallâ hücreler kıldı binâ

4- Böyle zât-ı pâk-ü pür-lutf-u ulüvv-i himmetin // Sa'yini meşkûr edip ömrün füzûn etsin Hudâ

5- Bendesi Hakkı da târîhin mücevher söyledi // Yaptı dârü'l-Mesnevîyi hâce-i devrân becâ //

Nemekahû Ali Haydar 1260[397]

Tedrishane Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

١- هذا دار تدريس المثنوى حضرت مولانا

٢- جلال الدين الرومى قدس سره السامي

٣- كتبه علي حيدر غفر له ١٢٦٠

[397] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 343.

Okunuşu:

1- Haza dâr tedris el-mesnevi Hazreti Mevlana

2- Celâleddîn-i Rûmî kuddise sirruhu es-sami

3- Ketebehû ‘Ali Haydar gufire lehu 1260

Anlamı:

İşte bu (Mesnevihane), Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin (Allah sırrını takdîs etsin) Mesnevi’sini okutmak içindir.[398]

[398] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 342.

Fotoğraf 210. Mesnevihane Camii Cümle Kapısı Kitabesi.

Fotoğraf 211. Mesnevihane Camii Cümle Kapısı Kitabesindeki Ali Haydar Bey'in İmzası.

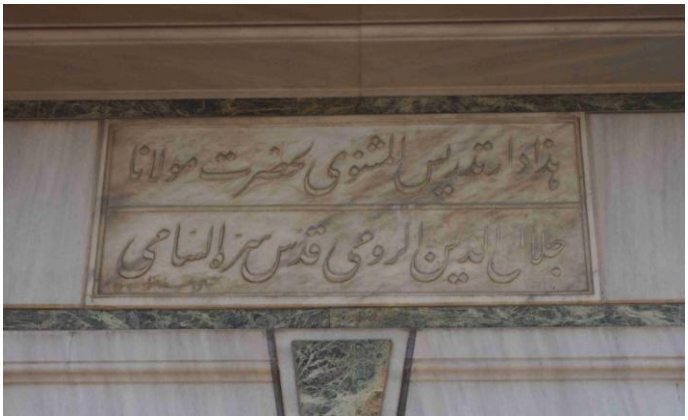

Fotoğraf 212. Mesnevihane Camii Tedrishane Kapısı Kitabesi

Fotoğraf 213. Mesnevihane Camii Tedrishane Kapısı Kitabesindeki Ali Haydar Bey'in İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Teşvikiye Camii.

Yapının Adresi: Teşvikiye Caddesi, Teşvikiye Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının dört sütundan oluşan girişinin, batı tarafında yer alan kitabesinin son satırının altında bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه العبدالداعی علی حیدر غفرله ١٢٧٠" (Ketebehû el-'Abdu'd-dâ'i 'Ali Haydar gufire lehu 1270).

İmza Tarihi: H. 1270 (M. 1853-1854).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, 2 paftaya ayrılmış olup 6 mısranın 3 satır halinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Kompozisyonda harflerin dengesi ve keskinliği ön plandadır. Yâ-ı ma'kuslar ve keşideler kompozisyona yatay açıdan nefes aldırmıştır. Dördüncü ve altıncı mısralardaki kelimelerin sonunda yer alan dal harfinde istif yapılarak bu harf ikinci kata alınmıştır. Hattatın bu şekilde istif yapması, düz karakterli yazıya hareket kazandırmıştır. H. 1270 tarihi son mısranın altında, sanatkâr imzası ise son satırın altında dikdörtgen kartuş içinde yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- شه عالی همم بو سمتی احیا ایلیوب قیلدی \\ اهالیسی ایچون بو جامع زیبایی نو بن بنیاد

٢- دوام شوکتچون ایلیوب خیر دعا ایتدی \\ ایکی تاریخ جوهر مایه یي زیور قولی انشاد

٣- کوزل جامع که تشویقیّه نامیله شرفوردر \\ اثر زیب جهان عبدالمجید خان ایلدی ایجاد

٤- کتبه العبدالداعی علی حیدر غفرله ١٢٧٠

Okunuşu:

1- Şeh-i 'âli-hümem bu semti ihya eyleyüp kıldı // Ahalisi için bu cami-i zibâyı nev-bünyad

2- Devam-ı şevket-içün eyleyüb hayr du'a etdi // İki tarih-i cevher mayeyi Ziver kulu inşad

3- Güzel cami ki Teşvikiye namiyle şeref-verdir // Eser-i zeyb-cihan Abdülmecid Han eyledi icad

4- Ketebehû el-‘Abdu’d-dâ’i ‘Ali Haydar gufire lehu 1270[399]

[399] Gizem Ezgi Esen, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Teşvikiye Camii*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 18.

Fotoğraf 214. Teşvikiye Camii Giriş Kısmı.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1273&hid=1601)
(22.06.2020)

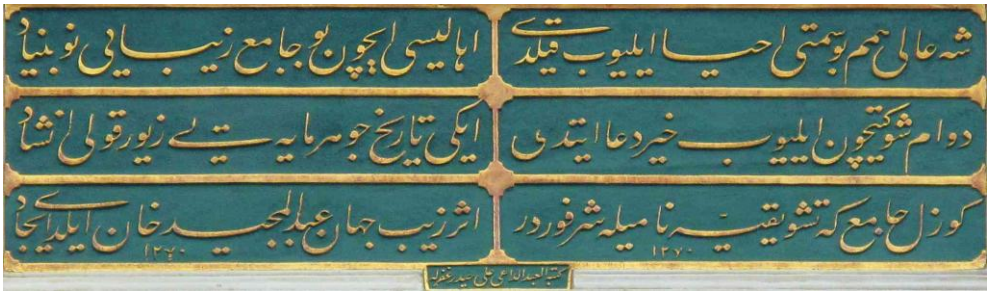

Fotoğraf 215. Teşvikiye Camii'nin H. 1270 Tarihli Tamir Kitabesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1273&hid=1601)
(22.06.2020)

Fotoğraf 216. Teşvikiye Camii'nin H. 1270 Tarihli Tamir Kitabesi'ndeki Ali Haydar Bey'in İmzası.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1273&hid=1601)
(22.06.2020)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii.

Yapının Adresi: No: 1,İskele Sokak, Ortaköy Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin girişinin bulunan kitabenin son satırının altındaki dikdörtgen kartuşta yer almaktadır.

İmza Metni: "العبدالداعی علی حیدر غفرله" (El-'abdu'd-dâî 'Ali Haydar gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1271 (M. 1854-1855).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, 2 paftaya ayrılmış 10 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeveye sahip kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için harfler keşidelendirilmiş ve bu harfler satırlarda alta alta getirilmiştir. İkinci, dördüncü, altıncı, sekizinci ve onuncu mısralardaki ye ile lam harfleri birleşleştirilerek kaseli bir harf biçiminde şeklinde yapılmıştır. Harflerdeki bu düzenleme Teşvikiye Camii'ndeki hattata ait kitabeyi anımsatmaktadır. Sanatkâr imzası kitabenin son satırının altında dikdörtgen kartuşta yer almaktadır. H. 1272 tarihi dokuzuncu mısradaki "himmet" ve onuncu mısradaki "camii" kelimelerinin altındadır.

Kitabe Metni:

١- ساحل جودين غريق لجّهء آ مال هب / ايلمش عبدالمجيد خانك مقام بى عديل

٢- ياپدى اوّلكندن اعلا هم نفيس و هم متين / اوله ماز جامعك وصفنده اصلا قال و قيل

٣- نسحهء كبراي ذ اتى جامع الخيراتدر / اولشهك عمرين فزن ايتسون خداوند جليل

٤- زيور اوج تاريخ ايكي مصرع حدود نظمده / كوسترر بحر رملده عرض بتي التى

٥- همّت عبدالمجيد خان واقف خيرالامور ١٢٧١ / اورته كويده جامعى آباد ايتدى بى بديل ١٢٧١

٦- العبدالداعى على حيدر غفرله

Okunuşu:

1- Sâhil-i cûdın garîk-ı lücce-i âmâl hep / Eylemiş Abdülmecid Hân'ın makâm-ı bî-adîl

2- Yapdı evvelkinden a'lâ, hem nefîs ü hem metîn / Olamaz bu câmiin vasfında aslâ kâl ü kîl

3- Nüsha-i kübrâ-yı zâtı câmi'ü'l- hayrâtıdır / Ol Şeh'in ömrün füzûn etsin Hudâvend-i Celîl

4- Zîver üç târih iki mısra' hudûd-ı nazmda / Gösterir bahr-i remelde arz-ı beyti altı mil

5- Himmet-i Abdülmecid Hân vâkıf-ı hayrü'l-umûr 1271 / Ortaköy'de câmii âbâd etdi bî-bedîl 1271[400]

6- El-'abdu'd-dâî 'Ali Haydar gufire lehu

[400] Derman, "Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Kitabesi, Hat Levhaları ve Bunların Hattatları", s. 347.

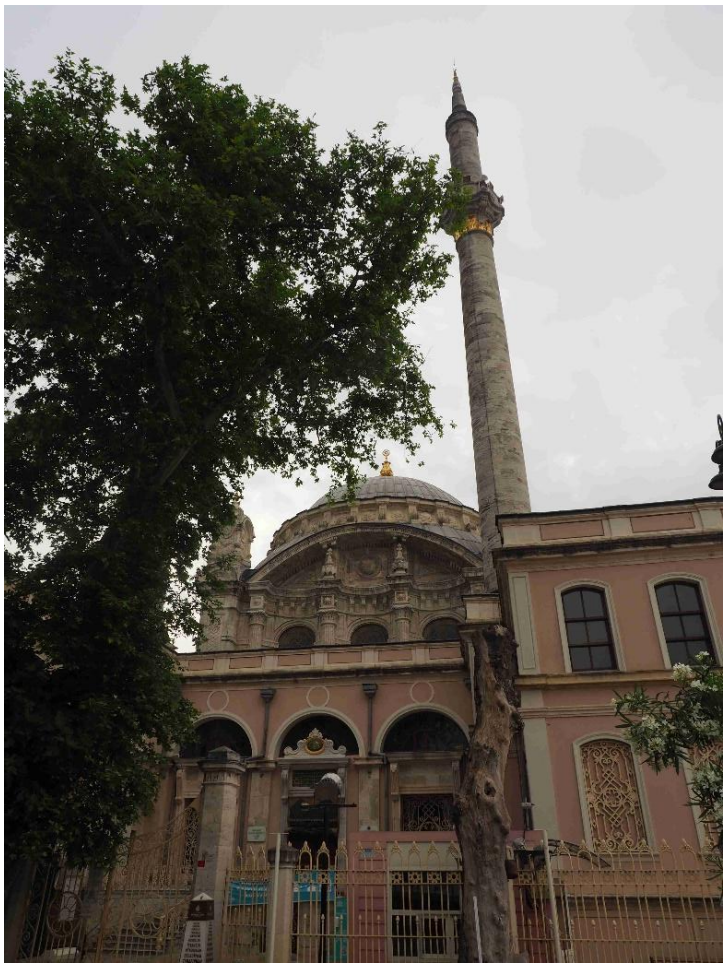

Fotoğraf 217. Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii.

Fotoğraf 218. Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii Girişindeki Kitabe.

Fotoğraf 219. Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii Girişindeki Kitabedeki Ali Haydar Bey'in İmzası.

4.4.6. Ali Rıza Efendi

Çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz; "Mısrîzade", "Mısrîzade Ali Rıza", "Mısrîzade Ali Rıza Üsküdarî" ve "Rıza" şeklinde imzalara sahip kitabeler birbirleriyle benzer üsluptadır. Altunizade Camii, Simkeşhane 'Amire, Anadolu Hisarı Camii, Bâlâ Süleyman Ağa Sebili, Cevriye Hatun Çeşmesi, Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii, Cihangir Camii, Topkapı Sarayı II. Abdülhamid Han Çeşmesi ve Teşvikiye Camii ve bu yapılara ek olarak çeşitli kaynaklarda geçen "Mısrîzade" ve "Mısrîzade Ali Rıza" imzalı mezar taşlarının[401] da aynı sanatkâra ait olması ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte bilhassa kitabelerdeki silkeleme yöntemi, taşçı işçiliği, varak altınlama ve deformasyon gibi unsurlar kitabelerin birbirinden farklı sanatkârın eseri olduğu izlenimini de doğurmuştur.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Altunizade Camii.

Yapının Adresi: Altunizade Caddesi, Altunizade Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, cümle kapısında yer alan ayet kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "رضا ٢٨٢" (Rıza 282).

İmza Tarihi: H. (1) 282, (1865-1866).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dendanlı kartuş içinde yer alan kitabenin zemini siyah renge boyanmış, üzerindeki harfler ise varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta, tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Zümer Suresi 73. Ayeti'ne yer verilen kompozisyon satır halinde bir istife sahiptir. "Hâlidîn(e)" ifadesinde elif ile lam harfi üstlerinde birleştirilerek farklı bir üslup denemesi yapılmıştır. "Hâlidîn(e)" ifadesinde ye ve nun harfleri satırdan üstte yer almıştır. Sanatkâr bu düzenlemeye giderek hem yazıyı kartuşa sığdırmış hem de kompozisyona hareket kazandırmıştır. Kitabede sanatkâr imzası "hâlidîn(e)" ifadesinin altından bulunmaktadır.

[401] Bu mezar taşları için bkz. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. II, İstanbul 2001; Yahya Efendi Kabristanı'nda bulunan Mısrîzâde, Mısrîzâde Ali ve Mısrîzâde Ali Rıza şeklinde imzaları bulunan hattatın en erken tarihli mezar taşı H. 1288 (M. 1871-1872), en geç tarihli mezar taşı H. 1315 (M. 1897-1898) tarihlidir. Bkz. Tuba Ruhengiz Dikbıyık, *Hat ve Süsleme Sanatları ve Mîmâri Üslup Bakımından Yahya Efendi Kabristanı Mezar Taşları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 27.

Kitabe Metni:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

رضا ٢٨٢

Okunuşu:

Selâmun ‘aleykum tibtum fedhulûhâ hâlidîn(e)

Rıza 282

Anlamı:

Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.[402]

[402] *Kur’an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 73. Ayet.

Fotoğraf 220. Altunizade Camii Girişinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

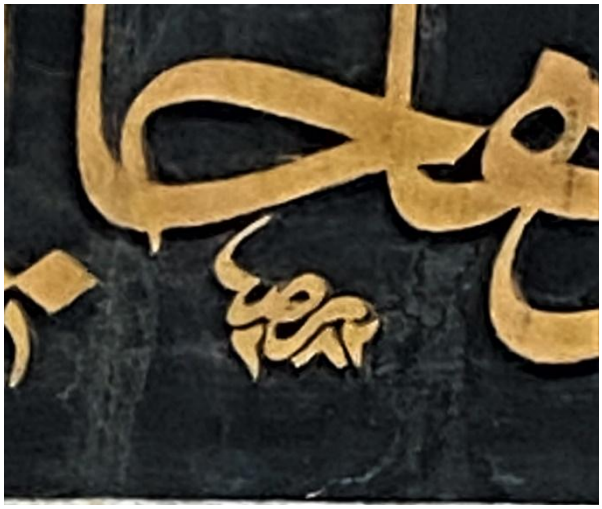

Fotoğraf 221. Altunizade Camii Girişinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki "Rıza" İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Simkeşhane ‘Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi).

Yapının Adresi: No: 19, Ordu Caddesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının kapısı üzerinde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: “رضا” (Rıza).

İmza Tarihi: H. 1283 (M. 1866-1867).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş dikdörtgen formlu kitabe celî ta’lik hatta sahiptir. Mermer zemin üzerindeki harfler ve yazının çerçevesi varak altınlanmıştır. Akıcı bir üsluba sahip eserde, noktalama işaretleri ve harfler aynı kalem açıklığıyla yapılmıştır. Kitabede harf mesafeleri yazının sonuna doğru açılmaktadır ancak hattat “Simkeşhane” ifadesindeki şın harfini keşidelendirerek kompozisyonu kendi içinde dengelemiştir. Sanatkâr imzası “ ‘Amire” ifadesinin, tarih ise “Simkeşhane” ifadesinin altındadır. Günümüzde kitabenin alt kısmının bir bölümü tahrip olmuştur ve sin harfinin bir noktası düşmüştür. Kitabedeki sanatkâr imzası Altunizade Camii cümle kapısında yer alan imza ila aynı karaktere sahiptir.

Kitabe Metni:

١- سيمكشخانه عامره

٢- ١٢٨٣

٣- رضا

Okunuşu:

1- Simkeşhane-i ‘Amire

2- 1283

3- Rıza

Fotoğraf 222. Simkeşhane ‘Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi).

Fotoğraf 223. Simkeşhane ‘Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi) Kitabesi.

Fotoğraf 224. Simkeşhane ‘Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi) Kitabesinde Yer Alan “Rıza” İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Anadolu Hisarı Camii.

Yapının Adresi: No: 18, Körfez Caddesi, Anadoluhisarı Mahallesi, Beykoz, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin minaresinin pabuç kısmı üzerinde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "مصری" (Mısrîzade).

İmza Tarihi: H. 1301 (M. 1883-1884).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının tamir kitabesi, 2 paftaya ayrılmış 10 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin harfleri siyah ve kartuşları ise yeşil renge boyanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için yâ-ı ma'kuslara ve be, sin ve ye harflerinde keşidelere yer verilmiştir. Keşideler alt alta yer alan kartuşlarda aynı hizaya getirilerek kompozisyon dengelenmiştir. Kompozisyonda harfler köşeli bir yapıya sahip olup harf birleşimleri kıvrak yapıda değildir. Onuncu mısranın sonunda yer "cihan" kelimesindeki nun harfi kartuşa sığmadığı için keşidenin üstüne alınmış ve bu düzenlemeyle ahenk kısmen de olsa bozulmuştur. Kitabenin son mısrasındaki, sanatkâr imzası "cihan" kelimesinin ve H. 1301 tarihi "lutf" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- بو جامع قدسی اساس نار قضادن ناکهان \\ یانوب بولنجه اندراس خطر حزین اولدی جهان

٢- شو کوی جناب فاتحه اولمقله فتحه فاتحه \\ بو جایکاه راجحه ویرمشدر بو جامعله شان

٣- چونکی یانوب اولدی خراب احیاسنه قیلدی شتاب \\ سلطان فاروقی جناب عبدالحمید خان زمان

٤- قیلدقجه مؤمنلر نماز ایتدکجه عشقلر نیاز \\ عمر همایونن دراز قیلسون خدای مستعان

٥- محتار تسعید ایلدی تاریخ سویلدی \\ لطف ایتدی تجدید ایلدی بو جامعی شاه جهان ١٣٠١ مصری زاده

Okunuşu:

1- Bu cami'i kudsî esas nâr-ı kazâdan nâgehân // Yanup bulunca indirâs hâtır-hazîn oldu cihān

2- Şu köy cenb-ı Fâtih'e olmakla fethe fâtiha // Bu câygâh-ı râcihe vermişdi bu câmi'le şân

3- Çünkü yanıp oldu harâb ihyâsına kıldı şitâb // Sultan-ı fârûkî cenâb ‘Abdülhamid Han-ı zaman

4- Kıldıkca mü’minler namâz etdikçe ‘âşıklar niyâz // ‘Ömr-i hümâyûnun dırâz kılsın Hudâ-yı müste’ân

5- Muhtâr te’sîd eyledi târîh-i mu’cem söyledi // Lutf etdi tecdîd eyledi bu cami’i Şah-ı cihan

1301 Mısrîzade [403]

[403] http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1330&hid=1685#top (22.06.2020).

Fotoğraf 225. Anadolu Hisarı Camii Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 226. Anadolu Hisarı Camii Tamir Kitabesinde Yer Alan “Mısrîzade” İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii.

Yapının Adresi: Şeyh Camii Sokağı, Sultantepe Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin giriş kapısı üzerinde yer alam kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "مصريزاده علي رضا" (Mısrîzade Ali Rıza).

İmza Tarihi: H. 1304 (M. 1886-1887).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının inşa kitabesi, 20 mısranın 7 satır halinde dikdörtgen kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabede ilk 6 satır 3 kartuş, son satırda ise 2 kartuş vardır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun hareketlendirilmesi için yâ-ı ma'kuslara ve be, sin ve ye harflerinde keşidelere yer verilmiştir. Keşidelerin alt alta getirilmesiyle kompozisyonun üslubu akıcı hale getirilerek bütünlük kazandırılmıştır. Kitabede bazı harfler ve kelimeler satırdan üstte, ikinci katta yer almaktadır. Kitabede sanatkâr imzası on dokuzuncu mısranın yanında yer alan beyzi kartuşta yer almaktadır. Son mısrada ise H. 1304 tarihi bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- دفترار باب خيره ايلمشدى قيدنام \\ صورت حالى امام مسلمينه سويلدوب \\ بر يره جمع ايتسه لر عالمده كى خيراتنى

٢- ياپديروب معبدى وقتيله بر زات سعيد \\ ايلدى انشاسنه تحصيل فرمان اكيد \\ بر معظّم شهر اولور غايت دلارا و سديد

٣- قلب عاشق وش مرور وقت ايدوب اما حراب \\ خبزا شاهنشه دورانكه سركردار اولور \\ اوسون شهر شرفزانك بوده بر مسجدى

٤- اولمز اولمشدى وجودنن اهالى مستفيد \\ آستان شوكتن تقبيل ايچون چرخ عنيد \\ پايدار ايتسون قيام حشره دك ربّ المجيد

٥- حضرت شاه جهانك بحرى پاشا بنده سى \\ سيم و زر ريزان ايدر باران كبى هر جانبه \\ ايليوب انس و ملك هر كوشه سنده اعتكاف

٦- قيلديغچون جلب دعوات ايتمكه سعى مزيد \\ پك بيوك ميزاب احساندر او سلطان وحيد \\ قيلسون اول شاه فلك جاهه ثنه يای عديد

٧- مصرى زاده على رضا

٨- ناسه اعلان ايلسون كاظم قولى تاريخنى \\ بو معزز جمع ياپدردى عبدالحميد

٩- سنه ١٣٠٤

Okunuşu:

1- Defterdâr-ı bâb-ı hayra eylemişdi kayd-ı nâm // Suret-i hâli İmam-ı Muslimîn'e söyleyüb // Bir yere cem' itseler âlemdeki hayrâtını

2- Yapdurub bu ma'bedi vaktiyle bir zât-ı sa'îd // Eyledi inşâsına tahsil-i fermân-ı ekid // Bir mu'azzam şehr olur gayet dilâra vü sedîd

3- Kalb-ı aşık-veş mürur-ı vakt idüb ama harab // Habbezâ şehinşeh-i devrânına serdâr olur // Olsun şehr-i şerefzânın bu dabir mescidi

4- Olmaz olmuşdu vücudundan ahâli müstefid // Âsitan-ı şevketin takbil içünçerh-i anîd // Pâyidâr itsün kıyâm-ı haşre dek Rabbü'l-mecîd

5- Hazret-i Şah-ı Cihan'dan Bahri Paşa bendesi // Sim-ü zer rîzân ider bârân gibi her cânibe // Eyleyüb ins ü melek herkûşesinde i'tikâf

6- Kıldığı çün celb-i da'avat itmeğe sa'y-ı mezid // Pek büyük mizâb-ı ihsândır o Sultan-ı Vâhid // Kılsun ol Şah-ı felek-câhesenâyâ-yı adîd

7- Mısrîzâde Ali Rıza

8- Nâsa i'lân eylesin Kâzım kulu tarihini // Bu mu'azzez cami'i yapdırdı Han 'Abdülhamid"

9- Sene 1304[404]

[404] Ahmed Tahir Nur, "Kitabeleriyle Üsküdar'da Bir Celveti Tekkesi, Şeyh Mustafa Devâti Efendi Cami-Tevhidhanesi", *Toplumsal Tarih*, S. 248 (2014), s. 79.

Fotoğraf 227. Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 228. Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 229. Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabedeki "Mısrîzade Ali Rıza" İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Cihangir Camii.

Yapının Adresi: No: 22, Samanyolu Sokağı, Cihangir Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul**.**

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin giriş kapısı üzerinde yer alan tamir kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: " نمقه الفقير الدّاعی مصری زاده علی رضا اسکداری غفر له" (Nemakahû el-fakir ed-dai Mısrîzade Ali Rıza Üsküdarî gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1307 (M. 1889-1890).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının tamir kitabesi, 20 mısranın 7 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmiyle oluşmaktadır. Kitabede ilk 6 satırda 3 kartuş, son satırda ise 2 kartuş vardır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için yâ-ı ma'kuslara ve be, sin ve ye harflerinde keşidelere yer verilmiştir. Keşideler alt alta yer alan kartuşlarda aynı hizaya getirilerek kompozisyon dengelenmiştir. Kompozisyondaki üslup Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii ile benzerdir. Hattat, te ile ye harflerindeki noktaları alt alt vererek farklı bir tarz oluşturmuştur. Sanatkâr imzasının son satırdaki ilk ve son kartuşta yer aldığı kitabede, H. 1307 tarihi ise yirminci mısradaki "işbu" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- ابوالفتح سليمان خان قانونی \\ ايدوب بو معبدی شهزاده سی ايچون انشا \\ او شاهزاده نك اسم شريفنه نسبت

٢- قونلدی نامی جهانكير جامعی حتّی \\ جناب شيخ مكرّم حسن افندی كيم \\ يكانه پير رشادت سمير ايدی حقّا

٣- ويروب بو جايه شرف بيك يكرمی سالنده \\ مقامن ايتدی تمام اللی درت ييل احيا \\ طريق فيض اثر خلوتيدن ارشادی

٤- نيجه مرده ويرردی نصاب عزّ و علا \\ محلّ زكر و عبادت ايكن بو جای لطيف \\ كچوب سنين ايدوب اول زات اكمل عزم بقا

٥- زمان زمان دخی بش دفعه محترق اولدی \\ خدايه شكر بو كرّه ينه اولندی بنا \\ باق اشته سايهء عبدالحميد خانين

٦- عماری اسكيلرندن ده اولدی چوق اعلا \\ صلاة خمسه ده هر زكر حق عقيبنده \\ ايدلسون اول شه زيشانه بونده حير دعا

۷- نمقه الفقیر الدّاعی مصری زاده \\ سنیح شمدی شو التنجیدر دیدم تاریح \\ بجا یاپلدی متین اشبو جامع رعنا ۱۳۰۸ \\ علی رضا اسکداری غفر له

Okunuşu:

1- Ebû'l-fütûh Süleyman Han-ı Kânûnî // Edip bu ma'bedi şehzâdesi içün inşâ // O şahzadenin ism-ı şerîfine nisbet

2- Konuldu nâmı Cihangir Cami'i hattâ // Cenâb-ı şeyh-i mükerrem Hasan Efendi kim // Yegāne pîr-i reşâdet-semîr idi Hakkâ

3- Verip bu câya şeref bin yigirmi sâlinde // Makâmın etti tamâm elli dört yıl ihyâ // Târîk-i feyz-eser Halvetîden irşâdı

4- Nice mürîde verirdi niṣâb-ı 'izz-ü 'âlâ // Mahall-i zikr-ü 'ibâdet iken bu cây-ı latîf // Geçüp sinîn edip ol zât-ı ekmel 'azm-i bekâ

5- Zamân zamân dahi beş def'a muhterik oldu // Hudâyâ şükr bu kerre yine olundu binâ // Bak işte sâye-i 'Abdülhamid Hanî'de

6- 'İmârı eskilerden de oldu çok a'lâ // Salât-ı hamsede her zikr-i Hak akîbinde // Edilsin ol şeh zî-şâne bunda hayr du'a

7- Nemakahû el-fakir ed-dai Mısrîzade // Senih şimdi şu altıncıdır dedim tarih // Becâ yapıldı metîn işbu cami'-i ra'nâ 1307 // Ali Rıza Üsküdarî gufire lehu

Fotoğraf 230. Cihangir Camii Kapısı.

Fotoğraf 231. Cihangir Camii Kapısında Yer Alan Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 232. Cihangir Camii Kapısında Yer Alan Tamir Kitabesindeki "Mısrîzade Ali Rıza Üsküdarî" İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 233. Cihangir Camii Kapısında Yer Alan Tamir Kitabesindeki "Mısrîzade Ali Rıza Üsküdarî" İmzasının Son Kartuşu.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Topkapı Sarayı II. Abdülhamid Çeşmesi.

Yapının Adresi: Topkapı Sarayı 1. Avlu, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul**.**

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı yer alan tamir kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "نمقه مصريزاده" (Nemakahû Mısrîzade).

İmza Tarihi: Fi gurre-i rebi'ü'l-evvel 1307 (M. 26 Ekim 1889).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının tamir kitabesi, 2 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmiştir. Kitabenin mermer zeminindeki harfler ise varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda; sin, şın ve nun harfleri keşidelendirilmiştir. Bu keşidelerle kompozisyona yatay yönde akıcılık kazandırılmıştır. Birinci satırda "es-sultan" kelimesinde sin harfinde, ikinci satırda ise "müceddeden" kelimesinde dal ve "hamidiyye" kelimesinde ye harfinde şeddeye yer verilmiştir. Birinci satırdaki "efendimiz" kelimesinde mim, ye ve ze harleri yazının kartuşa sığması için satırdan üst tarafa, ikinci kata alınmıştır. Sanatkâr imzası, ikinci satırda; "inşa" kelimesinin, rebi'ü'l-evvel 1307 tarihi ise "çeşmesidir" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- ال غازى السلطن عبدالحميد خان سانى افندمز حظرتلرينگ

٢- مجددا بنا و انشع بيوردقلرى حميديه چشمسيدر

نمقه مصريزاده فى غره ربيع الول ١٣٠٧

Okunuşu:

1- El-Gâzi es-Sultan Abdülhamid Han-ı sâni Efendimiz Hazretlerinin

2- müceddeden binâ ve inşâ buyurdukları Hamîdiye Çeşmesi'dir.

Nemakahû Mısrîzade fi gurre-i rebi'ü'l-evvel 1307

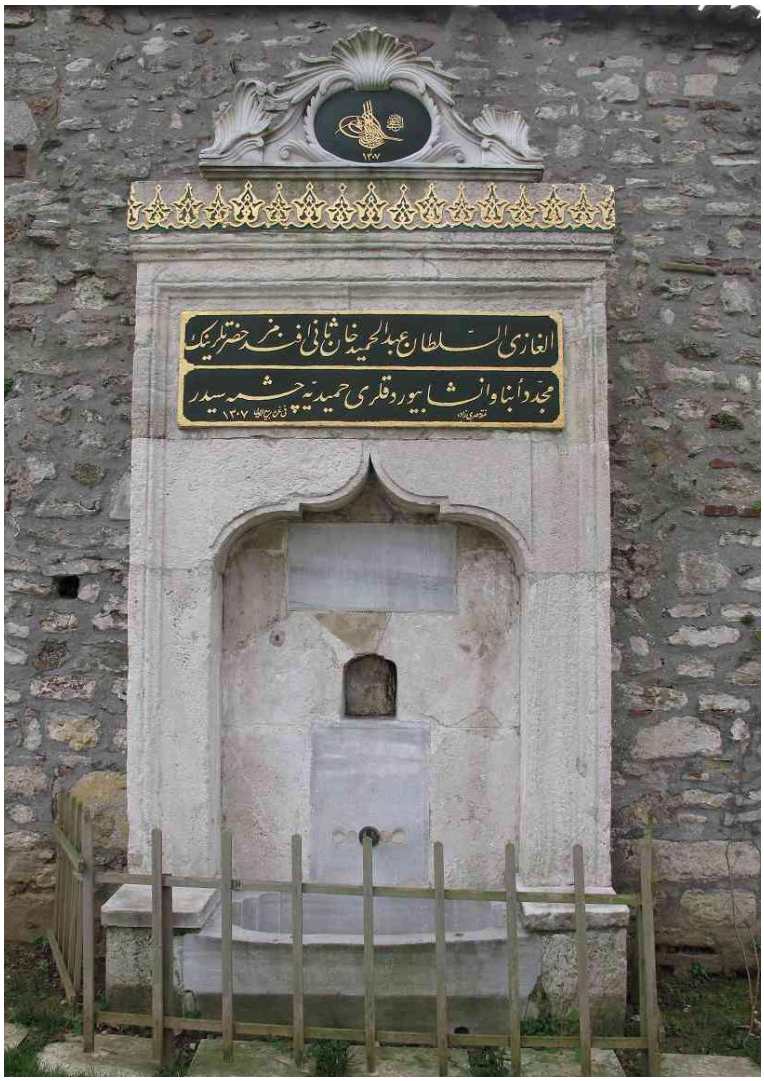

Fotoğraf 234. Topkapı Sarayı Iı. Abdülhamid Çeşmesi.

Fotoğraf 235. Topkapı Sarayı II. Abdülhamid Çeşmesi'nde Yer Alan "Mısrîzade" İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Teşvikiye Camii.

Yapının Adresi: Teşvikiye Caddesi, Teşvikiye Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının cümle kapısı üzerindeki ayet kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه مصريزاده" (Ketebehû Mısrizade).

İmza Tarihi: H. 1309 (M. 1891-1892).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabede mermer zemin üzerindeki harfler varak altınlanmıştır. Nisâ Suresi 103. Ayet'ten oluşan kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. İstifli yapıdaki kompozisyonun harfleri kıvrak biçimdedir. Sanatkâr, ta'lik yazılı kitabelerinde olduğu gibi üslup anlayışını tekrarlayarak aynı kalıptaki harfleri kullanmıştır. Sanatkâr imzası "mevkûtâ(n)" ifadesinin, H. 1309 tarihi "inne-ssalâte" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

١٣٠٩

كتبه مصريزاده

Okunuşu:

İnne-ssalâte kânet 'alâ-lmu/minîne kitâben mevkûtâ(n)

1309

Ketebehû Mısrizade

Anlamı:

Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.[405]

[405] *Kur'an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.

Fotoğraf 236. Teşvikiye Camii Cümle Kapısı.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1273&hid=4199)
(22.06.2020)

Fotoğraf 237. Teşvikiye Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1273&hid=4199)
(22.06.2020)

Fotoğraf 238. Teşvikiye Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki "Mısrîzade" İmzası,

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1273&hid=4199)
(22.06.2020)

4.4.7. Aziz Efendi

Aziz Efendi, Trabzon Maçka'da 1872 yılında dünyaya gelmiş olup[406] ailesi 1873 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İstanbul'a göç etmiştir. İlk tahsilini Şah Sultan İbtidâî Mektebi'nde tamamlamıştır. Ta'lik yazıyı Karinâbâdlı Hasan Hüsnü Efendi'den meşkederek 1894 yılında, sülüs ve nesih yazıyı Bakkal (Filibeli) Arif Efendi'den meşkederek 1896 yılında icâzet almıştır. Aziz Efendi, Hasan Hüsnü Efendi'nin vefatından sonra Sami Efendi'nin evindeki mûtad toplantılara devam ederek celi sülüs ve celi talik yazılarının inceliklerini öğrenmiştir. Sami Efendi (1838-1912) Aziz Efendi'yi daima takdir etmiştir.[407]

Memurluğa ilk olarak 1896'da Meclis-i İdâre-i Emvâl-i Eytâm Kitâbeti'nde başlayan Aziz Efendi, çeşitlik makamlarda memurluk, Medresetü'l-Kudât'ta ve Mahmûdiye Rüşdiyesi'nde ise yazı hocalığı yapmıştır. Sanatkâr bu vazifelerinin dışında Ümmü Kenan Dergâhı Şeyhi Kenan Rifâî'den 1910 yılında hilafet almıştır. 1920 yılında "Melik Fuad nüshası" olarak bilinen Mushaf-ı Şerif'i, Mısır'daki Ezher ulemâsının kontrolünde 6 ayda yazmıştır. Daha sonra Mısır'da devlet bünyesinde hat mekteplerinin kurucularından olan ve bu mekteplerde hat hocalığını da yapan Aziz Efendi, Nisan 1933'te Mısır hükümetinden emekliliğini isteyerek İstanbul'a dönmüştür. 16 Ağustos 1934'te vefat etmiş olup kabri Edirnekapı Mezarlığı'nda yer almaktadır.[408]

Divanî, reyhani, muhakkak, tevkii, rik'a yazılarda eserler veren hattatın imzaları; "Abdülaziz Eyyubi", "Aziz" ve "Şeyh Mehmed Abdülazizü'r-Rifâî" şeklindedir. Aziz Efendi, Kahire ve İstanbul'da pek çok öğrenci yetiştirmiştir.[409] İstanbul'da icâzet verdiği öğrenciler arasında Mahmut Bedrettin Yazır ve Ömer Vasfî Efendi gibi döneminin önemli hattatları yer almaktadır.[410]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu).

Yapının Adresi: No: 106, Eski Toptaşı Caddesi, Valide-i Atik Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

---

[406] Muhittin Serin, *Türk Hat Üstadları 1 Hattat Aziz Efendi*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, İstanbul 1998, s. 13.
[407] Serin, *a.g.e.*, s. 14.
[408] Muhittin Serin, "Âziz Efendi, Rıfâî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, s. 336-337; Şevket Rado, *Türk Hattatları,* Yayın Matbaacılık, İstanbul, s. 251.
[409] Muhiddin Serin, "Hattat Aziz Efendi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 3 (1981), s. 51.
[410] Serin, "Âziz Efendi, Rıfâî", s. 337; Hattatın hayatı için bkz. Muhittin Serin, *Hattat Aziz Efendi*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının girişinin üzerinde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه عزيز" (Ketebehû 'Aziz).

İmza Tarihi: H. (1)292 (M. 1875-1876).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İsim kitabesinin altında yer alan dikdörtgen çerçeveli inşa kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 2 paftaya ayrılmış 8 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenlenmesiyle oluşan kitabenin zemini beyaz, harfleri ise siyah renge boyanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı harfler keşidelendirilmiş; ikinci, dördüncü, altıncı ve sekizinci mısraların sonundaki ye harflerine yâ-ıma'kus yapılmıştır. Kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı harfler keşidelendirilmiş; ikinci, dördüncü, altıncı ve sekizinci mısraların sonundaki ye harflerime yâ-ı ma'kus yapılmıştır. Sanatkârın imzası yedinci mısrada "hüsni" kelimesinin altında, H. (1)292 tarihi ise onuncu mısradaki "'askeri" kelimesinin altında yer almaktadır. Kitabenin hattatı olan Aziz Efendi, isim kitabesinde celî sülüs, inşa kitabesinde celî ta'lik ve imzasında ise rik'a yazıyı kullanmıştır.

Kitabe Metni:

١- حضرت عبدالعزيز خان معارف پيشه نك // ملكك استقبالنى تامين‌دار امنيه سى

٢- آنك ايچون اچدى ير ير منتظم رشدّيه لر // نه ستانبول و نه بغداد قالدى نه سوريه سى

٣- نقد وقتى صرف ايدوب كل جمع زآد دآنش ايت // خرج عالمدر اوجوزدر شمدى وزنى قيّه سى

٤- خامهء تاز وطن حسنى ديدى تاريخنه // فيض و سعيك منبعيدر عسكرى رشديه سى كتبه عزيز سنه كتبه عزيز ١٢٩٢

Okunuşu:

1- Hazret-i Abdülazîz Hân ma'ârif pîşenin / Mülkün istikbâlini te'mindir emniyyesi

2- Anın içün açdı yer yer muntazam rüşdiyyeler / Ne Stanbul ve ne Bağdad kaldı ne Suriye'si

3- Nakd-i vakti sarf idüb gel cem'-i zâd-ı dâniş et / Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezn-i kıyyesi

4- Hâme-i tâz-ı vatan Hüsnî didi târîhine / Feyz u sa'yin menba'ıdır askerî rüşdiyyesi Ketebehû Aziz Sene 1292[411]

[411] Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. II, s. 932.

Fotoğraf 239. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) Girişi.

Fotoğraf 240. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) Girişinde Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 241. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) Girişinde Yer Alan İnşa Kitabesindeki Aziz Efendi'nin İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi).

Yapının Adresi: No: 13, Alemdar Caddesi, Alemdar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş cephesinin üzerinde, ikinci katta yer alan kitabede almaktadır.

İmza Metni: "نمقه عزيز" (Nemakahû 'Aziz).

İmza Tarihi: H. 1293 (M. 1876-1877).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İsim kitabesinin altında yer alan dikdörtgen çerçeveli inşa kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 2 paftaya ayrılmış 8 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenlenmesiyle oluşan kitabenin, zemini yeşil, harfleri ise beyaz renge boyanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı harfler keşidelendirilmiş; ikinci, dördüncü, altıncı ve sekizinci mısraların sonundaki ye harflerine yâ-ı ma'kus yapılmıştır. Sanatkârın imzası yedinci mısrada "hüsni" kelimesinin altında, kitabenin tarihi 293 ise onuncu mısradaki "'askeri" kelimesinin altında yer almaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, kitabelerin zeminindeki yeşil boyanın bazı yerlerinin dökülmüş olması, kitabelerin görünüşünü olumsuz etkilemiş ve yazı arka planda kalmıştır. Hattatın kitabedeki üslubu, Fatih Askeri Rüştiyesi (Fatih İmam Hatip Ortaokulu) ve Toptaşı Askeri Rüştiyesi'nin kitabeleriyle aynıdır.

Aziz Efendi, bahsi geçen Fatih, Toptaşı ve Soğukçeşme askeri rüstiyelerinin kitabelerinde; "ketebehû" ve "nemakahû" olmak üzere iki farklı imza fiilini kullanmıştır. Bahsi geçen bu kitabelerde de şiir aynı olup sadece padişahın adı farklıdır. Fatih ve Toptaşı askeri rüştiyelerinde "Hazret-i Abdülaziz", Soğukkuyu Askeri Rüştiyesi'nde ise "Hazret-i Abdülhamid" ifadeleri yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- حضرت عبدالعزيز خان معارف پيشه نك \\ ملكك استقبالنى تامينـدر امنيه سى

٢- آنك ايچون اچدى پر پر منتظم رشدّيه لر \\ نه ستانبول و نه بغداد قالدى نه سوريه سى

٣- نقد وقتى صرف ايدوب كل جمع زآد دآنش ايت \\ خرج عالمدر اوجوزدر شمدى وزنى قيّه سى

٤- خامهء تاز وطن حسنى ديدى تاريخنه \\ فيض و سعيك منبعيدر عسكرى رشديه سى كتبه عزيز سنه ١٢٩٢

Okunuşu:

1- Hazret-i Abdülhamîd Hân-ı ma'ârif-pîşenin // Mülkün istikbalini te'mîndir emniyyesi

2- Onun için açtı yer yer muntazam rüşdiyyeler // Ne Sitanbul ü ne Bağdâd kaldı ne Suriyyesi

3- Nakd ü vakti sarf edip gel cem'-i zâd-ı dâniş et // Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi

4- Hâme-i tâz u tann-ı Hüsnî dedi târîhine Nemakahû 'Aziz // Feyz ü ilmin menba'ıdır Askerî Rüşdiyyesi Sene 293[412]

Nemakahû 'Aziz

[412] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 333.

Fotoğraf 242. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nin (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) İkinci Katı.

Fotoğraf 243. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nin (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) İkinci Katında Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 244. Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nin (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) İkinci Katında Yer Alan İnşa Kitabesindeki Aziz Efendi'nin İmzası.

4.4.8. Baki Efendi

Biyografisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan sanatkârın araştırmamızda sadece bir eseri tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Madam Bonpar Çeşmesi.

Yapının Adresi: Nur-i Ziya Sokak, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerindeki kitabenin sekizinci satırında yer almaktadır.

İmza Metni: "باکی" (Baki).

İmza Tarihi: M. 1912.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, 2 paftaya ayrılmış 8 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için sin, te gibi harfler keşidelendirilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası yedinci mısradaki "çeşmenin" kelimesinin altındadır. 1912 tarihi ise sekizinci mısrada yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- شاهزاد عبدالمجید اهدا ایله چینلرین \\ سلسبیل انشاسنه ویرمشدی فکر اقدمی

٢- ایلیان بنیادینه همّت مادام بومپاردر \\ حسن طبع ایلیور حیران نوع آدمی

٣- شرقه میل قلبنی حقاکه اظهار ایلدی \\ بو اثرله حبّنه اشهاد ایتدی علمی

٤- چشمه نك تاریخ میلادیسنی جوهرله یاز باقی \\ ناظرنی بولمده زوق و صفای دائمی ١٩١٢

باکی

Okunuşu:

1- Şâhzâd 'Abdülmecid ihd'a ile çinilerin // Selsebîl inşâsına vermişdi fikr-i akdemi

2- Eyleyen bünyâdına himmet Madam Bompar'dır // Hüsn-i tab'ı eyliyor hayrân nev'-i âdemi

3- Şarka meyl-i kalbini hakkâ ki izhâr eyledi // Bu esserle hubbuna eşhâd etdi 'âlemi

4- Çeşmenim tarih-i mîlâdîsini cevherle yaz Baki // Nâzırûnı bulmada zevk-u safâ-yı dâ'imî 1912

Baki[413]

[413] http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=4258&hid=7020 (22.06.2020).

Fotoğraf 245. Madam Bompar Çeşmesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=4258&hid=7020)
(22.06.2020)

Fotoğraf 246. Madam Bompar Çeşmesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=4258&hid=7020)
(22.06.2020)

Fotoğraf 247. Baki Efendi'nin İmzası.
(http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=4258&hid=7020)
(22.06.2020)

4.4.9. Bakkal (Filibeli) Arif Efendi

Ahmed Arif Efendi, 1836 yılında günümüzde Bulgaristan sınırları içinde olan Filibe'de (Plovdiv) dünyaya gelmiştir. "Emîr Şeyhleri" denilen bir aileye mensup olan hattat, ilk tahsilinden sonra medreseye girmiştir. Burada Hüsn-i Hat dersleri almış ve Filibe Yürüyüş Camii hatibi İsmail Efendi'den meşkedip mezun olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Filibe'den ayrılan hattat İstanbul'a yerleşerek Saraçhanebaşı'nda bir bakkal dükkânı açmıştır. Arif Efendi ileri bir yaşta olmasına rağmen, İstanbul'un önde gelen hattatlarından Mehmed Şevki Efendi'den sülüs ve nesih meşkederek 1883 yılında icâzet almıştır. Çeşitli maarif mekteplerinde ve Nuruosmaniye Camii avlusundaki meşkhanede yazı eğitimi veren hattat; Elmalılı Hamdi Yazır, Aziz Efendi, Necmeddin Okyay gibi pek çok sanatkârın yetişmesinde öncü olmuştur. "Filibeli" ve "Bakkal" lakaplarıyla tanınan Arif Efendi 17 Eylül 1909'da vefat etmiştir. Kabri Edirnekapı Mezarlığı'nda yer almaktadır. [414]

Daha çok sülüs ve nesih yazıda eser veren hattatın, üslubu hocası Mehmed Şevkî Efendi'ye yakındır. Arif Efendi'nin sülüs, nesih ve rik'a yazılarını çok hızlı yazdığı rivayet edilmektedir. Sülüs ve nesih yazıda birçok eser veren hattata ait imzalı mezar taşı sayısı da fazladır. Elmalılı Hamdi Yazır; Sami Efendi'nin Arif Efendi hakkındaki şu sözlerini nakletmiştir: *"Ârif Efendi yazmıştır yazmıştır. Yazıları içinde öyleleri vardır ki bakılmaz. Öyleleri vardır ki yazılmaz."*[415]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Şehzade Camii.

Yapının Adresi: No: 44, Şehzadebaşı Caddesi, Kalenderhane Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının batı tarafındaki giriş kapısının üzerindeki ayet kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه عارف ١٣١٤", (Ketebehû Arif).

İmza Tarihi: H. 1314 (M. 1896-1897).

---

[414] M. Uğur Derman, "Ârif Efendi, Filibeli", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, III, s. 364; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010, s. 185-187; Süleyman Berk, "Hattat Filibeli Ahmed Ârif Efendi (1252/1836-1327/1909)", *Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler* (2000), s. 325; Fatih Özkafa, "İstanbul'un Meşhur Hattatları", *Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul'un Meşhur Hattatları* (2010), s. 145-148. Talip Mert, "Hattât Bakkal Ahmed Ârif Efendi (1836-1909) ve Ailesi", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal Armağanı*, C. I (2014), s. 447.

[415] Mert, *a.g.m.*, s. 447-448. Hattatın hayatı hakkında bkz. Fatih Sultan Demir, *Hattat Bakkal Arif Efendi Sanatı, Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2017.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer levha kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabede mermer zemin üzerindeki harfler varak altınlanmıştır. Besmele ve Neml Suresi 30. Ayet'ten oluşan kompozisyonun istifi Besmele'ye göre kurgulanmış olup Neml Suresi'nin 30. Ayeti, Besmele'nin üst köşesinde konumlandırılmıştır. Kompozisyonun istifi ve harflerin mesafesi kendi içinde dengeli bir yapıya sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr imzası ve kitabenin tarihi Besmele'nin altında yer almaktadır.

Bu yazı için Sami Efendi, Necmeddin Okyay'a şunları söylemiştir: *"Dünya kurulalı böyle bir Besmele yazılmamıştır."*[416] Bu yorum, Arif Efendi'nin eserinin üslubunun pek çok sanatkâr tarafından beğenildiği ve onlara örnek teşkil ettiğinin bir göstergesidir.

Kitabe Metni:

اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

١٣١٤

كتبه عارف

Okunuşu:

İnnehu min suleymâne ve-innehu Bismillâhirrahmânirrahîm

1314

Ketebehû 'Arif

Anlamı:

Mektup Süleyman'dandır, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla (başlamakta) dır.[417]

[416] Mert, "Hattât Bakkal Ahmed Ârif Efendi (1836-1909) ve Ailesi", s. 448-449.
[417] *Kur'an-ı Kerim*, Neml Suresi, 30. Ayet.

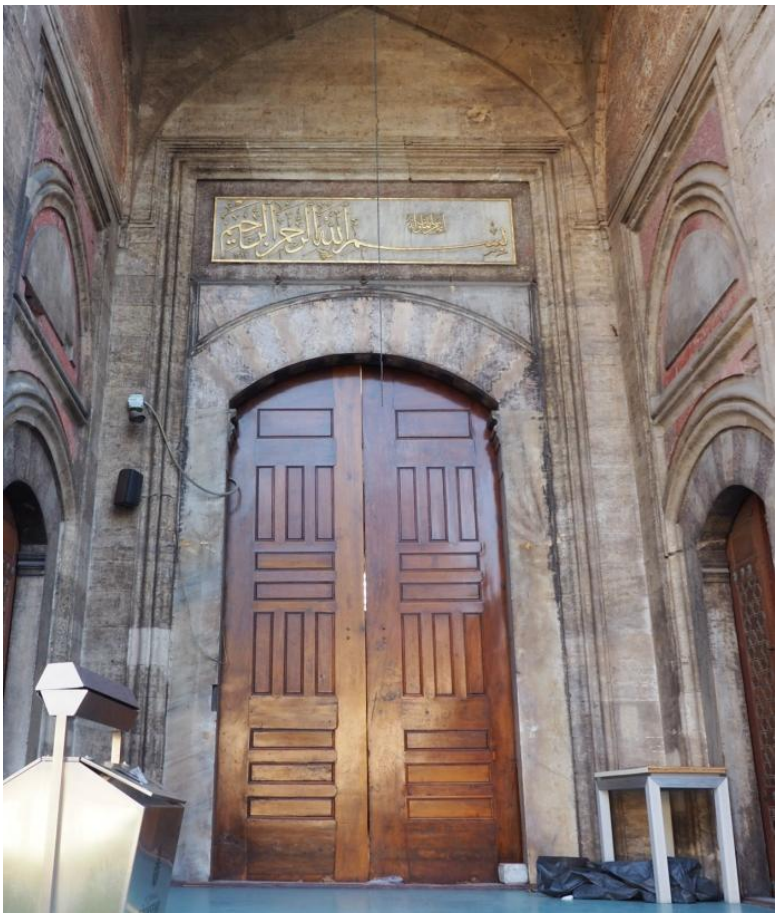

Fotoğraf 248. Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı.

Fotoğraf 249. Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı'ndaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 250. Bakkal Arif Efendi'nin Şehzade Camii Batı Giriş Kapısı'ndaki Ayet Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi.

Yapının Adresi: No: 8, Yahya Efendi Sokak, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, dergâhtaki kütüphane binasının üstündeki kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه عارف" (Ketebehû 'Arif).

İmza Tarihi: Sene H. 1319 (M. 1901-1902).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kitabe, 2 satırın dendanlı kartuş içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Zemini yeşil renge boyanmış kitabenin harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyon harfleri kıvrak bir yapıya sahiptir. Elif harfinin birleştirilmeden kullanıldığı kelimelerde; elif harfi kendinden önceki harfin üstünde yapılarak özgün bir üslup oluşturulmuştur.

Sanatkâr, birinci satırın sonunda "hasenat" kelimesindeki sin ve te harflerini, ikinci satırdaki "sene" kelimesinde sin harfini keşidelendirmiştir. Bu harfler alt alta getirerek kompozisyonda dengeyi yakalamıştır. Kitabenin tarihi sene 1319 ifadesinin altında sanatkâr imzasına yer verilmiştir.[418]

Kitabe Metni:

١- محب خاندان رسول الله صاحب الخيرات والحسنات

٢- الحاج محمود افندينك روحنه فاتحه سنه ١٣١٩

كتبه عارف

Okunuşu:

1- Muhibb-i hânedân-ı Rasûlu'llâh sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât

2- El-Hâc Mahmûd Efendi'nin rûhuna Fatiha 1319[419]

Ketebehû Arif

[418] Pala, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San'atı Açısından Değerlendirilmesi*, s. 396.
[419] Pala, *a.g.t.*, s. 395.

Fotoğraf 251. Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi.

Fotoğraf 252. Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi'nde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 253. Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi'nde Yer Alan Kitabe'deki Bakkal Arif Efendi'nin İmzası.

4.4.10. Çarşambalı Arif Efendi (Hacı Arif Bey)

Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Hacı Arif Bey, Fatih'in Çarşamba semtinde ikamet ettiği için "Çarşambalı" lakabıyla bilinmektedir. Arif Efendi; sülüs, nesih yazıları ve tuğrayı Haşim Efendi'den; ta'lik yazıyı ise Sami Efendi ile birlikte Kıbrîzâzade İsmail Hakkı Efendi'den meşketmiştir. Ta'lik yazıda Ali Haydar Efendi'den dersler alan hattat aynı zamanda Mektûbî-i Mâliye'de görev yapmıştır. 1892 yılında vefat eden Arif Bey'in kabri, Yâvedûd Kabristanı'nda yer almaktadır.[420]

Eserlerinde aynalı yazı da denilen müsenna istife pek çok kez yer veren hattatın Gedik Paşa, Pertevniyal Valide Sultan, Üsküdar Selimiye ve Rum Mehmed Paşa gibi camilerde levhaları vardır.[421]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii.

Yapının Adresi: No: 3, Atatürk Bulvarı, İskenderpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası; caminin batı tarafındaki avlu kapısının, Atatürk Bulvarı cephesindeki kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "نمقه الفقير عارف غفر ذنوبه" (Nemekahû el-fakir 'Arif gufire zünübuhû).

İmza Tarihi: H. 1288 (M. 1871-1872).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş inşa kitabesi; 4 paftaya ayrılmış 12 mısranın 3 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Dikdörtgen çerçeveye sahip kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için be, te ile kef harfleri keşidelendirilmiştir. Sanatkâr, harfleri kıvrak bir biçimde ele almış ve kartuşlara mısraları dengeli bir biçimde yerleştirmiştir. Kitabede sanatkâr imzası son mısrada "güzel asardur" ifadesinin, H. 1288 tarihi "pek" kelimesinin altında bulunmaktadır. HatCelî ta'lik hat ile manzum kitabeyi yazan hattat, imzasında ise rik'a hattı kullanmıştır. Bu durum sanatkârın iki yazı türüne de hakim olduğunun göstergesidir.

[420] İnal, *Son Hattatlar*, s. 49; Derman, "Ârif Efendi, Çarşambalı", s. 363; M. Uğur Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, Kubbealtı, İstanbul 2017, s. 35-38.
[421] Reşat Ekrem Koçu, "Arif Bey (Çarşambalı Hacı)", *İstanbul Ansiklopedisi*, II, s. 984-985.

Kitabe Metni:

١- حضرت عبدالعزيز خانك زمان دولتى \\ احسن اثار ايله مغبوط هر اعصاردر \\ اشته بويله آن بآن تحكيم دين اعمار ملك \\ اول سرير آراى عدله نخبهء افكاردر

٢- مادر ذيشاننك آماليده كندى كبى \\ دائما ترويج شرع احمد المختاردر \\ اويله انشا قيلدى كيم بو جامع زيبنده يي \\ طرح حيرتبخشى رشك كنبد دوّاردر

٣- والد شاهانه محمود خان جنت مسكنك \\ روحنى احيايچون بر خير پرانواردر \\ سويلدى نزهت قولى اتمامنه تاريخ تام \\ مهد عليايه بو جامع پك كوزل آثاردر \\ نمقه الفقير عارف غفر ذنوبه ١٢٨٨

Okunuşu:

1- Hazret-i Abdülazîz Hânın zamân-ı devleti // Ahsen-i âsâr ile mağbût her a‘sârdır // İşte böyle ân-be-ân tahkîm-i dîn i’mâr-ı mülk // Ol serîr-ârâ-yı adle nühbe-i efkârdır

2- Mâder-i zî-şânının âmâli de kendi gibi // Dâimâ tervîc-i şer‘i-i Ahmedü’l-Muhtâr’dır // Öyle inşâ kıldı kim bu câmi‘-i zîbendeyi // Tarh-ı hayret-bahşı reşk-i günbed-i devvârdır

3- Vâlid-i Şâhâne Mahmûd Hân cennet meskenin // Rûhunu ihyâ için bir hayr-ı pür-envârdır Söyledi Nüzhet kulu itmâmına târîh-i tâm // Mehd-i ulyâya bu câmi’ pek güzel âsârdır // Nemekahû’l-fakîr ‘Ârif gufire zünûbuhû 1288[422]

[422] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 405; Rüknü Özkök, *Günümüz Diliyle İstanbul’un Sessiz Kitabeleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 194.

Fotoğraf 254. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısı (Atatürk Bulvarı Cephesi).

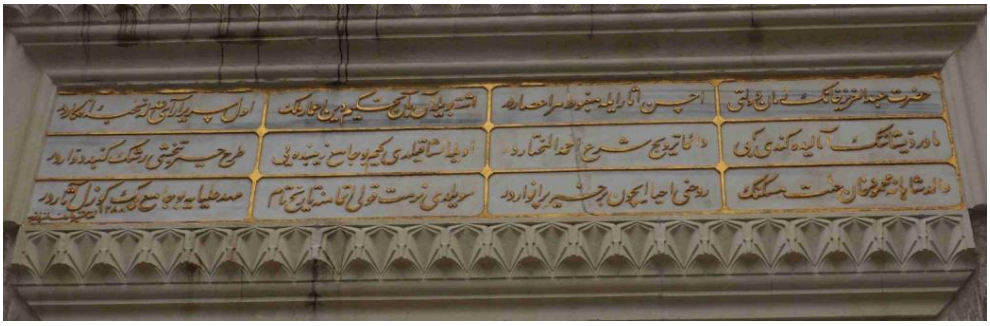

Fotoğraf 255. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısında (Atatürk Bulvarı Cephesi) Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 256. Çarşambalı Arif Efendi'nin (Hacı Arif Bey) İmzası.

4.4.11. Çırçırlı Ali Efendi

Fatih'in Çırçır (Haydar) semtinde dünyaya gelmiştir. Çırçırlı veya Haydarlı lakabıyla tanınan hattat, hat sanatını Şefik Bey'den öğrenmiştir. Maliye Nezâreti'ne bağlı bir dairede çalışan Çırçırlı Ali Efendi hayatının sonuna doğru Aksaray'daki Şâbâniyye tarikatına mensup Necib Efendi'nin dergâhına yerleşmiştir. Kasım 1906 vefat eden hattatın Kabri Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.[423]

Ali Efendi'nin taşa mahkuk eserlerinin sayısı oldukça azdır. Eserleri; Fatih Saraçhane Mescidi'nde yer alan Hadis-i Şerif kitabesi (günümüzde Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde yer almaktadır) ve Tire'de asrî mezarlıkta bulunan 1303 tarihli Ali Paşa'nın mezar taşıdır.[424] Alan çalışmamız sırasında yeni bir bulgu olarak, Çırçırlı Ali Efendi imzalı bir kitabe tespit edilmiştir. Böylelikle Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi'nin kitabesinin hattata ait olduğunun tespitiyle hattatın belirlenebilen az sayıdaki taşa mahkuk eserlerine bir yenisi daha eklenmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi.

Yapının Adresi: Şehsuvar Bey Çıkmazı, Şehsuvar Bey Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin üzerindeki kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه علی" (Ketebehû Ali).

İmza Tarihi: Gurre-i Muharrem 1314 (M. 12 Haziran 1896).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilen kitabe; 3 paftaya ayrılmış 6 mısranın 2 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesinden oluşmaktadır. Celî sülüs hatta sahip kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Alt ve üst boşluklarında; hareke, tirfil, şedde gibi unsurlara yer verilen yazıda harf ve harf birleşimleri kıvrak biçimde ele alınmıştır. İstifli yapıya sahip kompoziyondaki dikey harfler; birinci, üçüncü ve altıncı kartuşlarda yâ-ı ma'kuslarla yatay yönde kesilmiştir. Sanatkâr; beşinci kartuşta gruplaşan dikey harflerde sola meyili arttırarak kompozisyonda denge ve bütünlük oluşturmuştur. Kitabede, sanatkâr imzası ve gurre-i Muharrem 1314 tarihi son kartuşta yer almaktadır.

---

[423] M. Uğur Derman, "Ali Efendi, Çırçırlı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 389; Muhittin Serin, "Ali Efendi, Çırçırlı", *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, s. 48.
[424] Tüfekçioğlu, "Üsküdarlı Taşçılar ve "Taşçı" İmzâlı Mezar Taşları", s. 115, 117.

Kitabe Metni:

١- اكنلى قصاب باشى محمّد اغا ايدى اول باني \\ محو اولوب بر ماصورة صويى هم نام و نشانى \\ اوقفندان بولوب چقاردى بو محلّه نك ائمّانى

٢- ياور اكرم حضرت اصف پاشا مشير سامى \\ الهى ابا و اجدانيك اولسون جنت مكانى \\ ياپدروب بو چشمه اولدى بانى ثانى غرة محرم ١٣١٤ كتبه على

Okunuşu:

1- Eğinli Kasâbbaşı Muhammed Ağa idi evvel bânî // Mahv olup bir masura suyu hem nâm ü nişânı // Evkâfından bulup çıkardı bu mahallenin eimmânı

2- Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Âsâf Paşa müşîr-i sâmi // İlâhî abâ vü ecdâdının olsun cennet mekânı // Yapdırıp bu çeşmeyi oldu bânî-i sânî[425] Gurre Muharrem 1314 Ketebehü Ali

[425] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 104

Fotoğraf 257. Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi.

Fotoğraf 258. Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 259. Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi Kitabesi'nde Yer Alan Çırçırlı Ali Efendi'nin İmzası.

4.4.12. Ebu'z-Ziya Mehmed

1849 yılında İstanbul Sultanahmet'te dünyaya gelen Ebu'z-Ziya Mehmed Tevfik, ilk tahsilini Cevrî Kalfa Sıbyan Mektebi'nde tamamlamış, daha sonra özel derslerle kendini geliştirmiştir. Ebu'z-Ziya Mehmed Tevfik; daha çok siyasi kimligi, gazetecilik ve yayıncılık yönüyle tanınmaktadır. Bu kimlikleri dışında hat ve tezyinat sanatkârı olan Ebu'z-Ziya, bilhassa 19. yüzyılda revaçta olan kûfi yazıda ön plana çıkmıştır. Abdülmecid Efendi Köşkü, Yıldız Hamidiye Camii ve Zühtü Paşa Camii'ndeki kûfi yazıların hattatı olan sanatkâr, ayrıca Yıldız Sarayı Muayede Salonu ve Yıldız Camii'nin tezyinatını yapmıştır. Bunların yanı sıra Hobyar Mescidi, Büyük Postane gibi yapılarda ma'kılî kompozisyonları ve çini panolarda "eau forte" desenleri mevcuttur. Ayrıca sanatkâr, padişahın neccarı olduğu ahşap eserlerindeki "Abdülhamid" amblemlerinin tasarımını da yapmıştır. 27 Ocak 1913'te vefat eden sanatkârın kabri Bakırköy Mezarlığı'nda yer almaktadır.[426]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yıldız Hamidiye Camii.

Yapının Adresi: No: 63, Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin harimindeki kuşak yazısında yer almaktadır.

İmza Metni: "ابو ال ضیا محمد توفیق ۱۳۰۳" (Ebu'z-Ziya Tevfik 1303).

İmza Tarihi: H. (12)44 (M. 1828-1829).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Kalemişi tekniğiyle oluşturulan kuşak yazısının zemini mavi renge boyanmış, harfleri ve tezyinatı varak altınlanmıştır. Mülk Suresi'nin tamamının yer aldığı kuşak yazısında tezyini kûfi hatta sahip kompozisyon iki katlı istife sahiptir. Kompozisyonda harfler dengeli ve keskin bir biçimde ele alınmıştır.

Kuşak yazısının en dikkat çekici özelliği kûfi hatla yazılmasıdır. Bu açıdan yazı, selâtin camiiler içinde özgün bir konuma sahiptir. Buna ek olarak, bütün Osmanlı camileri arasında, Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii, Zühtü Pasa Camii ile birlikte

[426] Ziyad Ebüzziya, "Ebüzziyâ Mehmed Tevfik", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* X, s. 374-377; Fatih Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2008, s. 325.

kuşak yazısında kûfi hatta yer verilen üç yapıdan biridir.[427] Kûfi hatta sahip sanatkâr imzası ve H. 1303 tarihi kuşak yazısının sonunda yer almaktadır.

Kuşak Yazısı Metni:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١) الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ (٢) الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۖ مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ ۖ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ (٣) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (٣) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ (٥) وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (٦) إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ (٧) تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۖ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ (٨) قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّـهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ (٩) وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ (١٠) فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِيرِ (١١) إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (١٢) وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (١٣) أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (١٤) هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ ۖ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (١٥) أَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ (١٦) أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ (١٧) وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (١٨) أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَٰنُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ (١٩) أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ (٢٠) أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۚ بَل لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ (٢١) أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (٢٢) قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ (٢٣) قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٢٤) وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ (٢٥) قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّـهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ (٢٦) فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَدَّعُونَ (٢٧) قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّـهُ وَمَن مَّعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (٢٨) قُلْ هُوَ الرَّحْمَٰنُ آمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٢٩) قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَن يَأْتِيكُم بِمَاءٍ مَّعِينٍ (٣٠)

ابو ال ضيا محمد توفيق ١٣٠٣

Okunuşu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Tebârake-llezî biyedihi-lmulku ve huve ‘alâ kulli şey-in kadîr(un)

2. Ellezî haleka-lmevte velhayâte liyebluvekum eyyukum ahsenu ‘amelâ(en) ve huve-l’azîzu-lgafûr(u)

3. Ellezî haleka seb’a semâvâtin tibâkâ(n) mâ terâ fî halki-rrahmâni min tefâvut(in) ferci’i-lbasara hel terâ min futûr(in)

[427] Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, s. 326.

4. Summe-rci’i-lbasara kerrateyni yenkalib ileyke-lbasaru hâsi-en ve huve hasîr(un)

5. Ve lekad zeyyennâ-ssemâe-ddunyâ bimesâbîha ve ce’alnâhâ rucûmen lişşeyâtîn(i)(s) ve a’tednâ lehum ‘ażâbe-sse’îr(i)

6. Velillezîne keferû birabbihim ‘azâbu cehennem(e) vebise-lmasîr(u)

7. İżâ ulkû fîhâ semi’û lehâ şehîkan ve hiye tefûr(u)

8. Tekâdu temeyyezu mine-lğayz(i) kullemâ ulkiye fîhâ fevcun se-elehum hazenetuhâ elem ye/tikum nezîr(un)

9. Kâlû belâ kad câenâ neżîrun fekezzebnâ ve kulnâ mâ nezzela(A)llâhu min şey-in in entum illâ fî dalâlin kebîr(in)

10. Ve kâlû lev kunnâ nesme’u ev na’kilu mâ kunnâ fî ashâbi-sse’îr(i)

11. Fa’terafû bizenbihim fesuhkan li-ashâbi-sse’îr(i)

12. İnne-llezîne yaḫşevne rabbehum bilğaybi lehum maġfiratun ve ecrun kebîr(un)

13. Ve esirrû kavlekum evi-cherû bih(i) innehu ‘alîmun bizâti-ssudûr(i)

14. Elâ ya’lemu men halaka ve huve-lletîfu-lhabîr(u)

15. Huve-llezî ce’ale lekumu-l-arda zelûlen femşû fî menâkibihâ ve kulû min rizkih(i) ve-ileyhi-nnuşûr(u)

16. E-emintum men fî-ssemâ-i en yahsife bikumu-l-arda fe-izâ hiye temûr(u)

17. Em emintum men fî-ssemâ-i en yursile ‘aleykum hâsibâ(en) feseta’lemûne keyfe nezîr(i)

18. Ve lekad keżżebe-llezîne min kablihim fekeyfe kâne nekîr(i)

19. Eve lem yerav ilâ-ttayri fevkahum sâffâtin ve yakbidn(e) mâ yumsikuhunne illâ-rrahmân(u) innehu bikulli şey-in basîr(un)

20. Emmen hâzâ-llezî huve cundun lekum yensurukum min dûni-rrahmân(i) ini-lkâfirûne illâ fî gurûr(in)

21. Emmen hâzâ-llezî yerzukukum in emseke rizkah(u) bel leccû fî ‘utuvvin ve nufûr(in)

22. Efemen yemşî mukibben ‘alâ vechihi ehdâ emmen yemşî seviyyen ‘alâ sirâtin mustekîm(in)

23. Kul huve-llezî enşe-ekum ve ce’ale lekumu-ssem’a vel-ebsâra vel-ef-ide(te) kalîlen mâ teşkurûn(e)

24. Kul huve-llezî zeraekum fî-l-ardi ve-ileyhi tuhşerûn(e)

25. Ve yekûlûne metâ hâzâ-lva’du in kuntum sâdikîn(e)

26. Kul innemâ-l’ilmu ‘inda(A)llâhi ve-innemâ enâ nezîrun mubîn(un)

27. Felemmâ raevhu zulfeten sî-et vucûhu-lleżîne keferû ve kîle hâzâ-llezî kuntum bihi tedde’ûn(e)

28. Kul eraeytum in ehlekeniya(A)llâhu vemen me’iye ev rahimenâ femen yucîru-lkâfirîne min ‘azâbin elîm(in)

29. Kul huve-rrahmânu âmennâ bihi ve ’aleyhi tevekkelnâ(s) feseta’lemûne men huve fî dalâlin mubîn(in)

30. Kul eraeytum in asbeha mâukum gavran femen ye/tîkum bimâ-in ma’în(in)

Ketebehû Mücellid Mehmed Rıf’at min telâmîzi Mehmed Hulûsî 1288

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

1. Hükümranlık elinde olan Allah yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.

2. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.

3. O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?

4. Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.

5. Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık.

6. Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir orası!

7. Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler.

8. Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar.

9. Onlar da şöyle derler: “Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve ‘Allah hiçbir şey indirmemiştir; siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz’ demiştik."

10. Yine şöyle derler: “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık.”

11. İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah’ın rahmetinden uzak olsun!

12. Görmedikleri halde Rablerinden korkanlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

13. Sözünüzü gizleyin, yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.

14. Yaratan bilmez mi? O en gizli şeyleri bilir; (her şeyden) hakkıyla haberdardır.

15. O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızkından yiyin. Dönüş ancak onadır.

16. Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz? (O zaman) bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor.

17. Yahut göktekinin, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden mi emin oldunuz? O zaman, uyarım nasılmış bileceksiniz!

18. Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu?

19. Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları (havada) ancak Rahmân tutuyor. Şüphesiz O her şeyi hakkıyla görendir.

20. Yahut Rahmân’dan başka size yardım edecek şu ordunuz (taraftarlarınız) kimlerdir? İnkârcılar ancak bir aldanış içindedirler.

21. Peki, Allah rızkını keserse kimdir size rızık verecek olan? Hayır; onlar azgınlık ve nefretle direnip durdular.

22. Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?

23. De ki: “O, sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”

24. De ki: “O, Sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltandır. Ancak O’nun huzurunda toplanacaksınız.”

25. “Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?” diyorlar.

26. De ki: “O bilgi, ancak Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.”

27. Onu (azabı) yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kötüleşir ve onlara, “(alaylı bir biçimde) işte bu, isteyip durduğunuz şeydir” denir.

28. De ki: “Söyleyin bakalım: Diyelim ki Allah beni ve beraberimdekileri helak etti, yahut bize acıdı. Peki, ya inkârcıları elem dolu bir azaptan kim koruyacak?”

29. De ki: “O, Rahmân’dır. O’na iman ettik, yalnızca ona tevekkül ettik. Siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!”

30. De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekiliverse, size kim temiz bir akarsu getirir?”[428]

[428] *Kur’an-ı Kerim*, Mülk Suresi.

Fotoğraf 260. Yıldız Hamidiye Kuşak Yazısından Bir Görünüm.

Fotoğraf 261. Yıldız Hamidiye Camii Kuşak Yazısındaki Ebu'z-Ziya Mehmed'in İmzası.

(Fatih Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2008, s. 342.)

4.4.13. Es'ad Efendi

İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Hattatlar* adlı eserinde Mehmed Es'ad Efendi adında iki tane hattat tespit edilmiştir. Bu hattatlardan ilki, Rumeli Kazaskeri Nurullah Efendi'nin oğludur. Edirne mollası olan hattat, ta'lik yazıda Yağlıkçızade Abdülkadir Bey ve Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'den 1822-1823 yılında icâzet almıştır.

Bahsi geçen diğer Mehmed Es'ad Efendi, Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin meşhur öğrencilerindendir. Selimiye civarında ikamet eden hattat 1835-1836 yılında vefat etmiştir.[429] Tespit ettiğimiz kitabenin inşa tarihi iki hattatın da yaşadığı veyahut eser verdiği döneme denk gelmektedir. Bahsi geçen hattatların imzalı başka eserleri tespit edilemediğinden kitabenin hangisine ait olduğu kesin olarak belirlenememiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi.

Yapının Adresi: Bezciler Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin batı tarafındaki bölümünde yer alan kitabenin altında, dendanlı kartuş içindedir.

İmza Metni: "الداعی اسعد غفر له" (Ed-daî Es'ad gufire lehu).

İmza Tarihi: H. (12)44 (M. 1828-1829).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşmenin kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 4 paftaya ayrılmış ve 8 mısranın 2 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kompozisyonun zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı harfler keşidelendirilmiş ve yâ-ı ma'kuslara yer verilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası son mısranın altında dendanlı kartuş içindedir. Kartuşun altında (12)44 tarihi yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- غازی شهنشاه جهان کان همم محمود خان \\ خیرا ضرف نقد ایدوب هر سعین اعلا ایلدي

٢- انجق رضاءالله ایچون تعمیر ایدوب بو چشمه یی \\ زمزم مثالی صوینی بولدردی اجرا ایلدی

٣- حق اول شهی منصور ایده قلبن انك معمور ایده \\ هم جامع چشمه یی معمور زیبا ایلدي

٤- راسح همان لب تشنه تاریخی اولوب سویلدم \\ محمود خان بو چشمهء دلجویی احیا ایلدي

[429] İnal, *Son Hattatlar*, s. 537.

٥- الداعی اسعد غفر له ١٢٤٤

Okunuşu:

1- Gâzî şehinşâh-ı cihân kân-ı himem Mahmûd Hân // Hayrâta sarf-ı nakd edip her saʿyin a'lâ eyledi

2- Ancak rızâullâh için taʿmîr edip bu çeşmeyi // Zemzem misâli suyunı buldurdu icrâ eyledi

3- Hak o şehi mansûr ide kalbin onun maʿmûr ide // Hem camiʿi hem çeşmeyi maʿmûr-u zîbâ eyledi

4- Râsih heman leb-teşne târîhi olup söyledim // Mahmûd Hân bu çeşme-i dil-cûyı ihyâ eyledi

5- Ed-daî Es'ad gufire lehu 1244[430]

[430] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 214.

Fotoğraf 262. Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi.

Fotoğraf 263. Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi Kitabesi, Birinci ve İkinci Paftalar.

Fotoğraf 264. Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi Kitabesi, Üçüncü ve Dördüncü Paftalar.

Fotoğraf 265. Mehmed Es'ad Efendi'nin İmzası

4.4.14. Hafız Ahmed es-Sünbülî

Hayatı hakkında detaylı bilgiye ulaşılamayan Hafız Ahmed es-Sünbülî'nin imzası, Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi'nin, çeşme nişi üstündeki H. 1291 tarihli Ayet ve Hadis-i Şerif kitabelerinde tespit edilmiştir. Çeşmenin inşa kitabesinin tarihi de H. 1291'dir. Ancak bahsi geçen kitabenin aynı sanatkâra ait olup olmadığı konusunda kesin bir tespit yapmak güçtür.

Çeşme nişi üstünde yer alan tarih ibaresi bulunmayan diğer Ayet kitabelerinde ise "İhsan" imzası yer almaktadır. Ancak bu kitabelerin malzeme açısından farklı dönemlerde yapıldığını söylemek mümkündür.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi.

Yapının Adresi: Murad Paşa Camii avlusu, Adnan Menderes Bulvarı, Molla Gürani Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşme nişinin üstündeki Hadis-i Şerif ve Ayet kitabelerinin olduğu kartuşta yer almaktadır.

İmza Metni: "حفظ احمد السنبيلى ١٢٩١" (Hafız Ahmed es-Sünbülî).

İmza Tarihi: H. 1291 (M. 1875-1876).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşmenin, Ayet ve inşa kitabeleri mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Çeşme nişinin üst tarafında yer alan Ayet kitabeleri üç bölümden oluşmaktadır. Ayna taşı aksı üzerinde yer alan kitabelerde; üst kısımda etrafı rûmî ve kıvrık dallarla bezenmiş yarım daire içinde İnsan Suresi 6. Ayet'e ve bu kitabenin alt tarafında ise dendanlı kartuş içinde Hadis-i Şerif kitabesine yer verilmiştir. Hadis-i Şerif kitabesinin doğu tarafında İnsan Suresi 21. Ayet, batı tarafında ise Enbiyâ Suresi 30. Ayet dendalı kartuşlar içinde yer almaktadır. Bahsi geçen celî sülüs hatta sahip kitabelerin kartuş çerçeveleri ve harfleri varak altınlanmıştır. 2 ve 3 katlı istife sahip kitabelerde yâ-ı makuslara yer verilerek kompozsiyon dengelenmiştir. Sanatkârlar, dendanlı kartuş içindeki kompozsiyonlarda satır halinde, yarım daire içinde kartuşta ise beyzi bir istif yaparak adeta maharetini sergilemiştir. Alt ve üst boşluklarında; hareke, tirfil, şedde gibi unsurlara yer verilen kompozsiyonların harf ve harf birleşimleri kıvrak biçimde ele alınmıştır. Hadis-i Şerif kitabesinin altında H. 1291 tarihi ile birlikte "Hafız Ahmed es-Sünbilî" imzası, İnsan Suresi 21. Ayet'in altında ise "İhsan" imzası yer almaktadır.

Ayna taşı üstünde yer alan inşa kitabesi 4 mısranın alt alta verilmiş 4 dikdörtgen kartuş içinde düzenlenmesinden oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kitabede sin, şın gibi harflerde keşidelere yer verilmiş ve bunlar alt alta getirilerek bir bütünlük oluşturmuştur. Sanatkâr imzasına yer verilmeyen kitabede, H. 1291 tarih "ra'na" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Çeşmi Nişi Üstünde Yer Alan Kitabelerin Metni:

١- تَفْجِيرًا يُفَجِّرُونَهَا اللهِ عِبَادُ بِهَا يَشْرَبُ عَيْنًا

٢- المال ما انفق في سبيل الله حفظ احمد السنبيلى ١٢٩١

Okunuşu:

1- 'Aynen yeşrabu bihâ 'ibâdullâhi yufeccirûnehâ tefcîrâ(n)

2- Hayrül mâl mâ ünfika fî sebîlillah Hafız Ahmed-es Sünbülî 1291

Anlamı:

1- Bu ancak Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.[431]

2- Hayırlı mal Allah yolunda harcanan maldır.

Ayna Taşı Üstünde Yer Alan İnşa Kitabesi Metni:

١- پادشامان شميدان عشقنه ای كردكار

٢- نوش ايدن بوچشمدن اواسون مداما نشدار

٣- تام تاريخم دخی شايان اشتحسان اوله

٤- اولدی بو دركاه ايه رعنا و زيبا چشمه سار ١٢٩١

Okunuşu:

1- Pâdişâhân-ı şehîdân 'aşkına ey Kirdigâr

2- Nûş iden bu çeşmeden olsun müdâmâ neş'e-dâr

3- Tâm târîhim dahi şâyân-ı istihsân ola

4- Oldu bu dergâh ile raʿnâ vü zîbâ çeşme-sâr 1291

[431] *Kur'an-ı Kerim*, İnsan Suresi, 6. Ayet.

Fotoğraf 266. Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi.

Fotoğraf 267. Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi Ayet ve İnşa Kitabeleri.

Fotoğraf 268. Hafız Ahmed es-Sünbülî'nin İmzası.

4.4.15. Halid Bey

Halid Bey, sülüs ve nesih yazıyı Bakkal Arif Efendi'den, ta'lik yazıyı ise Sami Efendi'den meşkederek icâzet almıştır. Hattatın, Arif Hikmet Bey ile ortak yazı dükkânı açtığı ve hattatın bu dükkânda kartvizit, marka ve yazı işleriyle meşgul oldukları bilinmektedir. Halid Bey, 1918 yılında vefat etmiştir.[432]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Gülhane Parkı Çeşmesi.

Yapının Adresi: Gülhane Parkı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşındaki kitabenin son satırının altında yer almaktadır.

İmza Metni: "خالد" (Halid).

İmza Tarihi: H. 1329 (M. 1911).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının tamir kitabesi, dört satır halinde cetvelsiz bir biçimde tasarlanmıştır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyona akıcılık sağlamak için te ve ye harfleri keşidelendirilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası son satırda "parkına" kelimesinin altında yer almaktadır. Sonraki onarımlarda yapılan başarısız varak altınlamadan ötürü sanatkâr imzasının okunması güç hale gelmiştir. Kitabedeki H. 1329 tarihi alışılagelmişin dışında farklı tasarıma sahiptir ve tarih kompozisyonun üst kısmının ortasında yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- ١٣٢٩

٢- اب خیتگ عینی الان اشبو چشمنگ

٣- اعصار کچدی وارمدی کیمسه فارقنه

٤- بوادی امنتدایلدی احیا مجدّدا

٥- وردی حیات طوغرایی کلخانه پارقنه

خالد

Okunuşu:

1329

[432] İnal, *Son Hattatlar*, s. 125.

Âb-ı hayâtın aynı olan işbu çeşmenin

Aʿsâr geçdi kimse varmadı farkına

Buldı emânet eyledi ihyâ müceddeden

Verdi hayât doğrusu Gülhâne Parkı'na[433]

Halid

[433] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 159.

Fotoğraf 269. Gülhane Parkı Çeşmesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=931&hid=1038)

(22.06.2020)

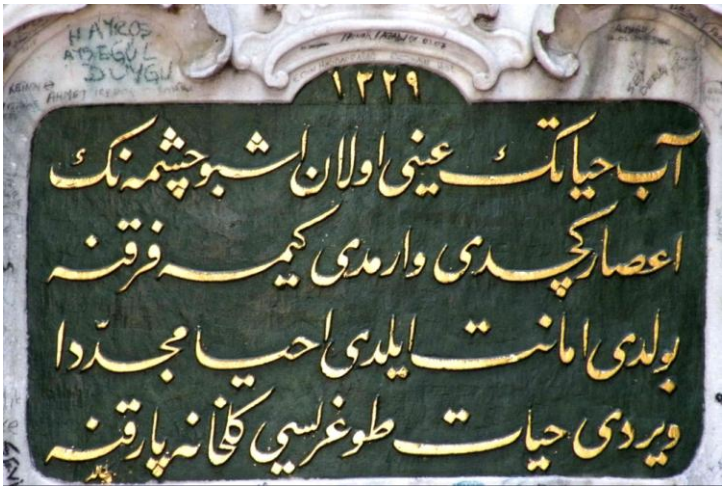

Fotoğraf 270. Gülhane Parkı Çeşmesi Kitabesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=931&hid=1038)

(22.06.2020)

Fotoğraf 271. Halid Bey'in İmzası.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=931&hid=1038)

(22.06.2020)

4.4.16. Haşim Efendi

Kafkasya'dan getirilmiş Çerkez asıllı bir köle olan Mehmed Haşim Efendi, Mustafa Râkım tarafından küçük yaşta satın alınıp âzat edilmiştir. Mustafa Râkım'ın manevi evladı olarak gördüğü Haşim Efendi, hocasının vefatına kadar onun himayesinde kalmıştır. Mustafa Râkım'ın vefatından sonra hattat, 1826'da Sikke-i Hümâyun ressamlığına tayin edilmiş ve daha sonra Divan-ı Hümâyun'da hâcegânlık rütbesine terfi etmiştir. Ardından Darphâne-i Âmire'de sikkezenbaşılığa getirilmiş ve bu vazifeleri dışında 1838 yılında *"dival işi"* denilen altın sırma ile hazırlanan Kâbe örtüsünün hattatlığını da yapmıştır. 28 Haziran 1845 tarihinde vefat eden sanatkârın kabri, hocası Mustafa Râkım'ın türbesinde yer almaktadır.[434]

Çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz, Küçüksu Kasrı, Beşiktaş Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Nişanca II. Mahmud Çeşmesi, Haceti Hafir Türbesi, Nureddin Cerrahi Tekkesi, Fatih Müftülüğü, Nişancı Mehmed Paşa Camii, Mahmud Paşa Camii, Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği), Bayezid Kulesi, Emirgan (Hamid-i Evvel) Camii, Tevfikiye Camii, Dereseki II. Mahmud Çeşmesi, Nişanca II. Mahmud Çeşmesi, Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi, Güzelce Mahmud Paşa Çeşmesi, Taksim Sultan Abdülmecid Çeşmesi, Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi, Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Küçük Mecidiye Camii, Vakıf Gureba (Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi) Hastanesi, Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii, Hoca Kasım Günani Camii (imza kısmı tahrip olmuş), Hoca Piri Camii, Kartal Camii, Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii (2. Avlu Kapısı), Hüseyin Ağa Camii, Mehmed Ali Bey Çeşmesi, II. Mahmud Türbesi, Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi ve Mühendishane-i Berri Hümâyun arka kapısında yer alan tuğralarda Haşim Efendi'nin imzası vardır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi.

Yapının Adresi: No: 2, Yalıboyu Caddesi, Beylerbeyi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin kuzey ve güney cephelerinin taç kısmında bulunan madalyon içindeki tuğralarda yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه هاشم" (Ketebehû Haşim).

İmza Tarihi: Tuğralarda tarih bulunmamaktadır ancak çeşmenin inşa kitabesindeki tarih H. 1236'dır (M. 1820-1821).

---

[434] M. Uğur Derman, "Hâşim Efendi, Mehmed", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XVI, s. 408-409; Rado, *Türk Hattatları,* s. 205.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın zemini yeşile renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi ise varak altınlanmıştır. II. Mahmud'un tuğrasından oluşan kompozisyonların mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "Adlî" ifadesi yer almaktadır. İki cephede de, sanatkâr imzası tuğraların kürsü kısmının altında bulunmaktadır. Sanatkâr imzasını, yapılan onarımlar sonrasında okunması güç hale gelmiştir.

Tuğra Metni:

محمود خان بن عبد الحميد المظفر دائما عدلى

كتبه هاشم

Okunuşu:

Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer daima, Adlî

Ketebehû Haşim

Fotoğraf 272. Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi.

Fotoğraf 273. Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi'ndeki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 274. Haşim Efendi'nin Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Mahmud Paşa Camii.

Yapının Adresi: No: 100, Vezirhan Caddesi, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, avlu kapısının kuzey ve güney cephelerinde bulunan madalyon içindeki tuğralarda yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه هاشم" (Ketebehû Haşim).

İmza Tarihi: H. (1)244 (M. 1828-1829).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. II. Mahmud'un tuğralarından oluşan kompozisyonun mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "Adlî" ifadesi yer almaktadır. Güney ve kuzey cephede yer alan kitabelerde sanatkâr imzası; tuğraların iç beyze kısmının, kitabenin tarihi H. (1)244 ise kollar (hançere) kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

محمود خان بن عبد الحميد المظفر دائما عدلى

كتبه هاشم ٢٤٤

Okunuşu:

Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer daima, Adlî

244

Ketebehû Haşim

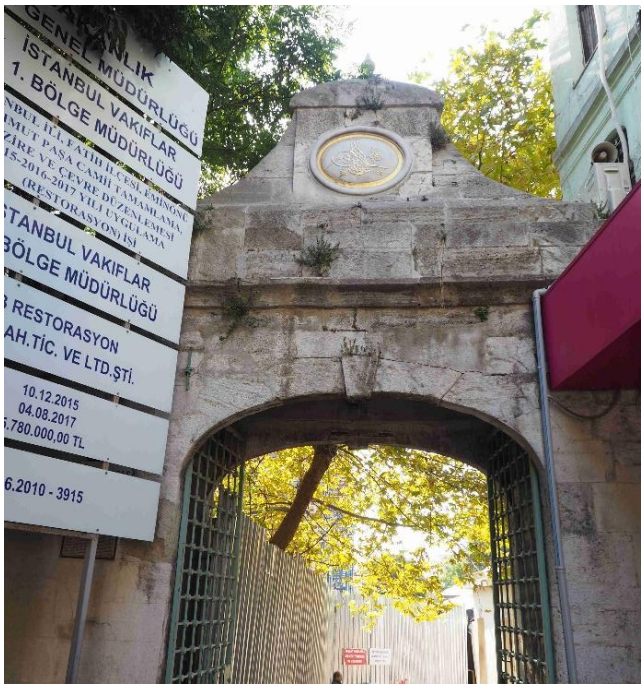

Fotoğraf 275. Mahmud Paşa Camii'nin Avlu Kapısı.

Fotoğraf 276. Mahmud Paşa Camii'nin Avlu Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 277. Haşim Efendi'nin Mahmud Paşa Camii Avlu Kapısındaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Beyazıt Yangın Kulesi.

Yapının Adresi: Darülfunun Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul. Yapı İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt Yerleşkesi'nde yer almaktadır.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının kitabesin üst kısmında bulunan madalyon içindeki tuğra kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه هاشم" (Ketebehû Haşim).

İmza Tarihi: Tuğra kitabesinde tarih bulunmamaktadır ancak yapının inşa kitabesindeki tarih H. 1244'tür (M. 1828-1829).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş ve madalyon içinde yer alan kompozisyon, II. Mahmud'un tuğrasından oluşmaktadır. Mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "Adli" ifadesi yer alan tuğrada, sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

محمود خان بن عبد الحميد المظفر دائما عدلى

كتبه هاشم

Okunuşu:

Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer daima, Adlî

Ketebehû Haşim

Fotoğraf 278. Beyazıt Yangın Kulesi'ndeki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 279. Haşim Efendi'nin Bayezid Yangın Kulesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği).

Yapının Adresi: Alemdar Caddesi, Hocapaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının güney cephesindeki çeşmelerin üzerinde ve kapının saçak altında yer alan madalyon içindeki 3 tuğrada bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه هاشم" (Ketebehû Haşim).

İmza Tarihi: Tuğra kitabesinde tarih bulunmamaktadır ancak yapının kitabesindeki tarih H. 1259'dur (M. 1843-1844).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş madalyonlar içinde yer alan tuğraların; zemini aşı boyası rengine boyanmış, harfleri ve çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Sultan Abdülmecid'in tuğrasından oluşan kompozisyonların mahlas kısmında kabartma tekniğiyle yapılmış iki tane gül ve yapraklardan oluşan varak altınlanmış dal motifi yer almaktadır. Sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğraların Metni:

عبد المجيد خان بن محمود المظفر دائما

كتبه هاشم

Okunuşları:

Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer daima

Ketebehû Haşim

Fotoğraf 280. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği).

Fotoğraf 281. Bâb-ı Âli'deki (İstanbul Valiliği) Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 282. Haşim Efendi'nin Bâb-ı Âli'deki (İstanbul Valiliği) İmzası

İmzasının Bulunduğu Yapı: Küçük Mecidiye Camii.

Yapının Adresi: No: 87, Çırağan Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin avlu kapısı üzerindeki yer alan madalyon içindeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه هاشم" (Ketebehû Haşim).

İmza Tarihi: Tuğra kitabesinde tarih bulunmamaktadır ancak yapının kitabesindeki tarih H. 1265'tir (M. 1848-1849).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Madalyon içinde yer alan tuğranın zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Sultan Abdülmecid'in tuğrasındaN oluşan kompozisyonun mahlas kısmında kabartma tekniğiyle yapılmış çiçek ve yapraklardan oluşan varak altınlanmış dal motifi yer almaktadır. Kitabede sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

عبد المجيد خان بن محمود المظفر دائما

كتبه هاشم

Okunuşu:

Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer daima

Ketebehû Haşim

Fotoğraf 283. Küçük Mecidiye Camii Avlu Kapısı.

Fotoğraf 284. Küçük Mecidiye Camii Avlu Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 285. Haşim Efendi'nin Küçük Mecidiye Camii Avlu Kapısındaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Küçüksu Kasrı.

Yapının Adresi: No: 12, Küçüksu Caddesi, Göksu Mahallesi, Beykoz, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası; yapının deniz cephesinde, ikinci katın üstündeki taç kısmında bulunan tuğra madalyonunda yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه هاشم" (Ketebehû Haşim).

İmza Tarihi: H. 1277 (M. 1860-1861).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Sultan Abdülmecid'in tuğrasından oluşaN komposisyonun; mahlas kısmında kabartma tekniğiyle yapılmış çiçek ve yapraklardan oluşan varak altınlamış dal motifi yer almaktadır. Sanatkâr imzası ve H. 1277 tarihi, tuğranın iç beyze kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

عبد المجيد خان بن محمود المظفر دائما

كتبه هاشم ١٢٧٧

Okunuşu:

Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer daima

Ketebehû Haşim 1277

Fotoğraf 286. Küçüksu Kasrı.

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1486&hid=4322 (22.06.2020)

Fotoğraf 287. Küçüksu Kasrı Tuğra Madalyonu.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1486&hid=4322) (22.06.2020)

Fotoğraf 288. Haşim Efendi'nin Küçüksu Kasrı'ndaki İmzası.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1486&hid=4322) (22.06.2020)

4.4.17. Hulusi Efendi

Hocazade Mehmed Hulusi Efendi, 27 Nisan 1869'da Fatih'in Çarşamba semtinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmed olan hattat, "Hulusi" adını mahlas olarak kullanmış ve daha çok bu mahlasıyla ön plana çıkmaktadır. Hulusi Efendi, Sultan Selim Mektebi'ndeki ilk tahsilinin ardından Mimar Şücâ Camii imamı olan babası Koçhisarlı Hafız Mustafa Efendi'den Arapça öğrenmiştir.[435]

1883 yılında sülüs ve nesih yazıyı okuldaki hocası Osman Nuri Efendi'den meşkeden hattat, 1886 yılında babasının vefatının ardından Fatih dersiamlarından İznikli Mustafa Efendi ile derslerine devam ederek öğrenimini tamamlamıştır. Bir süre sonra Muhsinzade Abdullah'ın derslerine de giren Hulusi Efendi, sanatkârlığını ön plana çıkartan ta'lik yazıyı Karinâbâdlı Hasan Hüsnü Efendi'den öğrenmiş ve icâzet almıştır. Bu yazıda daha ileri bir seviyeyi ulaşmak için Çarşambalı Arif Bey'den ders almış ancak hocası vefat ettiğinden dolayı icâzet alamamıştır. Hocasının vasiyeti üzerine Sami Efendi'nin talebesi olmuş; sülüs, nesih, celî ve ta'lik yazılarınn bütün inceliklerini Sami Efendi'den öğrenerek 1897 yılında ta'lik hatta icâzet almıştır. Hattatlığının yanı sıra iyi derecede Arapça ve Farsça bilen Hulusi Efendi, 1898 yılında ise İlmiye icâzetini almıştır.[436]

Hulusi Efendi, Sultan Selim Camii müezzinliği vazifesini hayatı boyunca sürdürmüştür. Bunun yanı sıra Medresetü'l Hattâtîn'de ta'lik ve celî ta'lik yazı muallimliği yapmıştır. Harf İnkılabı'nın ardından da Latin harfleri öğreterek görevine devam etmiştir. Hulusi Efendi; Darüşşafaka'da hat dersleri verdikten bir müddet sonra Asâr-ı Atika Müzesi Müdürü Halil Ethem Bey tarafından Türbeler Başbekçiliği göreviyle vazifelendirilmiştir.[437] Kemal Batanay, Hamid Aytaç ve Macid Ayral gibi hattatları yetiştiren Hulusi Efendi, Soyadı Kanunu'dan sonra Yazgan soyadını almıştır. Hayatının son dönemlerini sağlık sorunları içinde geçiren Hulusi Yazgan, 8 Ocak 1940 tarihinde vefat etmiş olup kabri Edirnekapı Mezarlığı'ndadır.[438]

Hulusi Efendi'nin Vakıf Gureba Hastanesi, Sultanahmet Camii, Yavuz Selim Camii, Sultan Selim Türbesi gibi yapılarda yazmış olduğu levhaları vardır. Aynı zamanda Bakırköy Reşadiye Kışlası (Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve

[435] Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 201-202.
[436] Muhittin Serin, "Yazgan, Mehmet Hulusi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLIII, s. 356.
[437] Bilal Sezer, *Hattat Hulûsi Efendi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996, s. 12.
[438] Serin, *a.g.m.*, s. 357.

Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi), Sultan Abdülmecid Türbesi'nin kitabesi de hattata aittir.[439]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sultan Abdülmecid Türbesi.

Yapının Adresi: No: 134, Sultan Selim Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin giriş kapısının üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه هولوسی" (Ketebehû Hulûsî).

İmza Tarihi: H. 1328 (M. 1910-1911).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dendanlı kartuş içinde yer alan kitabede mermer zemin üzerindeki harfler ve çerçeveler varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta, tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sâd Suresi 50. Ayet'e yer verilen ve istifli bir biçimde ele alınan kompozisyonda harfler keskin ve tokçadır. Ayetin alt kısmında ise sanatkâr imzası ve H. 1328 tarihi bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ

١٣٢٨

کتبه هولوسی

Okunuşu:

Cennâti 'adnin mufettehaten lehumu-l-ebvâb(u)

1328

Ketebehû Hulûsî

Anlamı:

Kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır.[440]

[439] Serin, "Yazgan, Mehmet Hulusi", s. 357.
[440] *Kur'an-ı Kerim*, Sâd Suresi, 50. Ayet.

Fotoğraf 289. Sultan Abdülmecid Türbesi.

Fotoğraf 290. Sultan Abdülmecid Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 291. Hulusi Efendi'nin İmzası.

4.4.18. Hüsameddin Efendi

Biyografisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan sanatkârın araştırmamızda imzalı iki eseri tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Zühtü Paşa Camii.

Yapının Adresi: No: 15, Bağdat Caddesi, Kızıltoprak Mahallesi, Kadıköy, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin cümle kapısının üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه حسام الدين" (Ketebehû Hüsameddin).

İmza Tarihi: H. 1301 (M. 1883-1884).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan kitabede yeşil zemin üzerindeki harfler varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonun alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Zümer Suresi'nin 73. Ayeti'ne yer verilen yazıda harfler ve harf mesafeleri dengelidir. Satır halinde istife sahip yazıda, sadece "hâlidîn(e)" ifadesindeki nun harfi ikinci katta yer almaktadır. Ayet'in sonunda yer alan sanatkâr imzası dal harfine bitişik şekildedir ve ayetin altında H. 1301 tarihi bulunmaktadır. Hattatın aynı zamanda caminin mihrap kitabesinde de imzası vardır.

Kitabe Metni:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

١٣٠١

كتبه حسام الدين

Okunuşu:

Selâmun 'aleykum tibtum fedhulûhâ hâlidîn(e)

Ketebehû Hüsameddin 301[441]

Anlamı:

Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.[442]

[441] http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1319&hid=3830 (22.06.2020).
[442] *Kur'an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 73. Ayet

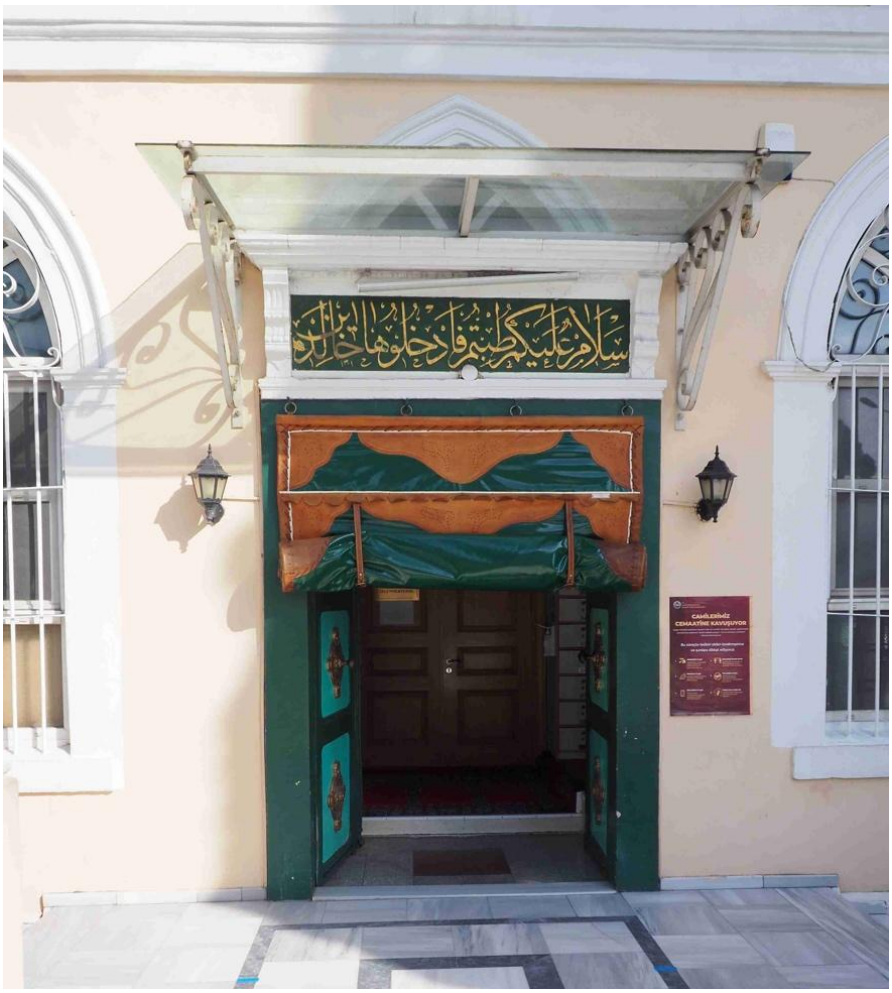

Fotoğraf 292. Zühtü Paşa Camii Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 293. Hüsameddin Efendi'nin Zühtü Paşa Camii Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hafız Paşa Camii.

Yapının Adresi: No: 39, Fatih Caddesi, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin cümle kapısının üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه حسام الدين ٣١٦" (Ketebehû Hüsameddin 316).

İmza Tarihi: H. (1)316 (M. 1898-1899).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan kitabede mermer zemin üzerindeki harfler varaklanmıştır. Celî sülüs hatta sahip yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Zümer Suresi'nin 73. Ayeti'ne yer verilen kompozisyonda harfler dengeli bir biçimde ele alınmıştır. Kitabedeki harflerin boyutları ve üslubu hattatın Zühtü Paşa Camii'ndeki kitabesini anımsatmaktadır. Ancak Zühtü Paşa Camii'ndeki kitabeye nazaran bu kitabede harflerin istifi ön plana çıkartılmıştır. Ayetin sonunda yer alan sanatkâr imzası tıpkı Zühtü Paşa Camii'nde olduğu gibi dal harfine bitişik şekildedir ancak oradakinden farklı olarak hattat imzasının altında H. (1)316 tarihi bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

كتبه حسام الدين ٣١٦

Okunuşu:

Selâmun 'aleykum tibtum fedhulûhâ hâlidîn(e)

Ketebehû Hüsameddin 316[443]

Anlamı:

Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.[444]

[443] http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1319&hid=3830 (22.06.2020).
[444] *Kur'an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 73. Ayet.

Fotoğraf 294. Hafız Paşa Camii Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 295. Hüsameddin Efendi'nin Hafız Paşa Camii'nin Cümle Kapısındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

4.4.19. Hüseyin Hüsnî Efendi

Hüseyin Hüsnü Efendi 1852 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra 1885 yılında Divan-ı Muhesabatı-ı Maliyye Mazbata Odası'na girmiştir. Daha sonra Hazine-i Maliyye, Bâb-ı Seraskerî Topçu Dairesi gibi kurumların muhasebe kaleminde çalışmıştır. 1302 yılında Borçlar İderesi'nde çalışan hattat; 1304'te Tahsisat-ı Maliye İdaresi'nde merkez şubesinde, 1311 yılında ise Beyt'ül Mal İdaresi'nde çeşitli görevlerde de bulunmuştur. 1315'te Defter-i Hâkân-î Nezareti'nde muhasebe kalemine tayin olmuştur. Çeşitli nişan ve madalyalar kazanan hattat, Meşrutiyet'in ilanından sonra emekli olmuştur. 1911 yılında vefat eden Hüseyin Hüsnî Efendi'nin kabri Eyüpsultan'da Kırkmerdiven Mezarlığı'nda yer almaktadır.[445]

Ankara Etnografya Müzesi'nde celî sülüs bir levhası[446] olan hattatın ayrıca iki yapıda imzası tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Karababa Tekkesi.

Yapının Adresi: Karababa Sokak, Emin Sinan Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه حسنى" (Ketebehû Hüsnî).

İmza Tarihi: H. 1286 (M. 1869-1870).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerinde kabartma tekniğiyle hakkedilmiş dikdörtgen formlu tamir kitabesi; 2 paftaya ayrılmış 4 mısranın, 2 satır halinde düzenlenmesinden oluşmaktadır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonda mısralar dendanlı kartuş içinde bulunmaktadır. Alt ve üst boşluklarında; hareke şedde ve tirfil, gibi unsurlara yer verilen yazıda harfler son derece kıvrak bir yapıya sahiptir. Bilhassa üçüncü mısrada ha ve ayn harflerinin uzantıları yuvarlatılıp birleştirilerek başarılı bir üslup oluşturulmuştur. Yer yer iki katlı istife yer verilen kitabede vav, ye gibi harflerin kuyrukları muhakkak yazıdaki gibi keskin bir biçimde yapılmıştır. Kitabede sanatkâr imzası "a'lâ" ifadesinin sonunda, H. 1286 tarihi ise aynı ifadenin altında yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- عجب ينمش ايكن ياپلدى حقّك عون و لطفندن \\ بو تكيه وش حراب اولان اولور همت ايله احيا

[445] İnal, *Son Hattatlar*, s. 141.
[446] Zeynep Pehlivanlar, *Osmanlı Dönemi'nde Hattat İmzaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 205.

٢- سنيح ايله مصنّع صرع تاريخنى تنظيم \\ ينه انشا قيلدى قرة بابا دركهى اعلا \\ كتبه حسنى ١٢٨٦

Okunuşu:

1- Aceb yanmış iken yapıldı Hakk'ın avn ü lütfundan // Bu tekye-veş harâb olan olur himmet ile ihyâ

2- Senîh eyle musannâ mısra'-ı tarihini tanzîm // Yine inşâ kılındı Karababa Dergehi a'lâ Ketebehû Hüsnî 1286[447]

[447] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 620.

Fotoğraf 296. Karababa Tekkesi

Fotoğraf 297. Karababa Tekkesi Kitabesi.

Fotoğraf 298. Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Karababa Tekkesi Kitabesinde Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Defter-i Hâkân-î.

Yapının Adresi: Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, No: 10, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde, birinci kat penceresinin altında bulunan dikdörtgen kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه حسنی" (Ketebehû Hüsni).

İmza Tarihi: H. 1326 (M. 1908-1909).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İsim kitabesi, dikdörtgen mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlamıştır. Celî sülüs hatta kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Hattat, "Hâkân-î" kelimesinde ye harfinde yâ-ı ma'kus yapmış ve bu ifadedeki kaf harfini uzatarak kompozisyonu dikey açıdan dengelemiştir. Sanatkâr imzası; "Hâkân-î" kelimesinde ye harfinin kasesinde, H. 1331 tarihi ise aynı kelimenin alt kısmında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

دفتر خاقانی نظارتی

١٣٢٦

کتبه حسبی

Okunuşu:

Defter-i Hâkânî Nezâreti

1326

Ketebehû Hüsnî

Fotoğraf 299. Defter-i Hâkân-î

Fotoğraf 300. Defter-i Hâkân-î'nin Kitabesi.

Fotoğraf 301. Hüseyin Hüsnî Efendi'nin Defter-i Hâkân-î'nin Kitabesinde Yer Alan İmzası.

4.4.20. İbrahim Sükûtî Efendi

İstanbul'da dünyaya gelen İbrahim Sükûtî Efendi, Deli Osman Efendi'den sülüs ve nesih yazıyı meşkederek icâzet almıştır. Defterdar'daki Esma Sultan Sarayı'nın bekçisi iken 1834 yılında vefat etmiştir. Hattatın kabri Edirnekapı'da, La'lî Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi civarındadır.[448] Çalışmamız sırasında hattatın imzalı bir eseri tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sineperver Valide Sultan Çeşmesi.

Yapının Adresi: Eski Ali Paşa Caddesi, Hırka-i Şerif Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üstünde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "حرره سكوتى" (Harrerehû Sükûti).

İmza Tarihi: H. 1241 (M. 1825-1826).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının inşa kitabesi, 4 mısranın alt alta verilmiş 4 satır halinde, dendanlı kartuşlar içine düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatlı kompozisyonun alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr, celî sülüs yazıyı sade bir üslupta ve satır istifinde ele almıştır. Kompozisyon düzeni, harflerin biçimi 18. yüzyıl celî sülüs kitabelerini anımsatmaktadır. Kitabede sanatkâr imzası dördüncü mısrada yer almaktadır. H. 1241 tarihi ise son mısrada "eser" kelimesinin üstündedir.

Kitabe Metni:

١- صاحب الخيرات ول حسنات مرحوم

٢- عصمتلو سينپرور وغلده سلطان على الشّان

٣- حضرتلرينگ اشر خيراتيدر \\ لسنه ١٢٤١ حرره سكوتى

Okunuşu:

1- Sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât merhûm

2- Ve mağfûrun leh Sultan Mustafâ Hân vâlideleri,

[448] İnal, *Son Hattatlar*, s. 143; Rado, *Türk Hattatları*, s. 202; Kınlı, *Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları*, s. 124; Şinasi Acar, *Ünlü Hattatların Mezarları*, İstanbul 2004, s. 70.

3- İsmetlü Sîne-perver Vâlide Sultan-ı aliyyü'ş-şân

4- Hazretlerinin eser-i hayrâtıdır. [449//] Fi-sene 1241 Harrerehû Sükûti

[449] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 148.

Fotoğraf 302. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi.

Fotoğraf 303. Sineperver Valide Sultan Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 304. İbrahim Sükûtî Efendi'nin İmzası.

4.4.21. İsmail Hakkı Altunbezer

8 Nisan 1873'te İstanbul, Kuruçeşme'de dünyaya gelen İsmail Hakkı Efendi, baba tarafından beş kuşak boyunca hattat bir aileden gelmektedir. Babası İlmî Efendi'den sülüs-nesih meşkeden hattat, daha sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nde resim ve hakkaklık eğitimi aldığı sırada Divan-ı Hümâyun Kalemi'nde göreve getirilmiştir. Bu görevdeyken Sami Efendi'den tuğra çekmesini öğrenerek divanî, celî divanî ve celî sülüs yazılarını meşketmiştir. Bir süre birinci tuğrakeş olarak görev yaptıktan sonra çeşitli mekteplerde rik'a, Medrestü'l-Hattâtîn'de ise tuğra ve celî sülüs hocalığı yapmıştır. 1928 yılındaki Harf İnkılabı'ndan sonra Şark Tezyini Sanatlar Mektebi'nde, 1936 yılından itibaren de Güzel Sanatlar Akademisi'nde tezhip dersleri vermiştir. Soyadı Altunbezer'i müzehhipliği dolayısıyla alan hattat, 1945 yılında hastalığından dolayı akademideki görevinden ayrılmıştır. 19 Temmuz 1946 tarihinde vefat eden sanatkârın kabri Karacahmet Mezarlığı'nın Tunusbağı Caddesi tarafındaki mezarlıkta babasının kabrinin yanındadır.[450]

Hattatlık, müzehhiblik ve ressamlık gibi pek çok sanat dalında faaliyet gösteren İsmail Hakkı Altunbezer'in katalogda yer verdiğimiz Kuloğlu Camii, Süleymaniye İmaret ve Erenköy İstasyon Çeşmesi dışında Amine Hatun (Kartaltepe) Camii, Kamer Hatun Camii, Hüseyin Ağa Camii, Sahrayicedid Camii ve Sultanahmet Tevkifhanesi (Four Seasons Hotel) yazıları, Mahmud Şevket Paşa Türbesi ve Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid'in sandukalarında ise celî yazıları bulunmaktadır. [451] Mustafa Halim Özyazıcı ve Macid Ayral gibi döneminin önemli sanatkârlarını yetiştiren Altunbezer, eserlerinde istifi ve harf karakteri bakımından hocası Sami Efendi'ye yakın bir üslup izlemiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kuloğlu Camii.

Yapının Adresi: No: 5, Bostancı Camii Sokak, Bostancı Mahallesi, Kadıköy, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin girişini üzerinde bulunana Ayet kitabesinde yer almaktadır.

---

[450] M. Uğur Derman, "Altunbezer, İsmail Hakkı", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* II, s. 543-544. Hattatın hayatı hakkında bkz. A. Süheyl Ünver, *Hattat ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer*, Kemal Matbaası, İstanbul 1955; Ahmed Zahid Çelebi, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bir Hattatın Portresi: Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016; Muhammed Güray Bizkevelci, *Hattat İsmail Hakkı Altunbezer Hayatı, Sanatı ve Eserleri,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.

[451] Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar,* s. 220; Talip Mert, *"Hattat İsmail Hakkı Altunbezer, Babası ve Dedesi Ali Şükrü Efendi*", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI* (2008), s. 154; Çelebi, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bir Hattatın Portresi: Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946),* s. 92.

İmza Metni: "كتبه حقي" (Ketebehû Hakkı).

İmza Tarihi: H. 1331 (M. 1912-1913).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Âl-i İmrân Suresi 39. Ayet ve "Sadakallahülazim" ifadesinden oluşan kompozisyonun istifi Âl-i İmrân Suresi 39. Ayet'e göre kurgulanmıştır. Ayet bitiminin üst köşesinde "Sadakallahülazim" ifadesi konumlandırılmıştır. Kompozisyonun istifi ve harflerin mesafesi kendi içinde dengeli bir yapıya sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Ayet'in alt kısmında sanatkâr imzası ve H. 1331 tarihi bulunmaktadır. Caminin iç tarafındaki kapıda yer alan Bakara Suresi 119. Ayet ve mihrapta yer alan Bakara Suresi 149. Ayet, cümle kapısının üstünde yer alan kitabeyle aynı kalıptadır. Mihrapta yer alan hattat imzası varak altınlamadan ötürü bozulmuştur. Sanatkârın bahsi geçen kitabelerdeki üslubu ve kullandığı harf kalıbı Bebek Hümâyunabad ve Bakırköy Amine Hatun camilerindeki kitabeleriyle aynıdır.

Cümle Kapısının Üstünde Yer Alan Kitabe Metni:

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَٓائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِۙ صَدَقَ اللهُ العَظِيمُ

١٣٣١

كتبه حقي

Okunuşu:

Fenâdet-hu-lmelâ-iketu vehuve kâ-imun yusallî fî-lmihrâbi Sadakallahülazim

1331

Ketebehû Hakkı

Anlamı:

Mabedde namaz kılarken melekler ona seslendiler. Yüce Allah doğru söyledi.[452]

İç Kapıda Yer Alan Kitabe Metni:

فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ

كتبه حقي ١٣٣١

[452] *Kur'an-ı Kerim*, Âli İmrân Suresi, 39. Ayet.

Okunuşu:

Feeynemâ tuvellû fesemme vechullâhi

Ketebehû Hakkı 1331

Anlamı:

Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır.[453]

Mihrapta Yer Alan Kitabe Metni:

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِّكتبه حقي

كتبه حقي

Okunuşu:

Fevelli vecheke şetra-lmescidi-lharâm

Ketebehû Hakkı

Anlamı:

Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.[454]

[453] *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 115. Ayet.
[454] *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 149. Ayet.

Fotoğraf 305. Kuloğlu Camii.

Fotoğraf 306. Kuloğlu Camii Cümle Kapısının Üstünde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 307. İsmail Hakkı Altunbezer'in Kuloğlu Camii Cümle Kapısı Üstünde Yer Alan Ayet Kitabedesindeki İmzası.

Fotoğraf 308. Kuloğlu Camii'nin İç Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 309. İsmail Hakkı Altunbezer'in Kuloğlu Camii'nin İç Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 310. Kuloğlu Camii Mihrabı.

Fotoğraf 311. İsmail Hakkı Altunbezer'in Kuloğlu Camii Mihrabındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Süleymaniye İmareti.

Yapının Adresi: Şifahane Sokak, Hoca Gıyaseddin Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üstünde bulunan dairevi çerçeveli tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه حقي" (Ketebehû Hakkı).

İmza Tarihi: H. 1331 (M. 1912-1913).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kompozisyon, V. Mehmed Reşad'ın tuğrasından oluşmaktadır. Tuğranın mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "Reşad" yazmaktadır. Sanatkâr imzası tuğranın iç beyzi kısmının, H. 1331 tarihi ise hançere kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

محمد خان بن عبد المجيد المظفر دائما رشاد

كتبه حقي ١٣٣١

Okunuşu:

Mehmed Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima, Reşad

Ketebehû Hakkı 1331

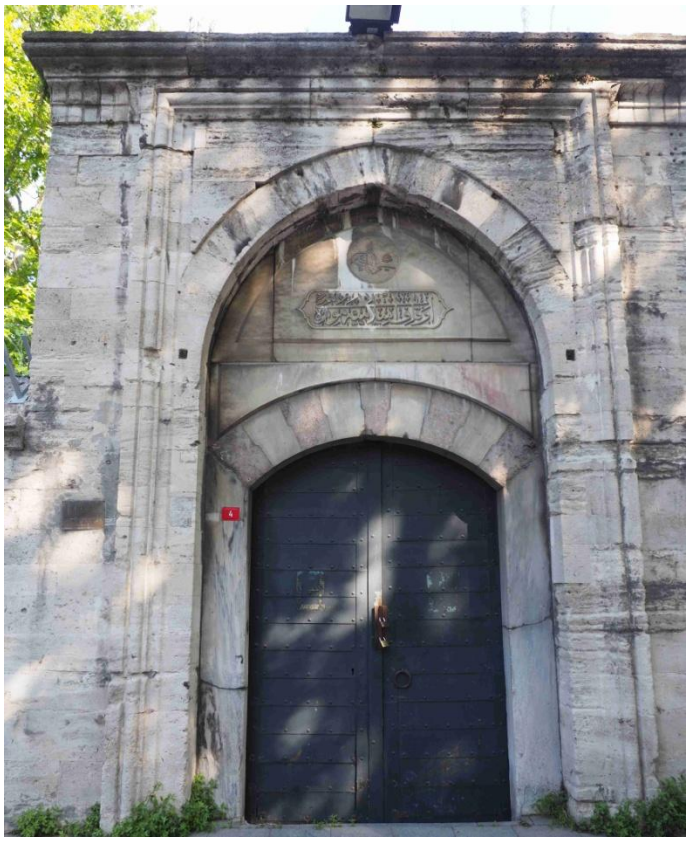

Fotoğraf 312. Süleymaniye İmareti Giriş Kapısı.

Fotoğraf 313. Süleymaniye İmareti Giriş Kapısında Yer Alan Tuğra.

Fotoğraf 314. İsmail Hakkı Altunbezer'in Süleymaniye İmareti Giriş Kapısında Tuğradaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Erenköy İstasyon Çeşmesi.

Yapının Adresi: Hatboyu Sokak, Erenköy Mahallesi, Kadıköy, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin madalyon içindeki Ayet kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه حقي" (Ketebehû Hakkı).

İmza Tarihi: H. 1341 (M. 1922-1923).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşmenin Ayet ve inşa kitabesi olmak üzere iki tane kitabesi vardır. Madalyon içinde yer alan Ayet kitabesi, çeşmenin taç kısmında bulunmaktadır. Yuvarlak formlu mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Enbiyâ Suresi'nin 30. Ayeti yer aldığı kitabede sanatkâr madolyona uygun bir biçimde dairevi bir istif yapmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru düzenlemeye sahip kompozisyonda "vece'alnâ" ifadesinde cim ve ayn harflerinin birleşimi küplü yapılmuştur. Hattat, "Vece'alnâ" ifadesinin üstünde yer alan "şey-in hayy(in)" ifadelerindeli ye harflerine yâ-ı ma'kus yapmıştır. Bu yâ-ı makuslarla dikey harfleri iki kez yatay olarak kesmiştir. Böylelikle beyzi şekle sahip kompozisyonda yataylık ve dikeylik dengelenmiştir. Yazının alt ve üst boşluklarında hareke, nokta ve şedde gibi unsurlara yer verilmiştir. Ayet kitabesinde tarih bulunmazken "vece'alnâ" ifadesinin altında sanatkâr imzası bulunmaktadır.

Yapının ayna taşı üzerinde bulunan dikdörtgen çerçeveli inşa kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 3 paftaya ayrılmış 12 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Kompozisyonun hareketlendirilmesi için be, te, ye, kef, sin ve şın harfleri keşidelendirilmiştir. Bu keşideler mısralarda alt alta ve yan yana getirilerek kompozisyonda yatay hareket sağlanmıştır. Yedinci mısrada "gibi" kelimesinde hattat farklı bir düzenlemeye gitmiş ve sonda yer alan ye harfini kef harfinin altında yuvarlak nokta şeklinde yapmıştır. H. 1341 tarihi son mısrada "sebil" kelimesinin altındadır. Hattat, çeşmenin kitabelerinde celî sülüs yazıyı dairevi, celî ta'lik yazıyı ise satır haline istif yaparak kurgulamıştır. Bu durumdan hareketle sanatkâr, yazı türlerinde olduğu kadar istif konusunda da maharetini sergilemiştir.

Taç Kısmında Yer Alan Kitabenin Metni:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

١٣٤١

كتبه حقي

Okunuşu:

Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in)

1341

Ketebehû Hakkı

Anlamı:

Ve her şeyi, sudan yarattık.[455]

İnşa Kitabesi:

١- كوز ياشندن اولدى پيدا بر زوالللى مادرك \\ دهر پر قهرىك تجلّئ تعرّضكارينه \\ ايچمه دن كچمه يولجى ايشته قاردش چشمه سى

٢- كنج ايكن رحلت ايدن اولاديمه بو يادكار \\ خاك مغموم وطندن بر سكوت زار زار \\ بغرى يانمش آننه يه كل سن ده اول بر غمكسار

٣-فاخرمله فاطمهم روحاً اوكا زائر كبي \\ بن اولنجه چشم كريانم قورور لابد فقط \\ لؤلؤ اشكن صاچوب در والده تاريخى ده

٤- آشكار ولمش بو يرده بر مزار اشكبار \\ ديده مى تنظير ايدن بو چشمه قالسون آبدار \\ نور چشمم خيريدر اولسون سبيل بو چشمه سار ١٣٤٠

Okunuşu:

1- Gözyaşından oldu peydâ bir zavallı mâderin // Dehr-i pür-kahrın tecellî-i taarruz-kârına // İçmeden geçme yolcu işte kardeş çeşmesi

2- Genç iken rihlet eden evladıma bu yâdigâr // Hâk-i mağmûm-i vatandan bir sükût zâr zâr // Bağrı yanmış anneye gel sen de ol ... gam-küsâr

[455] *Kur'an-ı Kerim*, Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.

3- Fâhir’imle Fâtıma’m rûhen ona zâir gibi // Ben ölünce çeşm-i giryânım kurur lâbüd fakat // Lü’lü eşkin saçup der vâlide tarihi de

4- Aşikâr olmuş bu yerde bir mezâr-ı eşk-bâr // Dîdemi tanzîr eden bu çeşme kalsın âb-dâr // Nûr-ı çeşmim hayrıdır, olsun sebîl bu çeşme-sâr 1340

Fotoğraf 315. Erenköy İstasyon Çeşmesi.

Fotoğraf 316. Erenköy İstasyon Çeşmesi'nde Yer Alan Ayet ve İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 317. İsmail Hakkı Altunbezer'in Erenköy İstasyon Çeşmesi'ndeki İmzası.

4.4.22. İsmail Zühdî Efendi

İsmail Zühdî Efendi, Ünye'de dünyaya gelmiş olup Mustafa Râkım Efendi'nin ağabeyidir. Gençliğinde Ünye'den İstanbul'a gelerek burada sülüs, nesih ve rika' yazıyı Ahmet Hıfzî Efendi'den meşkedip icâzet almıştır.[456]

Hat öğrenimini tamamlayınca "Zühdî" mahlasını alan hattat kendinden önceki hattatlarla karıştırılmamak için "Yeni", "İkinci", "Zühdî-i Sânî" lakaplarını da kullanmıştır. İsmâil Zühdü, Sultan III. Mustafa döneminde Enderûn-ı Hümâyun'un hat muallimliğine getirilmiş ve hayatının sonuna dek bu vazifede kalmıştır. Bu nedenle imzalarında "Kâtib-i Sarây-ı Sultânî" veya "Hâce-i Enderûn-ı Hümâyun" unvanlarını da kullanmıştır. 12 Aralık 1806 tarihinde vefat eden hattatın kabri Edirnekapı Kabristanı'nda yer almaktadır.[457]

Hattatın mezar taşını, kardeşi Mustafa Râkım yazmıştır. Mustafa Râkım'ın sanat üslubu için oldukça önemli bir yere sahip olan bu mezar taşının dikkat çekici bir hikayesi vardır. Bakkal Arif Efendi'nin Necmeddin Okyay'a naklettiği hadiseye, M. Uğur Derman eserinde şu şekilde yer vermiştir: *"Kabir kitâbesini kağıda kalıp olarak yazdığının akşamı, Mustafa Râkım, ağabeyini rüyâsında görür. Zühdi Efendi der ki: "Elifleri cılız yapmışsın, onlara birer kaftan giydir:" Râkım Efendi ertesi sabah kalkıp da kitâbeye baktığında elif harflerinin yazı içinde hakîkaten zayıf kaldığını görür ve onlara kaleminin hakkını verir."* Hattatın eserlerine örnek olarak; Ortaköy'de bir çeşme, Şah Sultan Türbesi kuşak yazısı ve Fatih Nişanca Mehmed Paşa Camii haziresindeki Hatice Hanım'a ait mezar taşı gösterilebilir. [458]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Şah Sultan Türbesi.

Yapının Adresi: Feshane Caddesi, Nişanca Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin avlusunun giriş kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه اسمعيل زهدى" (Ketebehû İsmail Zühdi).

İmza Tarihi: H. 1215 (M. 1800-1801).

---

[456] Rado, *Türk Hattatları*, s. 186.
[457] M. Uğur Derman, "İsmâil Zühdü, Yeni", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIII, s. 125-126.
[458] Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 448. Hattatın hayatı için bkz. Süleyman Berk, "18. Yüzyıl Hat Sanatına Genel Bakış ve Hattat İsmâil Zühdî Efendi*", Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVII. Yüzyıl*, C. II (2018), s. 301-318; Uğur Karataş, *Hattat İsmâil Zühdî Efendi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018; Ali Ümran Koçakel, *Hattat İsmail Zühdi Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2017.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Giriş kapısının üstünde Hadis-i Şerif kitabesine yer verilen türbenin giriş sofasında; iki parça halinde Zümer Suresi 53. Ayeti'in bir bölümü ve Ankebut Suresi 57. Ayeti yazılıdır. Sanatkâr imzasının bulunduğu türbenin iç kısmındaki yazılar (kuşak yazısı); Haşr Suresi 2. Ayet ve Zümer Suresi'nin 73-75. Ayetleri'nden oluşmaktadır. Bu Ayetler'in üstünde köşeliklerdeki madalyonlarda Lafza-i Celal ve İsm-i Nebi ile birlikte diğer sahabi isimleri yer almaktadır.[459]

Yapının bahsi geçen kitabeleri mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Paftalardan oluşan kitabelerin, mermer zemin üzerindeki harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr kompozisyonlarda yer yer 2 ve 3 katlı istif yapmıştır. Vav, kaf gibi harflerin kuyrukları muhakkak yazıda olduğu gibi keskin ve uzatılarak ele alınmıştır. Bu harf karakteri ve kompozisyondaki keşideler, elif ve lam gibi dikey harfleri yatay açıdan dengelemiştir. Genel olarak kitabelerde yer alan keskin ve kıvrak yapıya sahip harfler akıcı bir üslup oluşturmuştur. Hattat, noktalama işaretleri ve diğer unsrulara boşluklarda dengeli bir biçimde vererek yazıyı ön plana çıkarmıştır. Kitabede sanatkâr imzası kuşak yazısının son kısmındadır.

Hazire Giriş Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

اَلْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ

Okunuşu:

El-cennetü tahte akdâmi'l-ümmehât

Anlamı:

Cennet annelerin ayakları altındadır.

Giriş Sofasında Yer Alan Kitabelerin Metni:

١- اِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا \\

٢- اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ \\

٣- كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

[459] Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 486, Ankara 2017, s. 423; Uğur Karataş, *Hattat İsmâil Zühdî Efendi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, s. 127-156.

Okunuşu:

İnnallâhe yağfiru-zunûbe cemî’âan

İnnehû huve-lğafûru-rrahîm

Kullu nefsin zâ-ikatu-lmevt sümme ileynâ turce’ûn

Anlamı:

Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar.[460]

Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir.[461]

Her can ölümü tadacaktır. Sonunda Bize döneceksiniz.[462]

Kuşak Yazısı Metni:

١- فَاعْتَبِرُوا يَا اُوْلِي الْاَبْصَارِ \\

٢- وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا ۜ حَتّٰى اِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ \\

٣- وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاۤءُ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ \\

٤- وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

٥- صَدَقَ اللّٰهُ العَظِيمُ \\

٦- كتبه اسمعيل زهدى

Okunuşu:

1- Fa’tebirû yâ ulî-l-ebsâr

2- Vesîka-llezîne-ttekav rabbehum ilâ-lcenneti zumerâ hattâ izâ câûhâ vefutihat ebvâbuhâ ve kâle lehum ḫazenetuhâ selâmun ‘aleykum tibtum fedhulûhâ hâlidîn

3- Ve kâlû-lhamdu lillâhi-lleżî sadekanâ va’dehu ve evrasenâ-l-arda netebevveu mine-lcenneti hayśu neşâfeni’me ecru-l’âmilîn

4- Veterâ-lmelâ-ikete hâffîne min havli-l’arşi yusebbihûne bihamdi rabbihim ve kudiye beynehum bilhakki vekîle-lhamdu lillâhi rabbi-l’âlemîn

[460] *Kur’an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 53. Ayet.
[461] *Kur’an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 53. Ayet.
[462] *Kur’an-ı Kerim*, Ankebût Suresi, 57. Ayet.

5- Sadakallahülazim

6- Ketebehû İsmail Zühdi

Anlamı:

Ey basiret sahipleri! İbret alın.[463]

Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler. Oraya varıp da kapıları açıldığında, bekçileri onlara: "Selam size, hoş geldiniz! Temelli olarak buraya girin" derler.[464]

Onlar: "Bize verdiği sözde duran ve bizi bu yere varis kılan Allah'a hamdolsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Yararlı iş işleyenlerin ecri ne güzelmiş!" derler.[465]

Melekleri, arşın etrafını çevirmiş oldukları halde, Rablerini hamd ile överken görürsün. Artık insanların aralarında adaletle hüküm olunmuştur. "Övgü, Alemlerin Rabbi olan Allah içindir" denir.[466]

Yüce Allah doğru söyledi.

[463] *Kur'an-ı Kerim*, Haşr Suresi, 2. Ayet.
[464] *Kur'an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 73. Ayet
[465] *Kur'an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 74. Ayet
[466] *Kur'an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 75. Ayet

Fotoğraf 318. Şah Sultan Türbesi Kuşak Yazısı, Süleyman Berk, "18. Yüzyıl Hat Sanatına Genel Bakış ve Hattat İsmâil Zühdî Efendi*", Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVII. Yüzyıl*, C. II (2018), s. 301-318.

Fotoğraf 319. Şah Sultan Türbesi Kuşak Yazısından Bir Pafta.

(Süleyman Berk, "18. Yüzyıl Hat Sanatına Genel Bakış ve Hattat İsmâil Zühdî Efendi*", Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVII. Yüzyıl*, C. II (2018), s. 301-318.)

Fotoğraf 320. Şah Sultan Türbesi Kuşak Yazısındaki Yer Alan İsmail Zühdî Efendi'nin İmzası.

(Süleyman Berk, "18. Yüzyıl Hat Sanatına Genel Bakış ve Hattat İsmâil Zühdî Efendi*", Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVII. Yüzyıl*, C. II (2018), s. 301-318.)

4.4.23. Kâmil Akdik

Kâmil Efendi, 29 Kasım 1861 tarihinde Beşiktaş Fındıklı'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini Zeyrek Saliha Sultan Mektebi'nde tamamlamış ve burada yazı hocası Süleyman Efendi'den hat meşketmiştir. Fatih Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra ise 1880 yılında Dâhiliye Nezareti muhasebesinde memur olmuştur. Bu sırada Sami Efendi'den hat dersleri alan Kamil Efendi 1884 yılında sülüs ve nesih yazılardan icâzet almıştır. Hocasının isteği üzerine eserlerindeki imzasına "Hâşim" şeklinde yer veren hattatın, 1887-1890 tarihleri arasındaki eserlerindeki imzası ise "Ahmed Hâşim" şeklindedir. Daha sonra tekrar "Kâmil" imzasını kullanmış ve bu isimle ünlenmiştir.[467]

1894'te Divan-ı Hümâyun Mühimme Kalemi'nde görev yapmaktayken Sami Efendi'den divanî, celî divanî yazıları ile tuğra çekmeyi öğrenmiş ve ardından vazifesi nâmenüvisliğe yükseltilmiştir. Hocası Sami Efendi emekli olunca Nişân-ı Hümâyun Kalemi'ne ve yazı hocalığına terfi etmiştir. 1915 yılında açılan Medresetü'l Hattatin'de sülüs-nesih dersleri veren Kamil Efendi'ye aynı yıl "Reîsül-hattâtîn" ünvanı verilmiştir. 1922 yılında Divan-ı Hümâyun'dan emekli olan hattat, bu yıldan itibaren hayatını Hattat Mektebi'nde (Medresetü'l Hattatin'in Cumhuriyet dönemindeki adı) ve 1936'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders vererek geçirmiştir.[468]

Güzel Sanatlar Akademisi'nde Şark Süsleme Sanatları Mektebi'nde müdür olan hattat, Soyadı Kanunu'ndan sonra Akdik soyadını almıştır. 23 Temmuz 1941 tarihinde vefat eden Kamil Akdik'in kabri Eyüpsultan'da Gümüşsuyu Kabristanı'nda yer almakta olup kabir kitabesi, hattatın oğlu Ressam Şeref Akdik tarafından yazılmıştır.[469]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Seferli Koğuşu.

Yapının Adresi: Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kapısı üzerindeki hafif sivri kemerli açıklıkta bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه كامل" (Ketebehû Kamil).

İmza Tarihi: H. 1335 (M. 1916-1917).

---

[467] M. Uğur Derman, "Akdik, Kâmil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 234.

[468] Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 214, 216.

[469] Reşat Ekrem Koçu, "Akdik Kâmil", *İstanbul Ansiklopedisi*, I, s. 514; Derman, "Akdik, Kâmil", s. 234. Hattatın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mohammed Behiri, *Hattat Kamil Akdik'in Hayatı ve Eserleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kitabesi, hafif sivri kemer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabede üstte tuğra, altta ise cetvelle ikiye bölünmüş metin yer almaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. İstifli yapıya sahip kompozisyonda dikey harfler yan yana getirilerek dikey vurgu ön plana çıkartılmıştır. "El Gazi" kelimesindeki ye harfine yâ-ı ma'kus yapılarak yatay açıdan kısmi bir hareket sağlanmıştır. Sanatkâr imzası "Mülükhaneleriyle" kelimesinin ve H. 1335 tarihi "edilmiştir" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- اندرون سفرليلري قغوشى اولان بو دائرة امير المؤمنين السلطن الغاذي محمّد رشاد خان

٢- حضرتلرينك امر و فرمان ملوكانه لريله تعمير و حزينهء همايونه الحاق ايدلمشدر \\ كتبه كامل ١٣٣٥

Okunuşu:

1- Enderûn Seferlileri Koğuşu olan bu dâ'ire emirü'l-mü'minîn es-Sultan el-Gazi Mehmed Reşad Han

2- hazretlerinin emr-ü fermân-ı mülûkâneleriyle ta'mîr ve hazîne-i hümâyûna ilhâk edilmiştir // Ketebehû Kamil 1335[470]

[470] Hattatın Topkapı Sarayı'ndaki Ağalar Camii'nin tamir kitabesinde de imzası vardır.

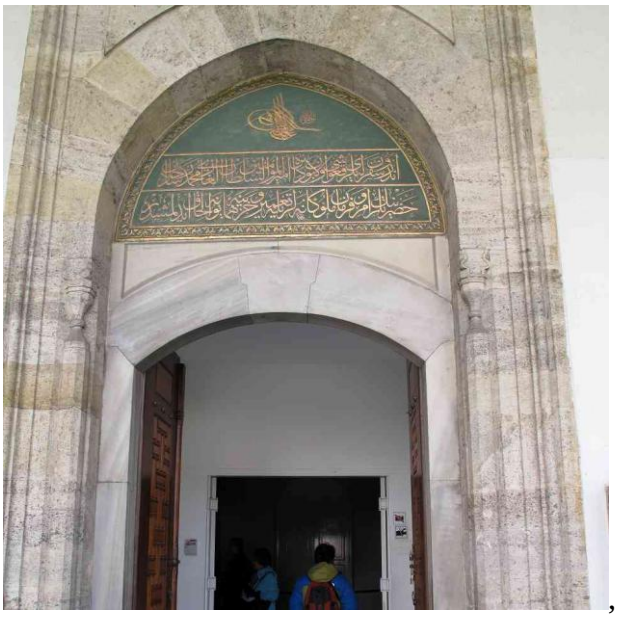,

Fotoğraf 321. Seferli Koğuşu.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3035&hid=4889)
(21.06.2020)

Fotoğraf 322. Seferli Koğuşu Kitabesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3035&hid=4889)
(21.06.2020)

Fotoğraf 323. Kamil Akdik'in İmzası.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3035&hid=4889)
(21.06.2020)

4.4.24. Kazasker Mustafa İzzet Efendi

1801 yılında Tosya'da dünyaya gelen Mustafa İzzet Efendi'nin küçük yaşta yetim kaldığı bilinmektedir. Annesi onu tahsili için İstanbul'a göndermiş ve Mustafa İzzet Efendi tahsiline ilk olarak Fatih'teki Başkurşunlu Medresesi'nde başlamıştır. Medrese döneminde Kömürcüzâde Hâfız Mehmed Efendi'den dini mûsiki dersleri almıştır. II. Mahmud'un musâhiplerinden olan Kömürcüzâde Hâfız Mehmed Efendi, padişahın Hidâyet Camii'ne 22 Temmuz 1814 Cuma günü selâmlık merasimi için gelişinde talebesi Mustafa'ya daha önce meşkettiği bir Na't-ı Şerif'i okutmuştur. II. Mahmud, henüz on üç yaşındaki bu çocuğun sesini ve tavrını beğenerek yanına çağırtıp takdirlerini bildirmiş ve eğitimine itina gösterilmesini buyurmuştur.[471]

Daha sonra Mustafa İzzet Efendi'nin Silâhdar Ahmedpaşazâde Ali Paşa'nın dairesinde yetiştirilmesine karar verilmiştir. Sıkı bir eğitim gören ve bunun yanı sıra hüsn-i hat ile mûsiki dersleri de alan Mustafa İzzet Efendi, üç yılın sonunda Ali Paşa'nın dairesinden Galata Sarayı'na nakledilmiştir. Galata Sarayı'nda eğitim görürken sülüs, nesih ve rika' yazıda icazetini Çömez Mustafa Efendi'den alan hattatın, ilk mahlası " 'İzzetî" şeklinde olup kendisi daha sonra mahlasını " 'İzzet" yapmıştır. 1820 yılında 19 yaşındayken Enderun-î Hümâyun'a kabul edilmiştir. Sanatkâr genç yaşında olmasına rağmen dini birikimlerinin ve idari tecrübelerinin yanı sıra davûdi sesiyle ön plana çıkan bir icrâkâr, neyzen ve hattat olarak tarihimizde yer almıştır. Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi ve Şâkir Ağa gibi devrinin en meşhur mûsiki üstatlarının yanında yetişen sanatkârın Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'den ta'lik hattı ne zaman meşkettiği ve icâzet aldığı bilinmemektedir.[472]

Uzun süre sarayda görev yaptıktan sonra, saray yaşamından sıkılan Mustafa İzzet Efendi sûfiyane bir ömür sürmek istemiştir. 1831 yılında padişahtan izin alarak Nakşîbendî Şeyhi Kayserili Ali Efendi ve hocası Kömürcüzâde Hâfız Mehmed Efendi ile birlikte hac yolculuğuna çıkıp hac vazifesini yerine getirmiştir. Daha sonra bir süre Mekke'de ve 7 ay boyunca da Mısır'da kalmıştır. Hattat, İstanbul'a döndüğünde bir süre saraydan uzak bir hayat yaşamış ve daha sonra padişahın isteği üzerine II. Mahmud'un vefatına kadar saraydaki huzur fasıllarına katılmıştır.[473]

---

[471] M. Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Kazasker", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, s. 304.
[472] M. Uğur Derman, "Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", *Hattat, Neyzen, Bestekâr Kadıasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876)*, (2015), s. 7-8.
[473] Talip Mert, *M. Uğur Derman Armağanı: Altmışbeşinci Yaşı Münasebetiyle Sunulmuş Tebliğle*r (2000), s. 399-416; Derman, "Mustafa İzzet, Kazasker", s. 304.

II. Mahmud'un 1839 yılında vefatının ardından Mustafa İzzet Efendi beş buçuk yıl Eyüp Camii hatipliğini yapmış ve Bahriye Mektebi'nde görevlendirilmiştir. 1845 yılında ise padişahın ikinci imamı olmuştur. Hattata 1846'da Selanik mevleviyeti daha sonra da Selanik, Mekke ve İstanbul pâyeleri verilmiştir. 1849'da padişahın birinci imamlığına terfi eden Mustafa 'İzzet Efendi aynı tarihte Rumeli pâyesi almıştır. 1850'de şehzadelerin hüsn-i hat hocası ve daha sonra da sermuallimi olmuştur. 1853'te padişahın imamlığından ayrılmış ve aynı yıl Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye âzalığına getirilmiştir. 1857 yılında ise fiilen Rumeli Kazaskeri olmuş, süresi dolduğunda ayrılmak suretiyle 1868'de son olarak aynı vazifeye tekrar tayin edilmiştir. Bahsi geçen vazifelerinin yanı sıra Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye, Reîsülulemâlık rütbesi verilmiş ve Nakîbüleşraflık tayin edilmiştir. Kazaskerlikten ayrıldığı devrelerde çeşitli devlet kademelerinde görev yapan Kazasker Mustafa İzzet Efendi, 15 Kasım 1876 tarihinde vefat etmiştir. Hattatın kabri Tophane'de yer alan Kadirhane Tekkesi haziresindedir. Hattatın yetiştirdiği talebler arasında Mehmed Şevket Vahdetî, Muhsinzade Abdullah Bey, Abdullah Zühdü Bey, Hasan Rıza Efendi ve Mehmed İlmî Efendi gibi döneminin önde gelen hattatları vardır.[474]

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin taşa mahkûk kitabeleri; Sahabe türbeleri (Ebu'd Derda, Muhammedü'l Ensari, Ebû Şeybeti'l-Hudrî ve Hacet-i Hâfir), Selimiye Kışlası kapısı, Küçük Mecidiye Camii, Yenikapı Mevlevihanesi Muvakkithanesi, Ayasofya Camii Hünkâr Mahfili, Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan Mektebi), Dolmabahçe Sarayı Hazine Kapısı, Kadıköy III. Mustafa (İskele) Camii, Topkapı Sarayı Hazine Koğuşu, Bâb-ı Seraskerî (iç cephede yer alan kitabe), Ali Fuat Paşa Mescidi, Nallı Mescid, Keşfî Câfer Efendi Türbesi ve Hırka-i Şerif Camii'nde yer almaktadır. Ayrıca hattat; Ayasofya, Kasımpaşa Büyük Camii, Yahyâ Efendi Dergâhı ve Küçük Mecidiye Camii'nin kubbe yazılarını yazmıştır.[475]

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin, Enderun'da eğitim gördüğü sırada Mustafa Râkım ile tanışıklığının olması ve hat sanatı konusunda onun ilminden yararlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Sultan Abdülmecid'in Mahmud Celaleddin Efendi'nin tavrını beğenmesinden dolayı padişahın tahtta kaldığı süre boyunca sülüs ve celî sülüs Mahmud Celaleddin ekolündedir. Padişahın vefatından sonra Kazasker Mustafa 'İzzet

[474] Nurcan Toprak, *Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 11-15; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar,* s. 187

[475] Derman, "Mustafa İzzet, Kazasker", s. 306; Derman, "Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", s. 15-17; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Bilgiyi Estetikle Buluşturan Bir Osmanlı Münevveri Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", *Hattat, Neyzen, Bestekâr Kadıasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876),* (2015), s. 30.

Efendi'nin Mustafa Râkım'ın eserlerindeki üslubu araştırdığı bilinmektedir. Hattat celî ya'lik yazıda hocası Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin yolundan gitmiştir. Hocasından farklı olarak imzalarında " 'İzzet Mustafa", "Harrerehû Mustafa 'İzzet", "Seyyid 'İzzet Mustafa" şeklinde dairevi istifler kullanmıştır. İmzalarını da satır arasında yer ver vermeyi veyahut satır altına taşırmayı tercih etmiştir.[476]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Muhammedü'l Ensari Türbesi.

Yapının Adresi: No: 111, Ayvansaray Caddesi, Ayvsansaray Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin giriş kapısı üstünde bulunan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "سید عزّت مصطفی" (Seyyid 'İzzet Mustafa).

İmza Tarihi: H. 1251 (M. 1835-1836).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İnşa kitabesi, dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe, 2 paftaya ayrılmış 10 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuş içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun mermer zemini üzerindeki harfleri varak altınlanmıştır. Kompozisyonda yer alan bazı te, kef, sin ve şın harflerine keşide yapılarak bu keşideler mısralarda alta alta ve yan yana getirilmiştir. Kitabede, sanatkâr imzası son satırdaki iki kartuşun ortasında beyzi bir çerçeve içinde yer almaktadır. Kitabenin tarihi H. 1251 son mısradaki "şah" kelimesinin altında bulunmaktadır. Hattata ait diğer sahabe kabirlerinin kitabeleri de benzer üslup anlayışına sahiptir.

Kitabe Metni:

١- حضرت محمود خان كيم اول مجدّد خصلتك \\ اولدي بو يوزدن ينه خلقه كراماتى عيان

٢- بو مبارك تربه نك توثيعنع همّت ايدوب \\ ايلدي شان صحابيده رعايت بى كمان

٣- خالدبن زيده همراه غزا اولمش اينش \\ بو ثمىّ حضرت پيغمبر آخر زمان

٤- نور بحش مشهد اولدقجه بو زات محترم \\ اولشهك اقبالن افزون ايده ربّ مثتعان

٥- جلب قلب ناث ايدر اسعد تارخ مفيد \\ ياپدى اعلى مرقد ال ا نصارى شاه جهان ١٢٥١

٦- سيد عزّت مصطفى

[476] Derman, "Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", s. 13-15.

Okunuşu:

1- Hazret-i Mahmud Han-ı evvel müceddid-hasletin // Oldu bu yüzden yine keramâtı ayân.

2- Bu mubârek türbenin tevsî'ine gayret edip // Eyledi şân-ı sahâbide riâyet, bî-gümân.

3- Halid ibn-i Zeyd'e hem-râh-ı gazâ olmuş imiş // Bu semayy-i Hazret-i Peygamber-i âhır-zaman.

4- Nûr-bâhş-ı meşhed, oldukça bu zât- muhterem // Şahın ikbalini efzûn ide Rabb-i müsteâ

5- Celb Kalb-i nâs eder Es'ad, bu tarih-i müfid // Yapdı â'lâ merkad-ül-Ensâri'yi Şâh-ı cihan 1251

6- Seyyid 'İzzet Mustafa[477]

[477] Süheyl Ünver, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1953, s. 46; M. Uğur Derman, *Ömrümün Bereketi: 3,* Kubbealtı, İstanbul 2017, s. 409.

Fotoğraf 324. Muhammedü'l Ensari Türbesi.

Fotoğraf 325. Muhammedü'l Ensari Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 326. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Muhammedü'l Ensari Türbesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hırka-i Şerif Camii.

Yapının Adresi: Keçeciler Caddesi, Hırka-i Şerif Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları, caminin Keçeciler Caddesi üzerindeki avlu kapısında ve caminin cümle kapısının üzerindeki kitabelerde bulunmaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzaları; Keçeciler Caddesi'ndeki avlu kapısında, Kuşak Yazısı/Paftalı Kuşak ve minber üzerindeki kitabede "مصطفی عزت" (Mustafa 'İzzet), cümle kapısında ise "خاکپای اولیا سیّد عزت مصطفی ١٢٦٧" (Hâk-pâ-yı evliyâ Seyyid 'İzzet Mustafa 1267) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1267 (M. 1850-1851).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Keçeciler Caddesi'ndeki avlu kapısı üzerinde iki adet kitabe yer almaktadır. Üst tarafta kapı tacında bulunan "Kalallahu tebareke ve Teâlâ" yazılı madalyon ve kapı kemeri üstündeki dikdörtgen mermer levha üzerinde yer alan Ayet kitabesi kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip kitabelerin zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfler varak altınlanmıştır. Kitabelerin alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Üst tarafta "Kalallahu tebareke ve Teâlâ" yazılı madalyonda "Tebarake" ifadesinin sonundaki ye harfine, yâ-ı ma'kus yapılarak dikey harfler yatay olarak kesilmiş ve üç katlı bir istif yapılmıştır. Kaf ve te harflerinin noktaları üst üste verilmiştir. Kemer üzerinde yer alan dikdörtgen Ayet kitabesinin kompozisyonu Neml Suresi 30. Ayeti'nden oluşmaktadır. Besmele'ye göre kurgulanmış kompozisyonunda, Ayet'in başında yer "İnnehu min Suleymâne ve-innehu" ifadesi, Besmele'de keşidelendirilerek yapılan sin harfinin üstündedir. Sanatkâr imzası ve H. 1267 tarihi Ayet sonunda yer alan mim harfinin kuyruğunun üzerinde bulunmaktadır. Gerek Ayet'in düzenlenmesi gerekse sanatkâr imzasının yeri kompozisyonda bütünlüğü sağlamış ve dengeli bir üslup oluşturmuştur.

Caminin Kadı Sokak'ta yer alan avlu kapısı üzerinde iki adet kitabe yer almaktadır. Üst tarafta kapı tacında bulunan "Gale'n- Nebi aleyhisselam" yazılı madalyon ve kapı kemeri üstündeki dikdörtgen mermer levha üzerindeki Hadis-i Şerif kitabesi kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. celî sülüs hatta sahip kitabelerin zemini yeşil renge boyanmış, harfler ise varak altınlanmıştır. Kitabelerin alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Üst tarafta "Gale'n- Nebi aleyhisselam" yazılı madalyonda, "Nebi" ifadesinin sonundaki ye harfine

yâ-ı ma'kus yapılarak dikey harfler yatay olarak kesilmiş ve üç katlı bir istif yapılmıştır. Kemer üzerinde yer alan dikdörtgen hadis kitabesi satır halindedir, yer yer iki katlı istifte yapılmıştır. "Bab" ifadesinin sonunda yer alan be harfi "sadaka" ifadesinin üstünde, "Resulullah" ifadesi kaf harfinin kuyruğunun üstündedir. "Resullah" ifadesinde üç katlı bir istif yapılmış ve ifade daha az genişlikte bir kalemle yazılmıştır. Kitabelerin üzerinde sanatkâr imzası ve tarih bulunmamaktadır.

Caminin Akseki Caddesi'nde yer alan avlu kapısı üzerinde iki adet kitabe yer almaktadır. Üst tarafta kapı tacında bulunan "Gale'n- Nebi aleyhisselam" yazılı madalyon ve kapı kemeri üstündeki dikdörtgen mermer levha üzerinde yer alan Hadis-i Şerif kitabesi kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip kitabelerin zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfler varak altınlanmıştır. Kitabelerin alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Üst tarafta "Gale'n- Nebi aleyhisselam" yazılı madalyonda diğer kapıdaki üslup tekrarlanmıştır. Kemer üzerinde yer alan dikdörtgen Hadis-i Şerif kitabesi satır halindedir ve yer yer iki katlı istif yapılmıştır. "İnne's-salâte" ifadesinin sonunda yer alan te ve harfleri, "vacibun" ifadesindeki cim ve be harfleri ikinci kata yerleştirilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası ve tarih bulunmamaktadır.

Cümle kapısı üstünde yer alan tamir kitabesi, dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe, 3 paftaya ayrılmış 14 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuş içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. On beşinci/son kartuş sanatkâr imzasına aittir. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun zemini yeşil renge boyanmış, harfler ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Kompozisyonda yer alan bazı te, pe, sin ve şın harflerine keşide yapılarak bu keşideler mısralarda alta alta ve yan yana getirilmiştir. Kitabenin tarihi olan H. 1267 tarihi üç kez tekrarlanmıştır. Tarih; on üçüncü mısrada "risâlet", on dördüncü mısrada "Abdülmecid" ifadelerinin altında ve sanatkâr imzası kartuşunda "Mustafa" isminin altında verilmiştir. On dördüncü mısrada ki tarihin rakamları arasında harflerin noktalarının yer alması özgün bir üslup olarak nitelendirilebilir

Harimdeki 8 kemerin üstünde yer alan kuşak yazısı/paftalı kuşak dikdörtgen pano üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabelerin zemini siyah renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Ayetler'in iki yanında bukleler oluşan bezeme anlayışı yer almaktadır. Ayet kitabeleri Bakara Suresi 238. Ayet, Nisâ Suresi 103.

Ayet[478], Nisâ Suresi 142. Ayet, İsrâ Suresi 78. Ayet, Tâ-Hâ Suresi 14. Ayet, Bakara Suresi 3. Ayet ve Lokman Suresi 17. Ayet'ten oluşmaktadır.[479] Celî sülüs hatta sahip Ayet kitabelerinin alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyonlar satır halinde olup yer yer iki ve üç katlı istifler yapılmıştır. Sanatkâr imzası ve kitabelerin tarihi olan H. 1267 tarihi harimin kuzeyindeki kemerin üstünde yer alan İsra Suresi 78. Ayet'in altında bulunmaktadır.

Fatih Özkafa tezinde; harimdeki Ayet kitabeleri hakkında, *"Aralarındaki, uzunluk, şekil birliği, anlam birliği ve kesintisizlik (süreklilik) şartlarının gerçekleştiği kanaatine ulaşıldığı için, Hırka-i Şerif Camii yazıları kuşak yazıları sınıfına dahil edilmiştir"* ifadelerine yer vermiştir. M. Uğur Derman ise bu yazılar için *"paftalı kuşak"* ifadesini kullanmıştır.[480]

Caminin minber kapısı üzerindeki Kelime-i Tevhid kitabesi mermer üzerine hakkedilmiştir. Kitabeninin zemini siyah renkte olup harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyon genel itibariyle sade bir görünüme sahiptir.

Keçeciler Caddesi'ndeki Avlu Kapısında Yer Alan Kitabelerin Metni:

١- قال الله تبارك وتعالى

٢- إنه من سليمان و إنه بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

مصطفى عزت ١٢٦٧

Okunuşu:

1- Kalallahu tebareke ve Teâlâ

2- İnnehu min suleymâne ve-innehu Bismillâhirrahmânirrahîm

Mustafa 'İzzet 1267

Anlamı:

Yüce Allah şöyle buyurdu.

Mektup Süleyman'dandır, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla (başlamakta) dır.

---

[478] Ayet'te yer alan "Fe izâ kazitümü's-salâte fezkürulaaâhe kıyâmen ve kuûdâ" ile "İnne's-salâte kânet ale'l mü'minîne kitâben mevkuta" ifadeleri ayrı ayrı 2 kitabede bulunmaktadır.
[479] Toprak, *Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Eserleri*, s. 130.
[480] Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, s. 289. Biz de bu yazılanlardan hareketle çalışmamızda bahsi geçen bu Ayet kitabeleri için "kuşak yazısı/paftalı kuşak" tabirini kullandık.

Kadı Sokak'taki Avlu Kapısında Yer Alan Kitabelerin Metni:

١- قال النبى عليه السلام

٢- إنه من سليمان و إنه بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مفتاح كل باب صدق رسول الله

Okunuşu:

1- Kale'n- Nebi aleyhisselam

2- Bismillâhirrahmânirrahîm Miftâhu kulle bab Sadaka Resulullah

Anlamı:

Nebi Aleyhisselam der ki:

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla, her kapının anahtarı doğruluktur. Resulullah doğru söyledi.

Akseki Caddesi'ndeki Avlu Kapısında Yer Alan Kitabelerin Metni:

١- قال النبى عليه السلام

٢- من علم ان الصلوة عليه حق واجب دخل الجنة

Okunuşu:

1- Kale'n- Nebi Aleyhisselam

2- Men Alime inne'ssalate aleyhi hakkun vacibun dahale'l-cennet

Anlamı:

Nebi Aleyhisselam der ki:

Kim namazın kendisine bir hak ve gereklilik olduğunu bilirse cennete gider.[481]

Cümle Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

١- تا ابد عبدامجيد خان اوله با فيضن آله \\ نور محراب خلافت جامع آداب دين \\ قلب پاكن ايلمش حق حضرت پيغمبره

٢- دائما اخلاص عرضيله مباهى و يقين \\ دوش اجلالى شرفبحش ثياب سلطنت \\ اوله لى دشمز الندن دامن شرع مبين

[481] Toprak, *Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Eserleri*, s. 129.

٣- حرقهء ثندس طراز شاه والای رسل \\ جانشين اومشدی بونده عزّ ايله نيجه ثنين \\ ايليوب تعظيم و حرمت اشبو جای اكرمه

٤- جامعی هم حجرهء پاكيزه ثين ياپدی متين \\ ايكي تاريخ كهر پيرايه يي زيور قولی \\ چكدي زر تار نظام نظمه چون درّ ثمين

٥- خرقهء پاك رسل لت مثندين بو جامعن ١٢٦٧ \\ شاه دين عبدالمجيد خان قيلدی بنياد رصين ١٢٦٧ \\ خاكپای اوليا سّيد عزت مصطفی ١٢٦٧

Okunuşu:

1- Tâ ebed ‘Abdülmecid Hān ola bâ feyz-i İlâh // Nûr-ı mihrâb-ı hilâfet cami’-i âdâb-ı dîn

Kalb-i pâkin eylemiş Hakk Hazret-i Peygamber’e

2- Dâimâ ihlâs ‘arzıyle mebâhî vü yakîn // Dûş-i iclâli şeref-bahş-ı siyâb-ı saltanat

Olalı düşmez elinden dâmen-i şer’-i müb’în

3- Hırka-i sündüs-i tırâz-ı şâh-ı vâlâ-yı Rasûl // Câ-nişîn olmuşdu bunda ‘izz ile nice sinîn

Eyleyüb ta’zîm ü hürmet işbu câ-yı ekreme

4- Câmi’ hem hücre-i pâkîzesin yapdı metīn // İki târîh-i güher-pîrâyeyi Zîver kulu

Çekdi zer-târ-ı nizâm-ı nazma çün dürr-i semîn

5- Hırka-i pâkin risâlet-mesnedin bu cami’in // Şah-ı dîn ‘Abdülmecid Han kıldı bünyâd-ı raşîn // Hâk-pâ-yı evliyâ Seyyid ‘İzzet Mustafa 1267[482]

Fatih Özkafa’nın bahsi geçen tezinde olduğu gibi harimin sekiz kenarında yazılı olan Ayetler’i; mihrabın üstünden başlayarak sola doğru[483]; Bakara Suresi 238. Ayet, Nisâ Suresi 103. Ayet[484], Nisâ Suresi 142. Ayet, İsrâ Suresi 78. Ayet, Tâ-Hâ Suresi 14. Ayet, Bakara Suresi 3. Ayet ve Lokman Suresi 17. Ayet şeklinde sıralayarak yer verdik.

Kuşak Yazısı/Paftalı Kuşak Metni:

١- حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ-١

٢- وَقُعُودًا قِيَامًا اللّٰهَ فَاذْكُرُوا الصَّلٰوةَ قَضَيْتُمُ فَإِذَا

[482] Toprak, *Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Eserleri*, s. 130.
[483] Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, s. 284.
[484] Ayet’te yer alan “Fe izâ kazitümü’s-salâte fezkürulaaâhe kıyâmen ve kuûdâ” ile “İnne’s-salâte kânet ale’l mü’minîne kitâben mevkuta” ifadeleri ayrı ayrı 2 kitabede bulunmaktadır.

٣- اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

٤- وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰىۙ يُرَاۤؤُنَ النَّاسَ

٥- اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِۜ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ //

مصطفى عزت ١٢٦٧

٦- اِنَّنِي اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَاْ فَاعْبُدْنِيۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي

٧- اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ

٨- يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا اَصَابَكَۜ

Okunuşu:

1- Hâfizû ‘alâ-ssalevâti ve-ssalâti-lvustâ vekûmû lillâhi kânitîn(e)

2- Fe-izâ kadaytumu-ssalâte fezkurûllâhe kiyâmen veku’ûden…

3- İnne-ssalâte kânet ‘alâ-lmu/minîne kitâben mevkûtâ(n)

4- Ve-izâ kâmû ilâ-ssalâti kâmû kusâlâ yurâûne-nnâse

5- Ekimi-ssalâte lidulûki-şşemsi ilâ ğaseki-lleyli ve kur-âne-lfecr(i) inne kur-âne-lfecri

Mustafa ‘İzzet 1267

6- İnnenî ena(A)llâhu lâ ilâhe illâ enâ fa’budnî veekimi-ssalâte lizikrî

7- Ellezîne yu/minûne bilğaybi veyukîmûne-ssalâte vemimmâ razeknâhum yunfikûn(e)

8- Yâ buneyye akimi-ssalâte ve/mur bilma’rûfi venhe ‘ani-lmunkeri vasbir ‘alâ mâ esâbek(e) inne żâlike min ‘azmi-l-umûr(i)

Anlamı

Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun.[485]

Namazı bitirdiğiniz zaman Allah’ı ayaktayken ve otururken anın…[486]

Çünkü namaz, mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.[487]

Onlar namaza tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar.[488]

[485] *Kur’an-ı Kerim,* Bakara Suresi, 238. Ayet.
[486] *Kur’an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.
[487] *Kur’an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.
[488] *Kur’an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 142. Ayet.

Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl.[489]

Şüphesiz Ben Allah'ım, Benden başka tanrı yoktur; Bana kulluk et; Beni anmak için namaz kıl. [490]

Onlar, gaybe inanırlar, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarfederler.[491]

Ey oğulcuğum! Namazı kıl, uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret; doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdi.[492]

Minber Üzerindeki Kitabe Metni:

لااله الاالله محمّد رسول الله

مصطفى عزت ١٢٦٧

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah

Mustafa ‘İzzet 1267

Anlamı:

Allah'tan başka İlah yoktur. Hz. Muhammed O’nun elçisidir.

[489] *Kur’an-ı Kerim*, İsrâ Suresi, 78. Ayet.
[490] *Kur’an-ı Kerim*, Tâhâ Suresi, 14. Ayet.
[491] *Kur’an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 3. Ayet.
[492] *Kur’an-ı Kerim*, Lokman Suresi, 17. Ayet.

Fotoğraf 327. Hırka-i Şerif Camii Keçeciler Caddesi'ndeki Avlu Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 328. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii'nin Keçeciler Caddesi'ndeki Avlu Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 329. Hırka-i Şerif Camii'nin Kadı Sokak'taki Avlu Kapısında Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 330. Hırka-i Şerif Camii'nin Akseki Caddesi'ndeki Avlu Kapısında Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 331. Hırka-i Şerif Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 332. Hırka-i Şerif Camii Cümle Kapısında Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 333. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii Cümle Kapısında Yer Alan İnşa Kitabesindeki İmzası.

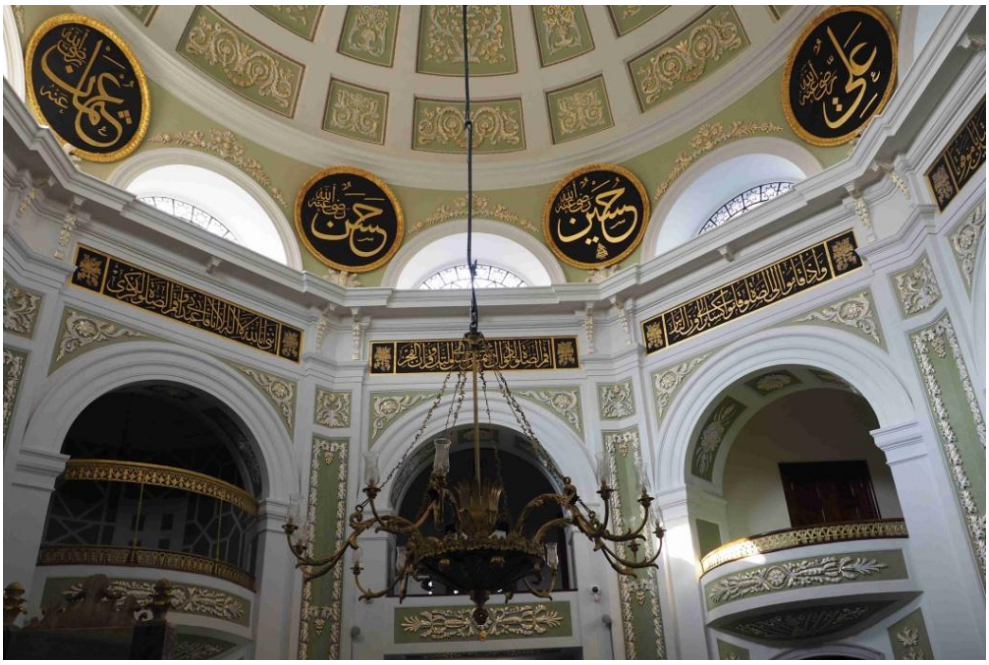

Fotoğraf 334. Hırka-i Şerif Camii Kuşak Yazısı/Paftalı Kuşak.

Fotoğraf 335. Hırka-i Şerif Camii Kuşak Yazısından Bir Pafta.

Fotoğraf 336. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii'nin Kuşak Yazısındaki İmzası.

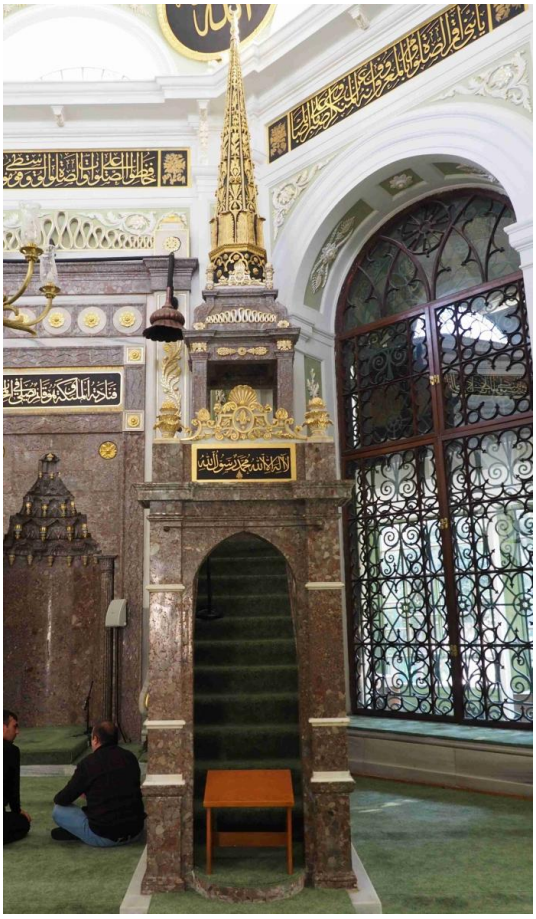

Fotoğraf 337. Hırka-i Şerif Camii Minberi.

Fotoğraf 338. Hırka-i Şerif Camii Minber'inde Yer Alan Kelime-i Tevhid Kitabesi.

Fotoğraf 339. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Hırka-i Şerif Camii Minber Kitabesinde Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Nallı Mescid.

Yapının Adresi: Ankara Caddesi, Hoca Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin giriş kapısı üzerinde bulunan ayet kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه مصطفى عزت ١٢٨٣" (Ketebehû Mustafa 'İzzet 1283).

İmza Tarihi: H. 1283 (M. 1866-1867).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dendanlı kartuştan oluşan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfler ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Nisâ Suresi 103. Ayet'ine yer verilen kitabe celî sülüs hatta sahiptir. Satır halinde istife sahip kompoziyonun, alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Hattat; nun, te gibi kaseli ve ayrıca vav, ye gibi kuyruklu harfleri kendinden sonraki harfe kadar uzatmış ve birleştirmiştir. Bu üslup anlayışı keskin yapılı harflere kıvrak bir görüntü kazandırmış ve akıcılığı ön plana çıkarmıştır. "İnne-ssâlete", "Kitâben" ve "mevkûtâ" ifadelerindeki te harfinin noktaları üst üste verilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası ve H. 1283 tarihi "mevkûtâ" kelimesinin altındadır. Sanatkâr diğer kitabelerinden farklı olarak burada imzasına "Ketebehû Mustafa İzzet" şeklinde yer vermiştir.

Kitabe Metni:

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

كتبه مصطفى عزت ١٢٨٣

Okunuşu:

İnne-ssalâte kânet 'alâ-lmu/minîne kitâben mevkûtâ(n)

Ketebehû Mustafa 'İzzet 1283

Anlamı:

Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.[493]

[493] *Kur'an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.

Fotoğraf 340. Nallı Mescid.

Fotoğraf 341. Nallı Mescid'in Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 342. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Nallı Mescid Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ali Fuat Paşa Camii.

Yapının Adresi: No: 1A, Fuat Paşa Caddesi, Mercan Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin fevkani girişinin doğusunda bulunan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "حرره مصطفى عزت" (Harrerehû Mustafa 'İzzet).

İmza Tarihi: H. 1286 (M. 1869-1870).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İnşa kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş dikdörgen çerçeveli kitabe, 14 mısranın alt alta verilmiş 14 tane dendanlı kartuş içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun mermer zemini üzerindeki harfler ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Kompozisyonda yer alan bazı te, pe, sin ve şın harfleri keşidelendirilmiştir. Bu keşideler mısralarda alta alta ve yan yana getirilerek, bir nevi kompozisyonun nefes almasını sağlamıştır. On üçüncü mısrada "garradır" ifadesinin sonunda yer alan nun harfinde istif yapılarak dal harfinin üstünde verilmiştir. On dördüncü mısrada "açıldı" ifadesinin sonundaki ye harfine yâ-ı ma'kus yapılmış ve üstte verilmiştir. Sanatkâr bu tarz düzenlemeler yaparak celî ta'lik hattın tek düze görüntüsüne akıcılık kazandırmıştır. Kitabede sanatkâr imzası son mısrada "Ali" kelimesinin altında bulunmaktadır. İmzanın yer aldığı bölümde kitabenin kartuş çerçevesi genişletilmiştir. H. 1286 tarihi son mısranın altında yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- اثر ابقا اهى نامه زمانده لاعثا اولدقجه

٢- مبرّت ايله عالم نوبنو اولمقده در مالى

٣- بنا ايتمش ايدى سلطان سليمان خانك عصرنده

٤- بو يرده مسجدى يعقوب اغا خرج ايليوب مالى

٥- ايدوب نار قضا بالآهرة هر ياننى سوزان

٦- درونى اولدى بر مدت صلوة خمسه دن خالى

٧- ميسّر اولدى صدر اعظمه بو جامعك شمدى

٨- علوّهمت عبد العزيز خان ايله اكمالى

٩- جماعت بونده قلدقجه دعا خاقان د رانه

١٠- سزا بانیثنکده یاد اولنسه حیر اعمالی

١١- جلال اولسون منقش تام تاریجم ایله بانی

١٢- بنا قیلندی سکسان بشده اشبو معبد عالی

١٣- بوده اتمامنه بر جوهرین تاریخ غرّادر

١٤- تمام اولدی متانتله اچلدي جامع عالی \\ حرّه مصطفی عزّت ١٢٨٦

Okunuşu:

1- Eser ibkâ âh-ı nâme her zamanda bais oldukça

2- Müberrât ile âlem nev-be-nev olmaktadır âli

3- Binâ etmiş idi Sultan Süleyman Hân'ın asrında

4- Bu yerde mescidi Yakub Ağa harc eyleyüb mâlî

5- İdüb nâr-ı kazâ bilâhare her yanını sûzan

6- Derûnu oldu bir müddet salât-ı hamseden hâlî

7- Müyesser oldu sadr-ı azama bu camiin şimdi

8- Ulüvv-ü himmet-i Abdülaziz Han ile ikmali

9- Cemaat bunda kıldıkça duâ Hakan de râne

10- Seza bânisinin de yâd olunsa hayr-ı â'mâli

11- Celâl olsun münakkaş tâm tarihim ile bâb o

12- Binâ kılındı seksen beşde işbu ma'bed-i âlî

13- Bu da itmâmına bir cevherin tarih-i garadır

14- Tamam, oldu metânetle açıldı câmii âlî[494] // Harrerehû Mustafa 'İzzet 1285

[494] Toprak, *Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Eserleri*, s. 126.

Fotoğraf 343. Ali Fuat Paşa Camii.

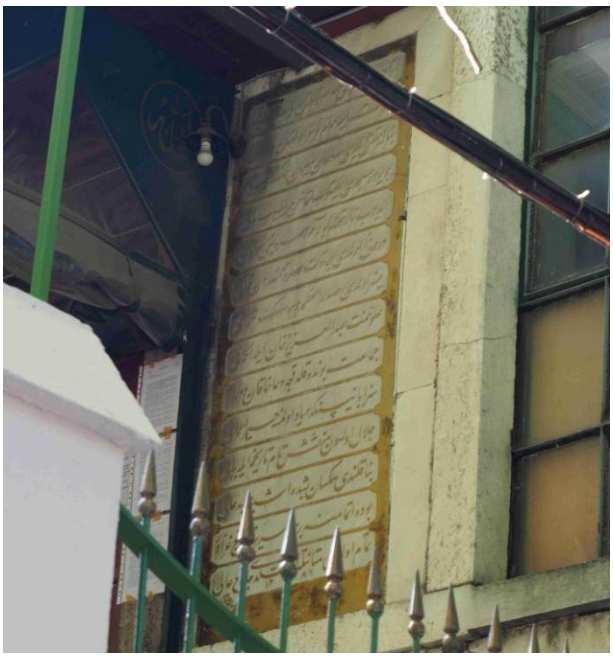

Fotoğraf 344. Ali Fuat Paşa Camii Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 345. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Ali Fuat Paşa Camii'nin Tamir Kitabesindeki İmzası.

4.4.25. Macid Ayral

11 Nisan 1891'de İstanbul Beylerbeyi'nde doğan Macid Efendi, ilk tahsilini Hamidiye Mektebi'nde tamamlamıştır. Eğitim hayatının ilk yıllarında hat hocası Ali Efendi'den sülüs ve nesih yazılarını öğrenmeye başlamıştır. Daha sonra Üsküdar İdadisi'nde bir süre eğitim görmüş ancak son sınıfındayken sağlık sorunları nedeniyle eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Ardından Enderun Mektebi hat hocası Ahmed Râkım Efendi ile eğitimine devam ederek Medrestü'l Hattatin'de yazı eğitimini tamamlamıştır. Bir yandan Hulusi Efendi'den 1923 yılında ta'lik hatta icâzetini almış ve diğer yandan da İsmai Hakkı Efendi'den de sülüs ve celî yazılarını ilerletmiştir. Macid Efendi, 1908 yılında Evkaf Nezareti Kalemi'nde başladığı memurluk hayatına daha sonra Polis Müdüriyeti'nde devam etmiştir. 1923 yılından itibaren, Babıali Caddesi'nde açmış olduğu yazıhanede serbest hattatlık yapmıştır. Harf İnkılabı'ndan sonra Ankara'ya yerleşmiş ve emekli oluncaya dek Vilayet Meclis-i Umumi başkatipliği görevini yürütmüştür. Soyadı Kanunu'ndan sonra Ayral soyadını almış ve bir süre Bağdat Güzel Sanatlar Akademisi'nde Hüsn-i Hat dersleri vermiştir. Eserlerinde "Mâcid", "Hüseyin Mâcid", "Abdülmâcid", "Mâcid b. Zühdî" şeklinde imzasına yer veren hattatın; İstanbul Arkeoloji Müzeleri (Eski Şark Eserleri Müzesi), Şişli Camii (kitabelerinde), Bebek Camii, Yeşilköy Camii, Muratpaşa Camii, Kamer Hatun Camii, Seyyid Ahmed Camii ve Arap Camii'de ise celî yazılarının olduğu bilinmektedir. 19 Mart 1961'de vefat eden Macid Ayral'ın kabri, Karacaahmet Mezarlığı'nda yer almaktadır. [495] Hattatlığının yanı sıra Macid Ayral, imzasız yazıların hattatını tespit etmek konusunda da uzmandır. [496]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Süleymaniye İmareti.

Yapının Adresi: Şifahane Sokak, Hoca Gıyaseddin Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kapısı üzerindeki hafif sivri kemerli açıklıkta bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه ماجد" (Ketebehû Macid).

İmza Tarihi: H. 1332 (M. 1913-1914).

[495] Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 230; M. Hüsrev Subaşı, "Ayral, Macit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, s. 284; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 226.
[496] Rado, *Türk Hattatları*, s. 263.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İsim kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Zikzaklı kartuş içerisindeki celî sülüs hatta sahip yazının alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyonda "Müzesi" kelimesindeki sin ve ye harfleri satırdan üstte, ikinci katta yer almıştır. Bu ifadedeki ye harfinde yâ-ı ma'kus yapılmıştır. Sanatkâr imzası ve H. 1332 tarihi "İslamiyye" kelimesinin altında bulunmaktadır. Hattatın 1926 yılına ait İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Şark Eserleri Müzesi'nin giriş kapısında yer alan isim kitabesi de üslup ve yazı karakteri açısından incelediğimiz bu kitabeyi anımsatmaktadır.

Kitabe Metni:

اوقاف ایلامیّه موزسی

۱۳۳۲

کتبه ماجد

Okunuşu:

Evkâf-ı İslamiyye Müzesi

1332

Ketebehû Macid

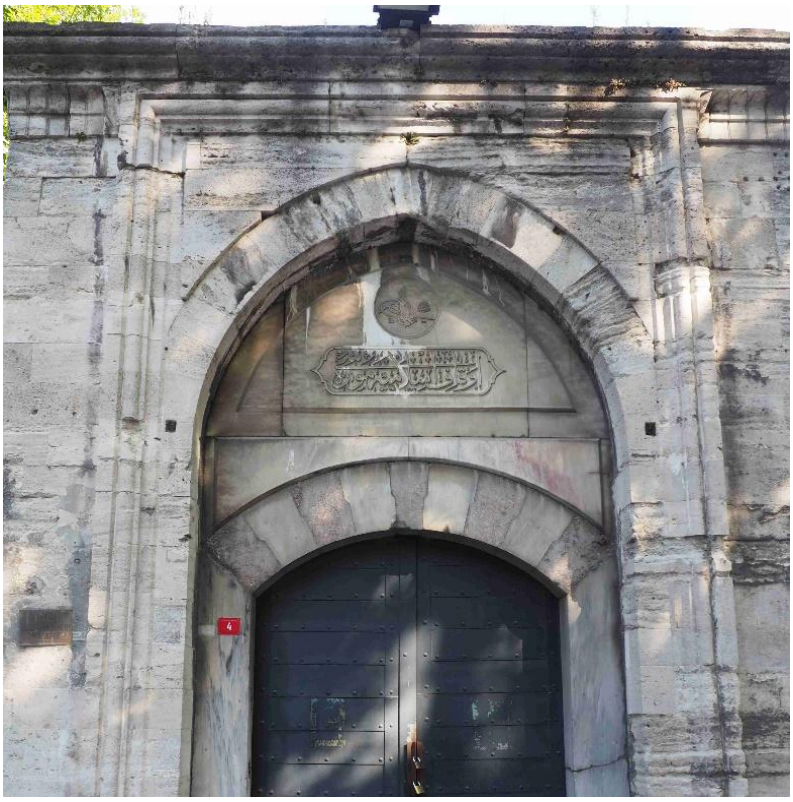

Fotoğraf 346. Süleymaniye İmareti Giriş Kapısı.

Fotoğraf 347. Süleymaniye İmareti Giriş Kapısında Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 348. Macid Ayral'ın Süleymaniye İmareti Giriş Kapısında Yer Alan Kitabedeki İmzası.

4.4.26. Mahmud bin Abdülhamid Han (II. Mahmud)

I. Abdülhamid'in oğlu ve 30. Osmanlı padişahı olan II. Mahmud, 20 Temmuz 1785'te dünyaya gelmiştir. Mahlası olan "Adlî" ona doğumuyla birlikte verilmiştir.[497] Hem şair hem de bestekâr olan II. Mahmud bu özelliklerinin yanı sıra sülüs-nesih ve celî sülüs yazılarda eserler vermiştir. Sülüs ve nesih hattı Kebecizâde Mehmed Vasfi Efendi'den şehzadeliği döneminde meşketmiş ve 1807 yılında icâzet almıştır. İcâzetinden sonra Sultan, hat konusundaki çalışmalarını Mustafa Râkım Efendi ile sürdürmüştür. Mustafa Râkım; sultanın yazılarını tashih etmiş ve onlardan yeni terkipler oluşturmuştur. 1 Temmuz 1839 tarihinde vefat eden II. Mahmud'un Ayasofya, Fatih, Bayezid, Süleymaniye, Edirne Selimiye ve Bursa Ulu Camii gibi büyük camilerde malakâri tekniğiyle yapılmış celî sülüs levhaları ve İbrahim Paşa Sarayı'ndaki çeşmede kitabesi bulunmaktadır.[498]

İmzasının Bulunduğu Yapı: No: 12, İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi.

Yapının Adresi: Türk-İslam Eserleri Müzesi, Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه محمود بن عبد الحميد خان ٢٢٧" (Ketebehû Mahmud bin Abdülhamid Han 227).

İmza Tarihi: H. (1)227 (M. 1812-1813).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan kitabe cetvelle ikiye bölünmüştür. Kompozisyonda üst tarafta Besmele, alt tarafta ise Enbiyâ Suresi 30. Ayet'e yer verilmiştir. Besmele'nin iki yanında bir vazo içerisinde yer alan çiçeklerin tasviri kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonun alt ve üst boşluklarında şedde, hareke ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Yazıda ilk bakışta harflerin keskinliği dikkati çekmektedir. Sanatkâr; Ayet'te, "şey-in" ile "hayy(in)" ifadelerindeki ye harflerine yâ-ı ma'kus yaparak dikey harfleri iki kez yatay olarak kesmiş ve kompozisyonu kendi içinde dengelemiştir.

[497] Kemal Beydilli, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLIII, s. 352-357.
[498] M. Uğur Derman, "Sultan İkinci Mahmud'un Hattatlığı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri* (1990), s. 37, 40.

Ayet'in sonunda, sanatkâr imzası ve (1)227 tarihi bulunmaktadır. Kitabede yer alan II. Mahmud'un istifli imzasını, Mustafa Râkım'ın tasarlandığı bilinmektedir.[499]

Kitabe Metni:

١- بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

٢- وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

٣- كتبه محمود بن عبد الحميد خان ٢٢٧

Okunuşu:

1- Bismillâhirrahmânirrahîm

2- Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in)

3- Ketebehû Mahmud bin Abdülhamid Han 227

Anlamı:

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

Ve her şeyi, sudan yarattık.[500]

[499] Derman, "Sultan İkinci Mahmud'un Hattatlığı", s. 40.
[500] *Kur'an-ı Kerim*, Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.

Fotoğraf 349. İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3053&hid=5074)
(22.06.2020)

Fotoğraf 350. İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi Ayet Kitabesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3053&hid=5074)
(22.06.2020)

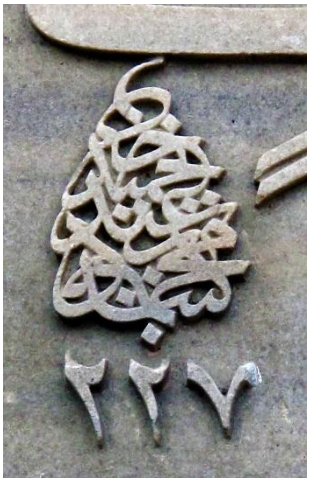

Fotoğraf 351. Mahmud Bin Abdülhamid Han'ın (II. Mahmud) İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi'nde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3053&hid=5074)
(22.06.2020)

4.4.27. Mehmed Emin (Eyyûbî) Efendi

Eyüplü olan Mehmed Emin Efendi, Bâli Hoca Camii karşısındaki Kapıcı Bakkal Rüştiyesi ve Taşmektep gibi bazı okullarda yazı hocalığı yapmıştır. Eyüpsultan civarında bulunan birçok mezar taşının hattatı olan Mehmed Emin Efendi 1895 yılında vefat etmiştir.[501]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi.

Yapının Adresi: Yavedut Caddesi, Ayvansaray Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin inşa kitabesinin son satırındaki ilk ve son kartuşunda ve ayna taşı üzerindeki Hadis-i Şerif yazılı madalyonda yer almaktadır.

İmza Metni: İnşa kitabesindeki imza metni; "حرّره المزنب الدّآعي حافظ محّمد امين ال ايوبي" (Harrerehû el-müznib ed-da'i Hâfız Mehmed Emin el-Eyyûbî), ayna taşı üzerindeki madalyondaki imza "حرره امين" (Harrerehû Emin) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1273 (M. 1856-1857).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşmenin taç kısmında madalyon içinde istifli Besmele ve bunun alt kısmında ise dendanlı çerçeve içinde Enbiya Suresi 30. Ayet'e yer verilmiştir. Celî sülüs hatta sahip her iki kitabe de mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabelerdeki harfler varak altınlanmıştır. Sanatkâr madalyon içindeki Besmele'yi istifli bir biçimde ele almış ve harfleri madalyonun yuvarlak formuna göre tasarlamıştır. Ayet kitabesi ise akıcı ve zarif bir üsluba sahiptir. Ayet'in bittiği bölümün üst kısmında ise daha dar bir kalemle üç katlı istife sahip "Sadakallahülazim" ifadesi yer almaktadır. Bu kısımdaki sanatkâr imzası bozulmuş olduğundan dolayı okunması güçtür. Dikkat çekici bir detay olarak çeşmedeki Ayet kitabesinde Enbiya Suresi'ndeki "Efelâ yu/minûn(e)" ifadesine de yer verilmiştir

Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi; 3 paftaya ayrılmış 14 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içine düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin mermer zeminindeki harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun hareketlendirilmesi için yâ-ı ma'kuslara ve keşidelere yer verilmiştir. Kitabede mısraların okunması, son satır haricinde alt altadır. Son satırda ise

[501] Rado, *Türk Hattatları*, s. 229; Ahmet Sacit Açıkgözoğlu, *Eyüp Sultan Civarında Mezar Taşları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 125; Mehmet Nermi Haskan (Haz. Süleyman Berk), *Eyyüplü Hattatlar*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 106-107.

ortadaki kartuşta yer alan son iki mısra, H. 1272 tarihi ile ikiye ayrılmıştır. Sanatkâr imzasının yer aldığı beşinci satırın ilk ve son kartuşu, kitabe metniyle farklı açıklığa sahip kalemlerle yazılmıştır. Son satırda yer alan kartuşlardaki harfler diğer satırlardaki harflere nazaran daha küçüktür. Bu durum kompozisyonun üslup bütünlüğünü bozmamış olup harf karakteri tek bir anlayış çerçevesinde ele alınmıştır.

Çeşmenin ayna taşının üstündeki kemerin kilit taşında celî sülüs yazıyla "Maşallah" ifadesi yazılıdır. Bu ifade de tıpkı çeşmenin diğer yazılarında olduğu gibi varak altınlanmıştır.

Ayna taşı üzerinde yer alan yuvarlak madalyon içinde yer alan Hadis-i Şerif kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip istifli bir biçimde ele alınan kompozisyon iki bölümden oluşmaktadır. Hattat kompozisyonda, üst tarafta "Kale'n- Nebi Aleyhisselam" ifadesine, alt tarafta ise üsttekine nazaran daha geniş açıklıklı kalemle yazılmış "Hayrül mâl mâ ünfika fî sebîlillah" ifadesine yer vermiştir. Harfleri kıvrak yapıda ele alınan kompozisyon, dengeli bir yapıdadaır. Alt üst boşluklarında, hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer kitabenin alt kısmında ise sanatkâr imzası ve H. 1273 tarihi yer almaktadır. Sanatkâr çeşmede celî ta'lik ve celî sülüs yazıyı bir arada kullanmıştır ve imzasında ise satır ve istif yaparak adeta maharetini sergilemiştir.

Taç Kısmında Yer Alan Kitabe Metni:

و جعلنا من الماء كل شي حي افلا يومنون صدق الله العظيم

Okunuşu:

Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in) efelâ yu/minûn(e)

Anlamı:

Ve her şeyi, sudan yarattık. Hala inamıyorlar mı?[502]

İnşa Kitabesi Metni:

١- فرزند محمود خان عدلي نور عين كائنات \\ ايوان قصر عصمتك روشن چراغ زيورى \\ اصحاب فخر عالمينه حرمتاً بو بلده يي

٢- عبدالعزيزك مادر سعد اخترى پاكيزه ذات \\ پرتونيآل قادين افندى سر فراز قانتات \\ تزين ايچون بنيآد قيلدى چشمهء نورالجهات

[502] *Kur'an-ı Kerim*, Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.

٣- خيراته اجرا ايلمكدر شان نيل جودينى \\ نوش ايلدكجه تشنه لر اثار خيرندن زل ال \\ الله نحل كلّ وجودك غنجه سيله متّصل

٤- مهد معلاّى كرمفرمان ى ممدوح الصّفات \\ روح شهيدان اوله شاد و سابقين سابقات \\ اقبال عمر ايله قله فر بخش كلزار ثبات

٥- حرّره المزنب الدّآعي \\ بر صو ايچوب مختار تحين ايلدم خيراتنى سنه ١٢٧٣ پرتونما صوسزلره چشمدن آب حيات \\ حافظ محّمد امين ال ايوبي

Okunuşu:

1- Ferzend-i Mahmud Hann-ı ‘Adlî nûr-ı ‘ayn-ı kâ’inât // Eyvân-ı kasr-ı ‘işmetin rûşen-çerâğ-ı zîveri // Ashâb-ı fahr-ı ‘âlemeyne hürmeten bu beldeyi

2- Abdül’azîz’in mâder-i sa’d-âhteri pâkîze-zât // Pertevniyâl Kadın Efendi ser-firâz-ı kântât // Tezyîn için bünyâd kıldı çeşme-i nûrü’l-cihât

3- Hayrâta icrâ eylemektir şân-ı Nâl-cûdunu // Nûş eyledikçe teşneler âsâr-ı hayrından zülâl // Allah nahl-i gül vücûdun goncesiyle muttasıl

4- Mehd-i mu’allâ-yı kerem-fermâ-yı memdûhu’s-sıfât // Rûk-ı şehîdân ola şâd u sâbıkîn sâbıkât // İkbâl-i ‘ömr ile kıla fer-bahş-ı gülzâr-ı sebât

5- Harrerehû el-müznib ed-da’i // Bir su içip Muhtâr tahsîn eyledim hayrâtını Pertev-nümâ susuzlara nev çeşmeden âb-ı hayât // Hâfız Mehmed Emin el-Eyyûb 1273[503]

Kemerin Kilit Taşı Üzerindeki Kitabe Metni:

ما شا الله

Okunuşu:

Maşallah

Ayna Taşı Üzerinde Yer Alan Kitabe Metni:

قال النبي عليه السلام

خير المال ما انفو في سبيل الله

حرره امين

[503] *İstanbul Çeşmeler Külliyatı*, C. 1, Ed. Necdet Ertuğ, İstanbul 2006, s. 194.

Okunuşu:

Kale’n- Nebi Aleyhisselam

Hayrül mâl mâ ünfika fî sebîlillah

Harrerehû Emin

Anlamı:

Nebi Aleyhisselam der ki:

Malın en hayırlısı Allah yolunda harcananıdır.

Fotoğraf 352. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi.

Fotoğraf 353. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Taç Kısmında Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 354. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 355. İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Emin Efendi'nin (Eyyûbî) İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 356. İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Emin Efendi'nin (Eyyûbî) İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 357. Kilit Taşında Yer Alan "Maşallah" Madalyonu.

Fotoğraf 358. Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi'nin Ayna Taşı Üzerinde Yer Alan Hadis-i Şerif Yazılı Madalyon.

Fotoğraf 359. Hadis-i Şerif Yazılı Madalyonda Mehmed Emin Efendi'nin (Eyyûbî) İmzası.

4.4.28. Mehmed İlmî Efendi

25 Haziran 1839 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelen İlmî Efendi, Trabzon'un Türedioğulları ailesinden hattat Ali Şükrü Efendi'nin oğludur.[504] İstanbul'da Hocapaşa Sıbyan Mektebi'ni bitirmiş ve ardından Beyazıt Camii'nde verilen Arapça ve Farsça derslerine devam etmiştir. Eğitimi sırasında babasından sülüs ve nesih yazılarını meşketmiştir. Babasıyla hac vazifesini de yapan hattat, dönüşünde bir süre Mısır'da ikamet ederek dini konulardaki bilgisini geliştirmiştir. İstanbul'a döndüğünde Sadrazam Alî Paşa'nın oğulları Reşid ve Ali Fuad beylerin yazı hocası ve ardından paşanın konaktaki kütüphanesinin hâfız-ı kütübü olmuştur. Hattat daha sonraki tarihlerde, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den tekrar sülüs ve nesih yazılarını meşketmiştir. İlmî Efendi 1874 yılından II. Meşrutiyet'e kadar; Zaptiye Nezareti, Emlak Vergi Dairesi, Şehremaneti, Maliye Nezâreti gibi kurumların kalemlerinde çalışmıştır. Daha sonra Mahmudiye İbtidâiyesi ile Fâtih Vâlide Rüşdiyesi'nde hat muallimi olarak görev yapmıştır. Kuruçeşme ve Aksaray gibi semtlerde ikamet eden Mehmed İlmî Efendi, 1898'den sonra Üsküdar'da Çiçekçi'ye yerleşmiştir. 17 Ocak 1924 tarihinde vefat eden hattatın kabri Karacaahmet Mezarlığı'nın Tunusbağı Caddesi tarafındadır.[505]

Döneminin önde gelen hattatları arasında yer alan İlmî Efendi'nin, çok sayıda Mushaf-ı Şerif ve ayrıca sülüs-nesih kıtalar yazdığı bilinmektedir. Oğlu İsmail Hakkı Altunbezer de hattatın yetiştirdiği öğrenciler arasındadır.[506]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Zeyrek Camii.

Yapının Adresi: No: 3, İbadethane Sokak, Zeyrek Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, mihrap ve minber üzerinde yer alan Besmele kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Madalyonlarda yer alan sanatkârın imzaları; "كتبه محمد علمى" (Ketebehû 'İlmî) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1304 (M. 1886-1887).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının mihrap ve minberinde beyzi madalyon içinde Besmele, dikdörtgen kartuşta ise Âli İmrân Suresi 39. Ayet yer almaktadır.

---

[504] Hattatın ailesi için bkz. M. Uğur Derman, "Trabzon'dan İstanbul'a Uzanan Bir Hattat Silsilesi", *CİÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri* (2006), s. 11-22.
[505] M. Uğur Derman, "Mehmed İlmî Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 491.
[506] Derman, *a.g.m.*, s. 491; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 204.

İki kitabe birbirinin aynısı olup tek fark, mihrapta yer alan kitabelerin minberdekine göre daha geniş açıklığa sahip kalemle yazılmış olmasıdır. Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kitabe celî sülüs hatta sahiptir. Zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçeveleri varak altınlanmış kitabelerin alt ve üst boşluklarında, hareke şedde, tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir.Beyzi madalyon içinde yer alan Besmele kitabeleri istifli bir yapıya sahiptir. Mihrap ve minberde yer alan bu Besmele kitabelerinin zemininde, sanatkâr imzası ve kitabenin tarihi H. 1304'e yer verilmiştir. Dikdörtgen formlu dendanlı kartuş içinde bulunan Ayet kitabeleri üç katlı istife sahiptir. "Kâ-imun", "yusallî", "fî" ve "mihrâbi" ifadelerinde yer alan ye harflerine iki katlı yâ-ı ma'kus yapılmıştır. Bahsi geçen iki katlı olarak uzatılmış ye harfleri, iki kez çapraz olacak şekilde birbirini kesmiştir. Hattat, bu düzenlemeyle celî sülüs hattın yuvarlak yapısını köşeli çizgiler kullanarak dengelemiştir. Aynı zamanda elif, lam gibi dikey harfleri yatay olarak keserek kompozisyondaki bütünlüğü sağlamıştır. Özgün bir üsluba sahip eser, hattatın maharetini dikkat çekici bir biçimde yansıtmaktadır. Hattatın madolyon içinde yer alan Besmele kurgusu, Atik Ali Paşa Camii'nin cümle kapısında yer alan Besmele ile aynı üsluptadır.

Mihrap ve Minberde Yer Alan Madalyonlardaki Kitabe Metni:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كتبه محمد علمى ١٣٠٤

Okunuşu

Bismillâhirrahmânirrahîm

Ketebehû Mehmed İlmî 1304

Anlamı

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

Mihrap ve Minberde Yer Alan Kitabelerin Metni:

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَٓائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِۙ صَدَقَ اللهُ العَظِيمُ

Okunuşu:

Fenâdet-hu-lmelâ-iketu vehuve kâ-imun yusallî fî-lmihrâbi Sadakallahülazim

Anlamı: Mabedde namaz kılarken melekler ona seslendiler. Yüce Allah doğru söyledi.[507]

[507] *Kur'an-ı Kerim*, Âli İmrân Suresi, 39. Ayet.

Fotoğraf 360. Zeyrek Camii Mihrabı.

Fotoğraf 361. Mehmed ‘İlmî Efendi’nin Zeyrek Camii Mihrabındaki İmzası.

4.4.29. Mehmed İzzet Efendi

İstanbul'da dünyaya gelen Mehmed İzzet Efendi Kasımpaşa'da orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1863'te Mektebi-i Tıbbiye'nin idadi sınıflarına Hüsn-i Hat muallimliğine tayin edilmiştir. 1868 yılında ise Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde yazı muallimliğine getirilen hattat, yaşamının sonuna dek bu vazifesini sürdürmüştür. 18 Ocak 1903 tarihinde vefat eden hattatın kabri, Yahya Efendi Kabristanı'nda yer almaktadır.

Mehmed İzzet Efendi hat sanatında kendisini ön plana çıkartan yeniliği rik'a yazıda yapmıştır. Mümtaz Efendi Rik'ası'nı sanatlı bir biçimde geliştirerek bu hatta yeni bir ekol oluşturmuştur. Bu ekol pek çok mezar taşı ve kitabede kullanılmış ve hattatın üslubu pek çok ülkeye yayılmıştır. Sanatkârın, celî sülüs ile yazılmış Alman Çeşmesi'nde yer alan bir kitabesi ve kaynaklarda geçen birkaç zerendûd levhası vardır.[508]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Alman Çeşmesi.

Yapının Adresi: Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapı içinde kemerlerin üzerinde dolaşan kuşak yazının son mısrasının altında bulunmaktadır.

İmza Metni: "عزّت" ('İzzet).

İmza Tarihi: H. 1316 (M. 1898-1899).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşmenin kemerlerin iç kısmında yer alan kuşak yazısı mozaik tekniğiyle yapılmıştır. 16 mısranın 8 kemerde 2 mısra şeklinde verilmesiyle düzenlenen kompozisyonun zemini mavi renkli, harfleri ise altın yaldızlıdır. Mısralar ve beyitlerin arasında kırmızı renkli ve zambak benzeri bir motif yer almaktadır. Celî sülüs hatta sahip yazıda alt ile üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kitabede harfler keskin ve ince yapıya sahiptir. Harf birleşimleri ise kıvrak yapıda olup kalem dönüşleri akıcıdır. Kompozisyonda hattat, harfleri kemerin eğimine göre başarılı bir biçimde yerleştirmiş ve yer yer iki katlı istif yapmıştır. Hattat bu istifte genelde; te ve nun harflerinin kasesini uzatmış ve bu harfleri bazı mısralarda ikinci kata almıştır. Sanatkâr imzası son mısradaki "yadigar"

[508] M. Uğur Derman, "Mehmed İzzet Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 493.

kelimesinin altında, H. 1316 tarihi ise kelimenin sonundaki re harfinin içinde bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- حضرت عبدالحميد خانك محبّ خالصى \\ زيور اكليل حشمت قيضر عاليتبار

٢- يغنى المان ايمپراطورى حكمداركذين \\ حضرت ويلهلم ثانى كامران روزكار

٣- پادشاة ال عثمانى ذيارت قصد ايدوب \\ مقدميله ايلدى استانبولى پيرايه دار

٤- بو ملاقات محبّت پروري تزكار ايچون \\ ايلدى بو چشمه ساری ساحه پيراى قرار

٥- صو بصو جارى اولان آب صفا تشكل ايدر \\ آب صافئ مصافاته مثال آبدار

٦- وقفه كير حيرت ايلر چشم اهل دقّتى \\ طرز انشاسندةكى حسن بديع زرنكار

٧- ركن اقوى حيات اولدقچه آب جانفزا \\ پايدار اولسون بو تاسيس محبّت استوار

٨- بى بدل تاريخى جاريدر لسان لوله دن \\ اولدى بو چشمه ملاقاته نه دلجو يادكار _ عزّت ١٣١٦

Okunuşu:

1- Hazret-i Abdülhamid Han'ın muhibb-i hâlîsi Ziver-i iklîl-i haşmet Kayser-i âlî-tebâr

2- Yaʿni Alman impâratoru hükümdâr-ı güzîn Hazret-i Vilhelm-i sânî kâm-rân-ı rûzigâr

3- Padişah-ı âl-i Osmânı ziyâret kasd edip Makdemiyle eyledi İstanbulu pîrâye-dâr

4- Bu mülâkât-ı mahabbet-perveri tezkâr için Eyledi bu çeşme-sârı sâha-pîrâ-yı karâr

5- Sû-be-sû cârî olan âb-ı sâfa teşkîl eder Âb-ı sâfî-i müsâfâta misâl-i âb-dâr

6- Vakfe-gîr-i hayret eyler çeşm-i ehl-i dikkati Tarz-ı inşâsındaki hiss-i bedîʿ-i zer-nigâr

7- Rükn-i akvâ-yı hayât oldukça âb-ı cân-fezâ Pâyidâr olsun bu te'sîs-i mahabbet-üstüvâr

8- Bî-bedel tarihi cârîdir lisân-ı lûleden "Oldu bu çeşme mülâkata ne dîl-cû yâdigâr

'İzzet 1316[509]

[509] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 242.

Fotoğraf 362. Alman Çeşmesi.

Fotoğraf 363. Alman Çeşmesi Kuşak Yazısı.

Fotoğraf 364. Alman Çeşmesi Kuşak Yazısından Bir Pafta.

Fotoğraf 365. Mehmed ‘İzzet Efendi’nin Alman Çeşmesi Kuşak Yazısındaki İmzası.

4.4.30. Mehmed Keşfî Efendi

Biyografisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan sanatkârın araştırmamızda imzalı iki eseri tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bâb-ı Meşîhat (İstanbul Müftülüğü).

Yapının Adresi: No: 36, Fetva Yokuşu Sokak, Demirtaş Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, ana kapının doğu kısmındaki tepelik üzerindeki tamir ve arşiv kapısındaki kitabelerde bulunmaktadır.

İmza Metni: Arşiv binası üzerindeki kitabede imza "محمد کشفی غفر له" (Mehmed Keşfî gufire lehu), tamir kitabesindeki imza ise "محمد کشفی" (Mehmed Keşfî) şeklindedir.

İmza Tarihi: Arşiv Kapısı üzerindeki kitabenin tarihi H. 1306 (M. 1888-1889), tamir kitabesinin tarihi ise H. 1309'tur. (M. 1891-1892).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Arşiv girişi üstündeki kitabe mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 2 paftaya ayrılmış 8 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar halinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin zemini beyaz renkli olup harfler ve kartuşlar varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda; be, te ve şın harfleri keşidelendirilerek yazıya hareket kazandırılmış ve bu keşideler kompozisyonda alt alta ve yan yana getirilerek kompozisyon içinde yatay yönden denge sağlanmıştır. Sanatkârın imzası yedinci mısrada yer alan "Ehl" ifadesinin, H. 1306 tarihi ise son satırdaki "Fetvaya" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Yapının tepelik kısmında bulunan tamir kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 2 paftaya ayrılmış 8 mısranın, 4 satır halinde dendanlı kartuşlar halinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin zemini beyaz renkli olup harfler ve kartuşlar varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda be, te, şın ve ye harfleri keşidelendirilmiştir. Kompozisyondaki üslup, hattatın H. 1306 tarihli kitabesinin bir benzeridir. Fakat bahsi geçen kitabeye nazaran bu kitabede, harfler daha ince ve kısa BİR yapıya sahiptir. Sanatkâr imzası yedinci mısranın, H.1309 tarihi ise sekizinci mısranın altında bulunmaktadır.

Arşiv Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

١- حامی شرع متین شاه حمیدالشیمك \\ لطفی اولدی بو بنای نوی انشایه سبب

٢- خلق شاها نه سیدر خلقی علومه تشویق \\ رأی مستحسنی خوشنودی یزدانی طلب

٣- کتب فقه و فتاوایه محل اولمق ایچون \\ یاپدی بیت کمالی شه پاکیزه نسب

٤- تام تاریخنی حسنی دیدی اهل علمه محمد کشفی غفرله \\ – باب فتوایه بو دار کتب اولدی انسب ١٣٠٦

محمد کشفی غفر له

Okunuşu:

1- Hâmâ-i şer’-i metîn Şah-ı Hamidü’ş-şiyemin // Lutfı oldu bu binâ-yı nevi inşâya sebeb

2- Hulk-ı şâhânesidir halkı ‘ulûma teşvîḳ // Râ-yı müstahseni hoşnûdi-i Yezdân’ı taleb

3- Kütüb-i fıkh u fetâvâya mahall olmak için // Yapdı bu beyt-i kemâli şeh-i pâkîze-neseb

4- Tâm târîhini Hüsnî dedi ehl-i ‘ilme Mehmed Keşfî gufire lehu // Bāb-ı fetvâya bu dâr-ı kütüb oldu enseb 1306

Mehmed Keşfî gufire lehu[510]

H. 1309 Tarihli Tamir Kitabesinde Yer Alan Kitabe Metni:

١- شه تخت خلافت حضرت عبدالمحمیدخان \\ وجودی باعث آسایش و عمران عالمدر

٢- بنای دولتی فکر متینی ایلدی تجدید \\ هر ایشده مظهار تایید حق اول شاه اعظمدر

٣- بو دار دلنشینی ایتدی اول شاه کزین احیا \\ دعای ازدیاد عمری اهل شرعه الزمدر

٤- جمال اتمامنه سعی ایله یازدم جوهرین تاریخ \\ سجل شرعی حفظه بو محل بر جای محکمدر

محمد کشفی \\ ١٣٠٩

Okunuşu:

1- Şeh-i taht-ı hilâfet Hazret-i Abdülhamid Han’ın // Vücûdı bâʿis-i asâyiş ü ümrân-ı âlemdir

2- Binâ-yı devleti fikr-i metîni eyledi tecdîd // Her işte mazhar-ı te’yîd-i Hak ol şâh-ı aʿzâmdır

3- Bu dâr-ı dil-nişîni etdi ol şâh-ı güzîn ihyâ // Duʿâ-yı izdiyâd-ı ömrü ehl-i şerʿa elzemdir

4- Cemâl itmâmına saʿy ile yazdım cevherîn tarih // Sicill-i şerʿi hıfza bu mahal bir câ-yı muhkemdir

[510] Pala, *İstanbul’da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San’atı Açısından Değerlendirilmesi*, s. 349.

5- Mehmed Keşfi // 1309[511]

[511] Pala, *a.g.t.*, s. 348.

Fotoğraf 366. Bâb-ı Meşîhat'ın (İstanbul Müftülüğü) Arka Cephesi.

Fotoğraf 367. Bâb-ı Meşîhat'ın (İstanbul Müftülüğü) Arka Cephesindeki Kitabesi.

Fotoğraf 368. Mehmed Keşfî Efendi'nin Bâb-ı Meşîhat'ın (İstanbul Müftülüğü) Arka Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 369. Bâb-ı Meşîhat (İstanbul Müftülüğü).

Fotoğraf 370. Bâb-ı Meşîhat'taki (İstanbul Müftülüğü) H. 1309 Tarihli Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 371. Mehmed Keşfî Efendi'nin Bâb-ı Meşîhat'taki (İstanbul Müftülüğü). H. 1309 Tarihli Tamir Kitabesindeki İmzası.

4.4.31. Mehmed Nazif Bey

Mehmed Nazif, 1846 yılında günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan Ruşçuk'ta (Ruse) dünyaya gelmiştir. Ailesi önce Dobruca'da ikamet etmiş daha sonra ise İstanbul'a yerlemiştir. İstanbul'da Enderun-ı Hümâyun'a alınan Mehmed Nazif Bey tahsil gördüğü sırada Hırka-i Saadet imamlarından hattat Hafız Abdülahad Vahdeti Efendi'den sülüs ve nesih yazılarını meşkederek 1862 yılında icâzet almıştır. 1866'da Mehmed Şefik Bey'den de meşk aldığı tahmin edilen hattatın imzalı ilk yazılarına 1861-1862 yıllarından itibaren rastlanmakta olup bu eserleri de hattatın daha olgunlaşmamıştır. İlerleyen yıllarda Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye Matbaası'nda görevlendirilen hattat daha sonra mümeyyizliğe yükselmiş ve vefatına dek bu görevini sürdürmüştür. Nazif Bey 1880'lerde Hasan Rıza Efendi'nin vasıtasıyla Sami Efendi ile tanışmış ve ondan ta'lik, divanî, celî divanî yazılarını ve tuğra çekmeyi öğrenmiştir. Sami Efendi ile tanıştığı tarihten itibaren hattatın eserleri olgunluk seviyesine ulaşmıştır. 8 Mart 1913 tarihinde vefat eden hattatın kabri Yahya Efendi Dergâhı haziresindedir.[512] Orhaniye Kışlası, Süleymaniye Darüşşifası, Yıldız Saat Kulesi ve Aşağı Hacı Kahya Sokak Çeşmesi sanatkârın imzalı eserleri arasında yer almaktadır.[513]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Süleymaniye Darüşşifası (Matbaa-i 'Askeriyye).

Yapının Adresi: Şifahane Sokak, Hoca Gıyasettin Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde yer alan isim kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "نظیف" (Nazif).

İmza Tarihi: H. 1305 (M. 1887-1888).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İsim kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dendanlı kartuş içinde bulunan kitabenin zemini siyah renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Kitabenin yanında kartuş içinde bulunan rumî ve palmet motifleri kabartma tekniğiyle işlenmiş ve harfler de varak altınlanmıştır. Celî

[512] M. Uğur Derman, "Mehmed Nazif Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, İstanbul 1989, s. 502; Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 15; Selvinaz Kayhan, *Hattat Nazif Efendi ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 8.

[513] Derman, "Mehmed Nazif Bey", s. 502; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 195; M. Uğur Derman, *Osmanlı Hat Sanatı*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2001, s. 152; M. Uğur Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, Kubbealtı, İstanbul 2017, s. 18.

sülüs hatta sahip kompozisyonda harf yapısı ve harf birleşimleri kıvrak bir biçimde ele alınmıştır. Kompozisyonda, hareke, şedde ve tirfil gibi unsurlar kullanılmıştır. Kitabede istifli bir tarzda yapılmış sanatkâr imzası "matbaa" kelimesinin H. 1305 tarihi ise " 'askeriyye" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

مطبعه عسكريّه

١٣٠٥

نظيف

Okunuşu:

Matbaa-i 'Askeriyye

1305

Nazif

Fotoğraf 372. Süleymaniye Darüşşifası (Matbaa-i ‘Askeriyye).
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2988&hid=4687)
(22.06.2020)

Fotoğraf 373. Süleymaniye Darüşşifası (Matbaa-i ‘Askeriyye) Kitabesi,
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2988&hid=4687)
(22.06.2020)

Fotoğraf 374. Mehmed Nazif Bey’in Süleymaniye Darüşşifası’ndaki (Matbaa-i ‘Askeriyye) İmzası.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2988&hid=4687)
(22.06.2020)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yıldız Saat Kulesi.

Yapının Adresi: Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları, saat kulesinin dört cephesinde kapı üzerinde yer alan kitabelerde bulunmaktadır.

İmza Metni: Sanaktârın imzaları; kulenin kuzey, güney ve doğu cephelerindeki kitabelerde "محمّد نظيف غفر له" (Mehmed Nazif gufire lehu), batı cephesindeki kitabede ise "عبد الداعى الحاج محمّد نظيف غفر له" ('Abdü'd-dâ'i el-Hac Mehmed Nazif gufire lehu) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1308 (M. 1890-1891).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının dört cephesinde bulunan inşa kitabeleri mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Her cephedeki kitabe, 2 paftaya ayrılmış 4 mısranın, 4 tane kartuş içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kitabelerin zemini yeşil renge, boyanmış harfleri ve çerçeveleri varak altınlanmıştır. Kitabelerdeki kompozisyonda kelimelerde yer yer iki katlı istif yapılmıştır.

Kulenin kuzey cephesinde yer alan kitabede, birinci mısradaki "Eyledi" ifadesinde sondaki ye harfine yapılan yâ-ı ma'kus satırdan üstte, ikinci kattadır. Bu cephedeki kitabede keşideye yer verilmemiştir. Kitabede; sanatkâr imzası son mısradaki "Nev tarz-ı" ifadesinin, H. 1308 tarihi ise "Kulle-i sa'at" ifadesinin altındadır.

Kulenin batı cephesinde yer alan kitabede, son mısradaki "sa'at" kelimesinde keşidelendirilmiştir. Kitabede; sanatkâr imzası son mısradaki "Sa'at" kelimesinin, H. 1308 tarihi ise "Tevzüngâh-ı" kelimesinin altındadır.

Kulenin güney cephesinde yer alan kitabede, "Yapdı" ifadesindeki ye harfine yapılan yâ-ı ma'kus ikinci kata alınmıştır. Son mısradaki "Alide" ve "Musanna" kelimelerindeki he harfi kendinden önceki harfinin altında yapılmıştır. Kitabede; sanatkâr imzası son mısradaki "Musanna" kelimesinin, H. 1308 tarihi "Kulle-i sa'at" ifadesinin altındadır.

Kulenin doğu cephesinde yer alan kitabede, birinci mısradaki "Yapdı" ve dördüncü mısradaki "Etti" ifadelerinin sonundaki ye harflerine yâ-ı ma'kus yapılmıştır. Yâ-ı ma'kuslar diğer cephelerle aynı tasarıma sahiptir. Üçüncü mısradaki "Muhtar" kelimesindeki te harfi keşidelendirilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası ve H. 1308 tarihi

son mısradaki “Cilve-gah-ı sa’ati” ifadesinin altında, yan yanadır. Hattat kitabeyi celî ta’lik hatla ve iki farklı şekilde attığı imzasını da rik’a hatla yazmıştır.

Kuzey Cephede Yer Alan Kitabe Metni:

١- شهنشاه جهان عبد الحميد خان ايلدى انشا \\ مكمّل قلّهء ساعت بو مبناى رفيع اوزره

٢- تماشا ايليوب تاريخنى يازدى قولى مختار \\ ياپلدى قلّهء ساعت بو نو طرز بديع اوزره \\ محمّد نظيف غفر له

Okunuşu:

1- Şehinşah-ı cihan ‘Abdülhamīd Han eyledi inşa // Mükemmel kulle-i sâ’at bu mebna-yı ref’î üzre

2- Temâşâ eyleyip tarihini yazdı kulu Muhtâr // Yapıldı kulle-i sâ’at bu nev tarz-ı bedî’ üzre // ‘Abdü’d-dâ’i el-Hac Mehmed Nazif gufire lehu 1308 [514]

Batı Cephede Yer Alan Kitabe Metni:

١- طرح علوئ شهنشاهى اولان بو قلّه ده \\ اولدى ميزان هوا حكمت نماى اعتلا

٢- نقش اولنسون طاقينه مختار بو تاريخ تام \\ قلّء ساعت توازنطاه ميزان الهوا \\ عبد الداعى الحاج محمّد نظيف غفر له ١٣٠٨

Okunuşu:

1- Tarh-ı ‘ulvÎ-i şehinşahî olan bu kullede // Oldu mîzân-ı havâ hikmet-nümây-ı i’tilâ

2- Nakş olunsun tâkına Muhtâr bu tarih-i tam // Kulle-i sâ‘at tevâzüngâh-ı mîzânü’l-hevâ // ‘Abdü’d-dâ’i el-Hac Mehmed Nazif gufire lehu 1308 [515]

Güney Cephede Yer Alan Kitabe Metni:

١- اولور هر ساعت مسعود عهدنده حميد خانك \\ طنين انداز آزان جهان آوزهء شوكت

٢- بو ميقات بديع ياپدى تاريخن ديدى مختار \\ ياپلدى طرزعاليده مصنّعى قلّهء ساعت \\ محمّد نظيف قفر له ١٣٠٨

Okunuşu:

1- Olur her sâ‘at-i mes‘ûd ‘ahdinde Hamid Han’ın // Tanîn-endâz-ı âzân-ı cihân âvîze-i şevket

[514] Hakkı Acun, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını 402, Ankara 2011, s. 40; http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1853 (22.06.2020).
[515] http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1855 (22.06.2020).

2- Bu mîkât-ı bedî'i yapdı tarihin dedi Muhtâr // Yapıldı tarz-ı 'âlîde musanna' kulle-i sâ'at // Mehmed Nazif gufire lehu 1308[516]

Doğu Cephe Yer Alan Kitabe Metni:

١- خاقانی قوّت بحش دین یاپدی بو ساعت قلّه سین \\ اعلان ایچون اسلامه هپ اوقات خمس طاعتی

٢- تاریخنه مختار ایدر اهل تماشا سر فرو \\ سلطان حمید ایتدی بنا بو جلوه کاه ساعت \\ محمّد نظیف قفر له ١٣٠٨

Okunuşu:

1- Hakan-ı kuvvet-bahş-ı dîn yaptı bu sâ'at kullesin // İ'lân içün İslâm'a hep evkât-i hams-ı tâ'ati

2- Tarihine Muhtâr eder ehl-i temâşâ ser-fürû // Sultan Hamid etti binâ bu cilve-gâh-ı sâ'ati // Mehmed Nazif gufire lehu 1308[517]

[516] Acun, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, s. 41; http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1854 (22.06.2020)
[517] Acun, *a.g.e.*, s. 41; http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1856 (22.06.2020).

Fotoğraf 375. Yıldız Saat Kulesi'nin Kuzey Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 376. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

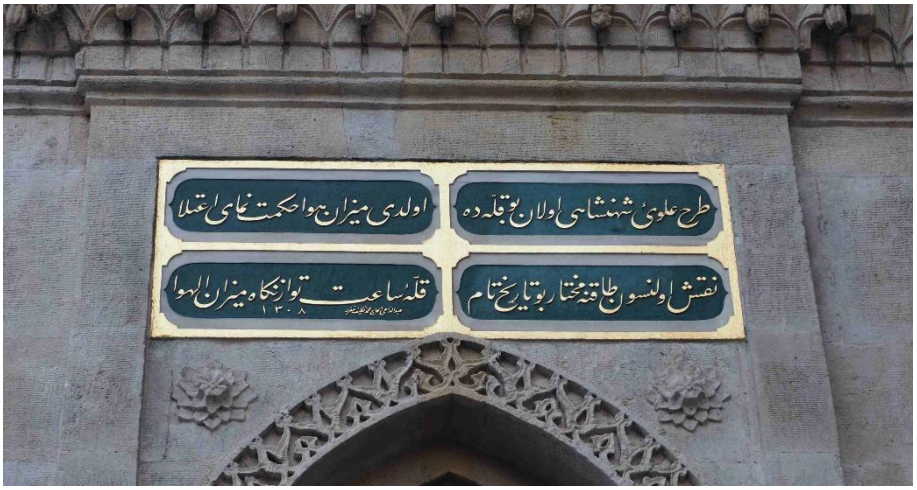

Fotoğraf 377. Yıldız Saat Kulesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 378. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Batı Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 379. Yıldız Saat Kulesi'nin Güney Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 380. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Güney Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 381. Yıldız Saat Kulesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 382. Mehmed Nazif Bey'in Yıldız Saat Kulesi'nin Doğu Cephesindeki Kitabede Yer Alan İmzası.

4.4.32. Mehmed Rasim Efendi

Hattat Mehmed Rasim Efendi, 1842 yılında Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Sülüs ve nesih hattı babası Hafız Hasan Rüştü Efendi'den öğrenmiş ve 12 yaşında icâzet almıştır. İlk tahsilini Trabzon'da tamamladıktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir.[518] İstanbul'da celî ve ta'lik yazılar yazmış ve bu yazılarıyla Sersikkeken hattat Abdülfettah Efendi'nin beğenisini kazanmıştır. Daha sonra Abdülfettah Efendi tarafından darphanede memur olarak vazifelendirilmiştir. Bu vazifesi sırasında hakkaklığı da öğrenen hattat kısa zamanda sikke ressamı olmuştur. 1885 yılında vefat eden hattatın kabri Merkez Efendi Mezarlığı'nda yer almaktadır.[519]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Altunizade Camii.

Yapının Adresi: Altunizade Caddesi, Altunizade Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının içinde bulunan tamir kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه راسم" (Ketebehû Rasim).

İmza Tarihi: H. 1274 (M. 1857-1858).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının inşa kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 2 paftaya ayrılmış Celî ta'lik hatta sahip kitabenin, zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Kompozisyon satır düzenine sahiptir ancak cetvel, kartuş gibi satırları ayıran bir unsur yoktur. Adeta kağıda yazılmış izlenimini veren bu düzenlemeyle birlikte, harflerin keskin hattı ve kıvrak yapısı ön plana çıkmıştır. Hattat; be, te, sin harflerini keşidelendirerek kompozisyonun sık sayılabilecek harf yapısını rahatlatmış ve eserde akıcılığı sağlamıştır. Sanatkâr imzası ve kitabenin tarihi son mısrada yer almaktadır. Sanatkâr imzası "Eser" kelimesinin, H. 1274 tarihi ise "Mabedi" kelmesinin altındadır.

Kitabe Metni:

١- حقده خير ايدوب التونى زاده ايلدى \\ معدن جود و سخاثندن نثار سيم و زر

٢- ياپدى بر جامع كه اولدي جامع نور مبين \\ قطعهء الماثدن رسمى لطيف و خوبتر

٣- سنك تاريخى مجوهر اولسه شايائدر سنيح \\ اولدى اسماعيل افندى معبدى خير الاثر \\ كتبه راسم ١٢٨٢

[518] Rado, *Türk Hattatları*, s. 226.
[519] İnal, *Son Hattatlar*, s. 295.

Okunuşu:

1- Râh-ı Hak'da hayr idüb Altûnîzâde eyledi // Ma'den-i cûd ü sehâsından nisâr sîm ü zer

2- Yapdı bir câmi' ki oldu câmi-i nûr-ı mübîn // Kıt'a-i elmâsdan resm-i latîf ü hûb-ter

3- Seng-i târîhi mücevher olsa Şâyândır Senih // Oldu İsmail Efendi ma'bedi hayru'l-eser // Ketebehû Rasim 1282

Fotoğraf 383. Altunizade Camii Avlu Kapısı.

Fotoğraf 384. Mehmed Rasim Efendi'nin İmzası.

4.4.33. Mehmed Recai Efendi

Asıl adı Mehmed Şâkir olup 1804 yılında İstanbul Sütlüce'de dünyaya gelmiştir. 13 yaşında Filibevi Mehmed Efendi'den nesih hatta icâzet almıştır. Hocası ona "Recai" mahlasını vermiş ve eserlerinde bu mahlası kullanan hattat daha çok bu isimle tanınmıştır. Filibevi Mehmed Efendi'den sonra Mustafa Râkım'dan sülüs ve nesih meşketmiştir. Mehmed Recai Efendi, babasının çalıştığı maden kalemine girmiş daha sonra da Deftardar Mektubi ve Divan kitabetine tayin olmuştur. 1848 yılında vak'anüvisliğe terfi ettirilmiş ancak bir süre sonra istifa etmiştir. 1849'da Takvimhane-i Amire Nezareti'ne getirilen hattat, 1853 yılında yaşam tarzından dolayı görevinden azledildiğinden bir süre kendisine görev verilmemiştir. Sonraki dönemlerde devletin çeşitli kademelerinde vazifelendirilen Mehmed Recai Efendi, 23 Kasım 1873 tarihinde vefat etmiştir. Hattatın kabri Eyüpsultan İmareti'nin karşısındaki kabristanda yer almaktadır.[520]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yeni Çeşme Sokak II. Mahmud Çeşmesi.

Yapının Adresi: Yeni Cami Çeşme Sokak, Arap Camii Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "سوّده محمذ رجای" (Sevvedehû Mehmed Recai).

İmza Tarihi: Kitabede tarih yer almamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, cetvelle ayrılmış 2 satır halinde düzenlenmiştir. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyon oldukça tahrip olmuştur ve bakımsızlıktan dolayı okunması çok güçtür. Kitabedeki harfler görülebildiği kadarıyla keskin bir yapıya sahiptir ve bu harflerden bazıları keşidelendirilmiştir. Son satırın altında rik'a hatla yazılmış sanatkâr imzası okunabilir haldedir.

Kitabe Metni:

...سوّده محمذ رجای

Okunuşu:

[520] İnal, *Son Hattatlar*, s. 309, 311; Süreya, *Sicill-i Osmânî*, C. IV, s. 1364; Derman, *Ömrümün Bereketi: 2*, s. 259-261.

…Sevvedehû Mehmed Recai

Kitabe tahrip olduğundan ötürü hattatın imza kısmı dışında kalan kısım okunamamıştır.

Fotoğraf 385. Yeni Çeşme Sokak II. Mahmud Çeşmesi.

Fotoğraf 386. Yeni Çeşme Sokak II. Mahmud Çeşmesi Kitabesi.

Fotoğraf 387. Mehmed Recai Efendi'nin İmzası

4.4.34. Mehmed Rıfat Efendi

Mısır'dan Ünye'ye yerleşen bir ailenin oğlu olan Seyyid Mehmed Rıfat Efendi, Mısır'da doğduğu için "Mısrî" mahlasına sahiptir. İlk eğitimini Ünye'de tamamlamış ve Ünye'deki hattatlardan Aklâm-ı Sitte ve ta'lik dersleri almıştır. Daha sonra, muhtemelen babasının görevi gereği ailece İstanbul'a giderek Üsküdar'a yerleşmişlerdir.[521] Hakkında bilgi kısıtlı olan Mehmed Rıfat Efendi'nin hattatlığının yanı sıra tezhib ve teclid (ciltleme) sanatlarında da usta olduğu bilinmektedir. Hattat 1879 yılında vefat etmiştir.[522]

Sanatkârın imzası; Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii, Aziz Mahmud Hüdayi Tevhidhanesi, Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi, Emirgan Camii Muvakkithanesi, Galata Mevlevihanesi Sarnıcı, Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi, Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi, Beykoz Kışlası (Türk-Alman Üniversitesi), Beykoz Şeyh Ethem Sırrı Efendi Tekkesi, Şekerpare Hatun Çeşmesi (Galata'daki Bayezid-i Cedid Camii yanında), Muhammed Yazıcı Çeşmesi (Akbıyık Camii yanında) ve Ayvansaray Mahallesi Mahkeme Külhanı Sokak'ta bir yapıda yer almaktadır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi.

Yapının Adresi: Kirazlı Mescit Sokak, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası çeşmenin ayna taşı üzerinde bulunan kitabenin son satırında bulunmaktadır.

İmza Metni: "اثر حامه محمد رفعت" (Eser-i Hame-i Muhammed Rıf'at).

İmza Tarihi: Gurre-i Şaban H. 1257 (M. 18 Eylül 1841).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, dendanlı kartuşlar içinde 3 satır halinde düzenlenmiştir. Celî ta'lik hatta sahip olan kitabenin zemini siyah renkte olup harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Yazıda harfler, akıcı ve birleşimleri kıvrak bir üsluptadır. Kitabenin birinci satırının iki yanındaki kitabede kabartma tekniğiyle yapılmış güneş motifi de varak altınlanmıştır. Kitabenin birinci satırı İnsan Suresi 21. Ayet'ten oluşmaktadır. Bu kartuşta "Tahura" kelimesinde tı ve he harflerin birleşimi sanki tek harf gibi yapılarak ele alınmıştır. Üçüncü satırda yer alan "Hemşire-i"

[521] hattatlarsofasi.com/talik-hattatlari/seyyid-mehmed-rifat-misri/ (22.06.2020).
[522] İnal, *Son Hattatlar*, s. 328.

kelimesinin sonunda yer alan he harfi yuvarlak nokta şeklinde gösterilmiştir. Son satırın altında sanatkâr imzası ve gurre-i şa'ban H. 1257 tarihi yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- و سقيهم ربهم شرابا طهورا

٢- صاحبة الخيرات والحسنات محمّد سيد افندى مرحومك

٣- همشيرهء محترمه لرى شريفه عئشه صدّيقه حانمك خيراتيدر \\ ١٢٥٧ غره ش اثر حامه محمد رفعت

Okunuşu:

Ve sekâhum rabbuhum şerâben tahûrâ(n)

Sâhibetü'l hayrât ve'l-hasenât Mehemmed Seydâ Efendi merhûmun hemşîre-i muhteremeleri Şerîfe Âişe Sıddîka Hanımın hayratıdır.[523]

1257 Gurre-i Şaban Eser-i Hame-i Mehmed Rıf'at

Anlamı:

Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.[524]

[523] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 60.
[524] *Kur'an-ı Kerim*, İnsan Suresi, 21. Ayet.

Fotoğraf 388. Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi.

Fotoğraf 389. Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 390. Mehmed Rıfat Efendi'nin Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi'nde Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Emirgan Camii Muvakkithanesi.

Yapının Adresi: No: 4, Doğru Muvakkithane Caddesi, Emirgan Mahallesi, Sarıyer, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه الفقير محمد رفعت" (Ketebehû el-fakir Muhammed Rıf'at).

İmza Tarihi: H. 1260 (M. 1844-1845).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 2 paftaya ayırlmış 12 mısranın 6 satır halinde dilimli kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeveyle sınırlandırılmış 2 paftanın ortasında Sultan Abdülmecid'in tuğrası yer almaktadır. Celî ta'lik hatta sahip olan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Yazının kompozisyonu ve harflerin dağılımı kartuşa uygun biçimdedir. Yazıda be, te, ye, nun ve kef gibi harfler keşidelendirilerek kompoziyona nefes aldırılmıştır. Kitabede 2, 4, 6, 8, 10 ve 12. mısralarda dal ve he harfleri aynı aks üzerine yerleştirilmiştir. Bu tasarımla celî ta'lik hattın satır halindeki görüntüsüne hareket kazandırılmıştır. İkinci mısrada "İrtifa'ı" kelimesinde fe harfi keşidelendirilmiş ve noktası keşidenin üzerine konulmuştur. Aynı zamanda bu ifadenin sonunda yer alan elif harfi ile fe harfi birleştirilmiştir. Genel olarak kompozisyondaki harfler kıvrak ve keskin bir biçimde ele alınmış ve harf birleşimleri de kıvrımlı hareketlerden oluşturulmuştur. Sanatkâr imzası son mısradaki, "Deryada" kelimesinin, H. 1260 tarihi "Ziba" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- دمادم مهر شوكت حضرت عبدالمجيد خانك \\ نمايان ارتفاع نور شانى اوج اعلاده

٢- فلكلر اوله لى آلات چرخ ساعت عالم \\ ايدر اعلان زمان طول عدلن ملك دنياده

٣- معّدلدر نهار عهدينى خورشيد اقبالى \\ اولوب چون صبح روشن نور حكمى جمله الكاده

٤- بو موقعده موقتخانه طرحن ايديجك فرمان \\ اولندى اسعد ساعته همّت و ضع بنياده

٥- جهانده تا اوله ساعت دقيقه ثانيه بارى \\ ايده هر آنني مرهون فوز يمن و اسعاده

٦- منبهّدر ازان نظمه زیور جوهرین تاریخ \\ یاپلدی بو موقتخانه زیبا نزد دریاده کتبه الفقیرمحمد رفعت ١٢٦٠

Okunuşu:

1- Dem-â-dem mihr-i şevket Hazret-i ‘Abdülmecid Han’ın // Nümâyân irtifâ’-ı nûr-i şânı evc-i a’lâda

2- Felekler olalı âlât-ı çarh-ı sa’at-i ‘âlem // Eder i’lân zamân-ı tûl-i ‘adlin mülk-i dünyâda

3- Mu’addildir nehâr-i ‘ahdini hurşîd-i ikbâli // Olup çün subh-ı rûşen nûr-i hükmü cümle ülkede

4- Bu mevki’de muvakkit-hâne tarhın edecek fermân // Olundu es‘ad-ı sa’atte himmet vaz’-ı bünyâde

5- Cihanda tâ ola sa’at dakîka sâniye Bârî // Ede her ânını merhûn fevz-i yümn ü es’âde

6- Münebbihdir ezân-ı nazma Zîver cevherîn tarih // Yapıldı bu muvakkit-hâne zîbâ nezd-i deryâda Ketebehû el-fakir Mehmet Rıf’at 1260

Fotoğraf 391. Emirgan Camii Muvakkithanesi.

Fotoğraf 392. Emirgan Camii Muvakkithanesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 393. Mehmed Rıfat Efendi'nin Emirgan Camii Muvakkithanesi'nin Kitabesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi.

Yapının Adresi: No: 13, Bahariye Caddesi, Pir Hüsamettin Sokak, Dolapdere Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapı girişinin batı kısmında yer alan ilk pencere üzerindeki kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه الفاقير الحقير محمّد رفات مصرى" (Ketebehû el-fakirü'l hakir Muhammed Rif'at Mısrî).

İmza Tarihi: H. 1266 (M. 1849-1850).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kitabeler, köşeleri beyzi dikdörtgen ve yuvarlak formda iki mermer bölümden oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kitabelerin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Köşeleri beyzi dikdörtgen kitabede sanatkâr imzası ve diğer kitabede ise H. 1266 tarihi bulumaktadır. "Hüsammeddin" ismindeki mim harfinin kuyruğu aşağıya doğru uzatılmış, "Sırrıhu" kelimesinde he harfin sin harfinin sonunda yuvarlak nokta olarak verilmiştir. Hattat kitabede celî ta'lik, imzasında ise rik'a hatta yer vermiştir.

Kitabe Metni:

١- يا خضت پير سلطان حسام الدُين عشّاقى

كتبه الفاقير الحقير محمّد رفات مصرى

٢- قدّس سرّه العالى

١٢٦٦

Okunuşu:

1- Yâ Hazret-i Sultn Hüsâmeddîn-i 'Uşşâkî

Ketebehû el-fakirü'l hakir Mehmed Rıf'at Mısrî

2- Kuddise sırruhu'l-'âlî

1266

Fotoğraf 394. Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi.

Fotoğraf 395. Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi'nin Pencere Kitabesi.

Fotoğraf 396. Mehmed Rıfat Efendi'nin Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi'nin Pencere Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi.

Yapının Adresi: No: 25, Merkez Efendi Tekke Sokak, Merkezefendi Mahallesi, Zeytinburnu, İstanbul (İbn Haldun Üniversitesi).

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, Mevlevihane Kütüphanesi'nin penceresi üstünde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه الفقير الحقير محمّد رفعت" (Ketebehû el-fakirü'l hakir Muhammed Rif'at).

İmza Tarihi: H. 1267 (M. 1850-1851).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının inşa kitabesi; 3 paftaya ayrılmış 14 mısranın 4 satır halinde dikdörtgen kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda yâ-ı ma'kuslar ve be, te, sin ve ye harflerinde yapılan keşidelerle kompozisyon yatay yönde hareketlendirilmiştir. Kompozisyon istifli yapıdadır. Sanatkâr 4, 8 ve 12. mısraların sonunda bulunan nun ve he harflerine aynı aks üzerinde, 6, 10 ve 14. mısraların sonunda yer alan nun ve he harflerine ise ikinci katta yer vermiştir. Kitabede son satırın ilk ve son kartuşlarında sanatkâr imzası yer almaktadır. Bu kartuşların başlangıcı ve bitişinde yer alan çiçekler de kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Kitabenin tarihi H. 1267 son mısradaki "Dergehe" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- ارنلر همّتيله سايهء عبدالمجيد خانده \\ مشير نافزالامير ايليوب احيا كتبخانه \\ بو دركه جانلريده مستفيد علم و فضل اولدى \\ نه اعلا يادكار حيردر ارباب عرفانن

٢- عزيزم كل اوقو تحصيل علم و داتشه سعى ايت \\ اضاعه قيلمه وقتك واقف اول اسرار پرانه \\ اولندقجه تتبّع بو محلده نسخهء ادوار \\ دده م بانيسنك ناميله شن اولسون سماع خانه

٣- شفيع اولوب او دستور بنامه حضرت منلا \\ اوله دكر جميلى زيور افزا بزم دورانه \\ عداد جونريدن عد اولوسه جازما شايان \\ ختامنده يكى تاريخ يازدم مستمندانه

٤- كتبه الفقير الحقير \\ كتبخانه بنا اولندى جانلر دركهه كلسون ١٢٦٧ \\ درون دركهه جسبان مقام اولدى كتبخانه ١٢٦٧ \\ محمّد رفعت

Okunuşu

1- Erenler himmetiyle sâye-i ‘Abdülmecid Han’da // Müşîr-i Nâfizü’l-emr eyleyip ihya kütüphâne // Bu dergeh cânları da müstefîd-i ‘ilm ü fazl oldu // Ne a’lâ yâdigâr-ı hayrdır erbâb-ı ‘irfâna

2- Azîzim gel oku tahsîl-i ‘ilm ü dânişe sa’y et // İzâ’a kılma vaktin vâkıf ol esrâr-ı pîrâna // Olundukça tetebbu’ bu mahalde nüsha-yı Edvâr // Dedem bânîsinin nâmıyla şen olsun semâ’-hâne

3- Şefî’ olup o düstûr-ı be-nâma hazret-i Monlâ // Ola zikr-i cemîli zîver-efzâ bezm-i devrâna // İdâd-ı cevherîden ‘add olunsa Câzimâ şâyân // Hıtâmında yeni tarih yazdım müstemendâne

4- Ketebehû el-fakirü’l hakir // Kütübhâne binâ olundu cânlar dergehe gelsin // Derûn-ı dergehe çesbân makâm oldu kütübhâne 1267 // Muhammed Rıf’at[525]

[525] Pala, *İstanbul’da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San’atı Açısından Değerlendirilmesi*, s. 375-376.

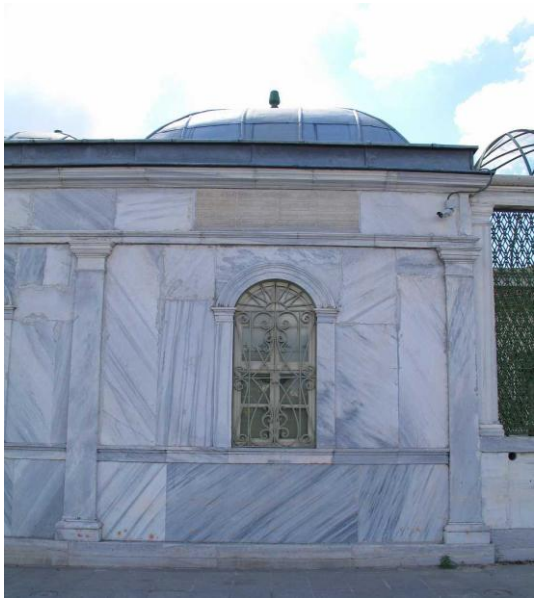

Fotoğraf 397. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi.

Fotoğraf 398. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi Kitabesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2467&hid=5248)
(22.06.2020)

Fotoğraf 399. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi Kitabesi'ndeki Mehmed Rıf'at Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2467&hid=5248)
(22.06.2020)

Fotoğraf 400. Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi Kitabesi'ndeki Mehmed Rıfat Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2467&hid=5248)
(22.06.2020)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii.

Yapının Adresi: No: 3, Atatürk Bulvarı, İskenderpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının batı tarafındaki giriş kapısının avlu cephesindeki kitabede ve kuşak yazısında yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzaları; avlu kapısında "كتبه محمد ريقعت ١٢٨٨" (Ketebehû Mehmed Rif'at), kuşak yazısında ise "كتبه مجلد محمد ريقعت من تلاميذ محمد هولوسى ١٢٨٨" (Ketebehû Mücellid Mehmed Rif'at min telâmîzi Mehmed Hulûsî 1288) şeklindedir.

İmza Tarihi: Avlu kapsındaki kitabeninin tarihi; H. 1288 (M. 1868-1869), kuşak yazısındaki tarihi H. 1288 (M. 1871-1872) şeklindedir.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Avlu kapısında yer alan Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan kitabede yeşil zemin üzerindeki harfler varaklanmıştır. Celî sülüs hatta sahip yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Zümer Suresi'nin 73. Ayeti'ne yer verilen kompozisyonda harfler dengeli bir biçimde ele alınmıştır. Sadece Ayet'in sonundaki nun harfine istif yapılarak satırın üstüne alınmıştır. Ayet'in sonunda yer alan sanatkâr imzası dal harfine bitişik şekildedir ve Ayet'in altında ise kitabenin tarihi olan H. 1288 bulunmaktadır.

Caminin kuşak yazısı mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kuşağın zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyonda Mülk Suresi'nin tamamı yazılmıştır. Kuşak yazısının en az kesildiği kompozisyonlardan biri olan eserde, kuşak yazısı üst kat mahfilinin üst tarafından geçerek dört duvarı dolaşmaktadır. Kuşakta istif son derece hareketli olup istif yoğunluğu dengeli bir biçimde ele alınmıştır. Sanatkâr imzası ve kitabenin tarihi H. 1288, minber tarafındadır ve istifli bir yapıya sahiptir. Genel mahiyette kompozisyonda Râkım'ın Nusretiye Camii'deki üslubu tekrarlanmıştır.[526] Kuşak yazısında yer alan sanatkâr imzasında hattatın hocasının Mehmed Hulûsî Efendi'nin de ismi geçmektedir. Bu açıdan imza hat sanatı açısından önemli bir yere sahiptir.

[526] Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, s. 305-307.

Avlu Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

كتبه محمد ريقعت ١٢٨٨

Okunuşu:

Selâmun ‘aleykum tibtum fedhulûhâ hâlidîn(e)

Ketebehû Mehmed Rıf’at

Anlamı:

Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.[527]

Kuşak Yazısı Metni:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (١) الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ (٢) الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۖ مَّا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ ۖ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ (٣) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (٣) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ ۖ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ (٥) وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (٦) إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ (٧) تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ۖ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ (٨) قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّـهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ (٩) وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ (١٠) فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِيرِ (١١) إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (١٢) وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (١٣) أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (١٤) هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ ۖ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ (١٥) أَأَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ (١٦) أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ (١٧) وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (١٨) أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَٰنُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ (١٩) أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ (٢٠) أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۚ بَل لَّجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ (٢١) أَفَمَن يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّن يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (٢٢) قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ (٢٣) قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (٢٤) وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ (٢٥) قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّـهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ (٢٦) فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَدَّعُونَ (٢٧) قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّـهُ وَمَن مَّعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (٢٨) قُلْ هُوَ الرَّحْمَٰنُ آمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٢٩) قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَن يَأْتِيكُم بِمَاءٍ مَّعِينٍ (٣٠)

كتبه مجلد محمد ريقعت من تلاميذ محمد هولوسى ١٢٨٨

[527] *Kur’an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 73. Ayet.

Okunuşu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Tebârake-llezî biyedihi-lmulku ve huve ‘alâ kulli şey-in kadîr(un)

2. Ellezî haleka-lmevte velhayâte liyebluvekum eyyukum ahsenu ‘amelâ(en) ve huve-l’azîzu-lgafûr(u)

3. Ellezî haleka seb’a semâvâtin tibâkâ(n) mâ terâ fî halki-rrahmâni min tefâvut(in) ferci’i-lbasara hel terâ min futûr(in)

4. Summe-rci’i-lbasara kerrateyni yenkalib ileyke-lbasaru hâsi-en ve huve hasîr(un)

5. Ve lekad zeyyennâ-ssemâe-ddunyâ bimesâbîha ve ce’alnâhâ rucûmen lişşeyâtîn(i)(s) ve a’tednâ lehum ‘ażâbe-sse’îr(i)

6. Velillezîne keferû birabbihim ‘azâbu cehennem(e) vebise-lmasîr(u)

7. İżâ ulkû fîhâ semi’û lehâ şehîkan ve hiye tefûr(u)

8. Tekâdu temeyyezu mine-lğayz(i) kullemâ ulkiye fîhâ fevcun se-elehum hazenetuhâ elem ye/tikum nezîr(un)

9. Kâlû belâ kad câenâ neżîrun fekezzebnâ ve kulnâ mâ nezzela(A)llâhu min şey-in in entum illâ fî dalâlin kebîr(in)

10. Ve kâlû lev kunnâ nesme’u ev na’kilu mâ kunnâ fî ashâbi-sse’îr(i)

11. Fa’terafû bizenbihim fesuhkan li-ashâbi-sse’îr(i)

12. İnne-llezîne yaḫşevne rabbehum bilğaybi lehum maġfiratun ve ecrun kebîr(un)

13. Ve esirrû kavlekum evi-cherû bih(i) innehu ‘alîmun bizâti-ssudûr(i)

14. Elâ ya’lemu men halaka ve huve-lletîfu-lhabîr(u)

15. Huve-llezî ce’ale lekumu-l-arda zelûlen femşû fî menâkibihâ ve kulû min rizkih(i) ve-ileyhi-nnuşûr(u)

16. E-emintum men fî-ssemâ-i en yahsife bikumu-l-arda fe-izâ hiye temûr(u)

17. Em emintum men fî-ssemâ-i en yursile ‘aleykum hâsibâ(en) feseta’lemûne keyfe nezîr(i)

18. Ve lekad keżżebe-llezîne min kablihim fekeyfe kâne nekîr(i)

19. Eve lem yerav ilâ-ttayri fevkahum sâffâtin ve yakbidn(e) mâ yumsikuhunne illâ-rrahmân(u) innehu bikulli şey-in basîr(un)

20. Emmen hâzâ-llezî huve cundun lekum yensurukum min dûni-rrahmân(i) ini-lkâfirûne illâ fî gurûr(in)

21. Emmen hâzâ-llezî yerzukukum in emseke rizkah(u) bel leccû fî ‘utuvvin ve nufûr(in)

22. Efemen yemşî mukibben ‘alâ vechihi ehdâ emmen yemşî seviyyen ‘alâ sirâtin mustekîm(in)

23. Kul huve-llezî enşe-ekum ve ce’ale lekumu-ssem’a vel-ebsâra vel-ef-ide(te) kalîlen mâ teşkurûn(e)

24. Kul huve-llezî zeraekum fî-l-ardi ve-ileyhi tuhşerûn(e)

25. Ve yekûlûne metâ hâzâ-lva’du in kuntum sâdikîn(e)

26. Kul innemâ-l’ilmu ‘inda(A)llâhi ve-innemâ enâ nezîrun mubîn(un)

27. Felemmâ raevhu zulfeten sî-et vucûhu-lleżîne keferû ve kîle hâzâ-llezî kuntum bihi tedde’ûn(e)

28. Kul eraeytum in ehlekeniya(A)llâhu vemen me’iye ev rahimenâ femen yucîru-lkâfirîne min ‘azâbin elîm(in)

29. Kul huve-rrahmânu âmennâ bihi ve ’aleyhi tevekkelnâ(s) feseta’lemûne men huve fî dalâlin mubîn(in)

30. Kul eraeytum in asbeha mâukum gavran femen ye/tîkum bimâ-in ma’în(in)

Ketebehû Mücellid Mehmed Rıf’at min telâmîzi Mehmed Hulûsî 1288

Anlamı:

Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

1. Hükümranlık elinde olan Allah yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.

2. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.

3. O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân’ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?

4. Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.

5. Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık.

6. Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir orası!

7. Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler.

8. Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorarlar.

9. Onlar da şöyle derler: "Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir; siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz' demiştik."

10. Yine şöyle derler: "Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık."

11. İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah'ın rahmetinden uzak olsun!

12. Görmedikleri halde Rablerinden korkanlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

13. Sözünüzü gizleyin, yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.

14. Yaratan bilmez mi? O en gizli şeyleri bilir; (her şeyden) hakkıyla haberdardır.

15. O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak onadır.

16. Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz? (O zaman) bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor.

17. Yahut göktekinin, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden mi emin oldunuz? O zaman, uyarım nasılmış bileceksiniz!

18. Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu?

19. Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları (havada) ancak Rahmân tutuyor. Şüphesiz O her şeyi hakkıyla görendir.

20. Yahut Rahmân'dan başka size yardım edecek şu ordunuz (taraftarlarınız) kimlerdir? İnkârcılar ancak bir aldanış içindedirler.

21. Peki, Allah rızkını keserse kimdir size rızık verecek olan? Hayır; onlar azgınlık ve nefretle direnip durdular.

22. Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?

23. De ki: "O, sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!"

24. De ki: "O, Sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltandır. Ancak O'nun huzurunda toplanacaksınız."

25. "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar.

26. De ki: "O bilgi, ancak Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım."

27. Onu (azabı) yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kötüleşir ve onlara, "(alaylı bir biçimde) işte bu, isteyip durduğunuz şeydir" denir.

28. De ki: "Söyleyin bakalım: Diyelim ki Allah beni ve beraberimdekileri helak etti, yahut bize acıdı. Peki, ya inkârcıları elem dolu bir azaptan kim koruyacak?"

29. De ki: "O, Rahmân'dır. O'na iman ettik, yalnızca ona tevekkül ettik. Siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!"

30. De ki: "Söyleyin bakalım: Suyunuz çekiliverse, size kim temiz bir akarsu getirir?"[528]

[528] *Kur'an-ı Kerim*, Mülk Suresi.

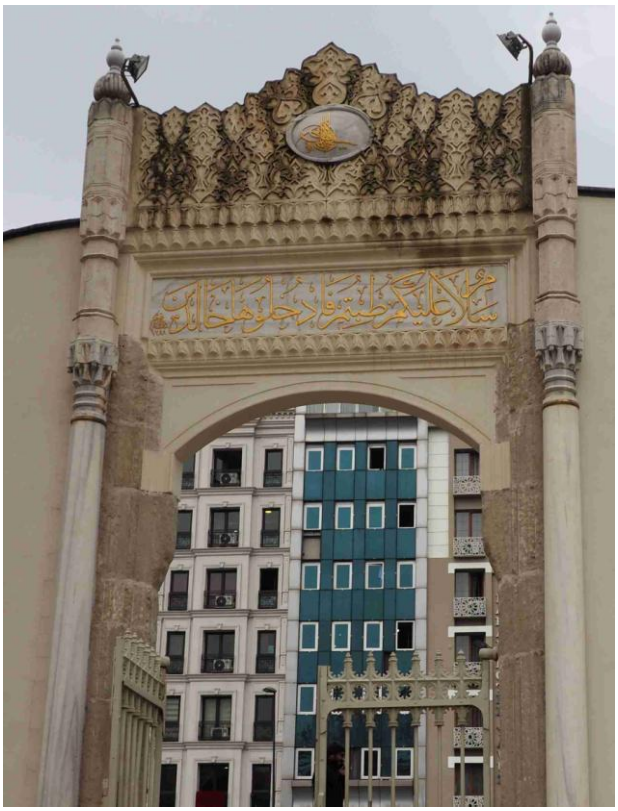

Fotoğraf 401. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısı (Avlu Cephesi).

Fotoğraf 402. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısıda (Avlu Cephesi) Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 403. Mehmed Rıfat Efendi'nin Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Batı Avlu Kapısıda (Avlu Cephesi) Yer Alan Ayet Kitabesi'ndeki İmzası.

Fotoğraf 404. Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Kuşak Yazısı.

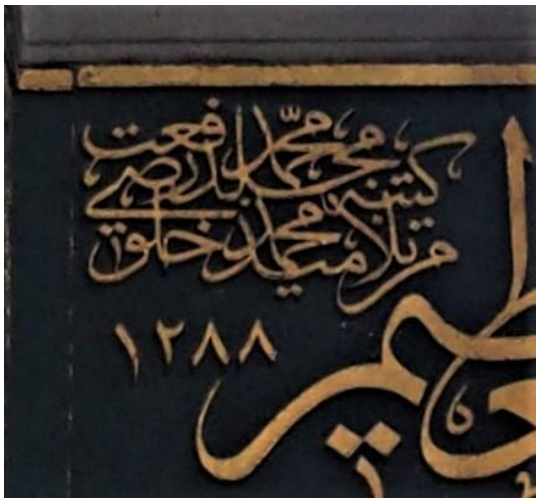

Fotoğraf 405. Mehmed Rıfat Efendi'nin Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Kuşak Yazısı'nda Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Cennet Efendi Türbesi.

Yapının Adresi: No: 10, Aziz Mahmut Efendi Sokağı, Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin giriş kapısı üzerinde bulunan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "نمقه محمّد مصری" (Nemekahû Mehmed Mısrî).

İmza Tarihi: H. 1287 (M. 1870-1871).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş tamir kitabesi, 2 paftaya ayrılmış 8 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda be, te, nun ve ye harfleri keşidelendirilerek yazıya akıcılık kazandırılmıştır. Bu keşideler kompozisyonda alt alta ve yan yana getirilerek kompozisyon içinde denge sağlanmıştır. Kitabede, beşinci mısradaki "Ziyaret" ifadesinde ze harfi lam harfinin üstünde yapılmış, yedinci mısradaki "Didim" ve son mısradaki "Makam" kelimelerinin sonlarında yer alan mim harfinin kuyruğu aşağıya doğru uzatılmıştır. Sanatkâr bu şekilde yaptığı harf düzenlemeleriyle yazıya hareket kazandırmıştır. Hattatın mim harfindeki üslubu H. 1266 tarihli Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi'ndeki kitabesinin tekrarı niteliğindedir. Son mısradaki, "Cennet" kelimesinin altında sanatkâr imzası ve yine son mısrada "Yapdırdı" kelimesinin altında kitabenin tarihi H. 1287 bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- رابعه خانم اولوب صاحبهء خير و كرم \\ ايلدى حق يولنه جود و سماحت اجرا

٢- يغنى بو جنّت افدينك ايدوب تربه سنى \\ صرف نقديله بنا قيلدى مزارين احيا

٣- قيل زيارت كه كلوب روضهء جنتدر بو \\ شمّهء خاك عطرناكى ويرر قلبه صفا

٤- مولوى نزري ايله شمسى ديدم تاريخن \\ رابعه جنته ياپدردى مقام عليا \\ نمقه محمّد مصرى ١٢٨٧

Okunuşu:

1- Rabi'a Hanım olub sahibe-i hayr-ü kerem // Eyledi Hakk yoluna cûd-ü semâhat icrâ

2- Ya'ni bu Cennet Efendinin idüb türbesini // Sarf-ı nakd ile bina kıldı mezarın ihyâ

3- Kıl ziyâret geh gelüb ravza-yı Cennet'dir bu // Şemme-i hak ıtırnâki virir kalbe safâ

4- Mevlevî nezri ile Şemsî didim tarihin // Rabi'a Cennet'e yapdırdı makam-ı ulyâ // Nemekahû Mehmed Mısrî 1287[529]

[529] Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. II, s. 544.

Fotoğraf 406. Cennet Efendi Türbesi.

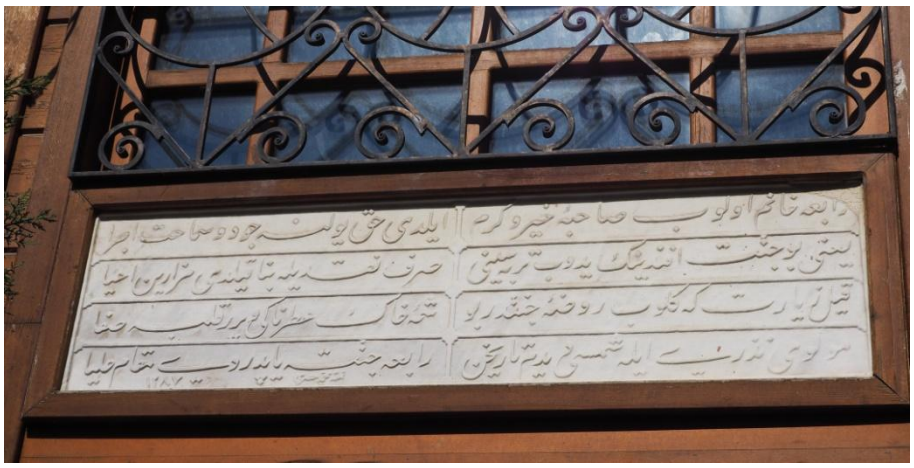

Fotoğraf 407. Cennet Efendi Türbesi'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 408. Mehmed Rıfat Efendi'nin Cennet Efendi Türbesi'nin Tamir Kitabesindeki İmzası.

4.4.35. Mehmed Sadullah Efendi

1766 yılında dünyaya gelen Mehmed Sadullah Efendi ilk olarak ulemadan Karslı Mehmed Efendi'den tahsil görmüştür. Daha sonra Neş'et Efendi'den Farsça Yesari Es'ad Efendi'den ta'lik hattı öğrenerek ve mezun olmuştur. Sırasıyla İzmir, Bursa, Mekke mollası olan Mehmed Sadullah Efendi, 1821 yılında İstanbul kadısı olmuştur. Anadolu ve Rumeli kazaskerliği vazifelerinden sonra Reîsü'l-ulema mertebesine ulaşan Mehmed Sadullah Efendi 30 Eylül 1843'te vefat etmiştir. Kabri, Çarşıkapı'da (Sedefçiler) Divanyolu üzerindeki aile kabristanında yer almaktadır. Hattatın, Darphane-i Amire'de ve Sütlüce'de Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi'nde imzalı bir kitabesi vardır.[530]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Piyalepaşa II. Mahmud Nişantaşı.

Yapının Adresi: Ülev Sokak, Piyalepaşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası nişantaşının son satırında yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه العبدالداعی محمّد سعدالله غفرله" (Ketebehû el-'Abdu'd-dâ'i Mehmed Sadullah gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1250 (M. 1834-1835).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Nişantaşının, kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe, 15 tane dendanlı kartuş içinde yer almaktadır. Bu kartuşlardan 14'ü manzum kitabeye, sonda yer alan kartuş ise sanatkâr imzasına aittir. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda bazı harfler ve kelimeler satırdan üstte istif edilmiştir. Yazıda te, sin, nun harfleri keşidelendirilmiş ancak keşidelendirilen bu harflerin büyük bir bölümü kartuştaki yer darlığından ötürü satırdan üstte yer almıştır. Nişantaşındaki son kartuş sanatkâr imzası için ayrılmış olup H. 1250 tarihi on dördüncü kartuşta bulunmaktadır. Kitabede bazı harfler tahrip olmuş, bazıları ise silinmiştir.

Kitabe Metni:

١- كمانكشلكده يكتا حضرت سلطان محمود خان

٢- بو ميدان هنرده طاش ديكدى چوق نشان بوزدي

٣- سلفده پهلوانلر بربرين سبق ايتديلر كرچي

[530] İnal, *Son Hattatlar*, s. 609, 613; Süreya, *Sicill-i Osmânî*, C. V, s. 1428-1429.

٤- ثر اپا بونجه منزاكاهى قغى پهلوان بوزدى

٥- برى بو منزل مشهور ايدى بيك طقثان اوچ خطوه

٦- بونى تا اون سكز كز كچدى اول شاه جهان بوزدى

٧- بو رتبه مركز اعجازه واصل اولمدى كمثه

٨- كمانكشلر بو يولده خيلى اوق قيردى كمان بوزدى

٩- چو تقويم كهن چوق حشو زأيد ايلدي امحا

١٠- نيچه عادات نا هموارى پيدر پى همان بوزدى

١١- خدا قيلسون مؤيّد ذاتنى تأيد و نصرتله

١٢- دينلسون هر طرفده خصمن اول صاحبقران بوزدى

١٣- بو تاريخه كلنجه كمثه قادر اولمامش پرتو

١٤- بو عبدالله افدى منزلن محمود خان بوزدى ١٢٥٠

١٥- كتبه العبدالداعى محمّد سعدالله غفرله

Okunuşu:

1-Kemânkeşlikde yektâ Hazret-i Sultân Mahmud Han

2- Bu meydân-ı hünerde taş dikdi çok nişân bozdu

3- Selefde pehlivânlar birbirin sebk etdiler gerçi

4- Ser-â-pâ bunca menzilgâhı kangı pehlivân bozdu

5- Biri bu menzil-i meşhûr idi bindoksanüç hatve

6- Bunu tâ onsekiz gez geçdi ol şah-ı cihan bozdu

7- Bu rütbe merkez-i i ‘câza vâsıl olmadı kimse

8- Kemânkeşler bu yolda hayli ok kırdı kemân bozdu

9- Çü takvîm-i kühen çok haşv-i zâ’id eyledi imhâ

10- Nice âdât-ı nâ-hemvârı pey-der-pey hemân bozdu

11- Hudâ kılsın mü’eyyed zâtını te’yîd ü nusretle

12- Denilsin her ṭarafda ḫaşmın ol sahib-kırân bozdu

13- Bu târîhe gelince kimse kâdir olmamış Pertev

14- Bu ‘Abdullah Efendi menzilin Mahmūd Han bozdu 1250

15- Ketebehû el-‘Abdu’d-dâ’i Mehmed Sadullah gufire lehu

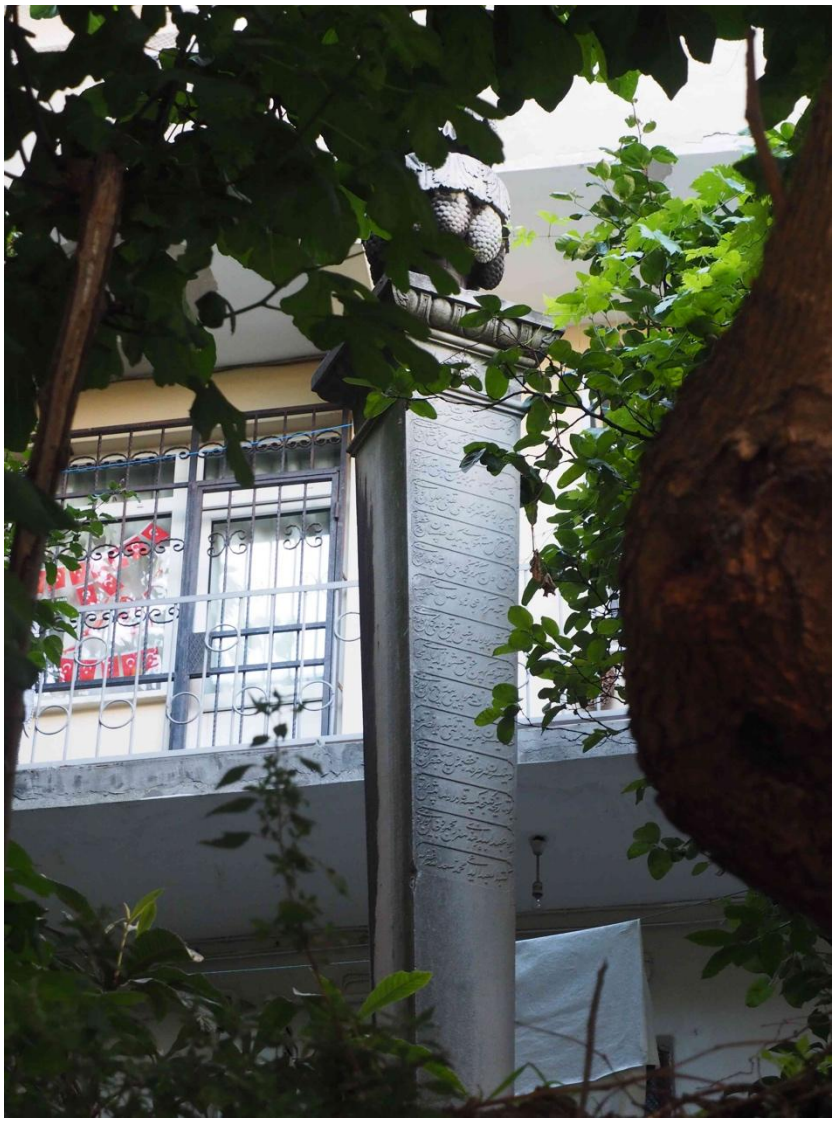

Fotoğraf 409. Piyalepaşa II. Mahmud Nişantaşı.

Fotoğraf 410. Mehmed Sadullah Efendi'nin, Piyalepaşa II. Mahmud Nişantaşı'ndaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi.

Yapının Adresi: No: 1, Elif Efendi Sokak, Piyalepaşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası; yapının avlu kapısındaki kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: (Ketebehû el-fakir Arabzade Mehmed Sadullah gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1252 (M. 1836-1837).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 6 paftaya ayrılmış 18 mısranın 3 satır halinde dendanlı kartuştlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. 2 paftanın ortasından II. Mahmud'un tuğrasına yer verilen kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyondaki bazı te, sin ve şın harfleri keşidelendirilmiştir. Bazı harf ve harf öbeklerinde iki ve üç katlı istife yer veren hattat, mısra sonlarındaki nun harfini ve yâ-ı ma'kusları satırdan üste almıştır. Bu istif üslubuyla celî ta'lik hattın düz karakterini hareketlendirerek kartuşlarda adeta boş yer bırakmamıştır. Genel hatlarıyla kompozisyonun harfleri keskin yapıdadır. Kitabedeki harfler, sanatkârın II. Mahmud Nişantaşı'ndaki kitabesindeki harflerle aynı kalıba sahiptir. Sanatkâr, imzasına iki paftanın altında yer alan birer kartuşta rik'a yazıyla yer vermiştir. H. 1252 tarihi ise son mısrada "Dâd-ger û vâlâ-himen" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- ناظم دنيا و دين شاهنشه حيدر شيم \\ شمس برج معرفت ظل خدا محمود خان \\ سرتسر پران اهل
الّلهى توقير ايلدي \\ ثايهءِ شوكتپناهنده طريقت بولدى شان \\ غوث اعظم شيخ سعدالدين جباوينكدخى \\
– دركهن يابدردى درويشانن اتدي شادمان \\

٢- همّت شاه جهان ايله بو دركاه جديد \\ اولدى بر نو طرح زبا كلستان عارفان \\ دكز ايدوب اصحاب
وجد و حال عشق و شوقله \\ روز شب ايلر دعاي دولتك ورد زبان \\ مظهار ايتدى عزو اقباله قدوم
شوكتله \\ شمدى اولدى دركه سعدى سعادت آشيان

٣- ايلسون الله تختنده او شاه عالمى \\ شوكت اقبال و عمرو نصرت ايله كامران \\ يوز سوروب خاك
دربالاسنه صدقي ديدم \\ دلكشا بر بيت ايكى تاريخى پر كوهر همان \\ ياپدى سعدى خانقاهن قيلدى اهل
آللهى شاد ١٢٥٢ \\ داد كرو والا همم قطب الوقت محمود خان ١٢٥٢

٤- كتبه الفقير غرب زاده \\ محمّد سعدالله غفر له

Okunuşu:

1- Nâzım-ı Dünya vü Din Şahinşeh-i Hayder-şiyem // Şems-i burc-i ma'rifet zıll-i Hüdâ Mahmud Han

Serteser pirân-ı ehmullah-ı tevkir eyledi // Sâye-i şevket-penâhide tarîkat buldu şân // Gavs-i a'zam Şeyh Sadeddin Cibâvi'nin dahî // Dergehin yaptırdı dervişânın etti şâdmân

2- Himmet-i şah-ı cihan ile bu dergâh-ı cedîd // Oldu bir neb tarh-ı zîbâ gülsitân-ı ârifân // Deniz idüb ashâb vecd vü hâl-i aşk ve şevkle // Ruz-u şeb eyler duâ-i devletin vird-i zebân // Mazhar etti izz û ikbâle kudum-i şevketi // Şimdi oldu dergeh-i Saad-i saâdet-âşiyân

3- Eylesin Allah tahtında o şâh-ı âlemi // Şevket-û ikbâl-u ömr-û nusret ile kâmrân // Yüz sürüp hâk-i der-i bâlâsına Sıdk'i dedim // Dilküşâ bir beyt iki tarih-i pür gevher hemân

Yaptı Sa'dî hankâhın kıldı ehlullahı şâd // Dâd-ger û vâlâ-himen kutbü'l-vakt Mahmud Han 1252[531]

4- Ketebehû el-fakir // Arabzade Muhammed Sadullah gufire lehu

[531] M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 382.

Fotoğraf 411. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısı.

Fotoğraf 412. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısında Yer Alan İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 413. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısındaki İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Sadullah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 414. Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi Giriş Kapısındaki İnşa Kitabesinde Yer Alan Mehmed Sadullah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

4.4.36. Mehmed Şevket Vahdetî

1833 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Mehmed Şevket Efendi, Divan-ı Hümâyun hocalarından Elhac Nuri Efendi'nin oğludur. İlk olarak Salih Ferdi Efendi'den meşkederek 1846 yılında sülüs ve nesih hatta icâzet almış, daha sonra da Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den derslerine devam etmiştir.[532]

Mahlası "Vahdetî" olan hattat Divan-ı Hümâyun ve Mühimme Kalemi'nde vazifelendirilmiş; buralarda divanî ve celî divanî yazılarını Nâsih Efendi'den meşkedip icâzet almıştır. Ardından kâtip ve menşurnüvis olarak görev yapan Vahdetî'nin yaptığı işler takdir kazamış ve Divan-ı Hümâyun Nişan Kalemi'ne yükselmiştir. Hattat, bu görevlerini icra ederken aynı zamanda Ayasofya Camii müderrislerinden Osman Recâi Efendi'den dersler görerek 1861'de ilmiye icâzeti almıştır. Ressamlık, tuğrakeşlik ve hakkâklık gibi sanatlarda da ehil olan Vahdetî Efendi Londra ve Paris'gönderilmiştir. Bu şehirlerde; Osmanlı'ya ait posta pulları, kâğıt para ve hazine bonolarının tasarımlarını ve denetimini yapmıştır. 13 Nisan 1871 tarihinde vefat eden Mehmed Şevket Vahdetî Efendi'nin kabri Eyüpsultan'da, Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi Türbesi haziresinde yer almaktadır. Celî sülüs hatta Mustafa Râkım ekolüne sahip sanatkârın, Nuruosmaniye Camii ve Nallı Mescid'de bazı levhaları vardır. Ayrıca Cerrahpaşa'da Keçecizâde Mezarlığı'ndaki çeşme kitabesi ve Merkezefendi Türbesi'nin kubbe yazısı hattata aittir.[533] Emir Buharî Dergâhı ve Ebu Suud Efendi Türbesi bazı hazirelerindeki mezar taşlarında ve Cağaloğlu Anadolu Lisesi'nde (Bezmialem Valide Sultan Mektebi) yer alan tuğrada Mehmed Şevket Vahdetî Efendi'nin imzası vardır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan Mektebi).

Yapının Adresi: No: 1, Türbedar Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının kitabesindeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه وحدتى" (Ketebehû Vahdetî).

İmza Tarihi: H. 1266'dır. (M. 1849-1850).

---

[532] Rado, *Türk Hattatları*, s. 212.
[533] İnal, *Son Hattatlar*, s. 435, 439; Muhittin Serin, "Mehmed Şevket Vahdetî", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Ek-2, s. 235-236.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş orta kısmında tuğra bulunan, Kazasker Mustafa İzzet Efendi imzalı kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Beyzi alan içerisinde yer alan Sultan Abdülmecid'in tuğrasından oluşan kompozisyonun mahlas kısmında kabartma tekniğiyle yapılmış çiçek ve yapraklardan oluşan dal motifine yer verilmiştir. Bahsi geçen dal motifi de tuğradaki gibi varak altınlanmıştır. Sanatkâr imzası tuğranın iç beyze, H. 1266 tarihi hançere kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

عبد المجید خان بن محمود المظفر دائما

کتبه وحدتی

Okunuşları:

Abdülmecid Han bin Mahmud el-muzaffer daima

Ketebehû Vahdetî

Fotoğraf 415. Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan Mektebi).

Fotoğraf 416. Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan Mektebi) Yer Alan Tuğra.

Fotoğraf 417. Mehmed Şevket Vahdetî'nin Cağaloğlu Anadolu Lisesi'ndeki(Bezmialem Valide Sultan Mektebi) İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kâzım Bey Çeşmesi

Yapının Adresi: Kargı Sokak, Aksaray Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının kitabesindeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "وحدتی" (Ketebehû Vahdetî).

İmza Tarihi: H. 1267'dır. (M. 1859-1860).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Ayna taşı ve taç kısmında yer almak üzere iki bölümden oluşan kitabenin, mermer zemini üzerindeki harfleri yeşil renge boyanmıştır. Çeşmenin taç kısmındaki kitabede cetvel kullanılmadan iki satırdan oluşan bir düzenleme yapılmıştır. Ayna taşındaki kitabe ise dilimli kartuş içinde 4 satır halinde düzenlenmiştir. Çeşmenin kitabesi celî sülüs hatta sahiptir. İki ve üç katlı istife sahip kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, şedde, ötre ve yâ'ı ma'kus gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozsiyonda kalem hareketleri kıvrak yapıda olup harflerin keskinliği dikkati çekmektedir. Hattat; kitabede ikinci satırda dikeyliği, üçüncü satırda ise sülüs yazının yuvarlak yapısıyla birlikte kıvraklığını ön plana çıkartmıştır. Mim harflerini çentik şeklinde yapan sanatkâr, üçüncü satırda adeta istif konusundaki maharetini göstermiştir. Bu satırda çim ve ayn harflerini küplü olarak ele almış ve harflerin birleşimini istifli bir biçimde iç içe yaparak akıcı bir üslup oluşturmuştur. Kitabede sanatkâr imzası, son kartuşta "Kâzım" ismindeki mim harfinin altındadır. Kitabenin tarihi H. 1276 ise son satırda yer almaktadır.

Taç Kısmındaki Kitabe Metni:

١- مقبرسیدر

٢- کیچجی زاده خاندانی

Okunuşu:

1- Makberesidir

2- Keçecizade Hanedanı

Ayna Taşındaki Kitabe Metni:

١- هو

٢- والدی عیطشاندن تاریخله ایلر رجا

٣- چشمدن كا ايچ ص روح كاظم ايله دحا

وحدتى

٤- سنه ١٢٧٦

Okunuşu:

1- Hû

2- Vâlidi ‘atşândan tarihle eyler recâ

3- Çeşmeden gel iç su rûh-i Kâzım’a eyle du’a

Vahdeti

4- Sene 1276

Fotoğraf 418. Kâzım Bey Çeşmesi.

Fotoğraf 419. Mehmed Şevket Vahdetî'nin Kâzım Bey Çeşmesi'ndeki İmzası.

4.4.37. Mehmed Tahir Efendi

Son Hattatlar kitabında Mehmed Tahir Efendi adında üç hattattan söz edilmektedir.[534] Kitapta aynı isimde yer alan sonuncu hattat Es-seyyid El-Hac Mehmed Tahir Efendi'dir. Mahmud Celaleddin Efendi'den eğitim alan hattatın celî yazılarda hocası ile aynı düzeyde olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda Sultan Abdülmecid'in yazı hocası olan Mehmed Tahir Efendi 1845-1846 yılında vefat etmiştir. Harem'de Defterdar Tahir Efendi, Galata'da Kapu İçi Camii ve Evkaf Camii'nin yazıları bahsi geçen sanatkâra aittir.[535]

Hatice Sultan Çeşmesi'nin kitabesinin hattatının Defterdar Tahir Efendi Camii'deki yazılarının hattatı Es-seyyid El-Hac Mehmed Tahir Efendi ihtimal dahilindedir. Bu ihtimali, bahsi geçen Tahir Efendi'nin eserlerindeki üslubu ve Hatice Sultan Çeşmesi'nin Defterdar Tahir Efendi Camii ile yakın bir konumda olması kuvvetlendirmektedir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hatice Sultan Çeşmesi.

Yapının Adresi: İhsaniye Sokak, Salacak Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan tamir kitabesinin altında bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه محمد طاهر ١٢٥٨", (Ketebehû Mehmed Tahir 1258).

İmza Tarihi: H. 1258 (M. 1843-1843).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşmenin tamir kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dendanlı kartuşlar içinde 2 mısradan oluşan kitabenin zemini yeşil renkli olup harfleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda te, şın harfleri keşidelendirilmiştir. "Muvaffak" kelimesinde kaf, "iffet" kelimesinde te harflerinin noktaları üst üste yer almaktadır. İkinci mısranın sonundaki lam harfi kartuştaki yer darlığından ötürü satırdan üste, ikinci kata alınmıştır. Kitabede sanatkâr imzası ve 1258 tarihi kitabenin altında yer alan dendanlı kartuş içinde bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

---

[534] Bunlardan ilki Hafız Esseyid Tahir Efendi'dir. Nuriosmaniye Camii'nin hatibi olan hattattın Evkaf-ı İslamiyye Müzesi'nde (Türk-İslam Eserleri Müzesi) hilye-i saadeti bulunmaktadır. İkinci hattat ise El-Hac Mehmed Tahir Efendi'dir. Hakkında detaylı bilgi olmayan sanatkâr 1847 yılında vefat etmiş olup kabri Yahya Efendi Türbesi haziresindedir. Bkz. İnal, *Son Hattatlar*, s. 417, 420.

[535] İnal, *Son Hattatlar*, s. 417; Kınlı, *Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları*, s. 124.

١- موفّق اودی تعمیرچشمکه عفّت نهال \\ خزیندار اوسته دولت پد کرم شوقنهل

٢- کتبه محمد طاهر ١٢٥٨

Okunuşu:

1- Muvaffak oldu tamir-i çeşmeye iffet Nihal // Hazinedar usta-i devlet pür kerem Şevknihal

2- Ketebehû Mehmed Tahir 1258

Fotoğraf 420. Hatice Sultan Çeşmesi.

Fotoğraf 421. Hatice Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 422. Mehmed Tahir Efendi'nin Hatice Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan İmzası.

4.4.38. Mehmed Vuslatî

Biyografisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan sanatkârın araştırmamızda imzalı bir eseri tespit edilmiştir.[536]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yeşilköy Sultan Abdülmecid Çeşmesi.

Yapının Adresi: Bademli Sokak, Yeşilköy Mahallesi, Bakırköy, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: (Ketebehû ‘abdul-muznib Mehmed Vuslati).

İmza Tarihi: H. 1258 (M. 1842-1843).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının inşa kitabesi; 6 paftaya ayrılmış 34 mısranın 6 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin zemini mermer olup harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî ta’lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesinde yâ-ı ma’kuslara ve keşidelere yer verilmiştir. Son derece uzun bir şiire sahip kitabede bazi ifadelerin kartuşa sığması için istif yapılmıştır. Sanatkâr imzası ve H. 1258 tarihi kitabedeki son kartuşta bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- منبع عین عدالت حضرت ظلّ خدا \\ یعنی خان عبدالمجد شاهنشاه اقلیم کشا \\ اوله سلطان جهان ارا کی دایم فکرتی \\ صو بصو اعمار علم دفع ظلم نا بجا \\ سیل قهری سورمه ده خاشاکی شرّی دشمنی \\ جوی لطفی سر بسر جلب ایتمده دائم دعا

٢- باغی دهره زلال عدل ویردکچه حیات \\ سایه سنده راحت اوزره اولمده بای و کدا \\ دائما خیراته صرف ایتمکده لطف همّتی \\ منبع جودن آقتدی او پر احسان ما \\ ایشته از جمله علی پاشانی عبد خاضه \\ امر ایدوب بو چشمه زبانی قیلدی چون بنا

٣- یعنی اول زات نجیب ناظر حربیه کیم \\ بویله آصف اویله شاهنشاه دورانه سزا \\ حضر ایدوب توفقینی اول اصف زیشانه حق \\ آب حیوانی شه دورانه اولدی رهنما \\ والدی سلطان محمودك ایدوب روحنی شاد \\ کوثر اجرا ایلدی اول پادشاه کام روا

٤- قطره سین نوش ایلین بولور حیات جاودان \\ جستجو کل ایلمه اشته بودر آب بقا \\ بر ایچم صو یوغ

[536] http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=247&hid=247 (22.06.2020).

Okunuşu:

1- Menbâ’-ı ‘ayn-ı ‘adâlet hazret-i zıll-ı Hudâ // Ya’nî Han ‘Abdülmecid-i iklim-güşâ // Öyle sultân-ı cihan-ârâ ki dâ’im fikreti // Sû-be-sû i’mâr-ı ‘alem def’-i zulm-ı nâ-be-câ // Seyl-i kahrı sürmede hâşâk-i şerr-i düşmeni // Cûy-ı lutfu ser-be-ser celb etmede dâ’im du’â

2- Bâğ-ı dehre çün zülāl-i ‘adli verdikçe hayât // Sâyesinde râhat üzre olmada bây ü gedâ /Dâ’imâ hayrâta sarf etmekte lutf u himmeti // Menba’-ı cûdan akıtdı o per-i ihsân mâ // İşte ez-cümle ‘Alî Paşa-yı ‘abd-i // Emr edip bu çeşme-i zîbâyı kıldı çün binâ

3- Ya’nî ol zât-ı necîb-i nâzır-ı harbiyye kim // Böyle âsâf öyle şâhenşâh-ı devrâna sezâ

Hızr edip tevfîkini ol âsaf-ı zî-şâna Hak // Âb-ı hayvânı şeh-i devrâna oldu reh-nümâ // Vâlidi Sultan Mahmud’un edip ruhunu şâd // Kevser icrâ eyledi ol padişah-ı kâm-revâ

4- Katresin nûş eyleyen bulur hayât-ı câvidân // Cüst-cû gel eyleme işte budur âb-ı bekâ

Bir içim ṣu yoğ iken bu karyede câri olur // Sâye-i şâhânede ‘azb-ı furāt oldu atâ // Bahr olur evsâf-ı şâhı eylesem tafsîl eger // Katredir bu hâme-i rû-yı siyehden macera

5- Eylesin ikbâl ü ömr ü şevketin Allah füzun // Teşnegân bu çeşmeden içdikçe âb-ı can-fezâ

Ağlasın cûlar gibi düşmenlerim güldükce sen // Kec bakanlar devletine jâle-veş olsun hebâ

Neşr olunsun ṣu gibi âvâz-ı nuṣret ‘âleme // Leşker-i dîn-i mübîn etdikçe düşmanla veğâ

6- Şâkirâ evṣâf u medhin bu musaffâ çeşmenin // Bir beyitde iki tâm tarih ile kıldım edâ

Çeşme-i âb-ı hayâtı yapdı el-hak padişah // İç hemân sen âb Han ʿAbdülmecid’e kıl du’â // Ketebehû ‘abdul-muznib Mehmed Vuslati 1258[537]

[537] http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=247&hid=247 (22.06.2020).

Fotoğraf 423. Yeşilköy Sultan Abdülmecid Çeşmesi.

Fotoğraf 424. Yeşilköy Sultan Abdülmecid Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 425. Mehmed Vuslatî'nin İmzası.

4.4.39. Muhsinzade Abdullah Efendi

Muhsinzade Abdullah Efendi, 1832 yılında İstanbul Kuruçeşme'de dünyaya gelmiştir. 11 yaşında, Beşiktaş Kapu Ağası Mektebi hocası Hafız Mehmed Efendi'den sülüs ve nesih meşkederek icâzet almıştır. Daha sonra Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin talebesi olmuştur. Muhsizade Abdullah Efendi, hocası Kazasker Mustafa İzzet Efendi ölünceye dek yanından hiç ayrılmayarak ona hürmetini göstermiştir. Sadaret Mektubi Kalemi'nde bir süre görev alan Muhsinzade Abdullah Efendi, Şevki Efendi'nin 1877 yılında vefatının ardından Menşe-i Küttâb-ı Askerî'de yazı muallimi olmuştur. Bu dönemde oldukça beğeni toplayan hattata, II. Abdülhamid tarafından "Reîsül-hattâtîn" unvanı verilmiştir. 20 Ağustos 1899 tarihinde vefat eden hattatın kabri Eyüpsultan'da yer almaktadır.[538] Çalışmamızda hattata ait Muhsinzade Han[539], Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi, Hacı Küçük Camii ve Server Ağa Çeşmesi olmak üzere dört kitabe tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi.

Yapının Adresi: Hacı Kadın Caddesi, Hacıkadın Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan ayet kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه محسن زاده عبد الله" (Ketebehû Muhsinzade 'Abdullah).

İmza Tarihi: H. 1299 (M. 1881-1882).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kompozisyonun üst köşelerindeki üç yapraktan oluşan çiçek motifi kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini siyah renge boyanmış, harfler ise varak altınlanmıştır. Kompozisyonda "Kalallahu Teâlâ fi kitabihil-mübin" ifadesi ve İnsan suresi 21. Ayeti yer almaktadır. Kompozisyonun istifi Ayet'e göre kurgulanmış olup Ayet'in üstünde daha küçük bir yazıyla "Kalallahu Teâlâ fi kitabihil-mübin" ifadesi konumlandırılmıştır. Yazının alt ve üst boşluklarında hareke, nokta ve şedde gibi unsurlara yer verilmiştir. Ayet'in altında sanatkâr imzasına ve H. 1299 tarihine yer verilmiştir.

---

[538] İnal, *Son Hattatlar*, s. 20; Süleyman Berk, *İstanbul'un 100 Hattatı*, Kültür A.Ş., İstanbul 2012, s. 128.

[539] N. Çiçek Akçıl Harmankaya, "Eminönünü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 25 (2016), s. 80.

Kitabe Metni:

قال الله تعالى فى كتابه الكريم

و سقيهم ربهم شرابا طهورا

١٢٩٩

كتبه محسن زاده عبدالله

Kalallahu Teâlâ fî kitabihil kerim

Ve sekâhum rabbuhum şerâben tahûrâ(n)

Ketebehû Muhsinzade ‘Abdullah 1299

Anlamı:

Yüce Allah asil kitabında söyledi.

Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.[540]

[540] *Kur’an-ı Kerim*, İnsan Suresi, 21. Ayet.

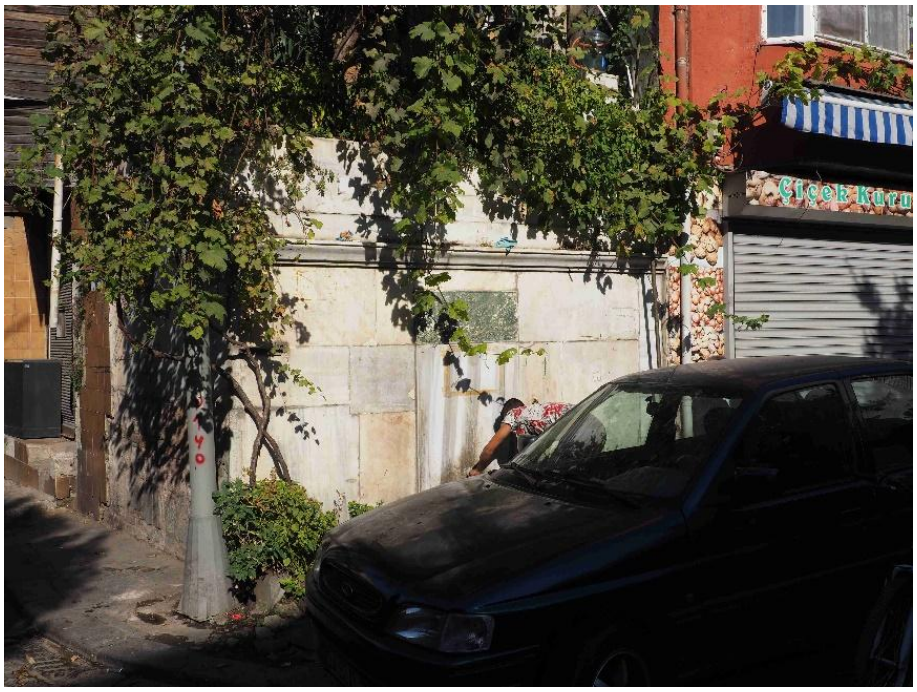

Fotoğraf 426. Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi.

Fotoğraf 427. Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 428. Muhsinzade Abdullah Efendi'nin Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi'nde Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hacı Küçük Camii.

Yapının Adresi: No: 11B, Hacı Küçük Sokak, Sururi Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının cümle kapısı üzerindeki ayet kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: " كتبه السيد عبدالله المعروف بحفيد محسين زادة محمّد باشا من تلاميذ السيد الحاج مصطفى نقيب الاشراف و ريسالعلمه **"** (Ketebehû es-seyyid 'Abdullah el-ma'ruf bi hafîdi Muhsinzade Muhammed Paşa min telâmîzi es-seyyid el-hac Mustafa 'İzzet Nakibû'l-eşrâf ve Reîsü'l-ulemâ).

İmza Tarihi: H. 1289 (M. 1872-1873).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının tamir kitabesi, 3 paftaya ayrılmış 10 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin zemini siyah renge boyanmış olup harfleri ise varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, nokta ve şedde gibi unsurlara yer verilmiştir. Yer yer iki ve üç katlı istife yer verilen kitabede harfler kıvrak ve keskin yapıdadır. Hattat, vav, dal, re gibi harflerin kuyruklarını muhakkak yazıyı anımsatan bir biçimde keskin yaparak, sülüs yazının yuvarlak yapısını bir nebze olsa da kırmıştır. Yâ-ı ma'kuslarla yatay olarak hareketlendirilen kitabede yer yer iki katlı istif yapılmıştır. Dördüncü mısrada "müriyyet" kelimesindeki ye ile te harfleri sekizinci mısrada, "Hizmet" kelimesindeki mim ile te harfleri ikinci katta yer almaktadır. Onuncu mısrada ise "Cennet" kelimesi satırdan üst tarafa alınmıştır. Dördüncü satırın ilk ve son kartuşlarında yer alan sanatkâr imzasının altında, H. 1289 tarihi iki parça halinde verilmiştir.

Kitabede yer alan sanatkâr imzası adeta Muhsinzade Abdullah Efendi ve Hocası Kazasker Mustafa İzzet Efendi hakkındaki bir biyografi niteliğindedir. Hattat imzasında kendisinin Seyyid, Muhsinzade Muhammed Paşa'nın torunu ve Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin öğrencisi olduğuna yer vermiştir. Bunun yanı sıra hocasının Seyyid, Nakibû'l-eşrâf ve Reîsü'l-ulemâ olduğunu ayrıca hacca gittiğini belirtmiştir.

Kitabe Metni:

١- قرناسندان ايدى فاتحى استانبولك \\ ايدة حق حاجى كوجك احمد اغا به رحمت \\ اول همامك اثر خيري ايكن بو جامع

٢- يانوب اولمش ايدى حسرتكش معموريّت \\ اخر احياسى نصيب اولدى سرور اغاية \\ باش مصاحبدي شهتشاهه او عالى همّت

٣- ياپدروب جامعى ياننده عقاراتى ايله \\ ايلدى سايهء شاهانه دة دينه خدمت \\ تام تاريخم اوله بابنه رونق عرفان

٤- كتبه السيد عبدالله المعروف بحفيد محسين زادة محمّد باشا \\ اولدى حاجى كوجك جامعى مثل جنّت \\ من تلاميذ السيد الحاج مصطفى نقيب الاشراف و ريسالعلمه ١٢٨٩

Okunuşu:

1- Kurenâsından idi Fâtih-i İstânbulun // İde Hak Hacı Küçük Ahmed Ağa'ya rahmet // Ol hümâmın eser-i hayrı iken bu câmi'

2- Yanıp olmuş idi hasret-keş-i ma'mûriyyet // Âhir ihyâsı nasîb oldu Server Ağa'ya // Baş musâhib idi şehinşâha ol âli-himmet

3- Yaptırıp bu câmi'i yanında akarâtı ile // Eyledi sâye-i şâhânede dîne hizmet // Tam târîhim ola bâbına revnak İrfân

4- Ketebehû es-seyid 'Abdullah el-ma'ruf bi hafîdi Muhsinzade Muhammed Paşa // Oldu Hacı Küçük'ün câmi'i misl-i cennet // Min telâmîzi es-seyyid el-hac Mustafa 'İzzet Nakibû'l-eşrâf ve Reîsü'l-ulemâ 1289[541]

Ketebehû es-seyid 'Abdullah el-ma'ruf bi hafîdi Muhsinzade Muhammed Paşa min telâmîzi es-seyyid el-hac Mustafa 'İzzet Nakibû'l-eşrâf ve Reîsü'l-ulemâ

[541] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 480.

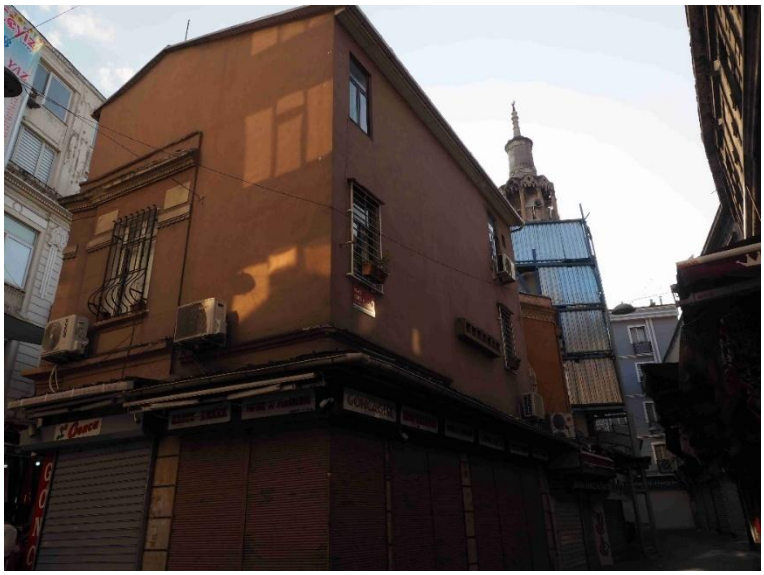

Fotoğraf 429. Hacı Küçük Camii.

Fotoğraf 430. Hacı Küçük Camii'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 431. Hacı Küçük Camii'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan Muhsinzade Abdullah Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 432. Hacı Küçük Camii'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan Muhsinzade Abdullah Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Server Ağa Çeşmesi.

Yapının Adresi: Hacı Küçük Sokak, Sururi Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının ayna taşı üzerindeki kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبـه محسـين زاده السـيد عبـدالله ١٢٨٩" (Ketebehû Muhsinzade es-seyid 'Abdullah 1289).

İmza Tarihi: H. **(**1)289 (M. 1872-1873).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının 10 mısradan oluşan kitabesi, dendanlı kartuş içinde 6 satır halinde düzenlenmiştir. İlk iki mısranın alt alta diğer mısraların yan yana verildiği kitabe celî sülüs hatta sahiptir. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, nokta ve şedde gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr imzası ve H. (1)289 tarihi son satırın altında, orta kısımda bulunmaktadır. Kitabenin kompozsiyonu Hacı Küçük Camii'nin kitabesiyle üslup özellikleri ve harf kalıbı açısından benzerlik taşımaktadır. Dikkat çekici bir durum olarak sanatkâr, camide yer alan kitabede satır halinde bir imza tercih ederken, çeşmede istifli bir imzaya yer vermiştir.

Kitabe Metni:

١- ايليوب قاسم اغا نام ابوالحير اجرا

٢- بى توقّف جريان ايلر ايكن بو چشمة

٣- يانوب اولمش ايدى جامعله برابر نا بود \\ صاحب الخيرة قرين اولدى ينه شو چشمة

٤- باش مصاحب شه دوران سرور اغانك \\ مظهر اولدى كرم وجودينه يا هو چشمة

٥- ويردي لبتشنه لرة سايهء شاهانه دة كيف \\ اقيدر مرتبه دة كوثر مينو چشمة

٦- تام تاريحم ايدر عرض سلاست عرفان \\ صانكى مجراى حيات اولدي بو دلجو چشمة

٧- كتبه محسين زاده السيد عبدالله ١٢٨٩

Okunuşu:

1- Eyleyip Kâsım Ağa nâm ebu'l hayr icrâ

2- Bî-tevakkuf cereyân eyler iken bu çeşme

3-Yanıp olmuş idi câmiyle berâber nâ-bûd // Sâhibü'l-hayrâ karîn oldu yine şu çeşme

4- Baş musâhib-i şeh-i devrân Server Ağa'nın // Mazhar oldu kerem u cûduna yâ hû çeşme

5- Verdi leb-teşnelere sâye-i şâhânede keyf // Akıdır mertebede Kevser-i mînû çeşme

6- Tâm târîhim eder arz-ı selâset İrfân // Sanki mecrâ-yı hayât oldu bu dil-cû çeşme[542]

Ketebehû Muhsinzade es-seyid 'Abdullah 1289

[542] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 217.

Fotoğraf 433. Server Ağa Çeşmesi.

Fotoğraf 434. Server Ağa Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 435. Muhsinzade Abdullah Efendi'nin Server Ağa Çeşmesi'ndeki İmzası.

4.4.40. Mustafa Râkım Efendi

Ordu Ünye'de dünyaya gelen Mustafa Efendi ilk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra küçük yaşta İstanbul'a gelmiştir. Ağabeyi İsmâil Zühdî Efendi'nin yanında medrese tahsili görürken ondan sülüs ve nesih meşkederek 12 yaşında icazet almış ve ağabeyi kendisine "Râkım" mahlasını vermiştir. Resim sanatıyla da ilgilenen hattat, sülüs ve nesih yazılarının inceliklerini öğrenmek maksadıyla III. Derviş Ali'den de dersler almıştır.[543] Medrese tahsilini tamamlayan Râkım Efendi, hat sanatındaki başarıları ve ustalığıyla akranları arasında öne çıkmış ve önde gelen devlet adamlarının çocuklarına yazı dersleri vermiştir. Sonraki zamanlarda III. Selim'e takdim ettiği resim padişahın beğenisini kazanmış ve III. Selim, Râkım Efendi'yi müderrislik pâyesiyle ödüllendirmiştir.[544]

Saray çevresinde büyük destek gören ve beğenilen Râkım Efendi, II. Mahmud padişah olunca onun yazı hocalığını yapmıştır. Ayrıca kendisine sikke-i hümâyun ve tuğra tanzimi görevi verilmiştir. 1809'da molla pâyesiyle İzmir'de vazifelendirilmiştir. 1814'te Edirne ve Mekke, 1818'de İstanbul kadılığına, 1823 yılında ise Anadolu kazaskerliğine yükseltilmiştir. Mustafa Râkım Efendi'nin saraylı bir hanımla evlendiği bilinmektedir. Hayatının sonlarına doğru felç geçirmiş olan hattat, 25 Mart 1826 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Vasiyeti üzerine Fatih'in Karagümrük semtinde Atik Ali Paşa Camii hazîresine defnedilmiştir. Hattatın hanımı daha sonra Râkım'ın kabrinin üstüne türbe ve yanına da bir medrese yaptırmıştır. Hattatın yetiştirdiği talebeler arasında II. Mahmud, Haşim Efendi ve Mehmed Şakir Recai Efendi gibi isimler vardır.[545]

Ta'lik, sülüs ve nesih yazı türlerinde eserler veren Mustafa Râkım Efendi, daha çok celî sülüs ve tuğrada ön plana çıkmıştır. Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman'ın sülüs yazıdaki başarısını celî yazıya yansıtmış ve istif konusunda kendisinden sonraki hattatlara öncü ve ilham kaynağı olmuştur. Celî sülüste kendine has üslubuyla ekol oluşturan Râkım'ın yazı anlayışı hattatlar için adeta ulaşılamaz bir seviye olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra tuğralardaki hat ve biçimi olgun seviyeye getirerek estetiği sağlamıştır.[546] Hattat Sami Efendi, Mustafa Râkım'ın sanat mertebesi hakkında

[543] Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 1999, s. 14; İnal, *Son Hattatlar*, s. 355.
[544] Rado, *Türk Hattatları*, s. 205.
[545] Süleyman Berk, "Râkım Efendi, Mustafa", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXIV, s. 428-429. Hattatın hayatı ve eserleri hakkında bkz. Berk, *a.g.t.*
[546] Berk, a.*g.t.*, s. 118.

şu ifadeleri söylemiştir: *"Râkım geçilmez, geçilmez. Râkım'ı geçmek isteyenler geri döner."*[547]

Mustafa Râkım'ın sanat hayatıyla ilgili olarak, icâzet aldığı 1769 yılından ağabeyi ve hocası İsmail Zühdî Efendi'nin 1806 yılındaki vefatına kadar olan süreç onun üslubunun başlangıç evresidir. 1806'dan 1815'e kadar gelişme ve 1815'ten vefatına kadar olan dönem ise olgunluk dönemidir.[548]

Çalışmamız sırasında Mustafa Râkım'ın imzasını tespit ettiğimiz kitabeler; Hafız İsa Ağa Çeşmesi (Miskinler Çeşmesi), Nakşidil Valide Sultan Türbesi, Baş Çuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi, Cerrahi Dergâhı, Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi ve Nusretiye Camii'nde yer almaktadır.

Hattatın imzasının olduğu tuğralar; II. Mahmud Karavulhanesi, Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi, Berberbaşı Ali Efendi Çeşmesi, Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii (Deniz cephesine bakan ikinci kapıda), Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii Muvakkithanesi, Çamlıca Fatih Sultan Mehmet (II. Mahmud) Çeşmesi, Derviş Paşa Çeşmesi, Cihangir Firuzağa Camii, Kocamustafapaşa Karakolu, Merkez Efendi Camii, Şeyh Ahmed Buhari Türbesi, Aynalıkavak Kasrı (Dış kapı), Kız Kulesi, Fatih Camii Havuzu (Kapı üstündeki kitabe), Cağaloğlu Hasan Paşa Medresesi ve Ihlamur Kasrı bahçesinde yer alan II. Mahmud nişantaşlarında yer almaktadır.

Ayrıca sanatkârın Topkapı Sarayı'nda da imzalı tuğraları vardır. Bu tuğralar; Kubbealtı (Batı tarafta yer alan ilk kitabede), Hırka-i Saadet Destimal Odası, Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun avlu duvarındaki vakfiye kitabesinde, III. Osman Taşlığı kapısında, Bâb-ı Hümâyun'da (III. Ahmed Çeşmesi'ne bakan cephe), Babbüselam'da (Birinci Avlu'ya bakan cephe), Kara Ağalar Taşlığı vakfiye kitabesinde, Ak Ağalar Koğuşu duvarındaki vakfiye kitabesinde, Hırka-i Saadet'te Destimal Odası ve Hırka-i Saadet Dairesi'nin 3. Avlu'ya bakan çeşmesinde bulunmaktadır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hafız İsa Ağa Çeşmesi.

Yapının Adresi: Doktor Eyüp Aksoy Caddesi, Selimiye Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üstündeki kitabede yer almaktadır.

[547] Derman, *Ömrümün Bereketi: 3*, s. 285.
[548] Berk, Hattat, *a.g.t.*, s. 94.

İmza Metni: "كتبه العبدالدّاعی مصطفی عزّت غفر زنوبه" (Ketebehû abdü'd d-dai Mustafa Râkım gufire zünûbühû).

İmza Tarihi: H. 1226 (M. 1811-1812).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının inşa kitabesi, 34 mısranın 9 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. İlk 8 satırda 4, son satırda ise 3 pafta şeklinde bir düzenleme yapılan kitabenin zemini bordo renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun hareketlendirilmesinde alt alta yer alan kartuşlarda yâ-ı ma'kus ve keşidelere yer verilmiştir. Kompozisyon satır halindedir ancak yer yer iki veya üç katlı istifler yapılarak celî ta'lik hattın durağan görüntüsüne akıcılık kazandırılmıştır. Sanatkâr; ikinci mısrada "Vekar", üçüncü mısrada "Saltanat", dördüncü mısrada "Nişar", on dördüncü mısrada "İhtiyar", on beşinci mısrada "Nam ağa" ifadelerini satırdan üstte, ikinci katta vermiştir. Hattat, mısraların sonunda yer alan re harfine genellikle satırdan üst tarafa almıştır. Otuz beş kartuştan oluşan kitabenin son kartuşunda sanatkâr imzası yer almaktadır. Kitabenin tarihi H. 1226 son mısradaki "İşte" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- منبع جوی عنایت مقسم اب کرم \\ حضرت سلطان محمود خان اسکندر و قار \\ ابروی شان دولت در سجر سلطنت \\ قلزم زخار همت داور کوهر نثار

٢- کلك لطفی بندکامه لولهء عین عطآ \\ جود طبع کشور احثانه بحر بی کنار \\ عالمی سیراب فیض جو بیا خیر ایدوب \\ کلشن ملکه صو ویردی اولشه عالیتبار

٣- سو بسو معمور ایدوب دنیاںی الشاه خهان \\ یاپدی عالمده نیجه اثار خیر بیشمار \\ دائما بویله جهانده وضع اثار ایلیوب \\ اولدیغچون مائل خیرات او شاه کامکار

٤- مثلك شاهانه سینه ایلیوب عالم سلوك \\ خیره میل ایتدی جهانك مشربی بی اختیار \\ باق وکیل کنز ثاهی حافظ عسي نام اغا \\ قیلدی بو خیرات دلجویی بنایه ابتدار

٥- جلب ایدوب وقف سلیمیه دن اب دلکثن \\ ایلدی بو چشمه یی ابن سبیله یادکار \\ هیچ سوز اولماز طرحنه بو چشمه سار همتك \\ نقشی زیبا رسمی دلجو آب صافی خوشکوار

٦- شربت قند ایله همطعم اولدیغن کوش ایلیوب \\ تشنه در حالا بو شیرین جوبه شاه قندهار \\ وارسه بو دعومی انکار ایلین کلسون بري \\ اشته خماص شربتی اشته بو شیرین جویبار

٧- برمیدر بو ماء شیرین ایله هیچ آب حیات \\ بونده هم صفوت نمایان هم لطافت اشکار \\ حق بو کیم بو خیر واثار ایله شاه عالمه \\ ایلدی جلب دعا عطشاندن لیل و نهار

۸- طول عمر ایله معمّر ایدوب اول شاهنشهی \\ مظهر توفیق ایده ذاتن جناب کردکار \\ سایهء شاهیده حق اول صآحب الخیراتیده \\ ایلیه دلخواهی اوزره فیضیا ب و بهره دار

۹- اوقو واصف صو کبی تاریخ جوهر مایه سن \\ کل صو ایچ قیل حقّه حمد اشته معلّا چشمه سار ۱۲۲٦ \\ کتبه العبدالدّاعی مصطفی عزّت غفر زنوبه

Okunuşu:

1- Menbâ-i cûi inayet maksem âb-ı kerem // Hazreri Sultan Mahmud Han iskender-i vekar

Ab-rû-i Şân-ı devletdir dürr-i bahr-i Saltanat //Kûlzüm zehâr himmet dâver-i gevher-i nisâr

2- Kilk-i lutfı bendegâne lüle-i ayn-ı atâ //Cûd-ı tab'ı kişver-i ihsâne bahr-i bî-kenâr

Âlemi sîrab-ı feyz-i cûy-bar-ı hayr idüb //Gülşen-i mülke su verdi ol şeh-i 'âlî-tebâr

3- Sû-be-sû ma'mûr idüb dünyayı ol şah-ı cihan // Yapdı alemde nice asar-ı hayr-ı bi-şumar

Da'ima böyle cihanda vaz'-ı âsâr eyleyüb //Oldığı içün mâ'il-i hayrat o şah-ı kâm-kâr

4- Meslek-i şahanesine eyleyüb âlem-sülûk // Hayra meyl itdi cihanın meşreb-i bi-ihtiyar

Bak vekil-i kenz-i sâhî Hafız İsa nâm Ağa // Kıldı bu hayrat-ı dilcûyı binâya ibtidâr

5- Celb idüb vakf-ı Selimiye'den âb-ı dil-keşin // Eyledi bu çeşmeyi ibn-i sebile yâd-gâr

Hiç söz olmaz tarhına bu çeşmesâr-ı himmetin // Nakşi zîba resmi dil-cû âb-ı sâfı hoş-güvâr

6- Şerbet-i kand ile hem-ta'm oldığın gûş eyleyüb // Teşnedir hâlâ bu şîrîn cûya şah-ı Kandehâr // Varsa bu da'vâmı inkar eyliyen gelsün beri // İşte humas şerbeti işte bu şirin cûy-bâr

7- Bir midir bu mâ-i şirin ile hiç âb-ı hayat // Bunda hem safvet nümâyân hem letâfet âşikâr

Hakk bu kim bu hayr ü âsâr ile şâh-ı âleme // Eyledi celb-i du'â atşandan leyl ü nehâr

8- Tûl-ı ömr ile mu'ammer idüb ol şahenşehi // Mazhar-ı tevfîk ide zâtın cenâb-ı Girdgâr

Sâye-i şahide Hakk ol sâhibu'l-hayrâtı da // Eyliye dil-hâhı üzre feyz-yâb ü behre-dâr

9- Oku Vâsıf su gibi tarih-i cevher-mâyesin // Gel su iç kıl Hakk'a hamd işte mu'alâ çeşmesâr

1226 // Ketebehû el-abdu'd-dai Mustafa Râkım gufire zünûbühû[549]

[549] Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. III, İstanbul 2001, s. 1073.

Fotoğraf 436. Hafız İsa Ağa Çeşmesi.

Fotoğraf 437. Hafız İsa Ağa Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 438. Mustafa Râkım Efendi'nin Hafız İsa Ağa Çeşmesi'nin Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Nakşidil Valide Sultan Türbesi.

Yapının Adresi: Fatih Camii Avlusu, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları türbenin Fatih Türbesi Sokağı kapısının iç ve dış cephelerindeki kitabelerde yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzaları; türbenin, Fatih Türbesi Sokağı kapısının iç cephesindeki kitabede "حرره مصطفى راقم" (Harrerehû Mustafa Râkım), aynı kapının dış cephesindeki kitabede ise "كتبه مصطفى راقم ٢٣٤" (Ketebehû Mustafa Râkım 234) şeklindedir.

İmza Tarihi: Türbenin sadece Fatih Türbesi Sokağı kapısının dış cephesinde H. 1234 (M. 1818-1819) tarihi bulunmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Türbenin giriş kapısı üstünde yer alan ayet kitabesi dilimli kemer formundaki mermer üzerine hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini siyah renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Zümer Suresi 53. Ayet'ten oluşan kompozisyonunun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. İki katlı bir istife sahip kitabede kompozisyon yukarıdan aşağıya doğrudur. "Yağfiru-zzunûbe" ifadesindeki be harfi ikinci katın üstüne alınmış ve keşide yapılmıştır. Bu keşideyle birlikte kompozisyondaki dikey harflerin etkisi dengelenmiştir. Kitabede sanatkâr imzası ve tarih bulunmamaktadır.

Türbenin Fatih Türbesi Sokağı'ndaki kapısının iç cephesinde yer alan Ayet kitabesi dikdörgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dendanlı kartuş içerisinde bulunan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kitabenin kompozisyonu Fussilet Suresi 21. Ayet'ten oluşmaktadır. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyon iki katlı bir istife sahiptir. "Ve hüve" ifadesinde "Huve" ifadesi, "Evvele" ifadesindeki vav harfi, "Ve-ileyhi" ifadesindeki vav harfi ve "Turce'ûn" ifadesindeki nun harfi üst taraftadır. Kitabede sanatkâr imzası "Turce'un" ifadesindeki ayn harfinin altında bulunmaktadır. Sanatkâr imzasının istifi aşağıdan yukarıya doğrudur.

Türbenin Fatih Türbesi Sokağı kapısının dış cephesinde Besmele ve Ayet kitabesi olmak üzere iki tane kitabe yer almaktadır. Besmele kitabesi madalyon şeklinde

olup, A'raf Suresi 54. Ayeti'nden oluşan Ayet kitabesi dikdörgen forma sahiptir. Bahsi geçen iki kitabede mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir.

Üç katlı istife ve celî sülüs hatta sahip Besmele kitabesinin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Alt tarafında ise celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli Ayet kitabesinin Besmele kitabesinde olduğu gibi zemini yeşil renge boyanmış, harfler varak altınlanmıştır.

İstifli bir yapıya sahip Ayet kitabesin celî sülüs hatta sahiptir. Kitabenin tıpkı Besmele kitabesinde olduğu gibi zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Kitabenin kompozisyonu "Kalallahu tebareke ve Teâlâ" ifadesi ve A'raf Suresi 54. Ayeti olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kitabe iki katlı bir istife sahiptir, "Kalallahu" ifadesinde "Allah" lafzı "Ve" ifadesi "Vel-emr(u)" ifadesindeki vav, mim ve re harfleri "Allahu Rabbu" lafzı satırdan üstte alınmıştır. Kitabede; sanatkâr imzası ve H. (1)234 tarihi, "Rabbulalemin" ifadesinin sonunda yer alan nun harfinin kasesinde bulunmaktadır. Sanatkâr imzasındaki istif tıpkı kapının dış yüzündeki gibi aşağıdan yukarıya doğrudur. Sanatkâr, "Kalallahu tebareke ve Teâlâ" ve Ayet'i, "Teâlâ" ifadesindeki ye harfine yâ-ı ma'kus yaparak adeta ikiye ayırmıştır. Sanatkârın, türbenin Fatih Türbesi Sokağı'ndaki kapısının iç cephesinde "Harreruhu" dış cephesinde ise "Ketebehû" fiilini kullanması imza geleneği açısından önemli bir detaydır.

Türbenin Tophane Sokağı'ndaki kapısının iç cephesinde yer alan Ayet kitabesi dikdörgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen kartuş içerisinde bulunan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kitabenin kompozisyonu Fussilet Suresi 30. Ayet'ten oluşmaktadır. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyon tek katlı bir istife sahiptir. Kitabede sanatkâr imzası ve tarih bulunmamaktadır.

Türbenin Tophane Sokağı'ndaki kapısının dış cephesinde yer alan Ayet kitabesi dikdörgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kitabenin kompozisyonu Mü'minûn Suresi 61 Ayet'ten oluşmaktadır. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer

verilmiştir. Kitabedeki kompozisyon, “Kalallahu tebareke ve Teâlâ” ifadesi ve Mü’minûn Suresi 61. Ayet olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. İstifli yapıya sahip kompozisyon, türbenin Fatih Türbesi’nin Sokağı’ndaki kapısının dış cephesindeki kitabeyle benzerdir sadece Ayetler farklıdır. “Kalallahu tebareke ve Teâlâ” ifadesinin istifi tekrar edilmiştir. Ayet’te ise “Yusâri’ûne” ifadesindeki re harfi, “fi” ifadesi, “l-hayrâti” ifadesindeki te harfi, satırdan üstte ikinci kata alınmıştır. “Sabikûn(e)” ifadesinde üç katlı bir düzenleme yapılmıştır. Kelimedeki be, kaf ve vav harfleri ikinci kata, nun harfi ise üçüncü kata alınmıştır. Kaf harfinin noktaları üçüncü katta bulunan nun harfinin kasesinde verilmiştir. Sanatkâr “Fî” ifadesindeki ye harfine yâ-ı ma’kus yaparak dikey harfler arasındaki boşluğu son derece estetik bir biçimde doldurmuştur. Kitabede sanatkâr imzası ve tarih bulunmamaktadır.

Türbenin Mıhçılar Caddesi üzerindeki kapısının üzerinde iki tane kitabe yer almaktadır. Üst tarafta yuvarlak bir madalyon içinde Besmele kitabesi ve madalyonun altında bulunan dikdörtgen forma sahip Alak Suresi 3. 4. ve 5. Ayetleri’nden oluşan Ayet kitabesi kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip Besmele kitabesinin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve yaprak motiflerinden oluşan çerçevesi varak altınlanmıştır. Üç katlı bir istif sahipe kompozisyon altındaki Ayet kitabesinden daha az açıklığa sahip kalemle yazılmıştır. Kitabelerin düzelenmesi türbenin Fatih Türbesi Sokağı’ndaki kapısının dış cephesindeki kitabeyle benzer bir yapıya sahiptir.

Mıhçılar Caddesi üzerinde yer alan celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli Ayet kitabesinin zemini Besmele kitabesinde olduğu gibi zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfler varak altınlanmıştır. Alak Suresi’nin 3. 4. ve 5. Ayetleri’nden oluşan kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyon iki ve üç katlı bir istife sahiptir. Kompozisyon “Ve rabbuke-l” ifadesindeki re harfi “L-ekram” ifadesinde mim harfi, “Ma” ve “Lem” ifadeleri ikinci kata, “Ya’lem” ifadesi ise üçüncü kata yerleştirilmiştir. “Lem” ve “Ya’lem” ifadelerinde lam harfinin altında mim harfinin kuyruğuyla birlikte verilmesi kompozisyonda dikkat çekici bir üslup oluşturmuştur. “Ellezî” ifadesindeki ye harfine yâ-ı ma’kus yapılarak, “Ya’lem” ifadesindeki ayn harfi keşidelendirilerek kompozisyonda dikey harfler yatay açıdan dengelenmiştir.

Türbenin içinde kubbe kasnağındaki İnsan Suresi'nin yer aldığı kuşak yazısı Mustafa Râkım'ın denge şaheseri olarak nitelendirilebilecek bir eserdir.[550] Kuşak yazısında alt ve üst istifler dolguncadır ve gerek harfler gerekSE noktalama işaretleri ile tezyini işaretler bütüncül olarak kullanılmıştır.[551]

Sanatkârın genelde bütün yazıları ve özelde ise türbe yazıları incelendiğinde istiflerdeki çizgilerin uyum içinde olduğu görülür. Dik harfler dengeli dağıtılmış ve küplü harfler kullanılarak istifte ahenk ve uyum başarıyla sağlanmıştır. Mustafa Râkım, türbede dört farklı Besmele istifine yer vererek üslup konusunda ne kadar üst seviyede olduğuna adeta vurgu yapmıştır.[552]

Hat sanatı açısından şaheser niteliğinde olan türbenin yazıları hakkında Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin *"Tahdîs-i nimet olmak üzere şunları söylerim. Şeyh Hamdullah gibi Hafız Osman gibi yazdım lakin şu herifin bir harfine bile yanaşamadım"* ifadeleri meşhurdur.[553]

Türbenin Giriş Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

ان الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم

Okunuşu:

İnnallâhe yağfiru-zzunûbe cemî'â(an) innehu huve-lgafûru-rrahîm

Anlamı:

...Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir...[554]

Fatih Türbesi Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

وهو خلقكم أول مرة وإليه ترجعون

حرره مصطفى راقم

Okunuşu:

Ve huve halekakum evvele merratin ve-ileyhi turce'ûn(e)

Harrerehû Mustafa Râkım

---

[550] Derman, *Ömrümün Bereketi: 3*, s. 281.
[551] Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, s. 90.
[552] Berk, *a.g.t*, s. 90-91.
[553] Derman, "Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", s. 14. M. Uğur Derman burada geçen "herif" ifadesinin (hırfet) sanat sahibi manasıyla gıpta ederek söylendiğini belirtmiştir. Bkz. A.y.
[554] *Kur'an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 53. Ayet.

Anlamı:

İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz.[555]

Fatih Türbesi Sokağı Kapısının Dış Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

١- بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

٢- قال الله تبارك و تعالى ألا له الخلق والأمر تبارك الله رب العالمين

كتبه مصطفى راقم ٢٣٤

Okunuşu:

1- Bismillâhirrahmânirrahîm

2- Kalallahu tebareke ve Teâlâ. Elâ lehu-lhalku vel-emr(u) tebâraka(A)llâhu rabbu-l'âlemîn(e)

Ketebehû Mustafa Râkım 234

Anlamı:

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

Yüce Allah şöyle buyurdu. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir.[556]

Tophane Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

أبشروا بالجنة التي كنتم توعدون

Okunuşu:

Ve ebşirû bilcenneti-lletî kuntum tû'adûn*(e)*

Anlamı:

Size vaad edilen cennetle sevinin.[557]

Tophane Sokağı Kapısının Dış Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

قال الله تعالى أولئك يسارعون في الخيرات وهم لها سابقون

Okunuşu:

[555] *Kur'an-ı Kerim*, Fussilet Suresi, 21. Ayet.
[556] *Kur'an-ı Kerim*, A'raf Suresi, 54. Ayet.
[557] *Kur'an-ı Kerim*, Fussilet Suresi, 30. Ayet.

Ulâ-ike yusâri’ûne fî-lhayrâti vehum lehâ sâbikûn(e)

Anlamı:

İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışırlar.[558]

Mıhçılar Caddesi Üzerinde Yer Alan Kitabe Metni:

١- بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

٢- إقرأ وربك الأكرم \\ علم الإنسان مالم يعلم \\ الذي علم بالقلم

Okunuşu:

1- Bismillâhirrahmânirrahîm

2- İkra/ ve rabbuke-l-ekram(u) // Ellezî ‘alleme bil-kalem(i), //‘Alleme-l-insâne mâ lem ya’lem

Anlamı:

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. [559] O, kalemle öğretendir.[560] İnsana bilmediği şeyleri öğretti.[561]

[558] *Kur’an-ı Kerim*, Mü’minûn Suresi, 61. Ayet.
[559] *Kur’an-ı Kerim*, Alak Suresi, 3. Ayet.
[560] *Kur’an-ı Kerim*, Alak Suresi, 4. Ayet.
[561] *Kur’an-ı Kerim*, Alak Suresi, 5. Ayet.

Fotoğraf 439. Nakşidil Valide Sultan Türbesi.

Fotoğraf 440. Nakşidil Valide Sultan Türbesi Giriş Kapısındaki Ayet Kitabesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2993&hid=4704)
(22.06.2020)

Fotoğraf 441. Fatih Türbesi Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2993&hid=4706)
(22.06.2020)

Fotoğraf 442. Mustafa Râkım'ın Fatih Türbesi Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2993&hid=4706)
(22.06.2020)

Fotoğraf 443. Fatih Türbesi Sokağı Kapısının Dış Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 444. Mustafa Râkım'ın Fatih Türbesi Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 445. Tophane Sokağı Kapısının İç Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2993&hid=4709

Fotoğraf 446. Tophane Sokağı Kapısının Dış Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 447. Mıhçılar Caddesi Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi.

Yapının Adresi: No: 16, Mıhçılar Caddesi, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan Ayet kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzası "حرره راقم" (Harrerehû Râkım) şeklindedir.

İmza Tarihi: Kitabede tarih bulunmamakla birlikte Nakşidil Valide Sultan Türbesi ile aynı tarihte yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Çeşme, Nakşidil Valide Sultan Türbesi'nin Mıhçılar Caddesi'ne bakan cephesinde yer almaktadır. Çeşmenin kitabeleri; üst tarafta madalyon içinde Besmele, alt tarafta basık kemerli levha içinde yer alan Enbiyâ Suresi 30. Ayeti'nden oluşmaktadır. Bahsi geçen kitabeler mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip iki kitabenin de zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Madalyonda yer alan istif, Nakşidil Valide Sultan Türbesi'nde yer alan Besmele madalyonları ile aynıdır. Ayet kitabesinde müsenna istifle yapılan kompozisyon adeta şaheser niteliğindedir. Mustafa Râkım burada adeta hattatlığının yanı sıra ressamlığına da atıfta bulunmuştur.

Müsenna istife sahip kitabede harfler yumuşak bir yapıdadır. Sağ ve sol tarafta yer alan bazı harflerin karşılıklı olması yazının farklı ve özgün üslupta olmasını sağlamıştır. Ha ve ayn gibi harfler küp şeklindedir. Sanatkâr imzası da Ayet kitabesinde olduğu gibi müsenna istife sahiptir. Çeşmede tarih bulunmamaktadır.[562]

Kitabelerin Metni:

١- بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

٢- وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

حرره راقم

Okunuşu:

1- Bismillâhirrahmânirrahîm

2- Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in)

Harrarehû Râkım

[562] Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, s. 92.

Anlamı:

1- Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

2- Ve her şeyi, sudan yarattık.[563]

[563] *Kur'an-ı Kerim*, Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.

Fotoğraf 448. Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi.

Fotoğraf 449. Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi'nin Kitabesi.

Fotoğraf 450. Mustafa Râkım'ın Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi'nin Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Nusretiye Camii.

Yapının Adresi: Meclis-i Mebusan Caddesi, Kılıçali Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları, caminin hünkâr kasrının doğu cephesindeki kapısının üstündeki Ayet kitabesinde ve harimde yer alan kuşak yazısında yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkârın imzaları; hünkâr kasrının doğu cephesinde yer alan kitabede "كتبه مصطفى راقم ٢٤١" (Ketebehû Mustafa Râkım 241), harimdeki kuşak yazısında ise "كتبه مصطفى راقم غفر له ١٢٤١" (Ketebehû Mustafa Râkım gufire lehû 1241) şeklindedir.

İmza Tarihi: 1241 (M. 1825-1826).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Caminin hünkâr kasrının doğu cephesindeki kapısının üstünde iki tane kitabe yer almaktadır. Üst tarafta oval bir madalyon içinde "Kalallahu Teâlâ" ifadesi yazılıdır. Bu madalyonun altında bulunan dendanlı kartuş içindeki Mü'minûn Suresi 29. Ayeti'nden oluşan Ayet kitabesi kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. İki katlı istifli celî sülüs hatta sahip "Kalallahu Teâlâ" ifadesi yazılı olan madalyonun ve ayet kitabesinin zemini siyah renge boyanmış, harfleri ve çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip dendanlı kartuş içerisinde bulunan Ayet kitabesinin kompozisyonunda kullanınlan kalemin açıklığı üstündeki madalyona nazaran daha geniştir. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Satır halinde düzenlemeye sahip kompozisyon "hayru-lmunzilîn" ifadesinin sonunda bulunan ye ve nun harflerinde istif yapılarak satırın üstüne alınmıştır. Kitabede sanatkâr imzası ve H. (1)241 tarihi "Hayru-lmunzilîn" ifadesindeki nun harfinin kasesinde bulunmaktadır. Kitabenin üslubu sanatkârın diğer celî sülüs kitabeleriyle (Nakşidil Valide Sultan Türbesi) karşılaştırıldığında dikey harflerin daha ince tutulması dikkati çıkmaktadır.

Caminin harim kısmında, ikinci sıra pencerelerin altında bulunan kuşak yazısında Nebe' (Amme) Suresi'nin tamamı celî sülüs hatla yazılmıştır. Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilen kuşak yazının zemini siyah renkte olup harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurların yer aldığı kompozisyonda celî sülüs hatta sahip istifli sanatkâr imzası ve kuşağın tarihi H. 1241 harimin kuzey batı köşesinde beyzi bir madalyon içindedir.

Madalyonun zemini tıpkı kuşakta olduğu gibi siyah renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır.

Kuşağın boyu 41 m, eni 60 cm'dir. Sanatkâr istif bakımından dikey harfleri dengeli bir biçimde dağıtmıştır. Kuşak mihrap sofasına kadar düz bir kanal şeklinde olup sofanın geri kısmında yükselip sofanın sonunda tekrar eski formuna dönmüştür. Bu çıkış ve iniş "Deve boynu" olarak adlandırılmaktadır. Kuşak istifinin sonlarındaki sıkışıklık dikkati çekmektedir. Bu durum yazının bu bölümlerinin Mustafa Râkım'ın kaleminden çıkmamış olmasıyla yahut hastalığın ve/veya yaşlılığın tesiri ihtimalleriyle açıklanabilir. Caminin kuşak yazısı hariç diğer celî sülüs yazılarının Râkım'a ait olmama ihtimali yüksektir.[564]

Kuşak yazısında harf tasarımları, zülfelerin şekilleri, hareke ve diğer tasarım unsurlarının kullanımı gibi konularda Nusretiye Camii kuşak yazısı yeniliğe sahiptir. Bu kompoziyon ile birlikte harfler artık belli birer şekle bağlanmış ve harf ölçüleri standartlaşmıştır.[565]

Hünkâr Kasrının Doğu Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

١- قال الله تعالى

٢- وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ

كتبه مصطفى راقم ٢٤١

Okunuşu:

1- Kalallahu tebareke ve Teâlâ

2- Vekul rabbi enzilnî munzelen mubâraken veente hayru-lmunzilîn(e)

Ketebehû Mustafa Râkım 241

Anlamı:

1- Yüce Allah şöyle buyurdu.

2- Yine de ki: "Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın."[566]

Kuşak Yazısı Metni:

[564] Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, s. 93-94.
[565] Özkafa, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, s. 258.
[566] *Kur'an-ı Kerim*, Mü'minûn Suresi, 29. Ayet.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ (١) عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ (٢) الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ (٣) كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (٤) ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (٥) أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا (٦) وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا (٧) وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا (٨) وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا (٩) وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا (١٠) وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا (١١) وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا (١٢) وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا (١٣) وَأَنزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا (١٤) لِّنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا (١٥) وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا (١٦) إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا (١٧) يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا (١٨) وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا (١٩) وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا (٢٠) إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا (٢١) لِّلطَّاغِينَ مَآبًا (٢٢) لَّابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا (٢٣) لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا (٢٤) إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا (٢٥) جَزَاءً وِفَاقًا (٢٦) إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا (٢٧) وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا (٢٨) وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا (٢٩) فَذُوقُوا فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا (٣٠) إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا (٣١) حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا (٣٢) وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا (٣٣) وَكَأْسًا دِهَاقًا (٣٤) لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا (٣٥) جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا (٣٦) رَّبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا (٣٧) يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا ۖ لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا (٣٨) ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۖ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا (٣٩) إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا (٤٠)

كتبه مصطفى راقم غفر له ١٢٤١

Okunuşu:

1.‘Amme yetesâelûn(e)

2. ‘Ani-nnebe-i-l’azîm(i)

3. Ellezî hum fîhi muhtelifûn(e)

4. Kellâ seya’lemûn(e)

5. Summe kellâ seya’lemûn(e)

6. Elem nec’ali-l-arda mihâdâ(n)

7. Velcibâle evtâdâ(n)

8. Ve halaknâkum ezvâcâ(n)

9. Ve ce’alnâ nevmekum subâtâ(n)

10. Ve ce’alnâ-lleyle libâsâ(n)

11. Ve ce’alnâ-nnehâra me’âşâ(n)

12. Ve beneynâ fevkakum seb’an şidâdâ(n)

13. Ve ce’alnâ sirâcen vehhâcâ(n)

14. Ve enzelnâ mine-lmu’sirâti mâen śeccâcâ(n)

15. Linuhrice bihi habben ve nebâtâ(n)

16. Ve cennâtin elfâfâ(n)

17. İnne yevme-lfasli kâne mîkâtâ(n)

18. Yevme yunfehu fî-ssûri fete/tûne efvâcâ(n)

19. Vefutihati-ssemâu fekânet ebvâbâ(n)

20. Ve suyyirati-lcibâlu fekânet serâbâ(n)

21. İnne cehenneme kânet mirsâdâ(n)

22. Littâğîne meâbâ(n)

23. Lâbisîne fîhâ ahkâbâ(n)

24. Lâ yezûkûne fîhâ berden velâ şerâbâ(n)

25. İllâ hamîmen ve ğassâkâ(n)

26. Cezâen vifâkâ(n)

27. İnnehum kânû lâ yercûne hisâbâ(n)

28. Ve kezzebû bi-âyâtinâ kizzâbâ(n)

29. Ve kulle şey-in ahsaynâhu kitâbâ(n)

30. Fezûkû felen nezîdekum illâ ‘azâbâ(n)

31. İnne lilmuttekîne mefâzâ(n)

32. Hadâ-ika ve a’nâbâ(n)

33. Ve kevâ’ibe etrâbâ(n)

34. Ve ke/sen dihâkâ(n)

35. Lâ yesme’ûne fîhâ lağven velâ kizzâbâ(n)

36. Cezâen min rabbike ‘atâen hisâbâ(n)

37. Rabbi-ssemâvâti vel-ardi vemâ beynehumâ-rrahmân(i) lâ yemlikûne minhu hitâbâ(n)

38. Yevme yekûmu-rrûhu velmelâ-iketu saffâ(n) lâ yetekellemûne illâ men ezine lehu-rrahmânu ve kâle savâbâ(n)

39. Zâlike-lyevmu-lhakk(u) femen şâe-ttehaze ilâ rabbihi meâbâ(n)

40. İnnâ enzernâkum ‘ażâben karîben yevme yenzuru-lmer-u mâ kaddemet yedâhu ve yekûlu-lkâfiru yâ leytenî kuntu turâbâ(n)

Ketebehû Mustafa Râkım gufire lehû 1241

Anlamı:

Lânetlenmiş olan Şeytan’dan, her şeyi bilen ve işiten Allah’a sığınırım. Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

1. Birbirlerine neyi soruyorlar?

2. 3. Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri büyük haberi (mi)?

4. Hayır; ileride bilecekler.

5. Yine hayır; ileride bilecekler.

6. 7. Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı? 8. Sizleri (erkeklidişili) eşler halinde yarattık.

9. Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık.

10. Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.

11. Gündüzü de geçimi temin zamanı kıldık.

12. Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.

13. Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil yarattık.

14. 15. 16. Taneler, bitkiler, sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık.

17. Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir.

18. Bu, sûra üfürüleceği gün gerçekleşir ve siz bölük bölük gelirsiniz.

19. Gök açılır ve kapı kapı olur.

20. Dağlar yürütülür, serap haline gelir.

21. 22. 23. Şüphesiz cehennem, bir gözetleme yeridir; azgınlar için, içinde çağlar boyu kalacakları bir dönüş yeridir.

24. Orada ne bir serinlik ve ne de içecek bir şey tadacaklar!

25. 26. Ancak, uygun bir ceza olarak kaynar su ve irin içecekler.

27. Çünkü onlar hesaba çekilmeyi ummuyorlardı.

28. Ayetlerimizi de alabildiğine yalanlamışlardı. 29. Biz ise, her şeyi bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) tamamiyle sayıp tespit ettik.

30. Kâfirlere şöyle denilir: "Şimdi tadın. Artık bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız."

31. 32. 33. 34. Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş, bahçeler, üzümler, kendileriyle bir yaşta, göğüsleri çıkmış genç kızlar ve dolu dolu kadehler vardır.

35. Orada ne bir boş söz işitirler ne de bir yalan.

36. 37. 38. Bunlar kendilerine; Rabb'inden, göklerin ve yerin ve ikisi arasındakilerin Rabb'inden, Rahmân'dan bir mükâfat, yeterli bir ihsan olarak verilmiştir. Onlar, Ruh'un (Cebrail'in) ve meleklerin saf duracakları gün Allah'a hitap edemeyeceklerdir. Sadece Rahmân'ın izin vereceği ve doğru söyleyecek olan kimseler konuşabilecektir.

39. İşte bu, hak olan gündür. Artık dileyen kimse Rabb'ine ulaştıran bir yol tutar.

40. Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, "keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.[567]

[567] *Kur'an-ı Kerim*, Nebe' Suresi.

Fotoğraf 451. Nusretiye Camii Kuşak Yazısı.

Fotoğraf 452. Nusretiye Camii Kuşak Yazısı “Deve Boynu” Detayı.

Fotoğraf 453. Mustafa Râkım’ın Nusretiye Camii Kuşak Yazısı’ndaki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Mustafa Râkım Türbesi.

Yapının Adresi: No: 1, Hattat Rakım Sokak, Atikali Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin kuzey cephesinde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه مصطفى راقم ١٢٤١" (Ketebehû Mustafa Râkım 1241).

İmza Tarihi: H. 1241 (M. 1825-1826).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kuzey cephesinde iki adet kitabe yer almaktadır. Üst tarafta "Rahmetullahi Teâlâ" yazılı madalyon ve altında "S" şeklinde profillerle sınırlanan türbenin kitabesi yer almaktadır. İki kitabe de mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip kitabelerin mermer zemini üzerindeki harfler ve kitabelerin çerçevesi varak altınlanmıştır. İki ve üç katlı istiflerden oluşan bir düzenlemeye sahip inşa kitabesinin alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kitabede "Sabıkan" kelimesinde be, kaf ve nun harfleri, "Sadr" kelimesinde re harfi üst tarafta, ikinci kattadır. "Anatolu" kelimesinde elif ve nun harfleri "Sadr" kelimesindeki re harfinin üstünde verilerek üçüncü kata yerleştirilmiştir. "Hazin" kelimesinde ze ve nun, "kelamu'r" kelimesinde mim ve re harfleri ikinci katta yer almaktadır. Hattat kelimesindeki tı harflerine istif yapılmış, harfler üst üste verilerek estetik bir tarzda ele alınmıştır. "Râkım" ifadesi ve "Efendi" kelimesinin sonundaki ye harfi ikinci kata alınmıştır. "Ruhuiçün" ve "Fatiha" ifadelerinde üç katlı istif yapılmıştır. Sanatkâr imzası ve kitabenin H. 1241 tarihi kompozisyonun sonunda yer almaktadır.

Türbenin kitabesini Mustafa Râkım'ın vefat etmeden önce yazdığını ve ketebesini koyduğunu iddia edenler vardır. Bunun yanı sıra yazı ve ketebenin Râkım'ın talebesi Haşim Efendi'ye ait olduğunu da iddia edenler de söz konusudur. Süleyman Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği* başlıklı tezinde Divan Edebiyatı Müzesi Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi'nden Râkım Dosyası Belge No 38/6'yı dipnot göstererek şu ifadelere yer vermiştir:

"İstanbul Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde Râkım kalıplar üzerinde çalışırken, türbe kitabe kalıbı ile, Nakşıdil Türbesi ve Nusretiye Cami kalıplarını karşılaştırarak şu neticeye vardım; türbe kitabesindeki harfler üslûp olarak, Nakşıdil Türbesi yazısındaki harfler yakın, fakat Râkım türbe kitabesi harfleri az da olsa kalınca; Nusretiye Camii kuşağı harfler, Râkım türbesi kitabesi harflerinden daha tokça olmasına karşılık,

kitabesinden satır yüksekliği 10 cm. daha kısadır. Bu tetkiklerimiz sonucu Râkım talebesi Hâşim Efendi'nin türbe kitabesini, çeşitli Râkım yazıları kalıplarından derleme suretiyle tertip etmiş olabileceği kanaatine varılmıştır.[568]

سابقان صادر اناطولو و خازن كلام الربنى خطاط مصطفى راقم افندى روحى ايچ فاتحه

كتبه مصطفى راقم ١٢٤١

Okunuşu:

Sâbıkan sadr-ı Anatolu ve hâzin-i kelâmu'r-rabbânî hattat Mustafa Râkım Efendi ruhuiçün Fatiha

Ketebehû Mustafa Râkım 1231

[568] Berk, *Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, s. 14.

Fotoğraf 454. Mustafa Râkım Türbesi.

Fotoğraf 455. Mustafa Râkım Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 456. Mustafa Râkım'ın Mustafa Râkım Türbesi Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Topkapı Sarayı, Babüsselam.

Yapının Adresi: Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, kapının Birinci Avlu'ya bakan cephesindeki kapı açıklığının üstünde, orta kısımda yer alan madalyon içindeki tuğrada bulunmaktadır.

İmza Metni: "کتبه راقم" (Ketebehû Râkım).

İmza Tarihi: H. (1)230 (M. 1814-1815).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan kitabenin zemini yeşile renge boyanmış, tuğraların harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Tuğra çerçevesinin üst kısmında kurdela motifi bulunmaktadır. II. Mahmud'un tuğrasından oluşan kompozisyonun mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "Adlî" ifadesi yer almaktadır. Sanatkâr imzası; tuğranın iç beyze, tarih ise H. (1)230 hançere kısımının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

محمود خان بن عبد الحميد المظفر دائما عدلى

کتبه راقم ۲۳۰

Okunuşu:

Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer daima, Adlî

Ketebehû Râkım, 230

Fotoğraf 457. Babüsselam.

Fotoğraf 458. Babüsselam'da Yer Alan Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 459. Mustafa Râkım'ın Babüsselam'daki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Şeyh Ahmed Buhari Türbesi.

Yapının Adresi: No: 12, Üsküplü Caddesi, Cibali Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin inşa kitabesinin üstündeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه راقم" (Ketebehû Râkım).

İmza Tarihi: H. (1)232 (M. 1816-1817).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. II. Mahmud'un tuğrasından oluşan kompozisyonun mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "Adlî" ifadesi yer almaktadır. Kitabede, sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının, H. (1)232 tarihi ise hançere kısmının altındadır.

Tuğra Metni:

محمود خان بن عبد الحميد المظفر دائما عدلى

کتبه راقم ٢٣٢

Okunuşu:

Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer daima, Adlî

Ketebehû Râkım, 232

Fotoğraf 460. Emir Ahmed Buhari Türbesi Kitabesi ve Tuğrası.

Fotoğraf 461. Emir Ahmed Buhari Türbesi'ndeki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 462. Mustafa Râkım'ın Emir Ahmed Buhari Türbesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii.

Yapının Adresi: Yalıboyu Caddesi, Beylerbeyi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin deniz cephesindeki avlu kapısı üstünde bulunan madalyon içindeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه راقم" (Ketebehû Râkım).

İmza Tarihi: Tuğralarda tarih bulunmamaktadır. Ancak yapı II. Mahmud döneminde 1820-1821 yıllarında geniş çaplı bir tadilat gördüğünden[569] tuğranın bu döneme ait olması muhtemeldir.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğraların zemini yeşile renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. II. Mahmud'un tuğrasından oluşan kompozisyonun mahlas kısmında celî sülüs yazıyla "Adlî" ifadesi yer almaktadır. Tuğrada sanatkâr imzası, iç beyze kısmının altında bulunmaktadır. Mustafa Râkım'ın buradaki imzası, hattatın diğer tuğralarındaki imzalarından daha büyüktür.

Tuğra Metni:

محمود خان بن عبد الحميد المظفر دائما عدلى

كتبه راقم

Okunuşu:

Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer daima, Adlî

Ketebehû Râkım

[569] Reşad Ekrem Koçu, "Beylerbeyi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, V, s. 2676.

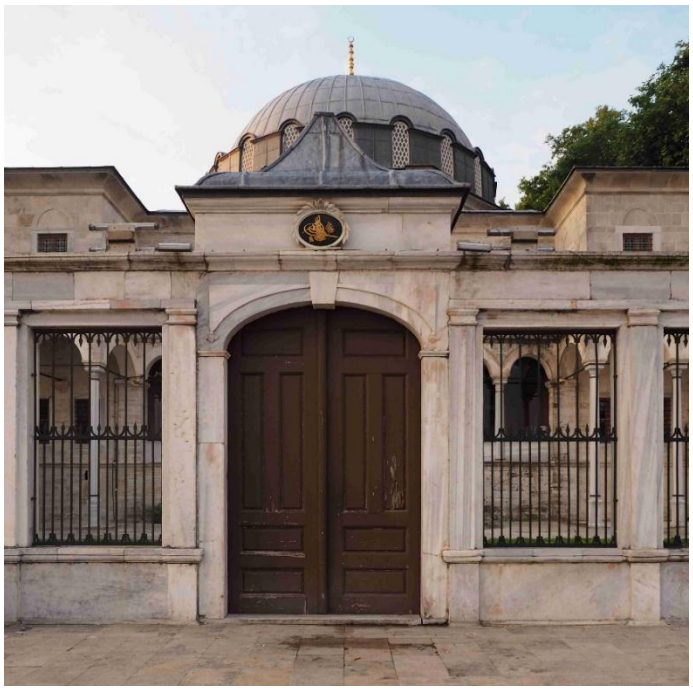

Fotoğraf 463. Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii Deniz Cephesindeki Avlu Kapısı.

Fotoğraf 464. Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii Deniz Cephesindeki Avlu Kapısındaki Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 465. Mustafa Râkım'ın Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii Deniz Cephesindeki Avlu Kapısındaki İmzası.

4.4.41. Mücellid Raşid Efendi

Biyografisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan sanatkârın, Sultan Abdülaziz döneminde sarayda mücellidbaşı olarak görev yapan Mücellid Raşid Efendi olması ihtimal dahilindedir. Bahsi geçen Raşid Efendi'nin çeşmedeki imzadan ileri bir tarihte, 1867 yılında vefat etmesi de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Araştırmamızda "Mücellid Raşid" imzalı bir eser tespit edilmiştir.[570]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Beytül Malcı Sokak.

Yapının Adresi: Beytül Malcı Sokak, Ömer Avni Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üzerinde yer alan ayet kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه مجلد راشد ١٢٦٩" (Ketebehû Mücellid Raşid 1269).

İmza Tarihi: H. 1269 (M. 1852-1853).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Mermer zemin üzerindeki harfler siyah renge boyanmıştır. Dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan kompozisyonda üst tarafta Enbiyâ Suresi'nin 30. Ayeti bulunmaktadır. Celî sülüs hatta sahip yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr, Ayet'te "Şey-in hayy(in)" ifadelerinde istif yaparak satırdan üstte yer vermiştir. Bu kelimelerde bulunan ye harflerine yâ-ı ma'kus yaparak dikey harfleri iki kez yatay olarak kesmiştir. Sanatkâr imzası ve H. 1269 tarihi "Kulle" ifadesindeki lam harfinin kasesinde yer almaktadır.

Kitabe Metni:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

كتبه مجلد راشد ١٢٦٩

Okunuşu:

Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in)

Ketebehû Mücellid Raşid

[570] Betül Esin Uçar, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. Yüzyıl Mücellidleri*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 48-49.

Anlamı:

Ve her şeyi, sudan yarattık.[571]

[571] *Kur'an-ı Kerim,* Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.

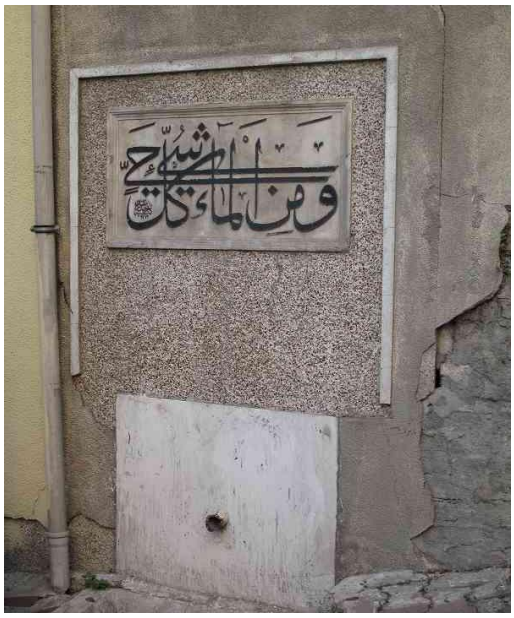

Fotoğraf 466. Beytül Malcı Sokak Çeşmesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=805&hid=880) (22.06.2020)

Fotoğraf 467. Beytül Malcı Sokak Çeşmesi'ndeki Ayet Kitabesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=805&hid=880) (22.06.2020)

Fotoğraf 468. Mücellid Raşid Efendi'nin İmzası.

(http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=805&hid=880) (22.06.2020)

4.4.42. Nuri Dede

Nuri Dede'nin yaşamı ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamakla birlikte onun Lefkoşa Mevlevihanesi'ne mensup olduğu bilinmektedir. Hattat Nuri Dede'nin imzası; Kıbrıs'ta Larnaka Kalesi yanında yer alan Larnaka Camii'ndeki bir kitabede bulunmaktadır. Bahsi geçen 1835 tarihli kitabe 18 satırdan oluşmaktadır ve celî sülüs hatta sahiptir.[572] Ayrıca Eyüp Sultan İmareti haziresinde Nuri Dede imzalı H. 1249 tarihli bir mezar taşı bulunmaktadır.[573] Bahsi geçen hattatın Galata Kulesi kitabesinde yer alan Nuri Dede ile aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Galata Kulesi.

Yapının Adresi: Galata Kulesi Sokak, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerindeki kitabenin en altındaki, ortada bulunan beyzi kartuşta yer almaktadır.

İmza Metni: "الدّای نوری دد" (Ed-dâi Nuri Dede).

İmza Tarihi: H. 1248 (M. 1832-1833).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının manzum tamir kitabesi, 4 paftaya ayrılmış 16 mısranın 4 satır halinde dendanlı kartuşlar düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip tamir kitabesinin üstünde 3 tane beyzi kartuşta sırasıyla "Ya Hafiz", "Maşallah" ve "Ya Rafi" lafızları yazılıdır. Kitabede celî ta'lik yazının satır istifinden farklı olarak bazı kelime, harf ve harf öbeklerine satırın üstünde yahut altında istifli bir biçimde verilmiştir. Sanatkârın bu istifi tercih etmesinde uzun mısraları kartuşlara sığdırmak ve celî ta'lik yazıya hareket kazandırmak etkili olmuştur. İkinci mısradaki "Saye-i yezdan" ifadesinde "Yezdan" kelimesinin bazı harfleri üstte bulunmaktadır. Dördüncü mısradaki "Sa'at" ve aynı mısranın sonunda yer alan "Abadan" kelimesindeki bazı harfler ikinci kata yerleştirilmiştir. Beşinci mısradaki "'A'la" kelimesi, altıncı mısradaki "Sitanbul" kelimesindeki nun, be, vav harfleri ve altıncı mısranın sonunda yer alan "Şayeste" kelimesinde te harfi satırdan üsttedir. Onuncu mısradaki "İbret" kelimesindeki te harfi

[572] Fatma Türkkol, "Kıbrıs'ta Hat Sanatı ve Kıbrıslı Hattatlar, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 52 (2015), s. 193.
[573] Açıkgözoğlu, *Eyüp Sultan Civarında Mezar Taşları*, s. 145; "Hüsrev Subaşı, "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezartaşı Kitâbelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu: Tebliğler* (1997), s. 183. Mevlevîlik anlayışını benimsemiş hattatlar arasında Kıbrıszade İsmail Efendi, Ömer Vasfi Efendi ve Necmeddin Okyay gibi döneminin önde gelen sanatkârları yer almaktadır. Bkz. Zübeyde Cihan Özsayıner, "Mevlevî Hattatlar", *IX. Vakıf Haftası Kitabı* (1992), s. 125-142.

ile aynı mısranın sonunda yer “Hayran” kelimesinin bazı harfleri ikinci kata alınmıştır. On birinci mısrdaki “Harf-endaz” kelimesindeki nun ve ze harfleri de satırdan üsttedir.

Hattat, nun harfini diğer harflere nazaran daha büyük ve geniş kaseli bir biçimde ele almıştır. Bu durumdan ötürü bazı harfleri satırın üstünde olup ikinci katta verilen kelimelerin büyük bir kısmında nun harfi vardır. Ayrıca kompozisyondaki be, sin gibi harfler keşidelendirilmiş, ye harflerinde de yâ-ı ma’kuslara yer verilmiştir. Bu düzenlemeyle hattat, kartuşlar içindeki kompozisyonun yoğunluğunu bir nebze de olsa azaltmıştır.

Kitabe Metni:

١- ياحفظ \\ ماشالله \\ يارافع

٢- نظام دين دولت حضرت سلطان محمود خان \\ قيام ملك و ملّت كهف امّت سايئ يزدان \\ علوّ همّتيدر اول شهنشاه دل اكاهك \\ ايدر ساعت بساعت آن بآن دنيا يى آبادان

٣- بو قلّه از قضا يانمشدى ياپدى اسكيدن اعلا \\ كوروب بغرى يانقلر بيلدى نيمش شوءء احسان \\ بو قلّه زينت شهرستانبول اولسه شياسته \\ منار قبلة ال اقبال شوكت دينسه ده شايان

٣- بوكا رفعت ويرن بو رتبه فيض استقامتدر \\ اولور عبرت شناسان ارتفاع بامنه خيران \\ بو قلّه پشتهء قافه سزادر اولسه حرف انداز \\ انك فخريه سى عنقا بونك شاهنشه دورن

٤- جهانى سايئ لطفنده قيلسون سر تسر معمور \\ دل حاسددن اوزكه قالمسون هيچ كلبهء ويران \\ سزا پرتو كهرله زين اولنسه سنك تاريخى \\ بو قلّه پك متين اولدى پك اعلا ياپدى محمود خان

٥- سنه ١٢٤٨ \\ الدّاى نورى دد \\ سنه ١٢٤٨

Okunuşu:

1-Ya Hafız // Maşallah // Ya Rafi’

2- Nizâm-ı dîn-ü devlet Hazret-i Sultân Mahmud Han // Kıyâm-ı mülk ü millet kehf-i ümmet sâye-i Yezdân // ‘Ulüvv-i himmetidir ol şehinşah-ı dil-âgâhın // Eder sa’at-be-sa’ât ân-be-ân dünyayı âbâdân

3- Bu kulle ez-kazâ yanmışdı yaptı eskiden a’lâ // Görüp bağrı yanıklar bildi neymiş şîve-i ihsân // Bu kulle zînet-i şehr-i Sitanbul olsa şâyeste // Menâr-ı kıbletü’l-ikbâl ü şevket dense de şâyân

4- Buna rif’at veren bu rütbe feyz-i istikâmetdir // Olur ‘ibret-şinâsân irtifâ’-ı bāmına hayrân // Bu kulle püşte-i Kâf’a sezâdır olsa harf-endâz // Anın fahriyyesi ‘Ankâ bunun şahenşeh-i devrân

5- Cihânı sâye-i lutfunda kılsın ser-te-ser ma’mûr // Dil-i hâsidden özge kalmasın hîç külbe-i vîrân // Sezâ Pertev güherle zeyn olunsa seng-i tarihi // Bu kulle pek metîn oldu pek a’lâ yaptı Mahmud Han

6- Sene 1248 // Ed-dâi Nuri Dede // Sene 1248

Fotoğraf 469. Galata Kulesi.

Fotoğraf 470. Galata Kulesi Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 471. Nuri Dede'nin İmzası.

4.4.43. Nuri Korman

Nuri Efendi, 1868 yılında İstanbul Ortaköy'de dünyaya gelmiştir. Ailesi doğumundan kısa bir süre sonra Beşiktaş'a yerleşen Nuri Efendi, ilk tahsilinden sonra Beşiktaş Mülki Rüşdiye Mektebi'ne kaydolmuş ve mezuniyetinin ardından Sinan Paşa Camii Medresesi'nde müderris Ahmed İlhami Efendi'den dersler almıştır. Hat sanatına Zeki Dede'den ta'lik hattı meşkederek başlamıştır. Sülüs ve nesih yazılarını, Süleyman Efendi'den daha sonra Nevşehirli Hacı Osman Efendi'den ve son olarak 1883 yılında Alaeddin Bey'den meşketmiştir. 1888'den başlamak üzere 18 yıl "Reîsül-hattâtîn" Muhsinzade Abdullah Efendi'den dersler alarak yazısını ilerletmiş ve sanatkârlığını geliştirerek icâzet almıştır. İlk görevine Temyiz Mahkemesi'nde başlayan Nuri Efendi, 1893-1894'te Matbaa-i Amire'de ser hattat olmuştur. Hıdiv ailesindeki bazı kişilere de ders vermiş ve ardından bir süre Kahire'de bulunmuştur. İstanbul'a döndüğünde dükkân açarak kartvizit, matbaa, levha işleriyle uğraşmış ve Medresetü'l Hattâtîn'de sülüs ve nesih dersleri vermiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Güzel Sanatlar Akademisi'nde dersler veren Nuri Efendi, Soyadı Kanunu ile birlikte Korman soyadını almıştır. Tekke musikisi ve adabını iyi bilen Nuri Korman, Yahya Efendi Dergâhı'nda 40 yıl zâkirlik, 4 yıl da zâkirbaşılık yapmıştır. Yaşamı boyunca Beşiktaş'ta ikamet ettiği için "Beşiktaşlı" lakabıyla bilinen Nuri Korman, 12 Eylül 1951 tarihinde vefat etmiş olup kabri Yahya Efendi Dergâhı haziresinde yer almaktadır.[574] Kazasker Mustafa İzzet Efendi ekolünün son temsilcilerinden biri olan Nuri Korman'ın eserlerinde Mustafa Râkım'ın sanat anlayışının izleri görülmektedir.[575]

Hattatın tespit ettiğimiz ve incelediğimiz kitabeleri Kasımpaşa Büyük Camii, Kara Mehmed Kethüda Camii, Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'dir. Bunlar dışında Cevad Paşa Türbesi, Darülaceze, Kağıthane II. Abdülhamid Çeşmesi, Sarıyer Kara Kethüda Camii ve Pirinççi Sinan Camii'nde sanatkâra ait imzalı kitabeler vardır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kasımpaşa Büyük Camii.

Yapının Adresi: No: 6, Bahriye Caddesi, Camiikebir Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin doğu ve batı cephesineki girş kapılarında yer alan kitabede bulunmaktadır.

[574] İnal, *Son Hattatlar*, s. 242, 244, 245; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 224.
[575] Berk, *İstanbul'un 100 Hattatı*, s. 92.

İmza Metni: Sanatkârın iki kitabede de yer alan imzaları, "تبهک نوری" (Ketebehû Nurî) şeklindedir.

İmza Tarihi: Kitabelerdeki tarih**;** doğu kapıdaki H. 1309 (M. 1891-1892), batı kapıda H. 18 Şaban 1309 (M. 18 Mart 1892), cümle kapısında ise H. 18 Şaban 1309 (M. 18 Mart 1892) şeklindedir.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Doğu tarafta yer alan giriş kapısı üzerindeki Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli dendanlı kartuş içinde bulanan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Kitabenin iki yanında bitkisel benzeri motifler yer almaktadır. Nahl Suresi 32. Ayet'ten oluşan kompozisyon Celî sülüs hatta sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr, harfleri yatay olarak uzatmış ve kıvrak bir biçimde birleştirmiştir. Kitabede sanatkâr imzası Ayet'in sonunda yer alan "Ta'melûn(e)" ifadesinin, kitabenin tarihi H. 1309 "-l-cennete" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Batı tarafta yer alan giriş kapısı üzerindeki kitabe, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli dendanlı kartuş içinde bulanan kitabenin zemini siyah yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçevesi varak altınlanmıştır. Hicr Suresi 49. Ayet'ten oluşan kompozisyon celî sülüs hatta sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr," 'İbâdî" ifadesinin sonundaki ye harfine yâ-ı ma'kus yaparak ve Ayet'in sonunda yer alan "Errahim" ifadesini satırdan üstte istifleyerek kompozisyonu hareketlendirmiştir. Yazının hemen altında sanatkâr imzası ve 18 Şaban 1309 tarihi bulunmaktadır. Tarih kısmında 18 sayısı "Şa'ban" yazısındaki nun harfinin kasesi içindedir.

Cümle kapısındaki Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörgen çerçeveli dendanlı kartuş içinde bulunan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ile kartuş çerçevesi varak altınlanmıştır. Zümer Suresi 73. Ayet'ten oluşan kompozisyon celî sülüs hatta sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kitabenin üslubu caminin doğu ve batı giriş kapılarındaki kitabelerle benzerdir. Kitabede sanatkâr imzası bulunmamaktadır.

Doğu Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe Metni:

ادخلو الجنة بما كنتم تعملون

١٣٠٩

تبه**ک** نوری

Okunuşu:

-Dhulû-lcennete bimâ kuntum ta’melûn(e)

1309

Ketebehû Nurî

Anlamı:

Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete.[576]

Batı Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe Metni:

نبئ عبادي أني أنا الغفور الرحيم

١٨ شعبان ١٣٠٩

نوری

Okunuşu:

Nebbi/ ‘ibâdî ennî enâ-lġafûru-rrahîm(u)

18 Şa’ban 1309

Ketebehû Nurî

Anlamı:

Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.[577]

Cümle Kapısı Üzerindeki Kitabe Metni:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

١٣٠٩

Okunuşu:

Selâmun ‘aleykum tibtum fedhulûhâ hâlidîn(e)

1309

[576] *Kur’an-ı Kerim*, Nahl Suresi, 61. Ayet.
[577] *Kur’an-ı Kerim*, Hicr Suresi, 49. Ayet.

Anlamı:

Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.[578]

[578] *Kur'an-ı Kerim*, Zümer Suresi, 73. Ayet.

Fotoğraf 472. Kasımpaşa Büyük Camii Doğu Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

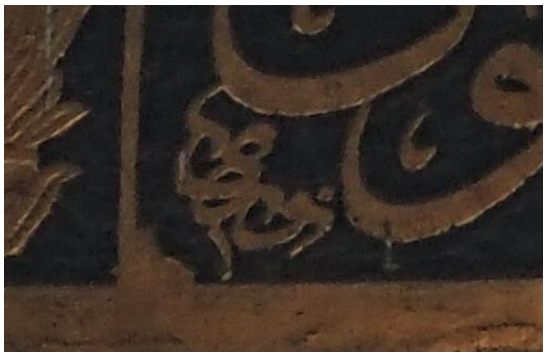

Fotoğraf 473. Nuri Korman'ın Kasımpaşa Büyük Camii Doğu Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 474. Kasımpaşa Büyük Camii Batı Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

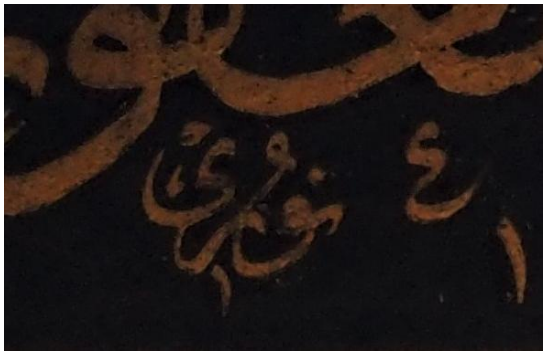

Fotoğraf 475. Nuri Korman'ın Kasımpaşa Büyük Camii Batı Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 476. Kasımpaşa Büyük Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi. (http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2717&hid=3932) (22.06.2020)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi.

Yapının Adresi: Çayır Caddesi, İstinye Mahallesi, Sarıyer, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, çeşmenin Ayet kitabelerinde bulunmaktadır.

İmza Metni: Sanatkârın Ayet kitabelerinde yer alan imzaları "نورى" (Nuri) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1341 (M. 1922-1923).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Doğu cephesinde yer alan Ayet kitabesi, dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kartuş içinde bulanan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Kompozisyonun iki yanında birer tane kabartma tekniğiyle işlenmiş altı kollu yıldız benzeri motif bulunmaktadır. Bu motif de varak altınlamıştır. Enbiyâ Suresi 30. Ayet'ten oluşan kompozisyon celî sülüs hatta sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyonda Ayet satır halinde bir istife sahip olup Ayet'te yer alan "Şey-in hayy(in)" ifadelerindeki ye harfine yâ-ı ma'kus yapılmış ve yâ-ı ma'kusun çizgileri alt alta paralel olarak verilmiştir. Sanatkâr böylelikle dikey ve yatay açıdan dengeli bir üslup oluşturmuştur. Kitabede "Hayy(in)" ifadesinin altında H. 1341 tarihinin yanında ise sanatkâr imzası bulunmaktadır.

Batı cephesinde yer alan Ayet kitabesi, dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kartuş içinde bulanan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Kompozisyonun iki yanında birer tane kabartma tekniğiyle işlenmiş altı kollu yıldız benzeri bir motif bulunmaktadır. Bu motif devarak altınlamıştır. İnsan Suresi 21. Ayet'ten oluşan kompozisyon celî sülüs hatta sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyonda Ayet satır halinde bir istife sahiptir ancak "Rabbuhum" ifadesi satırdan üsttedir. Kitabede sanatkâr imzası "Şerâben" ifadesinin, H. 1341 tarihi "Tahûrâ(n)" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Çeşmenin kuzey cephesinde yer alan ta'lik hatla yazılmış tamir kitabesinin de Nuri Efendi'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Tamir kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli kartuş içinde bulanan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Kompozisyonun iki yanında rûmî ve palmetten oluşan motif

bulunmaktadır. Bu motif de varak altınlamıştır. İki satırdan oluşan kompozisyon celî ta'lik hatta sahiptir. Kompozisyondaki harfler kıvrak bir yapıda olup re, dal gibi harfleri kuyruk biçiminde kendinden önceki harfin bir uzantısı şeklinde yapılmıştır. Kitabede H. 1341 tarihi, ikinci satırın altında bulunmaktadır.

Çeşmenin Doğu Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

١٣٤١

نورى

Okunuşu:

Vece'alnâ mine-lmâ-i kulle şey-in hayy(in)

1341

Nurî

Anlamı:

Ve her şeyi, sudan yarattık.[579]

Çeşmenin Batı Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

و سقيهم ربهم شرابا طهورا

١٣٤١

نورى

Okunuşu:

Ve sekâhum rabbuhum şerâben tahûrâ(n)

1341

Ketebehû Nurî

Anlamı:

Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.[580]

Çeşmenin Kuzey Cephede Yer Alan Kitabe Metni:

١- بو دفع

[579] *Kur'an-ı Kerim,* Enbiyâ Suresi, 30. Ayet.
[580] *Kur'an-ı Kerim*, İnsan Suresi, 21. Ayet.

٢- اصحاب خیرار طرفندن تجدیدًا انشا اوانمشد

١٣٤١

Okunuşu:

1- Bu def’a

2- Âshâb-ı hayırlar tarafından tecdîden inşâ olunmuşdur

1341

Fotoğraf 477. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi.

Fotoğraf 478. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 479. Nuri Korman'ın Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Doğu Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 480. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 481. Nuri Korman'ın Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Batı Cephesinde Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

Fotoğraf 482. Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi'nin Kuzey Cephesinde Yer Alan Tamir Kitabesi.

4.4.44. Ömer Fâik Efendi

Ömer Faik Efendi, İstanbul'da Ayasofya Camii civarındaki Yerebatan Mahallesi'nde dünyaya gelmiş olup Kürekçi Ali Efendi'nin oğludur. İlk mektebe devam ettiği dönemde Şumnulu Ömer Rüşdü Efendi'den sülüs ve nesih yazılarını öğrenmeye başlamıştır. 1871 yılında ise Bahri Efendi'den icâzet almıştır. İcâzet merasiminde Kazasker Mustafa İzzet Efendi de hazır bulunmuş ve icâze cümlesini yazmıştır. Daha sonraları Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin tavsiyesiyle onun öğrencisi olan Mehmed Şefik Bey'den ders almıştır. Hocasından sekiz yıl süre ile almış olduğu dersler onun döneminin önde gelen hattatları arasında yer almasını sağlamıştır. Ömer Faik Efendi hayatı boyunca resmi bir görev kabul etmemiş, hayatını Cerrahpaşa'da yer alan evinde kitap okuyarak ve üstatların yazılarını inceleyip yazı yazarak geçirmiştir. Bu duruma bir istisna olarak hocası Ömer Rüşdü Efendi'nin vefatının üzerine bazı mekteplerde geçici olarak hüsn-i hat hocalığı yaptığı bilinmektedir. 23 Mart 1919 vefat etmiş olup kabri Silivrikapı dışında, Seyyidnizam Caddesi'nde Bâlâ Kabristanı'nda set üzerindedir.[581]

Hat sanatının yanı sıra mürekkep yapma, kâğıt âharlama ve murakka' hazırlama işinde de usta olan sanatkârın kıymeti ve ünü ise daha çok sülüs, nesih ve celî sahasında olmuştur. Ayrıca Ömer Fâik Efendi, hocası Mehmed Şefik Bey'in hazırladığı Kubbetü's-sahra'nın celî yazılarını Alâeddin Bey ile (ö. 1305/1887) beraber iğneleyerek kalıplarını hazırlamıştır. Sanatkârın yetiştirdiği hattatlar arasında Hâfız Mahmud Efendi, Emirgân İmam ve Hatibi Hâfız Sâdık Efendi, Hacı Vâsıf Efendi ve Bâlâ Dergâhı'nın son şeyhi Fahreddin Efendi yer almaktadır.[582] Ömer Fâik Efendi'nin Bâlâ Süleyman Ağa Külliyesi'nde imzalı kitabeleri mevcuttur.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bâlâ Süleyman Ağa Camii.

Yapının Adresi: No: 2, Bala Tekkesi Sokak, Mevlanakapı Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin güneydoğu köşesinde Kelime-i Tevhid yazılı madalyonda yer almaktadır..

İmza Metni: Sanatkârın imzası "كتبه عمر فائق" (Ketebehû Ömer Faik) şeklindedir.

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

[581] Muhittin Serin, "Fâik Efendi, Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, s. 101; İnal, *Son Hattatlar*, s. 88.
[582] Serin, *a.g.m.*, s. 101-102.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yuvarlak madalyon içinde yer alan kitabenin, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozsiyonda istif ön plandadır. Hattat, harf ve harf öbeklerinin birleşiminde ve tasarımında istif konusundaki maharetini sergilemiştir. Bu istif düzeninde ilk dikkat çeken harfler, adeta kompozisyonu sınırlandıran çerçeve mahiyetindeki mim ve sin harfleridir. Sanatkâr, bu harfleri yukarıya doğru kavisli bir şekilde keşidelendirerek kompozisyonu dikey yönden dengelemiştir. Harfleri keskin yapıya sahip kompozisyonda, harflerin yapısı ve birleşimleri kıvrak bir üslupla ele alınmıştır. Nokta, hareke, şedde ve tirfil gibi unsurlar kompozisyondaki boşlukları dengeli bir biçimde doldurmuştur. Kitabede sanatkâr imzası "Lâ ilâhe illallah" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

لااله الاالله محمّد رسول الله

كتبه عمر فائق

Okunuşu:

Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah

Ketebehû Öm

Anlamı:

Allah'tan başka İlah yoktur. Hz. Muhammed O'nun elçisidir.

Fotoğraf 483. Bâlâ Süleyman Ağa Camii.

Fotoğraf 484. Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde Yer Alan "Kelime-i Tevhid" Madalyonu.

Fotoğraf 485. Ömer Fâik Efendi'nin Bâlâ Süleyman Ağa Camii'nde Yer Alan "Kelime-i Tevhid" Madalyonundaki imzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi.

Yapının Adresi: No: 1, Bala Tekkesi Sokak, Mevlanakapı Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin Bala Tekkesi Sokak Cephesindeki kuşak yazısında yer almaktadır.

İmza Metni: "سنه ١٣١٢ كتبه عمر فائق من تلاميز محمد شفيق" (Sene 1312 Ketebehû Ömer Fâik min telâmîzi Mehmed Şefik).

İmza Tarihi: H. 1312 (M. 1894-1895).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Türbenin saçağının altında pencere üstünde yer alan kuşak yazısında, Bakara Suresi 255. Ayet (Âyetü'l-kürsî), Fecr Suresi 30. Ayet yazılıdır. Âyetü'l-kürsî, türbenin Tekke Maslağı Sokak cephesinde başlayıp Bala Tekkesi Sokak cephesinde sonlanmaktadır. Âyetü'l-kursi'de "Yeûduhu" ifadesi köşe birleşiminde olmasına rağmen harfler başarılı bir biçimde ele alınmıştır. Kuşak yazısında Âyetü'l-kürsî'nin hemen ardından Fecr Suresi 24, 25, 26, 27, 28, 29 ve 30. Ayetleri'ne yer verilmiştir.

Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kuşak yazısının zemini, yeşil renge boyanmış olup harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip yazı yer yere iki ve üç katlı istife sahiptir. Ayn harflerini küplü bir biçimde ele alan sanatkâr tıpkı Bâlâ Süleyman Ağa Camii Kelime-i Tevhid madalyonunda olduğu gibi harf ve harf öbeklerini iç içe ele almıştır. Kompozisyonun alt ve üst boşluklarında yer verilen hareke, şedde ve tirfil gibi unsurlar ince ve küçük tutularak harflerin yapısını ve keskinliğini ön plana çıkartmıştır. Kuşak yazısında, keşideler ve ya-î ma'kuslar yer verilerek kompozisyona yatay yönden hareket kazandırılmıştır. Bilhassa Fecr Suresi'nin 27. ve 28. Ayetleri'nin yazılı olduğu bölüm tek katlı yapılarak kompozisyondaki yoğunluğun etkisi azaltılmıştır. Kuşak yazısında yer alan sanatkâr imzası ve H. 1312 tarihi; "Sadakallahülazim" ifadesinin yanında yer alan dendanlı kartuşta, zeytin dalı tacı motifinin içinde bulunmaktadır.

Kuşak Yazısı Metni:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلَّا بِاِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ اِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَؤُ \\ دُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ - يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ اَحَدٌ

وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهٗٓ اَحَدٌ ۝ يٰٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۝ اِرْجِعِيْٓ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۝ فَادْخُلِيْ فِيْ عِبٰدِيْ ۝ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ صَدَقَ اللّٰهُ العَظِيمُ \\ من تلاميز محمد شفيق كتبه عمر فائق

Okunuşu:

Bismillâhirrahmânirrahîm Allâhu lâ ilâhe illâ huve-lhayyu-lkayyûm(u) lâ te/huzuhu sinetun velâ nevm(un) lehu mâ fî-ssemâvâti vemâ fi-l-ard(i) men ze-llezî yeşfe'u 'indehu illâ bi-iznih(i) ya'lemu mâ beyne eydîhim vemâ halfehum velâ yuhîtûne bişey-in min 'ilmihi illâ bimâ şâ(e) vesi'a kursiyyuhu-ssemâvâti vel-ard(a) velâ yeû // duhu hifzuhumâ vehuve-l'aliyyu-l'azîm(u) - Yekûlu yâ leytenî kaddemtu lihayâtî Feyevme-izin lâ yu'azzibu 'azâbehu ehad(un) Velâ yûsiku ve sâkahu ehad(un) Yâ eyyetuhâ-nnefsu-lmutme-inne(tu) İrci'î ilâ rabbiki râdiyeten merdiyye(ten) Fedhulî fî 'ibâdî Vedhulî cennetî Sadakallahülazim // Sene 1312 ketebehû Ömer Fâik min telâmîzi Mehmed Şefik

Anlamı:

Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır, onların gözetilmesi O'na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.[583] "Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaymışım" der. O gün, hiç kimse, Allah'ın azabettiği gibi azabedemez. Hiç kimse O'nun vurduğu bağ gibisini bağlayamaz. Ey huzur içinde olan can! O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön! O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön! Cennetime gir.[584]

[583] *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 255. Ayet.
[584] *Kur'an-ı Kerim*, Fecr Suresi, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30. Ayetler.

Fotoğraf 486. Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi.

Fotoğraf 487. Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi Kuşak Yazısı (Tekke Maslağı Sokak Cephesi).

Fotoğraf 488. Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi Kuşak Yazısı (Bala Tekkesi Sokak Cephesi).

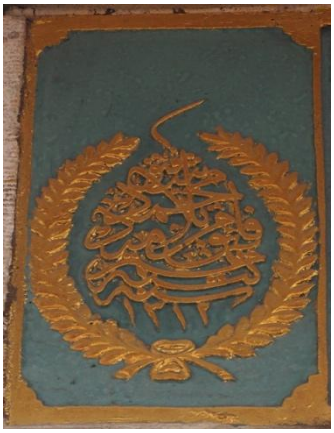

Fotoğraf 489. Ömer Fâik Efendi'nin Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi Kuşak Yazısındaki İmzası.

4.4.45. Ömer Lütfi Efendi

Ömer Lütfi Efendi 1855'te İzmir'de dünyaya gelmiştir. Üsküdarlı Hasan Haşim Efendi'den İzmir'deki medresede ders ve icâzet alan hattat, İzmir Emlak ve Muahharan Muhasebe kalemlerinde uzun süre memurluk vazifesinde bulunmuştur. Daha sonra istifa ederek asıl mesleği olan hattatlığa dönmüştür. Ömer Lütfi Efendi 17 Mart 1918'de vefat etmiştir.[585] Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'ne yer alan "Ed-da'î Lütfî" imzalı kitabe, Ömer Lütfî Efendi'nin Bursa Ulu Camii'nde yer alan kitabeleriyle[586] aynı üsluba ve kalem hareketlerine sahiptir. Bu açıdan bu kitabenin Ömer Lütfî Efendi'ye ait olduğunu söylemek mümkündür

"Ketebehû Ömer Lütfî" şeklinde imzaya sahip Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin celî sülüs kitabesinin, Ömer Lütfî Efendi'nin tespit edilen sadece celî ta'lik kitabelerinin olması ve istifli imzasınının tespit edilememesinden dolayı kesin bir kanaate ulaşmak güçtür. Ancak Ömer Lütfî Efendi'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti kitabesi ile aynı dönemlerde eserler vermesi ve araştırmalarımızda "Ömer Lütfî" adında başka bir hattat rastlanılmaması, bahsi geçen kitabenin sanatkâra ait olabileceği ihtimalin doğurmaktadır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi.

Yapının Adresi: Hayat Çeşmesi Sokak, Tarabya Mahallesi, Sarıyer, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşme duvarının üzerindeki kitabenin son satırının altında yer almaktadır.

İmza Metni: "الدّاعی لطفی" (Ed-da'î Lütfî).

İmza Tarihi: H. 1319 (M. 1901-1902).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, dendanlı kartuşlar içinde iki satır halinde düzenlenmiştir. Celî ta'lik hatta sahip yazıya akıcılık sağlamak için sin, şın, nun ve ayn harfleri keşidelendirilmiştir. Keskin hatlara sahip yazıda sin harfinin noktaları aşağıdadır. Son satırın altında bulunan sanatkâr imzası iki kartuş halinde verilmiştir. H. 1319 tarihi son satırın altında, ortada bulunmaktadır.

---

[585] İnal, *Son Hattatlar*, s. 757.
[586] Pehlivanlar, *Osmanlı Dönemi'nde Hattat İmzaları*, s. 116, 173; *Bursa Ulucami*, Ed. Bilal Kemikli, Bursa Kültür A.Ş., Bursa 2012, s. 293, 341.

Kitabe Metni:

١- سایه سلطان حامید خاندن

٢- اولدی معمور بزمحلم چشمسی ١٣١٩ الدّاعی لطفی

Okunuşu:

1- Sâye-i Sultan Hamid Han’da

2- Oldu ma’mûr Bezmi’âlem Çeşmesi 1319 Ed-da’î Lutfî

Fotoğraf 490. Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2866&hid=4179)
(22.06.2020)

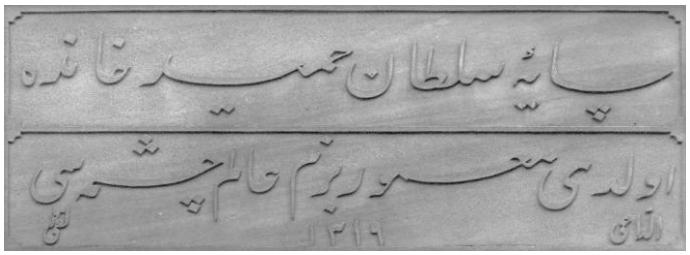

Fotoğraf 491. Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesi.
(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2866&hid=4179)
(22.06.2020)

Fotoğraf 492. Ömer Lütfi Efendi'nin Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin Tamir Kitabesindeki İmzası.
http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2866&hid=4179
(22.06.2020)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü).

Yapının Adresi: No: 2, Atmeydanı Sokak, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının girişinin üstünde, balkon şebekesinin üzerinde yer alan isim kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه عمر لتفى" (Ketebehû Ömer Lütfî).

İmza Tarihi: H. 1329 (M. 1911).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İsim kitabesi, dikdörtgen mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompoziyon istifli bir düzene sahiptir. Yazının alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyonda "Ticaret" kelimesinin sonundaki te harfi, "Zira'at" kelimesindeki ayn ve te harfi satırdan üsttedir. "Zira'at" ve "Nezareti" kelimelerindeki te harfinin noktaları altta altadır. Kitabede sanatkâr imzası, "Nezareti" kelimesindeki ye harfinin kuyruğunun içinde olup aynı harfin altında ise H. 1329 tarihi bulunmaktadır.

Okunuşu:

تجارت و زراعت نظارتی

١٣٢٩

كتبه عمر لتفى

Kitabe Metni:

Ticaret ve Zira'at Nezareti

1329

Ketebehû Ömer Lutfî

Fotoğraf 493. Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü).

Fotoğraf 494. Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü) Kitabesi.

Fotoğraf 495. Ömer Lütfi Efendi'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü) Kitabesindeki İmzası.

4.4.46. Ömer Vasfi Efendi

Ömer Vasfi Efendi, 30 Nisan 1880 tarihinde Tophane semtinde dünyaya gelmiştir. İbtidâîden sonra Tophane'de bulunan Feyziye Rüşdiyesi'nde, Çukurcumalı Kadri Efendi'den aklâm-ı sitte dersleri almıştır. 1896'da idâdîyi bitiren Ömer Vasfi Efendi; 1898'de Sultan Ahmed Camii'nde, Kazasker Mehmed Esad Efendi'nin cami derslerine devam etmiş ve 1904'te icâzet almıştır. Aynı dönemlerde Meşihat Dairesi'nin eytam şubesinde derslerine devam etmiştir. Aziz Efendi'den ta'lik ve sülüs, Kamil Efendi'den (Akdik) ise sülüs ve divanî yazılarını öğrenmiştir. Hattat daha sonra Sami Efendi'den celî ta'lik ile celî sülüs yazıları tekrardan meşketmiş ve ta'lik yazıdan 1907 yılında icazet almıştır.[587]

Babası vefat edince babasının görevi olan Hırka-i Şerif Camii hatipliğini yapan Ömer Vasfi Efendi ölünceye dek bu vazifesini sürdürmüş olup bunun yanı sıra bazı okullarda yazı hocalığı da yapmıştır. 25 Kasım 1928 tarihinde vefat etmiştir ve kabri Eyüpsultan'da Gümüşsuyu Mezarlığı'ndadır. [588]

Türk Hattatları kitabında Ömer Vasfi Efendi için; *"Uğur Derman'ın kaydettiğine göre, Celî yazıyla uğraşmayı tercih eden Ömer Vasfi Efendi hocası Sami Efendiden sonra o yolun en usta izleyicisi olmuştur. Hele istifleri son devrin şaheserleri arasında yer alır. Eyüp'de Sultan Reşat Türbesi ve mektebiyle Kısıklı Câmii ve çeşmesinin yazıları onundur. Mürekkeple yazdığı yazılar azdır. Ömer Vasfi Efendi Mevlevî idi. Değerli hattat Neyzen Emin Efendinin ağabeysidir."*[589] ifadeleri geçmektedir.

Ayasofya Üçyüzlü Çeşme, Mekteb-i Kuzat (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi), Eyüp Sultan V. Mehmed Reşad Türbesi, Reşâdiye Numûne Mektebi (Kitabesi kazınmış)[590], Fatih Şehrameneti (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi), Ayazma İbtidâi Mektebi (Şemsipaşa İlkokulu), Taksim I. Mahmut Çeşmesi, Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi), Pendik Hilmi Abbas Paşa Camii, Kısıklı Abdullah Ağa Camii ve Çeşmesi, Harikzedegân Katevleri (Tayyare Apartmanları), Konya Sultan Selim Camii, Edirne Hacı Adil Bey Çeşmesi'dir.

---

[587] İnal, *Son Hattatlar*, s. 262; Ali Alparslan, "Ömer Vasfi Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXIV, s. 83-84.
[588] Rado, *Türk Hattatları*, s. 251; Alparslan, *a.g.m.*, s. 84. Hattatın hayatı için bkz. M. Uğur Derman, *Kardeş İki Hattatımız Ömer Vasfî Efendi* – Neyzen Emin Efendi, Kemal Matbaası, 1966; Arif Şahin, *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimar Eserlerdeki Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
[589] Rado, *Türk Hattatları*, s. 251.
[590] Reşâdiye Numûne Mektebi kitabesi için ayrıca bkz: M. Uğur Derman, Eyüpsultan Reşâdiye Nümûne Mektebi'nin Kazınmış Kitabesi'ne Dâir", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu* III, s. 170-175.

Ayrıca Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde yer alan "Müdâfaai Milliye Medresesi" kitabesi Ömer Vasfi Efendi'ye ait kitabeler arasındadır.[591]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sultan Mehmed Reşad Türbesi.

Yapının Adresi: No: 3, Karakol Arkası Sokak, Eyüp Merkez Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin giriş kapısı üzerinde ve türbenin içindeki kuşak yazısında yer almaktadır.

İmza Metni: Giriş kapısı üzerindeki imza "كتبه عمر وصفى" (Ketebehû Ömer Vasfi), kuşak yazısındaki imza "كتبه السيّد الحاج الفقيرعمر وصفى الخطيب فى جامع الخرقة الشريفة ١٣٣٢" (Ketebehû es-seyyid el-hac el-fakir Ömer Vasfi el-hatib fi camii'l-hırkati'i-şerifeti 1332) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1332 (M. 1913-1914).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, hafif sivri kemer şeklindeki mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kartuş içinde bulanan kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçevesi ise varak altınlanmıştır. Sâd Suresi 50. Ayet'ten oluşan celî sülüs hatta sahip kompozisyon müsennâ istife sahiptir. Alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilen kompozisyonda ifadeler aşağıdan yukarıya doğrudur. Ayet'te yer alan ifadeler son harflerinden birleştirilerek bir düzenleme yapılarak karşılıklı verilmiştir. Kitabede tarih bulunmazken sanatkâr imzası " 'adnin" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Sekizgen plana sahip türbenin kuşak yazısı dikdörtgen formlu çini levhalar üzerine yazılmıştır. Birinci sıra pencerelerin üzerinde yer alan sekiz paftalı kuşak yazısında, Fecr Suresi'nin tamamı yazmaktadır. Lacivert zemin üzerine beyaz renkli celî sülüs hatla yazılmış Ayet kuşağında kapalı harflerin içi açık mavi renge boyanmıştır. Kuşakta genelde iki katlı, bazı bölümlerde ise üç katlı bir istife yer verilmiştir. Kuşak yazısının üstünde, türbenin ikinci sıra pencerelerin alınlıklarının ortasında Lafza-i Celâl, İsm-i Nebî, Çehâr-ı Yâr-i Güzin, Hasan ve Hüseyin ism-i şerifleri yer almaktadır.

[591] Ayrıca hattata ait "Celî Sülüs "Su Ayeti" Yazısı" adlı nerede olduğu saptanamamış bir eserde vardır. Şahin, *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimar Eserlerdeki Yazıları*, s. 2-3.

Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe Metni:

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ

كتبه عمر وصفى

Fotoğraf 496. Sultan Mehmed Reşad Türbesi.

Fotoğraf 497. Sultan Mehmed Reşad Türbesi'nin Giriş Kapısındaki Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 498. Ömer Vasfi Efendi'nin Sultan Mehmed Reşad Türbesi Giriş Kapısındaki Ayet Kitabesinde Yer Alan İmzası.

Fotoğraf 499. Sultan Mehmed Reşad Türbesi Kuşak Yazısı (İlk Pafta).

(Arif Şahin, *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimar Eserlerdeki Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 100.)

Fotoğraf 500. Sultan Mehmed Reşad Türbesi Kuşak Yazısı (Son Pafta).

(Arif Şahin, *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimar Eserlerdeki Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 104.)

Fotoğraf 501. Ömer Vasfi Efendi'nin Mehmed Reşad Türbesi Kuşak Yazısındaki İmzası.

(Arif Şahin, *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimar Eserlerdeki Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 104.)

Okunuşu:

Cennâti ‘adnin mufettehaten lehumu-l-ebvâb(u)

Ketebehû Ömer Vasfi

Anlamı:

Kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır.[592]

Kuşak Yazısındaki Metin:

١- بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ وَالْفَجْرِ (١) وَلَيَالٍ عَشْرٍ (٢) وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ (٣) وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ (٤) هَلْ فِي ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ (٥)//

٢- أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (٦) إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (٧) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ (٨) وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ\\

٣- بِالْوَادِ (٩) وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ (١٠) الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ (١١) فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (١٢) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ (١٣)\\

٤- إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (١٤) فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ (١٥) وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ \\

٥- فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ (١٦) كَلَّا ۖ بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ (١٧) وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ (١٨) وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا (١٩) وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا \\

٦- جَمًّا (٢٠) كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (٢١) وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا (٢٢) وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ ۚ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ (٢٣) \\

٧- يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي (٢٤) فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ (٢٥) وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ (٢٦) يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ

٨- الْمُطْمَئِنَّةُ (٢٧) ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً (٢٨) فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (٢٩) وَادْخُلِي جَنَّتِي (٣٠) \\ كتبه السيّد الحاج الفقيرعمر وصفى الخطيب فى جامع الخرقة الشريفة ١٣٣٢

Okunuşu:

Bismillâhirrahmânirrahîm

1- (1) Vel-fecr(i) (2) Ve leyâlin ‘aşr(in) (3) Ve-şşef’i vel-vetr(i) (4) Velleyli izâ yesr(i) (5) Hel fî zâlike kasemun lizî hicr(in)

2- (6) Elem tera keyfe fe’ale rabbuke bi’âd(in) (7) İrame zâti l’imâd(i) (8) Elletî lem yuhlak misluhâ fî-lbilâd(i) (9) Ve semûde-llezîne câbû-ssahra -

[592] *Kur’an-ı Kerim*, Sâd Suresi, 50. Ayet.

3- bil-vâd(i) (10) Ve fir’avne zî-l-evtâd(i) (11) Ellezîne tagav fî-lbilâd(i) (12) Fe-ekserû fîhâ-lfesâd(e) (13) Fesabbe ‘aleyhim rabbuke sevta ‘azâb(in)

4- (14) İnne rabbeke lebilmirsâd(i) (15) Fe-emmâ-l-insânu izâ mâ-btelâhu rabbuhu fe-ekramehu ve na’’amehu feyekûlu rabbî ekramen(i) (16) Ve emmâ izâ mâ-btelâhu fekadera ‘aleyhi rizkahu-

5- feyekûlu rabbî ehânen(i) (17) Kellâ(s) bel lâ tukrimûne-lyetîm(e) (18) Velâ tehâddûne ‘alâ ta’âmi-lmiskîn(i) (19) Ve te/kulûne-tturâse eklen lemmâ(n) (20) Ve tuhibbûne-lmâle hubben-

6- cemmâ(n) (21) Kellâ izâ dukketi-l-ardu dekken dekkâ(n) (22) Ve câe rabbuke vel-meleku saffen saffâ(n) (23) Ve cî-e yevme-izin bi-cehennem(e) yevme-izin yetezekkeru-l-insânu ve ennâ lehu-zzikrâ

7- (24) Yekûlu yâ leytenî kaddemtu lihayâtî (25) Feyevme-izin lâ yu’azzibu ‘azâbehu ehad(un) (26) Velâ yûśiku ve sâkahu ehad(un) (27) Yâ eyyetuhâ-nnefsu-

8- elmutme-inne(tu) (28) İrci’î ilâ rabbiki râdiyeten merdiyye(ten) (29) Fedhulî fî ‘ibâdî (30) Vedhulî cennetî Sadakallahülazim // Ketebehû es-seyyid el-hac el-fakir Ömer Vasfi el-hatib fi camii’l-hırkati’i-şerifeti 1332

Anlamı:

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Tanyerinin ağarmasına and olsun;

2. Zilhicce ayının ilk on gecesine and olsun;

3. Herşeyin çiftine de, tekine de and olsun;

4, 5. Gelip geçen geceye and olsun ki, bunların her biri akıl sahibi için birer yemine değmez mi?

6, 7, 8. Rabbinin, hiçbir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Ad milletine ne ettiğini görmedin mi?

9, 10, 11, 12. Vadide kayaları kesip yontan Semud milletine, memleketlerde aşırı giden, oralarda bozgunculuğu artıran, sarsılmaz bir saltanat sahibi Firavun'a Rabbinin ne ettiğini görmedin mi?

13. Rabbin onları azap kırbacından geçirmiştir.

14. Doğrusu Rabbin hep gözetlemektedir.

15. Rabbin denemek için bir insana iyilik edip, nimet verdiği zaman, o: "Rabbim beni şerefli kıldı" der.

16. Ama onu sınamak için rızkını daraltıp bir ölçüye göre verdiği zaman: "Rabbim bana hor baktı" der.

17. Hayır; yetime karşı cömert davranmıyorsunuz.

18. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinize özenmiyorsunuz.

19. Size kalan mirası hak gözetmeden yiyorsunuz.

20. Malı pek çok seviyorsunuz.

21. Ama yer, çarpılıp paralandığı zaman;

22. Melekler sıra sıra dizilip, Rabbinin buyruğu gelince,

23. O gün, cehennem ortaya konur. O gün insan öğüt almaya çalışır ama artık öğütten ona ne? 24. "Keşke bu hayatım için önceden bir şey yapsaymışım" der.

25. O gün, hiç kimse, Allah'ın azabettiği gibi azabedemez.

26. Hiç kimse O'nun vurduğu bağ gibisini bağlayamaz.

27. Ey huzur içinde olan can!

28. O, senden, sen de O'ndan hoşnut olarak Rabbine dön!

29. Ey can! İyi kullarımın arasına gir.

30. Cennetime gir. Yüce Allah doğru söyledi.[593]

[593] *Kur'an-ı Kerim*, Fecr Suresi.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ayazma İbtidai Mektebi (Şemsipaşa İlkokulu).

Yapının Adresi: No: 4, Ressam Ali Rıza Sokak, Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üstünde bulunan isim kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه عمر وصفی" (Ketebehû Ömer Vasfi).

İmza Tarihi: H. 1333 (M. 1814-1815).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İsim kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. İki bölümden oluşan kitabenin zemini patlıcan moru rengine boyanmış, harfleri ve çerçeveleri ise varak altınlanmıştır. Kitabenin iki yanında kabartma tekniğiyle yapılmış rûmî ve palmet motifleri de varak altınlamıştır. Celî sülüs hatta sahip iki bölümden oluşan kompozisyonun alt ve üst boşluklarında şedde, hareke, nokta ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kompozisyonun üst bölümünde dendanlı çerçeve içine alınmış "Müdafaa-i Milliye parasıyla yeniden yapılan" ifadesi yazmaktadır. İki katlı bir istife sahip yazıda "müdafaa" kelimesindeki fe ve ayn harfleri, "Parasıyla" kelimesindeki re harfi, "Yeniden" kelimesindeki nun ve "Yapılmıştır" ifadesindeki re harfi satırdan üsttedir. Kompozisyonun alt tarafında ise daha geniş kalem açıklığıyla yazılmış "Ayazma Vakfı İbtidâî Mektebi" ifadesi bulunmaktadır. "Vakfı" ifadesindeki ye harfine yâ-ı ma'kus yapılarak "Ayazma" ifadesindeki ze harfine kadar uzatılmıştır. Kitabede sanatkâr imzası "Mektebi" ifadesinin altında bulunmaktadır. İmzanın iki tarafında ise H. 1333 tarihi iki bölümlü olarak verilmiştir.

Kitabe Metni:

۱-مدافعه مایه پارسیله یگیدن

۲- ایازمه وقی ابتدا مکتبی

۱۳۳۳

کتبه عمر وصفی

Okunuşu:

1- Müdafaa-i Milliye parasıyla yeniden yapılan 1333

2- Ayazma Vakfı İbtidâî Mektebi

Ketebehû Ömer Vasfi

Fotoğraf 502. Ayazma İbtidai Mektebi (Şemsipaşa İlkokulu).

Fotoğraf 503. Ayazma İbtidai Mektebi (Şemsipaşa İlkokulu) Kitabesi.

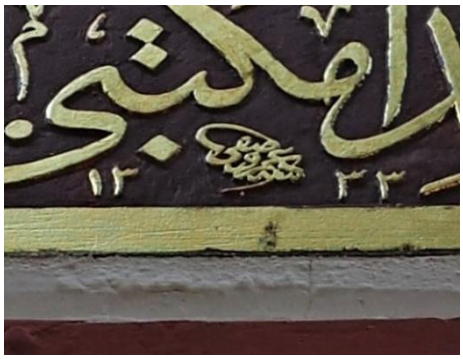

Fotoğraf 504. Ömer Vasfi Efendi'nin Ayazma İbtidai Mektebi'ndeki (Şemsipaşa İlkokulu) İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi).

Yapının Adresi: Yavuz Selim Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "نمقه عمر وصفی غفر ذنوبه" (Nemekahû Ömer Vasfi gufire zünûbühû).

İmza Tarihi: H. 1333 (M. 1914-1915).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Kitabe dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Üç tane kartuş içinde yer alan celî ta'lik hatta sahip kitabenin zemini siyah renge boyanmış, harfleri ile birlikte rûmî ve palmet motiflerden oluşan çerçevesi varak altınlanmıştır. Birinci kartuşta "İlk yapılışı H. 1194" ve ikinci kartuşta ise "Abdülhamid Han Medresesi" yazmaktadır. İkinci kartuşun altında ayrıca sanatkâr imzası yer almaktadır. Üçüncü kartuşta ise "Yeniden yapılışı" ifadesinin altında H. 1333 tarihi yazmaktadır. Kompozisyonda ortadaki kartuştaki yazıda diğer kartuşlardan daha geniş açıklıklı kalem kullanılmıştır. Kitabe, form ve biçimleniş olarak Sami Efendi'nin Kapalıçarşı'nın Fesçiler Kapısı'ndaki kitabesini anımsatmaktadır.

Kitabe Metni:

١- ایلک یاپلیشی ١١٩٤ \\ برنجی عبدالحمید خان مدرسسی \\ یگیدن یاپلیشی ١٣٣٣

نمقه عمر وصفی غفر ذنوبه

Okunuşu:

1- İlk yapılışı 1194 // Birinci Abdülhamid Han Medresesi // Yeniden yapılışı 1333

Nemekahû Ömer Vasfi gufire zünûbühû[594]

[594] Şahin, *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimar Eserlerdeki Yazıları*, s. 125.

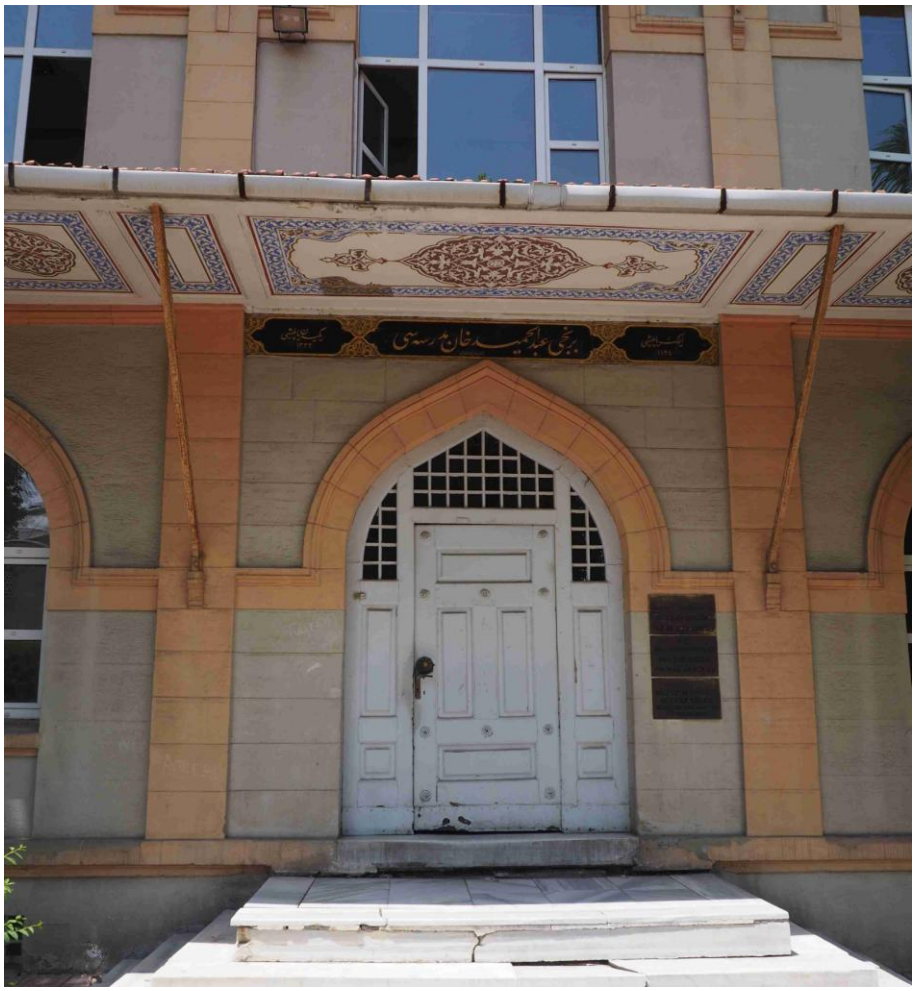

Fotoğraf 505. Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi).

Fotoğraf 506. Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi'nin (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi) Kitabesi.

Fotoğraf 507. Ömer Vasfi Efendi'nin Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi'nin (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi) Kitabesinde Yer Alan İmzası.

4.4.47. Sami Efendi

13 Mart 1838 tarihinde İstanbul'da Fatih'in Haydarhâne Mahallesi'nde dünyaya gelen Sami Efendi'nin asıl adı İsmail Hakkı'dır. Babası Yorgancılar Kethüdâsı Hacı Mahmud Efendi, annesi ise Nefise Hanım'dır. Kurban Bayramı sonrasında doğduğu için kendisine bu ad verilmiştir. İlk tahsilini mahallesindeki sıbyan mektebinde görmüştür. Sülüs ve nesih yazıları Boşnak Osman Efendi'den meşkedip icâzet almıştır. 1853 yılında Maliye Kalemi'nde göreve başlamış ve burada kendisine Mehmed adı ve "Sami" mahlası verilmiştir.[595]

Rik'a'yı ise Mümtaz Efendi'den meşkeden hattat; divanî, celî divanî ve tuğrayı Nâsıh Efendi'den öğrenmiş ve celî sülüs yazıyı ise Mehmed Recai Efendi'den talimiyle ilerletmiştir. Ta'lik yazıyı Kıbrısîzade İsmail Hakkı Efendi'den meşkedip icâzet almıştır. Hocasınn 1862 yılında vefatının ardından, ta'lik hattın inceliklerini Ali Haydar Bey'den öğrenmiş ve yazı geliştirmiştir. Resmi görevlerinde terfi ederek Dîvân-ı Hümâyun Mühimme Kalemi'ne nâmenüvis olarak tayin olan Sâmi Efendi, 1878'de Dîvân-ı Hümâyun Dairesi hutût-ı mütenevvia muallimliğine getirilmiş ve Nişân-ı Hümâyun Kalemi mümeyyizliğine kadar terfi etmiştir. [596]

Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn-ı Hümâyun'da ve Çarşıkapı'daki Mustafa Paşa Medresesi'nde uzun süre Hüsn-i Hat öğreten Sami Efendi, Meşrutiyet'in ardından 1909'da emekliye ayrılmıştır. 1 Temmuz 1912'de vefat eden hattatın kabri Fatih Camii haziresinde yer almaktadır. [597]

Topkapı Sarayı (Hadis-i Şerif kitabesi), Kantarcılar Camii, Gazi Atik Ali Paşa Camii, Kapalı Çarşı (Nuruosmaniye Kapısı, Fesçiler Kapısı), Şişli Etfal Hastanesi, Şehzade Camii (Batı kapısı), Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi, Zihni Paşa Camii, Galip Paşa Camii, Nallı Mescid, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Sağlık Bilimleri Üniversitesi), Mühendishane-i Berri Hümâyun (Halıcıoğlu Askerlik Şubesi), Yıldız Hamidiye Çeşmesi, ve Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili'nde, Sami Efendi'ye ait kitabeler vardır.[598] Bunlara ek olarak araştırmamız sırasında yeni bir bulgu olarak Hüsam Bey (Tezgahçılar) Camii'de, Sami Efendi imzalı bir Ayet kitabesi tespit edilmiştir. Bahsi

[595] M. Uğur Derman, "Sâmi Efendi, İsmâil Hakkı", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXVI, s. 72.
[596] Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 308-310.
[597] İnal, *Son Hattatlar*, s. 355; Derman, *Osmanlı Hat Sanatı*, s. 142; Fatma Zehra Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 18. Hattatın hayatı için bkz. Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 305-321.
[598] Ülker, *a.g.t.*, s. 24-25.

geçen kitabenin Sami Efendi'nin geç tarihli kitabelerinden birisi olması hasebiyle hattatın eserleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Ayrıca Yıldız Saat Kulesi, Galata Mevlevihanesi Semahanesi, Kabataş Limanı, Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii, İskele Sokak, Ortaköy Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul, Hırka-i Şerif Camii, Şazeli Tekke Camii, Kapalıçarşı Beyazid Kapısı, Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Cihangir Camii, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, Mekteb-i Lisan, Ayasofya Camii (III. Ahmed Çeşmesi'ne bakan kapısı), Cankurtaran Mehmed Ağa (Kethüda Seyyid) Çeşmesi ve Mühendishane-i Berri Hümâyun'da (İstanbul Teknik Üniversitesi'ne nakledilen kitabe) yer alan tuğralar hattata aittir.

Sami Efendi; celî sülüs ve tuğrada Mustafa Râkım'ın izinden gitmiş, celî ta'lik hatta ise Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'yi takip etmiştir. Bu ekollere kendinden bir şeyler katarak geliştirmiştir. İsmail Zühdî Efendi, Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman'dan sonra sülüs hatta yeni bir üslup oluşturmuştur. Sami Efendi sülüs hatta hayatının önemli bir bölümünde Mustafa Râkım'ın izinden gitmiştir. M. Uğur Derman'ın aktarımıyla; "Hattat Sami Efendi'nin Diş Kirası" hikayesinden hareketle Tevfik Paşa'dan "Diş Kirası" olarak aldığı İsmail Zühdî Efendi'nin murakkaası, Sami Efendi için bir dönüm noktası olmuştur. 1893 yılında yaşanan bu hadiseden sonra hattat, İsmail Zühdî Efendi ile Râkım Efendi'nin sülüs üslubunu harmanlayarak yeni bir üslup ortaya koymuştur. Sami Efendi vefatına dek ortaya koyduğu bu üslupla sülüs yazıda en seçkin eserlerini vermiştir.[599]

Sanatkâr, kendine has bir "Sâmi Efendi Mektebi" ortaya koymuştur. Sami Efendi; Kamil Akdik, Hulusi Yazgan, İsmail Hakkı Altunbezer, Ömer Vasfi Efendi ve Necmeddin Okyay gibi yaşadıkları döneminin en meşhur hattatlarını yetiştirmiştir.[600]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kantarcılar Camii.

Yapının Adresi: No: 17, Kıble Çeşme Caddesi, Sarıdemir Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه سامى" (Ketebehû Sami).

İmza Tarihi: H. 1313 (M. 1895-1896).

---

[599] Geçmişte maddi durumu iyi olan ailelerin, Ramazan ayında iftira davet ettiği zengin ve fakir ayırt etmeden herkese verdiği para yahut kıymetli eşya "Diş Kirası" olarak adlandırılmıştır. Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 76-77.

[600] Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, s. 19, 21.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini siyah renge boyanmış, harfleri ise varak altınlanmıştır. Nisâ Suresi 103. Ayet'ten oluşan kompozisyonunun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. İki katlı bir istife sahip olan kitabede "İnne-ssalâte" ifadesinin sonunda yer alan te ve he harflerini sad harfinin üstündedir. "Kânet" ifadesindeki nun ve te harfleri " 'alâ-lmu" ifadesinin üstündedir ve buradaki te harfinin noktaları üst tarafta yer almaktadır. Ayet'in sonun yer alan "Mevkûtâ(n)" ifadesinde vav harfi kendisinden sonra gelen te ve elif harfleriyle birleştirilmiştir. Ayrıca te harfinin noktaları üst üste verilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası "'alâ-lmu" ifadesinin altında, kitabenin tarihi H. 1313 "Mevkûtâ(n)" ifadesinin altında bulunmaktadır.

Kitabenin hakkedildiği taşın pürüzlü bir yüzeyi vardır. Bundan dolayı harflerin kenarlarındaki hareke, ötre ve tirfil gibi unsurların yapısında kısmen de olsa bozulma söz konusudur. Bu bozulmanın nedeni pürüzlü taş yüzeyinden hareketle kalıbın net bir biçimde çıkmamasıdır.[601]

Kitabe Metni:

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

١٣١٣

كتبه سامى

Okunuşu:

İnne-ssalâte kânet 'alâ-lmu/minîne kitâben mevkûtâ(n)

1313

Ketebehû Sami

Anlamı:

Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.[602]

[601] Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, s. 27.
[602] *Kur'an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.

Fotoğraf 508. Kantacılar Camii Ana Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fatma Zehra Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 69.

Fotoğraf 509. Sami Efendi'nin Kantarcılar Camii Ana Giriş Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

(Fatma Zehra Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 70.)

İmzasının Bulunduğu Yapı: Atik Ali Paşa Camii.

Yapının Adresi: No: 2, Yeniçeriler Caddesi, Emir Sinan Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının cümle kapısı üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه سامی" (Ketebehû Sami).

İmza Tarihi: H. 1313 (M. 1896-1897).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfler ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Nisâ Suresi 103. Ayet'ten oluşan kompozisyonunun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. İki katlı bir istife sahip olan kitabede "İnne-ssalâte" ifadesinin sonunda yer alan te ve he harflerini sad harfinin üstündedir. "Kânet" ifadesindeki nun ve te harfleri "'alâ-lmu" ifadesinin üstündedir ve buradaki te harfinin noktaları üst tarafta yer almaktadır. Ayet'in sonun yer alan "Mevkûtâ(n)" ifadesinde vav harfi kendisinden sonra gelen te ve elif harfleriyle birleştirilmiş olup ve te harfinin noktaları üst üste verilmiştir. Kitabede sanatkâr imzası " 'alâ-lmu" ifadesinin altında ve H. 1313 tarihi "Mevkûtâ(n)" ifadesinin altında bulunmaktadır. Kitabenin istifi ve harf kalıbı; Zihni Paşa Camii, Kantarcılar Camii kitabeleriyle aynı üsluba sahiptir. Kitabe Kantarcılar Camii'nin aksine mermere başarılı bir biçimde hakkedildiğinden ötürü harflerin keskinliği dikkati çekmektedir.

Kitabe Metni

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

١٣ ١٣

کتبه سامی

Okunuşu:

İnne-ssalâte kânet 'alâ-lmu/minîne kitâben mevkûtâ(n)

1313

Ketebehû Sami

Anlamı:

Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.[603]

[603] *Kur'an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.

Fotoğraf 510. Atik Ali Paşa Camii Cümle Kapısı.

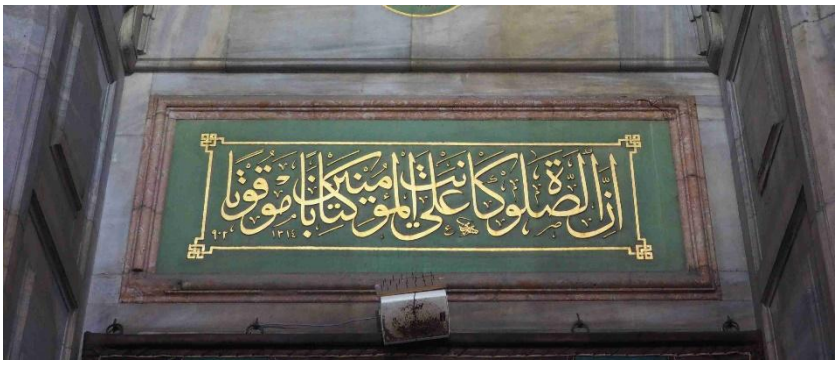

Fotoğraf 511. Sami Efendi'nin Atik Ali Paşa Camii Cümle Kapısı'nın Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 512. Sami Efendi'nin Atik Ali Paşa Camii Cümle Kapısı'nın Ayet Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Nallı Mescid.

Yapının Adresi: No: 10, Ankara Caddesi, Hoca Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin batı kapısı üzerinde bulunan hadis kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه سامی" (Ketebehû Sami).

İmza Tarihi: H. 1320 (M. 1902-1903).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Hadis-i Şerif kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Üç tane dikdörtgen çerçeveli kartuştan oluşan celî sülüs hatta sahip kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfler ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Genelde iki katlı bir istifli olan kompozisyon, yer yer üç katlı istife de sahiptir. Kitabenin alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kitabede birinci kartuştaki "Es-selam" ifadesinde mim harfi satırdan üsttedir. İkinci kartuşta "Es-salatu" ifadesinde te ve he harfleri sanatkârın Kantarcılar ve Atik Ali Paşa camilerindeki kitabeleriyle aynı anlayıştadır. "İmad-üddin" ifadesinde dal harfine ayn harfinin üstünde yer verilmiş olup bu ifadenin sonundaki dal, ye ile nun harfleri iç içe geçmiş bir istife sahiptir. Kompozisyonda harfler, hareke ve noktalama işaretleri birbirleriyle uyum içerisindedir. Dengeli ve akıcı bir komposiyon tertibine sahip kitabede, sanatkâr imzası ve H. 1320 tarihi üçüncü kartuşta yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- قال عليه السلام \\ الصلوة عماد الدين \\ صدق رسول الله

١٣٢٠

كتبه سامى

Okunuşu:

Kâle aleyhi's-selâm: // Es-Salâtü imâdü'd-dîn // Sadeka Resûlullah

1320

Ketebehû Sami

Anlamı:

Selam üzerinde olan buyuruyor: Namaz dinin direğidir. Resûlullah ne doğru sözler buyurur.[604]

[604] Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, s. 46.

Fotoğraf 513. Nallı Mescid Giriş Kapısı.

Fotoğraf 514. Nallı Mescid Giriş Kapısında Yer Alan Hadis-İ Şerif Kitabesi.

Fotoğraf 515. Sami Efendi'nin Nallı Mescid Giriş Kapısında Yer Alan Hadis-İ Şerif Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı.

Yapının Adresi: No: 135, Çadırcılar Caddesi, Beyazıt Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, kapı üzerinde bulunan Hadis kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "نمقه سامی غفر ذنوبه" (Nemekahû Sami gufire zünûbühû).

İmza Tarihi: 1314 (M. 1896-1897).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Hadis-i Şerif kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî ta'lik hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ile rûmî ve zencerek motiflerden oluşan çerçevesi varak altınlanmıştır. Buna ilavaten kitabenin yanlarında yer alan içi rûmî motifleriyle bezenmiş madalyon da varak altınlanmıştır. Tek satırdan oluşan kompozisyonun kalem açıklığı sanatkârın Nuruosmaniye Kapısı'ndaki kitabesine nazaran daha geniştir. Hattat, be harflerini keşidelendirerek kompozisyonun harflerini sıklığını azaltacak bir tasarım yapmıştır. "El-kasibu" ifadesindeki be harfindeki keşide "Habibullah" ifadesindekine göre daha dardır. Kitabede; sanatkâr imzası "Habibullah" ifadesinin, H. 1314 tarihi ise "El-kasibü" ifadesinin altında yer almaktadır.

Kitabe Metni:

الكسب حبيب الله

نمقه سامی غفر ذنوبه ١٣١٤

Okunuşu:

El-Kâsibü habîbullah

Nemekahû Sami gufire zünûbühû 1314

Anlamı:

Çalışıp kazananı Allah sever.

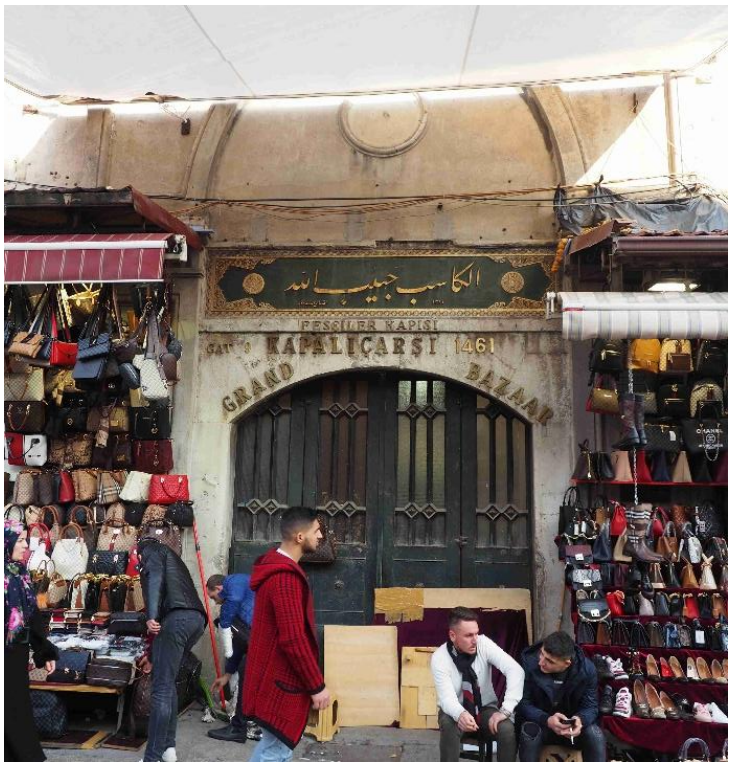

Fotoğraf 516. Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı.

Fotoğraf 517. Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesi.

Fotoğraf 518. Sami Efendi'nin Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi.

Yapının Adresi: Maçka Caddesi, Harbiye Mahallesi, Şişli, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin güney cephesindeki ayna taşı üstünde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "سامی" (Sami).

İmza Tarihi: 1319 (M. 1901-1902).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İnşa kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 8 mısranın her cephede iki mısra/beyit şeklinde verildiği kitabede; ilk beyit doğu, ikinci beyit güney, üçüncü beyit batı ve dördüncü beyit ise kuzey cephede yer almaktadır. Dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmiş kitabeler celî ta'lik hatta sahiptir. Kitabelerdeki mısralar varak altınlanmış cetvelle ayrılmıştır. Kompozisyonunda sin ve be harflerinde keşide yapılmış ve bu keşideler mısralarda alt alta getirilmiştir. Böylelikle tokça ve keskin harflerden oluşan kompozisyon akıcı hale getirilmiştir. Sekizinci mısrada "Eyledi" ifadesinde ye harfinin kuyruğuna "Bu" ifadesi getirilerek iki katlı bir istif oluşturulmuştur. SanatkKitabede sanatkâr imzası "Han" kelimesinin altında, kitabenin tarihi H. 1319 "bünyad" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Çeşmenin Doğu Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

حضرت سلطان حميدك جويبار ه‌ّمتى

سوبسو قيلدى عطاش كائناتى مستفيد

Okunuşu:

Hazret-i Sultân Hamîd'in cuybâr-ı himmeti

Sû be sû kıldı attâş-ı kâinât-ı müstefîd

Çeşmenin Güney Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

سايه سنده اول شهنشاه معالى مشربك

تشنكانه بويله دلجو جشمه لر اولدى بديد

Okunuşu:

Sâyesinde ol şehinşâh-ı meâl-i meşrebin

Teşnegâna böyle dilcû çeşmeler oldu bedîd

Çeşmenin Batı Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

چشمهٔ خورشید ریان ایلدکجه عالمی

عمرینی افزون ایده طلعت خداوند مجید

Okunuşu:

Çeşme-i hurşîdī reyyân eyledikçe âlemi

Ömrini efzûn ide, Tal'at Hudâvend-i Mecîd

Çeşmenin Kuzey Cephesinde Yer Alan Kitabe Metni:

اب شیرینن اچوب برله دیدم تاریخنی

ایلدی بو چشمه یی بنیاد خان عبدالحمید

۱۳۱۹

سامی[605]

Okunuşu:

Âb-ı şîrînin içüp birle dedim târîhini

Eyledi bu çeşmeyi bünyâd Hân Abdülhamîd

1319

Sâmi [606]

[605] Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, s. 40-41.
[606] Ülker, *a.g.t.*, s. 41.

Fotoğraf 519. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi.

Fotoğraf 520. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Doğu Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 521. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Güney Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 522. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Batı Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 523. Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabe.

Fotoğraf 524. Sami Efendi'nin Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi'nin Kuzey Cephesindeki Kitabesinde Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili.

Yapının Adresi: Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üstünde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه سامی" (Ketebehû Sami).

İmza Tarihi: H. 1074 tarihi sebilin inşa edildiği tarih olup kitabeye Sami Efendi'nin kitabeyi yazdığı tarih H. 1325 konulmamıştır.[607]

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İnşa kitabesi, dikdörtgen mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 12 mısranın 4 pafta şeklinde verildiği kitabede, her pafta 3 satır halinde düzenenmiş zikzaklı kartuşlardan oluşmaktadır. Zikzaklı kartuşların zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip sahip olan kompozisyonun alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr, kitabedeki kartuşları boş yer bırakmaksızın doldururark adeta maharetini sergilemiştir. Birinci kartuşta "Muhammed" lafzı satırın üstündedir. İkinci kartuşta ise "Zatidir" ve "Alemde" ifadelerinin sonunda yer alan he harfi, sanatkârın diğer kitabelerinde tarzındaki gibi kelimenin üstüne alınmıştır. Aynı mısranın sonundaki "Celil" ifadesi de ikinci kattadır. Üçüncü kartuş üç katlı istife sahiptir. Burada ikinci katta yer alan "Fi" ifadesindeki ye harfine, yâ-ı ma'kus yapılarak mısradaki dikey harfler yatay olarak kesilmiştir. "Sebilillah" ifadesindeki "Allah" lafzı, yâ-ı ma'kus çizgisinin üstüne, üçüncü kata alınmıştır. Dördüncü kartuşta, he harflerindeki üslup yinelenmiştir ve bu kartuştaki "Hak'da" ve "Sebil" ifadeleri satırdan üstte, ikinci kattadır. Dördüncü kartuşta "Teşnegan", "İçün" ve "Cinandan" kelimelerinin sonundaki nun harfi üst tarafa alınmıştır. Bu ifadelere ek olarak "Cinandan mutassıl" ifadesinde de katlı bir düzenlemeye yer verilmiştir. Beşinci kartuşta "Akdı" ifadesindeki ye harfine yâ-ı ma'kus yapılmış olup "Selsebil" ifadesi satırın üstündedir. Yedinci kartuşta "O" kelimesindeki vav harfi ve "Dünyada" ifadesi, sekizinci kartuşta ise "Çeşme" ve "Cemil" ifadeleri ikinci kata yerleştirilmiştir. Sekizinci kartuşta "Hayr" kelimesindeki hı harfinin noktası, kelimenin üstünde yer alan "Cemil" ifadesindeki mim harfinin üzerindedir. Dokuzuncu kartuş üç katlı istife sahiptir, "Meşkur", "Hazreti" kelimeleri ikinci katta, "meşkur" ifadesindeki nun ve "Hazreti" kelimesindeki te ve ye harfleri

[607] Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 252.

üçüncü katta bulunmaktadır. Onuncu kartuş da tıpkı dokuzuncu kartuş gibi üç katlı istife sahiptir. Burada; "Ukbada" ifadesinde "Ukba" ikinci kata, bu ifadenin sonundaki dal ve he harfleri üçüncü kata alınmıştır. "Ücurat-i cezil" ifadesinde te harfi ikinci kattadır. Bahsi geçen ifadedeki cim harflerinin kıvrımları vav harfiyle birleşerek Karahisari'nin meşhur Besmelesi'ni andıran bir üslup oluşturulmuştur. On birinci kartuşta "İtmamın" ifadesinde mim ye ve nun harfleri ikinci kattadır. "Tarih icün" ifadesinde ise üç katlı bir istif yapılmıştır. Bu ifadedeki cim harflerinde kademelendirilme yapılarak basamaklı bir istif oluşturulmuştur. On ikinci kartuşta üç katlı bir istif vardır. "Dedi" kelimesinin sonundaki ye harfi, "Kane" ve "Sebil" ifadeleri ikinci kata yerleştirilmiştir. Bu kartuştaki "Fi" ifadesinde yâ-ı ma'kus yapılmış ve yâ-ı ma'kus çizgisi ikinci katın başındaki ye harfinin kuyruğuna kadar uzatılmıştır. Bu kartuşun üçüncü katında "Fi" ifadesi ve "Kane" ifadesindeki nun harfi yer almaktadır. Kitabede sanatkâr imzası "Sebil" kelimesinin altında bulunmaktadır. Kitabede bulunan tarih H. 1074'tür.[608]

Eser, Sami Efendi'nin celî sülüs hatla yazdığı tek inşa kitabesi ve aynı zamanda sanatkârın son kitabelerinden biridir. Sanatkâr kitabede harf kalınlığı ve yazı istifini başarılı bir biçimde kurgulamış ve kendisinden sonraki hattatlara celî sülüs ve kompozisyon istifi bakımından örnek teşkil etmiştir.[609]

Kitabe Metni:

١- أُمِّ پُرْجُودِ مُحَمَّدْ خَانْ كِيمْ \\ ذَاتِيدِرْ عَ الَمْدَهْ ذُو الْقَدْرِ جَلِيل \\ فِى سَبِيلِ الله بُنْيَادْ اَيْلَدِى \\ رَاهِ حَقْدَهْ بُيْلَهْ بِرْ عَالِى سَبِيل

٢- تَشْنَكَانْ اِيجُونْ جِنَانْدَنْ مُتصِل \\ اَقْدِى أُول مِيزَابهْ آب سَلْسَبِيل \\ كِمْسَيَه اُلْمَزْ مُيَسَّرْ دُنْيَه دَه \\ بُويْلَه جَشْمَ هْ بُويْلَه بِرْ خَيْرِ جَمِيل

٣- سَعِى مَشْكُورْ أُولُوبَنْ حَقْ حَضْرَتِى \\ وِيرَه عُقْبَادَه أُجُورَاتِ جَزِيل \\ اَنِكْ اِتْمَامِنْ كُورُوبْ تَارِيخْ اِيجُونْ \\ دِيدِى هَاتِفْ كَانَ خَيْرًا فِى سَبِيل ١٠٧٤

كتبه سامى[610]

Okunuşu:

1- Ümm-i pür cûd-i Muhammed Hân kim // Zâtıdır âlemde zü'l-kadr-i celîl // Fi sebîlillâh, bünyâd eyledi // Râh-i Hak'ta böyle bir âlî sebîl

[608] Kitabe için bkz. Derman, *Ömrümün Bereketi: 1*, s. 249-257.
[609] Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, s. 49-50. Eser hakkında bkz. M. Uğur Derman, *Yeni Câmi Çeşme ve Sebîli'nin Kitâbesi*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2011.
[610] Ülker, *Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri*, s. 50.

2- Teşnegân içün cinândan muttasıl // Akdı ol mîzâba âb-ı selsebîl // Kimseye olmaz müyesser dünyada // Böyle çeşme, böyle bir hayr-ı cemîl.

3- Sa‘yi meşkûr olûben, Hak Hazreti // Vîre ukbâda ücûrât-i cezîl. // Ânın itmâmın görüp tarih içün, // Dedi hâtif: “Kâne hayran fî sebîl” 1074

Ketebehû Sami[611]

[611] Ülker, *Hattat Sâmi Efendi’nin İstanbul’daki Kitabeleri*, s. 50-51.

Fotoğraf 525. Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili.

Fotoğraf 526. Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili'nin Kitabesi.

Fotoğraf 527. Sami Efendi'nin Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili'nin Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hüsam Bey (Tezgahçılar) Camii.

Yapının Adresi: No: 1, İtfaiye Caddesi, Zeyrek Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının cümle kapısı üzerinde bulunan kitabede yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه سامی" (Ketebehû Sami).

İmza Tarihi: H. 1329 (M. 1896-1897).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, üzerindeki harfler ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Kitabede, Sami Efendi'nin diğer yazdığı Nisâ Suresi 103. Ayet kitabelerindeki harf kalıbı kullanılmıştır. Kompozisyon üslup ve istif düzeni açısından da bahsi geçen diğer kitabelerin tekrarı niteliğindedir.

Kitabe Metni

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا

١٣٢٩

کتبه سامی

Okunuşu:

İnne-ssalâte kânet 'alâ-lmu/minîne kitâben mevkûtâ(n)

1329

Ketebehû Sami

Anlamı:

Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.[612]

[612] *Kur'an-ı Kerim*, Nisâ Suresi, 103. Ayet.

Fotoğraf 528. Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii.

Fotoğraf 529. Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii'nin Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 530. Sami Efendi'nin Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii'nin Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Mehmed Ağa Çeşmesi.

Yapının Adresi: No:11, Cankurtaran Meydanı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin kitabesi üzerinde bulunan madalyon içindeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه سامی" (Ketebehû Sami).

İmza Tarihi: H. (1)293 (M. 1876-1877).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş tuğranın zemini yeşil renge boyanmış, tuğranın harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. Sultan V. Murad'ın tuğrasından oluşan kompozisyonda; sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının, H. (1)293 tarihi ise hançere kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

مراد خان بن عبد المجید المظفر دائما الغازی

کتبه سامی ۲۹۳

Okunuşu:

Murad Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima

Ketebehû Sami 293

Fotoğraf 531. Mehmed Ağa Çeşmesi Tuğrası.

Fotoğraf 532. Sami Efendi'nin Mehmed Ağa Çeşmesi Tuğrasında Yer Alan İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Yıldız Saat Kulesi.

Yapının Adresi: Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, kulenin güney cephesindeki kitabenin üzerinde bulunan madalyon içindeki tuğrada yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه سامی" (Ketebehû Sami).

İmza Tarihi: Tuğrada tarih yer almamaktadır ancak inşa kitabesindeki tarih H. 1308'dir. (M. 1876-1877).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş, madalyon içinde yer alan tuğranın zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçevesi varak altınlanmıştır. II. Abdülhamid'in tuğrasından oluşan kompozisyonun, mahlas kısmında celî sülüs hatla "El-Gazi" yazmaktadır. Tuğrada sanatkâr imzası tuğranın iç beyze kısmının altında bulunmaktadır.

Tuğra Metni:

عبد الحمید خان بن عبد المجید المظفر دائما الغازی

کتبه سامی

Okunuşu:

Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima el-Gazi

Ketebehû Sami

Fotoğraf 533. Yıldız Saat Kulesi Güney Cephesinde Yer Alan Tuğra Madalyonu.

Fotoğraf 534. Sami Efendi'nin Yıldız Saat Kulesi Güney Cephesinde Yer Alan Tuğradaki İmzası.

4.4.48. Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî

Biyografisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan sanatkârın imzasındaki "Sünbülî" ifadesi Sünbül Efendi Dergâhı'na bağlı olduğunun bir göstergesidir. Araştırmamız sırasında hattatın imzalı iki kitabesi tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bayezid-i Cedid Camii Avlu Kapısı (Etyemez Dergâhı).

Yapının Adresi: No: 22, Orgenaral Ahmet Nafiz Gürman Caddesi, Cerrahpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının avlu kapısı üzerinde yer almaktadır.

İmza Metni: "الحقير السيد احمد رفعت السنبيلى غفر له" (El-Hakir Es-seyid Ahmed Rıf'at Sünbülî gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1309 (M. 1891-1892).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının kitabesi, tuğra ve kitabe olmak üzere iki bölümlüdür. Taç şeklindeki üst tarafı bitkisel kabartmalarla bezenmiş kitabenin taç kısmının ortasında beyzi formlu II. Abdülhamid'in tuğrası vardır. Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi, 4 paftaya ayrılmış 20 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip kompoizyonda; bazı harf, harf öbekleri ve kelimeler satırdan üst tarafta, ikinci katta yer almaktadır. Sanatkâr; kompozisyonda re harfinin kendinden önceki harfin eklentisi gibi yapmıştır. Be kelime sonlarında yer alan mim harfinin kuyruğunu bir harf boyunda uzatarak kendine has bir tasarım yapmıştır. Hattat, onuncu mısradaki "Dergâha" ve on birinci mısrada "Şehinşaha" kelimelerinin sonunda yer alan he harfini rik'a yazıda olduğu gibi çentik şeklinde ele almıştır. Yer yer keşide ve yâ-ı ma'kuslarla hareketlendirilmiş kompozisyonda; rik'a hat ile yazılmış sanatkâr imzası on dokuzuncu mısrada "Raşid" adının altındadır. H. 1309 tarihi ise son mısrada "Dergehin" kelimesinin altındadır.

Kitabe Metni:

١- قطب عالم پادشاه بو الكرم سلطان حميد \\ هر ايشى عين كرامت نطقى الهان مجيد \\ حامى شرع و طريقت واقف خيرالامور \\ بى شمار الطافي همچون موجهء بحر سفيد

٢- ذاتنى قيلمش خليفه ير يوزنده كردكار \\ اصدقا دركاه عاليثنده اولمشدر مريد \\ ات يمز دركاهنى مثثغرق نعمت ايدوب \\ قيلدى انشا دلكشا صورتده بر طرز جديد

٣- روح سعدالدّينى تقديث ايتدي اول ظلّ خدا \\ پر سرور اولسون دل شاهانه سى عمرى مزيد \\ شيخ زوالعرفان فريدالدّين افندى كيم مدام \\ امر خيره بزل همت ايلر اول مرد سعيد

٤- بونده فصل و غيبت اولماز خانقاه فيضدر \\ ات يمز دينمش بو دركاهه انكچون اى وحيد \\ ازدياد عمرو اجلال شهنشاهه دعا \\ ايتمه ده ازحان و دل هب ذاكران شيخ و مريد

٥- شوكت و اقبالنى مزداد قيل يا ربّنا \\ قلب والاس غم و اكداردن ايله بعيد \\ دوشدى هو اسمى دله راشد ديدم تاريخني الحقير السيد احمد رفعت السنبيلى غفر له \\ دلنشين ياپديردي سعدي دركهن سلطان حميد ١٣٠٩

Okunuşu:

1- Kutb-ı âlem pâdişâh-ı bü'l-kerem Sultân Hamîd // Her işi ayn-ı kerâmet nutk-ı ilhâm-ı Mecîd // Hâmi-i şer‘ ü tarîkat vâkıf-ı hayrü'l-umûr // Bi-şümâr eltâfı hem çün mevce-i bahr-i sefîd

2- Zâtını kılmış halîfe yeryüzünde kirdigâr //Asdıka dergâh-ı alîsinde olmuşdur mürîd // Etyemez Dergâhı'nı müstağrak-ı ni‘met edip // Kıldı inşâ dil-keş surette bir tarz-ı cedîd

3- Rûh-ı Sa‘deddin'i takdîs etdi ol zıll-i Hûda // Hüdâ Pür-sürûr olsun dil-i şâhânesi ömri mezîd // Şeyh-i zü'l-irfân Ferîdüddin Efendi kim müdâm //Emr-i hayrâ bezl-i himmet eyler ol merd-i sa‘îd

4- Bunda fasl ü gıybet olmaz hânkâh-ı feyzdir // Etyemez denmiş bu dergâha anunçün ey vahîd // İzdiyâd-ı ömr ü iclâl-i şehenşâha du‘â // Etmede ez-cân ü dil hep zâkirân şeyh ü mürîd

5- Şevket ü ikbâlini müzdâd kıl yâ Rabbenâ // Kalb-i vâlâsın gam ü ekdârdan eyle ba‘îd

Düştü hû ismi dile Râşid dedim târîhini el-Hakîr Es-seyid Ahmed Rıf'at Sünbülî gufire lehu // Dil-nişîn yapdırdı Sa‘dî dergehin Sultan Hamid [613]

1309

[613] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 622.

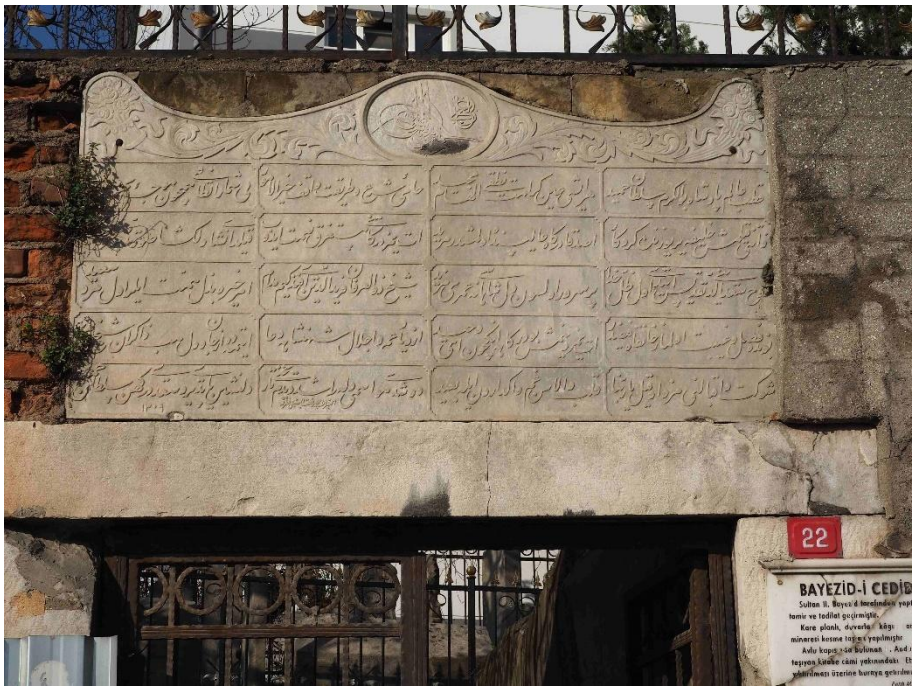

Fotoğraf 535. Bayezid-i Cedid Camii Avlu Kapısı (Etyemez Dergâhı) Tamir Kitabesi.

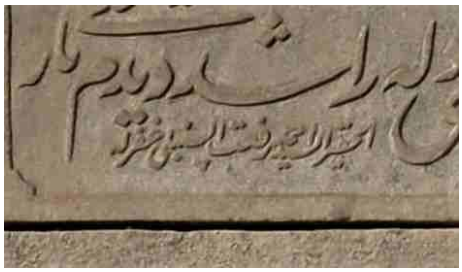

Fotoğraf 536. Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî'nin Bayezid-i Cedid Camii Avlu Kapısı (Etyemez Dergâhı) Tamir Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sümbül Efendi Dergâhı.

Yapının Adresi: No: 183, Koca Mustafapaşa Caddesi, Sümbül Efendi Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde yer almaktadır.

İmza Metni: "العبد المزنب السيد احمد رفعت الثنبلى غفر له" (El-'abdü'l müznîb es-seyyid Ahmed Rıf'at el-Sünbülî gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1309 (M. 1891-1892).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının kitabesi iki bölümde oluşmaktadır. Kitabede; üst tarafta daha geniş açıklıklı kalemle yazılmış Hadis-i Şerif, alt tarafta ise 16 mısradan oluşan manzum kitabe yer almakadır. Kitabe; 4 paftaya ayrılmış 16 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Zemini yeşil renge boyanan kitabe celî ta'lik hatta sahiptir. Manzum kitabe üslup olarak sanatkârın Bayezid-i Cedid Camii'de yer alan kitabesinin tekrarı niteliğindedir. Ancak üst tarafta yer alan Hadis-i Şerif bölümünde hattat adeta bütün maharetini sergilemiştir. Kitabe akıcı bir anlayışla ele alınmış ve harflerin keskinliği ön plana çıkartılmıştır. Sanatkâr imzası on beşinci mısrada, kitabenin tarihi ise son mısrada yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- قال عليه السلام المؤمنون لا يموتون بل ينتقلون من دارالفناء الى دارالبقاء

٢- اشبو رحمتخانه يى قيلدي تجلّيكاه فيض \\ پوست پيراى ولايت التى مرد بختيار \\ شيخ هاشمدر
برينجيسى بو ارباب دلك \\ هاشم ثانى ايله ثانيسى بولدى اشتهار

٣- هاشم ثالث اوجنجيسدر اولدي رابعى \\ حضرت يلديز افندي شهرتيله تابدار \\ خامسيدر شيخ راضئ خدا
آكاه كيم \\ ايلمشيدى ايكيوز التمش سكزده ترك دار

٤- سادثيدر عارف اسرار توحيد خدا \\ شيخ رضاءالّدين افندى مرشد عالى تبار \\ قيلدى بيك اوچيوز
طقوزده اول هدا پيماى عشق \\ عزم حليّينسراى رحمت پروردكار

٥- كچمه اي زائر اوقو الله ايچون بر فاتحه \\ فيض روحا نيلرى اولسون سكا همّت نثار \\ عمر و
اجلالن فزون ايتسون حميد خانك خدا – العبد المزنب السيد احمد رفعت الثنبلى غفر له \\ بونلر اولدقجه شرف
اندوز قرب كردكار ١٣٠٩

Okunuşu:

1- Kal Aleyhisselam El-müminûn la yamutûn, bil yantakilûn min darü'l-fani ilâ darü'l-beka

2- İşbu rahmethâneyi kıldı tecelligâh-ı feyz // Post-ı pirâ-yı veşayet altı merd-i bahtiyâr // Şeyh Hâşimdir birincisi bu erbâb-ı dilin //Hâşim-i Sânî ile sânîsi buldu iştihâr

3- (Hâşim-i Sâlis buldu iştihâr ؟؟؟) Hâşim-i Sâlis üçüncüsüdür oldu râbîi // Hazret-i Yıldız Efendi şöhreti ile tâbdâr // Mâmisdir Şeyh Razî-yi Hudâ-âgâh kim // Eylemişdi iki yüz altmış sekizde terk-i dâr

4- Sâlisidir ârif-i esrar-i tevhîd-i Hudâ // Şeyh Rızâeddin Efendi mürşid-i âlî-tebâr // Kıldı bin üç yüz dokuzda ol Huda-peymâ-yı aşk // Azm-i illiyîn saray rahmet perverdigâr

5- Geçme ey zâir oku Allah için bir Fâtiha // Fey-i ruhâileri olsun sana himmet-nisâr // Ömr û iclâlin füzûn etsün Hamid Han'ın Hudâ El-'abdü'l müznîb es-seyyid Ahmed Rıf'at el-Sünbülî gufire lehu // Bunlar okundukça şeref-endûz-i gindikar 1309 // [614]

[614] Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, s. 806.

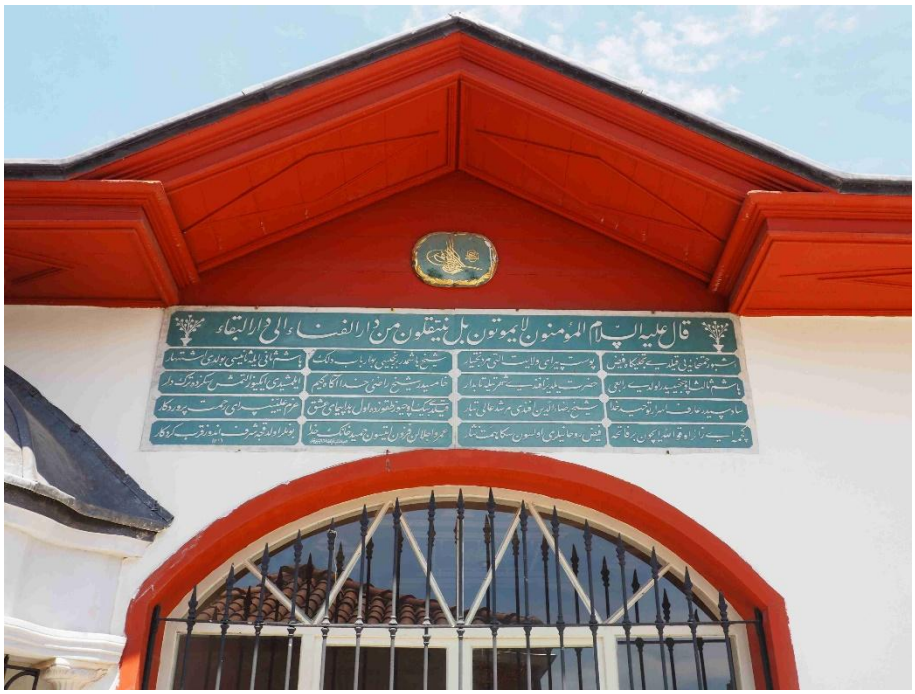

Fotoğraf 537. Sünbül Efendi Dergâhı'nın Kitabesi.

Fotoğraf 538. Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî'nin Sünbül Efendi Dergâhı'nın Kitabesindeki İmzası.

4.4.49. Şefik Bey

Mehmed Şefik Bey, İstanbul Beşiktaş'ta dünyaya gelmiştir. Hattatın doğum tarihi ile ilgili farklı tarihler söz konusu olmakla birlikte Talip Mert, Osmanlı Arşivi'nde 1839 tarihli nüfus defteri kayıtlarından hareketle Şefik Bey'in 1815'te doğduğunu belirtmektedir.[615]

İlk tahsilini tamamladıktan sonra 17 yaşında babasının da memur olduğu Babıâli'de Tahvil Kalemi'nde göreve başlayan Şefik Bey; bir müddet görevine devam ettikten sonra buradan ayrılarak Hüsn-i Hat öğrenmeyi tercih etmiştir.[616] İlk olarak Galata Sarayı'nda hat hocalığı yapan Ali Vasfi Efendi'den başlayarak sülüs ve nesih yazılarını meşketmiş ve icâzetname almıştır. Daha sonra Kazasker Mustafa İzzet Efendi ile derslerine devam etmiş ve hocasından hat sanatının inceliklerini öğrenmiştir. Hocasından 1839 yılında icâzetname alan Mehmed Şefik Bey, otuz yıl boyunca hocası Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin konağında ikamet etmiştir. Ta'lik hattı ise Ali Haydar Bey'den öğrenmiştir. 1845 yılında Muzıka-i Hümâyun ve saray yazı hocalığına tayin edilmiştir. Bu görevlerini 34 yıl devam ettirdikten sonra emekliye ayrılmıştır. 1880 yılında vefat eden Şefik Bey'in kabri Yahya Efendi Dergâhı haziresinde yer almaktadır.[617]

Hattatın yetiştirdiği öğrenciler arasında, Hasan Rıza Efendi, Çırçırlı Ali Efendi, Tahsin Hilmi Efendi, Bursalı Râşid Efendi ve Süleyman Vasfi Efendi gibi yaşadığı dönemin önemli sanatkârları yer almaktadır. Toptaşı Askeri Rüştiyesi ve Bâb-ı Seraskerî dışında Şefik Bey'e ait eserler; Sultan Abdülmecid Türbesi İç Kuşak Yazısı, Kubbet'üs-Sahra'yı çeviren Yasin Suresi Kuşağı, Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi, Karaköy'deki Daire-i Umur-ı Sıhhiyye Binası ve Bursa Ulu Camii yazılarıdır.[618]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu).

Yapının Adresi: No: 106, Eski Toptaşı Caddesi, Valide-i Atik Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

---

[615] Talip Mert, "Hattat Mehmed Şefik Bey (1815-1880)", *Arşiv Dünyası*, 8 (2012), s. 74.
[616] M. Uğur Derman, "Mehmed Şefik Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 530.
[617] İnal, *Son Hattatlar*, s. 384-385; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 170, 172.
[618] Derman, "Mehmed Şefik Bey", s. 531. Mehmed Şefik Bey'in hayatı için bkz. Mert, "Hattat Mehmed Şefik Bey (1815-1880)", s. 74-85; Hatice Kübra Korkmaz, *Mehmed Şefik Bey'in Hayatı ve Eserleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019; İshak Kızılgeçit, *Mehmed Şefik Bey ve Sanatındaki Yeri*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2020.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının girişinin üzerinde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه شفيق" (Ketebehû Şefik).

İmza Tarihi: H. 1292 (M. 1875-1876).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının isim ve inşa kitabesi olmak üzere iki tane kitabesi vardır. İsim kitabesi yuvarlak kemer içinde Osmanlı armasıyla bezenmiş bir şebekede bulunmaktadır. Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini beyaz renge, harfleri ise siyah renge boyanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyonunda hareke, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Kitabenin tarihi " 'Askeriyye" kelimesindeki re harfinin kıvrımlı kısmında bulunmaktadır. İstifli bir yapıya sahip kompoziyonda harfler belirgin ve tokçadır. Hattat, kitabedeki kullandığı harf kalıbını ve kompozisyondaki üslubunu Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde de tekrar etmiştir.

Kitabe Metni:

مكتب رشديّه عسكريّه

١٢٩٢

كتبه شفيق

Okunuşu:

Mekteb-i Rüşdiyye-i 'Askeriyye

1292

Ketebehû Şefik

Fotoğraf 539. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu).

Fotoğraf 540. Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) İsim Kitabesi.

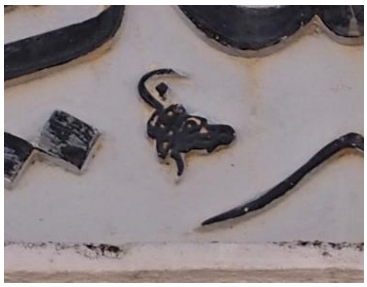

Fotoğraf 541. Şefik Bey'in Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu) İsim Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bâb-ı Seraskerî (İstanbul Üniversitesi).

Yapının Adresi: Darülfünun Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkârın imzaları, yapının ön ve arka cephesinde doğu tarafta bulunan ayet kitabelerinde yer almaktadır.

İmza Metni: Sanatkârın imzası "كتبه شفيق ١٢٨٢" (Ketebehû Şefik) şeklindedir.

İmza Tarihi: H. 1282 (M. 1865-1866).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının, ön cephesinde isim ve ayet kitabeleri ve arka cephedeki ayet kitabeleri Şefik Bey'e aittir. Yapının ön cephesinde yer alan kitabelerde; ortada isim kitabesi, isim kitabesinin doğu tarafında Fetih Suresi 1. Ayet, batı tarafında ise Fetih Suresi 3. Ayet'e yer verilmiştir. Arka cephedeki ayet kitabelerinde Saff Suresi 13. Ayet yazmaktadır. Bahsi geçen kitabeler dikdörtgen mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip kitabelerinin zemini yeşil renkte olup harfleri ve çerçeveleri varak altınlanmıştır. Hareke, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilen satır halindeki kompozisyon, bazı harf ve kelimelerde istifle iki ve üç katlı düzenlemelere sahiptir. Kapının ön cephesinde yer alan kitabeler, zencirek motifini anımsatan bir motifle bezenmiştir. Bu bezemede harfler ve çerçevelerde olduğu gibi varak altın kullanılmıştır. Fetih Suresi 3. Ayeti'nin olduğu kitabede "Allah" lafzı satırdan üste alınarak ikinci kata yerleştirilmiştir. Arka cephede Saff Suresi 13. Ayeti'ne yer verilen kitabelerde, ön cephelerdekine nazaran daha fazla istif yapılmıştır. Ön cephedeki sanatkâr imzası ve kitabenin tarihi olan H. 1282, batı tarafta yer alan kitabede bulunmaktadır. İmza ve tarih, Ayet'in altında, orta kısımdadır. Arka cephedeki sanatkâr imzası ve kitabenin tarihi olan H. 1282, batı taraftaki kitabededir. İmza ve tarih "Mu'minin" ifadesindeki nun harfinin kasesinde yer almaktadır.

Şefik Bey'in bu eserinde, harflerin mesafesi ve kalem hareketleri başarılı bir biçimde ele alınmıştır. Hareke, noktalama işaretleri ve tezyini unsurlar uyum içinde ve dengeli olarak kullanılmıştır.[619] Kapının ön cephesinde yer alan tuğranın tuğrakeşi Abdülfettah Efendi'dir. Arka cephesinde yer alan celî ta'lik hatta sahip kitabenin hattatı ise Kazasker Mustafa İzzet Efendi'dir.[620]

[619] Korkmaz, *Mehmed Şefik Bey'in Hayatı ve Eserleri*, s. 209.
[620] Süleyman Berk, "Bâb-ı Seraskerî Üzerindeki Kitâbelerin Serencâmı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31 (2014), s. 105-130.

Ön Cephede Yer Alan Kitabeler:

Doğu Tarafta Yer Alan Kitabe Metni:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًاۙ

Okunuşu:

İnnâ fetahnâ leke fethan mubînâ(n)

Anlamı:

Doğrusu Biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır.[621]

Orta Tarafta Yer Alan Kitabe:

دائره امور حسكريّه

Okunuşu:

Dâire-i Umûr-i ‘Askeriyye

Batı Tarafta Yer Alan Kitabe Metni:

وَيَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا

كتبه شفيق ١٢٨٢

Okunuşu:

Ve yensurakallâhu nasran ‘azîzâ(n)

Ketebehû Şefik 1282

Anlamı:

Böylece sana, kimsenin güç yetiremeyeceği bir şekilde yardım eder.[622]

Arka Cephede Yer Alan Kitabeler

Doğu Tarafta Yer Alan Kitabe Metni:

نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ

Okunuşu:

Nasrun minallahi ve fethun karîb

[621] *Kur’an-ı Kerim*, Fetih Suresi, 1. Ayet.
[622] *Kur’an-ı Kerim*, Fetih Suresi, 3. Ayet.

Anlamı:

Allah katından bir yardım ve yakın bir zafer vardır.[623]

Batı Tarafta Yer Alan Kitabe Metni:

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

كتبه شفيق ١٢٨٢

Okunuşu:

Ve beşşiri'l mü'minîn Yâ Muhammed[624]

Ketebehû Şefik 1282

Anlamı:

(Ey Muhammed) inananlara müjde ver.

[623] *Kur'an-ı Kerim*, Saff Suresi, 13. Ayet.
[624] *Kur'an-ı Kerim*, Saff Suresi, 13. Ayet.

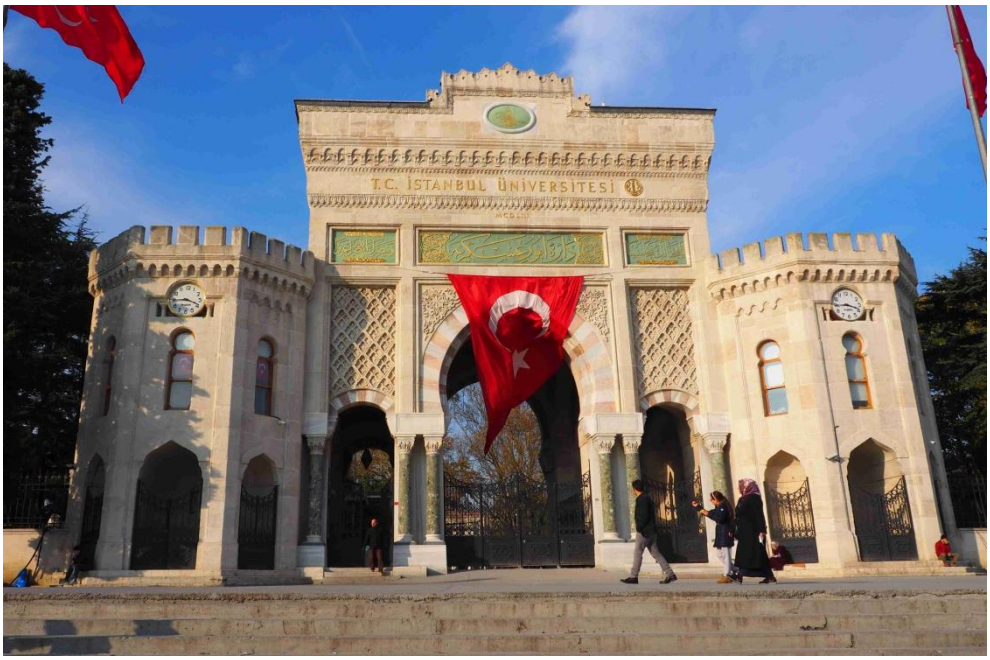

Fotoğraf 542. Bâb-ı Seraskerî.

Fotoğraf 543. Bâb-ı Seraskerî Ön Cephesinde Yer Alan Kitabeler.

Fotoğraf 544. Şefik Bey'in Bâb-ı Seraskerî'nin Ön Cephesindeki İmzası.

Fotoğraf 545. Bâb-ı Seraskerî'nin Arka Cephesinde Yer Alan Kitabeler.

4.4.50. Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî

Hayatı hakkında detaylı bir bilgiye ulaşamadığımız sanatkârın tespit ettiğimiz kitabesindeki imzasından bazı biyografik verilere ulaşılmıştır. Hattatın; Şeyh, Seyyid ve Kandiyeli (Girit Adası'nda bir yerleşim yeri) olduğu anlaşılmaktadır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Behram Çavuş Camii.

Yapının Adresi: No: 193, Kumluk Sokak, Cerrahpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه شيخ سيد خليل حلمى قنديه وى" (Ketebuhû Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî).

İmza Tarihi: H. 1289 Şevval (M. Aralık 1872).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerinde kabartma tekniğiyle hakkedilmiş tamir kitabesi 14 mısranın 5 satır halinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin ilk satırı üç kartuş ve geri kalan satırları ise dört kartuşa sahiptir. Birinci satırın ilk ve son kartuşunda Kelime-i Tevhid yer almaktadır. Son satırda ilk kartuş sanatkâr imzasına, son kartuş ise tarih kısmına aittir. Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun kıvrak ve keskin yapıdaki harfleri, başarısız bir tadilat ve varak altınlama sonucu özgün formunu kaybetmiştir.

Kitabe Metni:

١- لااله الاالله \\ دردنجى اوردى همايون مشيرى اثبق \\ محمّد رسول الله

٢- جناب مصطفى توفيق پاشاى كرم پيرآ \\ كه خيراته موفق ايلميشدر حضرت مولا \\ رضآى حق ايچون مال حلالن بزل و صرف ايتدي \\ بو بآبده روحنى بهرام چاوشك ايلدى احيا

٣- بدنله خدمت دين مبينى يتمده دايم \\ بناى معبد اسلامله ايتدى نامنى ابقا \\ دل عشق كبى ويرانه يه دونمشدي بنيادى \\ حريقى خواجه پاشانك انى قلمش ايدى امحا

٤- عبادتكاهى بر طرز جديد دلكشا اوزره \\ بنا قيلدى تتماتيله اصلندن دها اعلا \\ برى تام ديكرى جوهر كبى تحسينه شايادر \\ ايكى تاريخله بر بيت رنكين اولدى فربخشا

٥- كتبه شيخ سيد خليل حلمى قنديه وى \\ كلوب توفيق مولى ايلدى بو جامعى عمران \\ بو رعنا معبدى تجديد ايتدى مصطفى پاشا \\ سنه ١٢٨٩ شوال المكرم

Okunuşu:

1- Lâ ilâhe illallah // Dördüncü Orduyu Hümâyun Müşiri Esbâk // Muhammedün Resûlullah

2- Cenâb-ı Mustafâ Tevfîk Paşa-yı kerem-pîrâ // Ki hayrâta muvaffak eylemiştir Hazret-i Mevlâ // Rızâ-yı Hakk içün mâl-i helâlin bezl ü sarf etti //Bu bâbda rûhunu Behram Çavuşun eyledi ihyâ

3- Bedenle hizmet-i dîn-i mübîni etmede dâim // Binâ-yı ma'bed-i İslâmla etti nâmını ibkâ // Dil-i âşık gibi vîrâneye dönmüştü bünyâdı // Harîk-i Hocapaşa'nın onu kılmış idi imhâ

4- İbâdet-gâhı bir tarz-ı cedîd-i dil-küşâ üzre // Binâ kıldı tetimmâtıyla aslından daha a'lâ // Biri tâm diğeri cevher gibi tahsîne şâyândır // İki târîh ile bir beyt-i rengîn oldu fer-bahşâ

5- Ketebehû Seyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî // Gelip tevfîk-i Mevlâ eyledi bu câmii ümrân // Bu ra'nâ ma'bedi tecdîd etti Mustafa Paşa // Sene gurre 1289 Şevval el-Mükerrem[625]

[625] *Kitabelerin Kitabı Fatih / Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 502.

Fotoğraf 546. Behram Çavuş Camii.

Fotoğraf 547. Behram Çavuş Camii'nin Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 548. Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî'nin Behram Çavuş Camii'nin Tamir Kitabesinde Yer Alan İmzası.

4.4.51. Tabihzade

Biyografisi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamayan sanatkârın, araştırmamız sırasında imzalı bir kitabesi tespit edilmiştir.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Dayı Ömer ve Nafıa Hanım Çeşmesi.

Yapının Adresi: Koca Mustafapaşa Caddesi, Cerrahpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul. Yapı Cerrahpaşa Hastanesi bahçesinde yer almaktadır.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, çeşmenin ayna taşı üstünde yer alan kitabede bulunmaktadır.

İmza Metni: "نمقه طابحذاده" (Nemekahû Tabihzade).

İmza Tarihi: Fi gurre-i Muharrem 1300 (M. 12 Kasım 1882).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiş yapının tamir kitabesi, 4 mısranın 2 satır halinde 4 tane dendanlı kartuş içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Celî ta'lik hatta sahip sahip kompozisyonda, ye ve lam harflerini uzatılarak ön plana çıkartılmıştır. Yer yer iki katlı istif yapılmış kompozisyonda harfler ve noktalar aynı açıklığa sahip kalemle yazılmıştır. Kitabede, sanatkâr imzası ve Muharrem 1300 tarihi son satırın altındaki kartuşta yer almaktadır.

Kitabe Metni:

١- بانی وقفگ لدیدر کرچکه دایی عمر \\ محیی شانسی ده خانم که اسمی نافعه

٢- ایچ اوین اب رالای باق شو جوحر تاریخه \\ وقفی اولی و شانی روحلرینه فاتحه

فی غره محرم سنه ١٣٠٠

نمقه طابحذاده

Okunuşu:

1- Bânî-i vakfın adıdır gerçi ki Dayı Ömer // Muhyî-i sânîsi de Hanım ki ismi Nâfiâ

2- İç Emîn âb-ı zülâli bak şu cevher tarihe // Vâkıf-ı ûlâ vü sânî rûhlarına Fâtiha

Fi gurre-i Muharrem sene 1300[626]

Nemekahû Tabihzade

[626] *Kitabelerin Kitabı Fatih / Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 142.

Fotoğraf 549. Dayı Ömer ve Nafıa Hanım Çeşmesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3000&hid=4737)

(22.06.2020)

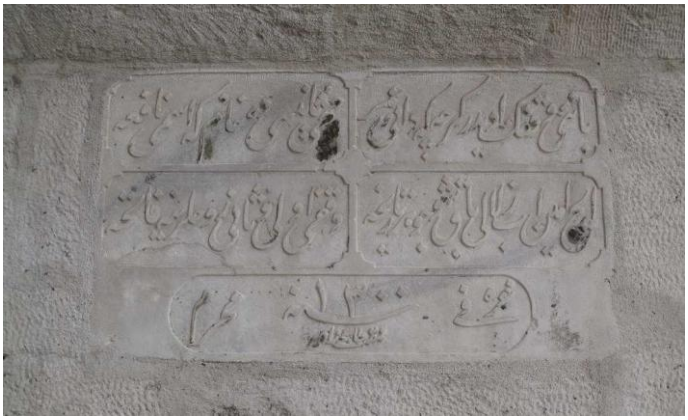

Fotoğraf 550. Dayı Ömer ve Nafıa Hanım Çeşmesi'nin Kitabesi.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3000&hid=4737)

(22.06.2020)

Fotoğraf 551. Tabihzade'nin İmzası.

(http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3000&hid=4737)

(22.06.2020)

4.4.52. Tevfik Bey

1868 yılında Manastır'da dünyaya gelen Tevfik Bey, eğitim hayatının ilk kısmını burada tamamlamıştır. Daha sonra İstanbul'a gelip Fatih Medresesi'nde eğitimine devam etmiş ve 1892 yılında Hafız Hacı Şakir Efendi'den icâzet almıştır. Mehmet İzzet Efendi ile birlikte Matbaa-i Osmani'de çalışan Tevfik Bey, Cevat Paşa'nın beğenisini kazanarak 1894'te Hümâyun Mühime Odası'na memur olarak atanmıştır. Daha sonra Mabeyn Hümâyun Başkâtiplik Dairesi'ne yükselmiş ve 1896'da Mabeyn kâtipleri arasına girmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra görevine son verilen hattat 1924 yılında vefat etmiştir. Tevfik Bey'in kabri İçerenköy Mezarlığı'nda yer almaktadır.[627]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Gazi Ahmed Paşa Camii.

Yapının Adresi: No: 32, Bican Bağcıoğlu Yokuşu, Topkapı Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin giriş kapısı üstünde yer alan ayet kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "كتبه توفيق ١٣١٤" (Ketebehû Tevfik 1314).

İmza Tarihi: Muharrem 1314 (M. Haziran/Temmuz 1896).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Ayet kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Celî sülüs hatta sahip dikdörtgen çerçeveli kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Besmele ve Neml Suresi'nin 30. Ayeti'nden oluşan kompozisyonun istifi Besmele'ye göre kurgulanmıştır. Neml Sure'nin 30. Ayeti, Besmele'nin üst köşesinde konumlandırılmıştır. Alt ve üst boşluklarında hareke, ötre, şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilen kompozisyonda sanatkâr imzası ve h. 1314 tarihi Besmele'nin altında yer almaktadır. Kitabe üslup olarak Arif Efendi imzalı Şehzade Camii batı giriş kapısındaki Ayet kitabesini anımsatmaktadır.

Kitabe Metni:

اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

كتبه توفيق ١٣١٤

[627] İnal, *Son Hattatlar*, s. 430.

Okunuşu:

İnnehu min suleymâne ve-innehu Bismillâhirrahmânirrahîm

Ketebehû Tevfik

Anlamı:

Mektup Süleyman'dandır, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla (başlamakta) dır.[628]

[628] *Kur'an-ı Kerim*, Neml Suresi, 30. Ayet.

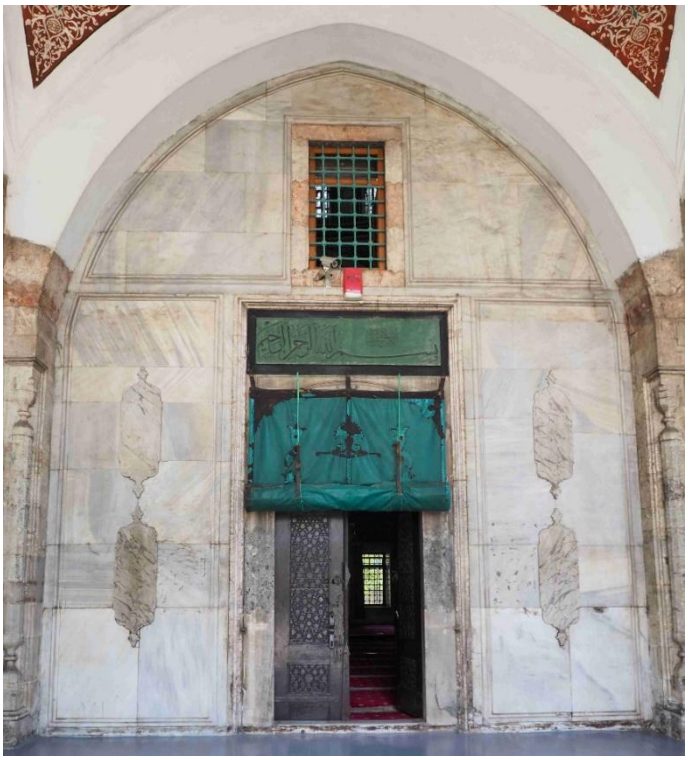

Fotoğraf 552. Gazi Ahmed Paşa Camii Cümle Kapısı.

Fotoğraf 553. Gazi Ahmed Paşa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Ayet Kitabesi.

Fotoğraf 554. Tevfik Bey'in Gazi Ahmed Paşa Camii Cümle Kapısı'nda Yer Alan Ayet Kitabesindeki İmzası.

4.4.53. Vehic Efendi

Doğum tarihi tespit edilemeyen Vehic Efendi'nin asıl adının Ahmed olduğu arşiv belgelerinde tespit edilmiştir. Hattatın sanat üslubu Kazasker Mustafa İzzet Efendi ekolü çerçevesinde şekillenmiştir. Bunun yanı sıra eserlerinde arkadaşı Mehmed Şevket Vahdetî'nin de tesirleri görülmektedir. Divan-ı Hümâyun Kalemi'nin çeşitli dairelerinde çalışan Vehic Efendi'nin vefatı hakkında kesin bir bilgi olmayıp kendisi hakkında arşivde tespit edilen son belge 1889 tarihlidir. Buradan hareketle bu veya bu tarihten sonraki bir tarihte vefat ettiği anlaşılmaktadır.[629]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hocapaşa Camii.

Yapının Adresi: No: 23, Hocapaşa Sokak, Hocapaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üzerinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه وهيج" (Ketebehû Vehic).

İmza Tarihi: H. (1)285 (M. 1868-1869).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Hadis-i Şerif kitabesi, mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Dendanlı dikdörgen çerçeveli kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Celî sülüs hatta sahip kompozisyon iki katlı istife sahiptir. "Li'llahi", "Allahû" lafızları ve "Fi" ifadeleri ikinci katta yer almaktadır. Hattat kompozisyonda üç defa yâ-ı ma'kus yaparak dikey harfleri kesmiştir. Uzatılan bu ye harfleri adeta cetvel görevi görerek kitabeyi iki parçaya ayırmıştır. Kıvrak bir üsluba sahip yazının alt ve üst boşluklarında hareke şedde ve tirfil gibi unsurlara yer verilmiştir. Sanatkâr imzası ise yazının sonunda, orta kısımda bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

من بنى مسجدا لله بني الله له بيتا فى الجنة

٢٨٥

كتبه وهيج

[629] Talip Mert, "Hattat Vehic Efendi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 151 (2009), s. 33-36; Berk, *İstanbul'un 100 Hattatı*, s. 62.

Okunuşu:

Men benâ mesciden li’illahi benallahû lehu beyten fi(l) cenneti

Anlamı:

Kim bir mescid inşa ederse Allahü Teâlâ da ona cennette bir köşk inşa eder.[630]

[630]*Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 525.

Fotoğraf 555. Hocapaşa Camii Cümle Kapısı

Fotoğraf 556. Hocapaşa Camii Cümle Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesi.

Fotoğraf 557. Vehic Efendi'nin Hocapaşa Camii Cümle Kapısı'nda Yer Alan Hadis-i Şerif Kitabesindeki İmzası.

4.4.54. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi

Yesarizade Mustafa İzzet Efendi, İstanbul'da dünyaya gelmiş olup doğum tarihi hakkında ise kesin bir bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte, Mustafa İzzet Efendi'nin ta'lik hatta babası Yesârî Mehmed Esad Efendi'den 1787-1788 yılında icâzet almıştır. Hattatın 1792'de babasıyla beraber hacca gittiği bilinmektedir. Bu verilere dayanarak, hattatın, 1770'li yılların başında doğmuş olabileceği çıkarımı yapılabilir. Babasından icâzet aldığı yıl Mehmed Emin Bey, 1789 yılında ise Osman el-Üveysî bu icâzeti tasdik etmiştir. Hat sanatında kazandığı üstün başarısı sebebiyle kendisine mollalık, müderrislik, kadılık ve kazaskerlik pâyesi gibi pek çok vazife verilen hattat 1839'da fiilen Anadolu Kazaskeri olmuştur. Bir süre Takvimhâne nâzırlığı yapan Mustafa İzzet Efendi, vazifesi sırasında Matbaa-i Âmire'nin idaresini de yürütmüştür. 1846'da fiilen Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. 23 Haziran 1849 tarihinde ise vefat etmiştir. Fatih medreselerinin arkasında kalan Tûtî Abdüllatif Efendi Medresesi'ndeki küçük hazirede medfun olan babası Yesari Es'ad Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Kabrin bulunduğu semt 1917 yılında yangın geçirmiş ve yangından sonra caddenin genişletilmesi esnasında hazirenin bir kısmı yola gitmiştir. Bunun üzerine sanatkârların mezartaşları müzeye nakledilmiş ve bir müddet sonra da Fatih Camii haziresine dikilmiştir. Maalesef her iki hattatın nakledilememiş kemik bakiyeleri, günümüzde adı Yesarizade olan caddenin altında kalmıştır.[631]

Yesarizade Mustafa İzzet Efendi, ta'lik hatta harflerin ölçü ve mesafelerinde değişiklik yapmıştır. İran ekolünün aksine kompoziyondaki harfler ve harflerin istifi, dengeli ve geniştir. Hattat, Türk ta'lik ekolünün kurucusu olmuş; Ali Haydar Efendi, Abdülffetah Efendi ve Kazasker Mustafa İzzet gibi yaşadıkları dönemin önde gelen hattatlarını yetiştirmiştir.[632]

Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin imzalı kitabelere arasında; Hidayet Camii, Arpacılar Camii, Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii, Nusretiye Camii, Nusretiye Camii Muvakkithanesi, Nusretiye Sebili, Tevfikiye Camii, Bostancıbaşı Abdullah Ağa (İstavroz) Camii, Selimiye Hankâhı (Çiçekçi) Camii, Camialtı Camii (Bugün mevcut değil), II. Mahmud Saray Çeşmesi, II. Mahmud Tünel Çeşmesi, II. Mahmud Kuru Çeşmesi, Çamlıca Fatih Sultan Mehmet (II. Mahmud) Çeşmesi,

[631] Derman, "Mustafa İzzet, Yesârîzade", s. 307-308.
[632] Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, s. 297; Derman, "Mustafa İzzet, Yesârîzade", s. 309. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin hayatı ve eserleri için bkz. Kazım Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 6-7.

Boyacıköy II. Mahmud Çeşmesi, Beşiktaş Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi, II. Mahmud Türbesi, Şah Sultan Türbesi, Galata Mevlevihanesi, Kasımpaşa Mevlevihanesi, Teşvikiye II. Mahmud Nişantaşı, Gülhane II. Mahmud Nişantaşı, II. Mahmud Bendi, Bâb-ı Âli Binası (Valilik) Kitabesi, Bayezid Kulesi, Haliç Tersanesi, Nusretiye Camii Muvakkithanesi, Tüfenkhane (Kitabe Topkapı Sarayı'nda), Topkapı Sarayı Karaağalar Koğuşu, Topkapı Sarayı Darphane-i Amire Kapısı, Topkapı Sarayı Arz Odası karşısındaki İnâmât Kitabesi, Topkapı Sarayı Seferli Odası Koğuşu, Asakir-i Mansure Hastanesi (Maltepe Askeri Kışlası)[633], Beykoz II. Mahmud Nişantaşı, Beşir Ağa Camii kitabeleri yer almaktadır.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Şah Sultan Türbesi.

Yapının Adresi: No: 38, Feshane Caddesi, Nişanca Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin avlusunun giriş kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "الدّاعی یساری زاده مصطفی عزت غفرله" (Ed-Dâ'i Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1215, (M. 1800-1801).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilen inşa kitabesi, 4 paftaya ayrılmış 24 mısranın 6 satır halinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Dendanlı kartuşlardan oluşan kitabenin mermer zemini üzerindeki harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için be, sin, şın ve ye harfleri keşidelendirilmiş ve bu keşidelendirilen harfler satırlarda alta alta getirilmeye çalışılmıştır. İkinci, dördüncü, altıncı, sekizinci, onuncu, on ikinci, on dördüncü, on altıncı, on sekizinci, yirminci, yirmi ikinci ve yirmi dördüncü mısraların sonunda yer alan nun harfi aynı aks üzerinde yerleştirilerek dengeli bir üslup oluşturulmuştur. Kompozisyonda bazı harf veyahut harf öbekleri ikinci kata alınmış ve böylelikle istif yapılarak kartuşa sığdırılmıştır. Kitabede üçüncü mısradaki "Hemşiresi" kelimesindeki mim harfi, altıncı mısradaki "Zemin" kelimesindeki ze harfi ve on üçüncü mısrada "Türbede" kelimesindeki he harfi satırdan üsttedir. Dokuzuncu mısranın sonunda yer alan "Sedireye" ifadesinde he harfi; ye harfinin noktalarının ve çizgisinin arasında verilerek özgün bir istif yapılmıştır. On

[633] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*; Derman, *Ömrümün Bereketi: 2*, s. 440- 443.

ikinci mısrada “Enverde” kelimesinde he harfi dal harfinin kuyruğunda içi boş yuvarlak nokta olarak yapılmış, yirmi üçüncü mısradaki “Vâlay-ı” ifadesinin sonundaki ye harfinin kuyruğunda “Nev” ifadesine yer verilmiştir. Sanatkâr, on dördüncü mısra “Alemde arası” ve yirmi üçüncü mısradaki “Vâlay-ı nev” ifadelerinde dikey harfleri bir araya toplayarak düzenleme yapmıştır. Kitabede sanatkâr imzası son satırın altında yer alan dendanlı kartuşta bulunmaktadır. Kitabenin tarihi H. 1215, yirmi üçüncü mısrada “Sultan” kelimesinin, yirmi dördüncü mısrada “Mihrişah” adının ve sanatkâr imzasının altında olmak üzere üç yerde geçmektedir.

Kitabe Metni:

١- كوهر سر تاج عفّت زيب و فرّ سلطنت \\ رونق عصمتسراى دولت دين مبين \\ شه سليم سلطنت پرايه نك همشيره سى \\ شاه سلطان بنت مرحوم مصطفى خان كزين

٢- مهر شاه قدين كه اولدور مادر پر شفقتى \\ عصمتى نور يله بولمشدى ضيا روى زمين \\ آنى سلطان مصطفى ايكنجي قادين ايليوب \\ دولتنده كورمشيدى رغبتى اول نازنين

٣- چيقدى الدن اول هما اوچدي فراز سدره يه \\ كردى حيفا خلق عالم ماتمه اولدى حزين \\ قيلدى افراط رعايت اشته حق مادره \\ ياپدى عالى تربه قبرى اوزره مستحكم متين

٤- ياپدى هم بر مكتب رعنا جوار تربه ده \\ خلقى حسن عالم آراسى ايدر حيرت قرين \\ شاد ايدر مرحومه نك روحن چوصوت بلبلان \\ دائم اطفال اوقودقجه انده قرآن مبين

٥- كل دعاء خيره آ غاز ات كوكل اخلاص ايله \\ خير اولان دعوتى ردّ اتمز مجيب السّائلين \\ مهر شاه قدين رياض جنّت ايدوب مقّر \\ جلوكاهى اوله يارب كلشن خلد برين

٦- يازدى احيا خامهء معجز بيان بر بيت كيم \\ مندرجدر آنده غرّا ايكى تاريخ كين \\ شاه سلطان ياپدى زيبا تربهء والآى نو ١٢١٥ \\ مهرشاه قادينه عدن اوله بو ماوآى برين ١٢١٥

٧- الدّاعى يسارى زاده مصطفى عزت غفرله ١٢١٥

Okunuşu:

1- Gevher-i ser-tâc-ı iffet zîb ü ferri saltanat // Revnakı İsmet-sarây devlet-i din-i mübin // Şeh Selim saltanat-ı pirâyenin hemşiresi // Şah Sultan bint-i merhum Mustafa Han-ı güzîn

2- Mihrişah Kadın ki oldur mader-i pür şefkati // İsmeti nûr ile bulmuşdu ziyâ rûz-ı zemin

Ânı Sultan Mustafa İkinci Kadın eyleyüb // Devletinde görmüş idi rağbeti ol Nâzenin

3- Çıkdı elden ol Hümâ uçdı firaz-ı serâr âh // Girdi hayfa halk-ı âlem mateme oldu hazin

Kıldı ifrâtı riâyet işte Hak madere // Yapdı âli türbe-i kabri enverde müstahkem metin

4- Yapdı hem bir mekteb-i rânâ cıvâr-ı türbede // Halkı hüsn-i âlem arası ider hayret karin

Şâd ider merhûmenin rûhun çû savt-ı bülbülan // Da'im etfâl okudukca anda Kur'an-ı Mübin

5- Gel du'â-i hayre âğaz it gönül ihlas ile // Hayr olan da'vâtı redd itmez mucib'üs-sa'in

Mihrişah Kadın riyâz-ı cenneti idüb mekar // Cilvegâhı ola Yâ-Râb gülşen-i huld-ı berin

6- Yazdı ihya hâme mü'ciz-i beyân bir beyt kim // Mündericdir ânda garrâ iki târih-i güzin

Şah Sultan yaptı zibâ türbe-i vâlây-ı nev 1215 // Mihrişâh Kadın'a adn ola bu mevâ-yı berin

1215

7- Ed-Dâ'i Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehu 1215[634]

[634] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 60.

Fotoğraf 558. Şah Sultan Türbesi.

Fotoğraf 559. Şah Sultan Türbesi'nin İnşa Kitabesi.

Fotoğraf 560. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Şah Sultan Türbesi'ndeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hidayet Camii.

Yapının Adresi: No: 8, Yalı Köşkü Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, caminin giriş kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "خرره الفقير العدّاعی یساری زاده مصطفی عزت غفر لهما" (Harrerehû'l-fakirûl-'abdu'dâ'i el-fakir Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1229 (M. 1813-1814).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İnşa kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 4 paftaya ayrılmış 18 mısranın 5 satır halinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı be, sin, şın ve ye harfleri keşidelendirilmiş ve bu keşidelendirilen harfler satırlarda alta alta getirilmeye çalışılmıştır. İkinci, dördüncü, altıncı, sekizinci, onuncu, on ikinci, on dördüncü ve on altınca mısraların sonunda yer alan ye ve he harfleri adeta tek bir harf gibi yapılmış ve aynı aks üzerinde yerleştirilmiştir. Sanatkâr; dördüncü mısrada ye ve he harflerinde yapılan düzenlemeyi devam ettirmek için "Hüda" kelimesini "Hemân" kelimesindeki nun harfinin üstünde yer vererek iki katlı bir istif yapmıştır. Sekizinci mısrada "Sende" ifadesinde he harfi dal harfinin kuyruğunun sonunda içi boş yuvarlak nokta şeklinde verilmiştir. Son satırda yer alan dört kartuşun ilki ve sonuncusu sanatkâr imzasına aittir ve bu iki kartuş diğer kartuşlardan daha dar tutulmuştur. H. 1229 tarihi, son kartuşta "Cami'ü'l hidaye" kelimesinin altında bulunmaktadır.

Kitabe Metni:

١- شه غازی خان محمود در بحر همّت وجود \\ او خدیوه ربّ معبود کرم ایتدی بی نهایه \\ حق او شاه سر فرازی کرمیله قیلدی غازی \\ او شهك دخی نیازی بو ایدي همان خدایه

٢- هممیله ملك و ملّت بولور امن و زوق و راحت \\ او خدیو عالی ایدر عالمی حمایه \\ ن کمال خوب مشرب کرمن کورر جهان هب \\ کرم ایله ثنده یارب او شه ملك اقایه

٣- شه کامران و کامل کرمی جهانه شامل \\ حسنات و خیره مائل همه سعی ایدر رضایه \\ او یکانه شاه والا یکی معبد ایتدی انشا \\ نه کوزل یاپلدی امّا بو محلّ دلکشایه

٤- کله بش وقت جماعت ایده صدقله عبادت \\ او شهنشهه نهایت قیله رفع ید دعایه \\ اولوب عون حقه مظهر اوله دائمه مظفّر \\ قیله دشمنی مدمّر او شه غزحکایه

٥- خرره الفقير العدّاعی \\ بری چقدی واصف آسا دیدی یاز نو تاریخ اعلا \\ – نه کزیده خیر حقّا یکی جامع الهدایه ١٢٢٩ \\ یساری زاده مصطفی عزت غفر لهما

Okunuşu:

1- Şeh-i Gazî Han Mahmud dürr-i bahr-i himmet ü cûd // O hıdîve Rabb-i Ma‘bûd kerem etti bî-nihâye // Hak o şâh-ı ser-firâzı keremiyle kıldı gâzî // O Şehin dahi niyâzı bu idi hemân Hudâya

2- Himemiyle mülk ü millet bulur emn ü zevk ü râhat // O hıdîv-i âli-himmet eder âlemi himâye // Ne kemâli hûb-meşreb keremin cihân görür hep // Kerem eyle sen de Yâ Rab o şeh-i melek-likâya

3- Şeh-i kâm-rân ü kâmil keremi cihâna şâmil // Hasenât ü hayra mâil heme sa‘y eder rızâya

O yegâne şâh-ı vâlâ yeni ma‘bed etti inşâ // Ne güzel yapıldı ammâ bu mahall-i dil-güşâya

4- Gele beş vakit cemaat ede sıdk ile ibâdet // O şehinşehe nihâyet kıla ref‘-i yed duaya

Olup avn-i Hakk’a mazhar ola dâimâ muzaffer // Kıla düşmanı müdemmer o şeh-i gazâ-hikâye

5- Harrerehû’l-fakîrûl-‘Abdu’Dâ’i // Biri çıktı Vâsıf-âsâ dedi yaz nev târîh a‘lâ // Ne güzîde hayr hakkâ yeni câmi‘ü’l-hidâye 1229 // Yesarizade Mustafa İzzet gufire lehuma

635

[635] *Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri*, s. 420.

Fotoğraf 561. Hidayet Camii.

Fotoğraf 562. Hidayet Camii'nin Kitabesi.

Fotoğraf 563. Hidayet Camii Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 564. Hidayet Camii Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Ak Ağalar Koğuşu.

Yapının Adresi: Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının giriş kapısı üstünde bulunan inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "الفقير يسارى زاده مصطفى عزت غفر لهما" (El-fakir Yesarizade Mustafa 'İzzet).

İmza Tarihi: H. 1232 (M. 1816-1817).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilen inşa kitabesi; 2 paftaya ayrılmış 22 mısranın, 11 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Her satırda iki kartuştan oluşan kitabenin üstünde madalyon içinde II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış olup harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Sanatkâr; celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda diğer kitabelerine nazaran daha az keşideye yer vermiştir. Bunun yanı sıra kompozisyondaki uzun harflerin kartuşa sığması için bazı harf ve harf öbeklerinde istif yapılmıştır. Üçüncü mısradaki "Güşad" kelimesindeki dal harfi, beşinci mısradaki "İhsanıdır" ifadesindeki re harfi, on birinci mısradaki "Beş yüz" kelimesindeki ze harfi satırdan üst tarafa ikinci kata alınmıştır. Buna ek olarak bazı kelimeler de aynı sebepten dolayı istifli bir yapıya sahiptir. Sanatkâr ikinci, dördüncü, altıncı, sekizinci, onuncu ve on ikinci mısraların sonundaki mim harflerini aynı aks üzerinde yerleştirerek diğer eserlerindeki üslubunu tekrar etmiştir. Kitabede sanatkâr imzası son satırın altındaki dendanlı kartuş içindedir. H. 1232 tarihi son mısradaki "bâbü's-sa'âde" ifadesinin altındadır.

Kitabe Metni:

١- حضرت سلطان محمود خان غازيكم خدا \\ خسروان دهرى قيلمش آستاننده غلام

٢- خاقه باب لطف و احسان قيلوب فتح و كشاد \\ ملحاء ناس ايلمش دركاهنى ربّ ا لا نام

٣- سويلنن شمدى جهانده اول شهك احسانيدر \\ جود معن و خاتم اولدى غيرى بمعنى كلام

٤- جملهء انعامنى ممكنمى تغصيل يكون \\ ايلدى بو بابده اجمال كلك خوشخرام

٥- امر ايدوب وقف همايونندن اولشاه كريم \\ قللرينه لطف و احسان قيلدى هر شهر صيام

٦- بحش ايدوب اوّل قپو آغاسنه بشيوز غروش \\ ويردى اوچيوزده خزينه دار باشى يه تمام

٧- صكره كيلارجى باشى ايله سراى اغاسنى \\ قيلدى ايكيشر يوز غروش بحشيله پر شوق غرام

۸- قیلدی یوز اللی پرایی کتخداسینه عطا \\ ایتمکچون خدمت شاها نه ثنده اهتمام

۹- بي نفر کوشه باشی یه ویروب الليشرغرش \\ اون بشرله سائر شاد ایتدی بر وفق مرام

۱۰- حضرت فتّاح ایدوب در آمالنی \\ عمرین افزون ایده اولشاهك الی یوم القیام

۱۱- بر زیاده بی بدل تاریخ یازدم واصفا \\ اولدیلر باب اسّعدده قوللری دلشادکام ۱۲۳۲

۱۲- الفقیر یساری زاده مصطفی عزت غفر لهما

Okunuşu:

1- Hazret-i Sultan Mahmud Han-ı Gazî kim Hudâ // Husrevân-ı dehri kılmıştı âsitânında gulâm

2- Halka bâb-ı lutf u ihsânın kılıp feth ü güşâd // Melce'-i nâs eylemiş dergâhını Rabbü'l-enâm

3- Söylenen şimdi cihânda ol şehin ihsânıdır // Cûd-ı Ma'n ü Hâtem oldu gayrı bî-ma'nî kelâm

4- Cümle-i enʿâmını mümkin mi tafṣîl-i yekûn // Eyledi bu bâbda icmâl kilk-i hoş-hırâm

5- Emr edip vakf-ı hümâyûnından ol şâh-ı kerîm // Kullarına lutf u ihsân kıldı her şehr-i sıyâm

6- Bahş edip evvel kapu ağasına beş yüz ğurûş // Verdi üç yüz de hazînedâr başıya tamâm

7- Sonra kilârcıbaşı ile sarây ağasını // Kıldı ikişer yüz gurûş bahş ile pür-şevk ü ğarâm

8- Ḳıldı yüz elli sarâyı kethudâsına ʿatâ // Etmek içün hıdmet-i şâhânesinde ihtimâm

9- Beş nefer gûşe-başıya verip ellişer ğurûş // On beşerle sâʾirin şâd etdi ber-vefḳ-ı merâm

10- Ḥazret-i Fettâh feth edip der-i âmâlini // Ömrün efzûn ede ol şâhun ilâ-yevme'l-kıyâm

11- Bir ziyâde bî-bedel tarih yazdım Vâsıfâ // Oldular bâbü's-sa'âde kulları dil-şâd kâm 1232

12- El-fakir Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehuma

Fotoğraf 565. Akağalar Koğuşu Girişi.

Fotoğraf 566. Akağalar Koğuşu Girişinde Yer Alan Kitabe.

Fotoğraf 567. Akağalar Koğuşu Kitabesinde Yer Alan Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Beyazıt Yangın Kulesi.

Yapının Adresi: Darülfunun Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul. Yapı İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt Yerleşkesi'nde yer almaktadır.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, kuzey cephesinde bulunan inşa kitabesindeki yer almaktadır.

İmza Metni: "حرّه الفقير السيد الداعى \\ يسارى زاده مصطفى عزت غفر لهما" (Harrerehû'l-fakîrûl-'Abdu'Dâ'i // Yesarizade Mustafa İzzet gufire lehuma).

İmza Tarihi: H. 1244 (M. 1828-1829).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Kulenin kuzey cephesinde Barok tarzda bir alınlığın altında bulunan inşa kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe, 4 paftaya ayrılmış 20 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Kitabenin üstünde yer alan beyzi kartuşta II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda bazı be, sin, te, şın ve ye harfleri keşidelendirilmiştir. On üçüncü mısrada "Asumana" ve yirminci mısrada "Kulle" kelimelerinde olduğu gibi kelime sonlarındaki he harfi çentik şeklinde yapılmıştır. Sanatkâr, kompozisyondaki uzun mısraları kartuşa sığdırmak için beşinci mısradaki "Şah" kelimesinde he harfine istif yaparak ikinci kata almış, yedinci mısradaki "Gaziye" kelimesindeki ye harfinin noktalarını alt alta vermiştir. Kitabede sanatkâr imzası on sekiz ve on dokuzuncu mısranın altında bulunan dendanlı kartuşlarda yer almaktadır. Sanatkâr imzasının bulunduğu kartuşlar manzum kitabeye ait kartuşlardan daha küçük boyuttadır. H. 1244 tarihi son mısradaki "Kulle" kelimesinin altındadır. Kitabenin bazı kartuşlarındaki harfler tahrip olmuştur. Kitabenin beşinci mısrasındaki tahrip diğerlerine nazaran daha büyüktür. Bu mısrada geçen "Sarayının" kelimesindeki harflerin bir bölümü kırılmıştır.

Kitabe Metni:

١- حق بو كيم سلطان محمودك سراى شوكته \\ بر نظيرى كلممشدر اوله لى دنيا بنا \\ بانئ انديشه سى تجديد قيلدى دولتن \\ كهنه بيان جهاني ايتمده حلا بنا

٢- ايليوب اسكى سراى باب سر عسكر او شاه \\ نو بنو يابمقده انده بر نيجه اعلا بنا \\ امر ايدوب سر عسكر سابق حسين غازى يه \\ بولدى بو قاف ثجاعت قلّهء رعنا بنا

٣- ايليوب سرعسكر لاحق نظارت حسننه \\ آنى معناً ايلدي كويا ايكى پاشا بنا \\ روزن افلاكدن باقدقجه زير پاينه \\ قلدى كندى قدّينه حيرتده بو بالا بنا

٤- اولمسه زرين كلاهى آسمانه منّتى \\ عرض ايدرمي زر علمله كوكب زهرا بنا \\ دار ملكى ايتمسون بو قلّه يه محتاج حق \\ زينتچون ايتمش اولسون شاه ملك آرا بنا

٥- قلّهء افلاك طوردقچه او شاهك ايلسون \\ زروهء چرخه اساس شوكتن مولا بنا \\ صانكه طاق چرخه يازدم عزّتا تاريخمى \\ قيلدى خان محمود عدلي قلّهء والا بنا ١٢٤٤

٦- حرّه الفقير السيد الداعى \\ يسارى زاده مصطفى عزت غفر لهما

Okunuşu:

1- Hak bu kim Sultan Mahmud'un sarây-ı şevkete // Bir nazîri gelmemiştir olalı dünyâ binâ

Bânî-i endîşesi tecdîd kıldı devletin // Köhne bünyân-ı cihânı etmede hâlâ binâ

2- Eyleyüp Eski Sarây'ın Bâb-ı Serasker o şâh // Nev-be-nev yapmakta onda bir nice aʿla binâ

Emredip serasker-i sâbık Hüseyin Gâzi'ye // Buldu bu Kâf-ı şecâat kulle-i raʿnâ binâ

3- Eyleyüp serasker-i lâhık nezâret hüsnüne // Onu maʿnen eyledi gûya iki paşa binâ

Revzen-i eflâkden baktıkça zîr-i pâyine // Kaldı kendi kaddine hayrette bu bâlâ binâ

4- Olmasa zerrîn külahı âsümana minneti // Arz ider mi zer âlemle kevkeb-i zehrâ binâ

Dâr-ı mülki itmesün bu kulleye muhtâc Hakk // Zînet içün etmiş olsun şâh-ı mülk-ârâ binâ

5- Kulle-i eflâk durdukça o şâhın eylesün // Zirve-i çerhe esâs-ı şevketin Mevlâ binâ

Sanki tâk-ı çerhe yazdım İzzetâ târîhimi // Kıldı Han Mahmud-ı Adlî kulle-i vâlâ 1244

6- Harrerehû'l-fakîrûl-'Abdu'Dâ'i // Yesarizade Mustafa İzzet gufire lehuma[636]

[636] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 83.

Fotoğraf 568. Bayezid Yangın Kulesi Kitabesi.

Fotoğraf 569. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Bayezid Yangın Kulesi'ndeki İmzası.

İmzanın Bulunduğu Yapı: Galata Mevlevihanesi.

Yapının Adresi: No: 15, Galip Dede Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, Mevlevihane'nin giriş kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه يسارى زاده مصطفى عزّت غفرلهما" (Ketebehû Yesarizade Mustafa 'İzzet

İmza Tarihi: H. 1250 (M. 1834-1835).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Tamir kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kemer formunda ele alınan kitabe "Deve boynu" üslubuna sahiptir. Kitabe, 2 paftaya ayrılmış 10 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. İki paftanın ortasında beyzi formda Sultan II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve çerçeveleri varak altınlanmış kitabe, Celî ta'lik hatta sahiptir. Kompozisyonda bazı be, sin, şın ve ye harfleri keşidelendirilerek yazıya yatay açıdan nefes aldırılmıştır. İkinci, dördüncü, altıncı, sekizinci ve onuncu mısraların sonundaki nun harfleri aynı aks üzerinde yerleştirilmiştir. He harfi; üçüncü mısrada "Olmada", onuncu mısrada "Ellide" ifadelerinin sonunda yer alan dal harfinin ve buna ek olarak dördüncü mısrada ise "Cilve" kelimesindeki vav harfi kuyruğunda yapılmış içi boş yuvarlak nokta şeklindedir. Son mısrada yer alan "Mahmud" adındaki dal harfi vav harfinin üstünde yapılmıştır. Kitabede sanatkâr imzası kitabeyi iki bölüme ayıran tuğranın altındaki kartuş içerisinde bulunmaktadır. H. 1250 tarihi son mısradaki "Bin iki yüz ellide" ifadesinde yazıyla ve yine son mısrada "Mahmud" adının altında rakamla belirtilmiştir.

Kitabe Metni:

١- همّتى محمود خان بو دركهي \\ ايلدى آباد شوكتله همان

٢- سليمء عدلنده معمور اولمده \\ سو بسى هب جوكاه عاشقان

٣- حق تعلى ايلسون اول داوري \\ بويله چوق خيره موفق هر زمان

٤- بر حسابده دوشدى معنا لفظ ايله \\ بيت تاريخن لبيب ايتدى بيان

٥- ياپدي بو دركاه زيبايى جديد \\ بيك ايكيبوز الليده محمود خان ١٢٥٠

٦- كتبه يسارى زاده مصطفى عزّت غفرلهما

Okunuşu:

1- Himmet-i Mahmud Han bu dergâhı // Eyledi âbâd şevketle heman

2- Sâye-i adlinde mâmûr olmada // Subesu hep cilvegâhı âşıkân

3- Hak teâla eylesün ol dâveri // Böyle çok hayra muvaffak her zaman

4- Bir hesabda düşdü ma'nâ lafz ile // Beyt-i târîhin Lebîb etti beyân

5- Yaptı bu dergâhı zîbâ-yı cedîd // Bin ikiyüz ellide Mahmud Han 1250

6- Ketebehû Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehuma[637]

[637] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 62.

Fotoğraf 570. Galata Mevlevihanesi Kitabesi.

Fotoğraf 571. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Galata Mevlevihanesi Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: II. Mahmud Türbesi.

Yapının Adresi: Türbedar Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, türbenin avlu giriş kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "کتبه یساری زاده مصطفی عزّت غفر لهما" (Ketebehû el-fakir Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehuma).

İmza Tarihi: H. 1255 (M. 1839-1840).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: İnşa kitabesi, türbenin avlu kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesi üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 4 paftaya ayrılmış 16 mısradan oluşan manzum inşa kitabesi, 3 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmiştir. Kitabenin ortasında yer alan beyzi formda Sultan Abdülmecid'in tuğrası dört paftayı ikiye bölmüştür. Celî ta'lik hatta sahip yazıda kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı be, sin, şın ve ye harfleri keşidelendirilmiş ve bu keşidelendirilen harfler satırlarda alta alta getirilmeye çalışılmıştır. İkinci, dördüncü, altıncı, sekizinci, onuncu ve on ikinci mısraların sonundaki nun harfleri aynı aks üzerinde yerleştirilmiştir. Böylelikle sanatkâr diğer eserlerindeki harf karakteri ve kompozisyon biçimini tekrar etmiştir. Kitabede sanatkâr imzası tuğranın altında bulunun dendalı kartuş içinde yer almaktadır. H. 1255 tarihi son mısrada yer alan "Mahmud" adının altındadır.

Türbenin Avlu Kapısında Yer Alan Kitabe Metni:

١- فوز و شوکتله معمّر ایلسون \\ شهریار عصري حیّ مثتعان \\ زاتی اسلاف سلاطنه انك \\ خیرله الخلفدر بیکمان

٢- والدی محمود خانك قبرینه \\ تربه انشا قیلدی اول شاه جهان \\ اویله عالی تربه کیم جنّت کبی \\ دائما اولمش مقام قدثیان

٣- فاتحه اخلاص اوقوندقجه خدا \\ روح خان محمودی قیلسون شادمان \\ زیورا تاریخم اولدی جوهرین \\ تربهء محمود خان قصر جنان ١٢٥٥

٤- کتبه یساری زاده مصطفی عزّت غفر لهما

Okunuşu:

1- Fevz vü şevketle mu'ammer eylesün // Şehriyârı asrı Hayy-ı müste'ân // Zâti eslâf-ı selâtîne anın // Hayrile hayrü'l-halefdır bî-gümân /

2- Vâlidi Mahmud Hanın kabrine // Türbe inşâ kıldı ol şâh-i cihân // Öyle âlî türbe kim cennet gibi // Dâimâ olmuş makâm-i kudsiyân

3- Fatiha ihlâs okundukça Hüdâ // Rûh-i Han Mahmudu kılsın şâdumân // Ziverâ tarihim oldu cevherin // Türbe-i Mahmud Han kasr-ı cinân 1255

Ketebehû el-fakir Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehuma[638]

[638] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 57.

Fotoğraf 572. II. Mahmud Türbesi Kitabesi.

Fotoğraf 573. Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin II. Mahmud Türbesi Kitabesindeki İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası.

Yapının Adresi: Ankara Caddesi, Hoca Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları, yapının ana giriş kapısının üstünde bulunan taç kısmındaki inşa kitabesinde yer almaktadır.

İmza Metni: "كتبه يسارى زاده مصطفى عزّت غفر لهما" (Ketebehû el-fakir Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehu).

İmza Tarihi: H. 1259 (M. 1843-1844).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının ana giriş kısmının taç kısmında bulunan inşa kitabesi mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. 5 paftaya ayrılmış 16 mısradan oluşan manzum inşa kitabesi, 3 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmiştir. Manzum kitabenin ilk iki satırı 6, son satırı 4 kartuştan oluşmaktadır. Diğer kartuşlardan daha dar tutulan son satırın ilk ve son kartuşu sanatkâr imzasına aittir. Bu kartuşların iki yanında kabartma tekniğiyle hakkedilmiş çiçek motifi bulunmaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış; harfleri, kartuş çerçeveleri ve çiçek motifleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda bazı be, sin, şın ve ye harfleri keşidelendirilmiş ve bu keşidelendirilen harfler satırlarda alta alta getirilmeye çalışılmıştır. Genel manada kompozisyon istifsiz bir düzenlemeye sahiptir. H. 1259 tarihi kitabenin son mısrasında "Şehenşâh-ı" ifadesinin altında bulunmaktadır. Aynı harf kalıplarının kullanınıldığı yapının kuzey kapısındaki kitabesinde kompozisyon istifi de benzer üsluptadır.

Kitabe Metni:

١- زيب اورنك خلافت نور صدر سلطنت \\ حضرت عبدالمجيد خان شهريار كامين \\ طبعيدر طرزي مناشير كرم \\ ذاتيدر عالي برات افتخار سلمين \\ امنه تحويل ايده لي دهرى روس عدله \\ ديدى ديوان همابن كورنلر آفرين

٢- ربع مسكون چارى ديوار بناى ماكيدر \\ سقفيدر بالايى سطح آسمان هفتمين \\ اول شهك امر همايونى اولوب عالم مطاع \\ ايتمده تحسين اجلالين سلاطين كزين \\ بو سرايى ايلدي اول شه رصانتله بنا \\ قيلدى صدراعظم زيشاننى انده مكين

٣- بونده تا كيم يازيله منشور عدل پادشاه \\ دائما اول شاهه توفيقن خدا قيلسون معين \\ چاكرى زيور مجوهر سويلدى تاريخنى \\ باب عاليسين شهنشاه جهان ياپدى متين ١٢٥٩ \\ كتبه يسارى زاده مصطفى عزّت غفر لهما

Okunuşu:

1- Zîb-i evreng-i hilâfet nûr-i sadr-ı saltanat // Hazret-i Abdülmecid Han şehriyâr-ı kâm-biyn

Tab'ıdır tuğray-ı garrây-ı menâşîr-ı kerem // Zâtıdırâli âli berât-ı iftihâr-i müslimîn

Emne tahvil ideli dehri ruûs-i adlile //Didi divân-ı hümâyûnun görenler âferîn

2- Rub-ı meskûn çâr-ı divâr-ı binây-ı mülkidir // Sakfıdır bâlây-ı sath-ı âsûmân-ı heftümîn

Ol şehrin emr-i hümâyûnu olub âlem-muta // İtmede tahsin iclâlin selâtin-i güzîn

Bu sarayı eyledi ol şeh resânetle binâ // Kıldı sadr-ı a'zam-ı zî-şânını anda mekîn

3- Ketebehû Yesarizade // Bunda tâ kim yazıla Menşur-i adl-i Padişah // Dâimâ ol şâha tevfikîn Hüdâ kılsun muîn // Çâkeri Zîver mücevher söyledi târîhini // Bâb-ı âlisin şehinşahı cihan yapdı metîn ١٢٥٩ // Mustafa İzzet gufire lehuma[639]

[639] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 77.

Fotoğraf 574. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası.

Fotoğraf 575. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası Kitabesi.

Fotoğraf 576. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 577. Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) Binası Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii.

Yapının Adresi: No: 183, Sümbül Efendi Caddesi, Koca Mustafapaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzaları; avlu kapısındaki kitabede ve cümle kapısının önünde yer alan tamir kitabelerinde bulunmaktadır.

İmza Metni: Sanatkârın imzalar; birinci avlu kapısı üstündeki kitabede " كتبه يسارى زاده مصطفى عزّت غفرلهما" (Ketebehû Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehuma), cümle kapısının önündeki H. 1250 tarihli kitabede " المزنب الرّجى يسارى زاده مصطفى عزّت غفر الله زنوبهما" (El-müzibü'r-raci Yesarizade Mustafa 'İzzet gufirallahu zünûbühû) ve H. 1264 tarihli kitabede ise "كتبه يسارى زاده مصطفى عزّت غفر لهما" (Ketebehû el-fakir Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehu) şeklindedir.

İmza Tarihi: Caminin birinci avlu kapısı üstündeki kitabe H. 1264 (M. 1847-1848), cümle kapısının önünde yer alan tamir kitabelerinden ilki H. 1250 (M. 1834-1835), ikincisi ise H. 1264 (M. 1847-1848) tarihlidir.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının avlu kapısı üzerindeki kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 2 paftaya ayrılmış 6 mısranın 3 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. İki paftanın ortasında beyzi formda Sultan II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Kitabenin zemini yeşil renge boyanmış, harfleri ve kartuşların arası varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun hareketlendirilmesi için bazı be, sin, şın ve ye harfleri keşidelendirilmiş ve bu keşidelendirilen harfler satırlarda alta alta getirilmiştir. İkinci, dördüncü ve altıncı mısralardaki re harfi aynı aks üzerindedir. Kitabede sanatkâr imzası beşinci ve altıncı mısraların altında yer alan kartuşlarda bulunmaktadır. Sanatkâr imzasının bulunduğu bu kartuşlar diğer kartuşlara göre daha dar tutulmuştur. H. 1264 tarihi son mısradaki "Binayı" kelimesinin altındadır.

Caminin girişinde yer alan tamir kitabeleri avluya bakan iki mermer sütun arasında bulunmaktadır. Bu kitabelerin 1250 tarihli olanı II. Mahmud, 1264 tarihli olanı ise Sultan Abdülmecid döneminde yaptırılmıştır.[640]

II. Mahmud'un tuğrasının altında yer alan H. 1250 tarihli tamir kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 2 paftaya ayrılmış olup, 22 mısranın

[640] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 18.

11 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Manzum kitabenin son satırında sanatkâr imzasına yer verilmiştir. Kitabenin mermer zemini üzerindeki harfler ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Sanatkâr, celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda bazı te, sin, şın ve nun harflerini keşidelendirmiştir. Hattat diğer kitabelerinde yaptığı he harfindeki üslubunu burada üçüncü mısradaki "Sayesinde" ve "Olmada" ve on dokuzuncu mısrada "Ben de" kelimelerinde tekrarlamıştır. Kompozisyonun bazı mısralarında iki katlı istif vardır. Kitabede tarih iki yerde geçmektedir. Kitabenin tarihi; yirmi birinci mısrada "Mahmud" adının, yirmi ikinci mısrada da "Mustafa" adının altındadır.

Sultan Abdülmecid'in tuğrası altında yer alan H. 1264 tarihli tamir kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Kitabe; 4 paftaya ayrılmış 40 mısranın 10 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Bahsi geçen 4 pafta iki bölüm halinde tertip edilmiştir. Kitabenin mermer zemini üzerindeki harfler ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonun harf kalıbı bu kitabenin hemen yanında yer alan H. 1250 tarihli kitabe ile benzer anlayıştadır. Kitabenin kompozisyonu, bu kitabenin yanındaki H. 1250 tarihli kitabeyle aynı üslup anlayışına sahiptir. Farklı olan unsurlar kitabedeki şiir ve sanatkârın imzasıdır. Sanatkâr imzası, ikili paftaların altında yer alan iki kartuşta bulunmaktadır. Otuz dokuzuncu mısrada "Saltanat", kırkıncı mısrada "Hanekah" kelimelerinin altında yer alan H. 1264 tarihi iki yerde geçmektedir.

Birinci Avlu Kapısındaki Kitabe Metni

١- كرامت پيشه دريشان نواز و داد انديشه \\ شهنشاه جهان زمان عبدالمجيد خاندر

٢- ياپوب بو خانقاه اوليا يى الدى همّتلر \\ معني اولشهك غوث ايله اقطاب و اماماندر

٣- بو تاريخ كهر فرمان خير اولسون ابد زيور \\ بو رعنا خانقاه الان بناى شاه دورندر ١٢٦٤

٤- كتبه يسارى زاده \\ مصطفى عزّت غفر لهما

Okunuşu:

1-Kerâmet-pîşe-i dervîşân-nüvâz u dâd-endişe // Şehinşâh-ı cihân-bân-ı zamân 'Abdülmecid Han'dır

2- Yapıp bu hânjâh-ı evliyâyı aldı himmetler // Mu'ini ol şehiŋ gavs ile aktâb u imâmândır

3- Bu tarih-i güher-fer fâl-i hayr olsun ebed Zîver // Bu ra’nâ hânkâh el’an binâ-yı şah-ı devrândır 1264

Ketebehû Yesarizade // Mustafa ‘İzzet gufire lehuma

H. 1250 Tarihli Tamir Kitabesinin Metni:

١- شهنشاه معظّم حضرت سلطان محمود خان \\ كرامت پيشه خير انديشه قطب دولت دنيا

٢- خلافت تحتنه زيور حقيقت ملكنه سرور \\ طريقت سرّينه مظهار جهانه سايهء مولا

٣- تكايا و زوايا سايه ثنده اولمده معمور \\ عناياتى قلب اهل ذكرى قيلمده احيا

٤- برى بو خانقاه مصطفى پاشا كه چوقدندر \\ خراب ايدى ياپدى همّتله اولدى پك اعلا

٥- طريق ثنبليدر شاه راه كلشن توحيد \\ حريم سرّ پاك حضرت ثنبل بودر امّا

٦- هواى سنبليسى فيض رحمتدر بو كلزارك \\ وزاندر سو بسو انفاس قدثيه نسيم آسا

٧- طورر بو باغ عشقك سرويسى زنجير ايله بثته \\ ايدر بر شمّه سى بويله هزار آزاده يى شيدا

٨- بو دركاه شريف اولدقجه يا رب معبد اسلام \\ جهانه قبله كاه حاجت اولسون شاه عدل آرا

٩- بيوردى خدمت انشا يه خسرو بنده سن مأمور \\ اودر سر عسكر منصوره دستور همم پيرا

١٠- ايكى تاريخ چكدم بنده پرتو سلك املايه \\ اولوب كوهر شمار سبحه منظومهء معنا

١١- مقام عارفاندر ايلدي محمود خن انشا \\ سزا بو زيب و فرّه خانقاه مصطفى پاشا ١٢٥٠

١٢- المزنب الرّجى يسارى زاده \\ مصطفى عزّت غفر الله زنوبهما

المزنب الرّجى يسارى زاده مصطفى عزّت غفر الله زنوبهما

Okunuşu:

1- Şehinşâh-ı muâzzam hazret-i Sultan Mahmud Han // Kerâmetpîşe hayr endişe kutb-i devlet ü dünya

2- Hilâfet tahtına zirve hakîkat mülküne server // Tarîkat sırrına mazhar cihâna sâye-i Mevlâ

3- Takâyâ vü zevâya sâyesinde olmada ma'mûr // İnâyâtı kulûb-i ehl-i zikri kılmada ihyâ

4- Biri bu hankâh-ı Muskafa Paşa ki çoktandır // Harâb idi yapıldı himmetiyle oldu pek a'lâ

5- Tarkîk Sümbülîdir sâhrâh-ı gülşen-i tevhid // Harîm-i sırr-ı pâk-i hazret-i Sünbül budur ammâ

6- Hevâ-yı sünbülîsi feyz-i rahmetdir bu gülzârın // Vezandır sû-be-sû enfâs-ı kudsiyye nesîm-âsâ

7- Durur bu bâğ-ı aşkım servisi zencîr ile beste // Eder bir şemmesi böyle hezâr âzâdeyi şeydâ

8- Bu dergâh-ı şerîf oldukça yârab ma'bed-i islâm // Cihâna kıblegâh-ı hâcet olsun şâh-ı adl-ârâ

9- Buyurdu hizmet-i inşâya Hüsrev bendesin me'mur // Odur serasker-i mansura düstûr-i himem-pîrâ

10- İki târîh çekdim ben de Pertev silk-i imlâya // Olup gevher şümâr subha-i manzûme-i mânâ

11- Makam-ı ârifandır eyledi Mahmûd Hân inşa // Sezâ bu zib u ferre hankâh-ı Mustafa Paşa 1250

12- El-müzibü'r-raci Yesarizade // Mustafa 'İzzet gufirallahu zünübuhû[641]

H. 1264 Tarihli Tamir Kitabesi Metni:

١- زهی قطب زمن عبدالمجید خان ابن محمود خان \\ ایدر دورانده فیض هو ایله اقبالنی اعلا

٢- سزا بیعت ایدرسه دست اجلالن طوتوب شاهان \\ کرامتله اولور باق شوکت و شانی جهان آرا

٣- ایدوب قبر جناب سنبله حرمت و شاهنشاه \\ یاپوب بو خانقاهی قیلدی سنبلزاری بی همتا

٤- بو درکاه بایزید خان ولی عصرنده یاپلدی \\ جمال خلوتی یه اولدی اقدام مسکن و ماوی

٥- اولنجه حجّه عازم مصردن جلب ایتدی دامادین \\ عزیزم یوسف سنبل ثناندر مرشد اعلا

٦- اولوب پر طریقت نیجه دم ارشاد ایدوب ناسی \\ وفتنده مقامن ایلدی مرکز افندی جا

٧- اوده دورانننی تکمیلده یعقوب افندیدر \\ بو جایی ایلین یوسف کبی زیب آور معنا

٨- ثنان افندیکیم بو خانقاهه شیخ اولدقده \\ انی سلطان سلیمان ایادی شیخ الحرم والا

٩- حسن نامنده بر زاته رشادت ال ویروب آخر \\ غبار مقدمی اولدی نیجه د کحل نور افزار

١٠- علاءالدین کرام الدین و عدلی نام مرشدلر \\ مشیحتله بو یرده قیلدي اوجلر کبی استلا

١١- کلنجه شیخ ایّوبی محمّد نام بر آکاه \\ سلوك اربابنه کستردی سیر عالم بالا

١٢- جناب قتب نورالدین افندی بن علاالدین \\ اولوب التمش طقوز ییل بو محلده شیخ مستثنا

١٣- وفاتنده کلوب نجل کریمی شیخ قطب الدین \\ رشادتله فیوز زکري قیلدی معنیده اجرا

[641] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 18.

١٤- بو جاده صوكره هاشم ابن هاشم ابن هاشمدر \\ ايدن وفق مثلثوش مشيحت نسخه سن املا

١٥- اولنجه شيخ يلدز نور بحشا جاى ارشاده \\ بو سنبلزاده زينت ويردى يلدز چيچكى آسا

١٦- شهنشاه جهانك سايه سنده شيخ راضيدر \\ اولان بو دركه فيض انتماده جانشين جالا

١٧- بو دركاهى او خاقان زمان آباد ايدوب قيلدى \\ كلان بونجه زوات اوليا ارواحنى احيا

١٨- بو جايه شخ اولان بونجه زوات ارواخى يا رب \\ معين قيل شاه دورانه بجاه حالت اسما

١٩- دو تاريخ مجوهر سويله زيور بيت واحدده \\ ويرلسون ظاهر و باطنده نظمه شهرت معنا

٢٠- كل كلشنسراى سلطنت عبدالمجيد خاندر ١٢٦٤ \\ قيلان بو خانقاه سنبلى زيبنده و احيا

٢١- كتبه يسارى زاده \\ مصطفى عزّت غفر لهما

كتبه يسارى زاده مصطفى عزّت غفر لهما

Okunuşu:

1- Zihî kutb-ı zamân ‘Abdülmecid Han ibni Mahmud Han // Eder devrânda feyz-i Hû ile ikbâlini iʿlâ // Sezâ bîʿat ederse dest-i iclâlin tutup şâhân //Kerâmetle olur bak şevket ü şânı cihân-ârâ

2- Edip kabr-i cenâb-ı Sünbül’e hürmet o şâhinşâh //Yapıp bu hânkâhı kıldı sünbülzâr-ı bî-hemtâ // Bu dergeh Bayezîd Han-ı Velî ʿaṣrında yapıldı // Cemâl-i Halvetîye oldu akdem mesken ü meʾvâ

3- Olunca hacca ʿâzim Mıs’rdan celb etdi dâmâdın // Azîzim Yûsuf-ı Sünbül Sinân’dır mürşid-i aʿlâ // Olup pîr-i tarîkat nice dem irşâd edüp nâsı // Vefâtında makâmın eyledi Merkez Efendi câ

4- O da devrânı tekmîlde Yaʿkûb Efendi’dir // Bu câyı eyleyen Yûsuf gibi zîb-âver-i maʿnâ

Sinân Efendi kim bu hânkâha şeyh oldukda // Onu Sultân Süleymân eyledi şeyhü’l-harem vâlâ

5-Hasan nâmında bir zâta reşâdet el verip âhir // Gubâr-ı makdemi oldu nice dem kuhl-ı nûr-efzâ // Alâaddîn Kerâmeddîn ve ‘Adlî nâm mürşidler // Meşîhatle bu yerde kıldı üçler gibi istiʿlâ

6- Gelince Şeyh Eyyûbî Mehemmed nâm bir âgâh // Sülûk erbâbına gösterdi seyr-i ʿâlem-i bâlâ // Cenâb-ı kutb-ı Nureddîn Efendi bin ‘Alâaddîn // Olup atmış tokuz yıl bu mahalde şeyh-i müstesnâ //

7- Vefâtında gelüp necl-i kerîmi Şeyh Kutbuddîn // Reşâdetle füyûz-ı zikri kıldı maʿnîde icrâ

Bu câda sonra Hâşim ibni Hâşim ibni Hâşim'dir // Eden vefk-ı müssellessveş meşîhat nüshasın imlâ

8- Olunca Şeyh Yıldız nûr-bahşâ cây-ı irşâda // Bu sünbülzâra ziynet verdi yıldız çiçeği âsâ // Şehinşah-ı cihânın sâyesinde Şeyh Râzî'dir // Olan bu dergeh-i feyz-intimâda câ-nişîn hâlâ

9- Bu dergâhı o hâkân-ı zamân abâd edip kıldı // Gelen bunca zevât-ı evliyâ ervâhını ihyā

Bu câya şeyh olan bunca zevât ervâhını yâ Rab // Mu'în kıl şâh-ı devrâna be-câh-ı hâlet-i esmâ

10- Dü târîh-i mücevher söyle Zîver beyt-i vâhidde // Verilsin zâhir ü bâtında nazma şöhret-i maʿnâ // Gül-i gülşen-serây-ı saltanat 'Abdülmecid Handır 1267 // Kılan bu hânekāh-ı Sünbül'i zîbende vü ihyâ 1267

11- Ketebehû Yesarizade // Mustafa 'İzzet gufire lehu[642]

[642] Hacımeyliç, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, s. 20-21.

Fotoğraf 578. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Avlu Kapısı Kitabesi

Fotoğraf 579. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Camii Avlu Kapısı Kitabesinde Yer Alan Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 580. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Avlu Kapısı Kitabesinde Yer Alan Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

Fotoğraf 581. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan Tamir Kitabeleri.

Fotoğraf 582. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan H. 1250 Tarihli Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 583. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan H. 1250 Tarihli Tamir Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzası.

Fotoğraf 584. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan H. 1264 Tarihli Tamir Kitabesi.

Fotoğraf 585. Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii Girişinde Yer Alan H. 1264 Tarihli Tamir Kitabesindeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Beşir Ağa Camii.

Yapının Adresi: Hükümet Konağı Caddesi, Alemdar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası yapının giriş kapısı üzerindeki tamir kitabesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "حرّه الفقير العبدالدّاعى يسارى زاده نصطفى عزّت غفر لهما" (Harrerehû el-fakir el-abdu'd-dai Yesarizade Mustafa 'İzzet gufire lehuma).

İmza Tarihi: Kitabedeki tarihi H. 1158'tir (1745-1746). Ancak bu tarih yapının inşa tarihi olup sanatkâr imzasının tarihi değildir. Bunun en kuvvetli dayanağı tarihin "Eser bir cami'ü'l-'envar yaptırdı Beşir Ağa" ifadesinin olduğu mısrada bulunmasıdır. Kitabede "Muvaffak oldu Han Mahmud-ı Sani şimdi tecdide" ifadesi yer almaktadır. Buradan hareketle yapının II. Mahmud'un saltanatı döneminde tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Giriş kapısı üzerindeki kitabede tamir tarihiyle ilgili herhangi bir ifade yer almamaktadır.[643]

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Tamir kitabesi mermer üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilmiştir. Manzum kitabe; 3 paftaya ayrılmış 15 mısranın 5 satır halinde dendanlı kartuşlar içinde düzenlenmesiyle oluşmaktadır. Som satır ise sanatkâr imzasına aittir. Kitabenin mermer zemini üzerindeki harfler ve kartuş çerçeveleri varak altınlanmıştır. Celî ta'lik hatta sahip kompozisyonda sanatkâr diğer kitabelerine nazaran daha az keşideye yer vermiştir. Kitabede; sanatkâr imzası son satırın ilk ve son kartuşlarında, kitabenin tarihi H. 1158 ise son mısradaki "Yaptırdı" kelimesinin altında bulunmaktadır. Bu tarih caminin inşa tarihidir ve hattat kitabenin yazıldığı tarihe yer vermemiştir. Kitabe üslup açısından sanatkârın erken tarihli kitabelerini anımsatmaktadır.

Cümle Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe Metni:

١- خطيب منبر عدل كرامت جامع شوكت \\ امام دين و دولت خان محمود كرم پيرا \\ نيچه خير ايله كرسى جهانى بيت معموره

٢- مشابه ايلدى اول قبله شاهان ملك آرا \\ بتوفيق خدا اثرينه قيلدي اقتدا چونكيم \\ اغاى حافظ دارالسّعاده عز ايله حالا

٣- موفق اولدى خان محمود ثانى شمدى تجديده \\ او شااهك وصفنه حفظى بو تاريخى ديمش كويا \\ دكلدر بو تصادف محضتوفيق و كرامتدر

[643] Semavi Eyice "Beşir Ağa Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XI, s. 1.

٤- چراغ نامداشن قیلدی کندی عبدی وش احیا \\ بشیر اغانك الله ایلدکجه رحمتن مزداد \\ بنای دولت بانیثنی حق ایده پا برجا

٥- چقوب ارکان چاری اوزره قیلدی بربرین تبشیر \\ طواف ایتدکده فیضی ساکنان عالم بالا \\ بو مصرعله دیدیلر غیر از منقوط تاریخن

٦- حرّه الفقیر العبدالدّاعی \\ اثر بر جامع الا نور یاپدردي بشیر اغا ١١٥٨ \\ یساری زاده نصطفی عزّت غفر لهما

Okunuşu:

1- Hatîb-i minber-i ‘adl ü kerâmet câmi‘-i şevket // İmâm-ı dîn ü devlet Han Mahmud-ı kerem-pîrâ // Nice hayr ile kürsî-i cihânı beyt-i ma‘mûra

2- Müşâbih eyledi ol kıble-i şâhân-ı mülk-ârâ // Be-tevfîk-i Hudâ isrine kıldı iktidâ çünkim

Ağa-yi hâfız-ı Dârü’s-sa‘âde ‘izz ile hâlâ

3- Muvaffak oldu Han Mahmud-ı Ŝânâ şimdi tecdîde // O şâhın vasfına Hıfzî bu târîhi demiş gûyâ // Degildir bu tesâdüf mahz-ı tevfîk-i kerâmetdir

4- Çerâğ-ı nâmdaşın kıldı kendi ’abdi-veş ihyâ // Beşîr Aga’nın Allâh eyledikçe rahmetin müzdâd // Binâ-yı devlet-i bânîsini hak ede pâ ber-câ

5- Çıkıp erkân-ı çârı üzre kıldı birbirin tebşîr // Tavâf ettikde feyzi sâkinân-ı ‘âlem-i bâlâ // Bu mısra‘la dediler ğayr-i ez-menkût târîhin //

6- Harrerehû el-fakir el-abdu’d-dai // Eser bir câmi‘ü’l-‘envâr yaptırdı Beşîr Ağa 1158 // Yesarizade Mustafa ‘İzzet gufire lehuma

Fotoğraf 586. Beşir Ağa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabe.

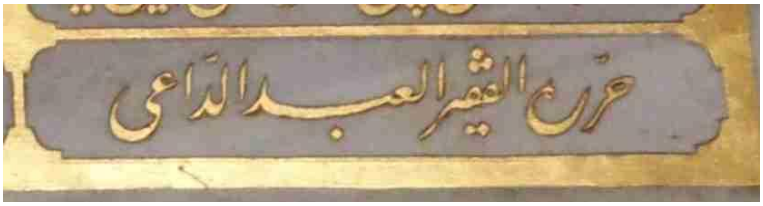

Fotoğraf 587. Beşir Ağa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabedeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının İlk Kartuşu.

Fotoğraf 588. Beşir Ağa Camii Cümle Kapısında Yer Alan Kitabedeki Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin İmzasının Son Kartuşu.

4.5. Yapılarda İmzası Bulunan Taşçılar

Yapı üzerinde mimarlar, mühendis-mimarlar, müteahhitler ve hattatların yanı sıra taşçıların imzaları da yer alabilmektedir. Araştırma sırasında yalnızca bir taşçının imzası belirlenebilmiş olup bu sanatkâr Âsitâneli Taşcı Ömer'dir. Tespit ettiğimiz taşçının imzalı tek yapısı "Taşçı İmzasının Bulunduğu Yapı" şeklinde EK-5'te verilmiştir.

4.5.1. Âsitâneli Taşcı Ömer

Tek yapıda imzasına rastlanan sanatkârın, Muhsizade Han'ın onarımını gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. İmzasında hareketle sanatkârın, mimarlık yapabilecek düzeyde bir müteahhit olduğu düşünülmektedir. Taşcı Ömer'in İstanbullu olduğu ve bu onarımı 1902 yılında yaptığı anlaşılmaktadır.[644]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Muhsinzade Han.

Yapının Adresi: Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, yapının kuzeybatı cephesinde yer alan konsolda yer almaktadır.

İmza Metni: "استانلی طاشجی عمر ۱۳۲۰", "Âsitâneli Taşcı Ömer".

İmza Tarihi: H. 1320 (M. 1902).

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının ilk inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mevcut şekliyle 1772 yılında Abdullah Paşa'nın oğlu Muhsinoğlu Mehmed Paşa tarafından yaptırıldığı kaynaklarda geçmektedir. İki katlı olarak inşa edilen yapı, avluya ve mahzene sahiptir.[645]

Zemin kat ve üzerinde tek kattan oluşan yapı kâgir olarak inşa edilmiştir. Yapının süsleme unsurları Büyük Postane Caddesi ve Hamidiye Türbesi Sokak cephelerinde toplanmıştır. Büyük Postane Caddesi cephesinin zemin katı; akantus yapraklı ve C kıvrımlı konsoldan oluşan başlığa sahip plasterlerle 7 bölüme ayrılmıştır. Köşeli kemerli açıklıklardan oluşan zemin kat, iki cephede de devam yivli silmeyle sonlanmaktadır. İkinci kat; zemin kattaki plastelerle aynı aks üzerinde, iyon başlıklı yivli plasterlerle bölümlenmiştir. Bu plasterlerin arasında, söveleri dışa taşkın, konsolların üstünde yer alan ikili pencerelere yer verilmiştir. Pencere lentoları

[644] Tüfekçioğlu, "Üsküdarlı Taşçılar ve "Taşçı" İmzâlı Mezar Taşları", s. 99-100; N. Çiçek Akçıl Harmankaya, "*Eminönünü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı"*, s. 82.
[645] Tüfekçioğlu, *a.g.m.*, s. 99-100.

dikdörtgen ve çokgen oymadan oluşan bezemeye sahiptir. Pencere üstünde akantus yapraklı konsola oturan dikdörtgen korniş bulunmaktadır. İkinci kat, iki cephede de devam eden yivli silmeyle sonlanmaktadır. Büyük Postane Caddesi cephesinde Hamidiye Türbesi Sokak cephesinden farklı olarak, ikinci katı sonlandıran silmenin üzerinde diş kesimi bordüre yer verilmiştir. Yapının Hamidiye Türbesi Sokak cephesi Büyük Postane cephesine nazaran daha sade bir anlayışa sahiptir. Cephenin zemin katı, köşeleri kıvrımlı üçgen biçimli geniş konsollarla bölümlere ayrılmıştır. Birinci katta ise diğer cepheyle benzer bir pencere anlayışı vardır ancak iyon başlıklı plasterler ve diş kesimi bordür bu cephede yoktur. Yapının birinci katında, iki cephenin kesiştiği bölüm pahlanmıştır. Pahlanan bu bölümde iki köşesinden düğüm yapılmış ip kabartması ustalıkla yapılmıştır. İki cephede de devam eden dikdörtgen silmeyle sonlanan binanın üst kısmında babalar ve parapetlere yer verilmiştir. Binanın bahsi geçen cephe bezemelerindeki akantus yaprakları, C kıvrımları, iyon başlıklı plasterler gibi unsurlar Neo-Klasik üsluba atıf yapmaktadır.

Han giriş kapısının yer aldığı bölüm diğerlerinden farklı olarak tuğla ve kesme taş malzeme ile almaşık duvar dokusuna sahiptir. Giriş cephesinin üst katında Esma-i Hüsna'dan; "Yâ-Latîf", "Yâ-Hâfız" ve "Yâ Mâlike'l-mülk 1321" isimleri bulunmaktadır.[646]

[646] N. Çiçek Akçıl Harmankaya, "Eminönünü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı", s. 83. Yapı için ayrıca bkz. Akçıl Harmankaya, *a.g.m.*, s. 73-104.

Fotoğraf 589. Muhsinzade Han'ın Büyük Postane Caddesi'ne Bakan Cephesi.

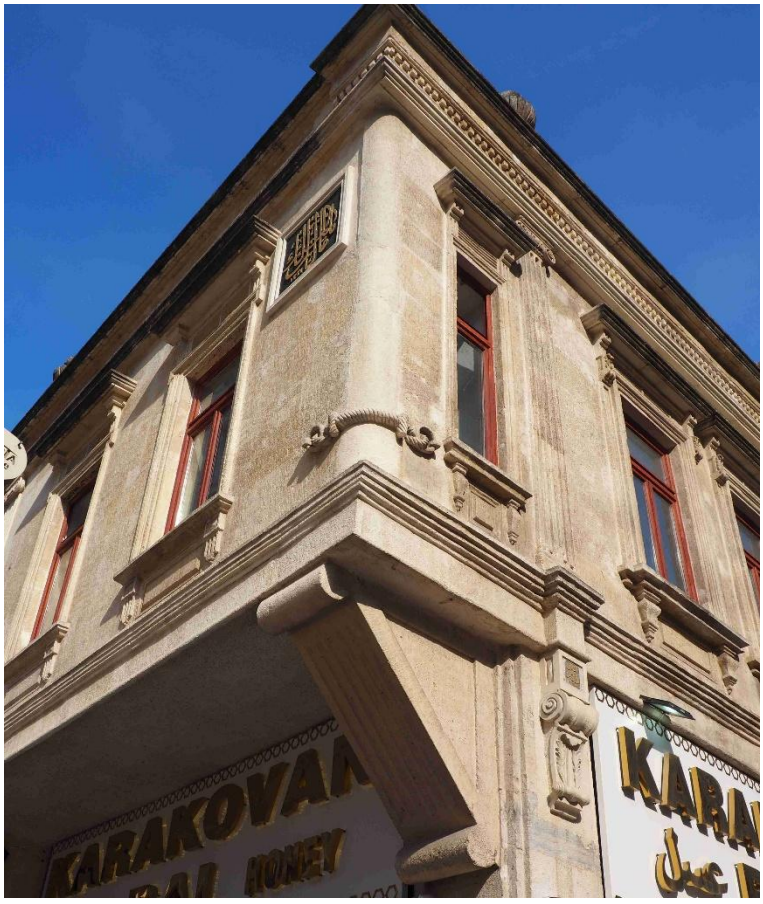

Fotoğraf 590. Muhsinzade Han Taş İşçiliğinden Detay.

Fotoğraf 591. Muhsinzade Han'da Bulunan Asitaneli Taşçı Ömer'in İmzası.

4.6. Yapılarda İmzası Bulunan Kâşîler

Yapı üzerinde mimarlar, mühendis-mimarlar, müteahhitler, hattatlar ve taşçıların yanı sıra çini ustalarının da imzaları yer alabilmektedir. Araştırma sırasında yalnızca bir Kâşî (Çini ustası) imzası belirlenebilmiş olup bu sanatkâr Mehmed Emin Efendi'dir. Tespit ettiğimiz kâşînin imzalı yapıları "Kâşî İmzasının Bulunduğu Yapılar" başlığıyla EK-6'da verilmiştir.

4.6.1. Mehmed Emin Efendi

Kütahya doğumlu olan Mehmed Emin Efendi, 1872 yılında Kütahya'da dünyaya gelmiştir. Mehmed Emin Efendi; Mücellid Mehmed Hilmi Efendi'nin kurduğu çini atölyesinde çiniciliğe başlamıştır. Ustası; İstanbul'a döneceği zaman atölyesini, çıraklığını ve mutemetliğini yapan Mehmed Emin'e bırakmış ve bu durum Mehmed Emin'in hayatında bir dönüm noktası olmuştur. 15–16 yaşlarında atölyenin başına geçen sanatkâr, ustasının bıraktığı küçük atölyede 1892 yılına kadar seramik üretimine devam etmiştir. 1892'den itibaren çini üretimine de başlamış ve bir süre sonra bu alanda döneminin önde gelen çini üreticilerinden biri olmuştur.[647]

Mehmed Emin Efendi, çini desenlerinin aynısını taklit etmek yerine, göze batmayacak şekilde farklı motiflerle zenginleştirerek farklı bir üslup oluşturmuştur. Sanatkâr, ürettiği çinilerde İznik desenlerini ve ayrıca mimarlarının desen çalışmalarını da uygulamıştır. [648]

Sanatkâr, I. Dünya Savaşı nedeniyle gerek işçi sayısındaki önemli azalmalar, gerekse de devlet kurumlarının siparişlerini azalmaları nedeniyle H. 1333 (M. 1914-1915) tarihinde bir mektup kaleme almıştır. Bu mektupta ayrıca kendisi tarafından üretimi yapılan çinilerin kullanıldığı yapıları da belirtmiştir. Sirkeci Liman Han, Haydapaşa Garı Yemek Salonu, Sirkeci Büyük Postane, V. Mehmed Reşad Türbesi, Beşiktaş Vapur İskelesi, Kuzguncuk Vapur İskelesi, Karaköy Muradiye Han, Karaköy Ovagimyan Han, I. Vakıf Han, II. Vakıf Han, IV. Vakıf Han, Erenköy Reşad Paşa Camii, Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Mescidi, Darüleytam Camii, Şirket-i Hayriye Binaları, Galata Balıkhane Binası, Topkapı Sarayı'nda yer alan bazı çiniler, Galata'da bazı dükkan ve mağazalar sanatkârın mektubunda geçen İstanbul'daki yapılarda yer

[647] Levent Kum, *Kütahya Seramiklerinde Kompozisyon (19. Yüzyılın İkinci Yarısı – 20. Yüzyılın İlk Yarısı*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s. 14.
[648] Harun Kaçmaz, *Cumhuriyetten Günümüze Kütahya Çini Sanatı ve Bazı Atölyeler İle Ustaların Çini ve Seramik Sanatına Katkıları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008, s. 70.

alan eserleridir.[649] Mehmed Emin Usta'nın imzalı eserleri ise Suadiye Camii, İstanbul Tapu ve Kadastro Binası (Defter-i Hâkân-î), Abdülmecid Efendi Köşkü, Çapa Öğretmen Lisesi (Darülmuallim-ı Aliyye), Büyükada Vapur İskelesi, Haydarpaşa Vapur İskelesi, Sultanahmet Hapishanesi (Dersaadet Cinayet Tevkifhanesi), Hobyar Mescidi ve Kandilli Rasathanesi'nde yer almaktadır.[650]

Sanatkâr, Milli Mücadele döneminde ise Kuva-yı Milliye hareketi içinde işgal kuvvetlerine karşı faaliyetlerde bulunmuş ve 1922 yılında Yunan askerleri tarafından şehit edilmiştir. [651]

İmzasının Bulunduğu Yapı: Abdümecid Efendi Köşkü.

Yapının Adresi: No: 18, Kuşbakışı Caddesi, Kuzguncuk Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, giriş kapısının doğu köşesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: Sanatkâr imzaları; çeşmeli odada "Amel-ü Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahîye A.M", çeşmede "Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahya 1331", birinci kattaki odada "Amel-ü Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahya 1331" ve birinci katın arka balkonunda "Mâmulât-ı Kütahya Emin âsâr-ı Konya Selçukî" şeklindedir.[652] Yapıyı ziyaretimiz sırasında çeşmedeki ve birinci katta yer alan odadaki sanatkâr imzalarını tespit edebildik ve diğer imzalara ulaşma fırsatımız olmadı. Çeşmede yer alan imza metni: "محمد امین من تلامیذ محمد حلمی قتاهیه ۱۳۳۱", birinci kattaki odada yer alan imza metni ise "عمل محمد امین من تلامیذ محمد حلمی کتاهیه" şeklindedir.

İmza Tarihi: Çeşmede yer alan imzada, H. 1331 (M. 1912-1913) tarihi bulunmaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Köşkün çinileri iç mekan, dış mekan ve zemin çinileri olmak üzere üç faklı bölümde yer almaktadır. Mehmed Emin Usta'ya ait bu çiniler sıraltı tekniğinde üretilmiştir.[653] Köşkte yer alan bu çiniler 1912-1913'teki

[649] Hakan Arlı, *Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu*, İstanbul Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 18-20.
[650] Vedat Tek Evi, Milli Emlak Dükkanları, Büyükdere Vapur İskelesi, Bostancı Vapur İskelesi, Şehrameneti Fatih Dairesi (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi) ve Şehrameneti Kadıköy Dairesi (Kadıköy Belediyesi Tarih Edebiyat Sanat Kütüphanesi) sanatkâra atfedilen İstanbul'daki diğer yapılardır. Ayrıca mektupta yer alan Galatasaray Mekteb-i Sultanisi Mescidi, Darüleytam Camii, Şirket-i Hayriye Binaları günümüze ulaşamamıştır. Arlı, *Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu*.
[651] Arlı, *a.g.t.*, s. 14.
[652] Arlı, *a.g.t.*, s. 18-20.
[653] Latife Arlı, "Abdülmecid Efendi, Köşkü, Çinileri", *Üsküdar Sempozyumu IV*, C. I, İstanbul 2007, s. 413.

yapının onarımı sırasında eklenmiştir.[654] Çini dekorasyona kapsamlı bir biçimde yer verildiği yapıda sanatkâr imzası dört yerde bulunmaktadır.

Sanatkârın ilk imzası, zemin katta selamlık kapısının karşısında yer alan çeşmeli odada bulunmaktadır. Odanın zemininin tamamı çiniyle kaplanmıştır. Kırmızı, beyaz ve mavi renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı çinilerde şemse, rumi ve bitkisel karakterli motifler hakimdir. Odanın zeminini kaplayan bordürün bahçeye çıkılan kapı tarafında küçük bir kartuş içinde sanatkâr imzasına yer verilmiştir. İmza, "Amel-ü Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahîye A.M" şeklindedir.[655]

İkinci imza aynı odada yer alan çeşmede bulunmaktadır. Kurna ve aynalık bölümleri mermerden yapılmış çeşmenin, arka kısmı çini bezemeye sahiptir. Çeşmenin alt kısmı düz lacivert çinilerden oluşmaktadır. Bu bölümün üstünde, orta kısımda ise beyaz zemin üzerindeki Osmanlı Arması'na ve Sultan V. Mehmed Reşad'ın tuğrasına yer verilmiştir. Tuğranın altında "Padişahım çok yaşa" yazısı bulunan bu bölümün köşe bantlarında, firuze, kırmızı, beyaz, lacivert ve sarı renklerin kullanıldığı rumi ve palmetlerden oluşan motife yer verilmiştir. Tuğralı bölümün üstünde ise firuze zemin üzerinde beyaz harflerle yazılmış sanatkâr imzası bulunmaktadır. İmza, "Amel-ü Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahya 1331" şeklindedir. İmzanın üstünde beyaz zemin üzerinde lacivert harflerle Enbiyâ Suresi 30. Ayet'e yer verilmiştir. Çeşmenin üst kısmı lacivert, beyaz, kırmızı ve sarı renklerin kullanıldığı, Rumilerin ortasında on iki köşeli yıldıza yer verilen üç dilimli taç motifiyle sonlanmaktadır.

Üçüncü imza, birinci katta sofaya açılan merdiven aksındaki ikinci odada yer almaktadır. Odada kapının karşısındaki pencerelerin arasında bitkisel ve geometrik motiflerin ağırlıklı olduğu panolara yer verilmiştir. Mavi-beyaz rengin hakim olduğu bu panolarda imza güneydoğu köşedeki panoda yer almaktadır. İmza, "Amel-ü Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahya 1331" şeklindedir.

Yapıdaki dördüncü imza; arka balkon zemininde, ortadaki kapının ön kısmında yer almaktadır. Balkon zemininin tamamı desenli çinilerle kaplanmıştır. Zeminin bordürlerle sınırlandırılmış orta bölümünde şemse motifi yer almaktadır. Şemsenin iç yüzeyi; çok kollu yıldız ve rozet örgüsünden oluşan geometrik anlayışla zenginleştirilmiştir. Bu bölümde hakim renkler firuze, sarı ve beyazdır. Bahsi geçen

[654] Arlı, *Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu*, s. 42.
[655] Arlı, *a.g.t.*, s. 44.

bölümdeki kompozisyon, Konya Karatay Medresesi'nin kubbesindeki çinilerin bir benzeridir. Dış bordürle şemse arasında kalan kısım beyaz zemin üzerinde kıvrık dallar ve rumilerle yapılmış bitkisel örgüye sahiptir. Bordür ise lacivert zemin üzerine firuze ve yeşil renkli asma yaprakları ve sarı renkli üzümler ile bezenmiştir. İmza, "mamulat-ı Kütahya Emin âsâr-ı Konya Selçukî" şeklindedir.[656]

Şerare Yetkin'in bu yapıdaki çiniler hakkındaki genel görüşü şöyledir: "*Klasik motifler dejenere olmuştur. Neoklasik üslupla ve bu devrin özelliği olan klasiği yaşatmak çabası başarılmıştır. Bu yapıda kullanılan arma yeni bir üsluptur. Renk olarak turuncu ve sarının girmesi klasik dönemden ayırmıştır."*[657]

[656] Arlı, *Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu*, s. 49.
[657] Arlı, "Abdülmecid Efendi, Köşkü, Çinileri", s. 423.

Fotoğraf 592. Abdülmecid Efendi Köşkü.

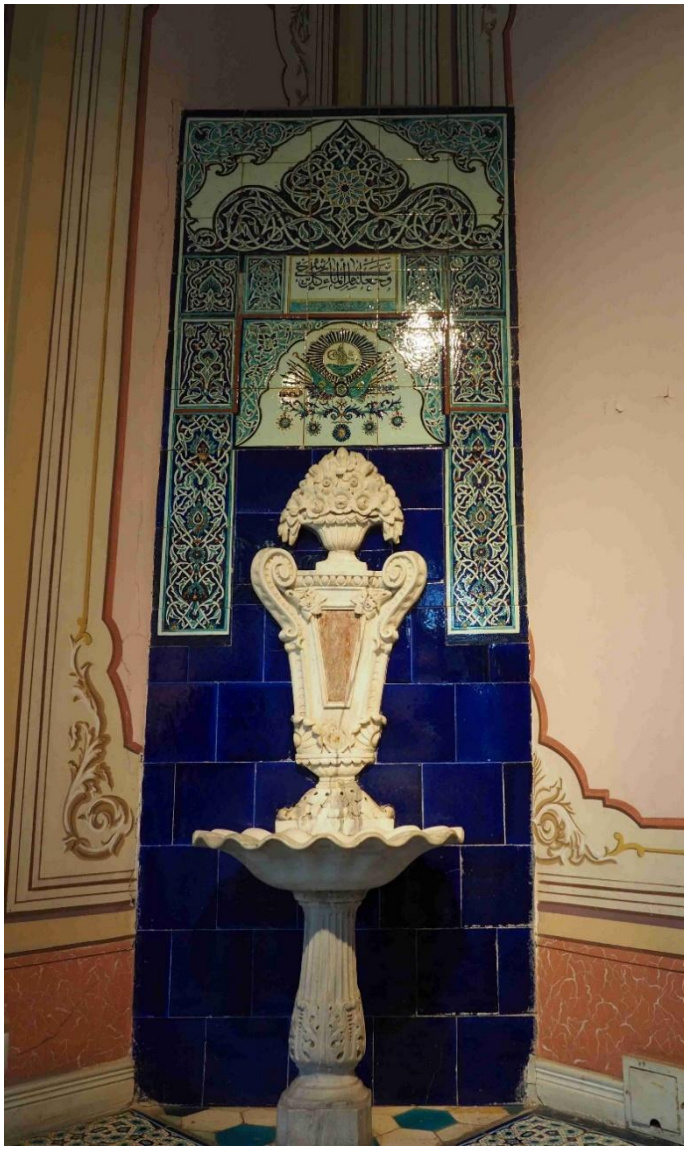

Fotoğraf 593. Abdülmecid Efendi Köşkü'ndeki Çiniden Yapılmış Çeşme.

Fotoğraf 594. Abdülmecid Efendi Köşkü'ndeki Çiniden Yapılmış Çeşmede Yer Alan Mehmed Emin Efendi'nin İmzası.

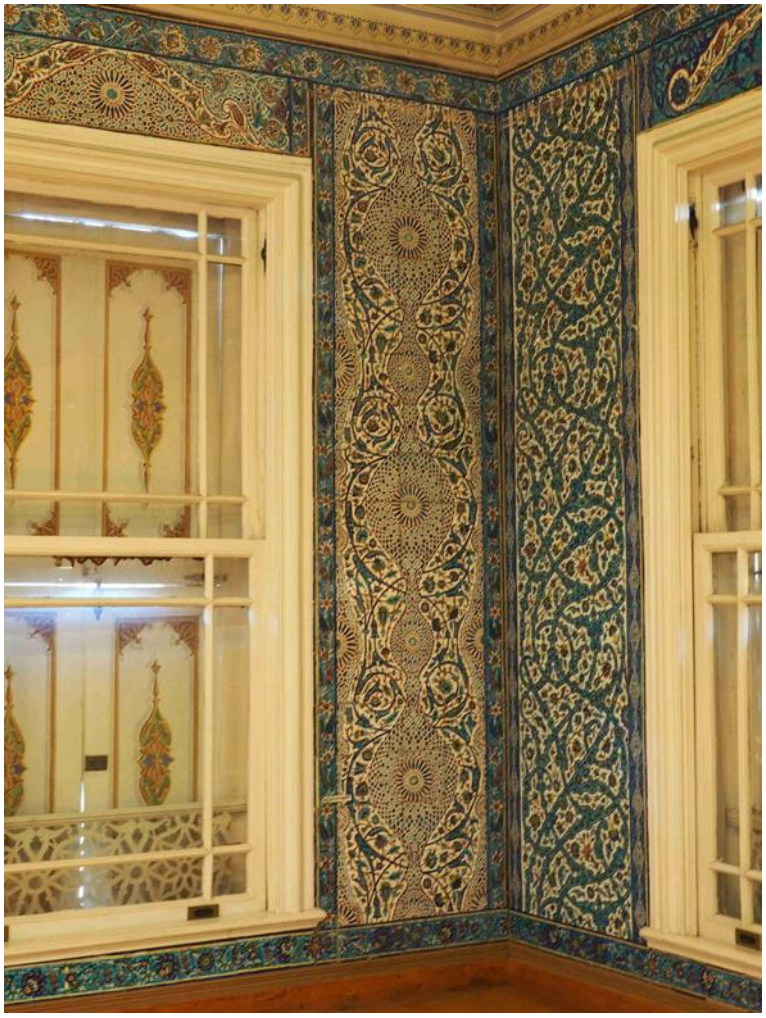

Fotoğraf 595. Abdülmecid Efendi Köşkü'nde Birinci Katta Yer Alan Çini Pano.

Fotoğraf 596. Abdülmecid Efendi Köşkü'nde Birinci Katta Yer Alan Çini Panodaki Mehmed Emin Efendi'nin İmzası.

İmzasının Bulunduğu Yapı: Hobyar Mescidi.

Yapının Adresi: No: 12/1, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul.

İmzanın Yapıdaki Yeri: Sanatkâr imzası, güney cephesinin köşesinde bulunmaktadır.

İmza Metni: "عمل محمد امین من تلامیز محمد حلمی کتاهیه", "Amel-ü Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahya"

İmza Tarihi: İmzada tarih bulunmamaktadır.

Sanatkârın Eseri ve Üslubuna Ait Özellikler: Yapının iç ve dış cephesindeki bezeme anlayışında çini önemli bir yer tutmaktadır. Yapıda yer alan firuze ve lacivert rengin ağırlıklı olarak kullanıldığı çinilerde kompozisyon olarak bitkisel motifler ve yazı tercih edilmiştir. Yapıda sanatkâr imzası güney cephede yer alan "Elhamdülillah" ifadesinin ma'kılî hatla yazıldığı panonun sağ alt köşesinde bulunmaktadır. Yapının doğu cephesindeki çini panolarda ve harimde yer alan çâr-yâr-ı güzin levhaları da çiniden yapılmıştır ve sanatkârı Mehmed Emin Efendi'dir.

Fotoğraf 597. Hobyar Mescidi.

Fotoğraf 598. Hobyar Mescidi “Elhamdülillah” Yazılı Çini Pano.

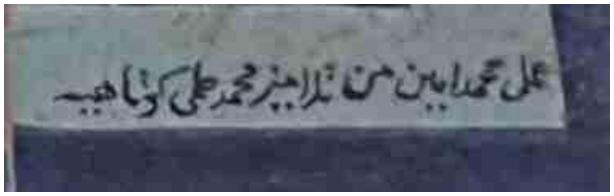

Fotoğraf 599. Hobyar Mescidi Hobyar Mescidi “Elhamdülillah” Yazılı Çini Panodaki Mehmed Emin Efendi’nin İmzası.

5. DEĞERLENDİRME

Bu tez çalışması kapsamında 19. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda mimari alanında sanatkâr imzaları tespit edilmeye ve imza geleneğinin önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesine koşut olarak sanatkâr imzaları iki grup altında incelenmiştir. Birinci grubu, yapının daha çok yapım aşamasında görev alan mimar, mühendis-mimar ve müteahhit imzaları oluşturmuştur. İkinci grupta ise yapının ince işçilik, süsleme ve bezemesinde emek veren hattat, kâşî ve taşçı imzaları yer almıştır.

5.1. Mimar, Mühendis-Mimar ve Müteahhit İmzaları

Birinci gruba ilişkin yapılan saha araştırması ve literatür taraması sonucunda, 58 tane mimar, 4 tane mühendis-mimar, 5 tane de müteahhit imzası (biri kesin olmamakla birlikte) tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, tezimizin tarih aralığı kapsamında bazı mimar ve kalfaların isimleri ve yapıları Zafer Karaca'nın *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodosks Kiliseleri* adlı kitabında yer alan bilgilerden hareketle tespit edilmiştir. Ancak yetkili kurumlardan gerekli izin alınamadığından dolayı çalışmamızda bahsi geçen sanatkârların ilgili yapılardaki imzaları yerinde kayıt altına alınamamıştır. Bu durumdan ötürü tespit edilen sanatkârlar, mimar/kalfa ismi ve imzasının bulunduğu yapı şeklinde kategorize edilerek EK-7'de verilmiştir. Bahsi geçen kaynaktan hareketle en erken tarihli mimar imzası, Mimar Kayserili Konstantinos Yolasığmazis'in 1831 tarihli Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi'ndeki imzasıdır.

Sanatkârların eserlerinde kullandığı üslup özellikleri değerlendirilmiş ve bunun yanı sıra sanatkârlarla ilgili yeni biyografik bilgilere de ulaşılmıştır. Bu biyografik bilgiler hazırlanırken *Annuaire Oriental* diğer bir adıyla *Şark Ticaret Yıllığı*'ndan önemli oranda yararlanılmıştır. Böylelikle Avedis Pekmezian, Nikolaos G. Parlos, Stephan Hamamdjian, Serkis Tachdjian, Isaac Nahoum ve Alfred Psalti gibi pek çok mimarın imzalarına ulaşılmış ve hatta bunların yaşadıkları dönemdeki büro adresleri dahi tespit edilmiştir.

Bu grupta yer alan sanatkarların imzaları ekseriyetle yapının giriş cephesinde bulunmaktadır. Bu imzaların büyük bir kısmı zemin katın doğu veya batı üst köşelerinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra az sayıda da olsa birinci katın doğu ve batı alt köşelerinde yer alan imzalar da mevcuttur.

5.1.1. İmza Metninin Dili

Araştırma kapsamında, imzalı eserlerde öncelikli olarak sanatkârın kim olduğu ve imza metninin dili incelenmiştir. İnceleme sonucunda mimar, mühendis-mimar ve müteahhit imzalarında Osmanlıca'nın yanı sıra Fransızca, İtalyanca ve Yunanca'nın da kullanıldığı görülmüştür. Bu durum son dönem Osmanlı mimarisinde bilhassa yabancı sanatkârların etkisini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bununla birlikte imza metinlerde sadece tek dilin harf karakterine yer verildiği gibi Fransızca-Osmanlıca, Yunanca-Osmanlıca bir arada kullanılarak yazılan imza metinleri de söz konusudur. Bu tarz imzaların dışında Latin alfabesiyle, sadece mimar isimlerinden oluşan imzalar da mevcuttur. Genel olarak imzalarda mimar, mühendis/mimar ve müteahhit gibi mesleklerin isimleri, imzanın yer aldığı dile göre şekillenmiştir. Bu nedenle araştırmamızda imzalar kayıt altına alınırken imzanın orijinal dili ve şekli esas alınmıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, "اثر" (eser), "معمار" (mimar) ve "معمارلری" (mimarları) ifadeleri mimarlar için kullanılan Osmanlıca imza terimleridir. Bilhassa bu terimlerden Mimar Kemaleddin ve Mehmed Fevzi'nin Ahmed Cevad Paşa Türbesi'ndeki imzasında yer alan "اثر" (eser) ifadesi Türk-İslam sanatında imza geleneği açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu ifade yüzyıllar boyunca Anadolu'da kullanılan bir sanatkâr imzası terimi olan "Amel-ü" ifadesinin karşılığıdır. Mimar Kemaleddin ve Mehmed Fevzi'nin imzası, "Amel-ü" geleneğin bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Vedat Tek'in "معمار محمد وداد ۱۳۲۹" (Mimar Mehmed Vedad 1329) ve EVANCELOS N. DEVEDİİADİS ARCHITEK 1914" (Vandenkol? Kalfa) şeklindeki imzaları Osmanlıca imzalara örnek teşkil etmektedir. Osmanlıca imzalarda dikkat çekici bir durum olarak "Mimar" ifadesinin yanı sıra "Kalfa" ifadesinin de kullanıldığı görülmektedir. Theocari Bassilades ve Dimitri Bassilades'in " معمارلری تءوخاری قلفه واسیلادی واوغلی دیمیتری" (Mimarları Teohari Kalfa Vasiladi ve Oğlu Dimitri) şeklindeki imzası bu duruma örnektir. İmzada Theocari Bassilades için "Mimar" ve "Kalfa" ifadesinin aynı anda kullanılmıştır. Bu durum sanatkârın, yapının hem mimarı hem de müteahhidi olduğunu düşündürmektedir.

Çalışmamız kapsamında, incelenebilen eserler içerisinde, sanatkâr imzalarında en yaygın kullanılan dilin Fransızca olduğu belirlenmiştir. Fransızca imza metinlerinde: mimarlar için "ARCHITECTE"/"ARCHITECTES" ve bunların kısaltılmış hali "ARC^{TE}"/"ARC^{TES}" ifadelerine yer verilmiştir. Bu kullanımlara "GR.

CONSTANTINIDES ARCHITECTE", "A. D. YENIDUNIA & C. P. KYRIAKIDES ARCHITECTES" ve "A. VALLAURI AR^{TE}" şeklindeki imzalar örnek teşkil etmektedir.

Tespit ettiğimiz mühendis-mimar ve müteahhit imzalarının dili de Fransızca'dır. Mühendis-mimar imzalarında "INGENIEURS-ARCHITECTES" ve bu ifadenin kuvvetle muhtemelen kısaltması olarak "I…^{RS}=. ARCHITECTES" ifadeleri kullanılmıştır. "E. FARACCI, C. CLONARIDES & CIE INGENIEURS ARCHITECTES" ve "A. I. CARACACH I…^{RS}=. ARCHITECETES" imzaları bu kullanıma örnek verilebilir. "G. & ALF. MICHELINI ENTREPRENEUR" ve "S & D. ROUTOS ENTREPRENEURS" örneklerinden anlaşılacağı üzere müteahhitlerin yapı üzerindeki imzaları ise "ENTREPRENEUR"/ "ENTREPRENEURS" şeklindedir.

Mimar imzalarında kullanılan bir diğer dil İtalyanca'dır. İtalyanca imza metinlerinde; mimar için "ARCHİTETTO" ve bunun kısaltılmış hali olarak "ARCTO", ARC^{TO}" ve "ARCH^{TTO}" ifadeleri kullanılmıştır. Bu kullanımlara "G. SEMPRINI ARCHITETTO", "CARLO AMANCICH ARCH^{TO}" ve "G. SEMPRINI. ARCH^{TTO}" şeklindeki imzalar örnek teşkil etmektedir.

Yunanca "ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (MİMAR) ve aynı ifadenin küçük harflerle yazılmış hali "Αρχιτεκτων" (Mimar) ve "ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ" (MİMARLAR) ifadeleri; "Δ. Θ. ΒΑΣΙΛΑΔΗΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ" (Demetre Th. Bassilades Mimar), Δ. Μ. ΠΑΝΑΓΤΙΔΗΣ Αρχιτεκτων" (D. M. Panayotides Mimar), "ΑΔΑΜΑΝΥΙΔΗΣ ΝΕΣΙΛΑΕ ΠΟΥΣΚΟΥΛΛΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ imzalarında görüldüğü üzere mimarlar için kullanılan ya da başka bir ifadeyle mimarların kullandığı imza ifadeleridir.

Belirtildiği üzere farklı dillerde meslek belirten unvanların kullanıldığı örneklerin yanı sıra; "Galatis Constantin Christidis" ve "SALVATORE FLERI" örneklerinde görüldüğü gibi Latin karakterlerle sadece sanatkâr adının yer aldığı imzalar da vardır.

5.1.2. Sanatkârın Mesleği

Araştırmamızda, imzalı eserin sanatkârının belirlenmesi ve imza dilinin incelenmesinin yanı sıra genel olarak yapılarda imzası bulunan meslek gruplarının da belirlenmesine çalışılmıştır. Buradan hareketle, İstanbul mimarisinde yapıların üzerinde imzası bulunan meslek grubunun daha çok mimarlar olduğu değerlendirilmiştir. Mimarların dışında saha araştırmamız sırasında imzası ile karşılaştığımız bir diğer

meslek grubu da mühendis-mimarlar olmuştur. Bu meslek grubundakilerin, yapının plan ve projesini hazırlamasının yanı sıra statik ve mukavemet gibi mühendislik işlerini de yapmış olmaları muhtemeldir. Saha çalışmamız sırasında, tespit ettiğimiz bu gruba ait imzalar; Aram Caracach ve Isac Caracach'ın Beyoğlu'da Kurabiye Sokak'taki Ferah Apartmanı'ndaki "I…^{RS}=. ARCHITECETES", E. Faracci ve C. Clonarides'in Beyoğlu'ndaki Hurşit Bey İş Hanı'ndaki "INGENIEURS ARCHITECTES" (Mühendis Mimar) şeklindeki imzalarıdır.

Çalışma kapsamında üzerinde "Müteahhit" imzasının yer aldığı yapılar da tespit edilmiştir. Bu yapılarda imzası belirlenebilen ve "ENTRENPRENEUR" imzasını (müteahhit imzası) kullanan isimler Giuseppe Michelini, Alfredo Michelini, S. Routos ve D. Routos'tur. G. Michelini ve Alfredo Michelini ikilisinin müteahhit olarak çalıştığı yapı İstiklal Caddesi, No: 201'de (Ravaouna 1906) yer alan apartmandır. Bu apartman aynı zamanda, mimarların müteahhitle çalıştığı ve her iki meslek grubunun da imzasının aynı anda yer aldığı belirlenebilen tek yapı olmuştur. Yapıda "ARCITECTES" imzasıyla A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides adlı mimarların, bunun yanı sıra "ENTREPRENEUR" imzasıyla Giuseppe Michelini ve Alfredo Michelini adlı müteahhitlerin imzaları vardır. Bu durum 19. yüzyılda mimar ve müteahhit kavramlarının daha keskin çizgilerle ayrıldığını ortaya koymaktadır. S. Routos ve D. Routos ikilisinin müteahhit olarak çalıştığı yapı ise Yeni Çarşı Caddesi No: 29'da yer alan apartmandır. Bu örnekler 19. yüzyılda İstanbul'da aynı aileden müteahhitlerin kolektif çalıştıklarını göstermektedir ki bu durumun esasen en önemli örneklerinden birini Balyan Ailesi teşkil etmektedir. Günümüzde yapılan bilimsel yayınlarda bilhassa Selman Can'ın çalışmalarında Balyan Ailesi'nin esasen mimarlık değil müteahhitlik yaptığı devlet arşivindeki belgelerle ortaya çıkarılmıştır. Saha çalışmamızda bahsi geçen Balyan Ailesi'nin herhangi bir fertine ait imzaya rastlanılmamıştır. Bununla birlikte yukarıda zikredilen ve imzası olan müteahhitler, yapı üzerine kendi mesleklerinin ismiyle imza atması ve müteahhit olduklarını vurgulaması da mimarlık tarihi çalışmaları açısından önem arz etmektedir.

Mimari alanında, akrabalık bağı ile birlikte çalışan tek meslek grubu müteahhitler de değildir. Çalışmamız sırasında farklı bir veri olarak, mimarların da akrabalık durumlarının imzaya yansıdığı görülmüştür. Bu şekilde iki imza tespit edilmiştir. İmzalardan ilki, Çağdaş Apartmanı'nda yer alan ve orijinal hali "GEORGIADES FRERES" olan imzadır. Bu imzadan hareketle yapının mimarları

Stefanos ve Dimitrios Georgiades'in kardeş olduğu anlaşılmaktadır. İkinci imza ise Abud Efendi Han'da (İstanbul Yeni Çarşı) yer alan " معمارلرى تءوخارى قلفه واسيلادى واوغلى ديميترى" (Mimarları Teohari Kalfa Vasiladi ve oğlu Dimitri) şeklindeki imzadır. Buradan da, yapının mimarlarının Theochari Bassilades ve oğlu Demetre Th. Bassilades olduğu anlaşılmaktadır.

5.1.3. Sanatkârın Bireysel veya Kolektif Çalışması

Üçüncü husus ise yapı üzerindeki imza ya da imzaların ve bunlara ait meslek grubu ya da gruplarının tespiti ile birlikte eserin bireysel mi yoksa kolektif bir çalışmanın mı ürünü olduğunun belirlenmesi olmuştur. İstanbul mimarisinde bireysel olarak imzalanmış (tek bir kişiye ait) pek çok yapı örneği mevcut olduğundan çalışmamız kapsamında kolektif çalışmaların (iki ya da daha fazla imzalı) ve bunların üzerinde yer alan imzalarının tespitine öncelikle dikkat edilmiştir. Bu bağlamda pek çok örnekle de karşılaşılmıştır. Bu örnekler değerlendirildiğinde kimi yapılarda iki, kimi yapılarda ise ikiden fazla imzanın olduğu görülmüştür. Üzerinde iki imzanın yer aldığı yapılardan biri Edhem Bey (Eldem) ve Michel Nouridjan imzalıdır ve Büyük Postane Caddesi No: 16A'da yer almaktadır. A. D. Yenudunia ve C. P. Kyriakides'in birlikte çalışmış oldukları Frej Apartmanı, Venilahi Apartmanı, Türkiye Han ve yukarıda zikredilen İstiklal Caddesi No: 201'de (Ravouna 1906) yer alan apartman da iki imzalı yapılara örnek gösterilebilir.

Daha farklı bir örnek olarak, E. Faracci ve C. Clonarides'in eseri olan Hurşit Bey İş Hanı'nda Faracci ve Clonarides'in imzalarının yanında "$C^{İE}$" ifadesi de yer aldığı görülmüştür. Bu ifade ise Fransızca'da şirket anlamına gelen "Compagnie" sözcüğünün kısaltmasıdır. Bununla birlikte bu ifadenin *Annuaire Oriental*'de Farraci adının yanında yer alan "Co" ifadesinin imzaya yansımış hali olması kuvvetle muhtemeldir. Üç imzanın tespit edildiği yapılara ise Beyoğlu Spor Kulubü Binası örnek verilebilir. Burada Viktor Petros Adamantidis, Dimitrios N. Petsillas ve Odisseus Pouskoullou'nun imzaları birlikte yer almıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Vedat Tek'e ait olan imza haricinde, çalışmamızda belirleyebildiğimiz mimar, mühendis-mimar ve müteahhitlerin imzalarının hepsi sivil mimari üzerindedir. Bu durum bize devletin, kamu/devlet yapılarında mimar imzasına mesafeli yaklaştığını düşündürmektedir. Alexandre Valluary, Giulio Mongeri'nin sivil mimaride imzasına yer verdiği yapılar olmasına rağmen, bu isimlerin inşa ettiği

kamu/devlet yapılarında imzasının olmaması dikkat çekici bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil mimaride karşımıza çıkan sanatkâr imzasının bulunduğu yapılarda en çok tercih edilen iki anlayış, Art Nouveau ve Neo-Klasik üsluptur. Bu üslupların dışında eklektik üslubun ve I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın da görüldüğü örnekler vardır.

5.2. Hattat, Taşçı ve Kâşî İmzaları

Araştırma kapsamında imzaları incelenen ikinci grubu belirtildiği üzere hattat, kâşî ve taşçı imzaları oluşturmuştur. Saha araştırması ve literatür taraması sonucunda mimaride imzalı eseri olan 54 tane hattat tespit edilmiştir. Hakkında bugüne kadar literatürde detaylı bilgi sahibi olamadığımız Mehmed Vuslati, Tabihzade, Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî, Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî ve Hasan Hüsnü Efendi gibi hattatların eserleri böylelikle literatüre kazandırılmıştır. Bunun yanı sıra hayatı hakkında veri sahibi olduğumuz hattatların daha önce belirlenmemiş bazı eserleri de tespit edilmiştir. Bu eserlerin önemli örnekleri arasında Çırçırlı Ali Efendi imzalı Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi ve Sami Efendi imzalı Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii kitabesinde yer almaktadır. İmza ve eserlerinin belirlenmesinin yanı sıra hattatların biyografilerine de yer verilmiştir.

5.2.1. İmza Metninin Dili

Yapılan incelemelerde imza metninin dili hususunda bu sanatkârların hepsinin Osmanlıca veya Arapça kullandığı görülmüştür. İmza ifadeleri bağlamında ise hattatların önemli bir kısmının Arapça "Yazdı" anlamına gelen "Ketebehû", "Harrerehû", "Nemakahû", "Sevvedehû" ve "Rakamehû" fiillerini kullandıkları görülmüştür. Bunlar arasında en sık kullanılan fiil ise "Ketebehû" ile ardından "Harrerehû" ve "Nemakahû" olmuştur. Diğer fiiller olan "Sevvedehû" ve "Rakamehû" ifadelerinin kullanıldığı birer yapı tespit edilmiştir. Bu fiiller dışında dikkati çeken ise "Eser-i Hame" ifadesidir ki bu ifade Mehmed Rif'at Efendi tarafından Şerife Sıddıka Hanım Çeşmesi'nde kullanmıştır. Bu ifadeler dışında hattatlar imza olarak, "Sami", "Nuri" ve "Mısrîzade" gibi isim yahut mahlaslarına da yer vermiştir.

Yaygın bir kanı ile hattat imzalarının sadece isim belirten ifadeler olduğu düşünülse de bu kanı doğru değildir. Bu imzaların pek çoğunda tevazu ve alçakgönüllülük gibi manevi duyguların hakim olduğu dikkati çekmektedir. Tespit ettiğimiz hattat imzalarının önemli bir bölümünde; manevi duygular ile İslâm

anlayışındaki tevazu ve takvanın bir sonucu olarak "Fâkir", "Hâkir", "Müznîb" (günahkar), "Abdü'd-dâi" (duacı kul) gibi sıfatların yer aldığı görülmüştür. Bu ifadelerin yanı sıra imza sonlarında; af dileyen ve bağışlanmasını isteyen manalarına gelen "Gufire lehu" ve "Gufire zünubühû" ifadelerinin de bulunması bahsettiğimiz manevi duyguları pekiştiren unsurlardır.

5.2.2. İmza Metninde Sanatkâra İlişkin Bilgiler

Hattat imzalarında soy, memleket, unvan/bağlılık, meslek ve hocasının adını belirten biyografik unsurlar/ifadeler de vardır. Bu bağlamda II. Mahmud'un hattatı olduğu çeşmede imzası "Ketebehû Mahmud bin Abdülhamid Han" şeklindedir ki Padişah, imzasında babasının adına yer vermiştir. Bir başka örnek olarak Galata Kulesi kitabesinin hattatı Nuri Dede'dir ve hattatın adından anlaşılacağı üzere "Dede" ifadesi bir unvan/bağlılık göstergesidir. Bu ifade hattatın Mevlevî olduğunun işaretidir. Hattat imzaları bize biyografik açıdan da çeşitli veriler sunmaktadır. Bayezid-i Cedid Camii ve Sünbül Efendi Dergâhı kitabelerinin hattatı olan Seyyid Ahmed Rıfat Sünbülî'nin, imzasında seyyid olduğu ve Sümbül Efendi Dergâhı'nın bir mensubu olduğu belirtilmiştir. Yine Behram Çavuş Camii'nin kitabesinin hattatı, imzasından anlaşılacağı üzere Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî olup hattatın imzası Halil Hilmi Efendi'nin şeyh ve seyyid olduğunu ve memleketinin Kandiye (Girit Adası'nda bir yerleşim yeri) olduğu bilgisini vermektedir.

Çalışmamız sırasında, imzalarında şeceresini ve hocasının bilgisini veren üç hattat tespit edilmiştir. Bu hattatlar: Mehmed Rıfat Efendi, Muhsinzade Abdullah Efendi ve Ömer Fâik Efendi'dir. Mehmed Rıfat Efendi'nin, Pertevniyal Valide Sultan Camii kuşak yazısındaki imzası "Ketebehû Mücellid Mehmed Rif'at min telâmîz-i Mehmed Hulûsî 1288" şeklindedir. Hattat, imzasında diğer mesleği olan mücellidliğini ve hocasının adı Mehmed Hulusi Efendi'yi belirtmiştir. Muhsinzade Abdullah Efendi'nin Hacı Küçük Camii kitabesindeki imzası ise "Ketebehû es-seyyid 'Abdullah el-ma'ruf bi hafîdi Muhsinzade Muhammed Paşa min telâmîzi es-seyyid el-hac Mustafa 'İzzet Nakibû'l-eşrâf ve Reîsü'l-ulemâ" şeklindedir. Hattat, imzasında kendisinin seyyid, Muhsinzade Muhammed Paşa'nın torunu ve Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin öğrencisi olduğunu belirtmiştir. Bu bilgilere ek olarak imzada; Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin seyyid olduğu, hacca gittiği bilgilerinin yanı sıra Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Nakîbû'l-eşrâf ve Reîsü'l-ulemâ unvanlarına da yer verilmiştir. Ömer Fâik Efendi'nin Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi kuşak yazısı "Sene 1312 ketebehû Ömer Fâik

min telâmîzi Mehmed Şefik" şeklindedir. Hattat imzasında Mehmed Şefik Bey'in öğrencisi olduğunu belirtmiştir.

Tespit ettiğimiz imzalarda hattatlar; Abdülfettah Efendi'nin Kuleli Askeri Lisesi, Gümüşsuyu Askeri Kışlası, Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi gibi birçok yapısında "ser-sikke-künân", Abbas Kemal Efendi'nin Hasan Rıza Paşa Çeşmesi'nde "Kâtib-i Hazret-i Rıza Paşa" ifadelerinden anlaşılacağı üzere mesleklerini de belirtmiştir. Bu tarz örneklere farklı bir örnek olarak Beytülmalci Sokağı Çeşmesi'nin hattatı Mücellid Raşid'tir. Hattat, imzasına, belki de onu daha fazla ön plana çıkartan mesleği olan mücellidliğin adını kullanarak yer vermiştir.

5.2.3. Kompozisyona Göre İmza Düzenlemesi, Yazı ve Üslup

Çalışmamız sırasında tespit edilen unsurlardan bir diğeri de hattatın kompozisyona göre imzasını düzenlemesidir. Celî sülüs hatla yazılan kitabelerde ve buna ek olarak tuğralarda hattat, genellikle kompozisyona uygun bir biçimde istifli imzaya yer vermiştir. Celî ta'lik kitabelerde ise imzalar yaygın olarak satır/kartuş içinde verilmiştir. Bu tarz imzalarda akla gelen ilk örnek, Yesarizade Mustafa İzzet Efendi imzalı kitabelerdir. Ancak bu durumdan farklı olarak Kazasker Mustafa İzzet Efendi celî ta'lik kitabelerinde genel olarak istifli imzaya yer vererek, özgün bir tasarım ortaya koymuştur.

Çalışmamızda hattatların, kitabe metinlerinde ve imza metinlerinde farklı yazı türlerini kullandığı eserleri de tespit edilmiştir. Bunlara; Aziz Efendi'nin Soğukçeşme ve Toptaşı askeri rüştiyelerindeki celî sülüs hatta sahip kitabelerinde rik'a hatlı imzası ve Abbas Kemal Efendi'nin celî sülüs hatta sahip Hasan Rıza Paşa Çeşmesi kitabesinde celî ta'lik hatlı imzası örnek verilebilir. Bu anlayışın farklı bir örneği olarak İsmail Hakkı Altunbezer, Erenköy İstasyon Çeşmesi'nde celî sülüs ve celî ta'lik yazıları bir arada kullanmıştır. Farklı türde yazı türlerinin bir arada kullanıldığı bunlar gibi örnekler; hattatın birden fazla yazı türüne hakim olduğunun ve bu yazı türlerinde eser verecek kadar ehil bir sanatkâr olduğunun göstergesidir. Şunu da belirtmek gerekir ki, imzası belirlenebilen hattatların hemen hemen hepsi kitabelerinde celî sülüs ve celî ta'lik hatta yer vermiştir. Yalnızca bir yapıda Ebu'z-Ziya Tevfik'in Yıldız Hamidiye Camii kuşak yazısında ve imzasında kufî hat kullanılmıştır.

Araştırma kapsamı çerçevesinde Mehmed Emin adında bir kâşînin mimari üzerinde imzası tespit edilmiştir. Hakkında pek çok bilimsel çalışma olan Mehmed

Efendi'nin ulaşılabilen imzalı eserleri üslupsal özellikleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sanatkârın pek çok imzasındaki temel bölüm "Mehmed Emin min telâmîzi Mehmed Hilmi Kütahya" şeklindedir. Bu ifadeler eserin künyesi niteliğinde olup gerek bibliyografik veri gerekse imza geleneği açısından oldukça değerlidir. Sanatkâr imzasında; hocasının Mehmed Hilmi Efendi olduğunu, eserin üretim yerini kısacası sanatkâr hakkında bilinmesi gereken pek çok şeyin kısa bir özetini sunmuştur. Mehmed Emin Efendi'nin Abdülmecid Efendi Köşkü ve Hobyar Mescidi'ndeki Arapça "filan kişinin eseridir, işidir" anlamına gelen "Ameli-ü" ifadesinin kullanılması da dikkat çekici bir durumdur. Bu ifade Abbasi, Artuklu ve Selçuklu gibi tarihin farklı devirlerinde hüküm sürmüş medeniyetlerin eserlerinde görülen bir sanatkâr imzasıdır. Kendisi "Amel-ü" ifadesinin yanı sıra bazı imzalarında üretim tarihine de yer vermiştir.

Çalışmamız kapsamında mimari eser üzerinde kaynak dahilinde ulaştığımız bir diğer sanatkâr imzası da taşçı imzasıdır. Âsitâneli Taşcı Ömer adında bir sanatkâra ait olan bu imza Muhsizade Han'da yer almaktadır. Bahsi geçen bu sanatkârın, mimarlık yapabilecek düzeyde bir müteahhit konumuna sahip olduğu düşünülmektedir.

Mimaride imzası olan bir diğer sanatkâr grubu ise şairlerdir. Şairler, manzum kitabelerde şiirin genellikle son bölümünde kendi adına yahut mahlasına yer vermektedir. Alan çalışması ve kaynak taraması sonucunda "Ziver", "Senih" ve "Muhtar" gibi pek çok şairin adına rastlanmıştır. Tespit ettiğimiz bu şairlerin listesi şairin adı/mahlası ve imzasının bulunduğu yapı belirtilerek Ek-8'de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Mimaride bir sanatkâr olarak şair imzasına rastlanması ise hem Osmanlı mimari geleneğinin hem de imza geleneğinin çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Sanatkâr imzası bir sanat eserinin kim tarafından meydana getirildiğinin, hangi kültürel çevreye ait olduğunun, hangi ekol ile üslup içerisinde bulunduğunun değerlendirebilmesi açısından son derece önemlidir. Sanatkârların eserlerine imza atma geleneği tarihin çok eski dönemlerinden beri devam etmekte ve sanatkâr ile onun eserini bütünleştirmektedir. Bununla birlikte sanatkârların eserlerine imza atmadıkları ya da çeşitli nedenlerle imza atmaktan kaçındıkları coğrafyalar ya da dönemler de olmuştur.

Sanat tarihi alanı içerisinde Türk-İslâm sanatı, özellikle de sanat dallarının çeşitliliği ile imza geleneğini adeta zirveye taşımıştır. Bir Türk-İslâm devleti olan Osmanlı Devleti de sanata ve sanatkâra önem vererek bu geleneğin kökleştirilmesinde öncü olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde sanatkâr imzasının çokça rastlandığı alanlardan biri mimaridir. Yüzyıllar boyunca başkent sıfatını sürdüren kadim kent İstanbul'da da mimari alanında bu imzalar şehrin tarihinin küçük ipuçları gibi kimi zaman aşikâr kimi zaman ise saklı kalmıştır.

19. yüzyılla birlikte batılılaşma hareketleri Osmanlı coğrafyasında iyiden iyiye hüküm sürmeye başlamış ve bu hareketler pek çok alana yansıdığı gibi mimaride de kendini hissettirmiştir. İstanbul'da yerleşimin Suriçi'nden Galata, Eyüp ve Üsküdar gibi bölgelere kayması, şehrin kozmopolit yapısı ve yerleşime yönelik ihtiyaçlara cevap verme gerekliliği mimari alanında çok çeşitli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Yeni konut tipleri, yeni tasarımlar gibi pek çok unsuru başkent İstanbul ile buluşturan meslek grupları çoğalmış ve mimarlaın yanı sıra mühendis-mimarlar ve müteahhitler gibi pek çok meslek erbabı 19. yüzyıl İstanbul'unu dizayn etmeye başlamıştır.

19. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda mimari alanında hangi sanatkârların imzaları görülmekteydi ve imza geleneği İstanbul için neyi ifade ediyordu? sorularından başlangıçla ve hareketle bu tez çalışmasında İstanbul'da mimari alanındaki sanatkâr imzaları incelenmiştir. Saha araştırmaları sonucunda mimari yapılarda mimar, mühendis-mimar, müteahhit, hattat, kâşî ve taşçı imzaları tespit edilmiştir.

Bu sanatkârların yüzyıllardır varlığını koruyan ve Osmanlı Devleti döneminde ise adeta zirveye çıkan imza geleneğine uygun olarak eserlerinde imzalarıyla iz bıraktıkları düşünülmektedir. Bu hususun yanı sıra sanatkârın kendi varlığını hissettirmek istemesi, eserine tescilli bir özgünlük kazandırma çabası, gelecek nesillere

adını bırakma çabası ve/veya kendisi ayrıca sanatı ile ilgili ipuçlarını eserinde kalıcı hale getirme amacı bu iz bırakmada ve geleneğin devamında etkili olmuştur denilebilir.

19. yüzyıl Osmanlı İstanbul'undaki sanatkâr imza geleneği modernleşme/batılılaşma hareketlerinin de adeta bir göstergesidir. Yapılarda iyiden iyiye hissedilen batı etkisi ve yapıların üzerindeki yabancı mimar imzaları dönemin değişen tablosunu gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, yalnızca sanat adına değil sanatkâr adına da pek çok şey ifade eden sanatkâr imza geleneği Osmanlı Devleti döneminde önemli bir yere sahiptir. Klasik dönemden modern döneme taşınan bu gelenek sanat tarihi çalışmalarında da eserin anlamsal bütünlüğünün tespiti ve değerlendirilmesi açısından tamamlayıcı unsur olmuştur. Üstelik imza atmanın bir gelenek haline gelmesi sanatın kat ettiği yolun ve sanata verilen önemin de bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acar, Şinasi, *Ünlü Hattatların Mezarları*, İstanbul 2004.

Acun, Hakkı, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2011.

Akın, Nur, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayıncılık, İstanbul 1998.

Akıncı, Turan, *Beyoğlu Yapılar, Mekanlar, İnsanlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018.

Annuaire Oriental, 1881.

Annuaire Oriental, 1883.

Annuaire Oriental, 1885.

Annuaire Oriental, 1888.

Annuaire Oriental, 1889-1890.

Annuaire Oriental, 1891.

Annuaire Oriental, 1892-1893.

Annuaire Oriental, 1894.

Annuaire Oriental, 1895.

Annuaire Oriental, 1896.

Annuaire Oriental, 1898.

Annuaire Oriental, 1900.

Annuaire Oriental, 1901.

Annuaire Oriental, 1902.

Annuaire Oriental, 1903.

Annuaire Oriental, 1904

Annuaire Oriental, 1905.

Annuaire Oriental, 1909.

Annuaire Oriental, 1912.

Annuaire Oriental, 1913.

Annuaire Oriental, 1914.

Annuaire Oriental, 1921.

Annuaire Oriental, 1922.

Annuaire Oriental, 1927.

Annuaire Oriental, 1928.

Annuaire Oriental, 1929.

Annuaire Oriental, 1930.

Annuaire Oriental, 1932.

Annuaire Oriental, 1936.

Annuaire Oriental, 1938.

Batur, Afife (Haz.), *Kimliğinin İzinde Bir Mimar: M. Vedad Tek*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

Berk, Süleyman, *İstanbul'un 100 Hattatı*, Kültür AŞ, İstanbul 2012.

Can, Selman, "Balyan Ailesi ve Osmanlı İmar Sektöründeki Yeri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler VI*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 113-124.

Can, Selman, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erzurum 2010.

Bozis, Sula, *İstanbullu Rumlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Canatar, Mehmet, "Fatih Mahalleleri", *Suriçi İstanbul*, Haz. İlber Ortaylı, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 203-250.

Cephanecigil, Gül, "Tüm Çalışmaları", *Kimliğinin İzinde Bir Mimar; Vedat Tek*, Haz. Afife Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 323-382.

Cerasi, Maurice M., *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* (Çeviren: Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Cezar, Mustafa, Tipik *Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayın No: 9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985.

Çelik, Zeynep, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

de Amicis, Edmondo, *İstanbul (1874)*, (Çev. Beynun Akyavaş), TTK, Ankara 1993.

De Fortmagne, Durand, *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul* (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.

de Nerval, Gerard, *Doğuya Seyahat* (Çev. Muharrem Taşçıoğlu), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002.

Derman, M. Uğur, "Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Kitabesi, Hat Levhaları ve Bunların Hattatları", *Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii'nin Kitabesi, Hat Levhaları ve Bunların Hattatları*, (2014), s. 347-365.

Derman, M. Uğur, *Hattat "Hacı Arif"ler: Çarşambalı Arif Bey (?-1892); Bakkal Arif Efendi (1930-1909)*, İstanbul 1965.

Derman, M. Uğur, "Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", *Hattat, Neyzen, Bestekâr Kadıasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876)*, (2015), s. 6-29.

Derman, M. Uğur, *Osmanlı Hat Sanatı*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2001.

Derman, M. Uğur, *Ömrümün Bereketi: 1*, Kubbealtı, İstanbul 2017.

Derman, M. Uğur, *Ömrümün Bereketi: 2*, Kubbealtı, İstanbul 2019

Derman, M. Uğur, *Ömrümün Bereketi: 3*, Kubbealtı, İstanbul 2019.

Derman, M. Uğur, *Yeni Câmi Çeşme ve Sebîli'nin Kitâbesi*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2011.

Doğanay, Aziz, "Türk Çini Sanatı", *İslâm Sanatları Tarihi*, Ed. Muhittin Serin, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2084, Eskişehir 2010, s. 170-193.

Dündar, Abdulkadir, *Arşivlerdeki Plân ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Eldem, Edhem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, Haz. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 152-230.

Eldem, Ethem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2010.

Emecen, M. Feridun, "Fetih Sonrasında Tarihi Yarımadada Tarihi Olaylara Genel Bir Bakış", *Suriçi İstanbul*, Haz. İlber Ortaylı, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 169-201.

Gombrich, E. H., *Sanatın Öyküsü*, Çev. Erol Erduran-Ömer Erduran, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.

Gülenaz, Nursel, *Batılılaşma Dönemi Hanlar ve Pasajlar*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2011.

Haskan, Mehmet Nermi, *Eyyüplü Hattatlar*, Haz. Süleyman Berk, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Haskan, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I – II, İstanbul 2001.

Hasol, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1979.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul Maarif Basımevi, 1955.

Karaca, Zafer, *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodosks Kiliseleri,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Kitabelerin Kitabı Fatih/Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabe Envanteri, Fatih Belediye Başkanlığı, İstanbul 2016.

Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayın, İstanbul 2016.

Kubbealtı Lugatı/Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı, 2008.

Kuruyazıcı, Hasan (Ed.), *Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları*, İstanbul 2010.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Bilgiyi Estetikle Buluşturan Bir Osmanlı Münevveri Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", *Hattat, Neyzen, Bestekâr Kadıasker Mustafa İzzet Efendi (1801-1876)*, (2015), s. 30-37.

Küskü, Sema Gündüz, *Osmanlı Beyliği Mimarisi'nde Anadolu Selçuklu Geleneği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. I.

Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. IV.

Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. V.

Neave, Dorina L., Sultan *Abdülhamit Devrinde İstanbul'da Gördüklerim* (Çev. Neşe Akın), Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.

Ortaylı, İlber (Haz.), *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007.

Önkal, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 486, Ankara 2017.

Özkafa, Fatih, "İstanbul'un Meşhur Hattatları*", Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul'un Meşhur Hattatları*, 2010, s. 126-193.

Özkan, Haldun, *Saltuklu Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1154, Erzurum 2016.

Pamukciyan, Kevork, *Biyografileriyle Ermeniler*, Aras Yayıncılık, İstanbul 2003.

Pardoe, Julia, *Sultanlar Şehri İstanbul,* (Çev. M. Banu Büyükkal), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010 (Eserin asıl tarihi 1837).

Patrick, Mary Mills*, Son Sultanların İstanbulunda*, (Çev. Ayşe Aksu), Dergâh Yayınları 2009.

Rado, Şevket, *Türk Hattatları,* Yayın Matbaacılık, İstanbul.

Serin, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur* Hattatlar, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2010.

Serin, Muhittin, *Türk Hat Üstadları 1 Hattat Aziz Efendi*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, İstanbul 1998.

Sönmez, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Şahin, Emine, "İstanbul'daki Sultan Selim Cami ve Külliyesi'nin Tamir ve Onarım Faaliyetleri (1850-1900)", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, Ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Gaye Kitabevi, Bursa 2018, s. 526-538.

Şenyurt, Oya, *İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki Temsiliyeti*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2012.

Şenyurt, Oya, *Osmanlı Mimarlık Örgütlenmesinde Değişim ve Dönüşüm*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2011.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Seyyid Nizâm Tekkesi (Seyyid Nizam Câmii ve Kültür Merkezi)", *Seyyid Nizâm H.Z. ve Seyyid Nizam Külliyesi*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2010, s. 227-269.

Ünver, A. Süheyl, *Hattat ve Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer*, Kemal Matbaası, İstanbul 1955.

Ünver, A. Süheyl, *İstanbul'da Sahâbe Kabirleri*, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1953.

von Moltke, Helmuth *Türkiye Mektupları*, (Çev. Kemal Vehbi Gül), Varlık Yayınevi, İstanbul 1967.

Yavuz, Yıldırım, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.

Tezler

Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit, *Eyüp Sultan Civarında Mezar Taşları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

Afyoncu, Fatma, *XVII. Yüzyıl Hassa Mimarları Ocağı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

Akçatepe, Rıdvan Enes, *Osmanlı'da Hattatlık ve Hattatlar (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.

Akpolat, Mustafa Servet, *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Valluary*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1991.

Algan, Nusret, *Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisi Taş Yüzey Süslemelerinin İncelenmesi ve Seramik Yorumları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir 2008.

Alton, Oya Ece, *XIX. Yüzyılda İtalyanların İstanbul'da Sanat Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Arlı, Hakan, *Kütahyalı Mehmed Emin Usta ve Eserlerinin Üslubu*, İstanbul Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

Aslan, Bahriye, *Endüstriyel Devrimin Fener ve Balat Semtlerindeki Geleneksel Konut Mimarisi Üzerindeki Etkileri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Atahan, Songül Akdemir, *Yunan Vazo Sanatında Meslekler ve Zanaatkâr Betimlemeleri,* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2019.

Atam, Şenay, *Osmanlı Devleti'nde Nafia Nezareti*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Niğde 2015, s. 23.

Balcı, Sezayi, *İstanbul Beyoğlu'nda Bir Latin Katolik Müessesi Santa Maria Draperis,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Baslo, Meltem, *Tarih Boyunca Galata-Beyoğlu Kurgusunun Gelişimi ve XIX. Yüzyıl Otellerinin Bu Gelişime Etkileri*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

Bayram, Şirin, *Kapı / Giriş Mekanı, Anlam ve Tasarımı İçin Tipolojik Araştırma. 19. Yüzyıl Beyoğlu (Pera) Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Behiri, Mohammed, *Hattat Kamil Akdik'in Hayatı ve Eserleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Berk, Süleyman, *Hattat, Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 1999.

Bizkevelci, Muhammed Güray, *Hattat İsmail Hakkı Altunbezer Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2017.

Can, Cengiz*, İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1993.

Çalışkan, Kemal, *20. YY'da İznik Çinilerinin Yeniden Ortaya Çıkışı ve Bu Süreci Etkileyen Bir Çini Ustası*: *Faik Kırımlı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019.

Çelebi, Ahmed Zahid, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bir Hattatın Portresi: Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

Çelebi, Meryem Elif, *İstanbul'un Tarihi Otelleri, (1840-1914) ve Koruma Kapsamında Galata ve Pera Otellerinin Değerlendirilmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Çelik, Şükrü Can, *Kültür Endüstrisi Sanat İlişkisi İçerisinde Esin, Taklit, Alıntı, Çalıntı*, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Çilli, Özgü, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Çinici, Damla, *Türkiye Cumhuriyeti Mimarlığının Modernleşme Sürecinde Mimar Giulio Mongeri: Bursa Çelik Palas Oteli ve Kaplıcası*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.

Demir, Fatih Sultan, *Hattat Bakkal Arif Efendi Sanatı, Hayatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2017.

Dikbıyık, Tuba Ruhengiz, *Hat ve Süsleme Sanatları ve Mîmâri Üslup Bakımından Yahya Efendi Kabristanı Mezar Taşları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Duymaz, A. Şevki, *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta 2003.

Erkan, Pınar, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Galata-Şişli Güzergahındaki Gayrımüslim Cemaat Okulları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Erkan, Yonca Kösebay, *Anadolu Demiryolu Çevresinde Gelişen Mimari ve Korunması*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Ertemel, Elif, *Galata Sur İçi Bölgesinin Kent Dokusu ve Anıtsal Yapı Bağlamında Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Değişiminin İzlenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Ertuğrul, Alidost, *XIX. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma ve Koruma Sorunları*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

Esen, Gizem Ezgi, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Teşvikiye Camii*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2019.

Hacımeyliç, Kazım, *Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin Ketebeli Kitabeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

İpek, İrem, *İstanbul – Beyoğlu Büyük Zarifi Apartmanı Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2015.

Kaçmaz, Harun, *Cumhuriyetten Günümüze Kütahya Çini Sanatı ve Bazı Atölyeler İle Ustaların Çini ve Seramik Sanatına Katkıları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2008.

Karataş, Uğur, *Hattat İsmâil Zühdî Efendi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

Karslı, Özlem, *İstanbul'da Rum Liseleri ve Ioakımıon Rum Kız Lisesi Restorasyon Projesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Kayhan, Selvinaz, *Hattat Nazif Efendi ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Kınlı, Süleyman, *Hat ve Hattâtân'da Osmanlı Hattatları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştımaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Kızılgeçit, İshak, *Mehmed Şefik Bey ve Sanatındaki Yeri*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2020.

Koçakel, Ali Ümran, *Hattat İsmail Zühdi Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2017.

Koçyiğit, Rıfat Gökhan, *Mimari Tasarımda Süreklilik Kavramı ve Galata Örneği*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Korkmaz, Hatice Kübra, *Mehmed Şefik Bey'in Hayatı ve Eserleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.

Kum, Levent, Kütahya *Seramiklerinde Kompozisyon (19. Yüzyılın İkinci Yarısı – 20. Yüzyılın İlk Yarısı*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Küblü, Yasemin*, Strüktür ve Form Olarak Kent Topografyasının İncelenmesi Galata, İstanbul Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Öğrenci, Pınar, *19. Yüzyıl Özgün Konut Tipleri Bağlamında Sarıca Ailesi Yapıları Mimar C. Pappas ve Arif Paşa Apartmanı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

Özkafa, Fatih, *İstanbul Selâtin Camilerinin Kuşak Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2008.

Pala, Cavide, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Yapı Kitâbelerinin Hat San'atı Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi İstanbul 2008.

Say, Seda Kula, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Valluary'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

Sezer, Bilal, *Hattat Hulûsi Efendi'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996.

Sunalp, Abdullah Alp, *19. Yüzyıl Galata ve Pera Apartman-Konutlarında Orta Sofa-Hol Tipolojisinin Gelişimi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1999.

Şahin, Arif, *Hattat Hatib Ömer Vasfi Efendi'nin Mimar Eserlerdeki Yazıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.

Şahin, Hamdi, *Geç Roma İmparatorluk ve Erken Bizans Dönemlerinde Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia) Bölgesi Yazıtlarında Meslekler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Şenel, Gizem, K*urtuluş Spor Kulubü Yapısı (Tatavla İraklis Jimnastik Cemiyeti) Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Şener, Mehmet, *Contractors and Contractorship: An Analysis of Public Building Constructions in Early Republican Turkey (Müteahhitler ve Müteahhitlik: Erken Cumhuriyet Döneminde Kamu Binaları İnşaalarının Analizi)*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2013.

Şenyurt, Oya, 1800 – *1950 Yılları Arasında İstanbul'da Faaliyet Gösteren Rum Mimarlar*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Şenyurt, Oya, *Türkiye'de Yapı Üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006.

Tanman, M. Baha, İ*stanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.

Taptık, F. Ali, *19. Yüzyıl İstanbul Fotoğrafları: II. Abdülhamid Hediye Albümlerinde Kent ve Mimarinin Temsili*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Uçar, Betül Esin, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. Yüzyıl Mücellidleri,* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Ülker, Fatma, *Zehra, Hattat Sâmi Efendi'nin İstanbul'daki Kitabeleri,* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Vatansever, Esra, *Hattat Abdülfettah Efendi'nin Taşa Mahkûk Eserleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

Yiğitpaşa, Nadire Tuba, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu Yapılarında Heykel ve Figürlü Kabartmalar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Makeleler/Tebliğler

Ahunbay, Zeynep, "Karamürsel'in Od Taşı ve Tarihî Yapılarda Kullanımı", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri (3-5 Nisan 2015),* Kocaeli 2015, s. 1797-1806.

Aktemur, Ali Murat, "Alexandre Valluary'nin Karaköy'deki Eserleri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. V, S. 13 (2012), s. 37-74.

Aktemur, Ali ve Muhammet Arslan, "I. Ulusal Mimarlık Akımı ve İstanbul – Karaköy'deki Örnekleri", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 16 (2006), s. 1-32.

Akay, Zafer ve Ahmet Ardıçoğlu, "İlk Mimarlık Bürolarının İzinde Erken Cumhuriyet Döneminin İş Merkezi Karaköy", *Mimarist*, S. 46 (2012), s. 77-91.

Arkitekt, S. 9 (1935), s. 278.

Arlı, Latife, "Abdülmecid Efendi, Köşkü, Çinileri", *Üsküdar Sempozyumu IV*, C. I, (2007), s. 401-424.

Balmumcu, Şevki, "Victor Adaman (1880 - 1948)", *Arkitekt*, S. 193-194 (1948), s. 46-47.

Bayram, Selahattin, "Osmanlı Döneminde Selanik'te İnşa Edilen Son Mabet Hamidiye Camii", *Akademik Bakış Dergisi,* S. 27 (2019), s. 90-114.

Berk, Süleyman, "18. Yüzyıl Hat Sanatına Genel Bakış ve Hattat İsmâil Zühdî Efendi*", Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVII. Yüzyıl*, C. II, (2018), s. 301-318.

Berk, Süleyman, "Bâb-ı Seraskerî Üzerindeki Kitâbelerin Serencâmı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31 (2014), s. 105-130.

Berk, Süleyman, "Hattat Filibeli Ahmed Ârif Efendi (1252/1836-1327/1909)", *Eyüp Sultan Sempozyumu IV Tebliğler* (2000), s. 324-335.

Bornovalı, Sedat, "Bir İtalyan Mimarın İlk Ankara Ziyareti, Giulio Mongeri – 1897", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, IV (2016), s. 131-157.

Can, Selman, "Balyanlar ve Dolmabahçe Sarayı Mimarı Sorunu", *Milli Saraylar Kültür-Sanat-Tarih Dergisi*, S. 6 (2010), s. 23-30.

Can, Selman, "Son Dönem Osmanlı Mimarlığının Teşkilat Yapısı", *Sanat Atatürk Üniversitesi Sanat Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* (2007), s. 103-113.

Cantay, Gönül, "Eyüp Sultan'da Osmanlı Dönemi Yapılaşması", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu X Tebliğleri*, s. 90-97.

Derman, M. Uğur, "Osmanlı İstanbulu'nda Hat Sanatı", *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu I* (2016), s. 475-494.

Derman, M. Uğur, Eyüpsultan Reşâdiye Nümûne Mektebi'nin Kazınmış Kitabesi'ne Dâir", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III* (1999), s. 170-175.

Derman, M. Uğur, "Sultan İkinci Mahmud'un Hattatlığı", Sultan *II. Mahmud ve Reformları Semineri* (1990), s. 37-47.

Derman, M. Uğur, "Trabzon'dan İstanbul'a Uzanan Bir Hattat Silsilesi", *CİÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri* (2006), s. 11-22.

Doğanay, Aziz, "Şehzâde Mehmed Türbesinde Bulunan Bir Sanatkâr İmzası ve Bu Sanatkârın Türk Tezyînâtına Getirdiği Yenilikler", *Dîvân,* S. 1 (2002), s. 275-297.

Durgaryan-Wharton Alyson, "Armenian Architectes 'Other' Revivalism", *Revival Memories, İdentities, Utopias, The Courtauld Institute of Art* (2015) s. 150-167.

Durgaryan-Wharton Alyson,'I Understood That He Is Entrusted to Serve Some Great Business Undertaking': Armenian Architects Reshaping the Ottoman East in Hamidian Era (1876-1909)", *Art, Trade and Culture in the Islamic World And Beyond From The Fatimids To The Mughals* (2016), s. 124-137.

Emre, Necmettin, "Mimar Vedad'ın Sanat Hayatı", *Arkitekt,* S. 129-130 (1941), s. 234-235.

Emiroğlu, Öztürk, "Polonyalıların Gözüyle XIX. Yüzyıl Üsküdarı", *VI. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (6-9 Kasım 2008),* C. II, s. 59-68.

Erdoğan, Ümmügülsüm ve Ebru Eynallı, "Mimar Vedat Tek", *Restorasyon Yıllığı Dergisi,* S. 11 (2015), s. 44-55.

Eyice, Semavi, "Osmanlı Devri Türk Yapı Sanatında Tuğlalar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 9-10 (1981), s. 155-162.

Gül, Zühre Sü, Mehmet, Çalışkan ve Ayşe Tavukçuoğlu, "Geçmişten Günümüze Süleymaniye Camii Akustiği", *MEGARON,* C. IX, S. 3 (2014), s. 201-216.

Güneş, Gülcan Avşin, "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan", *Tarih Okulu Dergisi,* S. 17 (2014), s. 375-391.

Harmankaya, N. Çiçek Akçıl, "*Eminönünü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı"*, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 25 (2016), s. 73-104.

Hersek, Can M., "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", *İslâmi Araştırmalar*, C. IV, S. 1 (1990), s. 42-48.

Hersek, Can M., "Osmanlı İmparatorluğunda Mimarlar ve Yapı Esnafı", *İslâmi Araştırmalar*, C. IV, S. 2 (1990), s. 146-151.

İgüs, Esma, "Bir Semt, Bir Konak: Çemberlitaş Selim Bey Konağı", *Studies of The Ottoman Domain*, C. C, S. 9 (2015), s. 39-75.

Kara, Hatice Fahrünnisa, "Bir Dünya Kenti İstanbul ve İlk Türk (Osmanlı)-İslam Yerleşmesi Eyüp Üzerine", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu III Tebliğler,* s. 102-121.

Kaya, Şennur, "Bazı Liman Kentlerindeki Örnekler Işığında Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İnşa Edilen Gümrük Binalarının Mimari Özellikleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IV (2010), s. 73-92.

Kaya, Şennur, "XIX. Yüzyılda İstanbul'da Tuğla Üretimi ve Çobançeşme Tuğla Fabrikası", *Akademik Sosyal Araştırma Dergisi*, S. 50 (2017), s. 165-168.

Keser, İnan ve Nimet Keser, "Sanatsal Altınçağ Miti ve Sanatçının Sosyal Konumu", *Sanat Yazıları*, 18 (2008), s. 113-124.

Köse, Fatih, "Arşiv Belgelerine Göre Fâtih Camiinin İnşaası ve Onarımları", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S. 7 (2013), s. 86-94.

Korkmaz, Ezgi ve Meltem, Vatan, "Retrofitting Deniz Palace Historic Building For Reusing", *International Journal of Electronics; Mechanical and Mechatronics Engineering*, C. II, S. 3 (2012), s. 269-278.

Kuruyazıcı, Hasan, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları", *İstanbul*, S. 28 (1999), s. 68-73.

Kuruyazıcı, Hasan, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-2", *İstanbul*, S. 29 (1999), s. 41-45.

Kuruyazıcı, Hasan ,"İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-3, *İstanbul*, S. 30 (1999), s. 52-54.

Kuruyazıcı, Hasan, "İstanbul'un Unutulmuş Mimarları-4, *İstanbul*, S. 34 (2000), s. 73-76.

Mert, Talip, "Hattât Bakkal Ahmed Ârif Efendi (1836-1909) ve Ailesi", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail E. Erünsal Armağanı*, C. I (2014), s. 447-464.

Mert, Talip, "Hattat İsmail Hakkı Altunbezer, Babası ve Dedesi Ali Şükrü Efendi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI* (2008) s. 145-156.

Mert, Talip, "Hattat Mehmed Şefik Bey (1815-1880)", *Arşiv Dünyası*, S. 8, (2012), s. 74-85.

Mert, Talip, "Hattat Vehic Efendi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 151 (2009), s. 33-36.

Mert, Talip, "Kadıasker Mustafa İzzet Efendi", *M. Uğur Derman Armağanı: Altmışbeşinci Yaşı Münasebetiyle Sunulmuş Tebliğler* (2000), s. 399-416.

Mülayim, Selçuk, 19. Yüzyılda Üsküdar, *II. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (12-13 Mart 2004)*, C. I, s. 138-151.

Nur, Ahmed Tahir, "Kitabeleriyle Üsküdar'da Bir Celveti Tekkesi, Şeyh Mustafa Devâti Efendi Cami-Tevhidhanesi", *Toplumsal Tarih*, S. 248 (2014), s. 78-84.

Onur, Beyza, "Mimarın Tarihsel Dönüşümünün Anlatısı", Uluslararası *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XI, S. 60 (2018), s. 583-590.

Öğrenci, Pınar, "Mimar Constantin P. Pappa", *İstanbul*, S. 36, s. 25-32.

Özgüven, Yekta, "19. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Değişen Kent Yönetim Mekanizmaları", *Sigma*, C. III, S. 2 (2011), s. 283-289.

Özkan, Süha, "Mimar Vedat Tek (1873-1942)", *Mimarlık*, S. 11-12 (1973), s. 47.

Özkurt, Mehmet Çağlayan, "Mimar Alexandre Valluary ve Ailesinin Şark Ticaret Yıllarındaki İzleri", *22. Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazılar ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Özet Kitabı*, Mimar Sınan Güzel Sanatlar Üniversitesi, s. 140.

Özkurt, Mehmet Çağlayan, Sometimes Architect Sometimes Contractor: Guglielmo Semprini, and His Building in Beyoğlu, *New Horizons in Social, Human And Administrative Sciences*, 2019, s. 209-233.

Ramazanoğlu, Gözde, "Üsküdar'da Muallem Bostaniyan (Selimiye) Kışlası (1800-1809)", *IV. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (3-5 Kasım 2006)*, s. 393-402

Salbacak, Salih, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Beyoğlu'nun Çok Kültürlü Yapısı ve Frej Apartmanı", *International Journal of Socail and Humanities Sciences*, C. III, S. 1 (2019), s. 33-44.

Seçkin, Selçuk ve Şükrü Sönmezer, "Mimar Vedat Tek ve Mimarlığı", *Eyüp Sultan Sempozyumu VI (2003)*, s. 242-249.

Serin, Muhiddin, "Hattat Aziz Efendi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 3 (1981), s. 47-54.

Subaşı, Hüsrev, "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezartaşı Kitâbelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi", *1. Eyüp Sultan Sempozyumu: Tebliğler* (1997), s. 181-197.

Şahin, Naci, "XIX. Yüzyılda Eyüp'te Kültürel Yapı", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu X Tebliğleri*, s. 396-401.

Şenyurt, Oya, "18. Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", *METU JFA*, C. XXVI, S. 2 (2009) s. 103-122.

Şenyurt, Oya, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Hâssa Başmimarları", *TÜBAV Bilim Dergisi*, C. II, S. 4 (2009), s. 489-503.

Tanyeli, Gülsün ve Zeynep İnan Ocak, "Üsküdar'da Özgün Bir Konut Dokusu: Sebilci Molla Sokağı Seferyan Sıra Evleri", X. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri (19-21 Ekim 2018), s. 373-387.

Taş, Murat, "Osmanlı'dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 1 (2003), s. 203-214.

Terzi, Arzu T., "XIX. Yüzyıl Sonlarında Ebniye-i Seniyye İdaresi (Görevleri ve Teşkilâtı)", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 16 (1998), s. 109-119.

Topbaş, Ahmet, "Şef ve Virtüöz", *Arredamento*, VI (2017), s. 74-80.

Turan, Şerafettin, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 1 (1963), s. 157-202.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Siirt Mezar Taşlarında İmzası Bulunan Sanatkârlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VI, S. 25 (2013), s. 550-564.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Üsküdarlı Taşçılar ve "Taşçı" İmzâlı Mezar Taşları", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*, C. III (2019), s. 93-127.

Tüfekçioğlu Abdülhamit ve Oktay Gündoğdu, "Üsküdar Ahmediye Külliyesi Haziresi Meyve Tasvirli Mezar Taşları", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 36 (2016), s. 173-191.

Tüfekçioğlu, Abdülhamit ve Şerif Tümer, "Mimar Dâvud Ağa'nın İmzalı Eserleri ve Üslubu", *Mukaddime*, C. XI, S. 1 (2019) s. 115-139.

Türkkol, Fatma, "Kıbrıs'ta Hat Sanatı ve Kıbrıslı Hattatlar, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 52 (2015), s. 186-196.

Türkoğlu, İnci, "Haliç'in İki Yakasındaki Sinagoglar Üzerine Gözlemler", *Dünü Bugünü ile Haliç Sempozyumu Bildirileri* (2003), s. 479-498.

Yavuz, Yıldırım, "Mimar Kemaleddin 1870-1927", O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, C. 7, S. I (1981), s. 53-76.

Yelen, Resul, "Selçuklu ve İlhanlı Dönemi Ahlat Yapılarında Taşçı İşaretleri", *Turkish Studies-Social Sciences*, C. XIV, S. 5 (2019), s. 2737-2761.

Ansiklopedi Maddeleri

Akyıldız, Ali, "Şehremini", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, s. 459-461.

Alparslan, Ali, "Ömer Vasfi Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, s. 83-84.

Artan, Tülay, "Eyüp", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, s. 1-6.

Berk, Süleyman, "Râkım Efendi, Mustafa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV, s. 428-429.

Beydilli, Kemal, "Helmuth von Moltke", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXX, s. 267-268.

Beydilli, Kemal, "Mahmud II", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLIII, İstanbul 2013, s. 352-357.

Bostan, M. Hanefi, "Üsküdar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLII, s. 364-368.

Can, Cengiz, "Decugis Evi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, s. 14.

Can, Cengiz, "Semprini, Guglielmo", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, s. 14.

Derman, M. Uğur, "Abdüffetah Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I. 203.

Derman, M. Uğur, "Ahmed Râkım Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 117.

Derman, M. Uğur, "Akdik, Kâmil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 234-235.

Derman, M. Uğur, "Ali Efendi, Çırçırlı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 389.

Derman, M. Uğur, "Ali Haydar Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 395-396.

Derman, M. Uğur, "Altunbezer, İsmail Hakkı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 543-544.

Derman, M. Uğur, "Ârif Efendi, Çarşambalı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, III, s. 363.

Derman, M. Uğur, "Ârif Efendi, Filibeli", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, III, s. 363.

Derman, M. Uğur, "Hâşim Efendi, Mehmed", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, s. 408-409.

Derman, M. Uğur, "Hattat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI, s. 493-499.

Derman, M. Uğur, "İsmâil Zühdü, Yeni", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIII, s. 125-126.

Derman, M. Uğur, "Mehmed İlmî Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, s. 491.

Derman, M. Uğur, "Mehmed İzzet Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 493-494.

Derman, M. Uğur, "Mehmed Nazif Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 502-503.

Derman, M. Uğur, "Mehmed Şefik Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, s. 530-531.

Derman, M. Uğur, "Mustafa İzzet, Kazasker", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, s. 304-307.

Derman, M. Uğur, "Mustafa İzzet, Yesârîzade", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, s. 307-309.

Derman, M. Uğur, "Sâmi Efendi, İsmâil Hakkı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, s. 72-74.

Ertuğrul, Özkan ve Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Mimar Kemaleddin Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, s. 230-231.

Eyice, Semavi, "Beşir Ağa Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VI, s. 1-3.

Eyice, Semavi, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VI, s. 45-49.

Eyice, Semavi, “Edirnekapı Camii ve Külliyesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, X, s. 446-448.

Eyice, Semavi, Fâtih Camii ve Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, s. 244-249.

Eyice, Semavi, “Galata”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, s. 307-313

Eyice, Semavi, “Koca Mustafa Paşa Camii ve Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, s. 133-136.

Eyice, Semavi, “Nuruosmaniye Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, s. 264-266.

İnalcık, Halil, “İstanbul”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIII, s. 220-239.

Koçu, Reşat Ekrem, “Akdik Kâmil”, *İstanbul Ansiklopedisi*, I, s. 512-515.

Koçu, Reşat Ekrem, “Ârif Bey (Çarşambalı Hacı)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, II, s. 984-985.

Koçu, Reşad Ekrem, ”Beylerbeyi Camii”, *İstanbul Ansiklopedisi*, VI, s. 2676-2681.

Mülayim, Selçuk, “Mimari”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXX, s. 91-95.

Mülayim, Selçuk, “Süleymaniye Camii ve Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, s. 114-119.

Salman, Y., “Semprini, Guglielmo”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, III, s. 1633.

Serin, Muhittin, “Ali Efendi, Çırçırlı”, *Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi*, s. 48.

Serin, Muhittin, “Âziz Efendi, Rıfâî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV, s. 336-337.

Serin, Muhittin, “Fâik Efendi, Ömer”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII, s. 101-102.

Serin, Muhittin, “Mehmed Şevket Vahdetî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-2, s. 235-236.

Serin, Muhittin, “Yazgan, Memet Hulusi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLIII, s. 356-357.

Tanman, M. Baha, “Nûreddin Cerrâhî Tekkesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXIII, s. 253-256.

Toprak, Zafer, “Altıncı Daire-i Belediye”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, s. 220-223.

Yetkin, Şerare, “Çini”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VIII, s. 329-335.

Yüksel, İ. Aydın, “Sultan Selim Camii ve Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVII, s. 513-516.

İnternet Kaynakları

hattatlarsofasi.com/talik-hattatlari/seyyid-mehmed-rifat-misri/ (22.06.2020).

https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/ (22.06.2020)

https://twitter.com/istmimarlari/status/1118525316224442374/photo/3 (22.06.2020)

https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/ceramics/art/21-1965 (22.06.2020)

(https://www.google.com/maps/@41.0270391,28.9744934,3a,15y,107.27h,112.67t/data=!3m6!1e1!3m4!1sNeElTWtV5oha8pxywYqN0A!2e0!7i13312!8i6656) (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=247&hid=247

(22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/information.aspx?ref=list&bid=805&hid=880 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1273&hid=1601 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1853 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1854 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1855 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1448&hid=1856 (22.06.2020).

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1450&hid=1859

(22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2467&hid=5248 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2691&hid=3874 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2717&hid=3932 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2291&hid=4502 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2866&hid=4179 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2988&hid=4687 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2993&hid=4704 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2993&hid=4706 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=2993&hid=4709 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3000&hid=4737 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3035&hid=4889 (22.06.2020)

http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=3053&hid=5074 (22.06.2020)

EKLER

EK-1

Mimarların İmzasının Bulunduğu Yapılar

Mimar/Mimarlar	İmzanın Bulunduğu Yapı	Yapının Adresi
Achille Manoussos	Pera Müzesi (Bristol Oteli)	No: 65, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
AG. G. Fotira	Murat Molla Sokak, No: 33	No: 33, Murat Molla Sokak, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul
Ahileas. N. Mavromattis	Fener Rum Patrikhanesi Ek Binası	No: 8, Dr. Sadık Ahmet Caddesi, Yavuz Selim Mahallesi, Fatih, İstanbul
A. D. Yenidunia ve C. P. Kyriakides	Frej Apartmanı	No: 65, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	İstiklal Caddesi No: 201 (Ravouna 1906)	No: 201, İstiklal Caddesi, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Türkiye Han	No: 13, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Venilahi Apartmanı	No: 32, Yeniçarşı Caddesi, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Alexandre Valluary	Ömer Abed Han	No: 2, Halil Paşa Sokak, Kemankeş Karamustafa Paşa, Beyoğlu, İstanbul
	Decuqis Evi	No: 119, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Alfredo Psalty ve Isaac Nahoum	Bilgir Han	No: 4, Sofyalı Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

Antonie N. Perpignani	Armağan Sokak, No: 2 (Markos G. Langas ile birlikte)	No: 2, Armağan Sokak, Sururi Mehmet Efendi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Hanif Han (Markos G. Langas ile birlikte)	No: 11, Erol Dernek Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Karagözoğlu Apartmanı (G. Mongeri ile birlikte)	
	Sadri Alışık Sokak, No: 25 (Markos G. Langas ile birlikte)	No: 25, Sadri Alışık Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Tel Sokak, No: 29 (Markos G. Langas ile birlikte)	No: 29, Tel Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Athan Yakas	Vardar Palas	No: 16**,** Sıraselviler Caddesi, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Apostol Mavpodoglou	Etfal Hastanesi Sokağı, No: 6	No: 6, Etfal Hastanesi Sokağı, 19 Mayıs Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Ölmez Han	No: 91, Şair Nigar Sokak, Meşrutiyet Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Şahin Apartmanı ve Ülkü Apartmanı	No: 13, No: 15, Kurtuluş Caddesi, Bozkurt Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Uğur Apartmanı	Uğur Apartmanı, No: 15**,** Zafer Sokak, Halaskargazi Mahallesi, Şişli, İstanbul
Avedis C. Pekmezian	Galip Dede Caddesi, No: 93	No: 93, Galip Dede Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Belisaire Macropoulos	Sıraselviler Caddesi, No: 16	No: 16**,** Sıraselviler Caddesi, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu,

		İstanbul
C. P. Simotas	App[ts] Madendjides (Madenciler Apartmanı)	No: 20**,** Okçu Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Arditti Apartmanı	Bican Efendi Sokak, No: 10
Carlo Amancich	Amancich Apartmanı	No: 36, Serdar-ı Ekrem Sokak, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Constantin Galatis ve Stavros Christidis	Büyük Hendek Caddesi, No: 3	No: 3, Büyük Hendek Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Constantin P. Pappa	Faik Paşa Yokuşu, No: 9	No: 9, Faik Paşa Yokuşu, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Constantinos Dimadis	Fener Rum Lisesi	No: 36, Sancaktar Yokuşu, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul
Dandolo ve Denigher	Mis Sokak, No: 6	No: 6, Mis Sokak, Şehit Muhtar Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Demetracopulo	Çukur Çeşme Sokağı, No: 3	No: 3, Çukur Çeşme Sokağı, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Demetre Th. Bassilades	Aşir Efendi Caddesi, No: 21	No: 21, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han) (Theochari Bassilades ile birlikte)	No: 23, Mahmut Paşa Yokuşu, Taya Hatun Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Serdar-ı Ekrem Caddesi, No: 10	No: 10, Serdar-ı Ekrem Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

	Suriye Pasajı	No: 156, İstiklal Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul.
Dimitrios Georgiades	Kumbaracı İş Hanı	No: 57, Kumbaracı Yokuşu, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Abuaf Apartmanı (Stefanos Georgiades ile birlikte)	No: 3, Okçu Musa Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Çağdaş Apartmanı (Stefanos Georgiades ile birlikte)	No: 68, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Dimitrios Panayotides	Heybeliada İlkokulu	No: 4, Karanfil Sokağı, Heybeliada Mahallesi, Adalar, İstanbul
	Büyük Zarifi Apartmanı	No: 4, Pembe Çıkmazı, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Zarifi Apartmanı	No: 4, Tel Sokak, Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Dimitrios Petsillas	Balo Sokak, No: 14 (Viktor Petros Adamantides ile birlikte)	No: 13, Asmalı Mescit Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Beyoğlu Spor Kulubü (Viktor Petros Adamantides ve Odisseus Pouskoullou ile birlikte)	No: 5, Büyükparmakkapı Sokak – Tel Sokak, Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	S. Önay Apartmanı (Viktor Petros Adamantides ile birlikte)	No: 13, Asmalı Mescit Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
E. Xenakis	APARTMENT D. ALEXANDRIDI	No: 31 Ömer Hayyam Caddesi, Kalyoncu Kulluğu Mahallesi,

		Beyoğlu, İstanbul
E.G. Ladopoulos	Yazıcızade Apartmanı	No: 1, Defterdar Yokuşu, Firuzağa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Edhem Eldem ve Michel Nouridjan	Büyük Postane Caddesi, No: 16A	No: 16A, Büyük Postane Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
Eftim S. Kotzamposoulis	Meşelik Sokak, No: 4	No: 4, Çukur Meşelik Sokak, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Evancelos N. Devedjiadis	Hasfırın Caddesi, No: 6	No: 6, Hasfırın Caddesi, Sinanpaşa Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
Georges Coulouthros	Deniz Palas	No: 191, Sadi Konuralp Caddesi, Evliya Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Kallavi Sokak, No: 2	No: 2, Kallavi Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Giulio Mongeri	Karagözoğlu Apartmanı (Antonie N. Perpignani ile birlikte)	No: 229, İstiklal Caddesi, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu İstanbul
	Karaköy Palas	No: 4, Kemeraltı Caddesi, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
G. J. Cornaro	Meşrutiyet Caddesi, No: 11	Meşrutiyet Caddesi, No: 11, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu
	Yüksekaldırım Aşkenaz Sinagogu	Meşrutiyet Caddesi, No: 11, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu
Gr. Constantinides	Lakerdacı Sokak, No: 6	No: 6, Lakerdacı Sokak, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Guglielmo Semprini	Ağaççileği Sokak, No: 2	No: 2, Ağaççileği Sokak, Kamer Hatun Mahallesi,

		Beyoğlu, İstanbul
	Büyük Londra Oteli (Grand Hotel de Londres)	No: 53, Meşrutiyet Caddesi, Tepebaşı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Galip Dede Caddesi, No: 45	No: 45, Galip Dede Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Galip Dede Caddesi, No: 101	No: 101, Galip Dede Caddesi, Müeyyedzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Rossolimo Apartmanı (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü)	No: 47, Meşrutiyet Caddesi, Tepebaşı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Santa Maria Hanı ve Santa Maria Draperis Kilisesi	No: 53, Meşrutiyet Caddesi, Tepebaşı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Harilios Vladica	Sofyalı Sokak, No: 14	No: 14, Sofyalı Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Sultan Hamamı Caddesi, No: 1	No: 13, Sultan Hamamı Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
Ioannis Karagiannis	Cedid Han (Tahtakale Ticaret Merkezi Elektronikçiler Çarşısı)	No: 18**,** Tahtakale Caddesi, Rüstem Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Gümrük Sokak, No: 4	No: 4**,** Gümrük Sokak, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Sıraselviler Caddesi, No: 47	No: 47**,** Sıraselviler Caddesi, Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Kemaleddin Bey ve Mehmed Fevzi	Ahmed Cevad Paşa Türbesi	Emir Buhari Sokak, Akşemseddin Mahallesi,

		Fatih, İstanbul
Kosmas Karagiannis	Mustafa Bey Apartmanı	No: 15, Dünya Sağlık Sokak, İnönü Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Leon Gurekian	Halaskargazi Caddesi, No: 108 (Maksud Şahbaz Evi)	No: 108, Halaskargazi Caddesi, Meşrutiyet Mahallesi, Şişli, İstanbul
Markos G. Langas	Armağan Sokak, No: 2 (A. N. Perpignani ile birlikte)	No: 2, Armağan Sokak, Sururi Mehmet Efendi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Hanif Han (A. N. Perpignani ile birlikte)	No: 11, Erol Dernek Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Kalyoncu Kulluğu Caddesi, No: 9	No: 9, Kalyoncu Kulluğu Caddesi, Çukur Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Karaköy PTT Binası	No: 1, Dikişçi Sokak, Azapkapı Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Sadri Alışık Sokak, No: 25 (A. N. Perpignani ile birlikte)	No: 25, Sadri Alışık Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Tel Sokak, No: 29 (A. N. Perpignani ile birlikte)	No: 29, Tel Sokak, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Michail Giannoulidis	Kiremit Caddesi, No: 5	No: 57, Kiremit Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul
Nikolaos G. Parlos	Kurtuluş Spor Kulubü Binası	No: 36, Safa Meydanı Sokak, Yenişehir Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Odisseus Pouskoullou	Beyoğlu Spor Kulubü (Dimitri Petsillas ve Viktor Petros Adamantides ile birlikte)	No: 5, Büyükparmakkapı Sokak – Tel Sokak, Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

Periklis D. Fotaidis	Zoğrafyon Rum Lisesi	No: 15, Turnacıbaşı Caddesi, Balat Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Salvatore Fleri	Galata Kulesi Sokak, No: 9	No: 9, Galata Kulesi Sokak, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Sarkis Tachdjian	Anadolu Han	No: 6, Arpacılar Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Erzurum Han	No: 20A, Büyük Postane Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Hüsnü Pazarbaşı Han	No: 22, Katırcıoğlu Sokak, Sururi Mahallesi, Fatih, İstanbul
	İhsaniye Han	No: 12, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
Stefanos Georgiades	Faik Paşa Yokuşu, No: 30	Faik Paşa Yokuşu, No: 30, Firuzağa Mahallesi, Beyoğlu
	Abuaf Apartmanı (Dimitrios Georgiades ile birlikte)	No: 3, Okçu Musa Caddesi, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Çağdaş Apartmanı (Dimitrios Georgiades ile birlikte)	No: 68, Meşrutiyet Caddesi, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Stephan Hamamdjian	Aşir Efendi Caddesi, No: 11	No: 11, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Dilsiz Zade Han	No: 22, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
Souvalas	Turna Sokak, No: 93	No: 93, Turna Sokak, İnönü Mahallesi, Şişli, İstanbul

Theochari Bassilades	İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han) (Demetre Bassilades ile birlikte)	No: 23, Mahmut Paşa Yokuşu, Taya Hatun Mahallesi, Fatih, İstanbul
V. Krissep	Uğur Apartmanı	No: 31 Ömer Hayyam Caddesi, Kalyoncu Kulluğu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Vasileos K. Papadopoulos	Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak, No: 90	No: 90, Hızır Çavuş Köprübaşı Sokak – Ayan Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.
Vedat Tek	Defter-i Hakani	No: 10, Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul
Viktor Petros Adamantides	Balo Sokak, No: 14 (Dimitri Petsillas ile birlikte)	No: 13, Asmalı Mescit Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Beyoğlu Spor Kulubü (Dimitri Petsillas ve Odisseus Pouskoullou ile birlikte)	No: 5, Büyükparmakkapı Sokak – Tel Sokak, Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	S. Önay Apartmanı (Dimitri Petsillas ile birlikte)	No: 13, Asmalı Mescit Sokak, Asmalı Mescit Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

EK-2

Mühendis-Mimarların İmzasının Bulunduğu Yapılar

Mühendis-Mimarlar	İmzanın Bulunduğu Yapı	Yapının Adresi
Aram Caracach ve Isac Caracach	Ferah Apartmanı	No: 24**,** Kurabiye Sokak, Şehit Muhtar Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Cleovoulos Clonarides ve Emile Faracci	Hurşitbey İş Hanı	No: 4, Abdullah Sokak, Evliya Çelebi Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

EK-3

Müteahhitlerin İmzasının Bulunduğu Yapılar

Müteahhitler	İmzanın Bulunduğu Yapı	Yapının Adresi
Giuseppe Michelini ve Alfredo Michelini	İstiklal Caddesi, No: 201 (Ravouna 1906)	No: 201, İstiklal Caddesi, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
D. Routos ve S. Routos	Yeni Çarşı Caddesi, No: 29	No: 29, Yeni Çarşı Caddesi, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Theochari Bassilades (Kesin değildir)	İstanbul Yeni Çarşı (Abud Efendi Han)	No: 23, Mahmut Paşa Yokuşu, Taya Hatun Mahallesi, Fatih, İstanbul

EK-4

Hattatların İmzasının Bulunduğu Yapılar

Hattat	İmzanın Bulunduğu Yapı	Yapının Adresi
Abbas Kemal Efendi	Hasan Rıza Paşa Çeşmesi	No: 104, Serasker Caddesi, Osmanağa Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
Abdülhamid Eş-Şehri	Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii	No: 86, Doğancılar Caddesi, Salacak Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
Abdülfettah Efendi	Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii Çeşmeli Kapı	No: 3, Atatürk Bulvarı, İskender Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Bâb-ı Hümâyun	Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul (1. Avlu)
	Ertuğrul Tekke Camii Şadırvanı (Tuğra)	No: 8/2, Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Galatasaray Lisesi	No: 159, İstiklal Caddesi, Kuloğlu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İstanbul Teknik Üniversitesi)	No: 65, Gümüşsuyu Caddesi, Gümüşsuyu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Hacı Küçük Camii (Tuğra)	Hacı Küçük Sokak, Sururi Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Hz.Yûşa Türbesi	Hz.Yûşa Tepesi, Anadolu Kavağı Mahallesi, Beykoz, İstanbul
	Kadıköy III. Mustafa (İskele) Camii (Tuğra)	No: 8, Tavus Sokak, Caferağa Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
	Karagümrük Pertevniyal Valide Sultan Camii Çeşmesi (Tuğra)	No: 40, Karabulut Sokak, Hırka-i Şerif Mahallesi, Fatih, İstanbul

	Kuleli Askeri Lisesi (Milli Savunma Üniversitesi)	No: 56, Kuleli Caddesi, Kandilli Mahallesi, Üsküdar
	Mehmet Hüsrev Paşa Çeşmesi	Çopur Sokak, Piri Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Mekteb-i Harbiye (Harbiye Askeri Müzesi)	No: 2, Vali Konağı Caddesi, Halaskargazi Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Sadabâd Camii	Eyüp Sultan Caddesi, Merkez Mahallesi, Kağıthane, İstanbul
	Sarıyer II. Mahmud Çeşmesi (Tuğra)	Haydar Aliyev Caddesi, Tarabya Mahallesi, Sarıyer, İstanbul
	Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi	No: 27, Taya Hatun Sokak, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Taşkışla (İstanbul Teknik Üniversitesi)	No: 2, Taşkışla Caddesi, Harbiye Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Topkapı Sarayı Sohum Kalesi	Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul (2. Avlu)
	Yıldız Hamidiye Camii	No: 63, Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
Ahmed Râkım Efendi	Nureddin Cerrahi Tekkesi	No: 13, Nurettin Tekke Sokak, Dervişali Mahallesi, Fatih, İstanbul
Ali Haydar Efendi	Mesnevihane Camii	No: 42, Mesnevihane Sokak, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Teşvikiye Camii	Teşvikiye Caddesi, Teşvikiye Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii	No: 1, İskele Sokak, Ortaköy Mahallesi,

		Beşiktaş, İstanbul
	Elif Efendi Tekkesi	No: 1, Elif Efendi Sokak, Sütlüce Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Ali Rıza Efendi	Altunizade Camii	Altunizade Caddesi, Altunizade Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Anadolu Hisarı Camii	No: 18, Körfez Caddesi, Anadoluhisarı Mahallesi, Beykoz, İstanbul
	Bâlâ Süleyman Ağa Sebili	Tekke Maslağı Sokak, Mevlanakapı Mahallesi, Fatih, İ
	Cevriye Hatun Çeşmesi	Yalı Çıkmazı, Anadolu Kavağı Mahallesi, Beykoz İstanbul
	Cihangir Camii	No: 22, Samanyolu Sokağı, Cihangir Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Simkeşhane ‘Amire (Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesi)	No: 19, Ordu Caddesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Şeyh Mustafa Devâti Efendi Camii	Şeyh Camii Sokağı, Sultantepe Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Teşvikiye Camii	Teşvikiye Caddesi, Teşvikiye Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Topkapı Sarayı II. Abdülhamid Çeşmesi	Topkapı Sarayı 1. Avlu, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Teşvikiye Camii	Teşvikiye Caddesi, Teşvikiye Mahallesi, Şişli, İstanbul
Aziz Efendi	Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)	No: 13, Alemdar Caddesi, Alemdar Mahallesi, Fatih, İstanbul

	Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu).	No: 106, Eski Toptaşı Caddesi, Valide-i Atik Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
Baki Efendi	Madam Bonpar Çeşmesi	Nur-i Ziya Sokak, Tomtom Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Bakkal (Filibeli) Arif Efendi	Şehzade Camii	No: 44, Şehzadebaşı Caddesi, Kalenderhane Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi	No: 8, Yahya Efendi Sokak, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
Çarşambalı Arif Efendi (Hacı Arif Bey)	Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii	No: 3, Atatürk Bulvarı, İskenderpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
Çırçırlı Ali Efendi	Kasapbaşı Mehmed Ağa Çeşmesi	Şehsuvar Bey Çıkmazı, Şehsuvar Bey Mahallesi, Fatih, İstanbul
Ebu'z-Ziya Mehmed	Yıldız Hamidiye Camii	No: 63, Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
Es'ad Efendi	Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi	Bezciler Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul
Hafız Ahmed Es-Sünbilî	Oğlanlar Tekkesi Çeşmesi	Murad Paşa Camii avlusu, Adnan Menderes Bulvarı, Molla Gürani Mahallesi, Fatih, İstanbul
Halid Bey	Gülhane Parkı Çeşmesi	Gülhane Parkı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
Haşim Efendi	II. Mahmud Türbesi (Tuğra)	No: 15, Türbedar Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği) (Tuğra)	Alemdar Caddesi, Hocapaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Beşiktaş Bezmialem	Süleyman Seba Caddesi,

	Valide Sultan Çeşmesi (Tuğra)	Vişnezade Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Beyazıt Yangın Kulesi (Tuğra)	Darülfunun Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul (İstanbul Üniversitesi Beyazıt Yerleşkesi)
	Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi (Tuğra)	No: 2, Yalıboyu Caddesi, Beylerbeyi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (Tuğra)	Bezmialem Vakıf Üniversitesi Caddesi, Topkapı Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii (Tuğra)	No: 86, Doğancılar Caddesi, Salacak Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Dereseki II. Mahmud Çeşmesi (Tuğra)	Karakulak Çıkmazı, Dereseki Mahallesi, Beykoz, İstanbul
	Taksim Sultan Abdülmecid Çeşmesi (Tuğra)	No: 28, Taksim Çeşmesi Sokak, Bülbül Mahallesi, Beyoğlu İstanbul
	Emirgan (Hamid-i Evvel) Camii (Tuğra)	No: 3, Doğru Muvakkithane Caddesi, Sarıyer, İstanbul
	Fatih Müftülüğü (Tuğra)	No: 1, Fatih Caddesi, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Güzelce Mahmud Paşa Çeşmesi (Tuğra)	No: 1, Bezciler Sokak, Molla Fenari Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Haceti Hafir Türbesi (Tuğra)	No: 1, Eğrikapı Sokak, Ayvansaray Mahallesi, Eyüpsultan İstanbul
	Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi (Tuğra)	No: 1, Elif Efendi Sokak, Piyalepaşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

	Hoca Kasım Günani Camii (Tuğra)	No: 26, Sultan Çeşmesi Caddesi, Ayvansaray Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Hoca Piri Camii (Tuğra)	No: 66A,Yeniçeriler Caddesi, Beyazıt Mahallesi, Fatih, İstanbuş
	Hüseyin Ağa Camii (Tuğra)	No: 48/1, İstiklal Caddesi, Şehit Muhtar Mahallesi, Beyoğlu İstanbul
	Kartal Merkez Camii (Tuğra)	No: 1, Ankara Caddesi, Kordonboyu Mahallesi, Kartal, İstanbul.
	Kapalıçarşı Hacı Beşir Ağa Çeşmesi (Tuğra)	Tığcılar Sokak, Taya Hatun Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Küçük Mecidiye Camii (Tuğra)	No: 87, Çırağan Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Küçüksu Kasrı (Tuğra)	No: 12, Küçüksu Caddesi, Göksu Mahallesi, Beykoz, İstanbul
	Mahmud Paşa Camii (Tuğra)	No: 100, Vezirhan Caddesi, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Mehmed Ali Bey Çeşmesi (Tuğra)	Dört Yüzlü Çeşme Sokak, Cihannüma Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Mühendishane-i Berri Hümâyun (Halıcıoğlu Askerlik Şubesi) (Tuğra)	Karaağaç Caddesi, Sütlüce Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Nişanca II. Mahmud Çeşmesi (Tuğra)	Eyüp Nişanca Caddesi, Nişanca Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul (Nişancı Mustafa Paşa Camii duvarında)
	Nişancı Mehmed Paşa Camii (Tuğra)	No: 44, Türkeli Caddesi, Nişancı Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Nureddin Cerrahi Tekkesi	No: 13, Nurettin Tekke

	(Tuğra)	Sokak, Dervişali Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii (2. Avlu Kapısı) (Tuğra)	No: 183, Sümbül Efendi Caddesi, Koca Mustafa Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Tevfikiye Camii (Tuğra)	No: 99, Bebek Arnavutköy Caddesi, Arnavutköy Mahallesi, İstanbul
	Vakıf Gureba (Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi) Hastanesi (Tuğra)	Bezmialem Vakıf Üniversitesi Caddesi, İskenderpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi (Tuğra)	No: 13Çengelköy Hamamı Çeşme Sokak, Çengelköy Mahallesi, Üsküdar, İstanbul.
Hulusi Efendi	Sultan Abdülmecid Türbesi	No: 134, Sultan Selim Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul.
	Reşadiye Kışlası (Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi)	Doktor Tevfik Sağlam Caddesi, Zuhuratbaba Mahallesi, Bakırköy, İstanbul
Hüsameddin Efendi	Hafız Paşa Camii	No: 39, Fatih Caddesi, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Zühtü Paşa Camii	No: 15, Bağdat Caddesi, Kızıltoprak Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
Hüseyin Hüsnî Efendi	Defter-i Hakan-i	No: 10, Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Karababa Tekkesi	Karababa Sokak, Emin Sinan Mahallesi, Fatih, İstanbul
İbrahim Sükûtî Efendi	Sineperver Valide Sultan Çeşmesi	Eski Ali Paşa Caddesi, Hırka-i Şerif Mahallesi, Fatih, İstanbul

İsmail Hakkı Altunbezer	Amine Hatun (Kartaltepe) Camii	No: 5/1, General Şükrü Kanatlı Caddesi, Kartaltepe Mahallesi, Bakırköy, İstanbul
	Erenköy İstasyon Çeşmesi	Hatboyu Sokak, Erenköy Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
	Kamer Hatun Camii	Çatıkkaş Sokak, Kamerhatun Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Hüseyin Ağa Camii	No: 48/1, İstiklal Caddesi, Şehit Muhtar Mahallesi, Beyoğlu İstanbul
	Kuloğlu Camii	No: 5, Bostancı Camii Sokak, Bostancı Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
	Sultanahmet Tevkifhanesi (Four Seasons Hotel)	No: 1, Tevkifhane Sokak, Cankurtan Mahallesi, Sultanahmet
	Süleymaniye İmareti (Tuğra)	Şifahane Sokak, Hoca Gıyaseddin Mahallesi, Fatih, İstanbul
İsmail Zühdî Efendi	Şah Sultan Türbesi	No: 36, Feshane Caddesi, Nişanca Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul
Kâmil Akdik	Seferli Koğuşu	Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
Kazasker Mustafa İzzet Efendi	Ali Fuat Paşa Camii	No: 1A, Fuat Paşa Caddesi, Mercan Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Ayasofya Camii (Hünkar mahfili)	Ayasofya Meydanı, Sultan Ahmet Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Bâb-ı Seraskerî (İstanbul Üniversitesi).	Darülfünun Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan	No: 1, Türbedar Sokak, Mollafenari Mahallesi,

	Mektebi)	Fatih, İstanbul
	Dolmabahçe Sarayı Hazine Kapısı	No: 2, Dolmabahçe Caddesi, Vişnezade Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Ebu'd Derda Türbesi	Zal Paşa Caddesi, Nişanca Mahallesi, Eyüpsultan Mahallesi, İstanbul
	Ebû Şeybeti'l-Hudrî Türbesi	No: 29, Hacı Hüsrev Park İçi Yolu, Defterdar Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul
	Hacet-i Hâfir Türbesi	Eğrikapı Caddesi, Ayvansaray Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Hırka-i Şerif Camii	No: 20, Keçeciler Caddesi, Hırka-i Şerif Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kadıköy III. Mustafa (İskele) Camii	No: 10, Tavus Sokak, Cafer Ağa Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
	Küçük Mecidiye Camii	No: 87, Çırağan Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Muhammedü'l Ensari Türbesi	No: 111, Ayvansaray Caddesi, Ayvsansaray Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul
	Nallı Mescid	Ankara Caddesi, Hoca Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Selimiye Kışlası (Kapı)	1. Ordu Selimiye Askeri, Kışlası, Selimiye Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Topkapı Sarayı Hazine Koğuşu	Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Yenikapı Mevlevihanesi	No: 49, Merkez Efendi

	Muvakkithanesi	Tekke Sokak, Merkezefendi Mahallesi, Zeytinburnu, İstanbul
Macid Ayral	İstanbul Arkeoloji Müzeleri (Eski Şark Eserleri)	Osman Hamdi Bey Yokuşu, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Murat Paşa Camii	No: 1/1, Adnan Menderes Bulvarı, Molla Gürani Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Süleymaniye İmareti	Şifahane Sokak, Hoca Gıyaseddin Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Şişli Camii	No: 114, Büyükdere Caddesi, 19 Mayıs Mahallesi, Şişli, İstanbul
Mahmud bin Abdülhamid Han (II. Mahmud)	İbrahim Paşa Sarayı II. Mahmud Çeşmesi	No: 12, Türk-İslam Eserleri Müzesi, Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul
Mehmed İlmî Efendi	Zeyrek Camii	No: 3, İbadethane Sokak, Zeyrek Mahallesi, Fatih, İstanbul
Mehmed Emin Efendi (Eyyûbî)	Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi	Yavedut Caddesi, Ayvansaray Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul
Mehmed İzzet Efendi	Alman Çeşmesi	Atmeydanı Caddesi, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul
Mehmed Keşfî Efendi	Bâb-ı Meşîhat (İstanbul Müftülüğü).	No: 36, Fetva Yokuşu Sokak, Demirtaş Mahallesi, Fatih, İstanbul
Mehmed Nazif Bey	Orhaniye Kışlası	Yıldız Sarayı, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul.
	Süleymaniye Darüşşifası (Matbaa-i ‘Askeriyye)	Şifahane Sokak, Hoca Gıyasettin Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Aşağı Hacı Kahya Sokak	Aşağı Hacı Kahya Sokak,

	Çeşmesi	Yakacık Mahallesi, Kartal, İstanbul
	Yıldız Saat Kulesi	Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
Mehmed Rasim Efendi	Altunizade Camii	Altunizade Caddesi, Altunizade Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
Mehmed Recai Efendi	Yeni Çeşme Sokağı II. Mahmud Çeşmesi	Yeni Camii Çeşme Sokağı, Arap Camii Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Mehmed Rıfat Efendi	Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii	No: 3, Atatürk Bulvarı, İskenderpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Aziz Mahmud Hüdayi Tevhidhanesi	No: 9/4, Aziz Mahmut Efendi Sokak, Aziz Mahmud Hüdayi Mahallesi, Üsküdar İstanbu
	Beykoz Kışlası (Türk-Alman Üniversitesi)	No: 86, Şahinkaya Caddesi, Merkez Mahallesi, Beykoz, İstanbul
	Cennet Efendi Türbesi	No: 10, Aziz Mahmut Efendi Sokağı, Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Emirgan Camii Muvakkithanesi	No: 4, Doğru Muvakkithane Caddesi, Emirgan Mahallesi, Sarıyer, İstanbul
	Galata Mevlevihanesi Sarnıcı	No: 15, Galip Dede Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi	No: 13, Bahariye Caddesi, Pir Hüsamettin Sokak, Dolapdere Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Mahkeme Külhanı Sokak'ta bir yapı	Mahkeme Külhanı Sokak, Ayvansaray Mahallesi,

		Fatih, İstanbul
	Muhammed Yazıcı Çeşmesi	No: 102, Akbıyık Caddesi, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi	No: 25, Merkez Efendi Tekke Sokak, Merkezefendi Mahallesi, Zeytinburnu, İstanbul (İbn Haldun Üniversitesi)
	Şerife Ayşe Sıddıka Hanım Çeşmesi	Kirazlı Mescit Sokak, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Şekerpare Hatun Çeşmesi (Galata'daki Bayezid-i Cedid Camii yanında)	Necatibey Caddesi, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Şeyh Ethem Sırrı Efendi Tekkesi	No: 64, Çayır Caddesi, Yalıköy Mahallesi, Beykoz, İstanbul
Mehmed Sadullah Efendi	Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi	No: 1, Elif Efendi Sokak, Piyalepaşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Piyalepaşa II. Mahmud Nişantaşı	Ülev Sokak, Piyalepaşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Mehmed Şevket Vahdetî	Cağaloğlu Anadolu Lisesi (Bezmialem Valide Sultan Mektebi)	No: 1, Türbedar Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kâzım Bey Çeşmesi	Kargı Sokak, Aksaray Mahallesi, Fatih, İstanbul
Mehmed Tahir Efendi	Hatice Sultan Çeşmesi	İhsaniye Sokak, Salacak Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
Mehmed Vuslatî	Sultan Abdülmecid Çeşmesi	Bademli Sokak, Yeşilköy Mahallesi, Bakırköy, İstanbul (Yeşilköy Bezm-i Âlem Camii yanı)
Muhsinzade Abdullah	Hacı Küçük Camii	No: 11B, Hacı Küçük Sokak, Sururi Mahallesi,

Efendi		Fatih, İstanbul
	Muhsinzade Han	Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Server Ağa Çeşmesi	Hacı Küçük Sokak, Sururi Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Unkapanı Hacı Kadın Sokağı Çeşmesi	Hacı Kadın Caddesi, Hacıkadın Mahallesi, Fatih, İstanbul
Mustafa Râkım Efendi	III. Osman Taşlığı (Kapısındaki tuğra),	Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Ak Ağalar Koğuşu (Vakfiye kitabesindeki tuğra)	
	Bâb-ı Hümâyun'da (III. Ahmed Çeşmesi'ne bakan cephedeki tuğra),	
	Babüsselam (Tuğra)	
	Hırka-i Saadet Dairesi (3. Avlu'ya bakan çeşmedeki tuğra)	
	Hırka-i Saadet'te Destimal Odası (Tuğra)	
	Kara Ağalar Taşlığı (Vakfiye kitabesindeki tuğra)	
	Kubbealtı (Batı tarafta yer alan ilk kitabedeki tuğra)	
	Zülüflü Baltacılar Koğuşu (Vakfiye kitabesindeki tuğra)	
	Aynalıkavak Kasrı (Dış kapı) (Tuğra)	Aynalı Kavak Caddesi, Hasköy Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

	Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi	Zeynep Sultan Cami Sokak, Alemdar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Berberbaşı Ali Efendi Çeşmesi (Tuğra)	Piri Reis Caddesi, Çubuklu Mahallesi, Beykoz, İstanbul
	Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii (Tuğra)	Yalıboyu Caddesi, Beylerbeyi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Muvakkithanesi (Tuğra)	Yalıboyu Caddesi, Beylerbeyi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi	Bezciler Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Cağaloğlu Hasan Paşa Medresesi	No: 15, Molla Fenari Sokak, Alemdar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Cihangir Firuzağa Camii (Tuğra)	Cihangir Firuzağa Cami Sokak, Firuzağa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Çamlıca Fatih Sultan Mehmet (II. Mahmud) Çeşmesi	Kısıklı Büyük Çamlıca Caddesi, Kısıklı Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Derviş Paşa Çeşmesi	Topkapı Maltepe Yolu, Maltepe Mahallesi, Zeytinburnu, İstanbul (Takkeci İbrahim Ağa Camii avlu duvarında)
	Fatih Camii Havuzu (Kapı üstündeki tuğra)	Fevzi Paşa Caddesi, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Hafız İsa Ağa Çeşmesi	Doktor Eyüp Aksoy Caddesi, Selimiye Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Ihlamur Kasrı II. Mahmud Nişantaşları	Avukat Süreyya Ağaoğlu Sokak, Teşvikiye Mahallesi, Şişli, İstanbul

	Kız Kulesi (Tuğra)	Üsküdar Salacak Mevkii, Salacak Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Kocamustafapaşa Karakolu	No: 187, Koca Mustafapaşa Caddesi, Sümbül Efendi Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Merkez Efendi Camii	No: 4, Merkezefendi Caddesi, Merkezefendi Mahallesi, Zeytinburnu, İstanbul
	Mustafa Râkım Türbesi	No: 1, Hattat Rakım Sokak, Atikali Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Nakşidil Valide Sultan İmaret Çeşmesi	No: 16, Mıhçılar Caddesi, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Nakşidil Valide Sultan Türbesi	Fatih Camii Avlusu, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Nureddin Cerrahi Tekkesi	No: 13, Nurettin Tekke Sokak, Dervişali Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Nusretiye Camii	Meclis-i Mebusan Caddesi, Kılıçali Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Şeyh Ahmed Buhari Türbesi	No: 12, Üsküplü Caddesi, Cibali Mahallesi, Fatih, İstanbul
Mücellid Raşid Efendi	Beytülmalci Sokağı Çeşmesi	Beytül Malcı Sokak, Ömer Avni Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Nuri Dede	Galata Kulesi	Galata Kulesi Sokak, Bereketzade Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
Nuri Korman	Ahmed Şemseddin Efendi Çeşmesi	Çayır Caddesi, İstinye Mahallesi, Sarıyer, İstanbul
	Darülaceze	No: 51, Darülaceze Caddesi, Halil Rıfatpaşa

		Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Kağıthane II. Abdülhamid Çeşmesi	Park Yolu, Merkez Mahallesi, Kağıthane, İstanbul
	Kara Mehmed Kethüda Camii	No: 124, Çayırbaşı Caddesi, Büyükdere Mahallesi, Sarıyer, İstanbul
	Kasımpaşa Büyük Camii	No: 6, Bahriye Caddesi, Camiikebir Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Mimar Mehmed Ağa Camii	No: 62, Vefa Caddesi, Molla Hüsrev Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Pirinççi Sinan Camii	No: 53/A, Yedi Emirler Sokak, Ali Kuşçu Mahallesi, Fatih, İstanbul
Ömer Fâik Efendi	Bâlâ Süleyman Ağa Camii	No: 1, Bala Tekkesi Sokak, Mevlanakapı Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Bâlâ Süleyman Ağa Türbesi	No: 2, Bala Tekkesi Sokak, Mevlanakapı Mahallesi, Fatih, İstanbul
Ömer Lütfi Efendi	Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi	Hayat Çeşmesi Sokak, Tarabya Mahallesi, Sarıyer, İstanbul
	Ticaret ve Ziraat Nezareti (Marmara Üniversitesi Rektörlüğü)	No: 2, Atmeydanı Sokak, Binbirdirek Mahallesi, Fatih, İstanbul
Ömer Vasfi Efendi	Ayasofya Üçyüzlü Çeşme	Mustafa Dede Sokak, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Ayazma İbtidai Mektebi (Şemsipaşa İlkokulu)	No: 4, Ressam Ali Rıza Sokak, Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Fatih Şehrameneti (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)	No: 53, Büyük Karaman Caddesi, Zeyrek Mahallesi, Fatih, İstanbul

	Harikzedegân Katevleri (Tayyare Apartmanları)	Ordu Caddesi, Balabanağa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kısıklı Abdullah Ağa Camii ve Çeşmesi	No: 10, Minare Sokak, Kısıklı Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Mekteb-i Kuzat (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)	No: 15, Besim Ömerpaşa Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Sultan Mehmed Reşad Türbesi	No: 3, Karakol Arkası Sokak, Eyüp Merkez Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul
	Pendik Hilmi Abbas Paşa Camii	No: 2, İbni Sina Caddesi, Bahçelievler Mahallesi, Pendik, İstanbul
	Taksim I. Mahmut Çeşmesi	Taksim Caddesi, Şehit Muhtar Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Yavuz Selim Rüşdiye Mektebi (Sultan Selim Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi)	No: 20, Yavuz Selim Caddesi, Balat Mahallesi, Fatih, İstanbul
Sami Efendi	Atik Ali Paşa Camii	No: 2, Yeniçeriler Caddesi, Emir Sinan Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Ayasofya Camii (III. Ahmed Çeşmesi'ne bakan kapısı)	Ayasofya Meydanı, Sultan Ahmet Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii	No: 1, İskele Sokak, Ortaköy Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Cihangir Camii	No: 22, Samanyolu Sokağı, Cihangir Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Galata Mevlevihanesi Semahanesi (Tuğra)	No: 15, Galip Dede Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul

	Galip Paşa Camii	No: 324, Bağdat Caddesi, Caddebostan Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
	Hatice Turhan Sultan Çeşme ve Sebili	Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Hırka-i Şerif Camii	No: 20, Keçeciler Caddesi, Hırka-i Şerif Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kabataş Limanı (Tuğra)	Meclis-i Mebusan Caddesi, Ömer Avni Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Kantarcılar Camii	No: 17, Kıble Çeşme Caddesi, Sarıdemir Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kapalıçarşı Beyazıt Kapısı (Tuğra)	Çadırcılar Caddesi, Beyazıt Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kapalıçarşı Fesçiler Kapısı	No: 135, Çadırcılar Caddesi, Beyazıt Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kapalıçarşı Nuruosmaniye Kapısı	No: 21, Çarşıkapı Nur-u Osmaniye Caddesi, Beyazıt Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi	Maçka Caddesi, Harbiye Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Mehmed Ağa Çeşmesi (Tuğra)	No:11, Cankurtaran Meydanı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (Sağlık Bilimleri Üniversitesi), Selimiye Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Mühendishane-i Berri Hümâyun (İstanbul Teknik Üniversitesi'ne nakledilen kitabe)	No: 2, Taşkışla Caddesi, Harbiye Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Nallı Mescid	No: 10, Ankara Caddesi, Hoca Paşa Mahallesi,

		Fatih, İstanbul
	Sarıyer Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi	Hayat Çeşmesi Sokak, Tarabya Mahallesi, Sarıyer, İstanbul
	Şazeli Tekke Camii (Tuğra)	No: 8, Cemalettin Efendi Sokak, Cibali Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Şehzade Camii (Batı kapısı)	No: 44, Şehzadebaşı Caddesi, Kalenderhane Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Şişli Etfal Hastanesi	No: 24, Dr. Şevketbey Sokak, 19 Mayıs Mahallesi
	Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii	İtfaiye Caddesi, Zeyrek Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Topkapı Sarayı Hadis-i Şerif kitabesi (2. Avlu'da sergilenen kitabeler arasında)	Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Yıldız Hamidiye Çeşmesi	Yıldız Sarayı, Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Yıldız Saat Kulesi (Tuğra)	Yıldız Caddesi, Yıldız Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Zihni Paşa Camii	No: 25, Erenköy İstasyon Caddesi, Erenköy Mahallesi, Kadıköy, İstanbul
Seyyid Ahmed Rıfat Sünbilî	Bayezid-i Cedid Camii Avlu Kapısı (Etyemez Dergâhı)	No: 22, Orgenaral Ahmet Nafiz Gürman Caddesi, Cerrahpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Sümbül Efendi Dergâhı	No: 183, Koca Mustafapaşa Caddesi, Sümbül Efendi Mahallesi, Fatih, İstanbul
Şefik Bey	Bâb-ı Seraskerî (İstanbul Üniversitesi).	Darülfünun Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul

	Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu)	Eski Toptaşı Caddesi, Valide-i Atik Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
Şeyh Seyyid Halil Hilmi Kandiyevî	Behram Çavuş Camii	No: 193, Kumluk Sokak, Cerrahpaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
Tabihzade	Dayı Ömer ve Nafıa Hanım Çeşmesi	Koca Mustafapaşa Caddesi, Cerrahpaşa Mahallesi, Fatih (Cerrahpaşa Hastanesi bahçesinde)
Tevfik Bey	Gazi Ahmed Paşa Camii	No: 32, Bican Bağcıoğlu Yokuşu, Topkapı Mahallesi, Fatih, İstanbul
Vehic Efendi	Hocapaşa Camii	No: 23, Hocapaşa Sokak, Hocapaşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
Yesarizade Mustafa İzzet Mahallesi	II. Mahmud Bendi	Bentler Tabiat Parkı, Kemer Mahallesi, Sarıyer, İstanbul
	II. Mahmud Saray Çeşmesi	Beylerbeyi Sarayı, Abdullahağa Caddesi, Beylerbeyi Mahallesi, İstanbul
	II. Mahmud Tünel Çeşmesi	Beylerbeyi Sarayı, Abdullahağa Caddesi, Beylerbeyi Mahallesi, İstanbul
	II. Mahmud Türbesi	No: 15, Türbedar Sokak, Mollafenari Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Ak Ağalar Koğuşu	Topkapı Sarayı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Arz Odası karşısndaki inâmât kitabesi	
	Darphane-i Amire	
	Karaağalar Koğuşu	

	Seferli Koğuşu	
	Asakir-i Mansure Hastanesi (Maltepe Askeri Kışlası)	No: 5, Tümen Sokak, Ortamahalle Mahallesi, Bayrampaşa, İstanbul
	Bağlarbaşı (Yesarizade Mustafa İzzet Efendi) Çeşmesi	Nuhkuyusu Caddesi, Altunizade Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Beşiktaş Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (Tuğra)	Süleyman Seba Caddesi, Vişnezade Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul
	Beşir Ağa Camii	Hükümet Konağı Caddesi, Alemdar Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Beyazıt Yangın Kulesi	Darülfunun Caddesi, Süleymaniye Mahallesi, Fatih, İstanbul (İstanbul Üniversitesi Beyazıt Yerleşkesi)
	Beykoz II. Mahmud Nişantaşı	Dikilitaş Sokak, Yenimahalle Mahallesi, Beykoz, İstanbul
	Bostancıbaşı Abdullah Ağa (İstavroz) Camii	No: 1, Beybostanı Sokak, Beylerbeyi Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Boyacıköy II. Mahmud Çeşmesi	Boyacıköy II. Mahmud Çeşmesi
	Çamlıca Fatih Sultan Mehmet (II. Mahmud) Çeşmesi	Kısıklı Büyük Çamlıca Caddesi, Kısıklı Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Galata Mevlevihanesi	No: 15, Galip Dede Caddesi, Şahkulu Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Haliç Tersanesi	No: 45, Refik Saydam Caddesi, Emekyemez Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Hidayet Camii	No: 8, Yalı Köşkü Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih,

		İstanbul
	Bâb-ı Âli Binası (İstanbul Valiliği)	Ankara Caddesi, Hoca Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Kasımpaşa Mevlevihanesi	Kasımpaşa Mevlevihane Sokak, Sururi Mehmet Efendi Mahallesi, Kasımpaşa, İstanbul
	Nusretiye Camii	Meclis-i Mebusan Caddesi, Kılıçali Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Nusretiye Camii Muvakkithanesi	Meclis-i Mebusan Caddesi, Kılıçali Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Nusretiye Sebili	Meclis-i Mebusan Caddesi, Kılıçali Paşa Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Şah Sultan Türbesi	No: 38, Feshane Caddesi, Nişanca Mahallesi, Eyüpsultan, İstanbul
	Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi	No: 13, Bahariye Caddesi, Pir Hüsamettin Sokak, Dolapdere Mahallesi, Beyoğlu, İstanbul
	Gülhane II. Mahmud Nişantaşı	Gülhane Parkı, Cankurtaran Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii	No: 183, Sümbül Efendi Caddesi, Koca Mustafa Paşa Mahallesi, Fatih, İstanbul
	Teşvikiye II. Mahmud Nişantaşı	Teşvikiye Camii Avlusu, Teşvikiye Caddesi, Teşvikiye Mahallesi, Şişli, İstanbul
	Tevfikiye Camii	No: 99, Bebek Arnavutköy Mahallesi, Arnavutköy Mahallesi, Beşiktaş, İstanbul

EK-5

Taşçı İmzasının Bulunduğu Yapılar

Taşçı	İmzasının Bulunduğu Yapı	Yapının Adresi
Âsitâneli Taşcı Ömer	Muhsinzade Han	Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul

EK-6

Kâşî İmzasının Bulunduğu Yapılar

Kâşî	İmzasının Bulunduğu Yapı	Yapının Adresi
Mehmed Emin Efendi	Abdümecid Efendi Köşkü	No: 18, Kuşbakışı Caddesi, Kuzguncuk Mahallesi, Üsküdar, İstanbul
	Hobyar Mescidi	No: 12/1, Aşir Efendi Caddesi, Hobyar Mahallesi, Fatih, İstanbul

EK-7

Rum Kiliseleri'nde İmzası Olan Mimar/Kalfalar

Mimar/Mimarların Adı	Yapının Adı
Kayserili Konstantinos Yolasığmazis	Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi
	Samatya Hagios Menas Kilisesi
	Samatya H. Konstantinos – H. Helene Kilisesi
	Samatya Khristos Analepsis Kilisesi
Kyzikoslu Konstantinos Karafilos Kalfa	Bakırköy Hagios Georgios Kilisesi
Mimar Hacı Nikolaos[*]	Edirnekapı Hagios Georgios Kilisesi
Mimar Hacı Stefani (Gaitanakis) Kalfa	Heybeliada Hagia Trias Manastır Kilisesi
Mimar Konstantinos Karafilos Kalfa	Bakırköy Hagios Georgios Kilisesi
Mimar Kosta Kalfa	Tekfursarayı Panagia Kilisesi
Mimar Nikolaos Pağcıoğlu ve Mimar Marki Kalfa	Silivrikapı Panagia Kilisesi
Mimar Nikolaos	Fener Hagios Georgios Metakhion Kilisesi
Mimar Nikolaos Nikitadis	Samatya Hagios Georgios Kilisesi
Mimar Sisos	Ayvansaray Hagios Demetrios Kilisesi
Mimar Theodoros Kalfa	Salmatobruk Panagia Kilisesi
Mimar Vasilikos Letrios Kilisesi	Fener Hagios Georgios Metokhion

[*] Bahsi geçen mimar, Nikolaos Nikitadis ya da Nikolaos Pağcıoğlu olabilir. Zafer Karaca, *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodosks Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 575.

Hacı Nikolaos[**]	Edirnekapı Hagios Georgios Kilisesi
Mimar Teognostos Kalfa	Altımermer Panagia Kilisesi
Nikolaos Nikitadis	Samatya Hagios Georgios Kilisesi
Nikolaos Pağcioğlu	Silivrikapı Panagia Kilisesi

Kaynak: Zafer Karaca, *İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodosks Kiliseleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 573, 574, 575

[**] Bahsi geçen mimar, Nikolaos Nikitadis ya da Nikolaos Pağcıoğlu olabilir. Karaca, *a.g.e.*, s. 575.

EK-8

Mimaride Adına/İmzasına Rastlanan Şairler

Şairin İsmi/Mahlası	İmzasının Bulunduğu Yapı
Agâh	Halid Ağa Çeşmesi (H. 1285 tarihli kitabe)
Ahmed	İstanbul Müftülüğü (Bâb-ı Meşîhat) (Giriş kapısının iç tarafındaki kitabe)
Akif	Boyacıköy II. Mahmud Çeşmesi
Arif	Acıbadem II. Mahmud Nişantaşı
	Ahmed Kamil Efendi Tekkesi Çeşmeleri
	Beykoz II. Mahmud Nişantaşı
	Halid Ağa Çeşmesi
	İsmail Efendi Çeşmesi
	Nazır İsmail Efendi Çeşmesi
	Nurbanu Valide Sultan İmareti
Asaf	Hüsrev Paşa Çeşmesi
Asım	Altunizade Camii (Mihrap duvarındaki kitabe)
	Karacaahmet Ziya Bey Sebili
	Nasuhi Mehmed Efendi Dergâhı (H. 1280 tarihli tamir kitabesi)
Aynî	II. Mahmud Sebili
	Hacı Hanım Çeşmesi
	Hasan Paşa Medresesi ve Sebili
	Pîrî Paşa Camii
	Sakızağacı Mescidi
Bahâî	Mimar Acem Camii
	Nemidil Kalfa Sebili
	Pazar Tekkesi (H. 1314 tarihli kitabe)

Bakî	Madam Bonpar Çeşmesi
Celâl	Ali Fuat Paşa Camii
Cemal	İstanbul Müftülüğü (Bâb-ı Meşîhat) (H. 1309 tarihli tamir kitabesi)
Derviş Rıfkî	Nakşibendi Dergâhı Emir Buharî Türbesi
Diyarbakırlı Çerhîzâde Hâfız Mehmed Efendi	Hazreti Yüşâ Türbesi
Emîn	Dayı Ömer ve Nafıa Hanım Çeşmesi
Enderunlu Vâsıf	Baş Çuhadar Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi
	Beyhan Sultan Çeşmesi
	Ebuzer Giffari Camii
	Gülhane II. Mahmud Nişantaşı
	Hafız İsa Ağa Çeşmesi
	Hırka-i Şerif Camii (Hırka-i Şerif Odası)
	Hidayet Camii
	Kadiriler Tekkesi Camii (Tamir kitabesi)
	Molla Aşkî Mescidi
	Nuhkuyusu Bostancıbaşı Çeşmesi
	Topkapı Sarayı Ak Ağalar Koğuşu (Vakfiye kitabesi)
	Topkapı Sarayı (Arz Odası karşısındaki İnâmât kitabesi)
	Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi Destimal Odası (H. 1222 tarihli kitabe)
	Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi Destimal Odası (H. 1233 tarihli kitabe)
	Seyyid Mehmed Ağa Çeşmesi
	Seyyid Ömer Ağa Çeşmesi
	Yeni Camii Muvakkithanesi

Enver	Beşikçizade Dergâhı
Es'ad	Ahmedü'l Ensari Türbesi
	Ebu Şeybe el-Hudrî Türbesi
	Hz. Cafer Türbesi
	Hz. Ebu-d Derdâ Makamı
	Hz. Hâfir Türbesi
	Hoca Kasım Günanî Camii
	Muhammedü'l Ensari Türbesi
	Serhazin Süleyman Ağa Camii
	Selim Paşa Çeşmesi
Fâik	Dördüncü Kadın Çeşmesi
Fasîh	İhsaniye Camii
	Yusuf Şücaeddin Camii
Fâtin	Çengelköy Yusuf Ziya Paşa Çeşmesi
Fazıl	Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi
Fehmî	Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi (Tamir kitabesi)
	Karabaş-ı Veli Camii
Fevzi	Akşemseddin Camii
	Hafız Abdülkerim Ağa Çeşmesi (H. 1275 tarihli kitabe)
Feyzî	Kağıthane II. Abdülhamid Çeşmesi
Fuad	Kuleli Asker Lisesi
Fürûgî	Seyyid Halil Ağa Çeşmesi
Hadî	Ali Yazıcı Camii
Hâfız	Gülhane Giriş Kapısındaki Çeşme
Hakkı	Mesnevihane Camii
	Sahrayıcedid Camii

	Zühtü Paşa Camii
Hâlet	Beykoz Kışlası (Türk-Alman Üniversitesi)
	Galata Mevlevihanesi Hâlet Efendi Kütüphanesi
Hamî	İsmail Hakkı Efendi Nakşibendî Tekkesi
Hamid	Beykoz Kethüda Çeşmesi (Tamir kitabesi)
	Kara Davud Paşa Camii
Hâtif	Hafız İsa Ağa Çeşmesi
Hâtif Alî Efendi	Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi
Hayrî	Beyazıt Hacı Beşir Ağa Çeşmesi
	Beykoz Hayriye Sultan Muallimhanesi
	Derviş Paşa Çeşmesi
	Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi
	Takkeci İbrahim Ağa Çeşmesi
	Ubeydullah Efendi Çeşmesi
	Yahya Efendi Dergâhı (Tamir kitabesi)
Hilmî Hasan Efendi	Beylerbeyi Sarayı II. Mahmud Çeşmesi Beylerbeyi Tüneli II. Mahmud Çeşmesi
Hüseyin	Abdülmecid Han ve Zübeyde Hanım Çeşmesi
Hüsnî	Bâb-ı Meşîhat (İstanbul Müftülüğü) (H. 1306 tarihli inşa kitabesi)
	Fatih Askeri Rüştiyesi (Fatih İmam Hatip Ortaokulu)
	Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi
	Toptaşı Askeri Rüştiyesi (Sokullu Mehmet Paşa İlkokulu)
	Üsküdar Çinili Karakolu
İhyâ	Şah Sultan Türbesi ve Sebili
İlmî	Yusuf Paşa Mektebi
İrfân	Hacı Küçük Camii

	Server Ağa Çeşmesi
İzzet	Asakir-i Mansure Hastanesi (Maltepe Askeri Kışlası)
	Bâb-ı Meşîhat (İstanbul Müftülüğü) (Giriş kapısının dış tarafındaki kitabe)
	Beyazıt Yangın Kulesi
	Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi
	Hüsâmeddin Uşşâkî Türbesi Türbesi
	Cevri Kalfa Mektebi
	Emir Ahmed Buharî Türbesi
	Gedikpaşa II. Mahmud Çeşmesi
	Kadırga II. Mahmud Çeşmesi
	Nakşidil Valide Sultan Sebili
	Nusretiye Camii
	Nusretiye Camii Muvakkithanesi
	Nusretiye Sebili
	Topkapı Sarayı Alay Köşkü
	Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi Çeşmesi
	Topkapı Sarayı Seferli Koğuşu
Kadrî	Kalenderhane Camii (Tamir kitabesi)
Kalender	Bâlâ Süleyman Ağa Sebili
	Dudullu Adile Sultan Sebili
	Hafız Abdülkerim Ağa Çeşmesi (H. 1304 tarihli kitabe)
Kamî	Atik Ali Paşa Camii Muvakkithanesi
	Kumkapı III. Selim Çeşmesi
Kamil	Galatasaray Lisesi
	Nihal Hanım Çeşmesi
Kâzım	Şeyh Devati Efendi Camii

Keçecizade İzzet Molla	Berberbaşı Ali Efendi Çeşmesi
	Beylerbeyi II. Mahmud Çeşmesi
	Hazinedar Cevri Usta Çeşmesi
	Kadırga II. Mahmud Çeşmesi
	Nusretiye Camii Muvakkithanesi
	Topkapı Sarayı Kubbealtı (H. 1235 tarihli tamir kitabesi)
	Yenikapı Mevlevihanesi (Giriş kapısı kitabesi)
Kenzî	Hafız Ahmed Ağa Çeşmesi
Kerimî	Rami Hasan Rıza Paşa Çeşmesi
	Şükrü Bey Çeşmesi
Lebib	Arnavutköy Karakolu
	Galata Mevlevihanesi
	Selimiye Kışlası (H. 1258 tarihli kitabe)
	Şemsipaşa Karakolu
	Üsküdar (Kuruçeşme) II. Mahmud Çeşmesi
Lü'lü	Erenköy İstasyon Çeşmesi
Lütfî	Bâb-ı Meşîhat (İstanbul Müftülüğü) (Giriş kapısının iç tarafındaki kitabe)
Mahvî	Sirkeci Demirkapı Ertuğrul Çeşmesi
Mebnî	Kayalar Mescidi ve Tekkesi
Muhtâr (Muhtâr Ahmed Efendi)	Anadolu Hisarı Camii
	Ayvansaray Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi
	Beyoğlu Ali Rıza Paşa Çeşmesi
	Cağaloğlu Ziraat Bankası
	Ertuğrul Tekke Camii
	Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi
	Mehmed Ağa Sebili

	Mekteb-i Harbiye Yemekhane Kitabesi
	Rumeli Kavağı Kalesi Kitabesi
	Sarıyer Karakolu
	Sütlüce Mahmud Ağa Camii
	Yıldız Saat Kulesi
	Zühtü Paşa Mektebi
Murad	Tevkii Cafer Camii
Münîr	Tavasi Çeşme Sokak Sultan Süleyman Çeşmesi
Müştâk	Tahta Minare Camii
Nafîz	Yenikapı Mevlevihanesi Muvakkithanesi
Nakşî	Özbekler (Buhara) Tekkesi (tamir kitabesi)
Nazîm	Üsküdar Selimiye Camii
Nazif	Acıbadem Köftüncü Mehmed Ağa (Baba Oğul) Çeşmesi
	Bereketzade Çeşmesi
	Hacı Halil Efendi Çeşmesi
	Musahib Ağa Çeşmesi
Nazîf Ahsen Dede	Ramiz Ağa Çeşmesi
Nebil	Karabaş-ı Veli Camii
Necati	Çavuşbaşı Ali Ağa (Nefise Hanım) Çeşmesi
Necmi	Akdeniz Medresesi
Nüzhet	Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii
	Bâb-ı Seraskerî (Arka cephedeki inşa kitabesi)
Pertev	Abdurrahman Ağa Camii
	Beşiktaş Mehmed Ali Bey Çeşmesi
	Dereseki Köyü II. Mahmud Çeşmesi
	Darphane-i Amire

	Derviş Paşa Çeşmesi
	Fatih Camii Havuzu
	Galata Kulesi
	Kocamustafapaşa II. Mahmud Çeşmesi
	Koca Mustafa Paşa Camii (H. 1250 tarihli tamir kitabesi)
	Kulaksız II. Mahmud Nişantaşı
	Küçük Ayasofya (H. 1217 tarihli tamir kitabesi)
	Piyalepaşa II. Mahmud Nişantaşı
	Silivrikapı II. Mahmud Çeşmesi
Râsih	Arpacılar Camii
	Bezciler Sokak II. Mahmud Çeşmesi
	Mehmed Ağa (Mercan) Çeşmesi
Rasim	Beykoz Kethüda Çeşmesi (H. 1285 tarihli tamir kitabesi)
Raşid	Emir Buharî Şazelî Tekkesi
	Bayezid-i Cedid Camii (Etyemez Dergâhı)
	Sarı Timur Camii
Ref'et	Bâlâ Süleyman Ağa Camii (Tamir kitabesi)
	Çamlıca Fatma Hanım Mektebi
	Feyziyye (Bülbülderesi) Camii
	Kaptan Paşa Camii
	Mimar Hayreddin Mescidi
	Tavaşi Hasan Ağa Camii
Refik	Beyoğlu Hüseyin Ağa Camii
Remzî	Şeyh Raşid Camii
Rıdvan	Esad Efendi Çeşmesi
Rıf'at	Abdullah Ağa Camii

	Bostancıbaşı Derbendi Menzil Çeşmesi
	Beylerbeyi (Hamid-i Evvel) Camii
	Sarıyer II. Mahmud Çeşmesi
	Tarabya II. Mahmud Çeşmesi
	Kalyoncu Kulluğu II. Mahmud Çeşmesi
	Tevfikiye Camii
	Tevfikiye Camii Muvakkithanesi
Rıfkî	Nişanca II. Mahmud Çeşmesi
Rıza	Hekimoğlu Ali Paşa Camii (tamir kitabesi)
Sâib	Beyazıt Kütüphanesi
	Kethüda Ahmed Ağa Çeşmesi
Sa'dî	Akseki Mescidi
	Çakırağa Camii
	Hasîrizâde (Elif Efendi) Tekkesi
	Hazreti Yüşâ Türbesi (Tamir kitabesi)
Sâ'id	Üsküdar Fatih Sultan Mehmed Camii
Safvet	Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Sebil ve Çeşmeleri Topkapı Sarayı Sofa Camii
	Cevher Ağa (Ümraniye) Camii
	Hacı Evhad Camii (Tamir kitabesi)
	Kadıköy III. Mustafa (İskele) Camii
	Kadiriler Tekkesi (Tekke Tamir kitabesi)
	Kethüda Halil Efendi Çeşmesi
	Mustafa Paşa Sebili
	Pazar Tekkesi
	Reşid Paşa Çeşmesi

Sâlim	Serbostani Mustafa Ağa (Beykoz Merkez) Camii
	Emir Buharî Hankahı Camii
Sâmi	Nureddin Cerrahî Tekkesi (H. 1274 tarihli tamir kitabesi)
	Zeynep-Kâmil Türbesi
Selami	Kethuda Canfeda Kadın ve Hazinedar Şevkinihal Usta Çeşmesi
Senih	Adile Sultan Mektebi
	Arab Camii Şadırvanı
	Altunizade Camii
	Aziz Mahmud Hüdayi Külliyesi (Giriş kitabesi)
	Cihangir Camii
	Divan-i Ali Bey Camii
	Hacı Arif Ağa Çeşmesi
	Kapıağası Çeşmesi
	Karababa Tekkesi
	Kara Davud Paşa Camii (H. 1285 tarihli tamir kitabesi)
	Tıflıgül Hanım Çeşmesi
	Tiryal Hanım Çeşmesi
Sermed	Beykoz Mustafa Paşa Çeşmesi Göksu Camii
Servet	Kocamustafapaşa Ali Paşa Camii
Subhi	Emin Baba Tekkesi
Surûrî	Eyüp Sultan Camii (H. 1215 tarihli tamir kitabesi)
Sünbülzade Vehbî	Hatice Sultan Çeşmesi
Şâkir	Ihlamur II. Mahmud Nişantaşı
Şemsî	Cennet Efendi Türbesi
	Hacı Ahmed Paşa Türbesi

	Üsküdar Sandıkçılar Tekkesi
Şevket	Osman Efendi Medresesi
Şevki	Hacı Ali Rıza Paşa Camii
Şeydâ	Turâbi Baba Tekke ve Sebili
Şeyh Gâlib	Galata Mevlevihanesi Kapısı (İç taraf) Galata Mevlevihanesi Sarnıcı
Şükrî	Beşiktaş Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi
	Beşiktaş Süleyman Ağa Çeşmesi
	Salih Ağa Çeşmesi
Tahir	Davutpaşa Merkez Rüştiyesi (Davutpaşa Lisesi)
Ta'lat (Üsküdarlı Ta'lat Bey)	Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi
Tevfik	Abbas Ağa Çeşmesi
Ulvî	Teşvikiye II. Mahmud Nişantaşı
Vasfî	Kadırga Tevfik Efendi Çeşmesi
Za'ik	Nureddin Cerrahî Tekkesi (H. 1260 tarihli tamir kitabesi)
Ziver (Ahmed Sadık Paşa)	II. Mahmud Türbesi
	II. Mahmud Sebili
	Aksaray Bezmialem Valide Sultan Camii
	Ayasofya Camii (H. 1265 tarihli kitabe)
	Aziz Mahmud Hüdayi Camii
	Bâb-ı Âli (İstanbul Valiliği)
	Bahçeköy II. Mahmud Bendi
	Beşiktaş Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi
	Beykoz Deri-Kundura Fabrikası
	Beyoğlu Sultan Abdülmecid Çeşmesi
	Bezmialem Valide Sultan Hastanesi

	Bezmialem Valide Sultan Mektebi (Cağaloğlu Anadolu Lisesi)
	Büyük Mecidiye (Ortaköy) Camii
	Cağaloğlu Rüştiye Mektebi
	Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii
	Çapa Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi
	Demirkapı Kışlası
	Dolmabahçe Sarayı Hazine Kapısı
	Emirgan Camii Muvakkithanesi
	Fatih Müftülüğü (Fatih Karakolu)
	Fethiye Camii
	Galata Mevlevihanesi Adile Sultan Sarnıcı
	Galata Mevlevihanesi Hasan Ağa Çeşmesi
	Galata Mevlevihanesi Semahane
	Halid Ağa Çeşmesi
	Haydarpaşa Sultan Abdülmecid Çeşmesi
	Hırka-i Şerif Camii
	Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi
	Kabataş Limanı
	Kadıköy Selami Çeşmesi
	Kadızade Tekkesi
	Sümbül Efendi (Koca Mustafa Paşa) Camii (Avlu kapısı) ve (H. 1264 tarihli tamir kitabesi)
	Kocamustafapaşa Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi
	Kocamustafapaşa Karakolu
	Küçük Mecidiye Camii
	Nasuhi Mehmed Efendi Dergâhı (H. 1266 tarihli tamir kitabesi)
	Selimiye Sultan Abdülmecid Çeşmesi

	Silivrikapı Abdullah Ağa Çeşmesi
	Teşvikiye Camii
	Topkapı Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi
	Yenikapı Mevlevihanesi (Tamir kitabesi)
Ziya	Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İstanbul Teknik Üniversitesi)